Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΒΕΡΟΙΑΣ
+905
Τα3
Αριθ. είσ 377
Εξ αγοράς Δωρεά
Χρ. Χατζημιχαήλ
GRVB-00257

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΠΟ ΧΡΙΣΤΟΥ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1821

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣΑ ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

ΜΑΚΕΔΟΝΟΣ

ΒΡΑΒΕΥΘΕΙΣΑ ΔΕ ΤΩ 1876 ΕΝ ΤΩ ΙΣΤΟΡΙΚΩ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑΤΙ
ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΔΑΠΑΝΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

Καὶ πόλεις καὶ ἔθνη καὶ ἀρχὰς ἁπάσας
δεῖ μεταβαλεῖν, ὥσπερ ἀνθρώπους, δαίμονα.
(ΠΟΛΥΒΙΟΣ)

ΑΘΗΝΗΣΙ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΦΙΛΟΚΑΛΙΑΣ

26 — ΟΔΟΣ ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ — 26

1876

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΤΩ

ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΔΗΜΩ

ΚΑΙ ΤΩ

ΦΙΛΟΚΑΛΩ ΑΥΤΟΥ ΔΗΜΑΡΧΩ

ΠΑΝΑΓΗ Σ. ΚΥΡΙΑΚΩ

ΑΝΑΤΙΘΗΣΙΝ

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ Γνῶθι σαυτὸν δικαίως ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τῶν ἡμετέρων προγόνων ὡς ἡ τελειοτάτη καὶ ὑψίστη ἀνθρωπίνη σοφία· διότι εἶνε τῷ ὄντι ἡ σοφία ἡ κατ' ἐξοχὴν λυσιτελὴς τῷ ἀνθρώπῳ, ὅστις δι' αὐτῆς κρατεῖ τρόπον τινὰ ἀκριβῆ ὑπολογισμὸν τῶν ἐν τῷ παρελθόντι πεπραγμένων, ἀποκτᾷ σαφῆ γνῶσιν τοῦ παρόντος καὶ φωτίζεται εἰς τὴν ῥύθμισιν τοῦ μέλλοντος· εἶνε τὸ ἀναπόφευκτον εἰς τὴν ζωὴν φῶς, οὗ ἄνευ διατελοῦμεν ἐν ἀενάῳ σκοτίᾳ καὶ περιπίπτομεν εἰς ζωὴν ὑπὸ μόνου τοῦ ἐνστίκτου ὁδηγουμένης, καθάπερ τὰ ἄλογα ζῶα. Ὅπως δ' ἐπὶ ἑκάστου ἀνθρώπου ὁ βαθμός, εἰς ὃν ἡ συναίσθησις αὕτη καὶ γνῶσις ἑαυτοῦ διατελεῖ, εἶνε ἐν ταὐτῷ καὶ ὁ βαθμὸς τοῦ ἀνθρωπισμοῦ αὐτοῦ, οὕτω βεβαίως καὶ ἐπὶ τῶν ἐθνῶν ὁλοκλήρων· ὅσῳ πλέον ἀνεπτυγμένα πνευματικῶς καὶ πεπολιτισμένα τυγχάνουσι ταῦτα, τοσούτῳ καὶ φιλομαθέστερα καὶ ἐρευνητικώτερά εἰσι, τοσούτῳ καὶ ἡ ἔμφυτος τοῦ εἰδέναι ὄρεξις εἶνε ἀνεπτυγμένη, ὥστε ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀναπτύξεως τῆς τοῦ εἰδέναι ὀρέξεως καὶ τοῦ γνῶθι σαυτὸν χαρακτηρίζεται καὶ ὁ βαθμὸς τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἐθνῶν ἐν τῷ πολιτισμῷ καὶ τῷ ἀληθινῷ ἀν-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θρωπισμῷ. Τούτου ἕνεκα μετ' ἀφάτου χαρᾶς καὶ ὑπερηφανίας ἀνέγνων πρὸ τριῶν ἐτῶν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ἐφημερίσι προκήρυξιν τῆς Δημαρχίας Ἀθηναίων, δι' ἧς προσεκαλοῦντο οἱ Ἕλληνες λόγιοι νὰ συγγράψωσιν ἐν διαγωνισμῷ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ Χριστοῦ μέχρι τοῦ 1821· διότι ἡ ἐπιθυμία αὕτη τοῦ δήμου Ἀθηναίων, νὰ ἐρευνηθῇ καὶ ἐξιστορηθῇ ἡ σκοτεινοτέρα καὶ μέχρι τοῦδε ἐξ ὁλοκλήρου σχεδὸν ἀνερεύνητος ἐποχὴ τοῦ μακραίωνος βίου τῆς ἐνδόξου πατρίδος του, μαρτυρεῖ ἀριδήλως ὅτι οἱ νεώτεροι Ἀθηναῖοι ἀρκετὰ ἤδη ἠνδρώθησαν ἐν τῇ ἀναπτύξει.

Διέτριβον τότε ἐν Γερμανίᾳ ἀσχολούμενος περὶ φιλολογικὰς σπουδάς, ὥστε ἥ τε χώρα, ἐν ᾗ εὑρισκόμην, καὶ αἱ ἐργασίαι, περὶ ἃς ἐνησχολούμην, διήγειράν πως ἐν ἐμοὶ τὴν φιλοτιμίαν ν' ἀνταποκριθῶ κἀγώ, ἂν δυνηθῶ, εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων. Οὐδόλως διέλαθέ με εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ δύσκολον καὶ ἀκανθῶδες τῆς ἐργασίας, οὐδ' ἡ χρόνου καὶ χρημάτων δαπάνη, εἰς ἣν ἔμελλον νὰ καθυποβληθῶ πρὸς ορισμὸν καὶ ἔρευναν τῶν σχετικῶν πηγῶν καὶ βοηθημάτων, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἀνεπαρκὲς τῶν γνώσεων πρὸς παρομοίαν ἐργασίαν, ἣν πιθανὸν ἦτο ν' ἀναλάβωσι καὶ ἕτεροι, εἰδικώτεροι ἐμοῦ καὶ σοφοὶ ἄνδρες· πάντα ταῦτα πολλάκις καὶ ἀρκούντως ἐσυλλογίσθην καὶ κατεμέτρησα· ἐνεθυμήθην ὅμως ὅτι, ἐπειδὴ ἡ ἐπιτυχία παρομοίων ἔργων μόνον διὰ τῆς συνεργασίας πολλῶν κατορθοῦται, ὡς δεῖ, ὀφείλει τις νὰ μὴ ἀποχωρῇ τοῦ ἀγῶνος φόβῳ ἀποτυχίας, ἀλλὰ καδδύναμιν ἔρδειν, διότι, εἰ μή τι ἄλλο, τὴν ἀξίαν τοὐλάχιστον τῶν τελειοτέρων ἔργων τῶν ἀνταγωνιστῶν διὰ τῆς συγκρίσεως

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καταφανες-έραν θέλει ποιήσει, τοῦτο δ' οὐ μικρὸν ὄφελος διὰ τὴν κρίσιν τῶν ἀγωνοδικῶν. Ὥστε δὲν ἀπεδειλίασα διὰ τοῦτο, ἐδίστασα ὅμως ἐπὶ μακρὸν νὰ ἐπιχειρήσω τὴν ἐργασίαν διὰ τὸ ἀκατάλληλον, ἵνα μή τι ἄλλο εἴπω, τῶν ὅρων τοῦ διαγωνίσματος, διότι ἡ περὶ τούτου προκήρυξις τῆς Δημαρχίας Ἀθηναίων ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἀριθ. πρωτ. 6698
Διεκπ. 4042

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ο ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

Ἀναγγέλλει ὅτι συμφώνως πρὸς τὸ ἀπὸ 15 λήξαντος μηνὸς καὶ ὑπ' ἀριθ. 8 ψήφισμα τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου τοῦ δήμου Ἀθηναίων καὶ τὴν ὑπ' ἀριθ. 11767 ἔγκρισιν τῆς βασιλικῆς νομαρχίας Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας, προτίθεται εἰς ἀγώνισμα τοῖς Ἕλλησι λογίοις ἡ συγγραφὴ τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ Χριστοῦ μέχρι τοῦ ἔτους 1821.

Ὅροι τοῦ ἀγῶνος τίθενται οἱ ἑξῆς:

1ον Τὰ εἰς τὸν ἀγῶνα πεμφθησόμενα χειρόγραφα πρέπει νὰ ὦσι καθαρῶς καὶ εὐαναγνώστως γεγραμμένα, ἄλλως εἰσὶν ἀπαράδεκτα.

2ον Ἕκαστον αὐτῶν πρέπει νὰ πληροῖ τυπούμενον τοὐλάχιστον 25 φύλλα τυπογραφικά.

3ον Τὰ ἀγωνισθησόμενα συγγράμματα θέλουσιν ἀποσταλῆ εἰς τὴν Δημαρχίαν τὸ βραδύτερον μέχρι τῆς 1ης φεβρουαρίου 1875, συνοδευόμενα ἕκαστον ὑπὸ ἐνσφραγίστου δελτίου ἐμπεριέχοντος τοῦ συγγραφέως τὸ ὄνομα καὶ φέροντος ῥητόν τι διακριτικὸν γεγραμμένον καὶ ἐπὶ τοῦ χειρογράφου.

4ον Τὰ χειρόγραφα θέλουσιν ὑποβληθῆ εἰς τὴν κρίσιν ἐπι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τροπῆς συγκειμένης ἐκ τῶν κ. κ. Κ. Παπαῤῥηγοπούλου, καθηγητοῦ τοῦ πανεπιστημίου, Στεφ. Κουμανούδη, ὡσαύτως, Γρ. Παπαδοπούλου, τμηματάρχου καὶ πρώην καθηγητοῦ, Π. Λάμπρου καὶ Ἰω. Πανταζίδου, γυμνασιάρχου.

5ον Τὸ βραβευθησόμενον σύγγραμμα θέλει λάβει ὡς ἆθλον παρὰ τοῦ δημοτικοῦ ταμείου δραχμὰς δισχιλίας καὶ θέλει ἐκτυπωθῆ δαπάναις τοῦ δημοτικοῦ ταμείου, ὑποχρεουμένου μόνον τοῦ συγγραφέως νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν δῆμον ἑκατὸν σώματα.

6ον Ἡ ἐπὶ τῶν ἀγωνισθησομένων συγγραμμάτων κρίσις θέλει ἀναγνωσθῆ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τὴν 25ην μαρτίου 1875.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 1 νοεμβρίου 1873.

Ὁ δήμαρχος Ἀθηναίων

Π. Σ. ΚΥΡΙΑΚΟΣ

Ἀναμφιβόλως πᾶς ὁπωσοῦν ἔμπειρος τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἰδίως τῶν Ἀθηνῶν, μετὰ Χριστὸν θέλει ἐκπλαγῆ ἐπὶ τοῖς ὅροις τούτοις, ἐξ ὧν οὔτε ἐξάγεται ἀκριβῶς ἂν ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ζητεῖ σύγγραμμα ἐπιστημονικὸν καὶ ἐξαντλοῦν τὴν ὕλην, οἷον λ. χ. τὸ περὶ Ῥώμης κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ὀκτάτομον σύγγραμμα τοῦ Γρηγοροβίου, ἢ σύντομόν τι, ὁπωσοῦν τέλειον ἐγχειρίδιον τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους· διότι, ἐὰν ζητῇ τὸ πρῶτον, τότε βεβαίως τὰ ὡς ἐλάχιστος παραδεκτὸς ὅρος ὁριζόμενα 25 τυπογραφικὰ φύλλα οὐδὲ κατὰ προσέγγισιν ἐξαρκοῦσιν, ὁ δὲ προσδιοριζόμενος χρόνος εἶνε οὕτω βραχὺς διὰ παρομοίαν ἐργασίαν, ὥστε δὲν κατανοεῖ τις πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ τεθῇ τοσαύτη διορία· ἐὰν δ' ὁ δῆμος ζητῇ τὸ δεύτερον, τότε πρὸς τί ὁ ὁρισμὸς τῶν 25 φύλλων καὶ διὰ τί νὰ μὴ ῥηθῇ τὸ τοιοῦ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

το κατηγορικώτερον; Εὑρέθην λοιπὸν κἀγὼ εἰς δεινὴν ἀπορίαν καὶ πολλὰς ὑποθέσεις ἔκαμα κατ' ἐμαυτὸν πρὸς ἐξήγησιν τοῦ διὰ τῆς προκηρύξεως προβαλλομένου αἰνίγματος. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἀπεφάσισα ν' ἀποδυθῶ εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ νὰ συγγράψω σύγγραμμα σύντομον μέν, ὅσον τὸ δυνατόν, ἀλλ' ἐπὶ ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν καὶ βάσεων στηριζόμενον, καὶ ν' ἀποστείλω αὐτὸ πρὸς δοκιμὴν εἰς τοὺς κ. κ. Κριτάς, ἂν προέφθανον νὰ τὸ τελειώσω. Καὶ τῷ ὄντι, μὲ τὸ σχέδιον τοῦτο εἰργάσθην, ὅση μοι δύναμις, καθ' ὅλον τὸν μέχρι τῆς προθεσμίας ὑπολειπόμενον χρόνον καὶ μόλις κατώρθωσα περισυναγαγὼν τὴν ὕλην νὰ συρράψω αὐτὴν ἔν τινι διατάξει καὶ ν' ἀποστείλω ἐγκαίρως τὸ ἔργον ἐκ Γερμανίας εἰς Ἀθήνας. Ἀλλὰ τοῦ ἔργου μου ἐκείνου οὐδεὶς κάλλιον ἐμοῦ ἐγνώριζε τὰς παντοίας ἐλλείψεις, δι' ἃς εἶχον τὴν ὑποψίαν, ὅτι οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ λάβῃ τὸν στέφανον τῆς νίκης ἐν τῷ ἀγῶνι· διὸ συνώδευσα αὐτὸ διὰ μακρῶν πως προλεγομένων πρὸς τοὺς κ. κ. Κριτάς, ἐν οἷς ἐκτιθεὶς τὴν ἀπορίαν μου περὶ τῶν ὅρων, τὰς ἐλλείψεις τοῦ ἔργου μου καὶ τοὺς λόγους, δι' οὓς ἀπέβη μοι ἀδύνατον ν' ἀποφύγω αὐτάς, προέτεινον αὐτοῖς, ἂν μὴ εὕρισκον ἕτερόν τι ἀντίπαλον ἔργον τελειότερον τοῦ ἐμοῦ καὶ ἂν ἤρεσκεν αὐτοῖς ἡ ἐργασία καὶ αἱ βάσεις αὐτῆς, νὰ παρατείνωσιν ἐπὶ ἓν τοὐλάχιστον ἔτος ἀκόμη τὴν διορίαν, ὅπως λαβὼν ὀπίσω ἐπεξεργασθῶ δεόντως τὸ ἔργον καὶ ὑποβάλω αὐτὸ ἐκ δευτέρου εἰς τὴν κρίσιν τῶν κ. κ. Κριτῶν. Οἱ δὲ κ. κ. Κριταὶ καὶ αἱ προϊστάμεναι τοῦ δήμου Ἀθηναίων ἀρχαί, πρὸς οὓς οὐδὲν ἕτερον ἔργον εἶχεν ἀποσταλῆ, ἀποδεξάμενοι ὡς ὀρθὰς τὰς παρατηρήσεις

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ προτάσεις μου, παρέτειναν τὴν προθεσμίαν μέχρι 1ης μαρτίου 1876. Δυστυχῶς διέτριβον τότε ἀκόμη ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ, ὥστε δὲν ἔλαβον γνῶσιν τῆς ἀποφάσεως ταύτης διὰ τῶν ἑλλ. ἐφημερίδων, ἀλλὰ μόλις κατὰ ἰούλιον τοῦ 1865 ἐπανακάμπτων οἴκαδε ἔμαθον τὰ διατρέχοντα ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅθεν εὐθὺς ἐφρόντισα νὰ παραληφθῇ ἐκ τῆς Δημαρχίας καί μοι ἀποσταλῇ τὸ ἔργον ὑπὸ τοῦ φίλου κ. Ν. Λύτρα πρὸς ἐπεξεργασίαν, περιῆλθε δ' αὐτὸ εἰς χεῖράς μου κατ' αὔγουστον. Ἐν τῷ μεταξὺ δ' εἶχον ἀναλάβει καὶ τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐν Φιλιππουπόλει ὑπὸ τοῦ μεγαθύμου κ. Γ. Ζαρίφη διὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Θρᾳκικοῦ Συλλόγου ἱδρυθέντων Ζαριφείων Διδασκαλείων ἀμφοτέρων τῶν φύλων, ὥστε ὀλίγιστός μοι ὑπελείπετο χρόνος νυκτὸς πρὸς ἐπιστημονικὴν ἐνασχόλησιν. Οὐχ ἧττον ὅμως διὰ μεγάλων προσπαθειῶν ἐπεξειργάσθην ὁπωσοῦν τὸ ἔργον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς συνειλεγμένης μοι ὕλης καὶ ὅσον ἐπέτρεπον τοῦτο τὸ βραχὺ τοῦ πρὸς ἐργασίαν χρόνου καὶ ἡ ἔλλειψις πάσης βοηθείας ἄλλων βιβλίων ἐκτὸς τῶν τῆς βιβλιοθήκης μου, καὶ οὕτως, ἀτελὲς μὲν πάλιν, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐπεξειργασμένον πως, ἀπέστειλα αὐτὸ ὀλίγον πρὸ τῆς λήξεως τῆς προθεσμίας πρὸς τὴν Δημαρχίαν Ἀθηνῶν.

Ὁ δὲ δήμαρχος καὶ τὸ δημοτικὸν συμβούλιον τοῦ δήμου Ἀθηναίων, ἐπειδὴ οἱ ὡρισμένοι κριταὶ ἄλλοι δι' ἄλλους λόγους ἀπέφευγον ν' ἀναλάβωσι τὴν κρίσιν τοῦ συγγράμματος, θεωρήσαντες ἄδικον νὰ μείνῃ τοῦτο ἄπρακτον διὰ τὴν φυγοπονίαν ἤ, τίς οἶδε τίνας ἄλλους λόγους, τῶν κριτῶν, ἀπεφάσισαν νὰ ἐκτελέσωσιν αὐτοὶ ἔργα κριτοῦ καὶ ἔκριναν τὸ ἔργον μου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἄξιον βραβείου, διὸ ἐμοὶ μὲν ἀπέστειλαν τὸ δισχιλιόδραχμον γέρας, τὸ δ' ἔργον ἀνέλαβον νὰ ἐκτυπώσωσι δημοτικῇ δαπάνῃ κατὰ τὸ πέμπτον ἄρθρον τοῦ διαγωνίσματος.

Τοιαύτη ἡ ἱστορία τοῦ ἀνὰ χεῖρας ἔργου. Βεβαίως τοῦτο δὲν στερεῖται ἐλλείψεων, καὶ μάλιστα πολλῶν καὶ οὐσιωδεστάτων, οὐδ' ἐφαντάσθην ποτὲ ὅτι ἐξαντλεῖ προσηκόντως καὶ ἐντελῶς τὸ ζήτημα. Γνωρίζω ὅτι ἄλλοι ἀντ' ἐμοῦ ἤθελον γράψει πολλῷ τελειότερα ἔργα περὶ τοῦ προκειμένου θέματος καὶ τοιοῦτοι εὐτυχῶς ὑπάρχουσι παρ' ἡμῖν. Ἀφοῦ ὅμως διὰ λόγους, οὓς αὐτοὶ γνωρίζουσιν, οἱ δυνάμενοι τῶν ἡμετέρων δὲν ἠθέλησαν ν' ἀναλάβωσι τὸν ἀγῶνα, βεβαίως ἡ δημοτικὴ τῶν Ἀθηναίων ἀρχὴ δὲν ἔπραξε κακῶς βραβεύσασα διετεῖς περίπου κόπους ἀνδρός, μετ' ἀφοσιώσεως ἐνασχοληθέντος περὶ τὴν λύσιν τοῦ ὑπ' αὐτῆς προβληθέντος ζητήματος· διότι τὸ ἔργον τοῦτο, εἰ μή τι ἄλλο, θὰ χρησιμεύσῃ τοὐλάχιστον ὡς ἀφετηρία, ὅπως οἱ δόκιμοι κριταὶ ἐκφράσωσι τὴν γνώμην των καὶ γνωσθῶσιν οὕτω σαφέστερον πολλὰ περὶ τῆς μετὰ Χριστὸν ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν, ἅτινα ἢ διέφυγον τὸν συγγραφέα ἢ δὲν ἦτο αὐτῷ εὔκολον νὰ ἐξεύρῃ καὶ ἐρευνήσῃ, ὥστε ἐν τῷ μέλλοντι, τῶν πραγμάτων γνωστοτέρων καταστάντων, νὰ γραφῇ τελεία τις καὶ ἀξία τῆς ἐνδόξου πόλεως ἱστορία. Αὕτη εἶνε ἀναμφιβόλως ἡ θέλησις τῶν βραβευτῶν, αὕτη δ' εἶνε καὶ ἡ ἐμὴ ἐπιθυμία καὶ ἡ μόνη ἀξίωσις. Ἐξεπλήρωσα κατὰ δύναμιν τὸ καθῆκόν μου ὡς Ἕλλην καὶ ὡς ἄνθρωπος τῶν γραμμάτων, οἱ δ' εὐμενεῖς καὶ ἀμερόληπτοι τοῦ ἔργου μου κριταί, ψέγοντες ὅ,τι ἔχει τοῦτο ἐλλιπές, δὲν θέλουσιν, ἐλ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πίζω, παραγνωρίσει ὅτι τῷ ὄντι ἐξεπλήρωσα τὸ καθῆκόν μου.

Παραδιδοὺς λοιπὸν εἰς τὴν δημοσιότητα τὸ παρὸν ἔργον εὔχομαι ἐκ καρδίας τοῖς μὲν Ἀθηναίοις νὰ χρησιμεύσῃ κατά τι πρὸς γνῶσιν τῆς πατρίου ἱστορίας, τοῖς δὲ λογίοις ὡς ἀφετηρία σπουδαιοτέρων καὶ τελειοτέρων ἔργων. Συγχρόνως δὲ ἐκφράζω δημοσίᾳ τὴν εὐγνωμοσύνην μου πρὸς τὰς δημοτικὰς τῶν Ἀθηνῶν ἀρχὰς διά τε τὸν πρὸς τὴν πάτριον ἱστορίαν ζῆλον αὐτῶν, τὸν χρησιμεύσαντα ὡς ἀφετηρία τοῦ παρόντος ἔργου, καὶ διὰ τὴν περὶ αὐτοῦ εὐμενῆ αὐτῶν κρίσιν.

Ἐν Φιλιππουπόλει, τῇ 26 ὀκτωβρίου 1876

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ
ΜΑΚΕΔΩΝ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος. Σελ..... α′—ιδ′.
Εἰσαγωγή. Σελ..... 1—53

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Αἱ Ἀθῆναι ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως μέχρι τῆς καταργήσεως τῆς αὐτονομίας αὐτῶν ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α′ ἐν ἔτει 529. Σελ..... 55—238

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α′.

Γενικὴ τῶν Ἀθηνῶν κατάστασις μέχρι τοῦ 529. Σελ. 55—171

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β′.

Πολίτευμα τῶν Ἀθηνῶν μέχρι τοῦ 529. Σελ.... 172—204

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ′.

Κατάστασις τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν ἐν Ἀθήναις ἀπὸ Αὐγούστου μέχρις Ἰουστινιανοῦ. Ἐκπαιδευτήρια τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Σελ..... 205—238

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Αἱ Ἀθῆναι ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ μέχρι Φραγκοκρατίας· 529—1205. Σελ..... 239—335

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Αἱ Ἀθῆναι ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Φράγκων· 1205—1456. Σελ. ..... 337—340

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Αἱ Ἀθῆναι ὑπὸ τοὺς γαλλικοὺς οἴκους de la Roche sur Ougnon καὶ Brienne· 1205—1311. Σελ. ..... 341—394

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Αἱ Ἀθῆναι ὑπὸ τοὺς Καταλανούς· 1311—1387. Σελ. ..... 395—436

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Αἱ Ἀθῆναι ὑπὸ τοὺς Acciajuoli· 1387—1456. Σελ. ..... 437—481

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Αἱ Ἀθῆναι ὑπὸ τοὺς Τούρκους· 1456—1821. Σελ. 483—570

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ὦ ταὶ λιπαραὶ καὶ ἰοστέφανοι καὶ ἀοίδιμοι,
Ἑλλάδος ἔρεισμα, κλειναὶ Ἀθᾶναι, δαιμόνιον πτολίεθρον·
(ΠΙΝΔΑΡΟΣ)

Ἡ ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἀπέβη κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους ἤδη χρόνους καὶ ἱστορία τῆς ἐπαρχίας Ἀττικῆς ὁλοκλήρου, διότι ἐνωρίτατα αἱ τύχαι ὁλοκλήρου τῆς χώρας ταύτης συνεδέθησαν στενότατα καὶ ἐταυτίσθησαν μὲ τὰς τύχας τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Διαιρεῖται δ' ἡ ἱστορία τῆς Ἀττικῆς καὶ τῶν Ἀθηνῶν, συμφώνως πρὸς τὰς διαφόρους φάσεις καὶ περιπετείας, ἃς ἡ χώρα αὕτη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἐθνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 διῆλθεν, εἰς τὰς ἑξῆς ὀκτὼ περιόδους: α) εἰς τὴν προϊστορικήν, ἤτοι μυθικὴν ἐποχήν, περιλαμβάνουσαν τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀττικῆς ὑπὸ τοὺς ἀρχαιοτάτους βασιλεῖς μέχρι τοῦ Θησέως, ἤτοι μέχρι τοῦ 1300 π. Χ. περίπου, ὅτε ἡ χώρα περιεῖχε μίαν δωδεκάπολιν συνισταμένην ἐκ τριῶν τετραπόλεων, κατὰ τὸ παρὰ πᾶσι τοῖς Ἴωσι σύνηθες σύστημα. β) Εἰς τὴν ἀπὸ Θησέως μέχρι Σόλωνος, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 1300 μέχρι τοῦ 600 π. Χ. περίπου, ἐποχήν, καθ' ἣν ἡ μὲν Ἀττικὴ εἰς μίαν πολιτείαν καὶ μίαν πόλιν, τὰς Ἀθήνας, συνῳκίσθη, τῶν λοιπῶν τῆς χώρας πόλεων ἔκτοτε δήμων τῆς πρωτευούσης ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀποβασῶν, τὸ δὲ πολίτευμα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐλευθερώτερον καθίστατο, μεταβληθὲν βαθμηδὸν ἀπὸ μοναρχίας εἰς ὀλιγαρχίαν καὶ ἐκ ταύτης εἰς δημοκρατίαν, καὶ οὕτως ἐτέθησαν τὰ θεμέλια καὶ αἱ πρῶται βάσεις τοῦ μέλλοντος μεγαλείου καὶ τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηνῶν. γ) Εἰς τὴν ἀπὸ Σόλωνος μέχρι τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου τοῦ Ἀμύντου περίοδον, ἤτοι ἀπὸ 500—360 π. Χ., ὅτε ἡ ἀθηναϊκὴ πολιτεία, μετά τινας ἀνωμαλίας καὶ προσκόμματα, δημοκρατία ἐντελὴς καταστᾶσα, διήνυσε τὸ ἐνδοξότερον αὐτῆς στάδιον καὶ ἔφθασεν εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς δόξης της. δ) Εἰς τὴν ἀπὸ Φιλίππου μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ὑποταγῆς τῆς Ἑλλάδος ἐποχήν, ἤτοι ἀπὸ 360 — 146 π. Χ., ὅτε κυρίως ἤρξατο ἡ πολιτικὴ παρακμὴ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος οὐσιωδῶς περιωρίσθη καὶ ἐσμικρύνθη. ε) Εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ῥωμαιοκρατίας ἐν Ἑλλάδι, ὅτε ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐξηκολούθει νὰ ἦνε ἐλευθέρα πολιτεία, διατηροῦσα καὶ μέρος ἀρκετὸν τοῦ πρώην ἀθηναϊκοῦ κράτους καὶ ἤκμαζε, κατ' ἀρχὰς τοὐλάχιστον, σχετικῶς πρὸς τὴν τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος κατάστασιν· ἡ ἐποχὴ αὕτη ὑποδιαιρεῖται πάλιν διά τε τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐμφάνισιν καὶ τὴν σύγχρονον σχεδὸν ἐπικράτησιν τῆς αὐτοκρατορίας ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει εἰς δύο μερικωτέρας ὑποδιαιρέσεις, τὴν ῥωμαιοκρατίαν μέχρι τῆς αὐτοκρατορίας, ἤτοι μέχρι Χριστοῦ περίπου, καὶ τὴν ῥωμαιοκρατίαν ὑπὸ τοὺς αὐτοκράτορας μέχρις Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α'. ς) Εἰς τὴν βυζαντινὴν ἐποχήν, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 529—1204, περιλαμβάνουσαν τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοὺς βυζαντινοὺς αὐτοκράτορας. ζ) Εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς φραγκοκρατίας, ἤτοι ἀπὸ 1205

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἕως 1456, καὶ η) εἰς τὴν τουρκικὴν ἐποχήν, ἀπὸ τοῦ 1456—1821. Κατὰ τὰς τρεῖς τελευταίας περιόδους, ἀθηναϊκὸν κράτος καὶ ἀθηναϊκὴ πολιτεία, ὡς πρότερον, δὲν ὑφίσταντο πλέον, ἡ δὲ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐβίου ἐν ἀσημότητι βίον δουλικόν.

Ὁλόκληρον δὲ τὸ ἐκ τριάκοντα πέντε καὶ ἐπέκεινα αἰώνων χρονικὸν τοῦτο διάστημα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν δύναται πάλιν νὰ διαιρεθῇ εἰς δύο μεγάλα τμήματα, τὸ μέχρι Χριστοῦ δηλονότι καὶ τὸ μετὰ Χριστόν, ἅτινα κατὰ μὲν τὸ ποσὸν τῶν ἐτῶν ὀλίγον διαφέρουσι, κατὰ τὴν ποιότητα ὅμως τῆς ἱστορίας εἶνε ὅλως διάφορα ἀλλήλων. Διότι ἡ μὲν μέχρι Χριστοῦ περίοδος εἶνε ἐποχὴ προόδου, ἀναπτύξεως καὶ ἀκμῆς, καθ' ἣν οἱ τῆς Ἀττικῆς κάτοικοι ἀπὸ μικρῶν καὶ ἀσημάντων πολιχνίων μίαν πόλιν καὶ μίαν πολιτείαν ἀποτελέσαντες ἐκραταιώθησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ εἰς τοσοῦτον ἀφίκοντο δυνάμεως καὶ ἀναπτύξεως παντοίας, ὥστε τὸ ὄνομα τῶν Ἀθηνῶν κατήντησε νὰ ἐπισκιάσῃ τὰ τῶν λοιπῶν, λαμπρῶν ἄλλως τῆς ἀρχαιότητος ἑλληνικῶν πολιτειῶν, ἡ δὲ τῶν Ἀθηνῶν πόλις ἀπέβη πράγματι τῆς Ἑλλάδος Ἑλλὰς καὶ ὁ ἀριπρεπέστερος καὶ ἐνδοξότερος ὁλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀντιπρόσωπος, ὄνομα μέγα καὶ σεβαστὸν καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν. Ἡ δὲ μετὰ Χριστὸν ἐποχὴ τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν εἶνε ὅλως διάφορος τῆς προηγουμένης καί, ὅπως ἐκείνην χαρακτηρίζει ἀδιάκοπος πρόοδος καὶ σχεδὸν διηνεκὴς ἀκμή, οὕτω ταύτην μαρασμὸς καὶ παρακμὴ διηνεκὴς καὶ ἀκράτητος. Εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι αἱ Ἀθῆναι κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ Χριστὸν αἰῶνας, χά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρις εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος ἐν τοῖς καθόλου καὶ τὴν μέχρι βαθμοῦ τινος αὐτονομίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸ μέγα αὐτῶν ὄνομα καὶ τὸ γόητρον, ὅπερ ἐξήσκουν ἐπὶ τοῦ τότε κόσμου τὰ ἐκπαιδευτικὰ αὐτῶν καταστήματα καὶ τὰ κοσμοῦντα αὐτὰς πλεῖστα καὶ ἀπαράμιλλα καλλιτεχνικὰ ἔργα, ἐξηκολούθουν εἰσέτι νὰ σημαίνωσι καὶ ν' ἀκμάζωσί πως, εἰ μὴ πολιτικῶς καὶ ὑλικῶς, ἠθικῶς τοὐλάχιστον, καὶ διετήρησαν ὡς ἐπὶ μήκιστον τὸ φῶς τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν κατὰ τὸ τότε ἐπελθὸν σκότος τῆς ἀποβαρβαρώσεως τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ μοιραία πτῶσις ἐπῆλθε ταχέως καί, ἀφ' ὅτου ἡ βάρβαρος τοῦ Ἰουστινιανοῦ χεὶρ ἔσβεσε καὶ τὸν τελευταῖον λύχνον ζωῆς διὰ τῆς καταργήσεως τῶν ἐν Ἀθήναις σχολῶν ἐν ἔτει 529, ἐξέλιπε πλέον πᾶν γόητρον καὶ πᾶν σημεῖον τῆς πρώην ζωῆς καὶ δὲν ἐναπέμειναν ἐκ τοῦ ἀρχαίου τῆς πόλεως μεγαλείου, εἰμὴ τὰ θεῖα ἐκεῖνα τῆς τέχνης μνημεῖα, ἅτινα καὶ ταῦτα ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ ὑπερισχύσαντες χριστιανοὶ ἔσπευδον νὰ καταστρέψωσιν ἐν τῷ φανατισμῷ των ἢ νὰ μεταβάλωσιν εἰς χριστιανικὰ καθιδρύματα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπιδρομεῖς βάρβαροι καὶ ἀναίσθητοι ἐπανειλημμένως ἐδήωσαν καὶ κατερείπωσαν, καὶ οὕτω διὰ τῶν ἀλλεπαλλήλων τούτων συμφορῶν καὶ τοῦ ἐντεῦθεν πάντοτε ἐπιτεινομένου μαρασμοῦ αἱ ἄλλοτε λιπαραὶ καὶ ἰοστέφανοι καὶ ἀοίδιμοι Ἀθῆναι, τὸ δαιμόνιον ἐκεῖνο πτολίεθρον, ὡς ἐξυμνεῖ αὐτὰς ὁ Πίνδαρος, ἀπέβη σωρὸς ἐρειπίων καὶ τέφρας, ὁ ἄλλοτε εἰς 500,000 ἀναβαίνων πληθυσμὸν τῆς Ἀττικῆς περιωρίσθη κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ΄ μ. Χ. αἰῶνος εἰς 20,000 περίπου, ὧν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αἱ 10 ἢ 12 χιλιάδες ἀνῆκον τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν· τὰ πάντα δ' ἐπὶ τοσοῦτον ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἠλλοιώθησαν, ὥστε φιλάρχαιοι ξένοι καὶ περιηγηταὶ μετὰ κόπου ἀνεγνώρισαν τὸ τῆς Παλλάδος ἄστυ κατὰ τὸν Ις' καὶ ΙΖ' αἰῶνα! Sic transit gloria mundi! Οὐδεμία ἄλλη πόλις τοῦ κόσμου τοσοῦτον ἐξυπηρέτησε τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τοσοῦτον συνεβάλετο εἰς τὴν ἐκπολίτισιν καὶ ἀνάπτυξιν αὐτῆς, καὶ οὐδὲν ἄλλο ὄνομα τοσοῦτον ἐξήσκησεν ἀείποτε καὶ ἐξασκεῖ γόητρον ἐπὶ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ὅσον αἱ Ἀθῆναι, ἡ τρισύλλαβος αὕτη λέξις, καὶ ὅμως οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἐμάνη ἐπὶ τοσοῦτον ὁ βάσκανος τῆς καταστροφῆς δαίμων καὶ οὐδαμοῦ ἐγένετο ἐπαισθητοτέρα καὶ σκληροτέρα ἡ μοιραία τῶν χρόνων μεταβολή, ὅσον ἐνταῦθα. Εἶνε τῷ ὄντι ἀνιαρὸν ἔργον ἡ ἐξιστόρησις τῆς πτώσεως καὶ ἐξουδενώσεως τῆς ἐνδόξου ταύτης πόλεως, ἀλλ' εἶνε συγχρόνως καὶ διδακτικωτάτη ἀσχολία καὶ ὠφέλιμος μὲν παντὶ ἀνθρώπῳ, θελκτικὴ δὲ τῷ φιλοσοφοῦντι ἱστοριοδίφῃ. Ἡ μὲν ἱστορία τῆς ἀκμῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἀθηνῶν, πλήρης οὖσα μεγαλουργημάτων καὶ ἄλυσις μακρὰ τῶν εὐγενεστέρων τῆς ἀνθρωπότητος πράξεων, συναρπάζει τὴν ψυχὴν τοῦ ἀναγνώστου, καθισταμένην μετέωρον καὶ κούφην ἐξ ἐνθουσιασμοῦ, καὶ ἐξευγενίζει αὐτὴν ἀξιαγαστότατα πρὸς ἀπομίμησιν προβάλλουσα πρότυπα, διὸ εἶνε καὶ εὐάρεστος ἡ μελέτη αὐτῆς. Ἡ δ' ἱστορία τῆς παρακμῆς τῶν Ἑλλήνων, πλήρης οὖσα περιπετειῶν ἀπαισίων καὶ συμβεβηκότων ὀλεθρίων καὶ σχεδὸν πανταχοῦ οὐδὲν ἄλλο ἀποκαλύπτουσα ἢ νάρκωσιν μὲν καὶ κατάπτωσιν ἐσωτερικὴν μέχρι παραγνωρίσεως προβᾶσαν, βίας δ' ἐξωτερικὰς καταστρεπτικάς,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λυπεῖ τὸν ἀναδιφοῦντα αὐτὴν καὶ καταπονεῖ, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἱκανοποιεῖ τὴν περιέργειαν αὐτοῦ καὶ δείκνυσιν ἐπωφελῶς τί καὶ πῶς ἀπέβη τὸ πάλαι ποτὲ μεγαλεῖον ἐκεῖνο, πῶς ἐσκέπτοντο, τί ἔπραττον καὶ τί ἀπέγειναν οἱ ἀπόγονοι τῶν μεγαθύμων ἐκείνων καὶ μεγαλουργῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ φορᾷ τῶν αἰώνων, διαθέτει δ' αὐτὸν οὕτως, ὥστε, ἂν τύχῃ φιλοπερίεργός τις καὶ φιλοσοφῶν νοῦν, μετ' αὐξάνοντος πάντοτε ἐνδιαφέροντος νὰ διαφυλλίζῃ ἀηδεῖς πολλάκις καὶ μονοτόνους χρονογραφίας, ν' ἀναδιφῇ ἀρχεῖα καὶ νὰ περισυνάγῃ καὶ συγκρίνῃ τὰς γλίσχρας καὶ ἐν πολλοῖς συγκεχυμένας ἱστορικὰς εἰδήσεις, ὅπως διασαφηνίσῃ τὴν ὀδυνηρὰν ταύτην ἐποχὴν τοῦ βίου τῆς εὐγενεστέρας τῆς ἀνθρωπότητος μερίδος. Πόσον δ' ἱκανοποιοῦνται ἐπὶ τέλους οἱ κόποι τοῦ ἀκαμάτου ἱστοριοδίφου, ὅταν μετ' ἐκπλήξεως ἅμα καὶ χαρᾶς ἀνακαλύπτῃ, ὅτι ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν τῆς ἀρχαιότητος μόνον τὸ ἑλληνικόν, καὶ μετὰ τὴν δεινοτέραν κατάπτωσιν καὶ ταπείνωσιν, οὐ μόνον δὲν ἐξέπνευσεν ὁλοτελῶς, ἀλλὰ καὶ ἀρκετὰς διετήρησε δυνάμεις, ὅπως μετὰ μακραίωνα ὕπνον καὶ νεκροφάνειαν πάλιν συνελθὸν εἰς ἑαυτὸ ἀνεγερθῇ νεανικὸν καὶ ἀκμαῖον καὶ ὡς φοίνιξ ἐκ τῆς τέφρας του ἀναγεννηθῇ! Μοναδικὸν τῷ ὄντι ἐν τῇ ἱστορίᾳ παράδειγμα! Εἰδικώτερον δ' ἡ ἔρευνα τῆς μετὰ Χριστὸν ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν οὐ μόνον τὸ ἀρχαῖον τῆς πόλεως μεγαλεῖον κάλλιον διαφωτίζει καὶ τὸ μητρῷον τῶν ἐνδόξων καὶ μεγάλων αὐτῆς ἀνδρῶν συμπληροῖ διὰ τῆς ἀνευρέσεως ἀνδρῶν, οἷοι ὁ Δέξιππος καὶ ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης, ἀλλὰ καὶ εἰς τῶν ὡραίων τεχνῶν τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τῆς καλαισθησίας τὴν ἐξέγερσιν τὰ μάλιστα συντείνει, διότι

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὰ ἐρείπια καὶ λείψανα ἐκεῖνα τῆς ἀρχαίας ἀττικῆς τέχνης, καίπερ οἰκτρότατα κεκολοβωμένα καὶ ἠκρωτηριασμένα, ἐξεταζόμενα ἀποκαλύπτουσιν ἡμῖν πᾶν ὅ,τι τέλειον καὶ ὑψηλὸν ἠδυνήθη νὰ παραγάγῃ ποτὲ ἡ τέχνη διὰ χειρὸς ἀνθρώπου.

Πρὸς ἀκριβεστέραν ὅμως καὶ ὀρθὴν γνῶσιν τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν μετὰ Χριστὸν ἀναπόφευκτόν ἐστι νὰ γνωρίζωμεν τὰς σπουδαιοτάτας τοὐλάχιστον περιπετείας καὶ συμβάντα τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως ταύτης μέχρι Χριστοῦ, διότι ἡ μία ἐποχὴ εἶνε συνέχεια τῆς ἄλλης. Τούτου ἕνεκα θέλομεν πραγματευθῆ ἐνταῦθα συνοπτικώτατα καὶ εἰσαγωγικῶς περὶ τῶν σπουδαιοτάτων γεγονότων τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν μέχρι Χριστοῦ, καθ' ὅσον ἡ γνῶσις αὐτῶν εἶνε ἀναγκαία διὰ τὴν γνῶσιν τῆς μετὰ Χριστὸν ἱστορίας τῆς πόλεως ταύτης.

Ἡ Ἀττικὴ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ὑπὸ Πελασγῶν κατοικουμένη καὶ Ἀκταία καλουμένη[1] εἶχε δώδεκα μικρὰς πόλεις, ὧν ἀνὰ τέσσαρες ἀπετέλουν μίαν τετράπολιν[2], πᾶσαι δ' ὁμοῦ εἶχον ἕνα βασιλέα καὶ ἐκυβερνῶντο ὑπ' αὐτοῦ πατριαρχικῶς, ὡς πᾶσαι αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους. Πρῶτος βασιλεὺς τῆς Ἀττικῆς ὁλοκλήρου λέγεται ὅτι

[1] Παυσανίας ἐν Ἀττικοῖς 2, 6 ἐπ. Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἀττικῆς πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Πελασγῶν κατοικίσεως αὐτῆς οὐδὲν βέβαιον εἶνε γνωστόν. Τὰ περὶ Ὠγύγου εἰσὶν ὅλως μυθώδη.

[2] Τοιαύτη τετράπολις ἦν λ. χ. τὸ ἕν τινι ἐπιγραφῇ «μεσόγειαν κοινὸν» καλούμενον, εἰς ὃ ἀνῆκε καὶ ὁ δῆμος Γαργηττός, κείμενος παρὰ τοὺς νῦν Ἀμπελοκήπους. Ἡ Γαργηττὸς ἦν, ὡς γνωστόν, πατρὶς τοῦ Ἴωνος καὶ ἐν αὐτῇ διαδραματίζεται κυρίως ἡ ἀρχαιοτάτη ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὑπῆρξεν ὁ Πελασγὸς Ἀκταῖος, ἐξ οὗ καὶ ἡ χώρα Ἀκταία μέχρι τινὸς ἐκαλεῖτο. Ἐκ δὲ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ὁ ἀμέσως διασημότερος ὑπῆρξεν ὁ Φοίνιξ Κέκροψ, ὁ κτίστης τῆς Ἀκροπόλεως, ἀπ' αὐτοῦ Κεκροπίας ἐπικληθείσης, ὡς καὶ οἱ μέχρι τοῦδε Κραναοὶ καλούμενοι τοῦ τόπου κάτοικοι Κεκροπίδαι ἀπ' αὐτῆς ἐκλήθησαν[1]. Ὁ Κέκροψ ἦν πιθανῶς σύγχρονος τοῦ Μωϋσέως, ἔζη δηλαδὴ περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΕ' αἰῶνος π. Χ., καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οὗτος εἰσήγαγεν ἐνταῦθα πρὸς τῇ λατρείᾳ τοῦ πελασγικοῦ Διὸς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος, θεῶν ἐγχωρίων, καὶ τὴν τῆς φοινικικῆς θεᾶς Νείθ, ἐξ ἧς διεπλάσθη μετὰ ταῦτα ἡ Ἀθηνᾶ[2]. Ἀλλὰ καὶ ἄλλας τινὰς μεταρρυθμίσεις καὶ βελτιώσεις ἐπήνεγκεν οὗτος κατοικίσας πρῶτος, ὡς μυθολογεῖται, καὶ τὸν λαὸν τῆς Ἀττικῆς εἰς δώδεκα πόλεις. Ἐκ δὲ τῶν διαδόχων τοῦ Κέκροπος ἀξιοσημείωτός ἐστιν ὁ Ἀμφικτύων, ἐκ τῆς γυναικὸς τοῦ ὁποίου Ἀτθίδος καὶ ἡ χώρα Ἀττικὴ λέγεται ὅτι ἐκλήθη[3]. Τοῦ Ἀμφικτύονος διάδοχος ἦν Ἐρεχθεὺς ὁ Α', ὁ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων Ἐριχθόνιος ἀποκαλούμενος, καὶ ὁ διασημότερος καὶ σπουδαιότερος βασιλεὺς καὶ ἥρως τῆς Ἀττικῆς πρὸ τοῦ Θησέως[4].

[1] Ἡρόδοτος, 8, 44.

[2] Ὁ Ζεὺς καὶ ὁ Ποσειδῶν ἐλατρεύοντο ἐν Ἀττικῇ πρὸ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐθεώρουν τὸν Ποσειδῶνα ὡς προκάτοχον τῆς πολιούχου Ἀθηνᾶς (Ἀπολλόδ. 3, 14, 1)· ὁ δ' Ἀπόλλων καὶ ὁ Διόνυσος, ὡς ἰδιαζόντως δωρικαὶ θεότητες, φαίνεται ὅτι παρελήφθησαν ἀργότερα ἐκ τῶν Δωριέων.

[3] Ἂν, ἐννοεῖται, γραμματικοὶ λόγοι ἐπιτρέπωσι τοῦτο.

[4] Ὅτι Ἐριχθόνιος καὶ Ἐρεχθεὺς ὁ Α' εἶνε εἷς καὶ ὁ αὐτὸς δηλοῦται ἐκ τῆς παραβολῆς Ὁμήρου (Ἰλ. Β, 547) καὶ Ἡροδότου (8, 55) πρὸς Ἀπολλόδωρον (3, 14), Λουκιανὸν (Φιλοψευδ. 3) καὶ Παυσανίαν (Ἀττικ. 26, 5).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐμυθολογεῖτο ὅτι ἦτο υἱὸς τοῦ Ἡφαίστου καὶ τῆς γῆς, διὸ γηγενής, καὶ ὅτι ἀνετράφη ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς, εἰς τιμὴν τῆς ὁποίας ἤγειρεν οὗτος μετὰ ταῦτα οἶκον, ἤτοι ναόν, ἐν τῇ Ἀκροπόλει, ἔστησεν ἐν αὐτῷ ξόανον τῆς θεᾶς ταύτης ἐκ ξύλου ἐλαίας καὶ διέταξεν εἰς τὰς δώδεκα πόλεις ἑορτὰς κοινὰς πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς καλουμένας Ἀθήναια· ἐρρύθμισε δὲ καὶ ἄλλως τὰ τῆς θρησκείας τοῦ λαοῦ καὶ ἀποθανὼν ἐτάφη ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ τῇ Ἀθηνᾷ ἀφιερωθέντι ναῷ, ὅστις ἔκτοτε Ἐρεχθεῖον ἐκλήθη[1]. Ἐπ' αὐτοῦ καὶ οἱ Κεκροπίδαι πρότερον καλούμενοι κάτοικοι Ἀθηναῖοι ἐκλήθησαν καὶ ἡ ἐν τῇ Ἀκροπόλει περιωρισμένη πόλις ἀπὸ Κεκροπίας Ἀθῆναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μετωνομάσθη[2]. Ἐκ δὲ τῶν διαδόχων τοῦ Ἐρεχθέως διαπρεπέστατοι ὑπῆρξαν ὁ Αἰγεὺς καὶ πρὸ πάντων ὁ μέγας υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Θησεύς, ὁ πρῶτος καὶ κυριώτατος ἱδρυτὴς τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας καὶ τοῦ μεγάλου τῆς χώρας μέλλοντος. Ὁ Θησεὺς κατὰ τὸν Πλούταρχον «μέγα καὶ «θαυμαστὸν ἔργον εἰς νοῦν βαλόμενος, συνῴκισε τοὺς «τὴν Ἀττικὴν κατοικοῦντας εἰς ἓν ἄστυ καὶ μιᾶς πό«λεως ἕνα δῆμον ἀπέφηνε, τέως σποράδας ὄντας καὶ «δυσανακλήτους πρὸς τὸ κοινὸν πάντων συμφέρον, «ἔτι δ' ὅτε καὶ διαφερομένους ἀλλήλοις καὶ πολεμοῦν-

[1] Πρβ. Ἡροδότου 8, 44 καὶ Παυσανίου Ἀττικὰ 26, 5.

[2] Πρβ. Ἡροδότου 8, 44. Τὰς περὶ Ἐρεχθέως παραδόσεις γνωρίζει καὶ ὁ Ὅμηρος ἤδη (Ἰλ. 6, 546—551. Ὀδ. η, 78 ἑπ.), ὅστις μνημονεύει καὶ τῆς συνηθείας τῶν Ἀθηναίων, τοῦ θυσιάζειν τῷ Ἐρεχθεῖ ταῦρον καὶ ἄρνας, μεινάσης ἐν χρήσει καὶ πολλῷ ἀργότερα. Ἴδε Ἁρποκρατίωνα ἐν λέξει «ἐπίβοιον». Κατὰ τὸν ῥήτορα Λυκοῦργον (κατὰ Λεωκράτους;) Ἀθῆναι ἐκλήθη ἡ πόλις πληθυντικῶς ἐκ τοῦ Ἀθήνη πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«τας. Ἐπιὼν οὖν ἀνέπειθε κατὰ δήμους καὶ γένη, τῶν «μὲν ἰδιωτῶν καὶ πενήτων ἐνδεχομένων ταχὺ τὴν πα- «ράκλησιν αὐτοῦ, τοῖς δὲ δυνατοῖς ἀβασίλευτον πολι- «τείαν προτείνων καὶ δημοκρατίαν, αὐτῷ μόνον ἄρχον- «τι πολέμου καὶ νόμων φύλακι χρησομένην, τῶν δὲ «ἄλλων παρέξουσαν ἅπασιν ἰσομοιρίαν. Τοὺς μὲν ταῦ- «τα ἔπειθεν. Οἱ δὲ τὴν δύναμιν αὐτοῦ δεδιότες, μεγά- «λην οὖσαν ἤδη, καὶ τὴν τόλμην ἐβούλοντο πειθόμε- «νοι μᾶλλον ἢ βιαζόμενοι ταῦτα συγχωρεῖν. Καταλύ- «σας οὖν τὰ παρ' ἑκάστοις πρυτανεῖα καὶ βουλευτήρια «καὶ ἀρχάς, ἓν δὲ ποιήσας ἅπασι κοινὸν ἐνταῦθα πρυ- «τανεῖον καὶ βουλευτήριον, ὅπου νῦν ἵδρυται τὸ ἄστυ, «τήν τε πόλιν Ἀθήνας προσηγόρευσε(;) καὶ Παναθή- «ναια θυσίαν ἐποίησε κοινήν. Ἔθυσε δὲ καὶ μετοίκια «τῇ ἕκτῃ ἐπὶ δέκα ἑκατομβαιῶνος, ἣν ἔτι καὶ νῦν θύ- «ουσι. Καὶ τὴν βασιλείαν ἀφείς, ὥσπερ ὡμολόγησε, «διεκόσμει τὴν πολιτείαν ἀπὸ θεῶν ἀρχόμενος.....

«Ἔτι δὲ μᾶλλον αὐξῆσαι τὴν πόλιν βουλόμενος «ἐκάλει πάντας ἐπὶ τοῖς ἴσοις, καὶ τὸ «Δεῦρ' ἴτε πάν- «τες λεῳ» κήρυγμα Θησέως γενέσθαι φασί, πανδημίαν «τινὰ καθιστάντος· οὐ μὴν ἄτακτον οὐδὲ μεμιγμένην «περιεῖδεν ὑπὸ πλήθους ἐπιχυθέντος ἀκρίτου γενομέ- «νην τὴν δημοκρατίαν, ἀλλὰ πρῶτος ἀποκρίνας χωρὶς «Εὐπατρίδας καὶ Γεωμόρους καὶ Δημιουργούς, Εὐπα- «τρίδας δὲ γινώσκειν τὰ θεῖα καὶ παρέχειν ἄρχοντας «ἀποδοὺς καὶ νόμων διδασκάλους εἶναι καὶ ὁσίων καὶ «ἱερῶν ἐξεταστάς, τοῖς ἄλλοις πολίταις ὥσπερ εἰς «ἴσον κατέστησε, δόξῃ μὲν Εὐπατριδῶν, χρείᾳ δὲ Γεω- «μόρων, πλήθει δὲ Δημιουργῶν ὑπερέχειν δοκούντων. «Ὅτι δὲ πρῶτος ἀπέκλινε πρὸς τὸν ὄχλον, ὡς Ἀρι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«στοτέλης φησί, καὶ ἀφῆκε τὸ μοναρχεῖν ἔοικε μαρ-
«τυρεῖν καὶ Ὅμηρος ἐν νεῶν καταλόγῳ, μόνους Ἀθη-
«ναίους δῆμον προσαγορεύσας[1]. »

Διὰ τῶν μεταρρυθμίσεων τούτων τοῦ Θησέως ἡ μέχρις αὐτοῦ πιθανῶς ἐν μόνῃ τῇ Ἀκροπόλει περιωρισμένη πόλις, καταστᾶσα κέντρον τῆς ἀττικῆς πολιτείας, ἔλαβε μείζονα περιοχὴν καὶ ἐξετάθη ἐκτὸς τῆς ἄκρας πρὸς ἀνατολὰς καὶ μεσημβρίαν αὐτῆς, ὁ δὲ πληθυσμὸς τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὁσημέραι ἔκτοτε ηὔξανεν, ἐνῷ ὁ τῶν λοιπῶν τῆς Ἀττικῆς πόλεων βαθμηδὸν ἠλαττοῦτο. Ὁ Θησεὺς εἰσήγαγε πρὸς τούτοις τὴν ἐπιγαμίαν μεταξὺ τῶν διαφόρων πόλεων καὶ τὴν λατρείαν τῆς Πανδήμου Ἀφροδίτης καὶ τῆς Πειθοῦς[2], ὅπερ διηυκόλυνεν οὐσιωδῶς τὴν συγχώνευσιν τῶν τῆς Ἀττικῆς κατοίκων εἰς ἕνα λαόν· ἂν ὅμως ὁ λαὸς οὗτος ἐκ ταύτης τῆς ἐποχῆς κοινῷ ὀνόματι Ἀθηναῖοι ἐκλήθη, ἢ πρότερον ἤδη ἐπὶ Ἐρεχθέως τοῦ Α' ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦτο, δὲν εἶνε ἀκριβῶς γνωστόν[3]. Ἐγένετο δ' ἡ συγκέντρωσις αὕτη τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς

[1] Πλούταρχος ἐν βίῳ Θησέως κ. 24—25.

[2] Παυσαν. Ἀττικ. 22, 3· ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ Αἰγεὺς εἶχεν εἰσαγάγει τὴν λατρείαν τῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης. Παυσαν. Ἀττικ. 14, 6.

[3] Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον οἱ Ἀθηναῖοι ἐκλήθησαν Ἴωνες ἐκ τοῦ πρὸ τοῦ Αἰγέως βασιλεύσαντος τῆς χώρας Ἴωνος. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα Ἴωνες ἀπεδίδετο εἰς πάντας τοὺς διακρινομένους διὰ τῆς κατὰ τετραπόλεις καὶ δωδεκαπόλεις διαιρέσεως καὶ τῆς τοῦ Ποσειδῶνος λατρείας, ἅτινα ἦσαν πολὺ πρὸ τοῦ Ἴωνος ἐν χρήσει, καὶ ἴσως ἦσαν πελασγικὰ ἔθιμα. Εἶνε μὲν βέβαιον ὅτι πολλοὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν ταῖς νήσοις καὶ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἰώνων ἦσαν ἄποικοι ἐξ Ἀττικῆς, ἄλλοι ὅμως πάλιν δέχονται τοὺς ἐν Ἀσίᾳ Ἴωνας ὡς πολλῷ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀρχαιοτέρους. Ἴδε περὶ τούτου Ernst Curtius, die Jonier vor der jonischen Wanderung. Ἐν Βερολίνῳ 1855.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ συνοίκισις τῶν Ἀθηνῶν καὶ μεταρρύθμισις τοῦ πολιτεύματος περὶ τὰ 1300 π. Χ. καὶ εἶνε καὶ τῷ Ὁμήρῳ ἤδη γνωστά[1]. Ἡ οὕτω δὲ παρασκευασθεῖσα κατάστασις τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας διετηρήθη καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Θησέως βασιλέων τῆς Ἀττικῆς καὶ συνέτεινε μεγάλως εἰς τὴν εὐημερίαν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς δυνάμεως αὐτῆς.

Ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ Θησέως διασημότατος ὑπῆρξεν ὁ ἤδη μνημονευθεὶς Κόδρος, ὅστις τελευταῖος ἔφερε τό τε ὄνομα καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ βασιλέως τῆς Ἀττικῆς. Οὗτος ἐκυβέρνησε τὰς Ἀθήνας κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς καθόδου τῶν Δωριέων (1100 π. Χ. καὶ ἑξῆς), ὅτε καὶ αἱ Ἀθῆναι, ὡς καὶ αἱ πλεῖσται ἄλλαι ἑλληνικαὶ πόλεις περιῆλθον εἰς πόλεμον κατὰ τῶν πλανήτων ἐκείνων καὶ ταραξιῶν μεταναστῶν· μαθὼν δ' ἔκ τινος χρησμοῦ ὅτι ἡ σωτηρία τῆς πατρίδος του ἐξήρτητο ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως αὐτῆς, μεγαθύμως προσήνεγκεν ἑαυτὸν θῦμα εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος καὶ οὕτως ἀπήλλαξε τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τοῦ ἐκ τῶν Δωριέων κινδύνου. Ἡ γενναία αὕτη τοῦ Κόδρου πρᾶξις τοσοῦτον ἐθαυμάσθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ὥστε ὁμοθύμως ἀπεφάσισαν μηδένα πλέον μετὰ τὸν Κόδρον ν' ἀφήσωσι βασιλέα, ὡς μηδενὸς ἄλλου ὄντος ἀξίου τοῦ ὀνόματος τούτου, καὶ μετέβαλον τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα εἰς ἀρχοντίαν ἰσόβιον ἀπονεμομένην κληρονομικῶς εἰς τοὺς ἀπογόνους τοῦ Κόδρου. Οὕτως ἐκηρύχθη ἐν ἔτει 1066 ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Κόδρου Μέδων ἰσόβιος ἄρχων

[1] Διότι ἐν νεῶν καταλόγῳ (Ἰλ. β, 546 ἐπ.) δὲν ποιεῖται μνείαν ἄλλων ἀττικῶν πόλεων, ἀλλὰ μόνων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ λαοῦ τοῦ Ἐρεχθέως, ὡς καλεῖ τοὺς κατοίκους τῆς Ἀττικῆς.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐν Ἀθήναις καὶ ἡ διάταξις αὕτη διήρκεσε 316 ἔτη, ἤτοι μέχρι τοῦ 752 π. Χ., χρηματισάντων ἐν ὅλοις 13 ἰσοβίων ἀρχόντων, Μεδοντιδῶν ἐπικαλουμένων.

Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς μεταναστάσεως τῶν Δωριέων πολλοὶ πανταχόθεν πρὸς ἀσφάλειαν κατέφυγον εἰς τὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κόδρου εἰρηνικὴν διαμείνασαν Ἀττικήν, καὶ ἐντεῦθεν προῆλθε πρώϊμος τῆς χώρας καὶ παντοειδὴς ἀνάπτυξις[1]. Καθ' ὅλον δὲ τὸ διάστημα τῶν ἰσοβίων ἀρχόντων ἡ τῶν Ἀθηνῶν ἱστορία περιωρίζετο εἰς ἐσωτερικά τινα ἀσήμαντα γεγονότα καὶ τὴν βαθμιαίαν τῆς χώρας ἀνάπτυξιν καὶ τῆς πολιτείας διάπλασιν. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἄρχοντος Χαίροπος, ἢ κατ' ἄλλους Χάροπος, ὀλ. 7,1 = 752 π. Χ., ἡ τοῦ ἄρχοντος ἐξουσία περιωρίσθη εἰς δέκα μόνα ἔτη[2], ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι ἡ τῶν ἀρίστων ἐπιρροὴ πάντοτε ηὔξανε βαθμηδόν. Κατὰ φυσικὸν δὲ λόγον ἐπεδίωκον οὗτοι πάντοτε τὸν ὅσον ἔνεστι περιορισμὸν τῆς τοῦ ἄρχοντος ἐξουσίας καὶ τὴν διανομὴν τῆς ἀρχῆς μεταξὺ τῶν ἀριστοκρατικῶν ἢ ὀλιγαρχικῶν, διὸ κατὰ ὀλ. 24, 2 = 683 π. Χ. ἀντὶ ἑνὸς δεκαετοῦς ἐξελέγησαν ἐννέα ἐνιαύσιοι ἄρχοντες, διοικοῦντες τὰ κοινὰ μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ. Ὁ λαὸς δηλαδὴ τῆς Ἀττικῆς, ὅστις τότε διῃρεῖτο εἰς 4 φυλάς, 12 φρατρίας καὶ 360 γένη, ἐξέλεγεν ἀντιπροσώπους του ἕνα μὲν ἐξ ἑκάστου γένους, 12 δὲ φρατριάρχους καὶ μετὰ τῆς ἐκ τούτων ἀποτελουμένης βουλῆς διῴκουν οἱ ἄρχοντες τὰ κοινά, ὄντες ὑπεύθυνοι διὰ τὰς πράξεις των· τῶν ἀρχόντων τούτων εἷς ὠνομάζετο Ἐπώνυμος καὶ ἔχαιρε τὰ πρω-

[1] Θουκυδ. 1, 2.

[2] Διονύσ. Ἁλικαρνασ. 1, 1, 70.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τεῖα, πρῶτος δὲ τοιοῦτος λέγεται ὅτι ἐχρημάτισε Κλέων τις υἱὸς Αἰσχύλου[1]. Διὰ τῶν μεταρρυθμίσεων ὅμως τούτων συνέβη ὅ,τι κατὰ φυσικοὺς λόγους ἀδύνατον ἦν νὰ μὴ συμβῇ· ὅπως ἐλαττώσωσιν οἱ ἀριστοκρατικοὶ τὴν ἐξουσίαν τῶν ἀρχόντων, ἠναγκάσθησαν νὰ περιποιηθῶσι τὸν πολὺν λαὸν καὶ νὰ παραχωρήσωσιν αὐτῷ μέρος τῆς ἐπὶ τῶν κοινῶν ἀρχῆς, οὕτω δ' ἐτέθησαν αἱ πρῶται ἀρχαὶ καὶ βάσεις τῶν ἀμέσων δικαιωμάτων τοῦ ἀθηναϊκοῦ δήμου ἐπὶ τῆς τῶν κοινῶν διοικήσεως. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἐννέα ἀρχόντων ἐξελέγοντο τότε καὶ ἕτεραι ἀρχαί, 48 δηλαδὴ ναύκληροι, τέσσαρες ἐξ ἑκάστης φρατρίας, ὅπως φροντίζωσι περὶ τῶν ναυτικῶν τῆς χώρας, καὶ ταμίαι τῆς πολιτείας κωλακρέται ἢ κωλαγρέται καλούμενοι. Οὕτω δ' ἀνεπτύσσετο διαρκῶς ὁ μηχανισμὸς τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας καὶ ἀπὸ ὀλίγων περιήρχετο ἡ ἐξουσία πάντοτε εἰς τοὺς περισσοτέρους.

Ἀλλ' ἅμα ηὔξησεν οὕτω τὸ περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων ἐνδιαφέρον τοῦ λαοῦ καὶ ἡ συμμετοχὴ πλειόνων ἐν τῇ τῶν κοινῶν διοικήσει, ἤρξαντο, ὡς συνέβη ἄλλοτε ἐν ὁμοίαις περιστάσεσιν ἐν Ῥώμῃ, ν' ἀναπτύσσωνται καὶ τὰ κομματικὰ μεταξὺ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν εὐγενῶν πάθη ἕνεκα τῆς ἀνισότητος τῶν δημοσίων βαρῶν καὶ δικαιωμάτων καὶ τῆς ἐντεῦθεν φυσικῶς ἀναφυομένης διαφορᾶς συμφερόντων· διότι ὁλόκληρος ὁ ἐλεύθερος ἀττικὸς λαὸς ἦν ἀπὸ Θησέως ἤδη διῃρημένος εἰς Εὐπατρίδας, ἤτοι εὐγενεῖς, Γεωμόρους, ἤτοι μεγαλοκτηματίας, καὶ Δημιουργούς, ἤτοι μικροκτηματίας καὶ χειρώνακτας, ὧν τά τε χρηματικὰ μέσα

[1] Κλήμης Ἀλεξανδ. Στρωμ. Α'.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἦσαν φυσικῷ τῷ λόγῳ ἄνισα καὶ τὸ ἐπὶ τῆς κατοχῆς τῶν δημοσίων ἀξιωμάτων δικαίωμα, ἰδίως μεταξὺ τῶν πάντοτε πτωχοτέρων καθισταμένων πολλῶν καὶ τῶν πλουσίων, οἵτινες ἀπέβαινον πάντοτε ἐπιβλητικώτεροι καὶ φορτικώτεροι, καταστήσαντες πολλοὺς τῶν πτωχοτέρων ὅλως ἀκτήμονας καὶ ἀποχειροβιώτους, καὶ ἐντεῦθεν συνέστη ἡ πάσχουσα τάξις τῶν Θητῶν.

Τὴν ἀνωμαλίαν ταύτην τῶν πραγμάτων καὶ τὴν δυσαρέσκειαν τῶν πολλῶν ἐπωφελούμενος ὁ εὐγενὴς Ἀθηναῖος Κύλων, ἀνὴρ ὀλυμπιονίκης καὶ γαμβρὸς τοῦ τυράννου τῶν Μεγαρέων Θεαγένους, καὶ στηριζόμενος ἐπὶ χρησμοῦ τινος ἐνθαρρύνοντος τὴν φιλοδοξίαν αὐτοῦ, ἐπεχείρησεν ἐν ἔτει 612 νὰ καταλάβῃ τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν μοναρχίαν, καὶ πρὸς τοῦτο ὠχυρώθη μετὰ στρατοῦ ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Τὸ ἐπεχείρημα ὅμως τοῦτο ἀπέτυχεν ἐντελῶς, τοῦ μὲν Κύλωνος ἀναγκασθέντος νὰ φύγῃ κρύφα ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τῶν δὲ ὀπαδῶν αὐτοῦ παραδοθέντων ἐπὶ συνθήκῃ καὶ πολλῶν ἐξ αὐτῶν παρανόμως φονευθέντων ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς δημοκρατικῆς μερίδος Μεγακλέους, καὶ οὕτω διεσώθη τὸ μέχρι τοῦδε πολίτευμα[1]. Ἡ ἀποτυχία ὅμως αὕτη τοῦ Κύλωνος καὶ ὁ παράσπονδος φόνος τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ἐγένοντο ἀφορμὴ δεινοῦ μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Μεγαρέων πολέμου, καθ' ὃν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπώλεσαν τὴν Σαλαμῖνα καὶ τοσοῦτον ἐδεινοπάθησαν, ὥστε ἔκλεισαν συνθήκην εἰρήνης πρὸς τὸν Θεαγένη καὶ ἐψήφισαν θάνατον τὴν ζημίαν εἰς τὸν ἀποτολμήσοντά ποτε νὰ προτείνῃ ἐπανάληψιν

[1] Ἡρόδοτ. 5. 71. Θουκυδ. 1, 126. Πλούταρ. ἐν βίῳ Σόλωνος κ. 12.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν ἐχθροπραξιῶν, μέχρις οὗ ὁ εὐπατρίδης Σόλων διὰ στρατηγήματος κατέπεισεν αὐτοὺς νὰ ἐπιπέσωσι καὶ καταλάβωσιν ἐξ ἀπροόπτου τὴν Σαλαμῖνα, καὶ ἔκτοτε ἀπέκτησαν τὴν ὑπεροχὴν κατὰ τῶν Μεγαρέων[1].

Ἀλλ' ἂν ὁ ἔξωθεν κίνδυνος παρῆλθεν οὕτω διὰ τὰς Ἀθήνας, ὁ ἐσωτερικὸς ὅμως ἀναβρασμὸς καὶ ἡ μεταξὺ τῶν κομμάτων πάλη δὲν ἐκόπαζον. Τὰ πάθη πρὸ πολλοῦ ἤδη εἶχον κορυφωθῆ ἐπὶ τοσοῦτον καὶ τοσοῦτον εἶχον δεινωθῆ τὰ πράγματα, ὥστε τὰ διαμαχόμενα μέρη, διὰ ν' ἀποφύγωσι μείζονα δεινά, εἶχον ἐκλέξει ἐκ συμφώνου πρὸ τῶν Κυλωνείων ἐν ἔτει 624, ἤτοι κατὰ τὴν 40ὴν ὀλυμπιάδα, ἄρχοντα θεσμοθέτην τὸν Δράκοντα, ὅπως συντάξῃ νέους καταλλήλους νόμους καὶ μεταῤῥυθμίσῃ τὴν πολιτείαν. Ἡ νομοθεσία ὅμως τοῦ Δράκοντος, ὑπερβολικώτατα αὐστηρὰ οὖσα, ταχέως ἀπεδείχθη ἀνεπιτηδεία πρὸς θεραπείαν τῶν ὑφισαμένων κακῶν καὶ ἐνωρὶς ἐγένετο ἐπαισθητὴ ἡ ἀνάγκη ἑτέρας βελτίονος νομοθεσίας, διὸ ἀνετέθη τὸ ἔργον τοῦτο ὁμοθύμως τῷ ἐλευθερωτῇ τῆς Σαλαμῖνος Σόλωνι, ἐκλεγέντι ἐν ἔτει 594 κατὰ τὴν 46ὴν ὀλυμπιάδα ἄρχοντι ἐπωνύμῳ καὶ νομοθέτῃ αὐτοκράτορι[2]. Ὁ μέγας οὗτος καὶ σοφὸς νομοθέτης, ἵνα προλάβῃ παρόμοια τῷ τοῦ Κύλωνος τολμήματα καὶ ἄρῃ ἐκ τοῦ μέσου πᾶσαν ἀφορμὴν δυσαρεσκείας μεταξὺ τῶν πολλῶν καὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ πλουσίων, καθιστῶν δυνατὴν ἐν τῷ μέλλοντι τὴν συμβίωσιν τῶν διαφόρων τῆς πολιτείας στοιχείων, ἐπεχείρησε ῥιζικὴν τῆς πολιτείας ἀναδιοργάνωσιν. Διήρεσε λοιπὸν τὸν λαὸν ἀναλόγως τῆς περι-

[1] Πλούταρχος ἐν βίῳ Σόλωνος κ. 13 ἑπ.

[2] Αὐτόθι, κ. 15 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ουσίας ἑκάστου εἰς τρεῖς τάξεις, εἰς τοὺς ἔχοντας δηλαδὴ ἐτησίαν πρόσοδον πεντακοσίων μεδίμνων ὀνομάσας αὐτοὺς Πεντακοσιομεδίμνους, τοὺς ἔχοντας τριακοσίων μεδίμνων πρόσοδον, ἤτοι δυναμένους τρέφειν ἵππους, ὀνομάσας αὐτοὺς Ἱππεῖς καὶ εἰς τοὺς ἔχοντας διακοσίων μόνον μεδίμνων πρόσοδον κληθέντας Ζευγίτας, εἰς οὓς ἀνῆκον καὶ οἱ ἀποχειροβίωτοι Θῆτες. Καὶ τὰ μὲν ἀξιώματα τῆς πολιτείας κατέστησεν εἰς μόνας τὰς δύο πρώτας τάξεις προσιτά, ἀπέδειξεν ὅμως τοὺς διαφόρους ἄρχοντας καὶ λειτουργοὺς τῆς πολιτείας ἐκλεξίμους ψήφῳ ὑφ' ὅλου τοῦ λαοῦ, σκοπῶν οὕτως εἰς μὲν τὰ δημόσια ἀξιώματα νὰ προβιβάσῃ τοὺς κοινῇ ἀγαθοὺς καὶ εὖ ἔχοντας τῶν πολιτῶν, τὴν δὲ καθόλου ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐξουσίαν ν' ἀποδώσῃ τῷ πολλῷ λαῷ, δυναμένῳ ἐκλέγειν τοὺς ἀρίστους ὡς κυβερνήτας του· διότι, ὡς ὁ ἴδιος λέγει,

Ὧδ' ἂν δῆμος ἄριστα σὺν ἡγεμόνεσσιν ἕποιτο,
μήτε λίην ἀνεθεὶς μήτε πιεζόμενος.

Ἀλλαχοῦ δὲ περιγράφει ὡς ἑξῆς τὸ σύστημά του:

Δήμῳ μὲν γὰρ ἔδωκα τόσον κράτος, ὅσσον ἐπαρκεῖν,
τιμῆς οὔτ' ἀφελὼν οὔτ' ἐπορεξάμενος·
οἳ δ' εἶχον δύναμιν καὶ χρήμασιν ἦσαν ἀγητοί,
καὶ τοῖς ἐφρασάμην μηδὲν ἀεικὲς ἔχειν,
νικᾶν δ' οὐκ εἴασ' οὐδετέρους ἀδίκως.

Ἡ ἐξαίρετος ὅμως τοῦ Σόλωνος νομοθεσία, τὸ μόνον σωτήριον τῇ ἀθηναϊκῇ πολιτείᾳ φάρμακον, δὲν εἶχε προλάβει εἰσέτι νὰ ἐπουλώσῃ πάσας τὰς πληγὰς καὶ νὰ κατευνάσῃ ἐντελῶς τὰ πάθη καὶ ἀνεφάνη ὁ φιλόδοξος καὶ ῥέκτης Πεισίστρατος, ὅστις, ἐπωφελούμενος τὴν εἰσέτι ὑφισταμένην μεταξὺ τῶν διαφόρων μερίδων

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀντιπάθειαν καὶ ὑποψίαν, ἐξηπάτησε τὸν λαὸν δι' ἐπιτηδείου τεχνάσματος καὶ τῇ τυφλῇ αὐτοῦ βοηθείᾳ ἐσφετερίσθη τὴν ἀνωτάτην τῆς πολιτείας ἀρχὴν ἐν ἔτει 560, ὀλ. 85, 1, καὶ ἀνεδείχθη οὕτω τύραννος τῶν Ἀθηνῶν[1]. Ἡ ἀνύψωσις αὕτη τοῦ φιλοδόξου μέν, ἄλλως ὅμως πράου, νοήμονος καὶ φιλοπάτριδος Πεισιστράτου, διέκοψε μὲν ἀφ' ἑνὸς τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος, ἀφ' ἑτέρου ὅμως συνέτεινεν οὐχ ἧττον πολὺ εἰς τὴν περαιτέρω πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν τῶν Ἀθηναίων ἔν τε ταῖς τέχναις καὶ ἐν τοῖς γράμμασι καὶ ἐπετάχυνε τὴν διακόσμησιν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι, χάρις εἰς τὸ ὀξύ, εὐκίνητον καὶ εὐανάπτυκτον τῆς ἰωνικῆς φυλῆς πνεῦμα, καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶχον ποιήσει μεγάλας προόδους ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, ὡς μόνον τὸ τοῦ Σόλωνος παράδειγμα ἀρκούντως μαρτυρεῖ, ἐπὶ τῶν Πεισιστρατιδῶν ὅμως ἐπεκράτησε νέα τις καὶ ἔκτακτος πρόοδος καὶ παντοία ἀνάπτυξις. Εἶνε γνωστὸν ὅτι ὁ Πεισίστρατος πρῶτος διέταξε τὴν συλλογὴν καὶ ταξινόμησιν τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, ὅπως χρησιμεύσωσιν ὡς ἀνάγνωσμα τῶν παίδων, ἵδρυσε δημοσίαν βιβλιοθήκην[2], ἐξύψωσε τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων, ἤρξατο μεγαλοπρεπέστατα τῆς οἰκοδομῆς τοῦ Ὀλυμπιείου[3], ἵδρυσε πιθανῶς καὶ τὸ ἀρχαῖον ᾠδεῖον διὰ τοὺς τῶν ραψῳδῶν ἀγῶνας[4], ἔκτισεν αὐτός τε καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ κατὰ τὸ

[1] Ἡρόδ. 1, 59. Πλούταρχ. ἐν βίῳ Σόλωνος.

[2] Πρβ. Αὖλον Γέλλιον ἐν Ἀττικ. νυξὶ 6, 17.

[3] Ἀριστοτέλ. ἐν Πολιτ. 5, 11. Βιτρούβιος περὶ ἀρχιτεκτ. 1, 1, 7.

[4] Πρβ. Ἡσύχιον ἐν λέξει «ᾠδεῖον». Ἡ Πνὺξ καὶ τὸ Πρυτανεῖον ἦσαν βεβαίως ἀρχαιότερα ἔργα, τὸ δὲ θέατρον τοῦ Διονύσου ἤρξατο

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τριακονταετὲς[1] περίπου τῆς ἀρχῆς αὐτῶν διάστημα τὸν ναὸν τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος[2], καὶ καθόλου οἱ Πεισιστρατίδαι διετήρησαν ἀκμαῖα τὴν ὑπόληψιν καὶ τὸ ἀξίωμα τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι ἱδρυταὶ τῆς εὐδαιμονίας καὶ λαμπρότητος ἐκείνης τῆς πόλεως, ἅτινα ταχέως διήγειραν τὴν ἀντιζηλίαν καὶ τὸν φθόνον ὁμοεθνῶν τε καὶ ἀλλοεθνῶν[3].

Ἐν τούτοις καὶ ἐπὶ τῶν Πεισιστρατιδῶν ἡ ἐν ταῖς ὡραίαις τέχναις πρόοδος ἐν Ἀθήναις δὲν εἶχε φθάσει εἰσέτι τὸν αὐτὸν βαθμόν, ὃν εἶχον ἤδη αὗται ἐν ἄλλαις ἑλληνικαῖς πόλεσιν, οἷον ἐν Σικυῶνι, Κορίνθῳ, Ἄργει, Σπάρτῃ, Αἰγίνῃ καὶ Θήβαις, εἰ καὶ τὸν πληθυσμὸν καὶ τὴν ἄλλην εὐδαιμονίαν ὑπερεῖχον αἱ Ἀθῆναι. Ἡ μεγάλη τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἀκμὴ καὶ ἀνύψωσις προῆλθε κυρίως μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς τῶν Πεισιστρατιδῶν ἀρχῆς συνεπείᾳ τῶν ὑπὸ τοῦ καταργητοῦ τῆς τυραννίας Κλεισθένους γενομένων ἐσωτερικῶν μεταρρυθμίσεων καὶ τῆς ἐντεῦθεν προελθούσης εὐνομίας, εὐδαιμονίας καὶ τοῦ πνευματικοῦ ὀργασμοῦ[4].

κτίζεσθαι 15 περίπου ἔτη μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς τῶν Πεισιστρατιδῶν ἀρχῆς κατὰ τὴν 70ην ὀλ. ἤτοι 500 π. χ., ἀφοῦ κατέπεσε τὸ πρὸ αὐτοῦ ὑπάρχον ξύλινον ἱκρίωμα, ἐτελείωσεν ὅμως μόλις ἐπὶ Λυκούργου τοῦ ῥήτορος. Πρβ. Πλουτάρχ. βίον Λυκούργου, Παυσαν. Ἀττικ. 20, 16.

[1] Ὁ Πεισίστρατος καὶ οἱ υἱοὶ καὶ διάδοχοι αὐτοῦ Ἱππίας καὶ Ἵππαρχος ἦρξαν ἀπὸ 560—514 π. Χ., ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἀρχὴ των διεκόπη δὶς διὰ τῆς ἐξορίας τοῦ Πεισιστράτου ἐπὶ 14 περίπου ἔτη, ὑπολείπονται 30 μόνα ἔτη ἀρχῆς.

[2] Πρβ. Θουκυδ. 6, 54. Σουΐδαν ἐν λέξει «Πύθιος» καὶ Μεούρσιον de Pisistrato κ. 9.

[3] Οὕτω κρίνουσι περὶ Πεισιστράτου ὁ Ἡρόδ. 1, 59. Ὁ Θουκυδίδης 9, 54 καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, Πολιτικ. 5, 9, 21.

[4] Ἡρόδ. 5, 66.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ὁ Κλεισθένης οὗτος, γόνος τοῦ μεγάλου καὶ σπουδαιοτάτου ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ ἱστορίᾳ οἴκου τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν, μετερρύθμισεν οὕτω τὸ σολώνειον πολίτευμα, ὥστε τὴν μὲν καθόλου τῶν κοινῶν διεύθυνσιν ἀνέθηκε τῷ ἀθηναϊκῷ δήμῳ, τὰ δ' ἀξιώματα καὶ τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς κατέστησε μόνοις τοῖς ἀρίστοις καὶ ὁμολογουμένως ἱκανωτάτοις ἐκ τοῦ συνόλου τῶν πολιτῶν προσιτά. Ηὔξησε δηλ. τὰς φυλὰς ἀπὸ 4 εἰς 10 κατανείμας ἰσαρίθμως μεταξὺ αὐτῶν τοὺς τότε 100 τῆς Ἀττικῆς δήμους, ἤλλαξεν αὐτῶν τὰς ὀνομασίας, «ἵνα μή σφισι αἱ αὐταὶ ἔωσι φυλαὶ καὶ Ἴωσι[1],» καὶ καταγράψας εἰς τὰς φυλὰς πολλοὺς μετοίκους καὶ ἀπελευθέρους ηὔξησε σπουδαίως τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν. Ἀναλόγως ηὔξησε καὶ τὰ μέλη τῆς βουλῆς εἰς 500 ὁρίσας 50 βουλευτὰς ἐξ ἑκάστης φυλῆς, ἔχοντας ἐναλλὰξ καὶ τὴν πρυτανείαν κατὰ τὸ δέκατον τοῦ ἔτους χρονικὸν διάστημα· ὥρισε 5000 δικαστῶν Ἡλιαστῶν, ἐκλεξίμων κατ' ἔτος, καὶ 1000 ἀναπληρωτὰς διὰ τὰ δέκα τῆς πόλεως δικαστήρια, ηὔξησε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐφετῶν ἀπὸ 48 εἰς 50 καὶ μετὰ τοῦ ἄρχοντος 51, καὶ διῄρεσε τοὺς δήμους εἰς 50 ναυκληρίας, ὧν ἑκάστη ὑπεχρεοῦτο νὰ διατηρῇ ἐν πολεμικὸν πλοῖον. Ὁ αὐτὸς Κλεισθένης εἰσήγαγε καὶ τὸν ὀστρακισμόν, τὸ σωτηριώτατον ἐκεῖνο, εἰ καὶ πολλάκις κακῶς ἐφαρμοσθέν, κατὰ τῆς τυραννίας φάρμακον. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις κατέστησε τούς τε ἐννέα ἄρχοντας καὶ τοὺς δέκα στρατηγοὺς καὶ πάσας τὰς σπουδαίας ἀρχὰς ἐκλεξίμους ὑπὸ καὶ ἐκ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν πολιτῶν, ὅπερ ηὔξησε

[1] Ἡρόδ. 5, 69.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μὲν τὰ μέγιστα τὴν ἐπιῤῥοὴν τοῦ πολλοῦ λαοῦ ἐπὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων, ἐβελτίωσε δ' οὐσιωδέστατα καὶ τὰς διαφόρους ἀρχάς, διότι οὕτω μόνοι οἱ ὑφ' ἁπάντων ὡς ἱκανοὶ καὶ ἄξιοι ἀναγνωριζόμενοι καὶ ὄχι πλέον οἱ πλούσιοι καὶ φιλόδοξοι εἶχον ἐλπίδας κατοχῆς τῶν ἀνωτάτων ἀρχῶν. Διὰ τῶν μεταῤῥυθμίσεων δὲ τούτων τοῦ Κλεισθένους, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν σπουδαιοτάτην καὶ χρησιμωτάτην ἐποχὴν ἐν τῷ πολιτικῷ τῶν Ἀθηναίων βίῳ, προήχθη τοσοῦτον ὁ πολιτικὸς βίος καὶ οὕτως ἀνεπτύχθησαν αἱ παντοῖαι τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ ἀρεταί, ὥστε ὀλίγα μετὰ ταῦτα ἔτη ἡ Ἀττικὴ καὶ αἱ Ἀθῆναι κατῳκοῦντο ὑπὸ τῶν Μαραθωνομάχων καὶ Σαλαμινομάχων ἐκείνων, οὓς ἀείποτε ἀπεθαύμασεν ἡ ἀνθρωπότης ὡς τὸ πρότυπον ἀρετῆς καὶ φιλοπατρίας.

Εἰς τὴν οὕτως ἐγκαθιδρυθεῖσαν πλήρη ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀνάπτυξιν ὀφείλεται, ὡς ἤδη εἴπομεν, καὶ ἡ ταχυτάτη τῶν ὡραίων τεχνῶν ἐν Ἀθήναις ἐπίδοσις. Ἡ δραματικὴ ποίησις, ἥτις μόλις κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ἕκτου π. Χ. αἰῶνος ἀνεφάνη ἐν Ἀττικῇ καὶ περὶ τὰ 500 εὑρίσκετο ἔτι ἐν τοῖς σπαργάνοις της, παράγουσα ἔργα, οἷα τὰ τοῦ Θέσπιδος, Φρυνίχου, Χοιρίλου καὶ Πρατίνα, μίαν μόνον μετὰ τὰ 500 γενεὰν ἤρξατο νὰ παράγῃ ἔργα, οἷα τὰ τοῦ Αἰσχύλου, καὶ ἐν διαστήματι βραχυτέρῳ τοῦ αἰῶνος ἀφίκετο εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς ἀναπτύξεώς της διὰ Σοφοκλέους, Εὐριπίδου καὶ Ἀριστοφάνους. Ἡ δὲ ἀρχιτεκτονική, ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφική, αἵτινες μέχρι τοῦ 500 εὑρίσκοντο ἐν Ἀθήναις εἰς βαθμὸν εἰσέτι πολὺ ταπεινὸν σχετικῶς, μετὰ 50 περίπου ἔτη ἦσαν εἰς κατάστασιν νὰ παραγάγωσιν ἡ μὲν ἀρχιτεκτονικὴ ἔργα, οἷα ὁ Παρ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θενών, τὰ Προπύλαια, ὁ ναὸς τῆς Ἀπτέρου Νίκης, τὸ νεώτερον Ἐρεχθεῖον καὶ ἄλλα, ἡ δὲ γλυπτικὴ τὰ ἀπαράμιλλα ἀριστοτεχνήματα τοῦ Φειδίου καὶ ἡ ζωγραφικὴ τὰς γραφὰς τοῦ Πολυγνώστου καὶ Μίκωνος, πάντα ἔργα, ὁποῖα ἔκτοτε δὲν ἠξιώθη πλέον νὰ δημιουργήσῃ ἀνθρωπίνη χείρ, ἐξαιρουμένων τῶν τῆς ζωγραφικῆς. Ἀφ' ἑτέρου δ' ἡ τῶν πολιτῶν ἑκάστου ἀνάπτυξις ἀπέβη τοιαύτη, ὥστε ἀνεδείχθησαν μὲν πολιτικοί, οἷοι ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης, ὁ Κίμων καὶ ὁ Περικλῆς, ἀπέκτησαν δὲ καὶ οἱ πολῖται πάντες τοσαύτην πολιτικὴν πεῖραν, ὥστε ὁ Ἀριστείδης ἐτόλμησε νὰ εἰσαγάγῃ τὴν διὰ κλήρου ἐκλογὴν τῶν δημοσίων λειτουργῶν ἐκ τοῦ συνόλου τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν ἀδιακρίτως.

Ἡ ἐποχὴ αὕτη τῆς ἀθηναϊκῆς ἱστορίας ἀπὸ Κλεισθένους καὶ ἐφεξῆς μέχρι τῶν μέσων περίπου τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἥτις διήρκεσεν ἕνα περίπου αἰῶνα, ἀποτελεῖ ἀληθῶς τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῶν Ἀθηνῶν καὶ δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἡ πλέον μεγαλουργὸς ἐποχὴ οὐ μόνον τῆς ἀθηναϊκῆς, ἀλλὰ καὶ καθόλου τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τοῦ πρὸς τοὺς Αἰγινήτας ὀλίγον μετὰ τὰ 500 ἐκραγέντος μακροῦ πολέμου ναυτικοὶ γενόμενοι καὶ προσηκόντως διὰ τοὺς μετ' ὀλίγον ἐπελθόντας περσικοὺς πολέμους παρασκευασθέντες[1], ἐπεδείξαντο κατὰ τὰς βαρβαρικὰς ἐκείνας ἐπιδρομὰς τοσαύτην ἀρετήν, θάρρος καὶ δραστηριότητα, ὡς οὐδένες ἄλλοι τῶν Ἑλλήνων, ὥστε ἐν πλήρει δικαιώματι ἀνέλαβον μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς ἦτταν τοῦ Μαρδονίου τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος

[1] Πρβ. Θουκυδ. 1, 14.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ συνέστησαν τὸ μέγα ἐκεῖνο συμμαχικὸν ἀθηναϊκὸν κράτος, ὅπερ περιελάμβανεν ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς καὶ τῶν πλείστων νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους πάντα σχεδὸν τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας, Θράκης, Εὐξείνου Πόντου καὶ τῆς Μ. Ἀσίας. Τὸ ναυτικὸν τοῦτο κράτος ὑπὸ τὴν πρωτοβουλίαν καὶ ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων εἶχε καταντήσει περὶ τὰ μέσα τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου νὰ ἔχῃ ἐτήσιον μὲν εἰσόδημα 2000 ταλάντων[1], ἤτοι 60,000,000 τοὐλάχιστον νεωτέρων δραχμῶν, ναυτικὴν δὲ δύναμιν 300—400 τριηρῶν[2], οἱ δὲ ἡγέται καὶ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ Ἀθηναῖοι ἀνέπτυξαν τῷ ὄντι ἔκτακτον πολιτικὴν δραστηριότητα καὶ μεγάλην ἱκανότητα.

Ὁ πρῶτος τῆς ἡγεμονίας ταύτης τῶν Ἀθηνῶν θεμελιωτὴς ἦν ὁ ἥρως τῆς Σαλαμῖνος Θεμιστοκλῆς, ὁ μεγαλοφυὴς ἐκεῖνος καὶ ὀξυνούστατος πολιτικός, ὅστις, προβλέπων ποῦ κυρίως ἔγκειται τὸ μέλλον τῆς πατρίδος του μεγαλεῖον, τὴν μὲν πόλιν ὠχύρωσε διὰ νέων εὐρυτέρων καὶ ἰσχυρῶν τειχῶν, τὸν δὲ Πειραιᾶ οἰκοδομήσας καὶ ὀχυρώσας μετέβαλεν εἰς κύριον καὶ ἀσφαλῆ αὐτῆς λιμένα ἀντὶ τοῦ Φαλήρου καὶ τῆς Μουνυχίας, καὶ οὕτως ἔστρεψε τὰ βλέμματα τῶν συμπο-

[1] Ὁ Ξενοφῶν ἐν Κύρου Ἀναβάσ. 7, 1, 27 ἐκτιμᾷ τὰς ἐτησίας προσόδους τοῦ ἀθηναϊκοῦ κράτους εἰς χίλια τάλαντα, ὁ δ' Ἀριστοφάνης ἐν Σφηκ. στ. 657 ἐπ. εἰς δύο χιλιάδας ταλάντων. Εἶνε λίαν πιθανὸν ὅτι ὁ Ξενοφῶν ἀνακριβῶς ὑπελόγισεν, ἅτε μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν γράφων, καὶ ὅτι ὀρθοτέρα εἶνε ἡ τοῦ Ἀριστοφάνους μαρτυρία. Ἴδε περὶ τῶν οἰκονομικῶν τοῦ ἀθηναϊκοῦ κράτους τὸ περίφημον σύγγραμμα τοῦ Γερμανοῦ Boeckh, die Staatshaushaltung der Athener, τόμ. γ', ἰδίως τόμ. α', σ. 366 ἐπ. ἔκδ. β'.

[2] Πρβ. Πλούταρχον, (βίοι 10 ῥητόρ. ἐν βίῳ Λυκούργου). Ὁ Λυκοῦργος, ὅστις ἀπεβίωσεν ἐν ἔτει 324 π.Χ., εἶχε πληρώσει τὰ νεώρια μὲ τὸ ἀναγκαῖον ὑλικὸν διὰ 400 τριήρεις.

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λιτῶν του ἐπὶ τὴν θάλασσαν ὡς τὴν μόνην ἄγκυραν ἐλπίδος δι' αὐτούς[1]. Οὐ μικρὸν συνεβάλετο εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας καὶ ὁ σύγχρονος καὶ ἀντίπαλος τοῦ Θεμιστοκλέους Ἀριστείδης ὁ δίκαιος. Ὁ δὲ μετὰ τὸν Θεμιστοκλέα ἰθύνας τὰ πράγματα Κίμων ὁ Μιλτιάδου ἐθεμελίωσε τὴν κατὰ θάλασσαν ὑπεροχὴν καὶ ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων διὰ τῶν περιφανῶν αὐτοῦ νικῶν καὶ συνέστησε κατὰ μέγα μέρος τὴν ἀθηναϊκὴν ὁμοσπονδίαν, ἥνωσε δὲ καὶ τὰς Ἀθήνας μετὰ τοῦ Πειραιῶς, τὸ ἄστυ μετὰ τοῦ λιμένος, διὰ τῶν μακρῶν τειχῶν, ἅτινα κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος ζῶντος ἔτι αὐτοῦ εἶχον ἀποτελειωθῆ[2]. Ἀλλ' ὁ ἐξοχώτερος τῆς τῶν Ἀθηνῶν ἀρχῆς προαγωγεὺς καὶ τῆς πόλεως διακοσμητὴς ὑπῆρξεν ὁ ὀλύμπιος Περικλῆς. Ὁ δαιμόνιος ἐκεῖνος ἀνὴρ οὐ μόνον τὴν ἀθηναϊκὴν ὁμοσπονδίαν εἰς ἐντελέστατα διωργανωμένον ἀθηναϊκὸν κράτος μετέβαλεν ἐπιτηδειότατα, οὗ κυβερνήτην καὶ ἰθύντορα ἀνέδειξε τὸν τῶν Ἀθηναίων δῆμον ὁλόκληρον, ἐξυψώσας αὐτὸν εἰς ὑψηλὸν βαθμὸν πολιτικῆς ἐμπειρίας καὶ δεξιότητος, εἰ καί, δυστυχῶς, μὴ ἄνευ σπουδαίων θυσιῶν, ἐπενεγκασῶν μετὰ ταῦτα τὴν παραλυσίαν καὶ διαφθορὰν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἡγεμονίδα πόλιν, τὰς Ἀθήνας, διὰ τοσούτων καὶ τηλικούτων ἀπαραμίλλων τὴν τελειότητα καλλιτεχνικῶν ἔργων ἐκόσμησεν, ὥστε ἡ ἐποχὴ τοῦ Περικλέους κατήντησε νὰ σημαίνῃ συμβολικῶς τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν

[1] Πρβ. Θουκυδ. 1, 44 καὶ 89—93.

[2] Ἴδε περὶ τῶν μακρῶν τειχῶν καὶ τῶν περιπετειῶν αὐτῶν Leake, Topography of Athens ἔκδ. β', σ. 414 ἑπ., τῆς γερμ. μεταφράσεως; σ. 295 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐν Ἑλλάδι, ὡς ἡ τοῦ Αὐγούστου ἐποχὴ ἐν Ῥώμῃ. Ὁ Περικλῆς ᾠκοδόμησε τὸν Παρθενῶνα, ἤρξατο τῆς οἰκοδομῆς τῶν Προπυλαίων καὶ τῶν Πινακοθηκῶν, κατεσκεύασε καὶ ἄλλας ἐξόχους οἰκοδομὰς καὶ κατεκόσμησε τήν τε Ἀκρόπολιν καὶ τὴν κάτω πόλιν διὰ πλῆθύος καλλιτεχνικῶν ἔργων, πρὸς μείζονα δὲ τοῦ ἄστεος ἐξασφάλισιν προσέθηκεν εἰς τὰ μακρὰ τείχη καὶ τρίτον, τὸ Φαληρικόν. Καθόλου δ' ἐπὶ Περικλέους ἤκμασαν τοσοῦτον αἱ Ἀθῆναι ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, ὅσον οὐδεμία ἄλλοτε πολιτεία. Ἂν ἡ Ἑλλὰς ἐθεωρεῖτο τότε ὡς κατέχουσα τὸ ἄκρον ἄωτον τοῦ πολιτισμοῦ μεταξὺ τῶν συγχρόνων ἐθνῶν, αἱ Ἀθῆναι διεκρίνοντο ἐξ ὅλης τῆς Ἑλλάδος ὡς ἡ κορυφὴ καὶ ἡ τελειοτέρα τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀντιπρόσωπος, ἦσαν «Ἑλλάδος Ἑλλὰς» κατὰ Θουκυδίδην[1].

Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἤκμαζε τότε καὶ ἡ λοιπὴ Ἑλλάς, ἐν ᾗ ὑπῆρχον καὶ ἕτεραι ἰσχυραὶ καὶ ἀκμαῖαι πολιτεῖαι μὴ δυνάμεναι ἄλλως ἢ μετὰ δυσπιστίας καὶ φόβου νὰ βλέπωσι τὴν τοιαύτην ταχεῖαν τῶν Ἀθηνῶν ἐπίδοσιν, ὥστε εὐκόλως συνέβη νὰ ἑνωθῶσι πολλαὶ τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν ἐν τῇ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἀντιζηλίᾳ καὶ παντὶ τρόπῳ νὰ ἐπιδιώξωσι τὴν ταπείνωσιν τῆς δαιμονίου πόλεως, ἢ τοὐλάχιστον τὸν περιορισμὸν τῆς περαιτέρω αὐξήσεως τῆς δυνάμεως αὐτῆς. Ἐντεῦθεν δὲ συχναὶ λογομαχίαι, ὑποβλέψεις καὶ ἔριδες, αἵτινες

[1] Ἐν τινι ἐπιταφίῳ ἐπιγράμματι εἰς Εὐριπίδην παρὰ Brunk, Analecta graeca, τόμ. Β', σ. 236. Περὶ τῆς θέσεως τῶν Ἀθηνῶν ὡς πρὸς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἴδε τὸ ὡραῖον σύγγραμμα τοῦ Onken, Athen und Hellas, εἰς δύο μέρη 1865—66.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατὰ φυσικὸν λόγον δὲν ἠδύναντο νὰ καταλήξωσιν εἰς ἄλλο ἢ εἰς πόλεμον μεταξὺ τῆς ἀθηναϊκῆς ὁμοσπονδίας ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πολιτειῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῆς Σπάρτης ἀφ' ἑτέρου. Οὕτω δ' ἐξερράγη ἐπὶ τέλους ὁ ὀλέθριος ἐκεῖνος καὶ διὰ σύμπαν τὸ ἑλληνικὸν καταστρεπτικὸς καὶ ἀπαίσιος πελοποννησιακὸς πόλεμος, ὁ μέγιστος καὶ σημαντικώτατος πάντων τῶν πρὸ αὐτοῦ ἑλληνικῶν πολέμων, ὃν ὁ μὲν Θουκυδίδης τόσον θαυμασίως μέχρι τινὸς περιέγραψεν, ὁ δὲ Ξενοφῶν συνεπλήρωσε. Κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον κυρίως ἔδειξαν οἱ Ἀθηναῖοι ὁπόσην ἠθικήν τε καὶ ὑλικὴν δύναμιν ἐκέκτηντο, δυστυχῶς ὅμως αἱ Ἀθῆναι εἶχον τὴν μεγίστην διὰ πᾶν ναυτικὸν κράτος ἔλλειψιν, νὰ μὴ κῆνται ἐπὶ νήσου, ὥστε τὸ ἀπαίσιον πέρας τοῦ πολέμου τούτου ἦτο ἀναπόφευκτον καί, οὕτως εἰπεῖν, μοιραῖον ἕνεκα τῆς κατὰ ξηρὰν ὑπεροχῆς τῶν ἐναντίων. Οὐσιωδῶς δ' ἐπετάχυνον τὴν ἀπαισίαν διὰ τὰς Ἀθήνας ἔκβασιν τοῦ πολέμου τὰ κατὰ τὸν πόλεμον μέχρι μανίας ἀναπτυχθέντα ἐν τῇ πόλει πάθη καὶ ἡ ἐκ τῶν πολλῶν καὶ ἀλλεπαλλήλων δεινῶν καὶ ἀποτυχιῶν ἀναλγησία περὶ τὰ δημόσια, ἅτινα ὡς συνέπειαν εἶχον μεγάλην τῶν ἠθῶν παράλυσιν καὶ διαφθορὰν τῶν τὰ δημόσια πραττόντων.

Μετὰ τὴν περιβόητον ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς κατὰ κράτος ἧττταν τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου καὶ τὴν μετ' οὐ πολὺ συμβᾶσαν ἐκπολιόρκησιν τῆς ὑπερηφάνου πόλεως τῆς Παλλάδος (404 π. Χ.), τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος διελύθη εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη, ἡ ναυτικὴ τῆς πόλεως δύναμις ἄρδην κατηργήθη, τὰ μακρὰ τείχη ἐκρημνίσθησαν καὶ οἱ ὑπὸ τῶν νικητῶν Λακεδαιμονίων ἐπι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

βληθέντες τῇ ἀτυχεῖ πόλει περιβόητοι τριάκοντα τύραννοι πολλαχῶς καὶ ἀπαραδειγματίστως ἐκάκωσαν αὐτήν. Ὁ θρίαμβος ὅμως καὶ ἡ χαρὰ τῶν νικητῶν δὲν διήρκεσαν ἐπὶ πολύ, διότι, πρὶν παρέλθῃ ἓν ὁλόκληρον ἔτος, οἱ μὲν τύραννοι ἐξεδιώχθησαν καὶ ἐφονεύθησαν ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Θρασύβουλον, τὸ δὲ πρώην δημοκρατικὸν πολίτευμα ἀνενεώθη καὶ αἱ Ἀθῆναι ἤρξαντο ν' ἀναλαμβάνωσι τὰς δυνάμεις των. Ἡ πρώην ἀθηναϊκὴ ὁμοσπονδία, ἥτις ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων μέχρι τῆς ἀφαιρέσεως καὶ αὐτῶν τῶν πατροπαραδότων ἀθηναϊκῶν νήσων Λήμνου, Ἴμβρου καὶ Σκύρου εἶχε διαλυθῆ καὶ ἀποσυντεθῆ[1], ἤρξατο πάλιν ἀνασυνιστᾶσθαι. Μετὰ τὴν ἐν ἔτει 394 παρὰ Κνίδον νίκην τοῦ Κόνωνος κατὰ τοῦ στόλου τῶν Λακεδαιμονίων ἐπανέκτησαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν Σάμον, τὴν Μεθώνην, τὴν Πύδναν, τὴν Ποτίδαιαν καὶ εἴκοσιν ἄλλας πόλεις, ἐν αἷς ἡ Κώς, Νίσυρος, Τέως, Χίος, Ἔφεσος, Μυτιλήνη καὶ Ἐρυθραί. Ὁ Θρασύβουλος ἀνεκτήσατο ὁλόκληρον τὴν Λέσβον, ἐπανόρθωσε τὴν ἰσχὺν τῶν Ἀθηναίων ἐν Ἑλλησπόντῳ καὶ ταχέως πάλιν τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος ἐξετείνετο ἀπὸ τῶν παραλίων τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης μέχρι Ῥόδου καὶ ἐπὶ τῶν πλείστων παραλίων πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας. Ἀλλ' ὁ φθόνος οὐκ εἴα καθεύδειν τοὺς Λακεδαιμονίους. Βλέποντες οὗτοι ὅτι διὰ τῆς ἰδίας δυνάμεως ἀδυνατοῦσι νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἀνάπτυξιν τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων κατέφυγον εἰς ἄλλο ἀτιμωτικώτατον μέσον· ἀποστείλαντες δηλ. τὸν ἐπιτήδειον Ἀνταλκίδαν πρὸς τοὺς Πέρσας συνωμολόγησαν μετ' αὐτῶν ἐν ἔτει 387

[1] Πρβ. Ἀνδοκίδην, περὶ εἰρήνης σ. 93.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὀλ. 78, 2 τὴν περιβόητον Ἀνταλκίδειον εἰρήνην, δι' ἧς τὸ μὲν ἀθηναϊκὸν κράτος περιωρίσθη μέχρι τῆς κατοχῆς τῆς Ἀττικῆς καὶ τῶν νήσων Λήμνου, Ἴμβρου καὶ Σκύρου, οἱ δὲ τῆς ὁμοσπονδίας ἐκείνης λοιπαὶ πόλεις εἴτε ἐκηρύχθησαν ἐλεύθεραι εἴτε ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν περσικὴν κυριαρχίαν. Εὐτυχῶς ὅμως δὲν εἶχον παρέλθει δέκα ἔτη μετὰ τὴν σκανδαλώδη ταύτην καὶ ἀτιμωτικὴν ὑποδούλωσιν τῶν Ἑλλήνων ὑφ' Ἑλλήνων διὰ προδοσίας καὶ οἱ Ἀθηναῖοι κατώρθωσαν πάλιν δι' ἐπιτηδείας πολιτικῆς καὶ ὑπὸ τῆς τύχης εὐνοούμενοι ν' ἀνιδρύσωσιν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὸ πρότερον κράτος των. Ἤδη κατὰ ὀλ. 100, 3, ἤτοι ἐν ἔτει 377 π. Χ. ἠνώθησαν πάλιν τὸ Βυζάντιον, ἡ Μυτιλήνη καὶ ἡ Ῥόδος μετὰ τῶν Ἀθηναίων[1], ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα ὁλόκληρος ἡ Εὔβοια ἐκτὸς τῆς Ἑστιαίας[2]. Ἡ κατὰ τὸ ἔτος 376, ὀλ. 101, 1, νίκη τοῦ Χαβρίου παρὰ τὴν Νάξον ἐπανέφερε πάλιν τὴν κατὰ θάλασσαν ὑπεροχὴν καὶ ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων[3], αἱ δ' ἀλλεπάλληλαι περιφανεῖς πράξεις τῶν τριῶν ἐξόχων στρατηγῶν Χαβρίου, Ἰφικράτους καὶ Τιμοθέου καὶ ἡ πολιτικὴ περίνοια τοῦ ῥήτορος Καλλιστράτου ἐξέτειναν καὶ πάλιν τὴν ἀθηναϊκὴν κυριαρχίαν ἐπὶ πασῶν τῶν προτέρων κτήσεων καὶ ἔτι πλέον· μόνος ὁ Τιμόθεος ὑπέταξε τοῖς Ἀθηναίοις 75 πόλεις[4]. Ἡ νέα αὕτη ὁμοσπονδία καὶ ἡγεμονία τῶν Ἀθηναίων δὲν ἦτο, ὡς ἄλλοτε, καταπιεστικὴ διὰ τοὺς συμμάχους.

[1] Διόδ. Σικελ. 15, 28.

[2] Αὐτόθι, 15, 30.

[3] Αὐτόθι, 15, 30, 35.

[4] Αἰσχίνης, περὶ Παραπρεσβείας σ. 247. Διὰ τοῦτο ἡ τέχνη παρέστησε τὸν Τιμόθεον ἁλιεύοντα τὰς πόλεις.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Αἱ σύμμαχοι πόλεις ἀπετέλουν ἓν ὁμοσπονδιακὸν συνέδριον ἐδρεῦον ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τὴν προεδρείαν καὶ ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων καὶ συνεισέφερον ἐτησίως πρὸς διατήρησιν τοῦ κράτους τεταγμένον φόρον, ἐπὶ τὸ εὐφημότερον « σύνταξιν » καλούμενον. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τῆς δυστυχίας διδαχθέντες μετεχειρίζοντο νῦν τοὺς συμμάχους πολλῷ ἠπιώτερον κατ' ἀρχάς, καὶ ἐν γένει τὰ πάντα ἐδείκνυον ὅτι τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος ἀνιδρύθη μεγαλείτερον καὶ ἰσχυρότερον ἤ ποτε ἀλλοτε, ἀτυχῶς ὅμως ταχέως παρῆλθεν ἡ σύνεσις τῶν Ἀθηναίων, καταστάντων ἀλαζονικῶν καὶ ἐπιβλητικῶν ὑπὸ τῆς ἰσχύος, καὶ ἡ ἐκ νέου ἀρξαμένη καταπίεσις τῶν συμμάχων εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα, ὅτι ἤδη ἀπὸ τοῦ 364, ἤτοι ὀλ. 104, 1, καὶ ἑξῆς, αἱ σύμμαχοι πόλεις ἤρξαντο ν' ἀποστατῶσιν ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην καὶ οὕτω νὰ διαλύωσιν ἐκ νέου τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος, ὅπερ οἱ ἐξηντλημένοι καὶ διεφθαρμένοι ἤδη Ἀθηναῖοι δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ συγκρατήσωσι διὰ τῆς βίας. Τὴν ἀποστασίαν δὲ ταύτην τῶν συμμαχικῶν πόλεων ὑπεκίνουν καὶ ἐνεθάρρυνον ἄλλοι τε τῶν Ἀθηναίων ἀντίπαλοι καὶ ὁ ἐν ἔτει 360 τὸν μακεδονικὸν θρόνον ἀναβὰς δραστήριος βασιλεὺς Φίλιππος ὁ Ἀμύντου, ὥςε οἱ Ἀθηναῖοι ἀπώλεσαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὰς ὑπὸ τοῦ Τιμοθέου προσκτηθείσας 75 πόλεις, 150 ναῦς καὶ ἄπειρα χρήματα[1]. Καὶ ὁλοτελῶς μὲν ἄνευ συμμάχων καὶ κτήσεων οὐδέποτε ἔμειναν οἱ Ἀθηναῖοι, ἔκτοτε ὅμως ὑπὸ τῆς ἀνωτέρας τῶν Μακεδόνων δυνάμεως πιεζόμενοι ἀπέβαλλον μίαν κτῆσιν μετὰ τὴν ἄλλην, μέχρις ὅτου διὰ τῶν

[1] Αἰσχίνης, περὶ Παραπρεσβείας σ. 247. Ἴδε καὶ Boeckh, Staatshaushaltung der Athener τόμ. Α', σ. 346 ἐπ. ἔκδ. 6'.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πολλῶν καὶ ἀλλεπαλλήλων πολέμων καὶ ἀτυχιῶν τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος περιωρίσθη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας εἰς μόνην τὴν Ἀττικὴν καὶ πέριξ τινὰς νήσους, ὥστε ἀπὸ Φιλίππου καὶ ἑξῆς ἄρχεται ἡ ἀδιάκοπος τῶν Ἀθηνῶν παρακμή.

Ἡ μεγάλη αὕτη τῶν πραγμάτων μεταβολὴ προῆλθεν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τῆς ἀκρατήτου δυνάμεως τοῦ ὑπὸ Φιλίππου ἀναζωογονηθέντος μακεδονικοῦ κράτους, ὅπερ ἐν τῇ ἐπὶ τὰ πρόσω πορείᾳ του γοργῷ τῷ ποδὶ καθυπέταξε καὶ συμπεριέλαβεν ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐκ τῆς ἀποναρκώσεως καὶ τῆς παρακμῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ ἐκ τῶν ἀδιαλείπτων μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν ἀντιζηλιῶν καὶ ἐρίδων, αἵτινες ἔδωκαν τῷ Φιλίππῳ ἀφορμὴν ν' ἀναμιχθῇ ἀποτελεσματικῶς εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα καὶ νὰ κατορθώσῃ ἐπὶ τέλους πάντες οἱ Ἕλληνες, ἐξαιρουμένων τῶν Σπαρτιατῶν, ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπεροχὴν καὶ κηδαιμονίαν, ἀφοῦ προηγουμένως οἱ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγωνιζόμενοι Ἀθηναῖοι ἐξηντλήθησαν ἐν τοῖς κατ' ἐκείνου ἀγῶσιν. Ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου διέμειναν μὲν αἱ Ἀθῆναι πολιτεία αὐτόνομος καὶ ἀνεξάρτητος, τηροῦσα εἰσέτι καὶ ἀρκετὸν μέρος τοῦ πρωτηγενοῦς αὐτῆς κράτους, ἀπώλεσαν ὅμως τὴν ἐλευθέραν ἐνέργειαν καὶ πρωτοβουλίαν ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς πράγμασι, καὶ ἡ ἑκάστοτε μεσολαβοῦσα τῶν Μακεδόνων χεὶρ, ἀφαιροῦσα τὰς ἔριδας καὶ διαμάχας, ἀφῄρει συγχρόνως καὶ τὴν ἐλευθέραν ἐνέργειαν καὶ τὴν ἐντελῆ ἀνεξαρτησίαν καὶ ἐλευθερίαν, ἣν οἱ Ἕλληνες ἀείποτε ὑπὲρ πάντα τὰ ἀγαθὰ ἐξετίμησαν καὶ ἠγάπησαν· ἐντεῦθεν δὲ τὸ ἄσπον-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δον αὐτῶν κατὰ τῶν Μακεδόνων μῖσος καὶ ἡ διαρκὴς ἀντιπάθεια καὶ ἀντιπολίτευσις πρὸς αὐτούς. Εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἐταύτιζε τὰ ἴδια συμφέροντα πρὸς τὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ, καὶ ὅτι ἡ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν ἐκστρατεία κυρίως οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ἑλληνικὴ ἐπιχείρησις πρὸς ἐξελλήνισιν τῆς χώρας ἐκείνης· διότι ὁ μέγας ἐκεῖνος νοῦς, συνιδὼν ὅτι τὸ τελειότερον καὶ ζωτικώτερον στοιχεῖον τοῦ τότε κόσμου ἦν τὸ ἑλληνικόν, οὐδὲν ἄλλο ἐπεδίωξεν ἐν Ἀσίᾳ ἢ νὰ περιβάλῃ τὰ ὑποτασσόμενα ἔθνη τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν, χωρὶς τούτου χάριν νὰ καταργήσῃ καὶ τὰ πάτρια ἐκείνων ἤθη, ἵνα οὕτως ἐκείνους μὲν ἐξελληνίσῃ, τὸν δὲ ἑλληνισμὸν καταστήσῃ ἀνεπαισθήτως ἄρχοντα παρ' αὐτοῖς, ἄνευ τινὸς ἀντιδράσεως καὶ ἀντιπαθείας. Εἶνε ἐπίσης ἀληθὲς ὅτι ὁ δαφνοστεφὴς ἥρως καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀλαλαγμῶν διὰ τὰς πελωρίους αὐτοῦ νίκας δὲν παρέλειπε νὰ δεικνύῃ τὸν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἰδίως τοὺς Ἀθηναίους, σεβασμὸν καὶ τὴν ἐξαιρετικὴν πρὸς αὐτοὺς ὑπόληψίν του καὶ νὰ καθιστᾷ αὐτοὺς μετόχους τῶν δαφνῶν καὶ λαφύρων του, ἀλλ' οἱ φιλελεύθεροι Ἕλληνες, καὶ μάλιστα οἱ Ἀθηναῖοι, ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς ηὐχαρίστουν αὐτὸν διὰ τὰ πεμπόμενα αὐτοῖς δῶρα καὶ διὰ τὰς πρὸς αὐτοὺς πλήρεις εὐλαβείας καὶ φιλοφροσύνης ἀγγελίας τῶν νικῶν του, ἀφ' ἑτέρου, μεριμνῶντες περὶ τῆς ἰδίας ἐλευθερίας, δὲν ἔπαυον νὰ θεωρῶσι τὰς τῶν Περσῶν ἥττας ὡς ἰδίας ἑαυτῶν. Ἐντεῦθεν ἡ μεγάλη προθυμία, μεθ' ἧς οἱ Ἀθηναῖοι μάλιστα πάσης ἐπελαμβάνοντο εὐκαιρίας πρὸς ἀπόσεισιν τῆς ἐπιβεβλημένης αὐτοῖς μακεδονικῆς συμμαχίας καὶ ἐπανάκτησιν τῆς ἐντελοῦς ἀνεξαρτησίας καὶ ἐλευθερίας,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐντεῦθεν καὶ ἡ συχνὴ ἀλλαγὴ πολιτικῆς πρὸς διατήρησιν τῆς ὑπολειπομένης ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας. Διότι ἀπὸ τοῦ ἐν ἔτει 323 θανάτου τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ὑποταγῆς τῆς Ἑλλάδος ἐν ἔτει 146 π. Χ., καὶ ἔτι πλέον μέχρι Χριστοῦ περίπου, οἱ Ἀθηναῖοι πολιτικοί, συναισθανόμενοι τὴν ἰδίαν ἀδυναμίαν, οὐδὲν ἄλλο ἐπεδίωκον ἢ νὰ διατηρήσωσι τὴν αὐτονομίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας, πρὸς τοῦτο δὲ συνετάσσοντο ὁτὲ μὲν τούτῳ, ὁτὲ δ' ἐκείνῳ ἐκ τῶν τότε ἰσχυρῶν, τῶν διαδόχων δηλ. τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Ῥωμαίων, ἀναλόγως πρὸς τὰς ἐλπίδας, ἃς παρεῖχον ἑκάστοτε οἱ σύμμαχοι πρὸς διατήρησιν τῆς αὐτονομίας, πολλάκις δὲ καὶ οὐδετερότητα ἐτήρουν, τὸ σύνηθες τῆς ἀδυναμίας ὅπλον. Ἡ τοιαύτη ὅμως πολιτικὴ περιέπλεξεν αὐτοὺς πολλάκις εἰς δεινὰ καὶ ὑπέστησαν σπουδαίας πολιτικὰς μεταβολὰς καὶ περιπετείας, ὡς ἐπὶ Ἀντιπάτρου, Κασσάνδρου, Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ καὶ Φιλίππου τοῦ Δημητρίου. —

Ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου οἱ Ἀθηναῖοι, προεξάρχοντες τῶν Ἑλλήνων, ἀπεκήρυξαν τὴν μακεδονικὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ἐν ἔτει 322, ἐντεῦθεν ὅμως ἐξερράγη μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Ἀντιπάτρου ὁ λεγόμενος Λαμιακὸς πόλεμος, καθ' ὃν ἠνδραγάθησαν μὲν οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τελευταίαν φοράν, ἡττήθησαν ὅμως κατὰ κράτος ὑπὸ τῶν Μακεδόνων, καὶ ὁ Ἀντίπατρος πρὸς τιμωρίαν ἐστέρησε τὰ πολιτικὰ δικαιώματα 12,000 πολιτῶν Ἀθηναίων καὶ ἐξώρισεν ἐκ τῆς πατρίδος των, τὸ δὲ πολίτευμα μετέβαλεν ἐπὶ τὸ ὀλιγαρχικώτερον, καὶ ἐστερέωσεν ἔτι μᾶλλον τὴν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μακεδονικὴν κυριαρχίαν διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως μακεδονικῆς φρουρᾶς ἔν τε τῷ ἄστει καὶ ἐν Μουνυχίᾳ, ἀναλόγως δ' ἐτιμώρησε καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας[1]. Ταχέως ὅμως δι' ἐπιτηδείας πολιτικῆς ἀνεκτήσαντο πάλιν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν προτέραν ἐλευθερίαν, αἱ πολλαὶ ἐν τούτοις καὶ μακραὶ ἔριδες μεταξὺ τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου περιέπλεκον καὶ τὰς Ἀθήνας, ὡς καὶ τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς πολιτείας εἰς διηνεκεῖς ῥήξεις καὶ μεταβολὰς ἐπὶ πολλὰ κατὰ συνέχειαν ἔτη. Οὐχ ἧττον ὅμως πάλιν ἐπὶ τῶν Μακεδόνων διετήρησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐν συνόλῳ ἀρκετὴν ἀνεξαρτησίαν καί, ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι, διετέλεσαν ἐν συνόλῳ αὐτόνομοι καὶ δημοκρατούμενοι, διασώζοντες καὶ μέρος ἀρκετὸν τοῦ πρότερον μεγάλου κράτους των[2].

Ἡ δὲ ὑλικὴ τῶν Ἀθηναίων, ὡς καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος εὐπορία, ἣν κατὰ τοὺς μακεδονικοὺς χρόνους λίαν ἀνεπτυγμένη, καὶ ὁ πληθυσμὸς τῆς χώρας καὶ μετὰ τὸ ὑπὸ Ἀντιπάτρου πάθημα ἀκμαῖος. Ὅτε λ. χ. ἐπὶ Κασσάδρου ἦρχεν ἐν Ἀθήναις Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς τῇ προστασίᾳ τῆς μακεδονικῆς φρουρᾶς, γενομένης ἀπαριθμήσεως τῶν κατοίκων κατὰ ὀλ. 117, 4= 309 π. Χ., εὑρέθη ὅτι κατῳκεῖτο ἡ Ἀττικὴ ὑπὸ 431

[1] Πρβ. Διόδ. Σικελ. 18, 12—18. Πλουτάρχ. Φωκίων. 23—28. Παυσανίου Ἀττικ. 25, 3, 4. Στράβωνος 9, 5, 10. Ὁ Διόδωρος λέγει (18, 18) ὅτι μετὰ τὴν ἀποπομπὴν τῶν 12,000 πολιτῶν ὑπελείφθησαν 9,000 τοιοῦτοι.

[2] Τὰς περιπετείας ταύτας περιγράφουσιν ὁ Πλούταρχος, ὁ Παυσανίας καὶ ὁ Διόδωρος ἔνθα ἀνωτέρω· πρβ. καὶ Στράβ. Γεωγραφ. 9, 1, 20. Τὴν μακεδονικὴν ἐποχὴν ἐν Ἑλλάδι κάλλιστα ἐξιστόρησεν ὁ Γερμανὸς Droysen ἐν δυσὶ συγγράμμασί του, Geschichte Alexanders des Grosen καὶ Geschichte der Nachfolger Alexanders, ἐκδοθεῖσι τῷ 1833 καὶ 1836.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χιλ. ἡμεδαπῶν, μετὰ δὲ τῶν ξένων ὑπὸ 500,000 περίπου[1]. Κατὰ δὲ τὸν Στράβωνα κριτὴν αἱ Ἀθῆναι οὐδέποτε ἄλλοτε ηὐδαιμόνησαν τόσον, ὅσον κατὰ τὸ δωδεκαετὲς διάστημα 319—307, καθ' ὃ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς διῴκει τὰ κοινά[2]. Τὸ δὲ δημόσιον τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας ταμεῖον ηὐπόρει τοσοῦτον κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὥστε ἐκτὸς ἑτέρων ἐκτάκτων δαπανῶν εἰς μὲν τὸν ἐν Ἐλευσῖνι τῆς Δήμητρος ναὸν προσῳκοδομήθη δωδεκάστυλος πρόναος ὑπὸ τοῦ ἐξόχου ἀρχιτέκτονος Φίλωνος, ἐν Πειραιεῖ δ' ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου ἡ περίφημος Ὁπλοθήκη, μία τῶν τελειοτάτων καὶ μεγαλοπρεπεστάτων οἰκοδομῶν τῆς Ἀττικῆς. Ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν Ἑλλήνων ὁ πλοῦτος καὶ τὸ ἐμπόριον ἔλαβον τότε μεγίστας διαστάσεις διά τε τοῦ ἀπείρου χρυσοῦ, ὃν ὁ Ἀλέξανδρος ἐξαγαγὼν ἐκ τῶν θησαυροφυλακίων τῶν Ἀσιατῶν βασιλέων ἔθηκεν εἰς κυκλοφορίαν καὶ παρέδωκεν εἰς κοινὴν χρῆσιν, καὶ διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ κύκλου τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐνεργείας ἐν τῷ τότε κόσμῳ συνεπείᾳ τῶν μακεδονικῶν κατακτήσεων. Καὶ αἱ ἑλληνικαὶ δὲ τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην κυρίως ἀπέκτησαν τὸν διεθνῆ ἐκεῖνον χαρακτῆρα, ὃν φύσει φέρουσιν αἱ ἐπιστῆμαι. Τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἀπολυθὲν τότε ἐκ τῶν στενῶν τῆς πατρίδος ὁρίων περιέλαβε τὰ πέρατα τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου καὶ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία καὶ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἀπέβησαν παγκόσμιον κτῆμα καὶ ἀγαθόν. Ἐντεῦθεν

[1] Ἴδε Boeckh, Staatshaushaltung der Athener, τόμ. Α', σελ. 47—58, ἐκδ. β'.

[2] Στράβ. Γεωγρ. 9, 1.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δὲ καὶ ἡ ὑψηλὴ θέσις, ἣν κατέλαβον τότε ἐν τῷ κόσμῳ αἱ Ἀθῆναι ὡς ἕδρα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς σοφίας.

Καὶ τῷ ὄντι, ὅσῳ ἡ πολιτικὴ τῆς πόλεως ταύτης σημασία ἠλαττοῦτο, τόσῳ ἐπαισθητοτέρα καθίστατο ἡ πνευματικὴ αὐτῆς παντοκρατορία καὶ ἡ ἐν ταῖς τέχναις καὶ ἐπιστήμαις ὑπεροχὴ καὶ τὸ μεγαλεῖον. Καὶ ὅσῳ οἱ τῶν Ἀθηνῶν κάτοικοι δι' ἔλλειψιν ζωτικοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ εὐρέος σταδίου ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι παρημέλουν πλέον τὴν σπουδὴν τῶν τότε ἐπιστημῶν καὶ τὴν ἐξάσκησιν τῶν ὡραίων τεχνῶν, ἐφ' αἷς πρότερον ὑπὲρ πάντας διεκρίνοντο, ἢ ἐγκαταλιμπάνοντες τὸ πάτριον ἔδαφος κατέφευγον εἰς τὰς αὐλὰς τῶν διαφόρων Ἑλλήνων ἡγεμόνων, ἔνθα ἡ εὐφυία καὶ ἱκανότης αὐτῶν εὗρισκεν ἀνταμοιβὴν καὶ ἀνοικτὸν στάδιον, τόσῳ μᾶλλον συνέῤῥεον πανταχόθεν τοῦ τότε κόσμου εἰς τὴν πόλιν τῆς Παλλάδος νέοι τε καὶ πρεσβύτεροι, ὡς εἰς τὴν ἀγνοτέραν καὶ καθαρωτέραν πηγὴν καὶ ἑστίαν, οἱ μὲν ὅπως σπουδάσωσι τὰς τότε ἐπιστήμας, οἱ δὲ ὅπως τελειοποιηθῶσιν ἐν ταῖς τέχναις. Διὸ καὶ ἡ ἀθηναϊκὴ κυβέρνησις ἐνωρὶς ἤδη ἤρξατο νὰ ἐφιστᾷ μᾶλλον τὴν προσοχήν της καὶ νὰ ἐπιμελῆται περισσότερον τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ λαοῦ, ὥστε ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἀπέβη τῷ ὄντι τὸ θαυμασιώτερον τῆς τότε ἀνθρωπότητος διδακτήριον καὶ ἡ προνομιακὴ τῶν Μουσῶν ἕδρα[1]. Πόσον δ' ἡ ἐν Ἀθήναις διαμονὴ ἦν κατὰ τοὺς μακεδονικοὺς χρόνους εὐάρεστος καὶ περιζήτητος εἰς πάντα ἀνεπτυγμένον, ἐξάγεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τῆς ἐμπαθοῦς ἀποστροφῆς τοῦ κατὰ τὸν γ' π. Χ. αἰῶνα ἀκμάσαντος Ἀλ-

[1] Περὶ τούτου ἐκτενέστερον γενήσεται λόγος κατωτέρω ἐν τοῖς περὶ τῶν ἀθηναϊκῶν σχολῶν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κίφρονος πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν: «Ἐμοὶ γένοιτο, πρόμαχε Ἀθηνᾶ καὶ πολιοῦχε τοῦ ἄστεος, ἐν Ἀθήναις καὶ ζῆσαι καὶ τὸν βίον ἀπολιπεῖν[1]», ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῆς περιγραφῆς τῆς πόλεως ταύτης ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους Δικαιάρχου τοῦ Μεσσηνίου, λέγοντος: «..... «ἔστι δὲ (ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις) ταῖς μὲν θέαις καὶ σχο- «λαῖς τοῖς δημοτικοῖς ἀνεπαίσθητος λιμός, λήθην ἐμ- «ποιούσαις τῆς τῶν σίτων προσφορᾶς· ἐφόδια δ' ἔχουσιν «οὐδεμία τοσαῦτα πρὸς ἡδονήν. Ἀγαθοὶ δ' οἱ κατοικοῦν- «τες αὐτὴν παντὶ τεχνίτῃ περιποιῆσαι δόξαν μεγάλην «ἐπὶ τοῖς ἐντυγχανομένοις ἐκβαλόντες τῆς εὐημερίας· «θαυμαστὸν πλινθίνων ζώων (ἀνθρώπων) διδασκαλεῖον. «..... Τὸ καθ' ὅλου δὲ ὅσον αἱ λοιπαὶ πόλεις πρός τε «ἡδονὴν καὶ βίου διόρθωσιν τῶν ἀγρῶν διαφέρουσι, το- «σοῦτον τῶν λοιπῶν πόλεων ἡ τῶν Ἀθηνῶν παραλλάτ- «τει.....[2]» Ὅπως δείξῃ δὲ ὁποία ἐπεκράτει τότε περὶ Ἀθηνῶν ἰδέα, ἀναφέρει ὁ Δικαίαρχος τοὺς ἑξῆς λίαν χαρακτηριστικοὺς τοῦ Λυσίππου στίχους:

Εἰ μὴ τεθέασαι τὰς Ἀθήνας, στέλεχος εἶ·
εἰ δὲ τεθέασαι, μὴ τεθήρευσαι δέ, ὄνος·
εἰ δ' εὐαρεστῶν ἀποτρέχεις, Κονθήλιος.

Εἶχον ἀποβῆ δηλ. αἱ Ἀθῆναι εἰς τὸν τότε κόσμον ὅ,τι οἱ Παρίσιοι κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ὑπό τινας δ' ἐπόψεις καὶ ἔτι πλέον.

Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν ὑπερεῖχον οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Ἕλληνες καθόλου τῶν ἄλλων ἐθνῶν κατὰ τὸν πολιτισμὸν

[1] Ἀλκίφρ. ἐπιστολ. 3, 31, 4. ἐκδ. Meineke.

[2] Ἴδε τὰ ἀποσπάσματα τοῦ «περὶ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων» συγγράμματος τοῦ Δικαιάρχου παρὰ Mueller, Historici graeci, ἔκδ. Παρισίων τόμ. Β', σ. 254 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ τὴν ἀνάπτυξιν, οὐχ ἧττον οἱ ἔνδοξοι, μεγαλουργοὶ καὶ παραγωγικοὶ τῆς Ἑλλάδος χρόνοι εἶχον παρέλθει ἀνεπιστρεπτί. Σὺν τῷ μαρασμῷ τῷ ἐπικρατήσαντι ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ διὰ τῆς ἀναμίξεως καὶ ἐπεμβάσεως τῶν ξένων, τῆς αἰρούσης πᾶσαν πρωτοβουλίαν ἀπὸ τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν, ἤρξατο φυσικῷ τῷ λόγῳ νὰ ἐλαττῶται καὶ τὸ περὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων ἐνδιαφέρον τῶν πολιτῶν· τοὺς μέχρι τοῦδε ἐκ πολιτῶν συνιζαμένους ςρατοὺς τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν ἀντικατέστησαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ξένοι μισθοφόροι, οὕτω δ' ἐστεροῦντο αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἰδίων ζωτικῶν δυνάμεων καὶ κατήντησαν εὔκολος λεία καὶ παίγνιον τῶν τότε ἰσχυρῶν, οἵτινες ὁτὲ μὲν αὐτοβούλως, ὁτὲ δὲ καὶ ὑπὸ ἑλληνικῶν πολιτειῶν προσκαλούμενοι ἀνεμιγνύοντο εἰς τὰς μεταξύ των διαφορὰς καὶ πολλαχῶς αὐτοὺς ἐξεμεταλλεύοντο. Ἐντεῦθεν ἐνωρὶς ἤδη ἐγεννήθη ἡ συναίσθησις τῆς ἀνάγκης τοῦ συνασπισμοῦ πλειόνων πολιτειῶν καὶ πόλεων πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ ἔξωθεν κινδύνου, καὶ δὴ συνέστη κατὰ τὸ ἔτος 280 π. Χ. ἡ ἀχαϊκὴ συμμαχία καὶ συγχρόνως περίπου καὶ ἡ αἰτωλική.

Τότε ὅμως διὰ τῆς ἐπιτηδείας ἀναμίξεως τῶν ξένων, οἵτινες ἐγνώριζον καλῶς νὰ ἐκμεταλλεύωνται τὰς περιστάσεις, ἐγεννήθησαν ἀντιζηλίαι καὶ διαφορὰ συμφερόντων καὶ ἐμφύλιοι μεταξὺ μερικῶν τε πόλεων καὶ συμπολιτειῶν ὁλοκλήρων ἐν Ἑλλάδι πόλεμοι. Οἱ ἐμφύλιοι δ' οὗτοι σπαραγμοί, οἵτινες ἀδιακόπως σχεδὸν ἐξηκολούθησαν ἐπὶ ἕνα καὶ ἥμισυν αἰῶνα, ἦσαν τοσοῦτον πεισματώδεις καὶ ἐξολοθρευτικοί, ὥστε κατέφθειραν καὶ τὴν τελευταίαν ζωτικὴν ἰκμάδα τῶν ἑλληνικῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πολιτειῶν καὶ ἐξήντλησαν πάσας τὰς ὑπολειπομένας ἐθνικὰς δυνάμεις. Ἦν τῷ ὄντι μανία τις καὶ λύσσα, ἥτις κατέλαβε τότε τὸν ψυχικῶς καὶ ἠθικῶς πάσχοντα Ἑλληνισμὸν πρὸς ἐπιτάχυνσιν τοῦ ἰδίου ὀλέθρου καὶ διευκόλυνσιν τῆς ξένης, καὶ ἰδίως τῆς ῥωμαϊκῆς, ἐπεμβάσεως καὶ κυριαρχίας, ὥστε οἱ Ἕλληνες μόνοι ἐπέβαλον τὸν ξένον ζυγὸν ἐπὶ τοῦ ὑπερηφάνου τραχήλου των:

> No foreign foe could quell
> Thy soul, till from itself it fell;
> Yes! self-abasement paved the way
> To villan-bonds and despot sway![1]

Ἀτυχῶς δὲ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἐκ τῶν πρωτίστων τῶν προκαλούντων παντοίας ἐπεμβάσεις τῶν ξένων εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα, ἀλλὰ θέλομεν παραλείψει ἐνταῦθα τὰς μερικότητας καὶ μόνον τὰ οὐσιωδέστατα γεγονότα θέλομεν ἀναφέρει[2]. Κατὰ τὸ ἔτος 200 π. Χ. οἱ Ἀθηναῖοι, ἐν συμμαχίᾳ πρὸς τοὺς Αἰτωλούς, Ῥοδίους, Κρῆτας καὶ τὸν βασιλέα τῆς Περγάμου Ἄτταλον διατελοῦντες, ἐκηρύχθησαν κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς

[1] Βύρων ἐν Γκιαούρ. κατὰ τὴν μετάφρασιν τῆς Ἑλένης Κ. Δοσίου:

> Ἀρκεῖ ὅτι κανεὶς ξένος δὲν σοῦ ἔκαμψε τὸ γόνυ,
> εἰμὴ ὅτε διεφθάρης· ναί, ἐταπεινώθης μόνη·
> ναί, ἀφοῦ ἐξηχρειώθης, ἔφερες εἰς φῶς προδότας
> κ' ἤνοιξας ὁδὸν καὶ πύλας εἰς τοὺς ἔξωθεν δεσπότας.

[2] Ἡ ὀλεθριωτέρα ἀνάμιξις ξένων ὑπῆρξεν ἡ τῶν Ῥωμαίων. Κατὰ τὸν Πολύβιον (2, 12) πρώτη τῶν Ῥωμαίων ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς ἀνάμιξις ὑπῆρξεν ἡ ἐν ἔτει 228 π. Χ. πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ Ἀχαιοὺς πρεσβεία αὐτῶν περὶ τῶν ἰλλυρικῶν πραγμάτων, δι' ἧς προσεπάθουν νὰ κερδήσωσι τὰς συμπολιτείας ἐκείνας κατὰ τῶν βασιλέων τῆς Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας, ἔκτοτε δὲ δὲν ἔπαυσαν ἀναμιγνυόμενοι εἰς τὰ Ἑλληνικά.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Μακεδονίας Φιλίππου τοῦ Δημητρίου καὶ πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐξ ἐκείνου κινδύνου ἐπεκαλέσθησαν τὴν ἐπικουρίαν τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες προθύμως ἀπεδέξαντο τὴν αἴτησιν[1]. Οἱ Μακεδόνες τότε εἰσβαλόντες εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐδήωσαν καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν χώραν καὶ τὰ περὶ τὴν πόλιν ἄλση καὶ Γυμνάσια καὶ κατέστρεψαν πάντα τὰ ἐκτὸς τῆς πόλεως ἐν τῇ πεδιάδι τῶν Ἀθηνῶν οἰκοδομήματα[2]. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἀναλαβόντες, ὡς ἐπεθύμουν, τὸν κατὰ Φιλίππου ἀγῶνα ἐνίκησαν καὶ ἐταπείνωσαν αὐτὸν καὶ ὁ στρατηγὸς αὐτῶν Φλαμινῖνος, ὅπως κερδήσῃ πάντας τοὺς Ἕλληνας ὑπὲρ τῆς Ῥώμης, οὐ μόνον ἐπροστάτευσε τὰ συμφέροντα αὐτῶν ἐν τῇ πρὸς Φίλιππον συνθήκῃ του, ἀλλὰ καὶ μεταβὰς εἰς τὰ Ἴσθμια τοῦ 186 ἐκήρυξεν ἐν ὀνόματι τῶν Ῥωμαίων ἐλευθέρους πάντας τοὺς Ἕλληνας[3]. Τὸ πολιτικὸν ὅμως τοῦτο στρατήγημα ἐννοεῖται ὅτι οὐ μόνον δὲν ἐκώλυεν αὐτοὺς εἰς τὸ ἑξῆς ν' ἀναμιγνύωνται ἀσυστόλως καὶ νὰ παραβιάζωσι τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ εὔλογον ἀφορμὴν πρὸς τοῦτο παρεῖχεν αὐτοῖς, φαινομένοις προστάταις τῆς αὐτονομίας καὶ ἐλευθερίας ἁπάντων τε τῶν Ἑλλήνων καὶ μάλιστα τῶν ἰδιαιτέρως ὑπ' αὐτῶν εὐνοουμένων καὶ συμμάχων πολιτειῶν, ἐν αἷς ἦν καὶ ἡ ἀθηναϊκή[4]. Ἐν ἔτει 168 μετὰ τὴν παρὰ Πύδναν ὁλοσχερῆ ἧτταν τοῦ βασιλέως τῆς

[1] Παυσανίας ἐν Ἀττικ. 36, 3 ἐπ.

[2] Λίβιος, 31, 24—26.

[3] Πλούταρχος ἐν βίῳ Φλαμινίνου, κεφ. 3 ἐπ. 10.

[4] Τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους κάλλιστα μέχρι τοῦδε ἐξιστόρησεν ὁ Γερμανὸς Herzberg, Geschichte Griechenlands unter den Roemern, εἰς 3 τόμους.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Μακεδονίας Περσέως καὶ τὴν κατάλυσιν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας οἱ Ῥωμαῖοι ἀπέδωκαν τοῖς Ἀθηναίοις τὰς ὑπὸ τῶν Μακεδόνων πρότερον ἀφαιρεθείσας νήσους Λῆμνον καὶ Δῆλον[1]. Αὕτη ὅμως ἡ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους φιλοφρόνησις οὐδόλως ἐκώλυσε τὸν Σουλπίκιον Γάλλον, ὃν ἡ ρωμαϊκὴ γερουσία εἶχεν ἀποστείλει ἐν ἔτει 166 εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἵνα συμβιβάσῃ τὰς μεταξὺ Ἀργείων καὶ Λακεδαιμονίων διαφοράς, νὰ ἐπιβάλλῃ τοῖς φίλοις, συμμάχοις καὶ ἐλευθέροις Ἀθηναίοις πρόστιμον 500 ταλάντων, διότι οὗτοι πενίᾳ πιεζόμενοι εἶχον διαρπάσει καὶ καταλάβει τὸν γειτονικὸν Ὠρωπόν. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως ἀποστείλαντες πρεσβείαν εἰς Ῥώμην ἐπέτυχον τὴν ἐλάττωσιν τοῦ προστίμου ἀπὸ 500 εἰς 100 τάλαντα, ἅτινα καὶ πάλιν οὐδέποτε ἀπέτισαν[2], ὥστε πάντοτε εὐνοϊκοὶ καὶ παραβλεπτικώτεροι προσηνέχθησαν οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Καὶ ὅτε μετὰ τὴν ἐν ἔτει 146 ἅλωσιν καὶ καταστροφὴν τῆς λαμπρᾶς Κορίνθου ὑπὸ τοῦ Μομμίου ἡ Ἑλλὰς περιῆλθεν ὑπὸ τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν καὶ ἐγένετο ἐπαρχία ρωμαϊκή, μόνη ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν μετά τινων ἄλλων πολιτειῶν[3] ἀφέθη ἐλευθέρα καὶ αὐτόνομος, libera civitas, ἀφρούρητος καὶ ἀτελής, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἀπὸ τοῦδε ὤφειλον οἱ Ἀθηναῖοι νὰ συμμαχῶσι τοῖς Ῥωμαίοις καὶ ἐν τῇ πόλει ἴσχυον διὰ τῆς προστασίας των οἱ φίλα αὐτοῖς φρονοῦντες.

Καὶ οὐ μόνον τοὺς Ῥωμαίους ἤξευρον ἐγκαίρως νὰ

[1] Πολύβιος 1, 30, 18.

[2] Πρβ. Παυσανίου Ἀχαϊκ. 11 καὶ 12.

[3] Πρβ. Πλινίου τοῦ πρεσβυτέρου Φυσ. Ἱστορ. 4, 11. Τακίτου Χρονικ. 2, 53. Στράβωνος Γεωγρ. 9, 5, 4.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

περιποιηθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ καὶ ἄλλους ἰσχυρούς, παρ' ὧν ἔσχον ἀναλόγους ὠφελείας κατὰ τοὺς τρεῖς τελευταίους π. Χ. αἰῶνας καθόσον μάλιστα τὴν συνετὴν καὶ περιποιητικὴν αὐτῶν διαγωγὴν μεγάλως ὑπεστήριζεν εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῆς φιλίας τῶν τότε ἰσχυρῶν τὸ μέγα καὶ ἔνδοξον τῆς πόλεως ὄνομα καὶ ἡ παγκόσμιος φήμη, ἣν τότε μάλιστα ὡς κοιτὶς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἕδρα τῶν Μουσῶν ἔχαιρεν αὕτη. Διὸ πολλοὶ τῶν ἰσχυρῶν ὑπὸ τοῦ ἐθνικοῦ ἀξιώματος τῆς πόλεως καὶ ὑπ' ἄλλων λόγων ἐλαυνόμενοι ἰδιαζόντως καὶ ἐξαιρετικῶς ηὐνόησαν καὶ περιεποιήθησαν αὐτήν. Περὶ τὰ 260 π. Χ. Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος (309-246) ἔκτισεν ἐν Ἀθήναις ἰδίᾳ δαπάνῃ τὸ Πτολεμαῖον Γυμνάσιον χάριν τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν νέων, καὶ παρέσχε τοῖς Ἀθηναίοις ἐπικουρίαν «ἐπ' Ἀντίγονον καὶ Μακεδόνας», ἀνθ' ὧν οἱ Ἀθηναῖοι τιμῶντες τὸν ἄνδρα προσέθηκαν ἐπώνυμον αὐτῷ φυλήν, τὴν Πτολεμαΐδα, ἀντὶ τῆς Ἀντιγονίδος καὶ ἔστησαν τὸν ἀνδριάντα αὐτοῦ μεταξὺ τῶν ἐπωνύμων ἡρώων[1]. Ἑξήκοντα δὲ μετὰ ταῦτα ἔτη, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι συνεμάχουν μετὰ Ῥωμαίων, Ῥοδίων καὶ Ἀττάλου κατὰ Φιλίππου τοῦ Δημητρίου, ὁ Ἄτταλος ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας καὶ ἀνέθηκεν ἐν τῇ Ἀκροπόλει πολλὰ πολύτιμα ἀναθήματα, ἀνθ' ὧν οἱ Ἀθηναῖοι προσέθηκαν καὶ ἑτέραν ἐπώνυμον αὐτοῦ φυλήν, τὴν Ἀτταλίδα[2]. Ὀλίγα δὲ μετὰ ταῦτα

[1] Παυσανίας ἐν Ἀττικ. 5 καὶ 7.

[2] Αὐτόθι, 5, 3 καὶ 25, 2. Αἱ δύο αὗται φυλαὶ κυρίως εἶχον προστεθῆ εἰς τὰς ἄλλας 10 πρότερον, ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, καὶ ἐκαλοῦντο Ἀντιγονὶς καὶ Δημητριάς, νῦν δέ, καταργηθέντων τῶν ὀνομάτων ἐκείνων, ἔλαβον νέας ὀνομασίας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἔτη ὁ ἀπὸ 175 ἕως 163 βασιλεύσας τῆς Συρίας Ἀντίοχος ὁ Ἐπιφανὴς ἐπεχείρησε ν' ἀποτελειώσῃ τὸν ὑπὸ Πεισιστράτου θεμελειωθέντα πελώριον ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ἔμεινεν ὅμως οὗτος καὶ πάλιν ἀτελείωτος ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Ἀντιόχου. Καὶ ἄλλως δὲ ὑπό τε ξένων καὶ ἐκ τῶν ἰδίων ἐκοσμήθη μεγάλως κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις δι' ἀπείρων ἔργων τέχνης, ὡς ἐκ τῆς τοῦ Παυσανίου περιγραφῆς δῆλον καθίσταται. Ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ συνδρομὴ αὕτη καὶ ἀνάμιξις τῶν ξένων δηλοῖ ἡλίου φαεινότερον τί εἶχεν ἀποβῆ τότε ἡ ἄλλοτε ὑπερήφανος καὶ ἔξοχος πόλις καὶ πόσον εἶχον ἐκπέσει τὸ μέγα φρόνημα καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες οὐ μόνον κατεδέχοντο νῦν νὰ δέχωνται συνδρομὰς πανταχόθεν, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτον ἀναξιοπρεπῶς καὶ ἀκολάστως περιεποιοῦντο καὶ ἐκολάκευον τοὺς κατὰ καιροὺς ἰσχυρούς, ὅσον ἄλλοτε οὐδὲ τοὺς μεγίστους καὶ ἐξοχωτάτους ἄνδρας, καὶ ἀπένεμον ἀφειδῶς εἰς ξένους τιμάς, ὧν οὐδὲ τὸ πολλοστημόριον ἀπήλαυσε πρότερόν τις τῶν ἐνδόξων καὶ πράγματι ἡρωϊκῶν Ἀθηναίων. Τοσοῦτον εἶχον ἐκπέσει αἱ Ἀθῆναι!

Μεγάλην ἐπὶ τῆς εὐπορίας καὶ συντηρήσεως τοῦ ἀθηναϊκοῦ κρατιδίου ἐπιῤῥοὴν εἶχε καὶ ἡ κατὰ τὸ ἔτος 133 πρὸ Χριστοῦ, συγχρόνως μὲ τὴν δευτέραν ἐν Σικελίᾳ ἐπανάστασιν τῶν δούλων, συμβᾶσα ἐπανάστασις τῶν δούλων ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἀττικῇ, καὶ ἰδίως ἐν Λαυρείῳ, οἵτινες φονεύσαντες τοὺς ἐπιμελητὰς τῶν μεταλλείων κατέλαβον τὴν ἐν Σουνίῳ ἄκραν καὶ ἐπὶ μακρὸν ἐλεηλάτουν τὴν χώραν, μέχρις οὗ μετὰ πολλοῦ κόπου καθυπέταξε τέλος αὐτοὺς ὁ στρατηγὸς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡράκλειος[1]. Τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης ὀλεθρία συνέπεια ἦν ἡ τελεία ἐγκατάλειψις τῶν μεταλλείων τοῦ Λαυρείου, διότι δὲν εἶνε γνωστὸν ἄν ποτε μέχρι τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος ἤρξατο πάλιν νὰ ἐκμεταλλεύηταί τις αὐτά, ὁ Παυσανίας τοὐλάχιστον κατὰ τὸν β' μ. Χ. αἰῶνα εὗρεν αὐτὰ ἀργοῦντα[2].

Ἀλλ' ἔτι ὀλεθριωτέραν ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τῆς τύχης καὶ εὐδαιμονίας τῶν Ἀθηνῶν ἔσχον τὰ κατὰ τὰ ἔτη 87 καὶ 86 π. Χ. ἐν τῇ πόλει ταύτῃ συμβάντα, ἅτινα ἀριδήλως μαρτυροῦσι πόσον ἀνυπόφοροι καὶ μισητοὶ εἶχον καταντήσει εἰς τοὺς Ἀθηναίους οἱ πάτρωνές των Ῥωμαῖοι. Ὅτε δηλ. ἐν ἔτει 87 ὁ μέγας τοῦ Πόντου βασιλεὺς Μιθριδάτης κατασφάξας ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ πάντας τοὺς ἐν Ἀσίᾳ Ῥωμαίους ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατ' αὐτῶν, ἐλεεινός τις δημαγωγὸς Ἀθηνίων ἢ κατ' ἄλλους Ἀριστίων[3], Ἀθηναῖος τυγχάνων νόθος, προὔτεινε τοῖς Ἀθηναίοις νὰ κηρυχθῶσι κατὰ τῶν ἀρχαίων αὐτῶν συμμάχων Ῥωμαίων καὶ νὰ ταχθῶσι μετὰ τοῦ ἐντελῆ

[1] Πρβ. Ἀθηναίου, Δειπνοσοφ. βιβλ. 6, σ. 272, Ε. ἔκδ. Casaubon. Ὀρωσίου, historia adv. paganos 5, 9. Λιβίου, βιβλ. 36 καὶ Παύλου Διακόνου, Ποικίλ. ἱστορ. βιβλ. 4.

[2] Παυσανίας ἐν Ἀττικ. 1, 1.

[3] Ἀθηνίωνα καλεῖ αὐτὸν ὁ Ποσειδώνιος παρ' Ἀθηναίῳ (Δειπνοσοφ. 5, 13, σ. 211 ἐπ.) ἔνθα γίνεται μακρὸς περὶ αὐτοῦ λόγος. Μεταγενέστεροι δὲ συγγραφεῖς καλοῦσιν αὐτὸν ἐσφαλμένως ἴσως Ἀριστίωνα. Ἴδε περὶ τούτου Wyttembach, animadversiones ad Plut. Moralia, τόμ. Β', μέρ. Α', σ. 392. Φαβρίκιον, εἰς Δίωνα Κάσσιον, βιβλ. 35, σ. 50 καὶ Casaubon, εἰς Ἀθήναιον 1, 1, σ. 370. Περὶ δὲ τῆς δι' Ἀθηνίωνος ἀποστασίας τῶν Ἀθηναίων, περὶ τῆς ἀφορήτου τυραννίας τοῦ δημαγωγοῦ τούτου καὶ περὶ τῆς φορᾶς τοῦ πολέμου τούτου ἴδε Ἀθηναίου 6, 13 ἐπ. καὶ Κ. Παπαῤῥηγοπούλου, ἱστορίαν τοῦ ἑλλ. ἔθνους τόμ. Β', σ. 433 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀνεξαρτησίαν καὶ ἐλευθερίαν ἐπαγγελλομένου Μιθριδάτου, οἱ δ' Ἀθηναῖοι τοσοῦτον ἐλάτρευον τὴν πλήρη ἀνεξαρτησίαν καὶ τοσοῦτον εἶχον βαρυνθῆ τὸν ῥωμαϊκὸν ζυγὸν (διότι τοιαύτη, φαίνεται, εἶχεν ἀποβῆ ἡ συμμαχία τῶν Ῥωμαίων), ὥστε τυφλοῖς ὄμμασιν ἐδέξαντο τὴν πρότασιν καὶ ἐξαπέστειλαν πρεσβευτὴν πρὸς τὸν Μιθριδάτην εἰς Ἀσίαν αὐτὸν τὸν δημαγωγόν[1]. Ὅτε δ' ὁ τολμητίας ἐκεῖνος βασιλεύς, συλλαβὼν τὸ μέγα σχέδιον, νὰ προσβάλῃ τοὺς Ῥωμαίους ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ, ἐξαπέστειλε τὸν στρατηγὸν Ἀρχέλαον μετὰ στρατοῦ, ὅπως ἐξεγείρῃ τοὺς Ἕλληνας κατὰ τῶν Ῥωμαίων, οἱ Ἀθηναῖοι τῇ προτάσει τοῦ Ἀθηνίωνος, ἐκλεγέντος τότε «στρατηγοῦ ἐπὶ τῶν ὅπλων» αὐτοκράτορος, οὐ μόνον προθυμότατα συνετάχθησαν μετὰ τοῦ Ἀρχελάου κατὰ τῶν ῥωμαϊκῶν λεγεώνων, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν τριήμερον παρὰ Χαιρώνειαν μάχην καὶ ἦτταν τῶν Μιθριδατικῶν, ἐνῷ οἱ πλεῖστοι τῶν ἄλλων Ἑλλήνων συνετάχθησαν πάλιν μετὰ τῶν νικητῶν Ῥωμαίων, μόνοι οὗτοι ἐδέξαντο τὸν Ἀρχέλαον καὶ τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἐντὸς τῶν τειχῶν των καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἐξακολουθήσωσι μέχρις ἐσχάτων τὸν πόλεμον. Ὁ πόλεμος ὅμως εἶχεν ἀνατεθῆ ἤδη ὑπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς συγκλήτου εἰς τὸν ἔμπειρον στρατηγὸν Σύλλαν, ὅστις πάραυτα ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τῶν τε Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπετύγχανε πᾶσα ἀπόπειρα ἐκπολιορκήσεως τῶν τειχῶν ἀπέναντι τῆς ἐκθύμου τῶν Ἀθηναίων ὑπερασπίσεως, ἐπὶ τέλους ὅμως μετὰ πολυχρόνιον ἐπίμονον πολιορκίαν οἱ Ῥω-

[1] Πρβ. Ἀθηναίου 6, 48 ἑπ. Πλουτάρχου Σύλλα, 13 καὶ Δίωνα Κάσσιον.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μαῖοι ἐπέβησαν τὰ τείχη καὶ εἰσήλασαν εἴς τε τὴν πόλιν καὶ τὸν Πειραιᾶ καὶ τότε ἤρξατο σφαγὴ τῶν πολιτῶν ἡβηδὸν καὶ ἄνευ διακρίσεως, «τοῦ Σύλλα τὸν ἐν «ποσὶν ἀναιρεῖν κελεύσαντος ὑπ' ὀργῆς[1],» πρὸς δὲ ἐμπρησμὸς πολλῶν οἰκοδομῶν καὶ καταστροφὴ τῆς πόλεως παντοία. Τὸ πλῆθος τῶν κατὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ ἄστεος φονευθέντων ἦν τοσοῦτον, ὥστε ἐν τῇ Ἀγορᾷ καὶ ἐν τῷ Κεραμεικῷ τὸ αἷμα ἔῤῥευσε ποταμηδόν[2]. Μέγα πλῆθος δούλων ἀπεμπολήθη τὴν ἑπομένην τῆς ἁλώσεως, συμβάσης κατὰ μάρτιον τοῦ 86 π. Χ., οἱ δ' ἀπολειφθέντες τῶν πολιτῶν ἔλαβον, μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς ὀργῆς τοῦ ὠμοτάτου ἐκείνου τῶν Ῥωμαίων στρατηγῶν, χάρισμα παρ' αὐτοῦ χάριν τῆς προτέρας τῆς πόλεως δόξης σὺν τῇ ζωῇ καὶ βαθμόν τινα αὐτονομίας καὶ ἀνεξαρτησίας σμικρόν· διότι μαρτυρεῖ μὲν ὁ Πλούταρχος ὅτι «Σύλλας.... τὴν πόλιν ἑλὼν ἐλευ«θέραν ἀφῆκε καὶ αὐτόνομον[3],» ὁ δὲ Λίβιος προσεπιμαρτυρεῖ λέγων urbi libertatem et civibus quae habuerunt reddidit[4], καὶ ὁ Στράβων τὴν αὐτὴν ἐκφράζει γνώμην[5], ἐξ Ἀππιανοῦ ὅμως, τοῦ περιγράψαντος τὰ πράγματα ἀκριβέστερον, μανθάνομεν ὅτι ἡ ἀφεθεῖσα ἐλευθερία καὶ αὐτονομία δὲν ἦσαν ὡς πρότερον, ἀλλ' ἡ τῶν κοινῶν διεύθυνσις ἀνετέθη εἰς μόνους τοὺς ἐπὶ τῆς τυραννίας τοῦ Ἀθηνίωνος πρὸς τοὺς Ῥωμαίους κατα-

[1] Ἀππιανὸς ἐν Μιθριδατ. πολέμ. κ. 38.

[2] Ἴδε τὴν ἐξιστόρησιν παρ' Ἀππιανῷ, Μιθριδ. πολέμ. κ. 30—40 παρὰ Πλουτάρχῳ, ἐν βίῳ Σύλλα κ. 13 ἐπ. καὶ παρὰ Παυσανίᾳ ἐν Ἀττικ. 20, 3, 4.

[3] Ἐν τῇ συγκρίσει Λυσάνδρου καὶ Σύλλα.

[4] Ἐπιτομῆς 1, 81.

[5] Γεωγραφ. βιβλ. 9, 1.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φυγόντας καὶ ἔπειτα ἐπανελθόντας τῶν πολιτῶν, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἐστερήθησαν δι' ἑαυτοὺς τὸ δικαίωμα ψήφου καὶ χειροτονίας ἀποδοθὲν εἰς μόνους τοὺς ἐκγόνους των[1].

Ἀλλὰ τὰ δεινὰ τοῦ ὑπὸ τῆς κουφονοίας τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ ὑπερβολικοῦ καὶ παρακαίρου αὐτῶν πρὸς τὴν ἐντελῆ ἀνεξαρτησίαν ζήλου προκληθέντος πολέμου τούτου ἦσαν πλείονα ἔτι καὶ μείζονα καὶ κατέῤῥιψαν ἐντελῶς χαμαὶ τὰς Ἀθήνας. Δὲν κατετάχθησαν μὲν καὶ τότε εἰσέτι αἱ Ἀθῆναι μεταξὺ τῶν ἐντελῶς τοῖς Ῥωμαίοις ὑποτεταγμένων καὶ ὑπ' ἐκείνων διοικουμένων χωρῶν, ἀλλ' ἡ εὐημερία τῆς πόλεως ἐξέλιπεν ἔκτοτε ἀνεπιστρεπτὶ καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτῆς ἐθραύσθη. Οὐ μόνον μέγα πλῆθος πολιτῶν ἐσφάγη κατὰ τὴν ἅλωσιν, ἕτεροι δ' ἐστερήθησαν τὰ πολιτικά των δικαιώματα, ἀλλὰ καὶ τὰ μακρὰ τείχη, ἅτινα καὶ πρότερον βεβαίως ἦσαν πολλαχοῦ ἠρειπωμένα (διότι ἄλλως δὲν θὰ ἠδύνατο ὁ Σύλλας νὰ περικλείσῃ τὴν πόλιν παντα-χόθεν), ἤδη ἔτι μᾶλλον κατερῥίφθησαν καὶ κατὰ μέγα μέρος ἰσοπεδώθησαν, τὸ περικαλλὲς Ὠδεῖον ἐνεπρήσθη ὑπὸ Ἀθηνίωνος, ἵνα μὴ μεταχειρισθῇ ὁ πολέμιος τὴν ξυλείαν αὐτοῦ κατὰ τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ τὸ σπουδαιότατον πάντων, τὸ ἐπίνειον τοῦ ἄστεος, ὁ Πειραιεύς, κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος ἐπυρπολήθη καὶ κατεστράφη. Ἡ ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως ὑπὸ Φίλωνος κτισθεῖσα Ὁπλοθήκη, ἔργον θαυμάσιον, οἱ νεώσοικοι καὶ πάντα τὰ ἔξοχα τῆς πόλεως ταύτης οἰκοδομήματα ἀρδην κατεστράφησαν, καὶ ὁ μέχρι τοῦδε λαμπρὸς Πει-

[1] Ἀππιανὸς ἐν Μιθριδ. πολέμ. κ. 39.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ραιεύς, τὸ ὑπὸ Θεμιστοκλέους ἱδρυθὲν μέγα καὶ κεντρικὸν τῆς Ἑλλάδος ἐμπόριον μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης, ἐξέπεσε καὶ ἠρημώθη ἀνεπιστρεπτί. Οὐδέποτε πλέον ἀνέλαβεν ἡ πόλις αὕτη τὴν προτέραν αὐτῆς ἀξίαν καὶ θέσιν καὶ διὰ τῆς καταργήσεως τῶν ὀχυρωμάτων αὐτῆς καὶ τοῦ στόλου ἐξέλιπε μετὰ τῆς ἐπελθούσης δεινῆς ὑλικῆς παρακμῆς καὶ ἡ πολεμικὴ δύναμις καὶ σημασία τῶν Ἀθηνῶν. Μετὰ τὸ πάθημα τοῦτο ἐν διαστήματι βραχυτέρῳ τοῦ ἑνὸς αἰῶνος ἡ ναυτικὴ τῶν Ἀθηναίων δύναμις εἶχε σχεδὸν ὁλοτελῶς ἐκλείψει, ἐκ τῶν μακρῶν τειχῶν καὶ τῶν ὀχυρωμάτων τοῦ Πειραιῶς μόνον ἐρείπιά τινα ἐσώζοντο καὶ ἡ πάλαι ἀνθοῦσα τοῦ Πειραιῶς πόλις εἶχε περιορισθῆ ἐπὶ Στράβωνος «εἰς «ὀλίγην κατοικίαν τὴν περὶ τοὺς λιμένας καὶ τὸ ἱερὸν «τοῦ Διός[1].» Ἀλλ' οὐδ' εἰς τοσαύτας μόνον ζημίας περιωρίσθη ὁ ἀκόλαστος νικητής, ἀλλὰ μετέφερε καὶ κίονάς τινας προωρισμένους διὰ τὸ Ὀλυμπιεῖον εἰς Ῥώμην καὶ ἀφῄρεσεν ἐκ τοῦ ἐν Παρθενῶνι θησαυροῦ 40 τάλαντα εἰς χρυσὸν καὶ 600 εἰς ἄργυρον[2]. Ἡ δὲ τῆς ἔξω χώρας ἐν Ἀττικῇ δῄωσις ὑπ' αὐτοῦ ἦν τοιαύτη, ὥστε πᾶσα κτηματικὴ περιουσία ἐξέλιπε καὶ τούτου ἕνεκα πολλοὶ τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν ἔφυγον ἐντεῦθεν, ξένοι δ' ἀντ' αὐτῶν συνεσωρεύθησαν ἔν τε τῇ πόλει καὶ τῇ χώρᾳ[3].

Πρὸς θεραπείαν τῶν φοβερῶν τούτων δεινῶν καὶ

[1] Στράβων 9, 1, πρβ. καὶ Λουκανοῦ, Φαρσαλίδος 3, 181.

[2] Ἀππιανὸς ἐν Μιθριδατικῷ παλέμῳ 39.

[3] Τάκιτος ἐν χρονικ. 2, 55. Ὁμοίας συμφορὰς ἔπαθον τότε καὶ ἄλλαι ἑλλ. πόλεις, ὡς ἡ Δῆλος, οἱ Δελφοί, ἡ Ὀλυμπία, ἡ Ἀνθηδών, ἡ Χαιρώνεια κτλ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀνακούφισίν τινα πολλοὶ ξένοι ἄνδρες, ὑπὸ τῆς προτέρας τῆς πόλεως δόξης καὶ τοῦ μεγάλου ὀνόματος εἰς συμπάθειαν κινούμενοι, ἔτειναν χεῖρα ἀρωγὸν τοῖς Ἀθηναίοις, ὡς οἱ τῆς Καππαδοκίας βασιλεῖς Ἀριοβαρζάνης ὁ Φιλοπάτωρ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Φιλορωμαῖος, οἵτινες ἰδίᾳ δαπάνῃ ἀνῳκοδόμησαν τὸ ὑπὸ Ἀθηνίωνος ἐμπρησθὲν Ὠδεῖον[1], καὶ ὁ ἐν Ἀττικῇ ἀποκατεστημένος εὐπατρίδης Ῥωμαῖος Τίτος Πομπώνιος Ἀττικός, ὅσις πολλάκις συνέδραμε γενναίως ἐκ τῶν ἰδίων τὸν ἀποροῦντα δῆμον[2]. Ἀλλ' ἡ ἔξωθεν αὕτη βοήθεια δὲν ἠδύνατο νὰ θεραπεύσῃ ἀποτελεσματικῶς τὸ ἔσωθεν ἐκ τῶν τοῦ Σύλλα πληγῶν νοσοῦν καὶ αἱμάσσον ἀθηναϊκὸν σῶμα. Ἡ παρὰ φύσιν ἔντασις καὶ σπατάλη ἐκείνη τῶν δυνάμεων σώματος ἀδυνάτου καὶ φθισιῶντος οὐδὲν ἄλλο ἠδύναντο νὰ ἐπιφέρωσιν ἢ ἐντελῆ αὐτοῦ χαλάρωσιν, πᾶσα δ' ἀπόπειρα ἐπανορθώσεως ἀπέβη φυσικῷ τῷ λόγῳ φρούδη.

Ἀλλ' ἂν αἱ Ἀθῆναι ἐξέπεσον τότε πολιτικῶς, ἐξηκολούθουν ὅμως ν' ἀκμάζωσιν εἰσέτι ἠθικῶς καὶ νὰ ὦσιν ἐν Ἑλλάδι τε καὶ τῷ λοιπῷ κόσμῳ ὅ,τι μετὰ τὰ Περσικὰ εἶχον ἀποβῆ, κοινὴ ἀποθήκη καὶ κεντρικὴ ἑστία τοῦ πολιτισμοῦ καθόλου, καὶ ὡς τοιαύτη τῶν Μουσῶν μητρόπολις προεκάλει μετὰ τῆς Ἀλεξανδρείας, Περγάμου καὶ Ἀντιοχείας τὴν ὑπόληψιν καὶ τὸν θαυμασμὸν πάντων. Ἡ ἀττικὴ παιδεία καὶ ἀνατροφὴ ἦν ἐν

[1] Ἴδε τὰς ἐνταῦθα ἀναφερομένας ἐπιγραφὰς ἐν Corpus inscriptionum graecarum τοῦ Boeckh, τόμ. Α', ἀριθ. 357—358· πρβ. καὶ Βιτρουβίου 5, 9, 1. Οὐαλερίου Μαξίμου 5, 7.

[2] Κορνήλιος Νέπως ἐν βίῳ Ἀττικοῦ, κ. 2: saepe suis opibus inopiam eorum publicam levavit· πρβ. καὶ κ. 3.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ῥώμη παροιμιώδης διὰ τὸ τέλειον αὐτῆς, ὡς τὴν σήμερον ἡ εὐρωπαϊκή, καὶ attica disciplina σημαίνει παρὰ Πλαύτῳ ἤδη, κατὰ τὸν γ΄ π. Χ. αἰῶνα, τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ἀναπτύξεως[1]. Τούτου δ' ἕνεκα καὶ μετὰ τὸ ὑπὸ Σύλλα φοβερὸν πάθημα πολλοὶ ἔνδοξοι ἄνδρες πολλαχῶς ἐτίμησαν τὴν ἔνδοξον τῆς Παλλάδος πόλιν καὶ ἔδειξαν πρὸς αὐτὴν ἔκτακτον τῷ ὄντι σεβασμὸν καὶ εὔνοιαν. Οὐ μόνον παρεῖδον τοῖς Ἀθηναίοις ὁ μὲν Ἰούλιος Καῖσαρ τὴν μετὰ τοῦ ἀντιπάλου του Πομπηίου συμμαχίαν αὐτῶν, ὁ δ' Ἀντώνιος τὴν μετὰ τῶν πολεμίων του Βρούτου καὶ Κασσίου καὶ ὁ Ὀκταβιανὸς τὴν μετὰ Ἀντωνίου, ἀλλὰ καὶ δῶρα γενναῖα καὶ παντοίας ἀνακουφίσεις καὶ ὑποστηρίξεις προσήνεγκον τῇ πόλει. Ὁ Πομπήϊος ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας μετὰ τὸ λαμπρὸν πέρας τοῦ μιθριδατικοῦ πολέμου ἐν ἔτει 62 π. Χ. ἐδωρήσατο τῇ πόλει 50 τάλαντα πρὸς διακόσμησιν καὶ ἐπισκευὴν τῶν ὑπὸ Σύλλα πρὸ εἰκοσαετίας περίπου ἐπενεχθεισῶν καταστροφῶν, τοῖς δ' ἐνταῦθα σοφισταῖς διένειμεν ἀνὰ ἓν τάλαντον πρὸς ἐμψύχωσιν[2], τιμῶν οὕτω τὸ πάλαι τῆς πόλεως μεγαλεῖον καὶ εὐγνωμονῶν ἴσως διὰ τὴν λαμπρὰν ὑποδοχήν, ἧς ἔτυχεν ἐνταῦθα πρὸ πενταετίας, ὅτε κατὰ πρῶτον ἐπεσκέφθη τὴν πόλιν ἐπὶ τοῦ πειρατικοῦ πολέμου. Ὁ δὲ Ἰούλιος Καῖσαρ οὐ μόνον διέταξε κατὰ τὴν ἐν Φαρσάλῳ μάχην (48 π. Χ.) νὰ μὴ βλάπτῃ τις τοὺς μετὰ τῶν πολεμίων συμμαχοῦντας καὶ συναγωνιζομένους Ἀθηναίους[3] καὶ

[1] Πρβ. Πλαύτου Casina 3, 5, 24.

[2] Πρβ. Πλούταρχον ἐν βίῳ Πομπηίου κ. 27 καὶ 42 καὶ ἐν βίῳ Σύλλα, 42.

[3] Ἀππιανὸς ἐν ἐμφυλίῳ πολέμῳ 2, 60· πρβ. καὶ 2, 75.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μετὰ τὴν μάχην «αὐτοὺς μηδὲν μνησικακήσας ἀθώους ἀφῆκεν[1],» ἀλλὰ καὶ χρήματα πολλὰ ἐδωρήσατο τῇ πόλει, δι' ὧν μετὰ τῶν τοῦ Αὐγούστου ἐκτίσθη ἡ μέχρι σήμερον ἐν μέρει σωζομένη στοὰ τῆς Ἀρχηγέτιδος Ἀθηνᾶς ἐν τῇ Νέᾳ Ἀγορᾷ[2]. Ἐκ τῶν γεγονότων τούτων καταφαίνεται οὐ μόνον τὸ μέγα σέβας καὶ ἡ εὐλάβεια τῶν νικητῶν τούτων πρὸς τὴν σεμνὴν πόλιν, ἀλλὰ καὶ ὅτι αὕτη καὶ μετὰ τὸν Σύλλαν ἀπέβη πάλιν ἀνεξάρτητος καὶ εἶχεν ἐλευθερίαν ἐνεργείας μέχρι τινός.

Ὅτε δ' ἀργότερα ἐξερράγη ὁ μεταξὺ τῶν φονέων τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, Βρούτου καὶ Κασσίου, καὶ τῶν ἐκδικητῶν αὐτοῦ, Ὀκταβιανοῦ καὶ Ἀντωνίου, μέγας ἀγὼν περὶ ἐλευθερίας ἢ τυραννίας, ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Κάσσιος διεχείμασαν ἐν Ἀθήναις ἐν ἔτει 42 π. Χ. παρασκευαζόμενοι εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ συμπαρέλαβον ἐντεῦθεν ἄλλους τε πολλούς, σπουδῆς χάριν τότε ἐνταῦθα διατρίβοντας Ῥωμαίους, καὶ δὴ καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Κικέρωνος καὶ τὸν ποιητὴν Ὁράτιον[3]. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι τοσοῦτον ἔρωτα πρὸς τὴν ἐλευθερίαν διέτρεφον εἰσέτι, ὥστε οὐ μόνον ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῶν τυραννοκτόνων ἐκείνων Ῥωμαίων, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀνδριάντας τοῦ Βρούτου καὶ Κασσίου παρὰ τοῖς τοῦ Ἁρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος ἔστησαν[4]. Καὶ ὅμως οὐδ' ὁ Ἀντώνιος καὶ Ὀκταβιανὸς ἐτιμώρησαν ταύτην τὴν πρὸς αὐτοὺς ὕβριν τῶν Ἀθηναίων μετὰ τὴν ἐντελῆ ἧτταν καὶ καταστρο-

[1] Δίων Κάσσιος 42, 14· πρβ. Ἀππιαν. ἐμφ. πολ. 2, 88.

[2] Ἴδε τὰς ἐνταῦθα ἀναφερομένας ἐπιγραφὰς παρὰ Boeckh, Corp. inscript. grace. τόμ. Α', ἀριθ. 312 καὶ 477.

[3] Ὁράτιος ἐν ἐπιστολ. 2, 2, 47. Πλούταρχος ἐν Βρούτῳ κ. 24.

[4] Πλούταρχος ἐν Βρούτῳ κ. 24. Δίων Κάσσιος 97, 20.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φὴν τῶν ἀντιπάλων των, ἀλλὰ τοὐναντίον λίαν εὐνοϊκοὶ πρὸς αὐτοὺς ἐφάνησαν. Ὁ Ἀντώνιος, ὅστις εἶχεν ἐκπαιδευθῆ ἐν Ἀθήναις, ἐπεσκέφθη ἐπανειλημμένως τὴν πόλιν μετὰ τὴν παρὰ Φιλίππους μάχην καὶ ἐπὶ μακρὸν ἐν αὐτῇ διέμεινεν. Ὅτε δὲ πρὸς ῥύθμισιν τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων ἀφῆρεσε τοὺς Ἀθηναίους τὴν Τῆνον, ἵνα παραχωρήσῃ αὐτὴν τοῖς Ῥοδίοις, ἔδωκεν αὐτοῖς εἰς ἀντικατάστασιν τὴν Αἴγιναν, Κέων, Ἶκον (Σκυροπούλαν), Σκίαθον καὶ Πεπάρηθον[1]. Ἐκολάκευσε δὲ καὶ περιεποιήθη τοὺς Ἀθηναίους σφόδρα μιμούμενος τήν τε ἐνδυμασίαν καὶ τὰ ἤθη αὐτῶν, ἀποκαλῶν ἑαυτὸν Ἀθηναῖον καὶ ἑστιῶν τοὺς πολίτας[2]· οἱ δ' Ἀθηναῖοι προέβησαν εἰς τοσοῦτον χαμερπείας ἀντικολακεύοντες αὐτόν, ὥστε ἐξήλειψαν μὲν τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων τῆς Περγάμου Εὐμένους καὶ Ἀττάλου ἐκ τῶν αὐτοῖς ἀφιερωμένων κολοσσιαίων ἀνδριάντων καὶ ἀντ' αὐτῶν ἐπέγραψαν τὸ τοῦ Ἀντωνίου, ἀνεκήρυξαν δὲ αὐτὸν θεὸν Διόνυσον καὶ ὡς τοιοῦτον τὸν ἠρραβώνισαν μετὰ τῆς παρθένου Ἀθηνᾶς, τῆς πολιούχου θεᾶς· ἡ χαμερπὴς ὅμως αὕτη καὶ ἀσεβὴς κολακεία ἀπέβη τοῖς Ἀθηναίοις λίαν ἀκριβή, διότι ὁ πονηρὸς γαμβρὸς ἐζήτησε καὶ ἔλαβεν ὡς προῖκα κατά τινας μὲν 1000 τάλαντα, κατ' ἄλλους δ' ἔτι πλείονα[3].

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ὀκταβιανός, ὁ μετὰ ταῦτα ἐπικληθεὶς

[1] Ἀππιανὸς ἐν Ἐμφυλ. πολέμ. 5, 7: «μετὰ Τῆνον Αἴγιναν ἔδωκε .... κτλ.» σημαίνει ἐνταῦθα «ἀντὶ τῆς Τήνου» ὡς ἐκ τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου ἐξάγεται.

[2] Πρβ. Ἀππιανοῦ ἐμφυλ. πολέμ. 5, 7 καὶ 76. Πλουτάρχου Ἀντώνιον κ. 34 καὶ Δίωνος Κασσίου 48, 39.

[3] Πρβ. Πλούταρχον ἐν Ἀντωνίῳ κ. 68.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Αὔγουστος, ὃν ἐφάνη μνησίκακος καὶ δυσμενὴς πρός τε τοὺς ἄλλους Ἕλληνας καὶ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Μετὰ τὴν ἐν ἔτει 31 π. Χ. παρὰ τὸ Ἄκτιον νίκην αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ἀντωνίου ὁ Αὔγουστος ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας ἄνευ τινὸς δυσμενείας διὰ τὴν πρὸς τὸν Ἀντώνιον ἐξαιρετικὴν αὐτῶν συμπάθειαν καί, πρὶν ἀναλάβῃ τὴν μοναρχίαν, ἐμυήθη τὰ ἐλευσίνια μυστήρια[1]. Μόνον δέκα μετὰ ταῦτα ἔτη, ὅτε ἐν ἔτει 21 π. Χ. ἐρρύθμισε τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ συνέστησε τὴν συμμαχίαν τῶν ἐλευθέρων λακωνικῶν πόλεων ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην τῆς Ῥώμης ἐποπτείαν, ἀφήρεσε καὶ τοὺς Ἀθηναίους τὴν Ἐρέτρειαν καὶ Αἴγιναν καὶ δι' ἰδιαιτέρου διατάγματος ἀπηγόρευσεν αὐτοῖς νὰ πωλῶσι τοῦ λοιποῦ τὸ τοῦ Ἀθηναίου πολίτου ἀξίωμα[2], θέλων ἴσως διὰ τῆς τελευταίας ταύτης πράξεώς του νὰ τιμωρήσῃ αὐτοὺς διὰ τὴν προτέραν διαγωγήν των ἢ νὰ δείξῃ τὸν πρὸς τὸ ἀθηναϊκὸν ὄνομα σεβασμόν του. Φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ ἐκ τῆς δόξης τῶν προγόνων ἀποῤῥέον προσοδοφόρον τοῦτο προνόμιον ἀφέθη πάλιν τοῖς Ἀθηναίοις, διότι ἐπὶ Τιβερίου Αὐτομέδων ὁ Κυζικηνὸς ἔσκωψεν αὐτοὺς δηκτικώτατα διὰ τὸ ἀτιμωτικὸν τοῦτο ἐμπόριον[3]. Ἀφ' ἑτέρου δ' ἀπετελείωσεν ὁ Αὔγουστος τὴν ὑπὸ τοῦ θείου αὐτοῦ Ἰουλίου Καίσαρος ἐπιχειρηθεῖσαν οἰκοδομὴν τῆς στοᾶς τῆς Ἀρχηγέτιδος Ἀθηνᾶς ἐν τῇ Νέᾳ Ἀγορᾷ. Πρὸς τιμὴν δ' αὐτοῦ ἐπεχείρησαν βασιλεῖς τινες τῆς Ἀσίας ν' ἀποπερατώσωσι τὴν οἰκοδομὴν τοῦ

[1] Suetonius, vita Octaviani κ. 93.

[2] Δίων Κάσσιος 54, 7.

[3] Ἴδε τοὺς στίχους τοῦ Αὐτομέδοντος παρὰ Brunk, Analecta graeca, τόμ. Β', σ. 208, 21.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ἀλλὰ δὲν ἔφερον εἰς πέρας τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην[1]. Καὶ ἰδιῶται δ' ἐπὶ Αὐγούστου πολλαχῶς εὐηργέτησαν καὶ διεκόσμησαν τὴν πόλιν· ὁ Μάρκος Ἀγρίππας ᾠκοδόμησεν ἓν θέατρον, Ἀνδρόνικος δ' ὁ Κυρρήστιος τὸ μέχρι τοῦδε σωζόμενον ὑδραυλικὸν ὡρολόγιον καὶ ἄλλοι ἄλλας εὐεργεσίας προσήνεγκον. Ὑπὸ δὲ τῶν Ἀθηναίων ᾠκοδομήθη ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως πρὸς τιμὴν τοῦ Αὐγούστου ναΐδιον, ἀφιερωμένον τῷ ἀγαθῷ αὐτοῦ καὶ τῆς Ῥώμης δαίμονι[2].

Οὕτω λοιπὸν παρηκολουθήσαμεν ἐν συντόμῳ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν μέχρις Αὐγούστου, ἐπομένως καὶ μέχρι Χριστοῦ, διότι ὁ Αὔγουστος ἦρξε μέχρι τοῦ 14 μ. Χ. Εἴδομεν δ' ἐκ τῆς συντόμου ταύτης ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν μέχρι Χριστοῦ ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἐποχὴν μόνον ἠθικῶς ἐσήμαινεν ἡ πόλις αὕτη καὶ μόνον τὸ ἔνδοξον καὶ σεμνὸν τοῦ ὀνόματος αὐτῆς διὰ τοῦ γοήτρου, ὅπερ ἐξήσκει τοῦτο ἐπὶ τοῦ κόσμου, ἴσχυε νὰ διατηρῇ αὐτὴν ἔν τινι σχετικῇ ἀκμῇ.

[1] Suetonius, vita Octav. κ. 60.

[2] Ἴδε τὰς ἐνταῦθα ἀναφερομένας ἐπιγραφὰς παρὰ Boeckh ἐν C. I. gr. ἀριθ. 265, 309, 311, 346—366 καὶ 478.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΑΠΟ ΧΡΙΣΤΟΥ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΡΓΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ ΑΥΤΩΝ ΥΠΟ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΤΟΥ Α΄. ΕΝ ΕΤΕΙ 529

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΓΕΝΙΚΗ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 529

Manebant etiam tum vestigia morientis libertatis·
(TACITUS)

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως, ὅτε ἡ Ῥώμη διὰ τοῦ Αὐγούστου εἶχε φθάσει εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δυνάμεως καὶ δόξης αὐτῆς, τὸ πάλαι μέγα καὶ ἰσχυρὸν κράτος τῆς ἑτέρας μεγαλουργοῦ ἐν τῇ ἀρχαιότητι πόλεως, τῶν Ἀθηνῶν, εἶχε περιορισθῆ εἰς μόνην τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν εἰσέτι κατοχὴν ἀσημάντων τινῶν πέριξ χωρῶν καὶ νήσων, ἡ δὲ σεμνὴ καὶ ἔνδοξος τῆς Παλλάδος πόλις εἶχεν εἰσέλθει ἤδη εἰς τὴν τελευταίαν φάσιν τοῦ ἐνδόξου σταδίου της. Ἐξηκολούθει μὲν αὕτη εἰσέτι ἐξασκοῦσα ἐπιρροήν τινα ἐν Ἑλλάδι καὶ τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐσήμαινέ πως εἰσέτι πολιτικῶς τε καὶ μάλιστα ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς, τοῦτο ὅμως δὲν ἦτο ἢ πάνυ σμικρὸν μέρος τοῦ πρώην αὐτῆς ἀξιώματος. Ὅ ποτε ἥλιος τῆς πόλεως ταύτης ἀστὴρ εἶχεν ἐκπέσει κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἰς σελήνην,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀμαυρωθεὶς καὶ ἀντικατασταθεὶς ὑπὸ τοῦ νεωστὶ ἀναφανέντος λαμπροῦ τῆς Ῥώμης ἀστέρος, διὸ ἐξηκολούθει μὲν νὰ ἦνε ἐπωφελὴς τῷ κόσμῳ, δὲν ἦτο ὅμως δι' αὐτόν, ὡς πρότερον, ὅρος ζωῆς. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐπὶ πέντε ἔτι ὁλοκλήρους αἰῶνας ἐξηκολούθει ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις νὰ ἐξυπηρετῇ τὸ κατὰ δύναμιν τὴν ἀνθρωπότητα, ζῶσα καὶ αὐτὴ ἐλευθέρα καὶ αὐτόνομος, ὡς ὀλίγαι ἄλλαι ἐν τῷ ἀχανεῖ ῥωμαϊκῷ κράτει, καί πως καὶ εὐδαιμονοῦσα ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τότε κατάστασιν τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τὸν Στράβωνα, ἀκμάσαντα ἀκριβῶς περὶ τοὺς χρόνους τοῦ Χριστοῦ, αἱ Ἀθῆναι, μεθ' ὅλους τοὺς μέχρι τοῦδε ἀλλεπαλλήλους κλύδωνας, διέμειναν ἐν τούτοις πολιτεία ἐλευθέρα, τῶν Ῥωμαίων σεβασθέντων τὸ μέγα καὶ σεμνὸν τῆς πόλεως ὄνομα καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς, « μέχρι νῦν « ἐν ἐλευθερίᾳ τε ἐστὶ καὶ τιμῇ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις », λέγει ὁ ἐπὶ Αὐγούστου γράψας γεωγράφος[1]. Ἦσαν δηλ. αἱ Ἀθῆναι, ὡς καὶ ἀνωτέρω συντόμως ἐδηλώσαμεν[2], ἐκ τῶν ὀλίγων ἑλληνικῶν πόλεων, αἵτινες καὶ μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων διετήρησαν ὡς liberae civitates[3] τὴν αὐτονομίαν καὶ ἐλευθερίαν καὶ τὰ κυριώτατα αὐτῆς προσόντα, τὸ εἶναι ἀφρούρητον καὶ ἀτελῆ[4]. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ πάλαι

[1] Βιβλ. 9, κεφ. 1, 16.

[2] Ὅρα Εἰσαγωγ. σ. 40 ἐπ.

[3] Οὕτως ἀποκαλεῖ τὰς Ἀθήνας ὁ Πλίνιος ἐν Φυσικ. Ἱστορ. 4, 11, ἐν ᾧ βιβλίῳ ἀναφέρει ὡς ἐλευθέρας πολιτείας καὶ τὰς Θεσπιάς, τὴν Τάναγραν καὶ τὴν Φάρσαλον, καὶ ὁ Τάκιτος ἐν Χρονικ. 2, 53.

[4] Ὅτι αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἀφρούρητοι ἐπὶ Ῥωμαίων ἐξάγεται ἐκ τῆς συχνῆς ἀλλαγῆς συμμαχιῶν κατὰ τὸν τελευταῖον π. Χ. αἰῶνα, ἡ δὲ ἀτέλεια τῆς πόλεως μαρτυρεῖται ὑπὸ Αἰλίου Ἀριστείδου τοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μεγάλου κράτους διετήρησαν οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην λείψανά τινα συγκείμενα ἐκ τῆς Ἀττικῆς, τῆς Ὠρωπίας, τῆς ἐν Βοιωτίᾳ Ἁλιάρτου, τῆς Σαλαμῖνος, τῆς Δήλου, Ἴκου, Σκιάθου, Πεπαρήθου, Λήμνου, Ἴβρου, Σκύρου καὶ ἔκ τινων ἴσως ἄλλων νήσων ἐκ τῶν Κυκλάδων. Ἐκ τῶν χωρῶν τούτων τῆς μὲν Ἀττικῆς τὴν κατοχὴν οὐδέποτε μέχρι τοῦδε ἀπώλεσαν οἱ Ἀθηναῖοι, τὴν δὲ Ὠρωπίαν, ἥτις ἀνέκαθεν ὑπῆρξε πέτρα σκανδάλου μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Βοιωτῶν, εἶχε προσκολλήσει εἰς τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος ἤδη Φίλιππος ὁ Ἀλεξάνδρου πατὴρ μετὰ τὴν κατὰ τῶν Θηβαίων νίκην του, μετέπειτα ὅμως ἀπέβη καὶ πάλιν ἀνεξάρτητος, ἕως οὗ κατὰ ὀλ. 151, 1, ἤτοι ἐν ἔτει 156 π. Χ., οἱ Ἀθηναῖοι πενίᾳ πιεζόμενοι διήρπασαν καὶ κατέσχον τὴν χώραν[1], ἥτις ἔκτοτε διέμεινε, φαίνεται, ὑπὸ τὴν κατοχὴν αὐτῶν μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ ἀθηναϊκοῦ κράτους, διότι ἐπὶ Παυσανίου[2] καὶ Φιλοστράτου, κατὰ τὸν β′ καὶ γ′ μ. Χ. αἰῶνα, ἀνῆκεν εἰσέτι τοῖς Ἀθηναίοις[3]· ἀπετέλει ὅμως ὄχι δῆμόν τινα τῆς Ἀττικῆς ὁ Ὠρωπός, ἀλλ' ὑποτελῆ πόλιν[4]. Τὴν δὲ Ἁλίαρτον ἐν Βοιωτίᾳ προσεκτήσαντο οἱ Ἀθηναῖοι λαβόντες τὴν χώ-

ρήτορος ἐν τῷ Παναθηναϊκῷ αὐτοῦ. Περὶ τῶν σχέσεων τῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν πρὸς τὴν κυρίαρχον Ῥώμην ἴδε Hoeck, Geschichte des roemischen Reichs, τόμ. Α′, μέρ. Β′, σ. 242 ἐπ.

[1] Παυσανίας, Ἀχαϊκ. 11 καὶ 12· πρβ. καὶ Εἰσαγωγ. σ. 40.

[2] Πρβ. Ἀττικ. 34.

[3] Τοῦτο ἐξάγεται ἐξ ὅσων λέγει ὁ Φιλόστρατος περὶ Ἀμφιαράου, οὗ τὸ ἱερὸν ἦν ἐν Ὠρωπῷ (ἴδε K. O. Mueller, Orchomenos σ. 487) ὅτι οὗτος ἐχρησμοδότει ἐν Ἀττικῇ (ἴδε τὰ εἰς Ἀπολλώνιον τὸν Τυανέα, βιβλ. Β′, κεφ. 14)· ἐπειδὴ δ' ὁ Φιλόστρατος διέτριψεν ἐν Ἀττικῇ, βεβαίως ἐγνώριζε καλῶς τὰ πράγματα καὶ τὰ ὕρια τῆς χώρας.

[4] Ἴδε Corsini, Fasti attici. τόμ. Α′, σ. 252.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ραν αὐτῆς δῶρον παρὰ τῶν Ῥωμαίων, ὅτε ἡ πόλις κατεστράφη ἐν τῷ κατὰ Περσέως πολέμῳ, καὶ ἐκαρποῦντο αὐτὴν τοὐλάχιστον μέχρι Στράβωνος, διότι περὶ τῶν μετέπειτα τῆς χώρας ταύτης τυχῶν οὐδὲν γνωρίζομεν νεώτερον, ὥστε πιθανὸν νὰ διέμεινε καὶ τοῦ λοιποῦ ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῶν Ἀθηναίων [1].

Ἡ δὲ Σαλαμίς, ἡ ἀρχαία καὶ ἀναπόσπαστος τῆς τῶν Ἀθηνῶν δόξης μέτοχος, ἀνῆκεν ἀνέκαθεν μὲ μικράς τινας διακοπὰς εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ τῆς νήσου ταύτης κάτοικοι συνεμάχησαν αἴφνης κατὰ ὀλ. 115, 3=314 π. Χ. μετὰ τοῦ πολεμίου τῶν Ἀθηναίων Κασσάνδρου, οἱ Ἀθηναῖοι ὠργίσθησαν τοσοῦτον κατ' αὐτῶν, ὥστε, ὅτε κατὰ ὀλ. 137, 1=225 π. Χ. ὁ Ἄρατος ἐπανέφερε τὴν νῆσον εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Ἀθηναίων, ἐξέβαλον οὗτοι ὁλοτελῶς τοὺς πρώην κατοίκους καὶ κατέσχον αὐτὴν δι' Ἀθηναίων κληρούχων [2]. Ὁ Στράβων καὶ ὁ Παυσανίας [3], οἵτινες μαρτυροῦσιν ὅτι ἐπ' αὐτοῦ κατεῖχον οἱ Ἀθηναῖοι τὴν νῆσον, δὲν κατατάσσουσιν αὐτὴν μεταξὺ τῶν δήμων τῆς Ἀττικῆς· διότι, ὡς κληρουχία, ἐκέκτητο μὲν τὸ δικαίωμα τοῦ Ἀθηναίου πολίτου, διῳκεῖτο ὅμως ὑπὸ ἰδίων, κατὰ τὸ πρότυπον τῆς μητροπόλεως ἐρρυθμισμένων, ἀρχῶν [4]. Ἔκτοτε κατεῖχον οἱ Ἀθηναῖοι τὴν νῆσον μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων.

Τὴν δὲ Δῆλον, ἥτις πρὸ πολλοῦ ἦν κληρουχία Ἀθη-

[1] Πρβ. Λιβίου 42, 44. Πολυβίου 30, 18, 4. Στράβ. 9, 1. 16 ἐπ.

[2] Ἴδε Boeckh, Corp. inscript. graec. τόμ. Α', σ. 900, προσθήκας εἰς ἀριθ. 108.

[3] Πρβ. Στράβ. Γεωγραφ. 9, 1, 9 ἐπ. καὶ Παυσανίου Ἀττικ. 35.

[4] Ἴδε περὶ τῶν κληρουχιῶν Boeckh, Staatshaushaltung der Athener τόμ. Α', σ. 353 ἐπ. ἐκδ. β'.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ναίων[1], μετὰ τὴν κατὰ τὸν μιθριδατικὸν πόλεμον καταστροφὴν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Μιθριδάτου Μενογένους[2], οἱ Ῥωμαῖοι ἐρήμην ἀπέδωκαν τοῖς Ἀθηναίοις, οἵτινες διετήρησαν αὐτὴν μέχρι Στράβωνος καὶ Ἀριστείδου τοῦ ῥήτορος τοὐλάχιστον[3], εἰ καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ σοφιστοῦ Λολλιανοῦ ἐνδείᾳ πιεζόμενοι εἶχον ἀποφασίσει νὰ ἐκποιήσωσιν αὐτήν[4].

Ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν νήσων τὰς μὲν Ἶκον, Σκίαθον καὶ Πεπάρηθον εἶχε παραχωρήσει τοῖς Ἀθηναίοις ὁ Ἀντώνιος, ὅτε ἀφῄρεσεν αὐτοὺς τὴν Τῆνον, ὅπως παραχωρήσῃ αὐτὴν τοῖς Ῥοδίοις μετὰ τῆς Νάξου καὶ Μίνδου[5]. Τὰς δὲ Λῆμνον, Ἴμβρον καὶ Σκῦρον, ἃς εἶχεν ἀποσπάσει ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ὁ τῆς Μακεδονίας βασιλεὺς Φίλιππος ὁ Γ', ἀπέδωκαν πάλιν αὐτοῖς οἱ Ῥωμαῖοι διὰ τῆς ἐν ἔτει 200 π. Χ.=ὀλ. 185, 1 γενομένης αὐτῶν πρὸς τὸν Φίλιππον συνθήκης μετὰ τὴν ἐν Κυνὸς Κεφαλαῖς ὁλοσχερῆ αὐτοῦ ἧτταν[6]. Ἐὰν δὲ πιστεύσωμεν τὸν πάντοτε ὑπερβολικὸν ῥήτορα Αἴλιον Ἀριστείδην, ἐπ' αὐτοῦ, κατὰ τὸν β' μ. Χ. αἰῶνα, καὶ αἱ πλεῖσται τῶν Κυκλάδων νήσων ἀνῆκον εἰς τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος[7]. Ἡ Αἴγινα ἐν τούτοις μετὰ τῆς Ἐρετρείας ὀλίγα πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως ἔτη εἶχον ἀφαιρεθῆ ὑπὸ Αὐγούστου[8].

[1] Ἴδε Dorville, observat. miscellan. τόμ. Ζ', σ. 44 καὶ 5 ἐπ.
[2] Πρβ. Στράβ. Γεωγρ. 10, 5, 4. καὶ Παυσανίου Ἀρκαδικ. κεφ. 33.
[3] Πρβ. Στράβ. ἔνθα ἀνωτ. καὶ Αἴλιον Ἀριστείδην ἐν Παναθηναϊκῷ.
[4] Φιλόστρατος ἐν Βίοις Σοφιστῶν 1, 23.
[5] Ἀππιανὸς ἐν ἐμφυλ. πολέμ. 5, 7· πρβ. καὶ Εἰσαγ. σ. 31.
[6] Λίβιος 33, 30.
[7] Ἀριστείδης ἐν Παναθηναϊκῷ.
[8] Ἴδε ἀνωτέρω τὴν εἰσαγωγὴν περὶ τὸ τέλος. Καθόλου δὲ περὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τοιοῦτον λοιπὸν ἦν τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ κόσμῳ ἐμφανίσεως, κράτος μικρὸν μὲν καὶ περιωρισμένον ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἄλλοτε αὐτοῦ ἔκτασιν καὶ ὑπὸ διηνεκοῦς ἐνδείας πιεζόμενον, ἀλλ' οὐχ ἧττον τὸ μόνον ὁπωσοῦν σπουδαῖον ἐν τῇ καθ' αὐτὸ Ἑλλάδι· ἐν τούτοις ἡ δύναμις τῆς ἡγεμονίδος πόλεως, τῶν Ἀθηνῶν, μετὰ τὸ ὑπὸ Σύλλα πάθημα καὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ Πειραιῶς καὶ τοῦ στόλου ὁλοτελῶς σχεδὸν μετὰ τῆς εὐπορίας εἶχεν ἐκλείψει, τὸ δὲ κράτος τοῦτο συνεκρατεῖτο ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῆς ἐλευθερίας, ἧς ἀπέλαυον ἐξαιρετικῶς οἱ ἀποτελοῦντες αὐτό, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποπτείας. Ἀλλ' ἡ τῆς Ἑλλάδος κατάστασις κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶχεν ἀποβῆ τοσοῦτον οἰκτρὰ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, ὥστε καὶ τοιαύτη οὖσα ἡ τῶν Ἀθηνῶν κατάστασις ἦν ἀνεκτή. Ὅπως δὲ κάλλιον κατανοήσωμεν τὴν σημασίαν καὶ σπουδαιότητα τῆς τῶν Ἀθηνῶν θέσεως κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ ἐκτιμήσωμεν δεόντως τοὺς λόγους, δι' οὓς ἡ πόλις αὕτη μεθ' ὅλα τὰ προνόμια ταῦτα καὶ τὰς ἔξωθεν γενναίας συνδρομὰς καὶ ὑποστηρίξεις δὲν ἔπαυσεν ἔκτοτε ταχεῖ τῷ ποδὶ βαίνουσα πρὸς τὴν πτῶσιν, ἀνάγκη νὰ λάβωμεν γενικήν τινα τῆς ὅλης Ἑλλάδος ἰδέαν, νὰ μάθωμεν δηλ. πῶς διέκειτο αὕτη ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Εὐτυχῶς διεσώθη ἡμῖν ἀκριβῶς ἐκ τῶν περὶ Χριστὸν χρόνων συγγραφεὺς μετ' ἀκριβείας καὶ κρίσεως πολλῆς περιγράψας τὴν τότε Ἑλλάδα, ὁ γεωγράφος Στράβων (66 π. Χ.—24 μ. Χ.), ἀνὴρ μεγά-

τοῦ ἀθηναϊκοῦ κράτους ἐπὶ τῆς ῥωμαιοκρατίας ἴδε Ahrens, de Athenarum statu politico et literario, ἐν Γοττίγγῃ 1829 σ. 89 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λης μαθήσεως καὶ ἱστορικῆς ἀξίας, ἐξ οὗ, ὡς ἐν κατόπτρῳ, ἀκριβῶς βλέπομεν εἰς ποίαν οἰκτρὰν κατάστασιν εἶχε περιέλθει ἡ Ἑλλὰς διὰ τῶν ἀκαταπαύστων ἐμφυλίων, μακεδονικῶν καὶ ρωμαϊκῶν πολέμων τῶν τριῶν τελευταίων π. Χ. ἑκατονταετηρίδων. Ἡ εἰκὼν τῆς τότε Ἑλλάδος, ἣν μετὰ συντριβῆς καρδίας περιγράφει ἐν τοῖς Γεωγραφικοῖς του, εἶνε τῷ ὄντι, ὅσον σαφὴς καὶ ἀκριβής, τόσον καὶ πένθιμος καὶ ὀδυνηρά. Δεῦτε ἴδωμεν τὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐσώζετο ἐκ τῆς ἄλλοτε ἐνδόξου, πολυανθρώπου καὶ πόλεων βριθούσης Ἑλλάδος.

Ἡ ἀκριβὴς περιγραφὴ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, λέγει προοιμιαζόμενος ὁ Στράβων[1], εἶνε κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ δύσκολος καὶ ἀνωφελὴς « διὰ τὴν ἀδοξίαν καὶ τὸν ἀφανισμὸν αὐτῶν, ὃς «ἐκ πολλοῦ χρόνου λαβὼν τὴν ἀρχὴν οὐδὲ νῦν πω πέ«παυται κατὰ πολλὰ μέρη διὰ τὰς ἀποστάσεις. » Αἱ πλεῖσται πόλεις, λέγει περαιτέρω, κατέχονται ὑπὸ Ῥωμαίων στρατιωτῶν, ἀπολύτως αὐτῶν δεσποζόντων. Ὁλόκληρος ἡ βορειοδυτικὴ Ἑλλάς, Ἤπειρος, Ἀκαρνανία, Αἰτωλία καὶ Λοκρίς, εἶχε σχεδὸν ἐρημωθῆ κατὰ τοὺς μακεδονικοὺς πολέμους· αἱ πλεῖσται πόλεις εἶχον ἐρειπωθῆ καὶ τὰ λείψανα τῶν κατοίκων αὐτῶν ζῶν κωμηδὸν καὶ διεσπαρμένοι[2]. Μόνος ὁ Ῥωμαῖος Παῦλος Αἰμίλιος εἶχε καταστρέψει κατὰ τὸν ἐναντίον τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Περσέως πόλεμον ἑβδομή-

[1] Γεωγραφικ. βιβλ. 7, κεφ. 7, 3.

[2] Γεωγραφ. 7, 7, 9: «Τότε μὲν οὖν.....εὐάνδροι ἦτε Ἤπειρος καὶ ἡ Ἰλλυρίς· νῦν δὲ τὰ πολλὰ μὲν ἐρημία κατέχει, τὰ δ' οἰκούμενα κωμηδὸν καὶ ἐν ἐρειπίοις λείπεται.» Περὶ Ἀκαρνανίας καὶ Αἰτωλίας ἴδε βιβλ. 10, 2, 23, περὶ δὲ Λοκρίδος 9, 4, 11.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κοντα ἠπειρωτικὰς πόλεις καὶ ἐξηνδραποδίσατο πεντεκαίδεκα μυριάδας ἀνθρώπων[1]! Ἐν Θεσσαλίᾳ ὀλίγαι μόνον πόλεις, καὶ μάλιστα ἡ Λάρισσα, διετήρουν εἰσέτι τὸ πάτριον ἀξίωμα[2]. Ἐν Βοιωτίᾳ μόναι ἡ Τάναγρα καὶ αἱ Θεσπιαὶ ἦσαν πόλεις ἀξιομνημόνευτοι, αἱ δ' ὑπερήφανοι Θῆβαι, αἱ διαμφισβητήσασαι ἄλλοτε ἐπιτυχῶς πρὸς τὴν Σπάρτην τὴν τῆς Ἑλλάδος ἡγεμονίαν, «εἰς «ἡμᾶς οὐδὲ κώμης ἀξιολόγου τύπον σώζουσι,» λέγει ὁ Στράβων[3]. Αἱ πλεῖσται τῆς Ἀρκαδίας πόλεις «ἢ οὐ«κέτ' εἰσὶν ἢ μόλις αὐτῶν ἴχνη φαίνεται καὶ σημεῖα,» ἐξακολουθεῖ ὁ Γεωγράφος, ἡ δ' ἄλλοτε ἐκ 38 ἀρκαδικῶν πόλεων συνοικισθεῖσα Μεγαλόπολις εἶχεν ἀποβῆ ἐρημία· «νυνὶ δὲ καὶ αὐτὴ ἡ Μεγαλόπολις τὸ τοῦ κω«μικοῦ πέπονθε καὶ

«ἐρημία μεγάλη ἐστὶν ἡ Μεγαλόπολις,

«βοσκήμασί δ' εἰσι νομαὶ δαψιλεῖς[4],» μόνη δ' ἡ Τέγεα ἦν ἔτι μετρίως κατῳκημένη.

Ἐν δὲ τῇ Λακεδαίμονι, ἥτις περιεῖχεν ἄλλοτε ἑκατὸν πόλεις, τότε μόλις ἐσώζοντο τριάκοντα[5]. Καὶ τέλος ἐν τῇ Ἀττικῇ μόνη ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐξηκολούθει διατηρουμένη ἔν τινι ἀκμῇ, ὁ δὲ Πειραιεὺς εἶχε σχεδὸν ἐκλείψει καὶ ἡ λοιπὴ χώρα δὲν ἦτο πυκνά, ὡς ἄλλοτε, κατῳκημένη[6].

Τοιαύτην περιγράφει τὴν τῆς Ἑλλάδος κατάστασιν ὁ Στράβων! Οὐδ' ἐβελτιώθη ἐνωρὶς ἡ κατάστασις αὕτη,

[1] Στράβων 7, 7, 3· ἐκ τοῦ Πολυβίου 9, 4, 11.
[2] Στράβων 9, 5, 3.
[3] Γεωγρ. 9, 2, 5.
[4] Βιβλ. 8, 8, 1 καὶ 2.
[5] Βιβλ. 8, 8, 11.
[6] Βιβλ. 9, 1, 14 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

διότι ὁμοίαν περιγράφει αὐτὴν καὶ ὁ κατὰ τὸν πρῶτον μ. Χ. αἰῶνα ἀκμάσας Δίων ὁ Χρυσόστομος ἔν τισι χωρίοις τῶν λόγων του. Ἐν πολλαῖς πόλεσι, λέγει, ἔβοσκον τὰ πρόβατα ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῶν πρυτανείων, τὰ δὲ γυμνάσια εἶχον μεταβληθῆ εἰς ἀγροὺς σπαρτῶν, διὰ τῶν κυματιζόντων στάχεων τῶν ὁποίων διεφαίνοντο αἱ κορυφαὶ ἀγαλμάτων ἱσταμένων εἰσέτι[1]. Μεγάλαι ἀποστάσεις ἦσαν ὁλοτελῶς ἔρημοι καὶ ὁ περιηγητής, ὁ ἀρεσκόμενος νὰ ἀναζρέφηται μετὰ ποιμένων, ἀπήντα ἐνίοτε μεμονωμένας καλύβας καὶ στέγας, ὧν οἱ κάτοικοι οὐδέποτε εἶχον ἰδεῖ πόλιν καὶ ἔζων βίον ὅλως φυσικόν, μακρὰν τῆς τε διαφθορᾶς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ[2].

Φυσικὴ δὲ τῆς τοιαύτης ἐρημώσεως καὶ παρακμῆς συνέπεια ἦν ἡ μεγάλη τῆς χώρας ἐξασθένησις, περὶ ἧς ὁ Πλούταρχος ἐφρόνει ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ὁλόκληρος ἡ Ἑλλὰς μόλις ἠδύνατο νὰ παρουσιάσῃ τρισχιλίους ὁπλίτας, ὅσους παρεῖχεν ἄλλοτε μόνη ἡ μικρὰ τῶν Πλαταιέων πόλις[3]. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἠθικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ κατάστασις οὐσιωδῶς εἶχε χειροτερεύσει. Διὰ τῆς ἀπωλείας τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ὑπὸ τὸν ῥωμαϊκὸν ζυγὸν ὑποταγῆς ἐξέλιπε πλέον καὶ τὸ πολιτικὸν στάδιον διὰ τοὺς κατοίκους τῶν διαφόρων πόλεων καὶ τὰς πρότερον πολιτικὰς ὑποθέσεις καὶ ἀσχολίας ἀντικατέστησαν ἔκτοτε κατὰ τὴν τοῦ Πλουτάρχου μαρτυρίαν «αἱ δίκαι αἱ δημόσιαι καὶ πρεσβεῖαι πρὸς τὸν «αὐτοκράτορα[4].» Οἱ ἀρχαῖοι τῶν πόλεων θεσμοί, καί-

[1] Δίων Χρυσόστομος ἐν λόγῳ Ζ', σ. 106, ἐκδ. Morelli.
[2] Δίων Χρυσόστ. ἐν λόγῳ Α' σ. 11 καὶ λόγῳ Ζ'.
[3] Πλούταρχος, Περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων, κεφ. 8.
[4] Πρβ. Πολιτικὰ Παραγγέλματα κ. 10, 17, 19, 32.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

περ ἀφεθέντες κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέπαφοι ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, εἶχον ἀπολέσει ἐν τούτοις τὴν προτέραν αὐτῶν σημασίαν καὶ ἀπέβησαν οἱονεὶ παρῳδία ἑαυτῶν. Ὁ πρώην ῥέκτης καὶ ἐνεργὸς βίος ἀνεπληρώθη ὑπὸ ἑτέρου φιληδονικοῦ, κατὰ τὴν κακῶς ἐννοουμένην ἐπικούρειον φιλοσοφίαν ἐῤῥυθμισμένου[1]. Πᾶν ἐνδιαφέρον περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων ἐξέλιπε βαθμηδὸν καὶ ἡ Πυθία δὲν ἠρωτᾶτο πλέον περὶ πολέμων καὶ νικῶν καὶ νόμων, «ἀλλ' εἰ γαμητέον, εἰ πλευστέον, εἰ δανειστέον, τὰ δὲ «μέγιστα τῶν πόλεων μαντεύματα φορᾶς καρπῶν πέρι «καὶ βοτῶν ἐπιγονῆς καὶ σωμάτων ὑγείας[2].» Ἡ δ' ἀνατροφὴ τοῦ λαοῦ ἐγίνετο ἤδη καθ' ὅλως διαφορετικὸν τρόπον ἢ πρότερον. Ἡ μουσική, ἥτις πρότερον ἀπετέλει τόσον σπουδαῖον μέρος τῆς ἀνατροφῆς τῶν παίδων καὶ νεανιῶν πρὸς ἀνάπλασιν καὶ ῥύθμισιν τῆς ψυχῆς, τότε εἶχεν ἐκπέσει καὶ διαφθαρῇ ὁλοτελῶς, ἐν χρήσει οὖσα μόνον ἐν διασκεδάσεσι, συμποσίοις καὶ θεάτροις πρὸς κοινὴν ἀπόλαυσιν[3], ὁ δὲ βίος εἶχεν ἀποβῇ μέχρι κυνισμοῦ ὑλιστικὸς καὶ ἀπολαυστικός. Ἐν αὐτῇ τῇ ἐμμούσῳ τῆς Παλλάδος πόλει, ἐν τῷ θεάτρῳ, ἐν ᾧ ἄλλοτε ἔτερπον τοὺς Ἀθηναίους τὰ ἀπαράμιλλα ἔργα τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Εὐριπίδου, διεσκέδαζον νῦν τὸν λαὸν γελωτοποιοί, ὡς ὁ Ποθεινός, καὶ γόητες καὶ ἰδρύοντο πρὸς τιμὴν αὐτῶν ἀνδριάντες, ἐνῷ ἄλλοτε εἰς τοὺς μεγίστους τῶν ποιητῶν δυσκόλως ἀπε-

[1] Ἴδε τὰς πραγματείας τοῦ Πλουτάρχου «ὅτι οὐδὲ ζῆν ἔστιν ἡδέως κατ' Ἐπίκουρον» καὶ «πρὸς Κολώτην.»

[2] Πλούταρχος, «Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν νῦν ἔμμετρα τὴν Πυθίαν» κεφ. 28.

[3] Πρβ. Πλουτάρχου «Περὶ μουσικῆς» κεφ. 1, 6, 21, 26, 27, 38 καὶ «Περὶ σαρκοφαγίας» λόγ. β', κεφ. 2.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νέμετο τοιαύτη τιμή[1], ὥστε δικαίως οἰκτείρει Δίων ὁ Χρυσόστομος τὴν ἄλλοτε ὑπερήφανον τῆς Ἑλλάδος μητρόπολιν διὰ τὴν μεγάλην ταύτην ἠθικὴν αὐτῆς κατάπτωσιν καὶ ἀβελτηρίαν[2]. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ εὐφορία καὶ παραγωγικότης τῆς χώρας ἕνεκα ἐλλείψεως χειρῶν καὶ ῥαθυμίας ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἠλαττοῦτο, τὸ ἐμπόριον ἀπέβη στάσιμον καὶ ἡ οἰκονομικὴ τῶν πολλῶν κατάστασις ἐπὶ Πλουτάρχου ἤδη ἦν οἰκτρά[3].

Οὕτω λοιπὸν ἐχόντων τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων κατὰ τοὺς περὶ Χριστὸν χρόνους, ἡ τῶν Ἀθηνῶν κατάστασις ἦν πολλῷ τῆς τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων καλλιτέρα καὶ σχετικῶς ἐπίζηλος. Ἔτι δὲ μᾶλλον ηὔξανον τὴν σημασίαν αὐτῆς καὶ συνέτεινον πρὸς διατήρησιν τῆς εὐεξίας της ἡ προτέρα δόξα, τὸ σεμνὸν τοῦ ὀνόματος, τὸ ἠθικὸν ἀξίωμα, ἡ καλλιτεχνικὴ διακόσμησις καὶ ἡ μεγάλη φήμη, ἣν καθ' ὅλον τὸν τότε κόσμον ἡ πόλις αὕτη ἔχαιρεν ὡς ἕδρα τῶν Μουσῶν καὶ τῆς παιδείας. Τὴν φήμην ταύτην ἀπέκτησαν αἱ Ἀθῆναι ὑπὲρ πάσας τὰς ἑλληνικὰς πόλεις ἰδίως μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς πολιτικῆς ἰσχύος καὶ σημασίας αὐτῶν, καὶ ἔκτοτε τοσοῦτον ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἐξυψοῦντο, ὅσον πολιτικῶς κατέπιπτον, ἕως οὗ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἱδρύσεως τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ μετὰ ταῦτα ἀπέβησαν διὰ τῶν ἐκπαιδευτηρίων καὶ τῶν σοφῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν ἀπείρων καλλιτεχνικῶν ἔργων τὸ κέντρον τῆς παιδείας καὶ τὸ ἱερόν, οὕτως εἰπεῖν, προσκυνητήριον τοῦ τότε κόσμου. Ἡ δόξα καὶ τὸ μέγα

[1] Ἴδε παραδείγματα παρ' Ἀθηναίῳ Δειπνοσ. 1, 34—35.

[2] Ἐν λόγῳ Ῥοδιακῷ σ. 346 ἔκδ. Morelli.

[3] Ἴδε αὐτοῦ Περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι, κεφ. 2—4.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὄνομα τῆς πόλεως, καὶ πεσούσης τῆς ἰσχύος, διέμειναν πάντοτε ἀγήρῳ καὶ ἀπέσπων ἀδιακόπως τὴν προσοχὴν καὶ τὸ σέβας πάντων τῶν ἀνεπτυγμένων ἡμεδαπῶν τε καὶ ἀλλοδαπῶν. Τοσοῦτο δ' ἦν τὸ πλῆθος τῶν δημοσίων οἰκοδομῶν καὶ λοιπῶν τῆς τέχνης ἔργων, ὑφ' ὧν ἐπὶ Στράβωνος ἐκοσμεῖτο ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις, ὥστε ὁ συγγραφεὺς οὗτος ἕνεκα τῆς μεγάλης πληθύος τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων παραλείπει νὰ περιγράψῃ τὴν πόλιν λεπτομερῶς, σημειῶν πρὸς δικαιολόγησίν του ὅτι πρὸς περιγραφὴν μόνων τῶν ἐν Ἀκροπόλει ἔργων εἶχε γράψει ὁ περιηγητὴς (cicerone) Πολέμων τέσσαρα βιβλία[1]. Τὸ ἐντεῦθεν κάλλος τῆς πόλεως, μεθ' ὅλον τὸν μαρασμὸν καὶ τὴν ἔλλειψιν ζωῆς, διέμεινεν εἰσέτι ἀπαράμιλλον καὶ ὁ δαίμων τοῦ φθόνου ἐδάκρυεν ἐξ ἀγανακτήσεως προσβλέπων τὴν ἄσπιλον λαμπρότητα τῆς πόλεως ταύτης[2]. Τὸ κάλλος καὶ ἡ ἀνυπέρβλητος τελειότης τῶν ἔργων, δι' ὧν ἡ μεγάλη τοῦ Περικλέους ἐποχὴ εἶχε κοσμήσει τὰς Ἀθήνας, ἔθελγον συνήθως καὶ αὐτῶν τῶν ἀγροικοτέρων καὶ ἀνεπιδεκτικωτέρων καλλιτεχνικῆς εὐαισθησίας Ῥωμαίων τὸ πνεῦμα[3]. Εἰ καὶ εἶχε παρέλθει ἡμίσεια χιλιετηρίς, οὐχ ἧττον ἐφαίνοντο ἐπὶ Πλουτάρχου νεουργὰ εἰσέτι καὶ πρόσφατα ἀκμῇ, ὁ χρόνος οὐδόλως ἐπηρέασεν αὐτὰ καὶ πάντοτε ἀπέπνεον χάριν καὶ νεότητα[4]. Τὰ ἔξοχα λοιπὸν ταῦτα κάλλη καὶ ἡ ἐν αὐτῇ συσσώ-

[1] Στράβ. 9, 1, 16 ἐπ.

[2] Πρβ. Ὀβιδίου Μεταμορφώσ. βιβλ. Β', στ. 735 ἐπ.

[3] Πρβ. Κικέρωνος ἐπιστολ. πρὸς Ἀττικὸν βιβλ. 5, 10, 5. 11, 4. Προπερτίου 3, 21, 29 ἐπ.

[4] Πλούταρχος ἐν βίῳ Περικλέους κ. 13, 3.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρευσις παντοίων φιλοσόφων, σοφιστῶν καὶ τεχνιτῶν πανταχόθεν τῆς γῆς ἐκίνουν πλείστους εἰς ἐπίσκεψιν τῆς πόλεως τῆς Παλλάδος. Οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ἀρχίσει ἐνωρὶς ἤδη, ἅμα ἐγένοντο παρ' αὐτοῖς γνωστὰ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμός, νὰ ἐπισκέπτωνται τήν τε λοιπὴν Ἑλλάδα καὶ μάλιστα τὰς Ἀθήνας, ὡς τὴν ἀφθονωτέραν καὶ ἀγνοτέραν πηγὴν τῶν φώτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ[1]. Οὐ μόνον φιλοθεάμονες περιηγηταί, ἀλλὰ καὶ τεχνῖται, ποιηταί, πεζογράφοι, ὡς ὁ Κάτυλλος, Βιργίλιος, Ὁράτιος, Κικέρων καὶ ἄλλοι πολλοί, ἐπεσκέφθησαν τὰς Ἀθήνας καὶ διέτριψαν ἐνταῦθα πρὸς τελειοποίησιν ἕκαστος τῶν γνώσεών του. Πρὸ πάντων ὅμως συνέρρεον ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ τετάρτου ἤδη πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος καὶ ἑξῆς πανταχόθεν τῆς γῆς νέοι φιλομαθεῖς, ὅπως ἐκπαιδευθῶσι τὴν τότε παιδείαν παρὰ τοῖς φιλοσόφοις καὶ ῥητοροδιδασκάλοις, οἵτινες ἐνταῦθα μάλιστα διέτριβον καὶ διεκρίνοντο καὶ εἶχον ἀποβῆ τὸ κυριώτατον, μόνον σχεδὸν ζῶν κόσμημα τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὴν μετὰ Χριστόν, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῶν σχολῶν καὶ τὴν ἐνταῦθα ἵδρυσιν κεντρικῶν τοῦ τότε κόσμου ἐκπαιδευτηρίων ὑπὸ τῶν Ἀντωνίνων κατὰ τὸν β' αἰῶνα μ. Χ.

Ἀλλὰ μεθ' ὅλην τὴν ἔξωθεν συῤῥοὴν ὁ ἴδιος πληθυσμὸς τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Χριστοῦ ἕνεκα τῶν συχνῶν καταστροφῶν καὶ συμφορῶν οὐσιωδῶς εἶχεν ἐλαττωθῆ καὶ ὁ ἄλλοτε ποικί-

[1] Ἴδε περὶ τῶν ταξειδίων τῶν Ῥωμαίων τὸ λαμπρὸν σύγγραμμα τοῦ Friedlaender, Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms in der Kaiserzeit, τόμ. Β', σ. 287 ἐπ. ἔκδ. 6' τοῦ 1867.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λος βίος καὶ αἱ βρίθουσαι παντοδαπῶν ἀνθρώπων ἀγυιαὶ τῆς ἡγεμονίδος πόλεως εἶχον ἀντικατασταθῆ ὑπὸ μονοτόνων καὶ ἡσύχων ὁδῶν πόλεως μόνον ἐκπαιδευτικῆς καὶ ὄχι πολιτικοῦ κέντρου. Εἰς τοὺς Ῥωμαίους γενικῶς ἐνεποίουν αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὴν ἐντύπωσιν κενῆς πόλεως καὶ οἱ ἐκ τῆς πολυανθρώπου καὶ πολυταράχου κοσμοκράτορος Ῥώμης ἐρχόμενοι ἐνταῦθα εὕρισκον τὴν πόλιν ἔρημον σχετικῶς καὶ πολὺ τῆς προτέρας καταστάσεως αὐτῆς ἐκπεσοῦσαν. Ὁ Ὁράτιος ἀποκαλεῖ αὐτὰς vacuas-Athenas[1], ὁ δὲ Ὀβίδιος ἐκτραγῳδεῖ ὡς ἐξῆς τὴν κατάστασιν αὐτῶν,

Quid Pandioniae restant nisi nomen Athenae?[2]

ἕτερος δέ τις ἄγνωστος τῆς λατινικῆς ἀνθολογίας ποιητὴς περιγράφει τὴν πόλιν ὡς ἐξῆς:

Quisquis Cecropias hospes mirari Athenas,
Quae veteris famae vix tibi signa dabunt;
Hasne dii, dices, coelo petiere relicto?
Regia partitis haec fuit una diis?

Τὰ δὲ εἰσέτι ὑπολειπόμενα μικρὰ λείψανα τοῦ ἄλλοτε μεγαλουργοῦ καὶ φοβεροῦ τῶν Ἀθηναίων δήμου εἶχον ἀπολέσει τὸ πλεῖστον, εἰ μὴ τὸ ὅλον, τῆς ἀξίας των. Οἱ ἄλλοτε γενναῖοι καὶ ὑπερήφανοι Ἀθηναῖοι εἶχον ἀποβῆ ἤδη δειλοὶ καὶ κόλακες, ζῶντες ἐκ τοῦ βωμοῦ τῆς τῶν προγόνων δόξης καὶ ἀγενῶς τοὺς πλουσίους καὶ ἰσχυροὺς κολακεύοντες, παρ' ὧν ἐξήρτητο συνήθως ἥ τε πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ αὐτῶν ὕπαρξις. Ἡ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἐπιμιξία καὶ ἡ ἐπικράτησις ἐκείνων ἐν Ἑλλάδι ἔφθειραν πολλαχῶς τῶν τε Ἑλλή-

[1] Ἐν Ἐπιστολῶν βιβλ. 2, 2, 81.
[2] Μεταμορφώσεων βιβλ. 15, 428.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νων καθόλου καὶ τῶν Ἀθηναίων ἰδίᾳ τὰ λεπτά, ἥμερα καὶ ἀγνὰ ἤθη. Αἱ θηριομαχίαι καὶ μονομαχίαι ἐν τοῖς θεάτροις, τὰ τόσον προσφιλῆ τοῖς Ῥωμαίοις ἀποτρόπαια καὶ βάρβαρα θεάματα, ἅτινα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς αὐτοκρατορίας εἶχον ἀποβῆ σχεδὸν πάθος καὶ μανία τοῦ αἱμοβόρου καὶ ἀγροίκου τῶν Ῥωμαίων ὄχλου[1], ἐπηρέασαν, δυστυχῶς, καὶ ἐν Ἑλλάδι ὀλεθρίως, διὰ τῶν ῥωμαϊκῶν ἀποικιῶν ἐν Κορίνθῳ, Πάτραις καὶ Νικοπόλει διαδοθέντα. Καὶ δὲν κατωρθώθη μέν, εὐτυχῶς, νὰ εἰσαχθῶσι γενικῶς ἐν Ἑλλάδι τὰ ἀπεχθῆ ἐκεῖνα θεάματα, ἕνεκα τῆς ἀνωτέρας ἠθικῆς τελειότητος καὶ τῶν ἡμερωτέρων ἠθῶν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, πολλαχοῦ ὅμως ἀντικατέστησαν ἐν τοῖς θεάτροις τὸ ἑλληνικὸν δρᾶμα καὶ τὰ λοιπὰ εὐγενῆ θεάματα, καὶ δὴ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πατρίδι τοῦ δράματος, τῇ φιλανθρώπῳ τῆς Παλλάδος πόλει. Οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ πρώτου μετὰ Χριστὸν καὶ τῶν ἀκολούθων αἰώνων εἰς τοσοῦτον εἶχον περιέλθει ἀμβλύτητος καὶ ἀναισθησίας, ὥστε μετασκευάσαντες προσηκόντως τὸ τοῦ Διονύσου θέατρον εἰσῆγον ἐν αὐτῷ κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ῥωμαίων καὶ Κορινθίων μονομαχίας καὶ θηριομαχίας. Τοῦτο μαρτυρεῖται σαφῶς ὑπὸ τοῦ Φιλοστράτου διηγουμένου ὅτι, ὅτε περὶ τὰ μέσα τοῦ πρώτου μ. Χ. αἰῶνος ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας ὁ περιβόητος γόης καὶ Πυθαγόρειος Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεύς, αἱ μονομαχίαι ἦσαν ἤδη ἐνταῦθα ἐν πλήρει χρήσει καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπρομηθεύοντο πρὸς τοῦτο πανταχόθεν ἀντὶ πολλῶν χρημάτων παντοίους

[1] Ἴδε περὶ τῶν θεαμάτων παρὰ Ῥωμαίοις Friedlaender, Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms . . . . τόμ. Β', σ. 151—471 ἔκδ. Β'.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κακούργους, διὸ ἐπέπληξεν ὁ Ἀπολλώνιος τοὺς Ἀθηναίους, παρατηρήσας αὐτοῖς εἰρωνικῶς ὅτι προσεχῶς ἀντὶ ἑκατόμβης ζώων θέλουσι θυσιάζει ἑκατόμβην ἀνθρώπων κατὰ τὰ Παναθήναια, καὶ οὕτως ἔπεισε δῆθεν αὐτοὺς τότε νὰ καταργήσωσι τὴν ἀγενῆ ταύτην συνήθειαν[1]. Φαίνεται ὅμως ὅτι οὐκ εἶα τοὺς Ἀθηναίους καθεύδειν τὸ τῶν Κορινθίων τρόπαιον· διότι μετά τινα χρόνον ἐσκέπτοντο πάλιν «κατὰ ζῆλον τὸν πρὸς Κο«ρινθίους καταστήσασθαι θέαν μονομάχων.» Εἰς μάτην προσεπάθησε ν' ἀποτρέψῃ αὐτοὺς τοῦ σκοπουμένου ὁ κυνικὸς Δειμῶναξ, ὅστις «παρελθὼν εἰς αὐτούς, «Μὴ πρότερον, ἔφη, ταῦτα, ὦ Ἀθηναῖοι, ψηφίσησθε, «ἐὰν μὴ τοῦ Ἐλέου τὸν βωμὸν καθέλητε[2].» Ὁ δὲ Δίων ὁ Χρυσόστομος μαρτυρεῖ ὅτι καὶ πρὸ τοῦ Δειμώνακτος, περὶ τὰ 100 μ. Χ., ὑφίσταντο διαρκῶς ἐν Ἀθήναις αἱ μονομαχίαι ἐν οἷς λέγει: «Ἀθηναῖοι δὲ ἐν τῷ θεάτρῳ «θεῶνται τὴν καλὴν ταύτην θέαν ὑπ' αὐτὴν τὴν Ἀκρό«πολιν, οὗ τὸν Διόνυσον ἐπὶ τὴν ὀρχήστραν τιθέασιν, «ὥστε πολλάκις ἐν αὐτοῖς τινα σφάττεσθαι τοῖς θρό«νοις, οὗ τὸν ἱεροφάντην καὶ τοὺς ἄλλους ἱερεῖς ἀνάγ«κη καθίζειν[3],» ὥστε εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι διὰ τῆς ἐπιπλήξεως τοῦ Ἀπολλωνίου ἢ οὐδόλως διεκόπησαν ἢ ἐπὶ μικρὸν μόνον. Ἔτι δ' εὐκολώτερον, ἐννοεῖται, εἰσήχθησαν ἐν Ἀθήναις καὶ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι αἱ θηριομαχίαι, καὶ οὕτως εἰσεχώρησαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος τὰ πᾶν εὐγενὲς αἴσθημα καταπνίγοντα ἀποτρόπαια ταῦτα θεάματα, εἰ καὶ

[1] Πρβ. Φιλόστρατον, εἰς Ἀπολλώνιον τὸν Τυανέα 4, 22.

[2] Λουκιανὸς ἐν Δειμώνακτι 37.

[3] Δίων Χρυσόστομος ἐν λόγῳ ΛΔ'.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δὲν ἔπαυσαν καταδικάζοντες καὶ ψέγοντες αὐτὰ ἄνδρες φρόνιμοι καὶ διακεκριμένοι, οἷοι ἦσαν ὁ Πλούταρχος, Δίων ὁ Χρυσόστομος, ὁ Δειμῶναξ, ὁ Λουκιανὸς καὶ ἄλλοι[1].

Τοιαῦται λοιπὸν ἦσαν αἱ Ἀθῆναι καὶ εἰς τοιοῦτο σημεῖον εἶχε περιέλθει ἥ τε πολιτικὴ καὶ ἠθικὴ αὐτῶν κατάστασις κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως, ἐπὶ Αὐγούστου. Ἤδη δὲ παρακολουθήσωμεν τὰς περαιτέρω τῆς πόλεως περιπετείας ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους αὐτοκράτορας, ἐκ τῶν ἑκάστοτε ὀρέξεων καὶ διαθέσεων τῶν ὁποίων ἐξήρτητο, δυστυχῶς, καὶ ἡ τύχη τῆς ἰδίων ζωτικῶν δυνάμεων ἐστερημένης πόλεως ταύτης καὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας τοῦ μικροῦ αὐτῆς κράτους.

Ὁ πρῶτος Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ Ὀκταβιανὸς Αὔγουστος (31 π. Χ.—14 μ. Χ.) ἐκτὸς τῶν ἐν τῇ εἰσαγωγῇ μνημονευθεισῶν μεταρρυθμίσεων, ἃς κατὰ τὰ πρῶτα τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἔτη πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως ἐποίησεν, οὐδὲν ἄλλο ἔπραξε σχετικῶς πρὸς τὰς Ἀθήνας μέχρι τοῦ θανάτου του ἐν ἔτει 14 μ. Χ. Ἀπὸ δὲ τῆς ἐποχῆς ταύτης μέχρι τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τοῦ Β' αἰῶνος, ἤτοι μέχρις Ἀδριανοῦ, οὐδεμία μεγάλη μεταβολὴ συνέβη εἰς τὴν τύχην καὶ κατάστασιν τῶν Ἀθηνῶν. Ἐπὶ τοῦ διαδεχθέντος τὸν Αὔγουστον Τιβερίου (14—37 μετὰ Χρις.) οὐδεὶς νεωτερισμὸς ἀναφορικῶς

[1] Πρβ. Πλουτάρχου Πολιτ. Παραγγέλμ. κεφ. 30, 4. Ὅτι οὐδὲ ζῆν ἔστιν ἡδέως κατ' Ἐπίκουρον κεφ. 17, 6. Περὶ χρησιμότητος ζώων κεφ. 1, 4. Περὶ σαρκοφαγίας λόγ. Β', κεφ. 2. Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου λόγ. λά. Λουκιανοῦ Δειμώνακτ., 57 καὶ Friedlaender ἔνθα ἀνωτ. τόμ. Β', σ. 287 ἐπ. ἔκδ. Β'.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πρὸς τὰς Ἀθήνας μνημονεύεται ὑπὸ τῶν συγγραφέων. Ὅτι δ' ὁ ἑλληνικῆς παιδείας κάτοχος καὶ φίλα τοῖς Ἕλλησι φρονῶν μονάρχης οὗτος οὐ μόνον ἐν Ἀθήναις δὲν ἐνεωτέρισέ τι ἐπὶ τὸ χεῖρον, ἀλλὰ καὶ τὴν ὅλην Ἑλλάδα καὶ Μακεδονίαν εὐηργέτησεν ἐλαφρώσας τὰ βάρη αὐτῶν, μαρτυρεῖ ἡμῖν ὁ ἱστορικὸς Τάκιτος. Τὰς ἐπαρχίας δηλ. ταύτας, ἐξαιτησαμένας τὴν ἐλάφρωσιν τῶν δεινῶν καὶ βελτίωσιν τῆς θέσεώς των, κατέταξεν ὁ Τιβέριος μεταξὺ τῶν εὐνομώτερον καὶ ἡπιώτερον κυβερνωμένων αὐτοκρατορικῶν ἐπαρχιῶν ἀντὶ συγκλητικῶν, οἵαι ἦσαν μέχρι τοῦδε, τὴν δὲ διοίκησιν αὐτῶν ἀνέθηκεν εἰς τὸν νεαρόν, ἐνάρετον καὶ δαφνοστεφῆ ἥρωα, τὸν ἀνεψιόν του Γερμανικόν, εἰς ὃν εἶχεν ἀναθέσει ἐν ἔτει 17 μ. Χ. ὁλοκλήρου τῆς Ἀνατολῆς τὴν ῥύθμισιν καὶ διοίκησιν[1]. Ὁ χρηστὸς Γερμανικὸς κατὰ τὴν πρὸς τὴν Ἀνατολὴν πορείαν του ἐπεσκέφθη ἐν ἔτει 18 καὶ τὰς Ἀθήνας καί, ὅπως δείξῃ τὸ πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὸ μέγα ὄνομα τῆς πόλεως σέβας του, ἀνέβη εἰς τὸ ἄστυ ὑπὸ ἑνὸς μόνου ῥαβδούχου ἀκολουθούμενος καὶ ἐγένετο δεκτὸς μετὰ μεγίστων τιμῶν καὶ ἐνθουσιασμοῦ[2], ἀνθ' ὧν ὅμως πικρῶς καὶ μανιωδῶς κατηγόρησεν αὐτὸν ὁ μετ' ὀλίγον δολοφονήσας αὐτὸν Πείσων, ὡς δῆθεν ἐξευτελίσαντα τὸ ἀξίωμα τοῦ ῥωμαϊκοῦ ὀνόματος, ὅπως τιμήσῃ συμμάχους ἀπίστους καὶ ὄχι τοὺς ἐνδόξους Ἀθηναίους, ἀλλὰ πανσπερμίαν ἐθνῶν ποικίλων[3]. Ἡ ὀργὴ ὅμως αὕτη καὶ τὸ μῖσος

[1] Τάκιτος ἐν Χρονικῶν 1, 76.

[2] Αὐτόθι, 2, 530.

[3] Αὐτόθι, 2, 55. At Cn. Piso, quo properantius destinata inciperet, civitatem Atheniensium turbido incessu exterritam ora-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦ Πείσωνος κατὰ τῶν Ἀθηναίων προήρχοντο, διότι ὁ Ἄρειος Πάγος εἶχεν ἀρνηθῆ ν' ἀθωώσῃ Θεόφιλόν τινα, προστατευόμενον αὐτοῦ, καταδικασθέντα ἐπὶ κιβδηλίᾳ καὶ ἀπάτῃ[1], ὅπερ γεγονὸς μαρτυρεῖ οὐ μόνον τὸ γενναῖον καὶ εὐθὺ τοῦ ἀνωτάτου ἐκείνου δικαστηρίου φρόνημα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνεξάρτητον θέσιν τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας ἐπὶ Τιβερίου. Ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ Τιβερίου, καὶ δὴ ἐκ τοῦ ἔτους 15 μ. Χ., διεσώθη ἐπιγραφή τις φέρουσα σεσημειωμένα οὐ μόνον τὸ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος ὄνομα, ὡς συνήθως, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν λοιπῶν ἀρχόντων ἐξαιρετικῶς[2], ἄλλαι δέ τινες μαρτυροῦσιν ὅτι ξένοι τινὲς εὐηργέτησαν τὴν πόλιν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην[3].

Ἐπὶ δὲ τοῦ διαδεχθέντος τὸν Τιβέριον Καλιγούλα (37—41 μ. Χ.) οὐδεμία ἐπίσης μεταβολὴ ἀναφέρεται ὅτι συνέβη ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ πολιτείᾳ καὶ ἡ πόλις ἤκμαζεν ὡς πρὸς τὰ ἐκπαιδευτήριά της ὑπὲρ πάσας τὰς λοιπάς· διότι ὁ σύγχρονος Ἰουδαῖος συγγραφεὺς Φίλων λέγει ἐν τῇ διατριβῇ αὐτοῦ «Περὶ τοῦ πάντα σπουδαῖον εἶναι «ἐλεύθερον» περὶ τῆς πόλεως ὅτι «ὅπερ ἐν ὀφθαλμῷ «κόρη ἢ ἐν ψυχῇ λογισμός, τοῦτ' ἐν Ἑλλάδι Ἀθῆναι[4],» ὅπερ βεβαίως μαρτυρεῖ τὴν ἔξοχον θέσιν τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Καὶ ὁ Φιλόστρατος

tione saeva increpat, oblique Germanicum perstringens, quod contra decus Romani nominis non Atheniensis tot cladibus extinctos, sed concluviem illam nationum comitate nimia coluisset.

[1] Τάκιτος Χρονικ. 2, 55.

[2] Ἴδε Boeckh, Corp. inscript. graec. τόμ. Α', ἀριθ. 181, σελ. 312 ἐπ. πρβ. καὶ Corsini, Fasti attici τόμ. Β', σ. 154 ἐπ.

[3] Ἴδε Boeckh, C. I. gr. τόμ. Α', ἀριθ. 317, 360.

[4] Philonis Judaei opera, ἐκδ. Παρισίων τοῦ 1640, σ. 886 Β.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιος

δὲ λέγει ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην «ἡ νεότης ἐξ «ἁπάσης τῆς γῆς Ἀθήναζε ἐφοίτα[1].» Αἱ δὲ μεγάλαι διαρπαγαὶ καὶ κολοβώσεις ἔργων τέχνης, αἱ διαταχθεῖσαι ὑπὸ τοῦ μανιώδους ἐκείνου αὐτοκράτορος, περιωρίζοντο ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄνευ λόγου ὑπέθεσάν τινες τῶν νεωτέρων, ὅτι καὶ ἡ πόλις αὕτη ὑπέφερεν ἐξ αὐτῶν[2]. Καὶ ὁ τοῦ Καλιγούλα διάδοχος Κλαύδιος (41—54 μ. Χ.) οὐδένα νεωτερισμὸν ἐπήνεγκεν εἰς τὰ ἀθηναϊκὰ πράγματα. Ἐκ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ σώζονται ἐπιγραφαὶ φέρουσαι τὰ ὀνόματα τῶν ἐπωνύμων ἀρχόντων καὶ μαρτυροῦσαι τὴν εἰσέτι ἀμετάβλητον ὕπαρξιν τοῦ ἐλευθέρου πολιτεύματος ἐν Ἀθήναις[3]. Ἐπὶ Κλαυδίου πίπτει πιθανώτατα καὶ ἡ εἰς Ἀθήνας ἐπίσκεψις καὶ διαμονὴ τοῦ περιβοήτου Πυθαγορείου καὶ γόητος Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως, ὅστις κατὰ τὸν βιογράφον αὐτοῦ Φιλόστρατον ἀπέτρεψε τοὺς Ἀθηναίους τῆς χρήσεως τῶν μονομαχιῶν ἐν τοῖς θεάτροις καὶ διὰ παντοίων γοητειῶν προσεπάθει ν' ἀνορθώσῃ τὴν παρημελημένην θρησκείαν[4]. Ἔτι ὅμως σπουδαιοτέρα καὶ μεγαλειτέρων συνεπειῶν πρόξενος ἦν ἡ σύγχρονος, ἐν ἔτει 52, ἐν Ἀθήναις παρουσία ἑτέρου ἠθικοῦ καὶ πνευματικοῦ τῆς ἀνθρωπότητος ἀναμορφωτοῦ, τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Εἰ καί τινες, εἰκάζοντες ἔκ τινων ἀνακριβειῶν καὶ κατὰ τὸ

[1] Ἐν τοῖς εἰς Ἀπολλώνιον τὸν Τυανέα.

[2] Ἴδε Leake, Topography of Athens, εἰσαγ. σ. 35 τῆς ἐκ τῆς β' ἐκδόσεως τοῦ πρωτοτύπου γερμαν. μεταφράσεως.

[3] Ἴδε Corsini, Fasti attici τόμ. Β', σ. 107, 160 ἐπ. τόμ. Δ', σ. 151 ἐπ. πρβ. καὶ Boeckh, C. I. gr. τόμ. Α', ἀριθ. 266, 282, 614.

[4] Φιλόστρατος ἐν τοῖς εἰς Ἀπολλώνιον τὸν Τυανέα 4, 17 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φαινόμενον ἄγνοιαν τῶν τότε ἐν Ἀθήναις πραγμάτων δηλουσῶν εἰδήσεων ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων, ἀρνοῦνται τὴν ἐν Ἀθήναις διαμονὴν τοῦ Παύλου, δὲν εἶνε ἐν τούτοις ἀπίθανον ὅτι οὗτος, ἐπισκεφθεὶς ἐπανειλημμένως τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κόρινθον, δὲν παρέλειψε νὰ ἐπισκεφθῇ καὶ τὴν κεφαλὴν τῆς Ἑλλάδος, τὰς Ἀθήνας, καὶ μάλιστα καθόσον οἱ Ἀθηναῖοι ἀνέκαθεν ἐθεωροῦντο ὡς θεοσεβέστατοι πάντων Ἑλλήνων[1], καὶ ἦσαν λίαν φιλοπερίεργοι καὶ τῶν νέων ζητηταί, ὥστε καὶ ὁ Παῦλος ἠδύνατο νὰ ἔχῃ μείζονας ἐλπίδας κατανοήσεως καὶ ἀποδοχῆς τῆς νέας του διδασκαλίας ἐνταῦθα, μολονότι ἀφ' ἑτέρου ἡ ἐν τῇ πόλει παρουσία τοσούτων φιλοσόφων καὶ ἀνεπτυγμένων ἀνθρώπων καθίστα αὐτῷ δυσχερὲς τὸ ἔργον τοῦ προσηλυτισμοῦ. Ἡ εἴδησις ὅμως Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ὅτι ὁ Παῦλος ἐν Ἀθήναις ἐκήρυξε πρὸς τὸν λαὸν τὴν νέαν θρησκείαν ἐκ τοῦ λόφου τοῦ Ἀρείου Πάγου, διότι ἔθεν οἱ φιλόσοφοι ἐνήγαγον αὐτὸν ἐκεῖ ἀπολογηθησόμενον ἐπὶ εἰσαγωγῇ νέας θρησκείας[2], δὲν φαίνεται δεδικαιολογημένη ὑπὸ τῆς ἐκθέσεως τῶν πραγμάτων ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων, ἔνθα οὐδὲν ἴχνος δίκης καὶ διαδικασίας ὑπάρχει, ὥστε φαίνεται ὅτι τὴν θέσιν ταύτην ἐξελέξατο ὁ Παῦλος, εἴτε ἵνα πρῶτον τοῖς ἀπαθεστέροις Ἀρειοπαγίταις ἀνακοινώσῃ τὴν νέαν διδασκαλίαν, ἤ, πιθανώτερον, ἵνα ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ τῆς θέσεως κάλλιον

[1] Ὁ Ἰώσηπος καλεῖ τοὺς Ἀθηναίους «εὐσεβεστάτους τῶν Ἑλλήνων» (κατὰ Ἀπίωνος 1, 12), ὁ δὲ Παυσανίας λέγει περὶ αὐτῶν (ἐν Ἀττικ. 24, 9) «Ἀθηναίοις περισσότερόν τι ἢ τοῖς ἄλλοις εἰς τὰ θεῖα ἐστι σπουδή.»

[2] Ἰωάννης Χρυσόστομος ἐν ὁμιλίᾳ 38ᾳ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιος

ἀκροᾶται τὸ πλῆθος τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Ἐπὶ τοῦ Ἀρείου λοιπὸν Πάγου ἱστάμενος ὁ Παῦλος ἐκήρυξε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους τὴν νέαν θρησκείαν ἐπωφελούμενος πρὸς τοῦτο μετὰ θαυμασίας δεξιότητος τὰς ἑλληνικὰς παραδόσεις καὶ τὰς τῆς πόλεως προλήψεις[1], ὅπως μὴ φανῇ ὅλως ξένη καὶ πρὸς τὴν πάτριον ἀντιφάσκουσα ἡ νέα θρησκεία, οἱ δὲ πολυπράγμονες καὶ φιλοπερίεργοι Ἀθηναῖοι ἠκροάσαντο αὐτοῦ μετὰ προσοχῆς, οἱ Ἐπικούρειοι μάλιστα καὶ Στωϊκοὶ φιλόσοφοι συνεζήτησαν μετ' αὐτοῦ καὶ ἐπολέμησαν τὰς ἰδέας του ἀποκαλοῦντες αὐτὸν σπερμολόγον. Ἰδίως δὲ προσέκρουσεν ὁ Παῦλος εἰς τὰς πεποιθήσεις τῶν Ἀθηναίων, ὅτε ἀνήγγειλεν ἀνάστασιν νεκρῶν, ὅπερ εἰς τοὺς Ἕλληνας τοὺς καίοντας τοὺς νεκρούς των ἦτο φυσικῷ τῷ λόγῳ ὅλως ἀκατάληπτον καὶ παράδοξον, διό «ἀκούσαν«τες ἀνάστασιν νεκρῶν οἱ μὲν ἐχλεύαζον, οἱ δὲ εἶπον «ἀκουσόμεθά σου πάλιν περὶ τούτου,» καὶ οὗτοι οἱ τὸ εἰρωνικὸν τοῦτο «ἄλλοτε περισσότερα» εἰπόντες, ἦσαν βεβαίως οἱ μετριοπαθέστεροι ἐκ τῶν ἀκροατῶν[2]. Πολλὰ λοιπὸν δὲν ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ ἐν Ἀθήναις ὁ Παῦλος καὶ ἡ ἐνταῦθα διαμονή του, ὅθεν χρονολογοῦνται καὶ ἀμφότεραι αἱ πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολαὶ αὐτοῦ, δὲν φαίνεται νὰ παρετάθη ἐπὶ πολύ, οὐχ ἧττον

[1] Ἴδε Πράξ. τῶν Ἀποστόλων 17, 15—34. Ὁ Γερμανὸς ζωγράφος Θήρσιος ἔγραψεν εἰκόνα λαμπρὰν παριστάνουσαν τὸν Παῦλον διδάσκοντα τοὺς Ἀθηναίους. Ἡ εἰκὼν αὕτη κοσμεῖ σήμερον τὴν μεγάλην αἴθουσαν τοῦ νέου δημαρχείου Ἀθηνῶν.

[2] Ἴδε τὴν ἀφήγησιν τῶν πραγμάτων ὑπὸ τοῦ συνοδοιπόρου τοῦ Παύλου Λουκᾶ ἐν Πράξ. τῶν Ἀποστόλων 17, 15—34. Πρβ. δὲ καὶ Ellissen, zur Geschichte Athens nach dem Verlust seiner Selbstaendigkeit, ἐν Γοτίγγῃ 1848, σ. 33—44.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὅμως δὲν ἀπῆλθε καὶ ἐντελῶς ἄπρακτος, ἀλλὰ κατώρθωσε νὰ προσηλυτίσῃ τὸν Ἀρειοπαγίτην Διονύσιον μετὰ τῆς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα συζύγου αὐτοῦ Δαμάρεως, ὃν καὶ ἐχειροτόνησεν ἐπίσκοπον Ἀθηνῶν[1] καὶ οὕτως ἔθηκε τὰ θεμέλια τῆς χριστιανικῆς ἐν Ἀθήναις κοινότητος, ἥτις πολὺ μὲν βραδέως προὐχώρει εἰς πολλαπλασιασμὸν καὶ ἀνάπτυξιν ἕνεκα τῆς ἐνταῦθα ἐπὶ μήκιστον διαρκείας τῶν ῥητορικῶν καὶ φιλοσοφικῶν σχολῶν, τῶν ἐπικινδυνωτάτων καὶ ἐπιμονωτάτων ἀντιπάλων τῆς νέας διδασκαλίας καὶ ἐνθερμοτάτων τῆς πατρίου θρησκείας ὑπερασπιστῶν, καὶ μόλις κατὰ τὸν ς' μ. Χ. αἰῶνα διὰ τῆς ἀπροκαλύπτου ὑπὲρ αὐτῆς ἐπεμβάσεως τῶν αὐτοκρατόρων ἠδυνήθη νὰ ἐπικρατήσῃ ἐν τῇ πόλει, οὐχ ἧττον ὅμως ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς ἔζη σχετικῶς ἐν εἰρήνῃ χάρις εἰς τὸ ἐπικρατοῦν ἐν Ἀθήναις θεῖον τῆς ἀνεξιθρησκείας σύστημα μεθ' ὅλας τὰς φοβερὰς παρὰ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων καταδρομὰς τῶν χριστιανῶν κατὰ τοὺς πρώτους μ. Χ. αἰῶνας· κραταιωθεῖσα δὲ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία καὶ οἱ ποιμένες τῆς ἐκκλησίας ὑπῆρξαν διὰ τὴν πόλιν ταύτην τὸ μόνον στήριγμα καὶ καύχημα κατὰ τοὺς ἐπελθόντας δεινοὺς τῆς δουλείας καὶ σκοτίας αἰῶνας.

Καὶ τοιαῦτα μὲν διεπράξατο ὁ Παῦλος ἐν Ἀθήναις· ἡ δὲ κοινῶς παραδεδεγμένη γνώμη, ὅτι ὁ Παῦλος κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα περιήγησιν καὶ

[1] Περὶ τοῦ πρώτου ἐπισκόπου Ἀθηνῶν Διονυσίου καὶ τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ ἴδε τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς Εὐσέβιον, ἐκκλ. ἱστορ. 3, 4 καὶ 4, 23, Νικηφόρον Κάλλιστον, Ἐκκλησ. ἱστορία 3, 11. Περὶ δὲ Δαμάρεως ἢ Δαμάριδος Ἰωάννην Χρυσόστομον, Περὶ ἱερείας 4, 7. πρβ. καὶ Ellissen ἔνθα ἀνωτ. σ. 40 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πάλιν ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας δὲν φαίνεται οὔτε στηριζομένη οὔτε ἐξαγομένη ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, ὥστε περαιτέρω εἰδήσεις περὶ τῶν ἀμέσων περιπετειῶν τῆς χριστιανικῆς κοινότητος ἐν Ἀθήναις δὲν ἔχομεν.

Ἐπὶ δὲ τοῦ διαδεχθέντος τὸν Κλαύδιον Νέρωνος (54—68), τοῦ περιβοήτου μανιακοῦ τυράννου, αἱ Ἀθῆναι ἐξηκολούθουν διαμένουσαι ἐλευθέρα καὶ ἀνεξάρτητος πολιτεία, ὡς ἡ ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης μνήμη Ἀθηναίων ἀρχόντων παρὰ Φλέγωνι, τοῦ Κόνωνος ἐκ τοῦ ἔτους 56, τοῦ Θρασύλλου ἐκ τοῦ ἔτους 61 καὶ τοῦ Δημοστράτου ἐκ ταῦ 65 μ. Χ., μαρτυρεῖ[1]. Αἱ δὲ φιλοσοφικαὶ τῆς πόλεως σχολαὶ ἔσχον κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἔκτακτόν τινα ἀκμὴν καὶ ἐπὶ Νέρωνος ἀφίκετο ἐξ Ἀλεξανδρείας εἰς Ἀθήνας καὶ ἐδίδασκεν ἐνταῦθα ὁ περιβόητος Ἀμμώνιος, ὁ πρῶτος καὶ κυριώτατος ἱδρυτὴς τῆς συγκριτικῆς καὶ ἐκλεκτικῆς σχολῆς ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ[2] καὶ διδάσκαλος τοῦ Πλουτάρχου, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ὁποίου καὶ ἄρχων ἐπώνυμος ἐχρημάτισε καὶ ὡς τοιοῦτος σπουδαίως ἐμερίμνησε περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν νέων[3]. Συγχρόνως δὲ διέτριβε καὶ ἐδίδασκεν ἐν Ἀθήναις καὶ ὁ περιπατητικὸς Μενέφιλος[4].

Ὁ Νέρων ἐπεσκέφθη αὐτοπροσώπως τὴν Ἑλλάδα καὶ διέτριψεν ἐνταῦθα ἀρκετὸν καιρὸν ἀγωνιζόμενος ὡς

[1] Φλέγων, Περὶ θαυμασίων καὶ μακροβίων 1, κεφ. 7, 27, 20, 23.

[2] Ἴδε περὶ Ἀμμωνίου Φαβρικίου Bibliotheca graeca, τόμ. Β', σ. 460 ἔκδ. Harles, καὶ Schoell, Histoire de la Literature grecque, τόμ. Ε', σ. 133.

[3] Πλούταρχος ἐν Συμποσιακ. Προβλήμασι 9, 1.

[4] Πλούταρχος ἐν Συμποσ. προβλήμασι.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μουσικὸς καὶ ποιητὴς ἐν τοῖς ἐθνικοῖς ἀγῶσι καὶ τοσοῦτον ἐκολακεύθη ἡ κενοδοξία αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων ἀνευφημιῶν καὶ στεφανώσεων, ὥστε ἐν ἔτει 67 (ὀλ. 211, 3) ἰδίᾳ φωνῇ ἐκήρυξε τοὺς Ἕλληνας πάντας ἐλευθέρους, ὡς πρὸ 263 ἐτῶν καὶ ὁ Φλαμινῖνος μετὰ τὴν παρὰ Κυνὸς Κεφαλὰς νίκην αὐτοῦ κατὰ Φιλίππου τοῦ Γ' τῆς Μακεδονίας[1]. Τὰς Ἀθήνας δὲν ἐνδιαφέρει πολὺ ἡ ἀνακήρυξις αὕτη τῆς ἐλευθερίας, διότι αὗται ἦσαν ἤδη ἐλευθέρα πολιτεία, ἐζημιώθησαν ὅμως ἀφ' ἑτέρου, ὡς καὶ ἡ λοιπὴ Ἑλλὰς ὁλόκληρος, μεγάλως, διότι ὁ Νέρων ἀντὶ τῆς ἐλευθερίας, φαίνεται, ἀφῄρεσε πλεῖστα ὅσα ἔργα τέχνης πανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐξ Ἀθηνῶν πρὸς διακόσμησιν τοῦ ἐν Ῥώμῃ χρυσοῦ οἴκου του[2]. Εἰ δὲ καὶ δὲν ἐδείχθη ἄλλως δυσμενὴς ὁ τύραννος οὗτος πρὸς τὴν πόλιν τῆς Παλλάδος, δὲν ἀπετόλμησεν ἐν τούτοις ὁ μιαιφόνος νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν τυραννοκτόνον καὶ ἔδραν τῶν Ἐριννύων πόλιν, οὐδ' ἐμυήθη ἐν τοῖς ἐλευσινίοις μυστηρίοις, ὡς ἐσκόπει, τοῦ ἱεροφάντου ἀπαντήσαντος αὐτῷ ὅτι ἀποκλείονται τῶν μυστηρίων οἱ αἵματι κεκηλιδωμένοι[3].

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνακηρυχθεῖσα ἐλευθερία δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολύ, διότι ἤδη ὁ Οὐεσπασιανὸς (69—79) κατήργησε πάλιν αὐτὴν ἐν ἔτει 75 «ἀπομεμαθηκέναι φήσας «τὴν ἐλευθερίαν τὸ ἑλληνικόν[4],» καὶ μετέβαλε τὴν Ἑλ-

[1] Παυσανίας, Ἀχαϊκ. 17. Φιλόστρατος ἐν βίῳ Ἀπολλωνίου 5, 14. Πλίνιος ἐν Φυσικ. ἱστορ. 4, 6. Suetonius, vita Neronis κεφ. 24. Πλούταρχος ἐν βίῳ Φλαμινίνου κ. 17.

[2] Πρβ. Τακίτου Χρονικ. 15, 45. Δίωνος Χρυσοστόμου λόγ. λα', σ. 333. Α', ἔκδ. Morelli.

[3] Δίων Κάσσιος σ. 1036.

[4] Παυσανίας, Ἀχαϊκ. 17. 4.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λάδα ἐκ νέου εἰς ἐπαρχίαν ῥωμαϊκήν, ἀμεσώτερον ὅμως ἤδη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων διοικουμένην καὶ μᾶλλον δεσποζομένην ἢ πρότερον[1]. Ὅτι δὲ καὶ τὸ μέτρον τοῦτο τοῦ Οὐεσπασιανοῦ οὐδόλως ἀπέβλεπε τὰς Ἀθήνας, ὡς ὁ Corsini καὶ ἄλλοι ἐσφαλμένως ἰσχυρίσθησαν, ἐξάγεται μὲν καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Οὐεσπασιανὸς κατήργησεν ὡρισμένως τὰς ὑπὸ Νέρωνος ἀπονεμηθείσας ἐλευθερίας, αἵτινες βεβαίως δὲν ἠδύναντο ν' ἀφορῶσι καὶ τὰς ἐλευθέρας Ἀθήνας, ἀναμφηρίστως δὲ μαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ τοῦ συγχρόνου Πλινίου τοῦ πρεσβυτέρου λέγοντος περὶ Ἀθηνῶν libera haec civitas nec indiga ullius praeconii amplius[2]. Τὰ δὲ μετὰ τῆς εἰκόνος τοῦ Οὐεσπασιανοῦ ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης σωζόμενα ἀθηναϊκὰ νομίσματα, ἐξ ὧν ὁ Corsini εἰκάζει ὅτι αἱ Ἀθῆναι δὲν ἦσαν τότε ὅλως ἀνεξάρτητος πολιτεία[3], δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς βεβαία τῆς ὑποταγῆς καὶ δουλείας τῆς πόλεως ἀπόδειξις, διότι δυνατὸν κάλλιστα νὰ ἦνε μία τῶν συνήθων τότε φιλοφρονήσεων καὶ κολακειῶν τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸν ἰσχυρὸν αὐτῶν προστάτην, ἴσως ἀκριβῶς διὰ τὴν μὴ κατάργησιν τῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας αὐτῶν σὺν τῇ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, οὐδ' ἰσχύουσι νὰ διαψεύσωσι τὴν ῥητὴν μαρτυρίαν τοῦ ἐν τοῖς πράγμασι ζῶντος καὶ ἀκριβῶς τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα γινώσκοντος Πλινίου.

[1] Suetonius, vita Vespasiani κεφ. 8. Παυσανίας, Ἀχαϊκ. 17. Φιλόστρατος ἐν βίῳ Ἀπολλωνίου 5, 14. Orosius 7, 9.

[2] Historia naturalis 4, 11. Ὁ αὐτὸς Πλίνιος λέγει ὅτι, μεθ' ὅλας τὰς γενομένας διαπραγὰς καὶ καταστροφάς, ἐκοσμοῦντο αἱ Ἀθῆναι ἐπ' αὐτοῦ ὑπὸ 3000 ἀγαλμάτων, ὑφ' ὅσων καὶ ἡ Ῥόδος, οἱ Δελφοὶ καὶ ἡ Ὀλυμπία. 34, 7, 6.

[3] Corsini, Fasti attici, τόμ. Β', σ. 274· καὶ τόμ. Δ', σ. 159.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἔτι δὲ μᾶλλον ἐπιβεβαιοῦται ἡ ἀνεπηρέαστος διάρκεια τῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας τῶν Ἀθηνῶν ἐκ τῆς εἰδήσεως, ὅτι ὁ δεύτερος υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Οὐεσπασιανοῦ, ὁ μετὰ τὸν Τῖτον ἄρξας τύραννος Δομετιανὸς (81—96 μ. Χ.), καίπερ ὢν μονάρχης ἀπόλυτος τοῦ ἀπεράντου ῥωμαϊκοῦ κράτους, δὲν ἀπηξίωσε νὰ ἐκλεχθῇ κατὰ τὸ 13ον ἔτος τῆς ἀρχῆς του, ἤτοι 94 μ. Χ. (ὀλ. 218, 1), ἄρχων ἐπώνυμος τῶν Ἀθηναίων, πρῶτος αὐτὸς ἐκ τῶν Καισάρων λαβὼν τὸ τοιοῦτο τιμητικὸν ἀξίωμα[1]. Ὁ ἀλλόκοτος οὗτος τύραννος εἶχεν ἰδιαιτέραν ἀδυναμίαν πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν καὶ φαίνεται ὅτι τούτου ἕνεκα ἰδιαζόντως ηὐνόει καὶ τὴν προσφιλῆ τῆς θεᾶς ταύτης πόλιν. Εἰ δὲ καὶ ἐξεδίωξαν ἐκ Ῥώμης τοὺς Ἕλληνας φιλοσόφους[2], δὲν εἶνε ὅμως πιθανὸν ὅτι κατεδίωξεν αὐτοὺς καὶ ἐν Ἀθήναις, τῷ ἀσύλῳ τῶν τότε σοφῶν· διότι αὕτη ἦν ἐλευθέρα πολιτεία καὶ ἰδιαίτερα προνόμια ἐκώλυον τὴν ἄμεσον τῶν ξένων ἐπέμβασιν. Ἐπὶ Δομετιανοῦ, κατὰ τὸν ὑπ' αὐτοῦ διαταχθέντα διωγμὸν τῶν Χριστιανῶν, φαίνεται ὅτι ἐμαρτύρησεν ἐν Ἀθήναις καὶ ὁ πρῶτος τῶν Ἀθηνῶν ἐπίσκοπος Διονύσιος ὁ Ἀρειοπαγίτης, ὅστις κατὰ τὴν παράδοσιν ἐκάη ἐπὶ πυρᾶς[3]. Ἐπὶ Δομετιανοῦ ἐπίσης, καὶ δὴ κατὰ τὸ γ' τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἔτος, 84 μ. Χ., καὶ ὄχι ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου, ὡς τινες ἐσφαλμένως φρονοῦσι, πίπτει καὶ ἡ ὑπὸ Φλέγωνος μνημονευομένη ἀναρ-

[1] Πρβ. Φιλόστρατον ἐν βίῳ Ἀπολλωνίου 8, 6.

[2] Πρβ. Δίωνος Κασσίου 66, 13· 67, 13. Σουητώνιον ἐν βίῳ Δομετιανοῦ κεφ. 10. Τάκιτον ἐν Ἀγρικόλᾳ 2. Αὖλον Γέλλιον ἐν Ἀττικαῖς νυξὶ 15, 11.

[3] Πρβ. Ellisen, zur Geshichte Athens . . . , σ. 48.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χία ἐν Ἀθήναις, ἤτοι ἔλλειψις ἐπωνύμου ἄρχοντος, προελθοῦσα εἴτε ἕνεκα πρωίμου θανάτου τοῦ ὑπάρχοντος εἴτε ἕνεκα παραλείψεως τῆς ἐκλογῆς τοιούτου διὰ λόγους ἀγνώστους ἡμῖν· διότι οἱ συμμνημονευόμενοι Ῥωμαῖοι ὕπατοι κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἦρξαν ἐν Ῥώμῃ[1].

Περὶ δὲ τῆς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἠπιότητος καὶ ἀφιλοκερδείας τοῦ διαδεχθέντος τὸν Δομετιανὸν ἐξαιρέτου γέροντος Νερούα (96—98) μαρτυροῦσι τὰ ὑπὸ Φιλοστράτου περὶ Ἰουλίου Ἀττικοῦ, πατρὸς Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, ἱστορούμενα. Ὅτε δηλ. ὁ ἐκ Μαραθῶνος Ἰούλιος Ἀττικὸς εὗρεν ἔν τινι τῶν ἐν Ἀθήναις οἰκιῶν του πλῆθος ἄπειρον χρημάτων, ὑπὸ φόβου καὶ προφυλακτικῶς φερόμενος ἀνήγγειλε τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν Ῥωμαῖον αὐτοκράτορα καὶ ἔθηκε τὸ ἔρμαιον ὑπὸ τὴν διάθεσίν του, ὁ δ' ἐνάρετος μονάρχης, εἰ καὶ ὁ τοῦ Ἀττικοῦ πατὴρ Ἵππαρχος εἶχε καταδικασθῇ ἀλλοτε ἐπὶ προσβολῇ κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἀφῆκε τῷ εὐτυχεῖ εὑρέτῃ ἐλευθέραν τὴν χρῆσιν ὁλοκλήρου τοῦ εὑρήματος αὐτοῦ ἀπαντήσας «χρῶ οἷς εὗρες.» Ὅτε δ' ὁ Ἀττικὸς διστάζων ἀκόμη καὶ πρὸς μείζονα ἐξασφάλισιν ἀνταπήντησεν αὐτῷ ὅτι ὁ εὑρεθεὶς θησαυρὸς εἶνε ὑπερβολικὸς δι' ἰδιώτην, ὁ γέρων μονάρχης ἀνθαμιλλώμενος ἀπήντησεν ἐκ δευτέρου πρὸς αὐτὸν «παραχρῶ τῷ ἑρ«μαίῳ[2].» Τοσοῦτον ηὐλαβήθη ὁ χρηστὸς Νερούας τὰ δίκαια τῆς τε πολιτείας τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ Ἰουλίου

[1] Φλέγων, περὶ θαυμασίων 22: «ὑπατευόντων ἐν Ῥώμῃ Δομετια«νοῦ Καίσαρος τὸ ἕκτον (ὡς ὀρθῶς ὁ Ellissen ἀντὶ τὸ ἕνατον δι«ορθοῖ) καὶ Πετελίου Ῥούφου τὸ δεύτερον, ἐν Ἀθήναις ἀναρχίας «οὔσης . . .» κτλ.

[2] Πρβ. Φιλόστρατον ἐν Βίοις Σοφιστῶν 2, 1, 2.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀττικοῦ! ὁ ἐνάρετος ὅμως Ἀττικὸς δὲν μετεχειρίσθη κακῶς τὸν εὑρεθέντα πλοῦτον, ἀλλ' ἐδαπάνα αὐτὸν πρὸς εὐεργεσίαν τῆς πασχούσης ἀνθρωπότητος καὶ παντοίαν τῶν συμπολιτῶν του Ἀθηναίων ὑποστήριξιν.

Ἐκ τῆς κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην διαγωγῆς τοῦ Ἰουλίου Ἀττικοῦ πρὸς τὸν Ῥωμαῖον αὐτοκράτορα δύναταί τις νὰ κατίδῃ εἰς ποῖον βαθμὸν ἐξηρτᾶτο καὶ ἡ ἀθηναϊκὴ πολιτεία ἐκ τῶν διαθέσεων τῶν ἑκάστοτε Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων[1]. Δὲν εἶνε ὅμως τούτου ἕνεκα ὀρθὴ καὶ ἡ τοῦ Μεουρσίου γνώμη, ὅστις, τὸ περιστατικὸν τοῦτο τοῦ Ἀττικοῦ καὶ τὴν ἐλευθεριότητα τοῦ Νερούα μετά τινος εἰδήσεως τοῦ Αὐρηλίου Βίκτωρος, λέγοντος ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος πολλαῖς βεβαρημέναις πόλεσι πρὸς ἐλάφρωσιν ἀφῆκε τοὺς φόρους[2], κακῶς συνδυάζων, φρονεῖ, ὅτι ὁ Νερούας ἐπανέδωκε καὶ τοῖς Ἀθηναίοις τὴν δῆθεν ἀπολεσθεῖσαν ἐλευθερίαν[3]· διότι οὔτε ἡ ἐλευθερία τῆς πόλεως ἀπωλέσθη ποτὲ μέχρι τότε οὔτε ἐκ τῶν φορολογουμένων πόλεων ἦσαν αἱ Ἀθῆναι.

Ἀλλὰ καὶ ὁ τοῦ Νερούα διάδοχος, ὁ ἱκανώτατος καὶ χρηστὸς τῶν Ῥωμαίων αὐτοκράτωρ Τραϊανὸς (98 ἕως 117 μ. Χ.), προσηνέχθη πρός τε τὴν ὅλην Ἑλλάδα καὶ πρὸς τὰς Ἀθήνας ἠπίως καὶ φιλανθρώπως, ὡς Πλίνιος ὁ νεώτερος, ὁ ὑπουργὸς καὶ φίλος αὐτοῦ, ἀρκούντως μαρτυρεῖ. Διεσώθη δηλ. ἡμῖν ἐπιστολή τις τοῦ

[1] Ὅτι καὶ αἱ Ἀθῆναι ἐξηρτῶντο πράγματι ἐκ τῶν Ῥωμαίων, ὡς καὶ ἡ λοιπὴ Ἑλλάς, ἐξάγεται ἀρκούντως ἐκ τῶν Πολιτικῶν Παραγγελμάτων τοῦ Πλουτάρχου.

[2] Aurelius Victor, Epitome, 13.

[3] Meursius, Opera ommia, τόμ. Α', σ. 83.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Πλινίου, δι' ἧς οὗτος, ὡς ὑπουργός, δίδει ὁδηγίας πρός τινα Μάξιμον, ἀποστελλόμενον ἐκτάκτως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος εἰς Ἑλλάδα, ὅπως ῥυθμίσῃ καὶ ἐξομαλίσῃ τὴν κατάστασιν τῶν ἐνταῦθα ἐλευθέρων πολιτειῶν, ἐξ ὧν ἦσαν καὶ αἱ Ἀθῆναι, τὰ δὲ ἐν ταῖς ὁδηγίαις ταύταις ἐπισήμως ἐκφραζόμενα αἰσθήματα τοῦ ἐπισήμου τούτου Ῥωμαίου μαρτυροῦσι τρανότατα πόσον οἱ ἀνεπτυγμένοι καὶ ἑλληνικῆς παιδείας κάτοχοι Ῥωμαῖοι ἐσέβοντο τὴν χώραν ταύτην καὶ πόσον εὐγενῶς ἔκριναν περὶ αὐτῆς. Βεβαίως δὲν ἔλειψαν Ῥωμαῖοι ἀγροῖκοι καὶ τραχεῖς βαρβαρικώτατα μεταχειρισθέντες τὴν γεραρὰν καὶ σεβασμίαν χώραν, ὡς ὁ καταστροφεὺς τῆς Κορίνθου καὶ βάρβαρος τῆς Ἑλλάδος δουλωτὴς Μόμμιος, ὁ δολοφόνος ἐκεῖνος τοῦ Γερμανικοῦ Πείσων καὶ ἄλλοι πολλοί, οἱ πλεῖστοι ὅμως τῶν ἐξόχων Ῥωμαίων εὐλαβῶς πάντοτε προσηνέχθησαν πρὸς τὴν πατρίδα τῶν φώτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν τοιούτων Ῥωμαίων ἐκφράζει κάλλιστα ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τοῦ Πλινίου, ἣν, ὡς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας κατ' ἐξοχὴν ἐνδιαφέρουσαν καὶ μαρτύριον τρανὸν τῆς τῶν Ῥωμαίων μετριότητος οὖσαν, καταχωρίζομεν ἐνταῦθα ἐν μεταφράσει κατὰ τὸ πλεῖστον, τὸ τὰ μάλιστα ἐνδιαφέρον μέρος αὐτῆς.

«Πλίνιος Μαξίμῳ χαίρειν.

«Ἡ πρὸς σὲ ἀγάπη μὲ βιάζει ὄχι νὰ σὲ διδάξω (διότι «οὐδ' ἔχεις ἀνάγκην διδασκάλου), ἀλλὰ νὰ σὲ συμβουλεύσω «ἵνα ὅσα καὶ αὐτὸς γνωρίζεις ἀναπολήσῃς καὶ καὶ μὴ λησμο«νήσῃς ἢ κάλλιον μάθῃς. Ἀναλογίσθητι ὅτι πέμπεσαι εἰς τὴν «ἐπαρχίαν Ἀχαΐαν, εἰς τὴν ἄκρατον ἐκείνην καὶ ἁγνὴν Ἑλ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«λάδα, ἐν ᾗ πιστεύεται ὅτι κατὰ πρῶτον ἐφευρέθησαν ὁ πο-
«λιτισμός, τὰ γράμματα καὶ ἡ γεωργία. Ὅτι πέμπεσαι,
«ὅπως διορθώσῃς τὴν κατάστασιν ἐλευθέρων πολιτειῶν, του-
«τέστι πρὸς ἀνθρώπους κατ' ἐξοχὴν ἀνθρώπους, πρὸς ἐλευθέ-
«ρους κατ' ἐξοχὴν ἐλευθέρους, οἵτινες τὸ φυσικὸν δίκαιον διὰ
«τῆς ἀρετῆς, διὰ τῶν προτερημάτων, διὰ τῆς φιλίας, διὰ τῆς
«πίστεως τέλος καὶ τῆς θρησκείας διετήρησαν καὶ διέσωσαν.
«Σεβάσθητι τοὺς κτίτορας θεούς, τὰς σκιὰς τῶν θεῶν. Εὐλα-
«βοῦ τὴν ἀρχαίαν δόξαν καὶ αὐτὸ τὸ γῆρας, ὅπερ παρὰ μὲν
«τοῖς ἀνθρώποις εἶνε σεβαστόν, παρὰ δὲ ταῖς πόλεσιν ἱερόν.
«Τίμησον τὴν ἀρχαιότητα, τίμησον τὰ ὑπερφυῆ κατορθώμα-
«τα, τίμησον καὶ τοὺς μύθους αὐτούς. Μὴ ἀφαιρέσῃς τι ἐκ τῆς
«ἀξίας τινός, μηδ' ἐκ τῆς ἐλευθερίας, μήδ' ἐξ αὐτῆς τῆς με-
«γαληγορίας. Ἔχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ χώρα ἡ
«πέμψασα ἡμῖν τοὺς νόμους, ἥτις καὶ ἠττηθεῖσα δὲν παρέ-
«λαβε παρ' ἡμῶν νόμους, ἀλλ' αἰτοῦσιν ἡμῖν ἔδωκεν· ὅτι εἰς
«τὰς Ἀθήνας θὰ μεταβῇς, ὅτι τὴν Λακεδαίμονα θὰ διοικήσῃς,
«ἂς ν' ἀφαιρέσῃ τις καὶ τὸ ὑπολειπόμενον τῆς ἐλευθερίας ὄνο-
«μα εἶνε τραχύ, σκληρὸν καὶ βάρβαρον. Μιμήθητι τοὺς ἰα-
«τρούς, οἵτινες, εἰ καὶ ἐν ταῖς ἀσθενείαις μηδόλως διαφέρου-
«σιν ἐλεύθεροι δούλων, ὅμως ἁβρότερον καὶ εὐπροσηγορώτερον
«περιποιοῦνται τοὺς ἐλευθέρους. Ἀναλογίσθητι τί ἑκάστη πό-
«λις ὑπῆρξε καὶ μὴ βλέπε τί δὲν ἠδυνήθη νὰ γείνῃ. Μακρὰν
«ἀπὸ σοῦ ἡ ἀλαζονεία καὶ ἡ τραχύτης καὶ δὲν φοβεῖσαι ψό-
«γον..... κτλ.[1].»

Τοσοῦτον εὐγενῶς ἐφρόνει περὶ Ἑλλάδος καὶ Ἀθη-
νῶν ὁ νεώτερος Πλίνιος καὶ βεβαίως καὶ ὁ προϊστάμε-

[1] Πλινίου τοῦ νεωτέρου ἐπιστολῶν βιβλ. 8, ἐπιστ. 24. Περὶ τῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην διατηρήσεως τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἀθη-
νῶν μαρτυρεῖ καὶ Δίων ὁ Χρυσόστομος ἐν λόγῳ Ῥοδιακῷ, σ. 343 ἐκδ. Morelli.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νος καὶ κύριος αὐτοῦ Τραϊανὸς ταὐτὰ εἶχε φρονήματα καὶ αἰσθήματα. Τοσαύτην ἐπιῤῥοὴν εἶχον ἐξασκήσει πάντοτε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων καὶ εἰς τοῦτο ἀναμφιβόλως ὀφείλεται καὶ ἡ σχετικῶς λίαν ἠπία διαγωγὴ τῆς Ῥώμης ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴν καθυπόταξιν αὐτῆς. Ὁ Τραϊανὸς ἐτίμησε τὰς Ἀθήνας καὶ διὰ τῆς προσωπικῆς του παρουσίας κατὰ τὸ 16ον τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ, ἤτοι τὸ 114ον μ. Χ. ἔτος, ὅπως δεχθῇ ἐνταῦθα τοὺς πρεσβευτὰς τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας Ὀσρόου[1]. Κατὰ τοὺς ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου γενομένους διωγμοὺς τῶν χριστιανῶν ἐμαρτύρησε πιθανῶς καὶ ὁ τοῦ Ἀρειοπαγίτου διάδοχος καὶ δεύτερος τῶν Ἀθηνῶν ἐπίσκοπος Πόπλιος καὶ ὄχι ἀργότερα, ὡς ἄλλοι διατείνονται[2]. Οἱ διωγμοὶ ὅμως οὗτοι προήρχοντο κυρίως ἐκ τοῦ φανατισμοῦ τῶν ἐθνικῶν ἱερέων, τῶν διαγειρόντων τὸν λαὸν κατὰ τῆς νέας αἱρέσεως, καὶ ὄχι ἐκ διαταγῆς τοῦ αὐτοκράτορος· διότι αἱ τοῦ αὐτοκράτορος διαταγαὶ οὐδὲν πλέον ἦσαν ἢ ἀπαγορεύσεις μυστικῶν ἑταιρειῶν ἐν τῷ κράτει, ὡς ἐκ τῆς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ὑπουργοῦ του Πλινίου ἀλληλογραφίας τρανότατα ἐξάγεται[3]. Ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ Τραϊανοῦ εἶνε πιθανώτατα καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Μουσείου μνημεῖον Φιλοπάππου τοῦ Σύρου, ἀνεψιοῦ τοῦ ὑπὸ Τραϊανοῦ καθαιρεθέντος βασιλέως τῆς Κομμαγηνῆς Ἀντιόχου τοῦ Δ΄ καὶ υἱοῦ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς. Ὁ Σελευκίδης οὗτος

[1] Δίων Κάσσιος, σ. 1134 ἔκδ. Reim.

[2] Πρβ. Εὐσεβίου Ἐκκλησ. Ἱστορ. 3, 32 ἐπ. καὶ Ellissen, zur Geschichte Athens σ. 52.

[3] Πρβ. Πλινίου ἐπιστολῶν βιβλ. 10, ἐπιστ. 42, 43, 96 καὶ 97.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φαίνεται ὅτι ἔζη ἐν Ἀθήναις ὡς πλούσιος πολίτης καὶ ὅτι ὡς τοιοῦτος ἀπεβίωσεν ἐνταῦθα, διὸ ἤγειραν αὐτῷ τὸ μνημεῖον τοῦτο οἱ ἐπιζῶντες ἀδελφοί, ὡς ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς δηλοῦται[1]. Πιθανώτατον μάλιστα εἶνε ὅτι οὗτος, ὁ εἰς τὸν δῆμον Βήσσης καταγεγραμμένος Φιλόπαππος, αὐτὸς ἐκεῖνός ἐστιν, οὗ μνημονεύει ὁ Πλούταρχος ἐν Συμποσιακοῖς Προβλήμασιν ὡς πλουσίου καὶ ἐλευθερίου Ἀθηναίου[2] καὶ πρὸς ὃν ἀποτείνεται καὶ ἡ πραγματεία αὐτοῦ « Πῶς ἄν τις διακρίνειε τὸν κόλακα τοῦ φίλου. » Οὗτος ἀναφέρεται καὶ ὡς ἄρχων ἐπώνυμος ἔν τινι παρὰ τοῖς Ἀμπελακίοις εὑρεθείσῃ ἐπιγραφῇ[3]. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὑπό τε ἐπιγραφῶν καὶ συγγραφέων διασωθέντων ἡμῖν ἀρχόντων[4] διασημότεροι καὶ μείζονος σημασίας εἰσὶν οἱ ὑπὸ Φλέγωνος μνημονευόμενοι Ἀδριανός, ὁ μετὰ ταῦτα αὐτοκράτωρ, λαβὼν τὸ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος ἀξίωμα ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ 14ον ἔτος τῆς τοῦ Τραϊανοῦ ἀρχῆς, ἤτοι 112 μ. Χ., καὶ ὁ Μακρῖνος, ἄρξας τὸ 113 μ. Χ. μετὰ τὸν Ἀδριανόν[5]. Ἀμφότεροι οἱ ἐπίσημοι οὗτοι Ῥωμαῖοι διέτριβον τότε ἐν Ἀθήναις καὶ ὁ Ἀδριανὸς βεβαίως ἔκτοτε ἔλαβε πρὸς τὰς Ἀθήνας τὴν μεγάλην ἐκείνην συμπάθειαν καὶ ἐξαιρετικὴν εὔνοιαν, ἣν μετὰ ταῦτα τοσοῦτον διετράνωσεν ὡς αὐτοκράτωρ.

[1] Ἴδε Boeckh, C. I. gr., τόμ. Α', ἀριθ. 362, σ. 432 ἐπ. καὶ Πιττάκη, L'ancienne Athènes, σ. 447 ἐπ.

[2] Πλούταρχος ἐν Συμποσ. Προβλήμ. 1, 10.

[3] Boeckh, C. I. gr., τόμ. Α', σ. 333 ἀριθ. 200.

[4] Ἴδε τὰ ὀνόματα αὐτῶν παρὰ Corsini, Fasti attici, τόμ. Β', σ. 104 ἐπ. καὶ τόμ. Δ', σ. 165.

[5] Φλέγων, Περὶ θαυμασίων... σελ. 23 καὶ 9 καὶ Corsini, τόμ. Δ', σελ. 165.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ τοῦ διαδεχθέντος τὸν Τραϊανὸν Ἀδριανοῦ ἀρχὴ (117—138) ἦν διὰ τὰς Ἀθήνας τῷ ὄντι ἐποχὴ ἀναγεννήσεως καὶ νέας ἀκμῆς, ἐξ ἧς ἄρχεται ἡ τελευταία καὶ βραχεῖα λαμπρὰ ἐποχὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐνδόξου πόλεως, καὶ ἡ ἐξαιρετικὴ αὐτοῦ καὶ τῶν τριῶν αὐτοῦ διαδόχων εὔνοια πρὸς τὴν ἐθνικὴν τῆς Παλλάδος πόλιν ὑπῆρξε δι' αὐτήν, κατὰ τὴν ὡραίαν τοῦ Ellissen ἔκφρασιν, «ἡ τελευταία ἐκ δυσμῶν λάμψις τοῦ ἡλίου «μετὰ συνεφώδη μεταμεσημβρίαν καὶ πρὶν ἐπέλθῃ τὸ «μακρὸν κνέφας καὶ ἡ ἔτι μακροτέρα καὶ ἀπελπιστικὴ «νύξ[1].» Ὁ παράδοξος ἐκεῖνος μονάρχης, κρᾶμα ἀρετῶν καὶ κακιῶν παράξενον, διήνυσεν, ὡς γνωστόν, ὁλόκληρον τὸ τῆς ἀρχῆς του χρονικὸν διάστημα περιηγούμενος τὰς διαφόρους ἐπαρχίας τοῦ ἀπεράντου ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ κατὰ τὰς περιηγήσεις του ταύτας ἐπεσκέφθη τετράκις τὴν προσφιλῆ αὐτῷ πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, πρὸς ἣν ἔτρεφεν ἄπειρον ἔρωτα καὶ σέβας· τὰς τρεῖς δὲ φορὰς φαίνεται ὅτι διέτριψεν ἐνταῦθα ἐπὶ μακρὸν διαχειμάζων, ἀλλ' ὄχι ὡς κοσμοκράτωρ, ἀλλ' ὡς ἁπλοῦς Ἀθηναῖος πολίτης, ἐκτελῶν ὡς τοιοῦτος προθύμως πρὸς ταῖς μεγαλοδωρίαις καὶ εὐεργεσίαις τοῦ κοσμοκράτορος προστάτου καὶ τὰ πρὸς τὴν πόλιν καθήκοντά του. Αἱ περὶ τῶν διαφόρων τούτων ἐν Ἀθήναις διαμονῶν καὶ εὐεργεσιῶν τοῦ Ἀδριανοῦ εἰδήσεις τῶν ἀρχαίων εἶνε ὡς πρὸς τὸ χρονολογικὸν μέρος λίαν διάφοροι καὶ ἀντιφατικαί, κατὰ δὲ τὴν κατάταξιν τοῦ Κλίντωνος κατὰ πρῶτον ἐπεσκέφθη ὁ Ἀδριανὸς ὡς αὐτοκράτωρ τὰς Ἀθήνας ἐν ἔτει 122 μ. Χ., τὸ δεύτε-

[1] Zur Geschichte Athens. . . . κτλ., σ. 38.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρον ἐν ἔτει 125, τὸ τρίτον ἐν ἔτει 129 καὶ τὸ τέταρτον καὶ τελευταῖον ἐν ἔτει 135[1], αἱ εἰς τὰς διαφόρους ὅμως ταύτας ἐποχὰς ἀποδιδόμεναι πράξεις τοῦ Ἀδριανοῦ δὲν συμφωνοῦσι μὲ τὰς εἰδήσεις τοῦ Δίωνος Κασσίου, τοῦ Σπαρτιανοῦ καὶ τοῦ Συγκέλλου. Ἐπειδὴ δὲ δὲν δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν μετ' ἀκριβείας ἑκάστῃ ἐποχῇ τὰς κατ' αὐτὴν γενομένας πράξεις τοῦ Ἀδριανοῦ, δὲν θέλομεν ἀκολουθήσει τὰς κατατάξεις ἄλλων, ἀλλὰ θέλομεν διηγηθῆ τὰς πράξεις αὐτοῦ συνεχῶς πάσας, μόνον τὰς ὡρισμένου χρόνου κατατάσσοντες εἰς τὴν ἰδίαν ἐποχήν, ὅπως ἀποφύγωμεν οὕτω τὴν σύγχυσιν τῶν ἀρχαίων[2].

Ὁ Ἀδριανὸς ἀνενέωσε τοῖς Ἀθηναίοις παρακαλέσασιν αὐτὸν ἐκ τῶν Δράκοντος καὶ Σόλωνος νόμων τινάς, ἑτέρους δ' αὐτὸς ἐπισυνέταξεν, ἐξ ὧν εἶνε καὶ ὁ ἐπὶ στήλης πρὸ τῆς στοᾶς τῆς Νέας Ἀγορᾶς μέχρι νῦν σωζόμενος περὶ ἐλαίου νόμος[3] καὶ ἕτερός τις ὑπὸ Δίωνος Κασσίου μνημονευόμενος, δι' οὗ ἀπηγορεύετο εἰς πάντα βουλευτὴν νὰ γείνῃ ἐνοικιαστὴς τῶν δημοσίων προσόδων εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως[4]. Τὴν νομι-

[1] Clinton, Fasti romani, σ. 96, 108, 110, 114.

[2] Ἴδε τὰς σημειώσεις τοῦ Σαλμασίου εἰς Σπαρτιανοῦ βίαν Ἀδριανοῦ κεφ. 12, σ. 32. Πρβ. καὶ Lemain de Tillemont, Histoire des empereurs, τόμ. Β', σ. 521 ἐπ. καὶ Corsini, Fasti attici, τόμ. Β', σ. 109 καὶ Δ', σ. 167. Αἱ δὲ ἀρχαῖαι πηγαὶ εἰσιν Εὐσεβίου Χρονικόν, εἰς ὀλυμπ. 225—227. Κασσιοδώρου Χρονικὸν ἔκδ. Φραγκφούρτ. σ. 351 ἐπ. Σπαρτιανοῦ βίος Ἀδριανοῦ κ. 12 ἐπ. Δίωνος Κασσίου βιβλ. 69, κεφ. 16 ἐπ. καὶ Συγκέλλου Χρονικὸν ἔκδ. Βόννης, σ. 658 ἐπ.

[3] Ἴδε Boeckh, C. I. gr., τόμ. Α', σ. 424 ἐπ. ἀριθ. 355.

[4] Σύγκελλος Χρονικ. σ. 659 «αὐτὸς Ἀθηναίοις ἀξιώσασιν ἐκ τῶν Δράκοντος καὶ Σόλωνος νόμους ἐπισυνέταξε.» Δίων Κάσσιος 69, 16.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κὴν δὲ ταύτην μεταῤῥύθμισιν τοῦ ἀθηναϊκοῦ πολιτεύματος εἶνε πολὺ πιθανὸν ὅτι ἐποίησεν ὁ Ἀδριανός, ὅτε κατὰ πρῶτον ὡς αὐτοκράτωρ ἐπεσκέφθη τὴν πόλιν ἐν ἔτει 122, ὅτε ἐξησφάλισε καὶ τὴν πρὸ μικροῦ κατακλυσθεῖσαν πεδιάδα τῆς Ἐλευσῖνος ἀπὸ μέλλοντα ὅμοια δεινὰ διὰ τάφρων καὶ προχωμάτων, «γεφυρώ-«σας Ἐλευσῖνα κατακλυσθεῖσαν,» ὡς ὁ Σύγκελλος λέγει[1]. Τρία δὲ μετὰ ταῦτα ἔτη ἐπισκεφθεὶς καὶ πάλιν τὰς Ἀθήνας ἐμυήθη, ὡς ἄλλοτε ὁ Αὔγουστος, εἰς τὰ ἐλευσίνια μυστήρια, ἡ δὲ μυήσασα αὐτὸν ἱέρεια καυχᾶται ἔν τινι εὑρεθείσῃ ἐπιγραφῇ ὅτι ἐμύησεν ὄχι τοὺς Διοσκούρους ἢ τὸν Ἀσκληπιὸν ἢ τὸν Ἡρακλέα, ἀλλὰ

> Τὸν χθονὸς εὐρυχόρου δὲ καὶ ἀτρυγέτης μεδέοντα,
> Τὸν καὶ ἀπειρεσίων κείρονα ἡμερίων,
> Ἄσπετον ὃς πλοῦτον πάσαις κατέχευε πόλεσσιν,
> Ἀδριανόν, κλεινῆς δ' ἔξοχα Κεκροπίης[2].

Καὶ τῷ ὄντι μέγαν πλοῦτον κατηνάλωσεν ὁ Ἀδριανὸς πρὸς ὑποστήριξιν καὶ βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηναίων κοινῇ τε καὶ κατ' ἰδίαν διατάξας ἐπανειλημμένως τὴν μεταξὺ τῶν πολιτῶν διανομὴν χρημάτων τε καὶ σίτου ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου. Μείζονα ὅμως καὶ ἄπειρα ἦσαν τὰ ποσά, ἅτινα οὗτος ἐδαπάνησε πρὸς διακόσμησιν τῆς πόλεως καὶ οἰκοδομὴν πολλῶν καὶ λαμπρῶν κτιρίων, ἅτινα κατὰ μίμη-

[1] Σύγκελλος, σελ. 659. Πρβ. καὶ Εὐσέβιον, ἔνθα ἀνωτ. καὶ Κλίντωνος, Fasti romani, σ. 108.

[2] Ἴδε τὴν ἐπιγραφὴν παρὰ Boeckh. C. I. gr., τόμ. Α', σ. 458. Περὶ δὲ τῆς μυήσεως πρβ. Δίωνος Κασσίου βιβλ. 69 κεφ. 16. Σπαρτιανοῦ βίον Ἀδριανοῦ κεφ. 12 καὶ Εὐσεβίου Χρονικὸν εἰς Ὀλυμπ. 226, ὅστις ὁρίζει τὴν ἐποχήν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σιν τοῦ Περικλέους ἐπεχείρησεν. Οὗτος ἀπετελείωσε μεγαλοπρεπέστατα καὶ πλουσιώτατα τὸ πρὸ 650 ἐτῶν ὑπὸ Πεισιστράτου θεμελιωθὲν καὶ μέχρι τότε ἡμιτελὲς πάντοτε διαμεῖναν Ὀλυμπιεῖον, ἕνα ἐκ τῶν τεσσάρων κολασσιαίων ναῶν τῆς ἀρχαιότητος, μετὰ περιστυλίου ἐξ 120 μεγαλοπρεπῶν κιόνων, ὧν 16 μέχρι νῦν σωζόμενοι μαρτυροῦσι τό τε μέγεθος καὶ τὴν λαμπρότητα τῆς οἰκοδομῆς. Ὠκοδόμησε δὲ προσέτι ναοὺς τῇ Ἥρᾳ, τῷ Πανελληνίῳ Διὶ καὶ πᾶσι τοῖς θεοῖς ἱερὸν κοινόν, ἤτοι Πάνθεον[1], πρὸς ἐξάσκησιν δὲ καὶ παίδευσιν τῶν νέων ἓν μεγαλοπρεπὲς γυμνάσιον μετὰ στοᾶς ἐξ 100 κιόνων φρυγίου λίθου καὶ πλησίον αὐτοῦ ἑτέραν στοὰν ἐξ 100 κιόνων λιβυκοῦ λίθου περικλείουσαν βιβλιοθήκην ἐν αἰθούσαις πλουσιώτατα διακεκοσμημέναις «ὀ-«ρόφῳ τε ἐπιχρύσῳ καὶ ἀλαβάστρῳ λίθῳ καὶ ἀγάλ-«μασι[2],» ἧς λείψανον πιθανῶς ἐστι τὸ μέχρι νῦν παρὰ τῇ σημερινῇ ἀγορᾷ σωζόμενον μέρος τῆς καλουμένης «στοᾶς τοῦ Ἀδριανοῦ.» Περὶ δὲ τὸ Ὀλυμπιεῖον, εἰς τὰ ΜΑ. τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἤγειρε νέαν ὅλως πόλιν ὁμώνυμον αὐτῷ, ἣν διεχώριζεν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἡ μέχρι νῦν σωζομένη θριαμβικὴ ἀψίς, ἀνεγερθεῖσα πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ φέρουσα ἐπὶ μὲν τῆς πρὸς τὴν ἀρχαίαν πόλιν πλευρᾶς τὴν ἐπιγραφήν:

«Αἵδ' εἰσ' Ἀθῆναι Θησέως ἡ πρὶν πόλις·»

ἐπὶ δὲ τῆς πρὸς τὴν νέαν τήν:

«Αἵδ' εἰσ' Ἀδριανοῦ, οὐ Θησέως πόλις.»

[1] Πρβ. Παυσανίου Ἀττικ. 18. Σπαρτιανοῦ βίον Ἀδριανοῦ κεφ. 12. Φιλόστρατον ἐν Βίοις Σοφιστῶν 1, 25, 3. καὶ Boeckh. C. I. gr. ἀριθ. 331.

[2] Παυσανίας Ἀττικ. 18, 9.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Διὰ ν' ἀναζωογονήσῃ δὲ τὴν πόλιν καὶ ἐπαναφέρῃ τὴν ἐν τῇ αὐτῇ προτέραν κίνησιν, οὐ μόνον τὰ κοινὰ αὐτῆς ἐπεδίωξε νὰ βελτιώσῃ διὰ δωρεῶν διαφόρων καὶ ὑποστηρίξεως τοῦ δημοσίου ταμείου, ἀλλὰ καὶ ἑορτὰς εἰσήγαγεν ἢ ἀνενέωσε πολλὰς[1] καὶ ὥρισε γενικὴν τῶν Ἑλλήνων ἐνταῦθα περιοδικὴν πανήγυριν ἐν τῷ Πανελληνίῳ, ἤτοι ναῷ τοῦ Πανελληνίου Διός[2], πρὸ πάντων δὲ νέαν περιέβαλε τὴν πόλιν δόξαν, τὴν μόνην διὰ τὴν τότε κατάστασιν αὐτῆς λυσιτελῆ, προικίσας αὐτὴν μὲ πλῆθος φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν, οὓς πανταχόθεν τῆς γῆς διὰ τῶν πλουσίων αὐτοῦ δωρεῶν δελεάσας συνήγαγεν ἐνταῦθα καὶ πολλαχῶς ὑπεστήριξε καὶ ἐπροστάτευσε.

Μεταξὺ δὲ τῶν πολλῶν τότε ἐν Ἀθήναις διατριβόντων σοφιστῶν καὶ φιλοσόφων οἱ ἐπισημότεροι καὶ μᾶλλον ὑπ' αὐτοῦ εὐνοούμενοι ἦσαν ὁ ἐξ Ἀρελάτης τῆς Γαλλίας Ἀκαδημαϊκὸς Φαβωρῖνος, ὁ ἐκ Βηρυτοῦ Καλουΐσιος Ταῦρος, καὶ οἱ σόφισταὶ Σκοπελιανὸς ὁ Κλαζομένιος, Ἀολλιανὸς ὁ Ἐφέσιος, Σεκοῦνδος ὁ Ἀθηναῖος[3] καὶ Ἡρώδης ὁ Ἀττικός, νέος εἰσέτι τότε ὤν· ἐκ πάντων ὅμως μείζονα εὔνοιαν ἔχαιρεν ὁ Φαβωρῖνος, διότι ἤξευ-

[1] Δίων Κάσσιος, 69, 16. Σπαρτιανὸς ἐν βίῳ Ἀδριανοῦ, κεφ. 12.

[2] Πρβ. Κ. Ο. Μυλλέρου, Αἰγινητῶν σ. 157 ἑπ. καὶ Boeckh, C. I. gr., ἀριθ. 385.

[3] Ἴδε τὰς βιογραφίας τῶν σοφιστῶν τούτων παρὰ Φιλοστράτῳ ἐν Βίοις Σοφιστῶν, περὶ δὲ Φαβωρίνου καὶ Καλουΐσιου Ταύρου πρβ. καὶ Φαβρικίου Bibliotheca graeca, τόμ. Γ', σ. 173 ἑπ. καὶ σ. 189, ἔκδ. Harles. Περὶ δὲ τῶν ἄλλων σοφιστῶν, οἵτινες πιστεύεται ὅτι διέτριβον ἐν Ἀθήναις ἐπὶ Ἀδριανοῦ ἴδε Zumpt, Ueber den Bestand der Philosophenschulen in Athen und die Succession der Scholarchen, ἐν Βερολίνῳ 1843, σ. 45 ἑπ., 72 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρεν, ὡς ὁ ἴδιος ἐξωμολογεῖτο, νὰ μὴ φαίνηται σοφώτερος τοῦ ἄρχοντος τριάκοντα λεγεώνων[1]. Ἐννοεῖται δ' ὅτι διὰ τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων οἰκοδομῶν του ὁ Ἀδριανὸς καὶ καλλιτέχνας παντοίους πανταχόθεν Ἀθήναζε συνεσώρευσε καὶ ἄλλους ἀνέδειξε καὶ καθόλου ἔδωκεν ὑπό τε ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν ἔποψιν νέαν τινὰ ζωὴν εἰς τὴν πόλιν. Ἐκ τῶν σκοπιμωτάτων αὐτοῦ εὐεργεσιῶν ἦν βεβαίως καὶ ἡ ἔναρξις τῆς κατασκευῆς τοῦ μεγάλου ἐκείνου ὑδραγωγείου, ὅπερ, ὑπὸ τῶν διαδόχων αὐτοῦ Ἀντωνίνων ἀποτελεσθέν, ἐπροίκισε τὴν πόλιν μὲ πολὺ καὶ ψυχρὸν ὕδωρ καὶ ἐπέπρωτο μετὰ παρέλευσιν 17 καὶ ἐπέκεινα αἰώνων νεωστὶ ὑπὸ τοῦ δημάρχου Ἀθηναίων Παναγῆ Σ. Κυριακοῦ ἀνακαλυφθὲν καὶ ἐπισκευασθὲν νὰ δροσίζῃ καὶ νῦν ἔτι τοὺς κατοίκους τῶν νέων Ἀθηνῶν.

Ἀντὶ δὲ τῶν ἐξαιρετικῶν τούτων καὶ τῷ ὄντι βασιλικῶν εὐεργεσιῶν οἱ Ἀθηναῖοι οὕτω περιεποιήθησαν καὶ ἐκολάκευσαν τὸν ἄνδρα, ὥστε ἀποθεώσαντες ἐλάτρευον αὐτὸν ἐν τῷ Ὀλυμπιείῳ μετὰ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ἔστησαν πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἀνδριάντας πολλαχοῦ τῆς πόλεως, ἐν οἷς καὶ ἕνα κολοσσὸν ὄπισθεν τοῦ Ὀλυμπιείου «θέας ἄξιον» κατὰ Παυσανίαν[2], προσέθηκαν νέαν δεκάτην τρίτην φυλὴν τὴν Ἀδριανίδα, στήσαντες καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ μεταξὺ τῶν ἐπωνύμων ἡρώων[3], καθιέρωσαν νέαν χρονολογίαν ἀρχομένην ἀπὸ τῆς πρώτης[4] τοῦ

[1] Σπαρτιανὸς ἐν βίῳ Ἀδριανοῦ κεφ. 14· πρβ. καὶ Σουΐδαν ἐν λέξει Ἀδριανός.

[2] Ἀττικ. 18, 6.

[3] Παυσανίας, Ἀττικ. 5, 5.

[4] Πρβ. Corsini, Fasti attici, τόμ. Γ', σ. 403 καὶ Boeckh, C. I. gr., τόμ. Α', ἀριθ. 281.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀδριανοῦ εἰς Ἀθήνας ἀφίξεως, οἱονεὶ τὴν νέαν ταύτην καὶ τελευταίαν τῆς πόλεως αὐτῶν λαμπρὰν ἐποχὴν χρονολογοῦντες, ἀνέγραψαν τὰς πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ εὐεργεσίας ἐπὶ στήλης στηθείσης ἐν τῷ κοινῷ τῶν θεῶν ἱερῷ καὶ ἀπεκάλουν αὐτὸν Ὀλύμπιον, Σωτῆρα καὶ Κτίστην. Οὐδέποτε ἄλλοτε τῷ ὄντι ἐκέκτηντο αἱ Ἀθῆναι τοσοῦτον πλῆθος δημοσίων οἰκοδομῶν καὶ οὐδέποτε ἄλλοτε ἦσαν κεκοσμημέναι διὰ τοσούτων ἔργων τῆς τέχνης, ὡς ἐπὶ Ἀδριανοῦ. Καὶ τὴν ἄλλην δὲ Ἑλλάδα ἐξαιρετικῶς εὐεργέτησεν ὁ ἀνὴρ οὗτος, διὸ πᾶσαι αἱ ἑλληνίδες πόλεις εἶχον στήσει ἑκάστη ἰδιαιτέρως ἐν Ἀθήναις ἀνδριάντα αὐτοῦ ἐν τῷ Ὀλυμπιείῳ [1].

Ὁπόσον ὅμως αἱ μεγάλαι τῷ ὄντι καὶ παραδειγματικαὶ εὐεργεσίαι τοῦ Ἀδριανοῦ ἠδυνήθησαν νὰ ἐπαναφέρωσι τὴν ζωὴν καὶ εὐπορίαν εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν πολιτείαν, ἥτις μετὰ τὸ ὑπὸ Σύλλα πάθημα καὶ τὴν κατάλυσιν τῆς ναυτικῆς αὐτῆς δυνάμεως καὶ τοῦ ναυτικοῦ ἐμπορίου ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐστείρευε πόρων ζωῆς, τρανότατα μαρτυροῦσι τὰ ἱστορούμενα περὶ τοῦ σοφιστοῦ Λολλιανοῦ ἐπὶ Ἀδριανοῦ ἐν Ἀθήναις ἀκμάσαντος. Ὁ ἐξ Ἐφέσου Πόπλιος Ὀρδεόνιος Λολλιανός, ὅστις ὡς διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς εἶχε συναθροίσει ἐν Ἀθήναις πολὺν πλοῦτον καί, κατὰ τὸν Φιλόστρατον, «πρῶτος προὔστη τοῦ Ἀθήνησι θρόνου» [2], ἤτοι πρῶτος διωρίσθη ἐπισήμως ἔμμισθος διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς ἐν Ἀθήναις, ἄγνωστον ἂν ὑπὸ Ἀδριανοῦ ἢ ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἀντωνίνου Πίου, ἔπαιξεν ἐν

[1] Παυσανίας, Ἀττικ. 18, 6.

[2] Φιλόστρατος, Βίοι Σοφιστῶν, 1, 23. 2, 1, 4.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀθήναις διὰ τοῦ πλούτου του σπουδαῖον πολιτικὸν πρόσωπον πολλαχῶς εἰς τὰ τῆς πολιτείας ἀναμιχθείς. Ἐκλεχθεὶς οὗτός ποτε στρατηγὸς ἐπὶ τῶν ὅπλων, ἤτοι εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἄλλοτε ἄρχοντος πολεμάρχου, ὅστις ὅμως τότε, κατὰ τὸν Φιλόστρατον, μόνον ἔργον εἶχε τὸ προμηθεύειν τῇ πόλει τροφὰς καὶ τὰ λοιπὰ ἐπιτήδεια, ὀλίγον ἐδέησε νὰ λιθοβοληθῇ ὑπὸ τοῦ λαοῦ, διότι ἐπεκράτει ἐν τῇ πόλει μεγάλη σπάνις τροφῶν, οὗτος δὲ δὲν ἐφρόντισε διὰ τοῦ πλούτου του νὰ προμηθεύσῃ τοιαύτας, δι' ὃν σκοπὸν ἀκριβῶς ἐξελέγη καὶ εἰς τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο· ἐκ τῆς δυσαρέστου ὅμως ταύτης θέσεως ἀπήλλαξεν αὐτὸν παρατυχὼν ὁ κυνικὸς Παγκράτιος, ὅστις διεσκέδασε τὸ ἐξωργισμένον πλῆθος διὰ τοῦ ἀστείου λογοπαιγνίου « Λολλιανὸς οὐκ ἐστιν ἀρτοπώλης, ἀλλὰ λογοπώλης[1]. » Ἄλλοτε δὲ πάλιν εἰς τοσοῦτον ἐνδείας εἶχε περιέλθει τὸ δημόσιον ταμεῖον, ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀποφασίσει νὰ ἐκποιήσωσι τὴν νῆσον Δῆλον, ὅτε ὁ Λολλιανὸς ἀπέτεινε πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα τὴν δηκτικὴν διὰ τοὺς Ἀθηναίους δέησιν, νὰ καταποντίσῃ τὴν νῆσον, ὡς ἤγαγεν ἄλλοτε αὐτὴν εἰς φῶς, ἵνα μὴ ὡς δούλη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων πωληθῇ, καὶ οὕτως ἀπέτρεψεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκτελέσωσι τὸ σχέδιόν των συνδραμὼν συγχρόνως ἐκ τῶν ἰδίων κατὰ δύναμιν τὸ δημόσιον ταμεῖον[2].

Τὰ περιστατικὰ ταῦτα καὶ ἡ εἰς τὸ ἀνώτατον τῆς πολιτείας ἀξίωμα ἐκλογὴ ἑνὸς σοφιστοῦ μόνον καὶ μό-

[1] Φιλόστρατος ἔνθα ἀνωτέρω.

[2] Ἴδε τὴν εἰς τὸν Λολλιανὸν τοῦτον ἀναφερομένην ἐπιγραφὴν ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι τοῦ 1839, ἀριθ. 53.

[3] Ἄλλων ἀρχόντων ὀνόματα ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ ἴδε

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νον ἕνεκα τοῦ πλούτου αὐτοῦ μαρτυροῦσιν ἀρκούντως εἰς ποίαν οἰκτρὰν κατάστασιν εἶχε περιέλθει ἡ ἀθηναϊκὴ πολιτεία, ἀφ' ἧς οὐδ' αἱ μεγαθυμότεραι εὐεργεσίαι ἡγεμόνων τε καὶ ἰδιωτῶν ἠδυνήθησαν ν' ἀπαλλάξωσι καὶ σώσωσιν αὐτήν. Ὅταν σῶμά τι φθίνῃ ἐσωτερικῶς, πᾶσα ἐξωτερικὴ διακόσμησις καὶ περιποίησις δύναται μὲν νὰ τὸ ἐξωραίσῃ, οὐδέποτε ὅμως καὶ ν' ἀναζωογονήσῃ καὶ σώσῃ αὐτό. Ὅλως ὅμως ὑπὸ ἀλλοίαν ἔποψιν ἐμφανίζεται ἡμῖν ἡ χριστιανικὴ ἐν Ἀθήναις κοινότης κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἥτις μεθ' ὅλους τοὺς διωγμοὺς πάντοτε ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐκραταιοῦτο καὶ ἀνελάμβανε θάρρος καὶ ἐλπίδα εἰς τὸ μέλλον. Ἐπειδὴ ὁ μέγας τοῦ Ἀδριανοῦ ἐνθουσιασμὸς ἀπέβλεπε τὰς ἐθνικὰς Ἀθήνας, τὸ πρώην ἐντελῶς ἐπὶ ἐθνικῶν βάσεων στηριζόμενον μεγαλεῖον τῆς πόλεως ὑπό τε ἠθικὴν καὶ ὑπὸ ὑλικὴν ἔποψιν, εὐκατανόητον εἶνε διατὶ ὁ μονάρχης οὗτος κατεδίωξεν, ὅπως πανταχοῦ τοῦ κράτους, οὕτω καὶ ἐν Ἀθήναις τοὺς πολεμίους τῆς ἐθνικῆς θρησκείας καὶ νεωτεριστὰς Χριστιανούς. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἱστορικοὶ ἀποδίδουσιν εἰς τὸ πρῶτον ἔτος τῆς τοῦ Ἀδριανοῦ ἀρχῆς, ἤτοι τὸ **117** μ. Χ., τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ πρώτου ἐπισκόπου Ἀθηνῶν Διονυσίου τοῦ Ἀρειοπαγίτου, ὅπερ ὅμως ἀναμφιβόλως ἐστὶν ἐσφαλμένον· διότι εἶναι ἀπιθανώτατον ὅτι ὁ Διονύσιος, ὅστις ὡς Ἀρειοπαγίτης ἦν ἤδη ἀρκετὰ ἡλικιωμένος, ὅτε ἀκόμη ἠσπάσατο τὸν χριστιανισμόν, ἐκράτησεν ὡς ἐπίσκοπος τὴν ποιμαντορικὴν ῥάβδον ἀκόμη 65 ὅλα

παρὰ Corsini, Fasti attici, τόμ. Β', σ. 170, 187. Δ', σ. 170. Περὶ δὲ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῶν πολλῶν ἴδε Πλουτάρχου «Περὶ «τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι.»

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἔτη [1]. Ἐπίσης μυθώδη εἰσὶ τὰ περὶ Ναρκίσσου, τοῦ δηθεν διαδόχου τοῦ Διονυσίου, λεγόμενα. Πιθανώτερα δέ πώς εἰσι τὰ περὶ Ποπλίου, τοῦ δευτέρου ἐπισκόπου Ἀθηνῶν, παραδιδόμενα, ὅτι δηλ. οὗτος ἐμαρτύρησεν ἐν ἔτει 125 ἐπὶ Ἀδριανοῦ, εἰ καὶ πολλῷ πιθανώτερόν ἐστιν ὅτι τοῦτο συνέβη ἐπὶ Τραϊανοῦ [2]. Ἀλλ' ἔτι σπουδαιότερα καὶ βέβαια εἶνε τὰ περὶ τοῦ τρίτου ἐπισκόπου Ἀθηνῶν Κοδράτου ἱστορούμενα, ὅστις τοὺς ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Ποπλίου, ἀποτεθαρρημένους Ἀθηναίους χριστιανοὺς διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς παρρησίας του ἐνεψύχωσε καὶ ἐκράτυνεν ἐν τῇ πίστει καί, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Ἀδριανὸς ἐπεσκέφθη δευτέραν φορὰν τὰς Ἀθήνας καὶ ἐμυήθη τὰ ἐλευσίνια μυστήρια ἐν ἔτει 125, θαρραλέως ἐπέδωκεν αὐτῷ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ χριστιανοῦ φιλοσόφου Ἀριστείδου ἐξαίρετον ἀπολογίαν τοῦ καταδιωκομένου χριστιανισμοῦ καὶ οὕτως ἔπεισεν αὐτὸν νὰ παύσῃ ἐν Ἀθήναις τοὺς σκληροὺς διωγμοὺς τῶν εἰρηνικῶν καὶ οὐδένα βλαπτόντων χριστιανῶν [3]. Ἐκ τῆς ἀπολογίας ταύτης μικρότατον μέρος διέσωσεν ἡμῖν ὁ Εὐσέβιος ἔχον ὡς ἑξῆς: «Τοῦ δὲ σωτῆρος ἡμῶν τὰ ἔργα ἀεὶ «παρῆν, ἀληθῆ γὰρ ἦν· οἱ θεραπευθέντες, οἱ ἀναστάντες «ἐκ νεκρῶν, οἳ οὐκ ὤφθησαν μόνον θεραπευόμενοι καὶ «ἀνιστάμενοι, ἀλλὰ καὶ ἀεὶ παρόντες, οὐδὲ ἐπιδημοῦν- «τος μόνον τοῦ σωτῆρος, ἀλλὰ καὶ ἀπαλλαγέντος, ἦ- «σαν ἐπὶ χρόνον ἱκανόν, ὥστε καὶ εἰς τοὺς ἡμετέρους «χρόνους τινὲς αὐτῶν ἀφίκοντο [4].»

[1] Πρβλ. Ellissen, ἔνθ. ἀνωτ., σ. 40, σημ. β', καὶ σ. 34.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 86.

[3] Εὐσέβιος ἐν Ἐκκλησ. ἱστορ. 4, 3 καὶ 23.

[4] Αὐτόθι, 4, 3. Πᾶν ὅ,τι περιπλέον λέγει περὶ τῆς ἀπολογίας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ τελευταία τοῦ Ἀδριανοῦ ἐν Ἀθήναις ἐπίσκεψις ἐγένετο, ὡς ἀνωτέρω ἐρρέθη (σ. 89) ἐν ἔτει 135, τρία πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἔτη, καὶ ὑπῆρξεν ἡ πανηγυρικωτάτη πασῶν, ὡσανεὶ προησθάνετο ὁ μεγάθυμος ἀνὴρ ὅτι τελευταίαν ταύτην φορὰν συνέζη μετὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ διέτριβεν ἐν τῇ προσφιλεῖ αὐτῷ πόλει. Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἀρκετὰ μακρὰν ἐν Ἀθήναις διαμονήν του ἐδέξατο δευτέραν ταύτην φορὰν τὸ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος ἀξίωμα ὡς ἁπλοῦς Ἀθηναῖος πολίτης καὶ ὡς τοιοῦτος ἐξετέλεσε πιστότατα καὶ μεγαλοπρεπέστατα τὰ πρὸς τὴν πόλιν καθήκοντά του, ἑορτάσας λαμπρότατα τὰς ἐθνικὰς ἑορτὰς καὶ διανείμας μεταξὺ τῶν πολιτῶν σῖτον καὶ χρήματα. Ἵνα ἐπισφραγίσῃ δὲ τὰς πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν οἰκονομικῶν καὶ ἀναζωογόνησιν τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας εὐγενεῖς προσπαθείας του, ἐδωρήσατο τοῖς Ἀθηναίοις εἰς διαρκῆ ἀπολαυὴν τὰ εἰσοδήματα ὁλοκλήρου τῆς νήσου Κεφαλληνίας[1], τὰς δὲ πολλὰς καὶ λαμπρὰς οἰκοδομητικάς του ἐν τῇ πόλει ἐπιχειρήσεις ἐστεφάνωσε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο διὰ τῆς λαμπρᾶς ἐγκαινιάσεως τοῦ ἀποπερατωθέντος Ὀ-

ταύτης ὁ Φραγκίσκος Φανέλλης (ἐν Atene Attica, ἐν Ἐνετίᾳ 1707, σ. 216 ἐπ.) εἶνε, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ τῆς συγγραφῆς ταύτης, ἀνακριβῆ καὶ τῆς φαντασίας τοῦ Ἰταλοῦ ἱστοριογράφου ἀποκυήματα.

[1] Δίων Κάσσιος σ. 1164 ἐκδ. Reim. Ὁ Boeckh ἀμφισβητεῖ τὴν ὀρθότητα τῆς εἰδήσεως ταύτης, διότι ἐπιγραφή τις εὑρεθεῖσα ἐν Ἀθήναις παρὰ τὸ Ὀλυμπιεῖον καὶ ἀνήκουσα εἰς ἀνδριάντα τινὰ τοῦ Ἀδριανοῦ, ὃν ἔστησαν αὐτόθι οἱ Παλεῖς τῆς Κεφαλληνίας, ὀνομάζει τὴν πόλιν Πάλην αὐτόνομον. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ Πάλη δὲν θὰ ἔχαιρε τελείαν αὐτονομίαν καὶ ἐπομένως ὅτι, καίπερ ἀποκαλουμένη αὐτόνομος, δὲν θὰ ἦτο καὶ ἀτελής, καθόσον ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει ἁπλῆ αὐτονομία δὲν συνεπήγετο πάντοτε καὶ ἀτέλειαν. πρβ. Ellissen, σ. 59. σημ. β'.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λυμπιείου, καθ' ἣν ἐγένετο πανηγυρικὴ ἑορτή, πρὸς ἐκφώνησιν δὲ τοῦ καταλλήλου τῇ περιστάσει λόγου μετεκαλέσατο ἐπίτηδες ἐκ Σμύρνης τὸν ἐπὶ εὐγλωττίᾳ περιβόητον σοφιστὴν Πολέμωνα[1]. Κατὰ δὲ τὰ Παναθήναια τοῦ ἔτους τούτου παρεσκεύασεν ἐν τῷ Σταδίῳ πρὸς διασκέδασιν τοῦ λαοῦ θηριομαχίαν ἐκ χιλίων θηρίων, ἀτιμάσας οὕτω καὶ κηλιδώσας τὴν μεγάλην ταύτην, ἀξιοπρεπῆ καὶ ἁγνὴν ἑορτὴν τῶν Ἀθηναίων[2]. Οὕτω λοιπὸν κατακοσμήσας καὶ ἐπεκτείνας τὴν πόλιν, βελτιώσας κατὰ τὸ ἐφικτὸν τὰ οἰκονομικὰ αὐτῆς καὶ δοὺς αὐτῇ νέαν τινὰ ζωὴν διὰ τῆς καθιερώσεως μεγάλων ἐν αὐτῇ πανηγύρεων τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τῆς συσσωρεύσεως πλείστων σοφῶν διδασκάλων καὶ ἀπείρων διδασκομένων, ἐγκατέλιπεν ὁ Ἀδριανὸς διὰ τελευταίαν φορὰν τὰς Ἀθήνας ὑμνούμενος καὶ εὐλογούμενος ὑπὸ τῶν εὐγνωμονούντων Ἀθηναίων.

Ὁμοίας διαθέσεις ἔδειξε πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας καὶ ὁ ἀγαθὸς καὶ ὅσιος τοῦ Ἀδριανοῦ διάδοχος Ἀντωνῖνος Πῖος (138-161 μ. Χ.). Διὰ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ὑπῆρξεν εὐεργετικὸς ὁ μονάρχης οὗτος ἀποτελειώσας τὸ ὑπὸ Ἀδριανοῦ ἐπιχειρηθὲν μέγα ὑδραγωγεῖον, ὅπερ ἐπρομήθευε τῇ τε Ἀδριανουπόλει καὶ τῇ ἀρχαίᾳ πόλει ὕδωρ ὑγιεινὸν καὶ ἄφθονον. Τοῦ ὑδραγωγείου τούτου λείψανα ἀρκετὰ ἐσώζοντο μέχρι τῶν περιηγήσεων τοῦ Γάλλου Σπὼν ἐν ἔτει 1675 καὶ τοῦ Ἄγγλου Στούαρτ ἐν ἔτει 1756[3], ἔκτοτε δ' εἶχεν ἐξαφα-

[1] Πρβ. Φιλόστρατον ἐν βίοις σοφιστ. 1, 25, 3.

[2] Σπαρτιανὸς ἐν βίῳ Ἀδριανοῦ κ. 18. Athenis mille ferarum venationem in stadio exhibuit.

[3] Πρβ. Spon, Voyage en Orient, τόμ. Β', σ. 99. Stuart, Anti-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νισθῆ ὁλοτελῶς, ἕως οὗ καθὰ καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, δημαρχοῦντος τῶν Ἀθηναίων Παναγῆ Σ. Κυριακοῦ τὸ πρῶτον, ἀνακαλυφθὲν καὶ καθαρισθὲν ἐπανέλαβεν ἐν μέρει τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ ζωογονητικὸν ἔργον. Ὁ αὐτὸς αὐτοκράτωρ εἶχε λάβει ὑπὸ τὴν προστασίαν του τοὺς ἐν Ἑλλάδι χριστιανοὺς διατάξας νὰ μὴ καταδιώκωνται[1]. Κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως οὐ μόνον μεταβολήν τινα δὲν ἐπήνεγκεν εἰς τὰ ὑπὸ Ἀδριανοῦ ὑπὲρ τῶν Ἀθηνῶν πεπραγμένα, ἀλλὰ καὶ συνεπλήρωσεν ἐν μέρει τὸ ἔργον ἐκείνου διά τε τῆς ἀποτελειώσεως τοῦ ὑδραγωγείου καὶ διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τῆς παιδείας ἐν αὐτῇ· διότι, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, πρῶτος ὁ Ἀντωνῖνος Πῖος διέταξε τὸν διορισμὸν ὡρισμένου ἀριθμοῦ διδασκάλων διὰ τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς παιδείας ἐν Ἀθήναις, ὁρίσας πρὸς τοῦτο τακτικοὺς θρόνους, ἤτοι ἕδρας, διὰ τοὺς διαφόρους κλάδους καὶ διατάξας νὰ μισθοδοτῆται ἕκαστος δι' ἓξ χιλιάδων δραχμῶν ἐτησίως, πληρωνομένων παρὰ τοῦ δημοσίου τῆς πόλεως ταμείου[2].

Ἔτι ὅμως σπουδαιότερος τοῦ Ἀντωνίνου Πίου διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν ὑπῆρξεν ὁ θετὸς αὐτοῦ υἱὸς καὶ διάδοχος Μάρκος Αὐρήλιος (161—180), ἰδίως δὲ

quites of Athens, τόμ. Γ', κεφ. δ'. Leake, Topography of Athens, σ. 127, 138, 210, 264 τῆς γερμ. μεταφράσεως ἐκ τῆς δ'. ἐκδόσεως τοῦ πρωτοτύπου· πρὸς δὲ Boeckh, C. I. gr., τόμ. Α', ἀριθ. 347, σ. 416.

[1] Πρβ. Εὐσέβιον ἐν Ἐκκλησ. Ἱστορ., 4, 26.

[2] Καπιτωλῖνος ἐν βίῳ Ἀντωνίνου Πίου, κ. 21. Περὶ τῆς ἱδρύσεως τῶν δημοσίων ἐκπαιδευτηρίων ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τῶν Ἀντωνίνων θέλομεν ὁμιλήσει ἐκτενέστερον κατωτέρω ἐν τῷ Γ', κεφαλαίῳ τοῦ βιβλίου τούτου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μετὰ τὸ ἔτος 170, ὅτε, ἀποθανόντος τοῦ συνάρχοντος αὐτοῦ Λουκίου Οὐήρου (161—170), ἔμεινε μόνος κυρίαρχος. Ὁ χρηστὸς οὗτος καὶ σοφὸς αὐτοκράτωρ, ὁ ὑπὸ τῶν συγχρόνων του φιλόσοφος ἐπικληθείς, φροντίζων περὶ τῆς διαφωτίσεως καὶ ἀναπτύξεως τῶν ὑπηκόων του οὐχ ἧττον ἢ περὶ τῆς εὐπραγίας τῆς πόλεως τῆς σοφίας, κατενόησεν ὀρθῶς ὅτι δι' ἀμφότερα κατάλληλον μέσον ἦν ἡ ὑποστήριξις καὶ ριζικὴ ἀναδιοργάνωσις τῶν ἐν Ἀθήναις ἐκπαιδευτηρίων. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ ἐξυψώσῃ τὰ ἐν Ἀθήναις μέχρι τοῦδε ὑφιστάμενα, κατὰ τὸ πλεῖστον ἰδιωτικά, ἐκπαιδευτήρια, καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὰ ἀνώτατα τῆς παιδείας καὶ τῶν φώτων καθιδρύματα ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει. Πρὸς τοῦτο δὲ προσέθηκεν εἰς τοὺς μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῆς πόλεως διατηρουμένους διδασκάλους καὶ ἑτέρους διὰ πάντας τοὺς κλάδους τῶν τότε γνώσεων, ὥρισεν αὐτοῖς μισθὸν ἀδρόν, 10,000 δραχμῶν ἑκάστῳ ἐτησίως, πληρωτέον ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου, ἐκανόνισε τὰ κατὰ τοὺς διδάσκοντας καὶ διδασκομένους, διώρισεν ἕνα ἐπιτηρητὴν ἢ σχόλαρχον δι' ἕκαστον κλάδον καὶ ἕνα γενικὸν ἐπιτηρητὴν τοῦ ὅλου καθιδρύματος, ὅστις εἶχε πολλάκις καὶ τὸν διορισμὸν καὶ τὴν παῦσιν τῶν καθηγητῶν. Ὅπως δ' αὐξήσῃ τῶν καθηγητῶν τό τε ἀξίωμα καὶ τὸν ζῆλον, παρεχώρησεν αὐτοῖς καί τινα ἐξαιρετικὰ προνόμια καὶ οὕτως «ἔδωκε πᾶσιν ἀνθρώ-«ποις διδασκάλους ἐν ταῖς Ἀθήναις ἐπὶ πάσης λόγων «παιδείας» κατὰ τὸν Δίωνα Κάσσιον.

Ἂν τὰ μέτρα ταῦτα ἔλαβεν ὁ Μάρκος Αὐρήλιος εὐθὺς μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασίν του καὶ ζῶντος ἔτι τοῦ Οὐήρου ἢ ἀργότερα, ὅτε ἐν ἔτει 177 ἐπε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σκέφθη τὰς Ἀθήνας, ἐμυήθη τὰ ἐλευσίνια μυστήρια καὶ ἀνήγειρε μεγαλοπρεπῆ τὸν ἄρτι κατακαέντα ἐν Ἐλευσῖνι ναόν[1], εἶνε ἀβέβαιον, βέβαιον ὅμως εἶνε ὅτι μετὰ τὰ μέτρα ταῦτα τοῦ Μ. Αὐρηλίου τὰ ἐκπαιδευτήρια τῶν Ἀθηνῶν ἔλαβον νέαν μορφὴν καὶ ζωήν, ἡ θέσις τῶν ἐπισήμως διωρισμένων σοφιστῶν καὶ φιλοσόφων κατέστη ἐπίζηλος, ὁ πλοῦτος αὐτῶν ἦν μέγας καὶ πλῆθος μέγα φιλομαθῶν πανταχόθεν τοῦ τότε κόσμου συνήρχοντο ἐν Ἀθήναις, ὅπως ἀκούσωσι τοὺς ἐπισημοτάτους τῶν τότε σοφῶν, ἐκτὸς τῶν ὁποίων ὑπῆρχεν ἐνταῦθα πλῆθὺς ἄλλων λογίων καὶ διδασκάλων ζώντων ἐξ ἰδιαιτέρων παραδόσεων. Καθόλου δὲ ὁ πνευματικὸς βίος ἔλαβε τότε ἐν Ἀθήναις μεγάλην ἐπίδοσιν καὶ τοσαύτην σημασίαν, οἵαν σχετικῶς οὐδέποτε ἄλλοτε ἔσχεν, εἰ καὶ τὰ προϊόντα τῆς πνευματικῆς ταύτης κινήσεως ἦσαν ψιχία οἰκτρὰ παραβαλλόμενα πρὸς τὰ πνευματικὰ προϊόντα τῶν παρελθόντων αἰώνων. Ὁ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀκριβῶς ἀκμάσας Αἴλιος Ἀριστείδης, ὅστις τὴν τῶν Ἀντωνίνων ἐποχὴν ὑπερβολικώτατα ἐξύμνησε καὶ τὴν τότε τῆς τε Ἑλλάδος καὶ τοῦ ὅλου ῥωμαϊκοῦ κράτους κατάστασιν ὡς ἀκμαίαν καὶ εὐδαίμονα εἰκονίζει, λέγει περὶ τῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Μ. Αὐρηλίου ὅτι «τὰ πρεσβεῖα παντὸς «ἔχει τοῦ νῦν ἑλληνισμοῦ καὶ πέπραχεν οὕτως, ὥστε «μὴ ῥᾳδίως ἄν τινα αὐτῇ τἀρχαῖα ἀντὶ τῶν παρόντων «συνεύξασθαι[2].» Ὅτι ὅμως οἱ ἔπαινοι τοῦ Ἀριστείδου καὶ τὰ ἐγκώμια δὲν ἦσαν ἢ ἀποκύημα τῆς ζωηρᾶς

[1] Πρβ. Αἴλιον Ἀριστείδην ἐν Παναθηναϊκῷ. Φιλόστρατον ἐν Βίοις Σοφιστῶν, 2, 1, 12 καὶ Καπιτωλῖνον ἐν βίῳ Μ. Αὐρηλίου, κεφ. 27.

[2] Ἐν Παναθηναϊκῷ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αὐτοῦ φαντασίας καὶ λόγου ὑπερβολὴ ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἀκριβοῦς καὶ λίαν φιλαλήθους Παυσανίου, ὅστις λίαν οἰκτρὰν εὗρε καὶ περιέγραψε τότε ἀκριβῶς τὴν Ἑλλάδα, τὰ δὲ περὶ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ ἱστορούμενα λίαν κακὴν ἰδέαν παρέχουσιν ἡμῖν περὶ τῆς τότε οἰκονομικῆς τῶν Ἀθηναίων καταστάσεως. Οὐχ ἧττον ἠθικῶς αἱ Ἀθῆναι ὑπερεξεῖχον τότε πασῶν τῶν λοιπῶν πόλεων καὶ ὁ ἐν αὐταῖς βίος ἦν σωφρονέστερος, φιλοσοφικώτερος, ἁγνότερος καὶ ἀξιοπρεπέστερος ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην πόλιν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ Λουκιανοῦ, συγγραφέως συγχρόνου καί, ὅσον εὐφυοῦς καὶ ἀμεροληπτου, τόσον καὶ φειδωλοῦ περὶ ἐπαίνους καὶ ἐγκώμια. Τὴν κατάστασιν τοῦ τότε ἐν Ἀθήναις βίου περιγράφει ὁ Λουκιανὸς ἐν «Νιγρίνῳ ἢ περὶ φιλοσόφου ἤθους» καὶ ἐκ τῆς περιγραφῆς ταύτης παραθέτομεν ἐνταῦθα τὰ κυριώτατα μέρη. «Ἡ μὲν ἀρχὴ τοῦ λόγου,» λέγει αὐτόθι, «ἔπαινος ἦν Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἀ-«θήνησιν ἀνθρώπων, οἳ φιλοσοφίᾳ καὶ πενίᾳ σύντροφοί «εἰσι, καὶ οὔτε τῶν ἀςῶν οὔτε τῶν ξένων οὐδένα τέρ-«πονται ὁρῶντες, ὃς ἂν τρυφὴν εἰσάγειν εἰς αὐτοὺς βιά-«ζηται· ἀλλ' εἰ καί τις ἀφίκηται παρ' αὐτοὺς οὕτω δια-«κείμενος, ἠρέμα τε μεθαρμόττουσι καὶ παραπαιδαγω-«γοῦσι καὶ πρὸς τὸ καθαρὸν τῆς διαίτης μεθιςᾶσιν. Ἐ-«μέμνητο γοῦν τινος τῶν πολυχρύσων, ὃς ἐλθὼν Ἀθή-«ναζε μάλα ἐπίσημος καὶ φορτικὸς ἀκολούθων ὄχλῳ καὶ «ποικίλῃ ἐσθῆτι καὶ χρυσῷ, αὐτὸς μὲν ᾤετο ζηλωτὸς εἶ-«ναι πᾶσι τοῖς Ἀθηναίοις καὶ ὡς ἂν εὐδαίμων ἀποβλέ-«πεσθαι, τοῖς δ' ἄρα δυστυχεῖν ἐδόκει τὸ ἀνθρώπιον, καὶ «παιδεύειν ἐπεχείρουν αὐτὸν οὐ πικρῶς, οὐδ' ἄντικρυς «ἀπαγορεύοντες ἐν ἐλευθέρᾳ τῇ πόλει καθ' ὅν τινα τρό-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«πον βούλοιτο βιοῦν... Ὅτι δ' οὐκ αἰσχύνονται πενίαν «ὁμολογοῦντες, ἐμέμνητο πρός με φωνῆς τινος, ἣν «ἀκοῦσαι πάντων, ἔφη, κοινῇ προεμένων ἐν τῷ ἀγῶνι «τῶν Παναθηναίων. Ληφθέντα μὲν γάρ τινα τῶν πολι- «τῶν ἄγεσθαι παρὰ τὸν ἀγωνοθέτην, ὅτι βαπτὸν ἔχων «ἱμάτιον ἐθεώρει· τοὺς δὲ ἰδόντας ἐλεῆσαί τε καὶ παραι- «τεῖσθαι, καὶ τοῦ κήρυκος ἀνειπόντος ὅτι παρὰ τὸν νό- «μον ἐποίησε τοιαύτῃ ἐσθῆτι θεώμενος, ἀναβοῆσαι μιᾷ «φωνῇ πάντας, ὥσπερ ἐσκεμμένους, συγγνώμην ἀπονέ- «μειν αὐτῷ τοιαῦτάγε ἀμπεχομένῳ· μὴ γὰρ ἔχειν αὐτὸν «ἕτερα. Ταῦτά τε οὖν ἐπῄνει καὶ προσέτι τὴν ἐλευθερίαν «τὴν ἐκεῖ καὶ τῆς διαίτης τὸ ἀνεπίφθονον, ἡσυχίαν τε «καὶ ἀπραγμοσύνην, ἃ δὴ ἄφθονα παρ' αὐτοῖς ἐστι· ἀπε- «φαίνετό τε φιλοσοφίᾳ συνῳδὸν τὴν παρὰ τοῖς τοιούτοις «διατριβὴν καὶ καθαρὸν ἦθος φυλάξαι δυναμένην, σπου- «δαίῳ τε ἀνδρὶ καὶ πλούτου καταφρονεῖν πεπαιδευμένῳ «καὶ τῷ πρὸς τὰ φύσει καλὰ ζῆν προαιρουμένῳ τὸν ἐκεῖ «βίον ὡς μάλιστα ἡρμοσμένον. Ὅστις δὲ πλούτου τε «ἐρᾷ καὶ χρυσῷ κεκήληται καὶ πορφύρᾳ καὶ δυναστείᾳ «μετρεῖ τὸ εὔδαιμον, ἄγευστος μὲν ἐλευθερίας, ἀπείρα- «τος δὲ παῤῥησίας, ἀθέατος δὲ ἀληθείας, κολακείᾳ τὰ «πάντα καὶ δουλείᾳ σύντροφος· ἢ ὅστις πᾶσαν ἡδονῇ «τὴν ψυχὴν ἐπιτρέψας ταύτῃ μόνῃ λατρεύειν διέγνωκε, «φίλος μὲν περιέργων τραπεζῶν, φίλος δὲ πότων καὶ ἀ- «φροδισίων, ἀνάπλεως γοητείας καὶ ἀπάτης καὶ ψευδο- «λογίας, ἢ ὅστις ἀκούων τέρπεται κρουσμάτων τε καὶ «τερετισμάτων καὶ διεφθορότων ᾀσμάτων, τοῖς δὴ τοι- «ούτοις τέρπειν τὴν ἐνταῦθα (ἐν Ῥώμῃ) διατριβήν.» Τοιαύτη ἡ τότε τῶν Ἀθηνῶν κατάστασις ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τῆς Ῥώμης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐκ δὲ τῶν πολλῶν περιφήμων σοφιστῶν, οἵτινες κατὰ τὴν ἀξιομνημόνευτον ταύτην ἐποχὴν τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τῶν Ἀντωνίνων διέτριβον καὶ ἤκμασαν ἐν Ἀθήναις, τὴν πρωτίστην διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν θέσιν καὶ σπουδαιότητα εἶχεν ἀναμφιβόλως ὁ οὐ μόνον ὡς σοφιστὴς γνωστός, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐλευθέριος καὶ εὐεργετικὸς πλούσιος τῶν ῥηθέντων αὐτοκρατόρων ὄχι δεύτερος τὴν μεγαθυμίαν, Ἡρώδης ὁ Ἀττικός, Ἀθηναῖος. Εἴπομεν ἀνωτέρω (σελ. 82) ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ἰούλιος Ἀττικὸς εὗρεν ἔν τινι τῶν ἐν Ἀθήναις οἰκιῶν του ἄπειρον ποσὸν χρημάτων, δι' ὧν, αὐξηθέντων σπουδαίως καὶ δι' ἐπιτυχοῦς γάμου, ἀπέβη ζάπλουτος καὶ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ μετεχειρίζετο τὸν πλοῦτον ἐκεῖνον λίαν ἐλευθερίως πρὸς εὐεργεσίαν παντοίαν τῶν συμπολιτῶν του Ἀθηναίων, ἑκάστῳ τῶν ὁποίων διέταξεν ἐν τῇ διαθήκῃ του νὰ παρέχηται ἐτησίως ἐκ τῆς περιουσίας αὐτοῦ μνᾶ, ἤτοι δραχμαὶ ἀττικαὶ 100. Τὸ ποσόν, ὅπερ οὕτως ἐτησίως ἀφιέρωσε τοῖς Ἀθηναίοις πολίταις, ἐπειδὴ τότε 6000 τοιοῦτοι ὑπῆρχον, ἀνέβαινεν εἰς τὸν σπουδαῖον ἀριθμὸν τῶν 600,000 ἀττικῶν δραχμῶν[1]. Σὺν τοῖς ἄλλοις ἐφρόντισεν ὁ Ἰούλιος Ἀττικὸς νὰ ἐμπιστευθῇ καὶ τὴν ἀνατροφὴν καὶ ἐκπαίδευσιν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἡρώδου τοῖς ἐπιφανεστάτοις τῶν τότε σοφιστῶν, οὓς ἀδρότατα διὰ τοῦτο ἐπλήρονεν. Οὕτως ἐν τῷ πλούτῳ γεννηθεὶς καὶ ἐπιμελῶς ἀνατραφεὶς ὁ νέος Ἡρώδης ἐνωρὶς ἤδη ἤρξατο διακρίνεσθαι ἔν τε τοῖς σοφισταῖς καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ[2]. Ἤδη ἐπὶ Ἀδριανοῦ, εἰ-

[1] Πρβ. Φιλόστρατον ἐν Βίοις Σοφιστῶν, σ. 2, 1.

[2] Περὶ Ἡρώδου ἴδε ἐκ μὲν τῶν ἀρχαίων Φιλόστρατον 2, 1. Αὖλον Γέλλιον ἐν Ἀττ. νυξὶν 1, 2. 9, 2. 19, 12. καὶ Σουΐδαν ἐν λέ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κοσιπενταετὴς τὴν ἡλικίαν, εἶχε διορισθῆ ἐπιθεωρητὴς τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἐλευθέρων πόλεων καὶ ὡς τοιοῦτος ἐπεχείρησε τῇ ἀδείᾳ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν κατασκευὴν λαμπροῦ ὑδραγωγείου διὰ τὴν πόλιν Ἴλιον, πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ ὁποίου εἶχον ὁρισθῆ ἐκ τῶν τῆς Ἀσίας εἰσοδημάτων 600 τάλαντα. Τὸ πελώριον ὅμως τοῦ Ἡρώδου ἔργον ἀπήτησε κατὰ 100 τάλαντα μείζονα δαπάνην, ἅτινα δὲν ἠθέλησαν νὰ παραχωρήσωσιν οἱ τῶν ἐν Ἀσίᾳ πόλεων διοικηταὶ παραπονεθέντες παρὰ τῷ αὐτοκράτορι ὅτι ἦν ὅλως ἄδικον νὰ δαπανῶνται τὰ εἰσοδήματα 500 πόλεων χάριν τῶν ὑδραγωγείων μιᾶς, διὸ ἠναγκάσθη ὁ φιλότιμος Ἡρώδης νὰ ζητήσῃ καὶ λάβῃ παρὰ τοῦ πατρός του τὴν ἀναγκαιοῦσαν εἰσέτι δαπάνην[1]. Ὅτε ὅμως ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἀπεβίωσεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὁ Ἡρώδης ἐπεδείξατο αἴφνης παράδοξον φιλαργυρίαν, διότι, ἀντὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν τοῦ πατρὸς διαθήκην καὶ νὰ πληρόνῃ ἐτησίως ἑκάστῳ συμπολίτῃ του μνᾶν, συνεφώνησε μετ' αὐτῶν νὰ δώσῃ ἑκάστῳ αὐτῶν ἅπαξ διὰ παντὸς πέντε μνᾶς καὶ ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἐζήτουν τὸ συμπεφωνημένον ποσόν, οὗτος ἐπαρουσίαζε τοῖς πλείστοις αὐτῶν πεπαλαιωμένα χρεωστικά, ὥστε πλεῖστοι μὲν ὀλίγιστα, πολλοὶ δὲ καὶ οὐδὲν ἐκ τῆς κληρονομίας ταύτης ἔλαβον, διὸ εἰρωνευόμενοι αὐτὸν ἀργότερα, ὅτε ἰδίᾳ δαπάνῃ κατεσκεύασεν ἐκ πεντελησίου

ξει Ἡρώδης, ἔνθα ὅμως κακῶς μὲ τὸ τοῦ πατρός του ὄνομα Ἰούλιος ὀνομάζεται. Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων πρβ. Φαβρικίου Bibliotheca graeca, τόμ. Ι', σ. 4 ἑπ. ἔκδ. Harles, τὴν ὑπὸ Ῥαφαὴλ Φιορίλλου ἔκδοσιν τῶν τῷ Ἡρώδῃ ἀποδιδομένων συγγραμμάτων μετὰ τῶν προλεγομένων. ἐν Λειψίᾳ 1801 καὶ Ellissen zur Geschichte Athens..., σ. 73 ἑπ.

[1] Πρβ. Φιλόστρατον ἐν βίῳ Ἡρώδου, σ. 548 ἑπ. ἔκδ. Morelli.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μαρμάρου τὸ πρὸ 500 ἐτῶν ὑπὸ τοῦ ῥήτορος Λυκούργου θεμελιωθὲν Στάδιον[1], ἐπωνόμασαν αὐτὸ Παναθηναϊκόν, ὡς διὰ τοῦ ἀργυρίου πάντων τῶν Ἀθηναίων οἰκοδομηθέν. Τὴν οἰκοδομὴν τοῦ Σταδίου ὑπεσχέθη ὁ Ἡρώδης, κατὰ τὸν Φιλόστρατον, ὅτε ὡς ἄρχων ἐπώνυμος ἑώρτασε λαμπρότατα τὰ Παναθήναια καὶ Πανελλήνια, ἀπεπεράτωσε δ' αὐτὴν ἐντὸς τεσσάρων ἐτῶν μέχρι τῶν προσεχῶν Παναθηναίων[2], τὴν δὲ ἀρχοντίαν ἔσχε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐν ἔτει 137, ζῶντος ἔτι τοῦ Ἀδριανοῦ[3]. Ἀργότερα προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίνου Πίου εἰς Ῥώμην ὡς διδάσκαλος καὶ παιδαγωγὸς τῶν θετῶν ἐκείνου υἱῶν καὶ ἐπιδόξων διαδόχων Λουκίου Οὐήρου καὶ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ διέτριψεν αὐτόθι μακρὸν τιμώμενος μεγάλως καὶ χρηματίσας καὶ ὕπατος ἐν ἔτει 143, μετελθὼν δηλ. τὸ ὕπατον τῶν ἀξιωμάτων ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει[4]. Κατὰ τὴν ἐν Ῥώμῃ διατριβήν του ταύτην ἔλαβε σύζυγον τὴν εὐγενῆ Ῥωμαίαν Ῥηγίλλαν, καταγομένην ἐκ τοῦ αὐτοῦ καὶ ὁ Μ. Αὐρήλιος γένους, καὶ ἐπανῆλθε μετ' αὐτῆς εἰς Ἀθήνας, ἔνθα ἔκτοτε διαρκῶς διέτριβε φιλοσοφῶν καὶ μετὰ σοφιστῶν συζῶν, ἐνταῦθα δ' ἐδέχθη καὶ ἐφιλοξένησεν ἐν ἔτει 162 τὸν συνάρχοντα τοῦ Μ. Αὐρηλίου Λούκιον Οὐῆρον ἐπὶ τοὺς Πάρθους ἐκστρατεύοντα[5]. Δύο μετὰ ταῦτα ἔτη ἀπεβίωσεν ἡ Ῥηγίλλα καὶ ὁ Ἡ-

[1] Φιλόστρατος ἐν Βίοις Σοφιστῶν, σ. 550 ἐκδ. Morelli καὶ Παυσανίας ἐν Ἀττικοῖς, 19.

[2] Φιλόστρατος, ἔνθ. ἀνωτ., 2, 5.

[3] Πρβ. Corsini, Fasti attici, τόμ. Β', σ. 114 ἐπ. καὶ Δ', σ. 172 ἐπ.

[4] Πρβ. Καπιτωλῖνον ἐν βίῳ Ἀντωνίνου φιλοσόφου κεφ. 2 καὶ ἐν βίῳ Λ. Οὐήρου κ. 2.

[5] Φιλόστρατος, ἔνθ. ἀνωτ., σ. 561 ἐκδ. Morelli.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρώδης ἀνήγειρε πρὸς τιμὴν αὐτῆς πολυτελέστατον εἰς τὴν μεσημβρινὴν τῆς Ἀκροπόλεως πλευρὰν τὸ μέχρι νῦν ἀρκετὰ σωζόμενον Ὠδεῖον, οὗ ἡ κωνοειδὴς καὶ περίκοσμος στέγη ἦν ἐκ ξύλου κέδρου[1]· ἡ τρανὴ ὅμως αὕτη τῆς πρὸς τὴν θανοῦσαν ἀγάπης του ἔνδειξις οὐδόλως ἐκώλυσε τὸν ἀδελφὸν τῆς Ῥηγίλλης Ἄππιον Ἄννιον Βραδούαν νὰ κατηγορήσῃ τὸν Ἡρώδην παρὰ τῇ ῥωμαϊκῇ συγκλήτῳ ὡς φονέα τῆς ἀδελφῆς του, ἅτε δῆθεν διατάξαντα ἢ ἐπιδιώξαντα τὸν θάνατον αὐτῆς, ἀλλ' ὁ Ἡρώδης ἀπέδειξεν ἐνώπιον τῶν δικαστῶν ἐκείνων τὴν ἀθωότητά του καὶ ἀπηλλάγη τῆς κατηγορίας. Πρὸς ἔνδειξιν δὲ τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς Ῥηγίλλης λύπης ὁ Ἡρώδης ἀπεποιήθη τὸ καὶ δευτέραν φορὰν προσενεχθὲν αὐτῷ ὑπατικὸν ἀξίωμα καὶ περιέβαλε τὴν ἐν Ἀθήναις κατοικίαν του διὰ μέλανος λεσβιακοῦ μαρμάρου καὶ ἐντελῶς μέλαιναν διεκόσμησεν αὐτήν, μέχρις οὗ ὁ φίλος αὐτοῦ σοφιστὴς Λούκιος παρατηρήσας αὐτῷ ποτε ἀστείως ὅτι οὐδαμῶς εὐαρεστεῖ τῇ Ῥηγίλλῃ τρώγων ἐντὸς μελαίνης οἰκίας λευκὰς ῥαφάνους τὸν ἔπεισε περὶ τοῦ ἀνωφελοῦς καὶ ματαίου τοῦ πράγματος καὶ ἤλλαξε χρῶμα. Εἰς ἔτι δ' ἀφατοτέραν λύπην ἐβύθισε τὸν ἀτυχῆ Ἡρώδην ὁ ἀκολούθως ἐπελθὼν θάνατος δύο προσφιλῶν αὐτῷ θυγατέρων, τῆς Παναθηναΐδος καὶ Ἐλπινίκης. Εἰς μάτην προσεπάθουν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ παρηγορήσωσι τὸν ἐμπαθῆ Ἡρώδην διαγράψαντες ψηφίσματι ἐκ τοῦ ἀττικοῦ ἡμερολογίου τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου τῆς Παναθηναΐδος· ὁ ἀτυχὴς πατὴρ ἦν τοσούτῳ μᾶλλον ἀπαρηγόρητος, ὅσῳ ἐξ ὁλο-

[1] Φιλόστρατος ἔνθ. ἀνωτ. σ. 533 ἔκδ. Morelli.

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κλήρου τῆς οἰκογενείας του οὐδεὶς ἄλλος τῷ ἐναπέμεινεν ἢ εἷς μέχρις ἀπελπισίας βλὰξ υἱός, περὶ οὗ συνείθιζε νὰ λέγῃ μετὰ πικρίας

Εἷς δ' ἔτι που μωρὸς καταλείπεται εὑρεῖ οἴκῳ,

παρῳδῶν τὸν ὁμηρικὸν στίχον

Εἷς δ' ἔτι που ζωὸς καταλείπεται εὑρεῖ πόντῳ[1].

Ἐκτὸς ὅμως τῶν οἰκογενειακῶν τούτων δυστυχημάτων καὶ λυπῶν καὶ ἐν τῷ κοινωνικῷ καὶ πολιτικῷ αὐτοῦ βίῳ δὲν ἔμεινεν ἀνενόχλητος καὶ εὐτυχὴς ὁ Ἀθηναῖος οὗτος Κροῖσος. Ὁ ἐμπαθὴς χαρακτὴρ καὶ τὸ ἐπιβλητικὸν καὶ ἀπότομον αὐτοῦ ἐκίνουν τὸ μῖσος καὶ τὴν ἀγανάκτησιν τῶν συμπολιτῶν του, ὅσην καὶ ἂν ἠσθάνοντο ἄλλως πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνην διὰ τὰς μεγαλοδωρίας του, καὶ οὕτως ἀπέκτησε πολλοὺς ἀντιπάλους καὶ ἐχθροὺς ἰδίᾳ μεταξὺ τῶν σοφιστῶν, οἵτινες ἐκ παντὸς τρόπου προσεπάθουν νὰ ποιήσωσιν αὐτὸν ἐκποδών. Ὅτε λοιπὸν ἐν ἔτει 171 οἱ ὡς τοποτηρηταὶ ἐν Ἑλλάδι διατρίβοντες ἀδελφοὶ Κυντίλιοι δυσαρεστηθέντες ἐκηρύχθησαν κατὰ τοῦ ἰσχυροῦ Ἡρώδου, οἱ ἐν Ἀθήναις δυσηρεστημένοι προσεκάλεσαν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ παρεπονέθησαν κατὰ τῆς τυραννίας τοῦ Ἡρώδου, διὸ οἱ τοποτηρηταὶ κατήγγειλαν αὐτὸν παρὰ τῷ αὐτοκράτορι. Πρὸς μείζονα ὅμως ἀσφάλειαν τρεῖς ἐκ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ, Δημόστρατος, Πραξαγόρας καὶ Μαμερτῖνος καλούμενοι, ἐπορεύθησαν αὐτοπροσώπως πρὸς τὸν ἐν Σιρμίῳ τῆς Παιονίας τότε διατρίβοντα αὐτοκράτορα Μάρκον Αὐρήλιον καὶ κατηγόρησαν τὸν Ἡρώδην ἐπὶ τυραννίᾳ.

[1] Ὀδ. δ, 498.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἄξιον δὲ σημειώσεως, ὡς τῆς μεγάλης τοῦ Ἡρώδου ἰσχύος χαρακτηριστικόν, εἶνε, ὅτι οἱ τρεῖς οὗτοι ἀντίπαλοί του κρύφα καὶ ἀφανῶς ἐπεχείρησαν τὴν ἐκδρομὴν ταύτην, βεβαίως ὅπως διαφύγωσι τὰς ἐνέδρας τοῦ ἰσχυροῦ αὐτῶν ἀντιπάλου· φθάσαντες δ' ἐκεῖ εὗρον θερμοὺς συνηγόρους ἑαυτῶν καὶ τῶν παραπόνων τῶν Ἀθηναίων τὴν περιβόητον τοῦ αὐτοκράτορος σύζυγον Φαυστίναν καὶ τὴν νεαρὰν αὐτῆς θυγατέρα, ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις καὶ πρότερον πολλὰς κατὰ τοῦ Ἡρώδου εἶχε λάβει ὑποψίας, διότι εἶχε διαδοθῆ ὅτι ὁ πρώην διδάσκαλός του συνεβούλευσε τὸν συνάρχοντα αὐτοῦ Λούκιον Οὐῆρον νὰ ποιήσῃ τὸν Μάρκον ἐκποδών, εὑρέθη ἤδη διατεθειμένος νὰ τιμωρήσῃ αὐτόν. Ὁ Ἡρώδης ὅμως μεταβὰς εἰς Σίρμιον, ἄγνωστον ἂν κατὰ πρόσκλησιν ἢ αὐτομάτως, ὑπερήσπισεν ἑαυτὸν τοσοῦτον ἐντόνως καὶ ἐφάνη τοσοῦτον ἐξωργισμένος ἐναντίον τοῦ μαθητοῦ του Μάρκου, διότι ἔδωκεν ἀκρόασιν εἰς τὰς κατηγορίας τῶν ἀντιπάλων του, ὥστε ὁ εὐγνώμων αὐτοκράτωρ μεταξὺ Σκύλλης καὶ Χαρύβδεως εὑρεθείς, ὅπως ἐξέλθῃ τῆς δυσχεροῦς θέσεως, τὸν μὲν Ἡρώδην ἠθώωσε καὶ ἀπελθόντα εἰς Ἀθήνας ἠτήσατο συγγνώμην διὰ φιλοφρονητικωτάτης καὶ δικαιολογητικῆς ἐπιστολῆς, κατεδίκασεν ὅμως ὡς αἴτιον ἕνα τῶν δούλων αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀντιπάλους του ἀπέλυσε φιλοφρόνως. Ἔκτοτε ὁ Ἡρώδης βαρέως διὰ τὴν δίκην ταύτην πληγωθεὶς τὴν φιλοτιμίαν ἀπεσύρθη πλέον ὁλοτελῶς τοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ ἔζη τοῦ λοιποῦ ἐν ταῖς λαμπραῖς αὐτοῦ ἐπαύλεσιν ἐν Κηφισσίᾳ καὶ ἐν Μαραθῶνι καταγινόμενος μόνον περὶ λόγους, πλῆθος δὲ νέων συνέῤῥεεν αὐτόθι, ὅπως διδαχθῶσι παρ' αὐτοῦ τὴν τέ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χνην τοῦ εὖ λέγειν. Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος πρὸς ἔνδειξιν τῆς πρὸς τὸν διδάσκαλον ὑπολήψεώς του ἀνέθηκεν αὐτῷ, ὅτε ἐρρύθμισε καὶ συνεπλήρωσε τὰ ἐν Ἀθήναις ἐκπαιδευτήρια, τὴν γενικὴν τοῦ καθιδρύματος ἐποπτείαν καὶ τὸν διορισμὸν καὶ παῦσιν τῶν καθηγητῶν, ταὐτοχρόνως ὅμως διώρισε πρῶτον προεστῶτα τῆς νεότητος καὶ διδάσκαλον τῆς ῥητορικῆς τὸν μυστικὸν τοῦ Ἡρώδου ἀντίπαλον Θεόδοτον, ὅπερ οὐκ ὀλίγον ἐλύπησε τὸν γέροντα καὶ ἐμπαθῆ διδάσκαλόν του[1]. Ὁ Ἡρώδης ἀπεβίωσεν εἰς ἡλικίαν 76 ἐτῶν ἐν Μαραθῶνι, κατὰ τὸ ἔτος 177 πιθανῶς, καὶ ἐτάφη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων παρὰ τὴν ῥητὴν αὐτοῦ ἐπιθυμίαν μεγαλοπρεπῶς ἐν τῷ Σταδίῳ· ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ ἐτέθη ἡ ἑξῆς σύντομος ἐπιγραφή:

Ἀττικοῦ Ἡρώδης Μαραθώνιος, οὗ τάδε πάντα,
κεῖται τῷδε τάφῳ, πάντοθεν εὐδόκιμος.

Ὁ Ἡρώδης εὐηργέτησε καὶ ἐκόσμησε διὰ λαμπρῶν οἰκοδομῶν οὐ μόνον τὰς Ἀθήνας, ἀλλὰ καὶ ἄλλας ἑλληνικάς τε καὶ ἰταλικὰς πόλεις μετὰ γενναιοδωρίας ὄντως βασιλικῆς. Ἐκ δὲ τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἐν τῇ ῥητορικῇ μαθητῶν οἱ ἐπισημότατοι ὑπῆρξαν Χρῆστος ὁ Βυζάντιος, Αἴλιος Ἀριστείδης Εὐδαίμων ὁ ἐκ Βιθυνίας, οὗ σώζονται 55 λόγοι, καὶ ὁ Τύριος Ἀδριανός, ὁ ἐκφωνήσας καὶ τὸν ἐπιτάφιον τοῦ Ἡρώδου. Ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ σοφιστῶν διεκρίνοντο ὁ Θεόδοτος καὶ ὁ Φίλαγρος.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ Ἀθηναῖος οὗτος, οὗ ὁ βίος καὶ αἱ περιπέτειαι εἶνε λίαν χαρακτηριστικὰ οὐ μόνον τῆς

[1] Πρβ. περὶ πάντων τούτων Φιλόστρατον ἐν βίῳ Ἡρώδου 2, 1 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καθόλου θέσεως τῶν τότε σοφιστῶν, μάλιστα τῶν πλουσίων ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸ πάντων τῆς τότε τῶν ἐν Ἀθήναις πραγμάτων καταστάσεως. Ὅσον ἡ μεγαλοδωρία τοῦ ἀνδρὸς τούτου εἶνε ἀξιοθαύμαστος καὶ περιποιεῖ τιμὴν αὐτῷ τε καὶ τῇ ὅλῃ αὐτοῦ πατρίδι, τόσον ἀφ' ἑτέρου τὸ πρόσωπον, ὅπερ οὗτος διεδραμάτισεν ἐν Ἀθήναις ἐν διαφόροις περιπτώσεσι, μαρτυρεῖ τὴν πενίαν τῶν Ἀθηναίων, τὴν οἰκτρὰν αὐτῶν ἀδυναμίαν, τὴν παραλυσίαν τοῦ πολιτεύματος καὶ τῶν πατρίων θεσμῶν καὶ τὴν ἠθικὴν αὐτῶν κατάπτωσιν, ἀγομένων καὶ φερομένων ὑπὸ σχολαστικῶν σοφιστῶν καὶ μετὰ θαυμασίας εὐκαμψίας καὶ διπροσωπίας ὁτὲ μὲν κατακολακευόντων, ὁτὲ δὲ καταμηνυόντων καὶ διαβαλλόντων τὸν αὐτὸν ἄνδρα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, τὴν σχετικῶς καλλιτέραν ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους αὐτοκράτορας, ὁ πολιτικὸς βίος ἐν Ἀθήναις εἶχεν ἀπολέσει πᾶσαν σπουδαιότητα καὶ σημασίαν καὶ περιωρίζετο εἰς συζητήσεις ἀσκόπους περὶ τῆς ἱκανότητος τῶν διαφόρων σοφιστῶν, τὰ δὲ πρότερον πολιτικὰ κόμματα εἶχον ἀντικατασταθῆ ὑπὸ ἑτέρων, σκοπὸν ἐχόντων τὴν ὑπεράσπισιν καὶ ὑποστήριξιν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ πλουσίου σοφιστοῦ καὶ τὴν καταδίωξιν τῶν ἐναντίων αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐν τοῖς σοφιστικοῖς σπουδαστηρίοις διαδιδόμενα πάθη μετεδίδοντο καὶ εἰς τοὺς κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν ἀλλοδαπῶν σπουδαστῶν ζῶντας πολίτας. Εἰς τοιαύτην σμικρότητα εἶχον περιέλθει τὰ πράγματα ἐν τῇ μεγαλοπράγμονι τῆς Ἑλλάδος ἡγεμονίδι, καὶ ὅμως αἱ Ἀθῆναι ἦσαν τότε ἡ εὐδαιμονεστέρα τῆς Ἑλλάδος πόλις! Tempora mutantur et nos mutamur in illis!

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ἡ κατάστασις τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν διέμεινε σχεδὸν ἡ αὐτή. Αἱ σχολαὶ ἐξηκολούθουν καὶ ἐπὶ Κομμόδου (180-193) νὰ ἦνε τὸ μόνον τῶν Ἀθηνῶν καύχημα καὶ ἐν πλήρει ἀκμῇ. Ὁ Φιλόστρατος διηγεῖται ὅτι ὁ ἐκ Ναυκράτιδος Πολύδευκτος τοσαύτην ἐκέκτητο εὐγλωττίαν, ὥστε κατεγοήτευσε τὸν ἀποτεθηριωμένον ἐκεῖνον αὐτοκράτορα καὶ διωρίσθη ὑπ' αὐτοῦ πρὸς ἀμοιβὴν καθηγητὴς τῆς ῥητορικῆς ἐν Ἀθήναις[1]. Συγχρόνως δ' ἤκμαζον ἐν Ἀθήναις ὁ συμπολίτης τοῦ Πολυδεύκτου Πτολεμαῖος, ὁ Ἄνδριος Οἰνόμαχος, ὁ Θρᾷξ Ἀθηνόδωρος καὶ ὁ Περίνθιος Ῥοῦφος[2]. Ὁ δὲ τοῦ Κομμόδου διάδοχος Σεπτίμιος Σεβῆρος (193—211), ὅστις ὡς νεανίας εἶχε διατρίψει ἐν Ἀθήναις, ἄγνωστον ἂν χάριν σπουδῶν ἢ πρὸς θέαν τῶν κοσμούντων τὴν πόλιν ἀπείρων καλλιτεχνικῶν ἔργων, καὶ κατὰ τὴν ἐνταῦθα διαμονήν του εἶχε δυσαρεστηθῆ κατὰ τῶν φιλοσκωμμόνων Ἀθηναίων, αὐτοκράτωρ γενόμενος ἐξεδικήθη ἀγενῶς τὴν ἐλευθέραν πόλιν ἀφαιρέσας τινὰ τῶν προνομίων αὐτῆς καὶ δεικνύμενος ἑκάστοτε δυσμενὴς πρὸς αὐτήν[3]. Οὐχ ἧττον ὅμως τὸ ἐλεύθερον πολίτευμα καὶ τὰ κυριώτατα τῶν προνομίων διετήρησεν ἡ πόλις καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου, ὡς καὶ ἐπὶ μακρὸν εἰσέτι μετ' ἐκεῖνον. Ὁ μανιώδης τοῦ Σεβήρου διάδοχος Καρακάλλας (212—217) ἀπ' εὐθείας μὲν οὐδὲν ἔπραξε κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ἠλάττωσεν ὅμως τὰ μέγιστα τὸ ἀξίωμα τῆς πόλεως αὐτῶν, ὡς καὶ πασῶν τῶν ἐλευθέρων πό-

[1] Φιλόστρατος ἐν Βίοις Σοφιστῶν, 2, 12.

[2] Πρβ. Φιλόστρατον ἐν Βίοις Σοφιστῶν, 2, 14, 15, 17 καὶ 18.

[3] Σπαρτιανὸς ἐν βίῳ Σεβήρου, κεφ. 3.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λεων, διὰ τοῦ διαβοήτου ἐκείνου διατάγματος, δι' οὗ πάντες οἱ οἰκοῦντες ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐκηρύσσοντο Ῥωμαῖοι πολῖται ἔχοντες πλήρη τά τε βάρη καὶ τὰ προνόμια τῆς τάξεως ταύτης[1]. Διότι διὰ τοῦ διατάγματος τούτου καὶ οἱ Ἀθηναῖοι πολῖται, καίπερ ζῶντες αὐτόνομοι οἶκοι, ὑπεβάλλοντο εἰς τὰς βαρείας ὑποχρεώσεις τῶν ἐλευθέρων Ῥωμαίων πολιτῶν, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἐξάσκησις τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ῥωμαίου πολίτου δὲν ἦτο λίαν ἐπωφελὴς εἰς αὐτοὺς ἐν ᾗ καταστάσει τότε εὑρίσκοντο. Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ἐπανειλημμένου τούτου περιορισμοῦ τῶν προνομίων τῆς πόλεως καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἐκπαιδευτήρια δὲν ηὐνόησαν ἀμφότεροι οἱ αὐτοκράτορες οὗτοι, τοὐναντίον ἐπανειλημμένως ἠπείλησαν τὴν κατάργησιν τῶν προνομίων τῶν δημοσίων καθηγητῶν, οἷον τῆς ἀτελείας αὐτῶν, εὐτυχῶς ὅμως εἰς μόνας τὰς ἀπειλὰς περιωρίσθησαν, διὸ τὰ ἐν Ἀθήναις ἐκπαιδευτήρια, ἂν μὴ ηὐδοκίμησαν ἐπ' αὐτῶν καὶ τῶν ἀμέσως διαδόχων αὐτῶν, καὶ δὲν παρήκμασαν ὅμως, ἀλλ' ἀναφέρονται ἀρκετοὶ σοφισταὶ περίφημοι ἀκμάσαντες ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν τελευταίαν τοῦ β' καὶ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ γ' μ. Χ. αἰῶνος. Τοιούτους ἀναφέρει ὁ Φιλόστρατος τὸν Ἀθηναῖον Ἀπολλώνιον, τοὺς ἐκ Ναυκράτιδος Ἀπολλώνιον καὶ Πρόκλον, οἵτινες συγχρόνως ἐδίδασκον ἐν Ἀθήναις ὡς σοφισταί, τὸν Θεσσαλὸν Ἱππόδρομον καὶ ἄλλους. Καὶ αὐτὸς δ' ὁ συγγραφεὺς τῶν Βίων τῶν Σοφιστῶν, Φιλόστρατος ὁ πρεσβύτερος, διέτριψεν ἐπὶ μακρὸν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐδίδαξεν ἐπὶ Σεβήρου, μέχρις

[1] Πρβ. Δίωνος Κασσίου βιβλ. 77.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

οὗ ἔπειτα ὡς εὐνοούμενος τῆς μητρὸς τοῦ Καρακάλλα μετέβη εἰς τὴν Ῥώμην καὶ διέτριβεν ἐκεῖ. Σύγχρονος τοῦ Φιλοστράτου ἦν καὶ ὁ περιπατητικὸς φιλόσοφος Ἀλέξανδρος ὁ ἐξ Ἀφροδισιάδος. Πάντων ὅμως τούτων καὶ ἄλλων κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ γ' αἰῶνος ἀκμασάντων σοφιστῶν καὶ φιλοσόφων διασημότατος ὑπῆρξεν ὁ Ἀθηναῖος Λογγῖνος, ὅστις διὰ τὸ πλῆθος τῶν γνώσεών του ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ζῶσα βιβλιοθήκη καὶ κινούμενον μουσεῖον[1], καὶ οὗ τὰ διασωθέντα συγγράμματα εἶνε τὰ κάλλιστα πνευματικὰ προϊόντα τῆς ἐποχῆς του. Ὁ διάσημος οὗτος Ἀθηναῖος, ἀφοῦ ἐπὶ μακρὸν ἐδίδαξεν ἐν Ἀθήναις, μετέβη ἀκολούθως πρὸς τὴν περιβόητον Ζηνοβίαν, τὴν ἡγεμονίδα τῆς λαμπρᾶς Παλμύρας ἐν Συρίᾳ, ὡς φίλος καὶ σύμβουλος αὐτῆς, ἐκεῖ δὲ ἐπέπρωτο νὰ γείνῃ θῦμα τῶν συμβουλῶν του μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἅλωσιν τῆς Παλμύρας καὶ τὴν πτῶσιν ἐκείνης κατὰ τὸ 273 μ. Χ. ἔτος[2]. Ἐν Ἀθήναις εἰσέτι διαμένων ὑπῆρξε βεβαίως αὐτόπτης μάρτυς τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 249 ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Δεκίου διαταχθέντος φοβεροῦ τῶν χριστιανῶν διωγμοῦ, καθ' ὃν ἐμαρτύρησαν ἐν Ἀθήναις ὁ Ἡράκλειος, ὁ Παυλῖνος καὶ ὁ Μενέδημος, ὧν τὴν μνήμην ἑορτάζει ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία τὴν 15ην Μαΐου. Ἐκτὸς τῶν ὀλίγων τούτων εἰδήσεων τίποτε ἄλλο δὲν γνωρίζομεν περὶ τῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν καθ' ὅλον τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ τρίτου μ. Χ. αἰῶνος, φαίνεται ὅμως ὅτι μετὰ τὰς ἐπὶ Σεβήρου καὶ Καρακάλλα μετα-

[1] Εὐνάπιος ἐν βίῳ Πορφυρίου, σ. 16, ἔκδ. Commelin. πρβ. καὶ Φαβρικίου Bibliotheca gr., τόμ. ΣΤ', σ. 79, ἔκδ. Harles.

[2] Πρβ. Ζωσίμου ἱστορ. 1. 56. καὶ Σουίδαν ἐν λέξει Λογγῖνος.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

βολὰς ἡ πόλις διέμεινεν ἐπί τινας δεκαετηρίδας ἐντελῶς ἀνεπηρέαστος καὶ ἥσυχος, ζῶσα κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ ἐκπαιδευτηρίων.

Περὶ δὲ τὰ 260, ἐνῷ τὸ λοιπὸν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους κατεκλυδωνίζετο ὑπὸ ἐσωτερικῶν τε καὶ ἐξωτερικῶν κινδύνων, αἱ Ἀθῆναι ἀπήλαυσαν παροδικῆς τινος εὐεξίας καὶ λαμπρότητος διὰ τῆς ἐξαιρετικῆς εὐνοίας τοῦ τότε Καίσαρος εἰσέτι Γαλλιηνοῦ, ὅστις ἐν τῷ νεανικῷ αὐτοῦ ἐνθουσιασμῷ ἐπεδίωκε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀδριανοῦ. Ὁ ἑλληνικῆς παιδείας καὶ ἀγωγῆς κάτοχος Καῖσαρ οὗτος τοσοῦτον ἐνθουσιασμὸν ᾐσθάνετο διὰ τὰς Ἀθήνας, ὥστε μανιωδῶς ἐπεδίωξε τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἀθηναίου πολίτου καὶ τὴν ἐν τοῖς Ἀρειοπαγίταις κατάταξίν του, ὡς πολίτης δ' Ἀθηναῖος ἐχρημάτισε καὶ ἄρχων ἐπώνυμος[1] καὶ ποικιλοτρόπως ἐπεδείξατο τὴν ἑαυτοῦ εὔνοιαν καὶ μέριμναν περὶ τῆς ἐνδόξου πόλεως. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐν ἔτει 261 εἰς αὐτοκράτορα ἀναγόρευσίν του δὲν ἔπαυε μεριμνῶν περὶ τῆς προσφιλοῦς αὐτῷ πόλεως ὁ Γαλλιηνός, ἤδη ὅμως ἀπησχόλουν ἀδιακόπως τὴν προσοχήν του ἕτεραι σπουδαιότεραι τοῦ ὅλου κράτους ὑποθέσεις, ὅπερ κίνδυνοι σπουδαιότατοι καὶ κλύδωνες σφοδροὶ ἐξ ἀνατολῶν καὶ βορρᾶ ἠπείλουν νὰ καταλύσωσι, μάλιστα δ' οἱ βορειόθεν προερχόμενοι. Ὁ πολέμιος οὗτος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἦσαν τὰ βάρβαρα ἐκεῖνα φῦλα τῆς βορείου Εὐρώπης καὶ ἰδίως τῆς Γερμανίας, ἅτινα ὑπὸ μὲν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων Σκύθαι, ὑπὸ δὲ τῶν Ῥωμαίων γενικῷ ὀνόματι Γερμανοὶ ἐκαλοῦντο, κατὰ δὲ τὴν ἐποχὴν

[1] Πρβ. Τρεβέλλιον Πολλίωνα ἐν Gallieni duo, κεφ. 11.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ταύτην ἦσαν γνωστὰ ὑπὸ διάφορα ὀνόματα, οἷον Φράγκοι, Σουηδοί, Γότθοι καὶ ἄλλα. Ἐκ τῶν βαρβάρων τούτων φυλῶν ἡ μᾶλλον ἡμᾶς νῦν ἐνδιαφέρουσα ἦσαν οἱ Γότθοι. Οὗτοι ἤδη ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Φιλίππου τοῦ Ἄραβος (244—249) εἶχον ἐκκινήσει ἐκ τῶν ἐν Γερμανίᾳ κατοικιῶν των διευθυνόμενοι πρὸς τὰ μεσημβριοανατολικὰ καὶ κατέλαβον τὰς πέραν τοῦ Δουνάβεως χώρας μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Βορυσθένους[1]. Ἐπὶ δὲ τοῦ διαδόχου ἐκείνου Δεκίου (249—251), ὀλίγους μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν αὐτοῦ μῆνας, διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν Μοισίαν, συνισταμένην ἐκ τῶν σημερινῶν Σερβίας, Βουλγαρίας καὶ Θρᾴκης, δῃοῦντες καὶ λεηλατοῦντες φρικτὰ τὴν χώραν. Ὁ αὐτοκράτωρ Δέκιος, ὅστις εἶχεν ἐκστρατεύσει κατ' αὐτῶν, μετὰ πολλὰς μεταβολὰς τῆς τύχης, τέλος ἐνικήθη ὑπὸ τῶν ἀνδρείων ἐκείνων βαρβάρων ἐν τῇ παρὰ τῷ Forum Trebonii μάχῃ καὶ ἔπεσεν ἐν αὐτῇ αὐτός τε καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ· ἀλλ' οἱ βάρβαροι μείναντες εὐχαριστημένοι εἰς ὅσα εἶχον λεηλατήσει ἀνεχώρησαν εἰς τὰ ἴδια μετὰ τῆς πλουσίας των λείας λαβόντες διὰ συνθήκης καὶ ἐτήσιον φόρον παρὰ τοῦ νέου αὐτοκράτορος Γάλλου[2]. Ὁ δραστήριος Δέκιος, φοβούμενος τὴν πρὸς Μ. πρόοδον τῶν βαρβάρων, εἶχεν ἐξαποστείλει πρὸς ὀχύρωσιν τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ ἐξασφάλισιν τῆς Ἑλλάδος τὸν τότε τριβοῦνον

[1] Πρβ. καὶ Κ. Παπαῤῥηγοπούλου Ἱστορ. τοῦ ἑλλ. ἔθνους, τόμ. Β', σ. 502 ἑπ.

[2] Πρβ. Ζώσιμον, Ἱστορ. 1, 24. Ζωναρᾶν, Χρον. 12, 20 C. Δ. 21 καὶ Γεώργιον Σύγκελλον, Χρονικ. σ. 705 ἔκδ. Βόννης. Τὸ Forum Trebonii καλεῖ ὁ Σύγκελλος Ἄβρυτον ἑλληνιστί.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μετέπειτα δὲ περιβόητον αὐτοκράτορα καὶ ἔνδοξον τῶν Γότθων νικητὴν Κλαύδιον μετὰ στρατοῦ[1], ἐπὶ τοῦ παρόντος ὅμως αἱ χῶραι αὗται ἔμειναν ἥσυχοι. Οἱ δὲ βάρβαροι μετὰ τὴν πρώτην ταύτην εἰς ῥωμαϊκὰς χώρας ἐπιδρομήν, ἐκπληχθέντες, φαίνεται, ἐκ τῆς δραστηρίου ἀντιστάσεως τοῦ Δεκίου, ἔτρεψαν τὰ κατακτητικά των βλέμματα πρὸς ἀνατολάς, κατέκτησαν τὸ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Κολχίδι, τῇ σήμερον Κριμαίᾳ, Βοσπόριον κράτος, ἐκυρίευσαν τὸν στόλον αὐτοῦ, ὃν ηὔξησαν διὰ τῆς κατασκευῆς καὶ πολλῶν ἄλλων πλοίων, καὶ ἐκεῖθεν ὁρμώμενοι διὰ θαλάσσης ἐλεηλάτησαν ἐν ἐπανειλημμέναις ἐπιδρομαῖς πάντα τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τοῦ Βοσπόρου, μάλιστα δὲ κατελεηλάτησαν τὰς πόλεις Χαλκηδόνα, Νικομήδειαν, Νίκαιαν καὶ Προῦσαν ἐν ἔτει 259, ἐνῷ συγχρόνως ἕτερα αὐτῶν στίφη ἐλεηλάτουν σποράδην τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας[2]. Ταύτας δὲ τὰς ἐπιδρομάς των ἐπανέλαβον συχνάκις κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν οἱ Γότθοι, ὥστε ὅ τε Οὐαλεριανὸς (253—259) καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Γαλλιηνὸς διέταξαν τὴν ἁπανταχοῦ ὀχύρωσιν τῆς χώρας καὶ ὁλόκληρον τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἐτέθη εἰς κίνησιν πρὸς ἀπόκρουσιν καὶ κατάπαυσιν τῶν φοβερῶν ἐκείνων ἐπιδρομῶν. Ἰδίᾳ δὲ φαίνεται ὅτι ἐφρόντισε περὶ ὀχυρώσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἀθηνῶν ὁ κεκηρυγμένος τῆς πόλεως ταύτης φίλος καὶ προστάτης Γαλλιηνός, ὅς ἐξαπέστειλε τὸν στρατηγὸν Κλεόδημον πρὸς ὀχύρωσιν τῶν Ἀθηνῶν, ἐνῷ συγχρόνως

[1] Τρεβέλλιος Πολλίων ἐν βίῳ Κλαυδίου, κεφ. 16.

[2] Ζώσιμος, 1, 26—28 καὶ 31—36. Ἀμμιανὸς Μαρκελλῖνος, 31, 5. Γεώργιος Σύγκελλος, Χρονικ., σ. 715 ἑπ., ἔκδ. Βόννης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

οἱ Πελοποννήσιοι ὠχύρουν τὸν Ἰσθμὸν καὶ στρατὸς ἑλληνικὸς παρεσκευάζετο νὰ καταλάβῃ τὰς Θερμοπύλας. «Ταραχαῖς ἡ Ἑλλὰς ἐξετάζετο πᾶσα καὶ Ἀθηναῖοι μὲν «τοῦ τείχους ἐπεμελοῦντο, οὐδεμιᾶς, ἐξότε Σύλλας «τοῦτο διέφθειρεν, ἀξιωθέντος φροντίδος, Πελοποννή«σιοι δὲ τὸν Ἰσθμὸν διετείχιζον, κοινὴ δὲ παρὰ πάσης «φυλακὴ τῆς Ἑλλάδος ἐπ' ἀσφαλείᾳ τῆς χώρας ἐγί«νετο» λέγει ὁ Ζώσιμος[1]. Καὶ ἦτο τῷ ὄντι καιρὸς νὰ ὀχυρωθῇ ἥ τε Ἑλλὰς πᾶσα καὶ ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν· διότι δὲν παρῆλθε πολὺς καιρὸς καὶ οἱ Γότθοι διαπλεύσαντες ἐν ἔτει 267 τὸν Βόσπορον καὶ Ἑλλήσποντον ἐντὸς 500 πλοίων, ἀφοῦ προηγουμένως ἀπεβιβάσθησαν εἰς Βυζάντιον καὶ Χρυσόπολιν, κατέπλευσαν εἰς τὸ Αἰγαῖον καί, καίπερ νικηθέντες καθ' ὁδὸν ἐν μὲν τῇ ξηρᾷ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Κλεοδήμου, ἐν δὲ τῇ θαλάσσῃ ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Οὐενεριανοῦ, ἐξηκολούθησαν τὴν περαιτέρω πορείαν των λεηλατοῦντες τὰ πρὸ ποδῶν μέρη, ἰδίως δὲ τὴν Κύζικον, Λῆμνον, Σκῦρον, Κόρινθον, Σπάρτην, καὶ εἰσπλεύσαντες εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ ἀποβιβασθέντες ἐξεπολιόρκησαν τὰς Ἀθήνας καὶ οἰκτρῶς αὐτὰς ἐλεηλάτησαν ἱκανῶς ἐν τῇ πόλει διατρίψαντες[2]. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην οἱ Ἀθηναῖοι, καίπερ ἀπὸ αἰώνων ἤδη ἀπομαθόντες τὴν χρῆσιν τῶν ὅπλων, ἐπεδείξαντο παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν τοσαύτην ἀνδρίαν καὶ φιλοπατρίαν, ὥστε ἐφάνησαν τῷ ὄντι ἄξιοι τῶν Μαραθωνομάχων ἀπόγονοι, διατηρήσαντες καὶ κατὰ τὸν

[1] Ἱστορ. 1, 29. πρβ. Ζωναρᾶ 12, 23. Γεωργ. Συγκέλλου, σ. 715, ἔκδ. Βόννης.

[2] Σύγκελλος, σ. 717. Ζώσιμος, 1, 39. Τρεβέλλιος Πολλίων ἐν Gallieni duo, κ. 13.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αἰῶνα τοῦτον τῆς γενικῆς ἀποχαυνώσεως μόνον τῶν Ἑλλήνων ἀρκετὸν αἴσθημα τῆς τῶν προγόνων ἀρετῆς καὶ δόξης. Ἐνῷ οἱ βάρβαροι κατεγίνοντο διαρκῶς περὶ τὴν διαρπαγὴν τῆς πόλεως ὁ Ἀθηναῖος Δέξιππος, διαφυγὼν τὰς τῶν πολεμίων χεῖρας, συνήγαγε περὶ ἑαυτὸν περὶ τοὺς δισχιλίους συμπολίτας του καὶ διὰ προσλαλιᾶς διαπύρου ἐξάψας αὐτῶν τὸν πατριωτισμὸν ἐπεχείρησε νὰ ἐκδιώξῃ τῆς χώρας καὶ καταστρέψῃ τοὺς ἐκδρομεῖς. Ὁ Δέξιππος συνέγραψε μετὰ ταῦτα ὁ ἴδιος τὴν ἱστορίαν τῶν γοτθικῶν τούτων ἐπιδρομῶν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Σκυθικὰ» ἐν γλώσσῃ ἐξαιρέτῳ καὶ μετὰ χάριτος μὲν καὶ ἀμεροληψίας ἀξίας τοῦ Ξενοφῶντος, φιλοπατρίας δ' ἀνωτέρας τῆς ἐκείνου[1]· ἐκ τοῦ συγγράμματος ὅμως τούτου ὀλίγιστα μόνον ἀποσπάσματα

[1] Ὁλόκληρον τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἦν Πόπλιος Ἑρέννιος Δέξιππος καὶ καλεῖται ὑπὸ Εὐναπίου, Σιμπλικίου, Σουΐδα καὶ Τζέτζη ῥήτωρ καὶ φιλόσοφος. Ἐκτὸς τῶν Σκυθικῶν συνέγραψε καὶ ἄλλα ἱστορικὰ συγγράμματα «τὰ μετ' Ἀλέξανδρον» καὶ «χρονικὴν ἱστορίαν», ἅτινα πάντα μέχρις ἀσημάντων τινῶν ἀποσπασμάτων ἀπωλέσθησαν. Ἴδε τὰ ἀποσπάσματα αὐτοῦ ἐν τῇ παρισινῇ συλλογῇ. Historici graeci, ediderunt Mueller, τόμ. Γ', σ. 666—687 καὶ τόμ. Δ', σ. 7—36. Ὁ Φώτιος ἐκφέρει τὴν ἐξῆς περὶ τῶν Σκυθικῶν αὐτοῦ κρίσιν ἐν Βιβλιοθήκ. κώδ. 82: «Ἀνεγνώσθη δὲ αὐτοῦ καὶ τὰ Σκυθικά, ἐν οἷς αἱ «Ῥωμαίων αὐτῷ καὶ Σκυθῶν ἀναγράφονται μάχαι τε πρὸς ἀλλήλους «καὶ λοιπαὶ ἀξιόλογοι πράξεις. Ἔστι δὲ τὴν φράσιν ἀπέριττός τε «καὶ ὄγκῳ καὶ ἀξιώματι χαίρων καί, ὡς ἂν τις εἴποι, ἄλλος μετά «τινος σαφηνείας Θουκυδίδης, μάλιστά γε ἐν ταῖς σκυθικαῖς ἱστο«ρίαις.» Πρβ. πρὸς τούτοις περὶ Δεξίππου, Εὐνάπιον ἐν ἀρχῇ τῆς ὑπ' αὐτοῦ συμπληρώσεως τῆς ἱστορίας τοῦ Δεξίππου. Εὐάγριον ἐν Ἐκκλησ. ἱστορ. 5, 24, Σουΐδαν ἐν λέξει Δέξιππος καὶ Ἰω. Τζέτζην ἐν Χιλ. ἱστορ. 9, 274 ἐπ. Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ἴδε I. G. Vossius, de historicis graecis, II, 16. ἔκδ. Westermann σ. 290 ἐπ. καὶ Φαβρίκιον ἐν Bibliotheca graeca, τόμ. Ζ', σ. 335 ἐπ. ἐκδ. Harles.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, ἐν οἷς καὶ μέρος τοῦ λόγου ἐκείνου, δι' οὗ οὗτος ἐξῆψε τὴν ἀνδρίαν καὶ φιλοπατρίαν τῶν Ἀθηναίων. Ὁ λόγος οὗτος, ἐπειδὴ δεικνύει τὸ φρόνημα, ὅπερ καὶ μετὰ αἰώνων ἀπόλεμον βίον καὶ ἀποχαύνωσιν ἐπεκράτει παρά τισιν ἐκ τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἰδίᾳ τῶν Ἀθηναίων, τῶν μεγαθυμοτάτων πάντων Ἑλλήνων, δὲν πρέπει νὰ παραληφθῇ ἐνταῦθα, ἔνθα μετὰ κόπου ἄλλως συνάγομεν τὰς γλίσχρας καὶ διεσπαρμένας εἰδήσεις περὶ Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς αἰῶνας τούτους. Ἔχουσι δὲ τὰ περισωθέντα ἡμῖν ἀποσπάσματα ὡς ἑξῆς.

«Καὶ καρτερίᾳ οἱ πόλεμοι μᾶλλον ἢ πλήθει κρίνον-«ται. Ἡμῖν δύναμίς τε οὐ φαύλη (δισχίλιοι γὰρ οἱ σύμ-«παντες ἠθροίσθημεν) καὶ τὸ χωρίον ἐρυμνότατον, ὅθεν «ὁρμώμενους χρὴ τοὺς πολεμίους κακοῦν, σποράσι τε «ἐπιτιθεμένους καὶ τὰς παρόδους αὐτῶν ἐνεδρεύοντας· «ἐξ ὧν κρατοῦσι μὲν ἡμῖν τῷ τρόπῳ τούτῳ ῥώμη ἔσαι «καὶ δέος οὐ μέτριον παρέξομεν τοῖς ἐναντίοις· συνι-«σταμένων δέ, ἀντιστησόμεθα προτείχισμα τῶν ὅπλων «οὐ φαῦλον τὸ ἐρυμνὸν τοῦ χωρίου καὶ τήνδε τὴν ὕλην «ἔχοντες. Οἵ τε ἐναντίοι ἐκ διαφόρων προσβάλλοντες, «οἷα οὐ πάνυ καταφανέσι ταράξονται καὶ οὐκ ἐν τῷ «ἴσῳ τρόπῳ τοῖς πρόσθεν πολεμήσουσι, τάξιν τε αὐτῶν «λύοντες καὶ οὔθ' ὅπου τὰ τοξεύματα καὶ ἀκόντια με-«τιέναι χρὴ εἰδότες, καὶ τῶν τε ἀφιεμένων ἀτυχήσουσι «καὶ ὑφ' ἡμῶν ἔτι μᾶλλον κακώσονται. Ἡμεῖς τε τῇ «ὕλῃ πεφραγμένοι ἐπίσκοποι καὶ ἐξ ὑπερδεξίων μεθή-«σομεν καὶ ἀσφαλέστεροι μὲν εἰς τὸ ὁρᾶν ἐσόμεθα, οὐ «ῥᾷστοι δὲ βλάπτεσθαι. Περὶ δὲ αὖ τῆς ὁμόθεν μάχης, «εἰ δὴ καὶ αὐτῆς δεήσαι, ἐκεῖνο χρὴ λογίζεσθαι, ὡς οἱ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«μέγιστοι κίνδυνοι μεγίστας καὶ προθυμίας παρέχον-
«ται, καὶ ἐν τῷ ἀπόρῳ τῆς σωτηρίας ἡ ἀντίστασις
«ἑτοιμοτέρα καὶ πολὺ τὸ ἀνέλπιστον ἐξέβη, βιαζομέ-
«νων τε ὑπὲρ τοῦ ἀμηχάνου καὶ ἀμυνομένων ὑπὲρ τῶν
«σπουδῆς ἀξίων τιμωρίας ἐλπίδι. Οὐδὲ γὰρ ἔστιν ὅτῳ
«ἂν πρὸ ἡμῶν μείζους γένοιντο ὑποθέσεις τῆς ἀγανα-
«κτήσεως, οἷα δὴ γενῶν τῶν ἡμετέρων καὶ πόλεως ὑπὸ
«τῶν ἐναντίων κατεσχημένης. Συνεπίθοιντο δ' ἂν αὐ-
«τοῖς καὶ ὅσοι ἀνάγκῃ ἄκοντες συστρατεύουσιν, ὅτε
«τὴν ἡμετέραν ἔφοδον αἴσθοιντο, ἐλευθερίας τῆς σφε-
«τέρας ἐλπίδι.

«Πυνθάνομαι δὲ καὶ τὴν βασιλέως δύναμιν τὴν ναυ-
«τικὴν οὐχ ἑκὰς εἶναι ἀρήξουσαν ἡμῖν, ἣ συνταχθέν-
«τας συνεισβαλεῖν κράτιστα. Καὶ ἐπὶ τῷδε ἡγοῦμαι ὡς
«καὶ τοὺς Ἕλληνας εἰς τὸ αὐτὸ τοῦτο πρόθυμον ἐπά-
«ξομεν. Αὐτὸς δὲ δὴ ὢν οὐκ ἔξω κινδύνου οὐδὲ εὐτυ-
«χέστερον πράττων ἐπὶ ταῦτα ἶεμαι, ἀρετῆς ἐπιθυμῶν
«καὶ διακινδυνεύων, τὰ τιμιώτατα δὲ θέλων περιποιήσα-
«σθαι καὶ εἰς ἐμαυτὸν μὴ καταλῦσαι τῆς πόλεως τὴν
«ἀξίωσιν. Καὶ παραινῶ ὧδε γινώσκειν. Ἔπεισι μὲν ἡ
«τελευτὴ πάντας ἀνθρώπους καταλῦσαι τὸν βίον, ἐν
«τοῖς περὶ τῆς πατρίδος ἀγῶσιν ἆθλον κάλλιστον καὶ
«δόξαν ἀίδιον φέρων . . .

«Συστήσεσθαι δὲ ἡμῖν καὶ ἐκ τῆς τύχης τὰ εἰκὸς
«ἄγει. Ἥ τε γὰρ ὑπόθεσις δικαιοτάτη, καθ' ἣν ἀμυνού-
«μεθα τοὺς προαδικήσαντας, καὶ τὸ δαιμόνιον ταύτῃ
«ὡς ἐπὶ πολὺ βραβεύει τὰ ἀνθρώπεια, προθυμότατον
«ὂν συμφορὰς ἐλαττῶσαι καὶ εἰς τὰ ἀμείνω συνάρα-
«σθαι. Καλὸν δὲ γνωρίσαι τὸ πάτριον ἡμῶν σχῆμα καὶ
«αὐτοὺς τοῖς Ἕλλησιν ἀρετῆς καὶ ἐλευθερίας γενέσθαι

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«παράδειγμα, καὶ παρά τε τοῖς οὖσι καὶ τοῖς ἐπιγι-
«γνομένοις εὐκλείας ἀειμνήστου μετασχεῖν, ἔργῳ δει-
«κνύντας, ὡς καὶ ἐν ταῖς συμφοραῖς τὸ φρόνημα τῶν
«Ἀθηναίων οὐχ ἥττηται. Σύνθημα δὲ τοῦ πολέμου ποιῆ-
«σας καὶ τὰ φίλτατα ποιησάμενοι καὶ τὸ ταῦτα διασώ-
«σασθαι, εἰς τὴν ἀντίστασιν συνταττώμεθα, θεοὺς ἀφό-
«ρους ἀρωγοὺς ἐπικαλεσάμενοι.»

Τοιαῦτα ἀγορεύσας ὁ Δέξιππος πρὸς τοὺς περὶ αὐ-
τὸν Ἀθηναίους καὶ ἐξάρας αὐτῶν τὸ φρόνημα ἔπεισε
ν' ἀγωνισθῶσι καὶ ἀποθάνωσιν ὑπὲρ τῶν πατρίων θεῶν
καὶ τῶν φιλτάτων. Οἱ πολέμιοι φαίνεται ὅτι οὐ μόνον
τὴν πόλιν, ἀλλὰ καὶ τὴν πέριξ χώραν ἐξερχόμενοι ἐ-
λεηλάτουν καὶ ἐδήουν, διὸ ὡς καταλληλότατον πρὸς
φθορὰν αὐτῶν μέτρον ἐθεώρησεν ὁ Δέξιππος τὸ νὰ ἐνε-
δρεύῃ καὶ ἐπιπίπτῃ κατὰ τῶν ἐπὶ λείαν ἐξερχομένων
Γότθων ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς καὶ ἐκ τῶν ἐν τῷ ἐλαιῶνι
ἐνεδρῶν, ὅπως καταστήσῃ οὕτως ἀδύνατον αὐτοῖς τὴν
περαιτέρω ἐν τῇ χώρᾳ διαμονήν, τυχὼν δ' εὐκαιρίας νὰ
ἐπιπέσῃ καὶ κατὰ τῶν ἐν τῷ ἄστει εὑρισκομένων, τὸ
σχέδιον δὲ τοῦτο ἐπέτυχεν ὁλοτελῶς· διότι οἱ Γότθοι
τοσαύτην ὑπέστησαν ἐξ αὐτοῦ φθοράν, ὥστε ἠναγκά-
σθησαν οἱ περιλειπόμενοι ἐξ αὐτῶν νὰ ἐγκαταλίπωσι
τὴν Ἀττικὴν καὶ ν' ἀναχωρήσωσι διὰ θαλάσσης· ἐκεῖ
ὅμως ἀπαντήσας αὐτοὺς ὁ πρὸς βοήθειαν τῶν Ἀθηνῶν
μετὰ στόλου σπεύδων στρατηγὸς Κλεόδημος τοὺς ἐνί-
κησε καὶ κατέστρεψε κατὰ κράτος[1]. Οὕτως ἀπηλλάγη

[1] Ζώσιμος, 1, 35 ἐπ. Ζωναρᾶς, 12, 26. Γ. Σύγκελλος, Χρονικ., σ. 717, ἔκδ. Βόννης, Ὀρώσιος 7, 42. καὶ Βικτώριος, de caesaribus, κεφ. 33. Ὁ Ζωναρᾶς ἐσφαλμένως καλεῖ τὸν Κλεόδημον μόνον ἐλευθερωτὴν τῶν Ἀθηνῶν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἡ Ἀττικὴ καὶ ἡ τῆς Παλλάδος πόλις τῶν φθοροποιῶν ἐκείνων βαρβάρων χάρις εἰς τὸ ἔτι διαμένον γενναῖον φρόνημα καὶ τὴν φιλοπατρίαν τῶν βαρβαροκτόνων Ἀθηναίων. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο, ἀποτελοῦν μίαν τῶν λαμπροτέρων σελίδων τῆς ἀθηναϊκῆς ἱστορίας καὶ δεικνύον οἷον φρόνημα δύναται νὰ ἐμβάλῃ καὶ ὁ ὁπωσοῦν ἐλεύθερος καὶ αὐτόνομος βίος, εἶναι δυστυχῶς ἡ μόνη λαμπρὰ καὶ γενναία τῶν Ἀθηναίων πρᾶξις κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους. Ἐγένετο δ' ἡ εἰσβολὴ αὕτη τῶν Γότθων εἰς Ἀττικὴν ἐπὶ Γαλλιηνοῦ ἐν ἔτει 267, καὶ ὄχι, ὡς ὁ Κεδρηνὸς καὶ Ζωναρᾶς παραδίδουσιν, ἐν ἔτει 269, τὸ πρῶτον ἔτος τῆς τοῦ Κλαυδίου αὐτοκρατορίας, ὅπερ ἤγαγέ τινας τῶν νεωτέρων εἰς τὸ παράλογον συμπέρασμα, ὅτι δὶς ἐπανειλημμένως ἐκυριεύθησαν αἱ Ἀθῆναι ὑπὸ τῶν Γότθων, ἐν ἔτει δηλ. 267 ὑπὸ τῶν Γότθων καὶ ἐν ἔτει 269 ὑπὸ τῶν Αἰρούλων. Διότι ὑπὸ πάντων τῶν ἀρχαίων μία μόνη ἅλωσις τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀναφέρεται, οἱ δὲ Αἴρουλοι δὲν ἦσαν ἢ μία φυλὴ τῶν Γότθων, ὥστε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ Κεδρηνὸς καὶ ὁ Ζωναρᾶς ἔθηκαν τὴν εἰσβολὴν ταύτην εἰς τὸ πρῶτον ἔτος τῆς τοῦ Κλαυδίου ἀρχῆς κατὰ συμπερασμόν, διότι τότε ἀκριβῶς οἱ σκυθικοὶ πόλεμοι εὑρίσκοντο ἐν πλήρει ἀκμῇ[1]. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, ἐλευθερώσαντες τὴν καταλεηλατηθεῖσαν πόλιν των ἐκ τῆς μάστιγος ταύτης, ἐτίμησαν διαφερόντως τὸν σωτῆρα αὐτῶν Δέξιππον, ἐκλέξαντες αὐτὸν καὶ ἄρχοντα βασιλέα. Ὡς τοιοῦτος δὲ ἐχρημάτισεν οὗτος καὶ ἀγωνοθέτης κατὰ τὰ Παναθήναια, ὡς ἐξάγεται ἔκ τι-

[1] Ἴδε Ellissen, zur Geschichte Athens, σ. 129.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νος ἐπιγραφῆς ἐπὶ τοῦ ποδοστάτου τοῦ ὑπὸ τῶν υἱῶν αὐτοῦ κατ' ἀπόφασιν τοῦ Ἀρείου Πάγου, τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου ἀνεγερθέντος αὐτῷ ἀνδριάντος[1]. Οἱ Γότθοι εἶχον καταστρέψει κατὰ τὴν ἐν Ἀθήναις διαμονήν των πλεῖστα ἔργα τέχνης, ἰδίως δὲ μετάλλινα, καὶ ἄλλην ζημίαν καὶ διαρπαγὴν διέπραξαν μεγάλην συμπαραλαβόντες σὺν τῇ ἄλλῃ λείᾳ ἐξ εὐμετακινήτων ἀντικειμένων καὶ ἀπείρους δούλους. Κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην τῆς λεηλασίας τῆς πόλεως διηγοῦνται οἱ ἱστορικοὶ καὶ τὸ ἑξῆς περὶ αὐτῶν· «Συναγαγόντες πάντα «τὰ ἐν τῇ πόλει βιβλία, καῦσαι ταῦτα ἠβούλοντο, εἷς «δέ τις τῶν συνετῶν παρ' αὐτοῖς δοκούντων ἀπεῖρξε «τοὺς ὁμοφύλους τοῦ ἐγχειρήματος, φάμενος ὡς περὶ «ταῦτα οἱ Ἕλληνες ἀσχολούμενοι πολεμικῶν ἀμελοῦ«σιν ἔργων καὶ οὕτως εὐχείρωτοι γίνονται[2]. » Ὁ βαρβαρικὸς ὅμως οὗτος συλλογισμός του ἐπέπρωτο πρὸς τιμὴν τῶν γραμμάτων καὶ τῶν φώτων τάχιστα ν' ἀποδειχθῇ ἐσφαλμένος ὑπὸ τῆς ἀνδρίας τῶν Ἀθηναίων.

Οἱ Γότθοι μετὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἀποτυχίας καὶ ἥττας, ἀντὶ ν' ἀποθαρρυνθῶσιν, ἔτι μᾶλλον ἐξήφθησαν καί, μόλις παρῆλθον δύο ἔτη, ἐπεχείρησαν φοβερώτεροι καὶ πολυαριθμότεροι ἐπιδρομὴν νέαν διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου, τώρα ὅμως εἰσέπλευσαν τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον καί, ἀφοῦ εἰς μάτην προσεπάθησαν νὰ κυριεύσωσι τὴν Κασσάνδρειαν καὶ Θεσσαλονίκην, μία μὲν αὐτῶν

[1] Ἴδε τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην, ἐν ᾗ ἀπαριθμοῦνται καὶ τὰ δημόσια τοῦ Δεξίππου ἀξιώματα, παρὰ Boeckh, C. I. gr., τόμ. Α', ἀριθ. 380 σ. 439 ἐπ. Κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἡ βουλὴ τότε συνέκειτο ἐξ 750 (Ψ Ν) μελῶν.

[2] Ζωναρᾶς, 12, 26. πρβ. καὶ τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Εὐναπίου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μοῖρα ἐπέδραμε πάλιν τὰ ἑλληνικὰ παράλια, χωρὶς ὅμως νὰ δυνηθῇ νὰ κυριεύσῃ πόλιν τινά, οἱ δὲ λοιποὶ ἀποβιβασθέντες διήλασαν λεηλατοῦντες τὴν Μακεδονίαν μέχρι Μοισίας, ἔνθα ὁ αὐτοκράτωρ Κλαύδιος ὁ Β' (268—270) κατώρθωσε νὰ νικήσῃ αὐτοὺς κατὰ κράτος παρὰ τὴν πόλιν Νάϊσον ἐν ἔτει 270, ἐξ οὗ ἐπαξίως Γοτθικὸς ἐκλήθη. Τὰ λείψανα τῶν κατασυντριβέντων βαρβάρων διεσπάρησαν τότε ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν, δὲν ἐτόλμησαν ὅμως νὰ ἐπιτεθῶσι καὶ κατὰ τῶν ὠχυρωμένων Θερμοπυλῶν, ὥστε καὶ πάλιν ἔμεινεν ἀνέπαφος ἡ κυρίως Ἑλλάς, ἕως ὅτου ὁ καταδιώκων αὐτοὺς αὐτοκρατορικὸς στρατὸς ἀφ' ἑνὸς καὶ ὁ στόλος ἀφ' ἑτέρου κατέστρεψαν καὶ τὰ τελευταῖα ταῦτα λείψανα τῆς ὁλόκληρον τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἐκ θεμελίων κλονησάσης μάστιγος[1].

Ἀφοῦ παρῆλθεν ὁ φοβερὸς οὗτος ἐκ βορρᾶ κίνδυνος, ἐπὶ ἥμισυν περίπου αἰῶνα ἥ τε ὅλη Ἑλλὰς καὶ αἱ Ἀθῆναι ἀπήλαυσαν διαρκοῦς εἰρήνης, ἥτις μεγάλως συνέτεινε πρὸς ἀνάῤῥωσιν τῆς χώρας ἐκ τῶν δεινῶν τραυμάτων τῶν ἐπενεχθέντων αὐτῇ ὑπὸ τῶν ἀγρίων ἐκείνων βαρβάρων. Αἱ σχολαὶ τῶν Ἀθηνῶν ἐξηκολούθουν καὶ μετὰ ταῦτα ν' ἀκμάζωσι καὶ τόσῳ μείζονα νὰ λαμβάνωσιν ἐν τῷ ἐθνικῷ κόσμῳ σημασίαν, ὅσῳ ὁ χριστιανισμὸς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον διεδίδετο ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, αἱ δ' ἐν Ἀθήναις σοφιστικαὶ καὶ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ καὶ οἱ ἐν αὐταῖς διδάσκοντες ἀπέβαινον ὁ τε-

[1] Ζώσιμος, 1. 42, 43—46. Τρεβέλλιος Πολλίων ἐν βίῳ Κλαυδίου 5—16. Εὐτρόπιος ἐν Σκυθικ. 9, 11. Αὐρήλιος Βίκτωρ, de caesaribus, 34. Ἴδε περὶ τῶν γοτθικῶν ἐπιδρομῶν Gibbon. Decline and Fall of the roman empire κεφ. 10 καὶ 11.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λευταῖος καὶ ἰσχυρότατος τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ προμαχὼν καὶ ὁ ἐπιμονώτερος πολέμιος τῆς νέας διδασκαλίας. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἄλλη τῆς πόλεως κατάστασις, ὡς καὶ ἡ τῆς ὅλης Ἑλλάδος, οὐσιωδῶς εἶχε βελτιωθῇ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, καὶ ἡ Ἑλλὰς ἀνῆκεν εἰς τὰς εὐπορωτέρας καὶ σχετικῶς ἀκμαιοτέρας τοῦ κράτους ἐπαρχίας, ὡς ἐκ τῶν μεταξὺ Λικιννίου καὶ Κωνσταντίνου συμβάντων ἐξάγεται. Ὅτε δηλ. ὁ Κωνσταντῖνος ἀνέλαβεν ἐν ἔτει 324 τὸν πρὸς Λικίννιον περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου ἀγῶνα, συνήγαγε τὰς ναυτικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, συνισταμένας ἐκ 200 πολεμικῶν καὶ 2000 φορτηγῶν πλοίων, κατὰ τὸ πλεῖστον πλοίων τε καὶ ναυτῶν ἑλληνικῶν, ἐν Πειραιεῖ ὑπὸ τὸν νεαρὸν καὶ ἡρωϊκὸν αὐτοῦ υἱὸν Κρίσπον[1]. Ἡ ἐκλογὴ αὕτη τοῦ Πειραιῶς πρὸς στάθμευσιν τοσαύτης δυνάμεως μαρτυρεῖ ὅτι ἥ τε πόλις αὕτη εἶχεν ἀναλάβει ἤδη καὶ δὲν ἦτο οἵαν εἶχεν ἰδεῖ αὐτὴν ὁ Παυσανίας κατὰ τὸν δεύτερον αἰῶνα, καὶ ἐν Ἀθήναις ὑπῆρχον μεγάλαι ἀγοραὶ ἐπιτηδείων καὶ ἀρκετὸν ἐμπόριον· διότι τὸ πλῆθος τῶν ἐπιβατῶν καὶ τὸ στενόχωρον τῶν φορτηγῶν πλοίων ἐβίαζον βεβαίως τὸν στόλον νὰ σταθμεύῃ εἰς μέρη, ἔνθα τὰ ἐπιτήδεια ὡς ἀφθονώτατα ὑπῆρχον πρὸς πορισμόν. Ἀλλὰ καὶ ὁ τοῦ Λικιννίου στόλος ἐξ ἑλληνικῶν τὰ μάλιστα πλοίων συνέκειτο, ὅπερ δηλοῖ ὅτι ἡ θαλασσοπλοία ἦτο τότε πρὸ πάντων ἐν χερσὶ τῶν Ἑλλήνων. Ὑπεβοήθουν δὲ καὶ τότε τὴν τῶν Ἀθηνῶν σχετικὴν ἀκμὴν καὶ τὸ ἐλεύθερον πολίτευμα, αἱ ἐνταῦθα σχολαὶ καὶ τὸ μέγα τῆς πόλεως ἠθικὸν ἀξίωμα, ὥστε

[1] Ζώσιμος, 2, 20 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

διὰ πάντα ταῦτα ἡ πόλις τῆς Παλλάδος ἤκμαζεν ἐπὶ Κωνσταντίνου. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος, μεθ' ὅλην τὴν ὑπ' αὐτοῦ προτίμησιν καὶ προστασίαν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐσεβάσθη ἐν τούτοις τὴν ἔνδοξον τοῦ ἀρχαίου βίου πρόμαχον πόλιν καὶ ἀπένειμεν αὐτῇ μεγάλας τιμὰς μαρτυρούσας πολλαχῶς τὴν ἰδιαιτέραν εὔνοιαν καὶ τὸν πρὸς τὸ σεμνὸν αὐτῆς ὄνομα σεβασμὸν αὐτοῦ· διότι οὐ μόνον διέταξεν ἐτησίαν διαμονὴν σίτου μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν ἐκ τῶν αὐτοκρατορικῶν ἀποθηκῶν καὶ ἀπήλλαξε τοὺς διδασκάλους διαφόρων φόρων βελτιώσας καὶ ἄλλως τὴν θέσιν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ «βασι-«λεὺς ὢν καὶ κύριος πάντων στρατηγὸς ἐκείνων ἠξίου «ἀποκαλεῖσθαι καὶ τοιαύτης εἰκόνος τυγχάνων μετ' ἐ-«πιγράμματος ἐγάννυτο πλέον ἢ τῶν μεγίστων τιμῶν «ἀξιωθεὶς» κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ μετέπειτα αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ [1].

Πότε οἱ Ἀθηναῖοι ἀπένειμαν τῷ Κωνσταντίνῳ τὸ τοῦ στρατηγοῦ ἀξίωμα καὶ ἵδρυσαν αὐτῷ ἀνδριάντα μετὰ τοιαύτης ἐπιγραφῆς δὲν ἀναφέρεται ῥητῶς, πιθανὸν ὅμως εἶνε ὅτι τοῦτο ἐγένετο εἴτε κατ' αὐτὸ τὸ ἔτος 324, ὅτε ὁ κατὰ Λικιννίου πόλεμος ἐξ Ἀθηνῶν ὡρμᾶτο, ἢ ὀλίγον μετὰ ταῦτα, ὅτε ὁ μονάρχης ἐκεῖνος εὐγνωμονῶν, φαίνεται, καὶ διὰ τὴν τῶν Ἀθηναίων ἐπικουρίαν καὶ τιμῶν τὴν πόλιν διέταξε τὴν ἐτησίαν τοῦ σίτου διανομήν [2]. Ὁ αὐτὸς ὅμως Κωνσταντῖνος, ὁ το-

[1] Ἐν Ἐγκωμίῳ εἰς Κωνστάντιον, σ. 8, ἔκδ. Spanheim. πρβ. Εὐνάπιον ἐν βίῳ Αἰδεσίου σ. 22, ἔκδ. Boissonade καὶ Κώδικ. Θεοδοσ. 13, 3, 1 καὶ 2.

[2] Ὁποία ἄγνοια τῆς ἱστορίας ἐπεκράτει κατὰ τοὺς τελευταίους τοῦ Μεσαιῶνος αἰῶνας δεικνύει ὁ κατὰ τὴν 14 ἑκατονταετηρίδα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σαύτην πρὸς τὰς Ἀθήνας ἐπιδειξάμενος εὔνοιαν, ἔθηκεν ἀφ' ἑτέρου τὰς βεβαίας βάσεις τῆς πτώσεως τῆς ἐθνικῆς τῆς Παλλάδος πόλεως. Τὸ κυριώτατον τῆς πόλεως ταύτης κόσμημα ἦσαν οἱ πολυάριθμοι ναοὶ καὶ αἱ λοιπαὶ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας οἰκοδομαί, καὶ ἡ κυριωτάτη αὐτῆς σημασία συνίστατο εἰς τὰς τοῦ ἐθνισμοῦ προμαχούσας φιλοσοφικὰς καὶ σοφιστικὰς σχολάς, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος, εἰ καὶ ἐπεδείξατο κατ' ἀρχὰς ἀνεξιθρησκείαν, ἀργότερα ἐκηρύχθη φανερὰ ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ὑπῆρξεν ὁ κυριώτατος μοχλὸς τῆς ταχείας ὑπεροχῆς καὶ κυριαρχίας αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἅτε πρῶτος ἀναγνωρίσας αὐτὸν ὡς ἐπίσημον τοῦ κράτους θρησκείαν ἀντὶ τῆς μέχρι τοῦδε ἐθνικῆς, ὅπερ κατήνεγκε κατὰ τῶν Ἀθηνῶν τὸ τελευταῖον καίριον καὶ θανάσιμον τραῦμα. Ἐκτὸς δὲ τούτου εὐθὺς μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τοῦ Λικιννίου κατὰ τὴν ἐν τῷ θρόνῳ ἐξασφάλισίν του ἐξέδωκεν ἐπὶ πολλὰ κατὰ συνέχειαν ἔτη σειρὰν διαταγμάτων, δι' ὧν ὁτὲ μὲν ἀπηγόρευε τοῖς ἐθνικοῖς τὸ θύειν, τουτέστιν αὐτὴν τὴν ἐξάσκησιν τῆς θρησκείας των, ὁτὲ δ' ἀφῄρει τὰ ἐθνικὰ ἱερὰ τὰς κτήσεις των καὶ παρεχώρει αὐτὰς τοῖς χριστιανοῖς, καὶ διὰ παντὸς μέσου προσεπάθει ν' ἀποθαρρύνῃ μὲν τοὺς ἐθνικούς, ἀποκλείων αὐτοὺς καὶ τῶν πολιτικῶν θέσεων, νὰ ἐμψυχώσῃ δὲ καὶ ἐπικρατοῦσαν νὰ καταστήσῃ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, προβὰς τε-

ἀκμάσας χρονογράφος Νικηφόρος Γρηγορᾶς, ὅστις, παρανοήσας τοὺς ἀνωτέρω λόγους τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ ἐκ τῆς ἐπὶ Φραγκοκρατίας καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν συμπεραίνων, γράφει ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἀπένειμε τῷ στρατηγῷ τῶν Ἀθηναίων τὸ τοῦ μεγάλου δουκὸς ἀξίωμα. Τόμ. Α', σ. 239, ἔκδ. Βόννης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λευταῖον καὶ μέχρι συστηματικῆς καταδιώξεως τῶν ἐθνικῶν[1].

Ἔτι δὲ συστηματικώτερον καὶ μετὰ φανατισμοῦ τὸν μὲν ἐθνισμὸν κατεδίωξε, τοὺς δὲ χριστιανοὺς ἐκ παντὸς τρόπου ἐπροστάτευσεν ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Κωνσταντίνου Κωνστάντιος, μάλιστα δὲ ὅταν, ποιησάμενος ἐκποδὼν τοὺς ἀδελφοὺς καὶ συνάρχοντας αὐτοῦ Κωνσταντῖνον τὸν Β' καὶ Κώνσταντα, ἔμεινε μόνος κυρίαρχος μέχρι τοῦ ἔτους 361. Αἱ κατὰ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας καταδιώξεις αὐτοῦ ἦσαν τοιαῦται, ὥστε ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις εἶχον παύσει αἱ δημόσιαι τελεταὶ καὶ θυσίαι καὶ ἡ δημοσία τέλεσις τῆς ἐθνικῆς λατρείας[2]. Τὸ ἑξῆς διάταγμα αὐτοῦ μαρτυρεῖ πόσον αὐστηρῶς κατεδίωξε καὶ πόσον πολὺ ἐπίεσε τοὺς ἐθνικοὺς ὁ φιλύποπτος οὗτος μονάρχης. «Placuit, λέ«γει, omnibus locis atque urbibus universis elandi «protinus templa, et accessu vetitis omnibus licen«tiam deliguendi perditis abnegari. Volumus etiam «cunctos a sacrificiis abstinere. Quod si quis aliquid «forte hujus modi perpetraverit, gladio sternatur; «facultates etiam perempti fisco decernimus vindi«cari; et similiter adfligi rectores provinciarum, si «facinora vindicari neglexerint[3]·» ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον· «ἔδοξεν ἡμῖν ἐν πάσῃ χώρᾳ καὶ ἐν πάσῃ «πόλει κλεισθῆναι τοὺς ἐθνικοὺς ναοὺς τοὐντεῦθεν καὶ

[1] Ἴδε διεξοδικῶς καὶ μετὰ πασῶν τῶν μαρτυριῶν περὶ τούτου Lasaulx, der Untergang des Hellenismus, ἐν Μονάχῳ 1854, σελ. 30 ἐπ.

[2] Πρβ. Λιβανίου ἐπιτάφ. εἰς Ἰουλιανὸν σ. 288, ἐκδ. Morelli.

[3] Κῶδηξ Θεοδοσ. βιβλ. 16, τίτλ. 10, νόμ. 4.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«δι' ἀπαγορεύσεως ἁπάντων κωλύειν τοὺς ἀπολωλό-
«τας ἁμαρτάνειν. Ἐπιθυμοῦμεν ἀπέχεσθαι σύμπαντας
«τῶν ἱερῶν. Εἰ δέ τις ἄλλως πράττει, ξίφει ἀναιρεί-
«σθω, καὶ τὰ ἀγαθὰ τοῦ φονευθέντος δημεύεσθαι κε-
«λεύομεν. Ὁμοίως δὲ κολαζέσθωσαν καὶ οἱ κατ' ἐπαρ-
«χίας διοικηταί, ἐὰν ἀμελῶσι κολάζειν τοὺς ἁμαρτά-
«νοντας.» Τὸ σκληρὸν ὅμως τοῦτο καὶ ὑπερδρακόν-
τειον διάταγμα τοῦ φανατικοῦ Κωνσταντίου οὐδέποτε
βεβαίως ἐξετελέσθη κατὰ γράμμα ὑπὸ τῶν φιλανθρώ-
πων τοῦ κράτους ὑπαλλήλων, πιθανῶς δὲ καὶ οὐδόλως
ἐδημοσιεύθη ὡς ὁ Τίββων φρονεῖ[1].

Ἀλλὰ καὶ ἡ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κτίσις, ἥτις
ὑπὲρ πάντα τὰ λοιπὰ ἔργα τοῦ Κωνσταντίνου ἀπηθα-
νάτισε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ ἡ ἐν αὐτῇ μετάθεσις τῆς
κυβερνητικῆς ἕδρας οὐχ ἧττον ἔβλαψαν τὰς Ἀθήνας
καὶ τὸν ἑλληνισμόν· διότι ἐκεῖ συνεκεντρώθησαν τῷ
χρόνῳ πᾶσαι αἱ τῆς Ἀνατολῆς ζωτικαὶ δυνάμεις, καὶ
ἐκεῖθεν ἐξῆλθον ἀργότερα τὰ διατάγματα ἐκεῖνα τῶν
βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ἅτινα ἔρριψαν τὰς Ἀθήνας
εἰς 13 αἰώνων θάνατον καὶ ἀφάνειαν. Ἐν τῷ μεταξὺ
ὅμως τούτῳ αἱ Ἀθῆναι ἐξηκολούθουν νὰ ἦνε ἡ ἀξιολο-
γωτέρα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἀντιπρόσωπος καὶ
πρόμαχος καὶ ὡς τοιαύτη ἐθεωρεῖτο ἡ πόλις αὕτη ὑπὸ
τῶν ἐθνικῶν, ὡς ἡ Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τῶν χριστιανῶν
καὶ Ἰουδαίων, διὸ ἀπέσπα πάντοτε ἰδιαζόντως τὴν προ-
σοχὴν τῶν αὐτοκρατόρων, οἱ μετριοπαθέστεροι τῶν
ὁποίων ἐπεδείξαντο πάντοτε σέβας τι καὶ εὐλάβειαν
πρὸς τὴν σεμνὴν πόλιν, τινὲς δ' ἐπεχείρησαν καὶ νὰ

[1] Decline and Fall . . . κτλ. κεφ. 21.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

βελτιώσωσι τὴν κατάςασιν αὐτῆς. Λόγου χάριν, ὁ ἀδελφὸς καὶ συνάρχων τοῦ φανατικοῦ καὶ μιαροῦ Κωνσταντίου Κώνστας ἐδωρήσατο τῇ πόλει σῖτόν τε καὶ «νή-«σους οὐκ ὀλίγας οὐδὲ μικρὰς εἰς ἀπαγωγὴν φόρου,» χαριζόμενος τῷ σοφιστῇ Προαιρεσίῳ[1]. Τὸ δὲ ἀνώτατον ἐν Ἀθήναις ἐκπαιδευτήριον εἶχε μὲν ἀπολέσει κατὰ τὸν τέταρτον τοῦτον αἰῶνα μέγα μέρος τῆς σπουδαιότητος καὶ ἀξίας του καὶ οἱ ἐν αὐτῷ διδάσκοντές τε καὶ διδασκόμενοι ἠσχολοῦντο μᾶλλον περὶ λόγους κενοὺς καὶ συστάσεις κομμάτων ἐκ μικροφιλοτιμίας καὶ συμφέροντος, διάγοντες καὶ βίον ἀνειμένον καὶ ἀκόλαστον, ὡς ἐκ τῶν περιγραφῶν τῶν συγχρόνων Λιβανίου καὶ Εὐναπίου πληροφορούμεθα[2], οὐχ ἧττον ὅμως, καὶ οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, αἱ ἐν Ἀθήναις σχολαὶ ἔχαιρον τὴν μεγίστην καὶ καλλίστην φήμην ἐν τῷ τότε κόσμῳ καὶ ἐνταῦθα συνέῤῥεον πρὸς ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν πανταχόθεν πάσης θρησκείας καὶ παντὸς ἔθνους οἱ φιλομαθεῖς· διότι ἐνταῦθα ἐδίδασκον ἢ διέτριβον οἱ ἐπισημότατοι τοῦ τότε καιροῦ σοφισταὶ καὶ λόγιοι. Οὕτως ἐδίδασκον ἐν Ἀθήναις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ Κωνσταντίνου ὁ ἐπὶ εὐγλωττίᾳ περιβόητος σοφιστὴς Προαιρέσιος, ὅστις τοσαύτην πανταχοῦ ἔχαιρε φήμην, ὥστε, ὅτε ἀργότερα, ἐν ἔτει 345 πιθανῶς, προσκληθεὶς ἴσως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως καὶ ἐν Γαλλίᾳ διαμένοντος Κώνσταντος νὰ μεταβῇ παρ' αὐτῷ, διέβη διὰ Ῥώμης, οἱ Ῥωμαῖοι τοσοῦτον ἐκολακεύθησαν ἐκ τῆς ἐπισκέψεως ταύτης, ὥστε

[1] Εὐνάπιος ἐν βίῳ Προαιρεσίου σ. 90, ἔκδ. Boissonade.

[2] Ἴδε Κ. Παπαῤῥηγοπούλου Ἱστορ. τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους, τόμ. Β'. σ. 631 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀνήγειραν αὐτῷ ἀνδριάντα μετὰ τῆς πομπώδους ἐπιγραφῆς:

Regina rerum Roma regi eloquentiae.

Ὅτε δ' ὁ σοφιστὴς οὗτος ἐπανέκαμψεν εἰς Ἀθήνας, ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ διάταγμα τοῦ Κώνσταντος, δι' οὗ παρεχωροῦντο τοῖς Ἀθηναίοις πρὸς κάρπωσιν τῶν εἰσοδημάτων νῆσοί τινες, ἄγνωστον ποῖαι, διὸ ἐξελέγη ὑπὸ τῶν εὐγνωμονούντων Ἀθηναίων στρατοπεδάρχης[1], ἀξίωμα κατὰ πρῶτον ἀπάντων ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ ἱστορίᾳ. Συγχρόνως δὲ περίπου διέτριβεν ἐν Ἀθήναις διδάσκων καὶ ἕτερος περιβόητος σοφιστὴς ὁ Λιβάνιος, πρὸς ἀκρόασιν τοῦ ὁποίου ἄπειροι πανταχόθεν συνέρρεον ἐνταῦθα νέοι. Τότε διέτριψεν ἐν Ἀθήναις χάριν σπουδῆς καὶ ὁ μετὰ ταῦτα μέγας τῶν ἐθνικῶν προστάτης καὶ ἐνάρετος αὐτοκράτωρ Ἰουλιανός, κατὰ τὸ ἔτος 355 ἀπὸ Ἰουνίου περίπου μέχρι τῆς κατὰ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ ἔτους εἰς Καίσαρα προαγωγῆς του. Ἐνταῦθα ἐγνώρισε δύο ἄλλους ἐπίσης περιφανεῖς μετὰ ταῦτα γενομένους ἄνδρας, τότε δὲ σπουδάζοντας εἰσέτι, τὸν μέγαν Βασίλειον καὶ Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν. Ἐνταῦθα, ἐν τῇ θέᾳ τῶν ἀπαραμίλλων τῆς τέχνης ἔργων, ἅτινα περιλειπόμενα εἰσέτι ἐκόσμουν τὰς ἐθνικὰς Ἀθήνας, καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίῤῥοιαν τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἣν ἐπιμελῶς ἐσπούδασε, συνέλαβε τὸ καὶ πρότερον ἤδη ἐν αὐτῷ ῥίζας λαβὸν μέγα καὶ γενναῖον, ἀλλ' ἀδύνατον καὶ μάταιον, δυστυχῶς, σχέδιον τῆς ἀναζωογονήσεως τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ μετὰ τῆς ἀρχαίας θρησκείας καὶ τοῦ ἀρχαίου βίου. Οὐχὶ διὰ τὴν ἀνικανό-

[1] Εὐνάπιος ἐν βίῳ Προαιρεσίου ἔκδ. Boissonade, σ. 90.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τητα τοῦ ἀναμορφωτοῦ, ἀλλὰ διὰ τὴν κατάπτωσιν τοῦ πρὸς ἀναμόρφωσιν καὶ ἀναζωογόνησιν προωρισμένου στοιχείου, ἀπέτυχον αἱ πράγματι ἡρωϊκαὶ τοῦ κλασικοῦ τὰ φρονήματα Ἰουλιανοῦ προσπάθειαι[1]. Ὁ Ἰουλιανὸς ἦν ἐκ τῶν τραγικῶν ἐκείνων ὄντων, ἅτινα, εἰς τὰ μεθόρια δύο ἐποχῶν ἱστάμενα, ἀντὶ τολμηρῶς νὰ περιπτυχθῶσι τὸ μέλλον καὶ τούτου τὰ συμφέροντα νὰ ἐπιδιώξωσι, στρέφονται πρὸς τὰ ὀπίσω, ἰσχυρότερον ὑπὸ τοῦ παρελθόντος ἑλκυόμενα καί, ἐνῷ προσπαθοῦσι ν' ἀναχαιτίσωσι τὴν προοδεύουσαν τῶν γεγονότων ἀνάπτυξιν, κατασυντρίβονται ὑπὸ ἑτέρου μοιραίου καὶ ἰσχυροτέρου βραχίονος. Πῶς ὁ Ἰουλιανὸς περιῆλθεν εἰς τοιαύτην θέσιν εἶναι εὔκολον ψυχολογικῶς νὰ ἑρμηνευθῇ. Κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ συναγωνιστοῦ καὶ ἀπολογητοῦ αὐτοῦ Ἀμμιανοῦ ὁ Ἰουλιανὸς ἦν ἀνὴρ φύσει ἡρωϊκὸς καὶ μεγαλοφυής[2], χαρακτὴρ μέγας, ὅστις ἐν ἐποχῇ νάννῳ τυχὼν πολλαχῶς ἐκακώθη καὶ παρεμορφώθη ἀντὶ ἥρωος ῥήτωρ γενόμενος. Ἡ ἔμφυτος ζωηρότης καὶ ἰσχὺς τοῦ πνεύματός του[3], δι' ὧν ἐν τῇ ἐποχῇ τοῦ Ἀχιλλέως ἢ τοῦ Ἀλεξάνδρου θ' ἀπέβαινεν ὅμοιός των, περιέπεσαν ἐν τῇ ἐποχῇ του εἰς χεῖρας τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς σοφιστικῆς, αἵτινες ἀπὸ ἀνδρὸς τῶν πράξεων μετέβαλον αὐτὸν εἰς φίλον

[1] Περὶ Ἰουλιανοῦ, ἐκτὸς ἰδιαιτέρων βιογραφιῶν, κάλλιστα ἐπραγματεύθησαν ὁ Gibbon ἔνθ. ἀνωτ. κεφ. 19, 22-24· ὁ Lasaulx, ἔνθ. ἀνωτ. σ. 59 ἐπ. 62 ἐπ. καὶ μετὰ πολλῆς χάριτος ὁ ἡμέτερος Κ. Παπαρρηγόπουλος Ἱστορ. τοῦ ἑλλην. ἔθνους τόμ. Β', σ. 631—649.

[2] Ἀμμιανὸς 25, 4, 1: vir profecto heroicis commesurandus ingeniis.

[3] Αὐτόθι, 26, 1, 3.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν λόγων, κατεβίβασαν τὴν ἡρωϊκὴν αὐτοῦ φιλοδοξίαν εἰς κουφότητα καὶ δημοκοπίαν[1], διέστρεψαν τὴν ἐλαστικότητα τῆς ψυχῆς του εἰς ἀμετράτρεπτον ὑπομονὴν[2] καὶ παρεμόρφωσαν τὴν τόσον ἀγαθὴν φύσιν του δι' ἐσωτερικῶν ἀντιφάσεων μέχρι μονομανίας καὶ ὑποχονδρίας[3]. Ὁ τότε χριστιανισμός, οἷον αὐτὸς τὸν ἐγνώρισε διὰ τῶν περὶ αὐτόν, οὐδόλως συνῇδε τῇ φύσει του, αἱ δὲ τρομεραὶ μιαιφονίαι τῶν συγγενῶν του αὐτοκρατόρων κατ' ἀλλήλων καὶ ἡ ἀπάνθρωπος πίεσις καὶ καταδίωξις τῶν ἐθνικῶν ὑπ' αὐτῶν ἐκέρδησαν τὸν εὐαίσθητον Ἰουλιανὸν ἔτι μᾶλλον ὑπὲρ τῶν πασχόντων ἐθνικῶν. Ἀντὶ ὅμως τοῦ Ἀριστοτέλους ἔσχε διδασκάλους τὸν γραμματικὸν Νικοκλῆ, τὸν νεοπλατωνικὸν Μάξιμον καὶ τὸν σοφιστὴν Λιβάνιον, οἵτινες, ἐκ τῆς ἀρχαιότητος καὶ αὐτοὶ τρεφόμενοι καὶ ἐξ ἐκείνης ἀρύοντες τὴν ἑαυτῶν σοφίαν, οὐδαμῶς ἄλλως ἐγνώριζον νὰ κορέσωσι τὴν διψῶσαν αὐτοῦ φαντασίαν ἢ δι' εἰκόνων τῆς παρελθούσης λαμπρότητος, πρὸς ὧν τὴν ἀπομίμησιν προέτρεπον αὐτόν[4]. Οὗτοι ἀνεγίνωσκον μετ' αὐτοῦ τὸν Ὅμηρον καὶ τοὺς λοιποὺς μεγάλους τῆς ἀρχαιότητος ποιητὰς καὶ πεζογράφους, προέτρεψαν αὐτὸν νὰ μυηθῇ τὰ ἐλευσίνια μυστήρια[5], ἔλεγον αὐτῷ ὅτι ἐν τῇ θρησκείᾳ πρέπει ν' ἀποφεύγῃ τις πάντα νεωτερισμόν,

[1] Ἀμμιανός 22, 13, 1. 25, 4, 13.

[2] Αὐτόθι, 22, 13, 2.

[3] Αὐτόθι, 25, 4, 16. Γρηγόριος Ναζιανζηνός λόγ. Ε', 23. σ. 162, Α.

[4] Σωκράτης 3, 1. Σωζόμενος 5, 2. Λιβάνιος λόγ. Α', σ. 24 ἐπ. 376, 389 ἐπ. 528. Εὐνάπιος ἐν βίῳ Μαξίμου σ. 47 ἐπ. ἔκδ. Boissonade.

[5] Εὐνάπιος ἐν βίῳ Μαξίμου σ. 52, ἔκδ. Boissonade.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὅτι αἱ τῶν Μουσῶν τέχναι εἶνε ἀναπόσπαστοι ἀπὸ τῆς τῶν Μουσῶν λατρείας, ὅτι σὺν τῇ πατρίῳ θρησκείᾳ ἐμαράνθησαν καὶ ἡ ἀρχαία φιλολογία καὶ τέχνη καὶ αὐτὴ ἡ πολιτεία καὶ ὁ βίος καθόλου[1], καὶ ὅτι οὗτος προώρισται ὑπὸ τῶν θεῶν «ἐπανάξειν τὰ πάτρια[2].» Τοιαύτη λοιπὸν ἀγωγὴ καὶ ἡ βαθεῖα ἐντύπωσις, ἣν παρήγαγον παρ' αὐτῷ τά τε ἄπειρα καὶ ἀπαράμιλλα ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ τὰ προϊόντα τῆς πνευματικῆς τῶν Ἑλλήνων ἀναπτύξεως καὶ αὐτὴ ἡ σκιὰ τοῦ σωζομένου ἔτι ἐν Ἀθήναις ἀρχαίου βίου καὶ τῆς ἐλευθερίας, ταῦτα πάντα ἐνέβαλον τῷ ἐπιχειρηματίᾳ καὶ φιλοδόξῳ Ἰουλιανῷ τὴν ἀμετάτρεπτον ἀπόφασιν, ἅμα τύχῃ εὐκαιρίας νὰ ἐπαναφέρῃ τὸν ἀρχαῖον βίον καὶ τὸ πάτριον τῶν Ἑλλήνων θρήσκευμα. Ὑπὸ τοιούτων δ' ἐμφορούμενος ἰδεῶν καὶ οὕτως ὢν διατεθειμένος, ἐγκατέλιπε κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 355 τὴν εἰρηνικὴν σκιὰν τῆς Ἀκαδημίας καὶ τὰς προσφιλεῖς του Ἀθήνας, ὅπως ὡς Καῖσαρ ἀναλάβῃ τὴν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ διοίκησιν τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ βορειοδυτικοῦ τοῦ κράτους τμήματος. Ὅπως κερδήσῃ δ' ὑπὲρ ἑαυτοῦ πάντας καὶ ἐπωφεληθῇ προσηκόντως τὰς περιστάσεις, φανερὰ μὲν ἐκήρυττεν ὅτι εἶνε χριστιανὸς καὶ πρεσβεύει τὴν ἐπικρατοῦσαν τοῦ κράτους θρησκείαν, ἐσωτερικῶς ὅμως ἐμελέτα πάντοτε πῶς νὰ ἐμψυχώσῃ καὶ ἐπαναφέρῃ τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν καὶ τὸν ἐθνικὸν βίον, στηριζόμενος ἰδίως εἰς τὴν σύμπραξιν τῆς ἐνταῦθα Ἑλ-

[1] Ἰουλιανὸς ἐπιστολ. 63, σ. 453 Β. Λιβάνιος λόγ. Α', σ. 405, 2 ἐπ. Γ', σ. 437, 2.

[2] Λιβάνιος λόγ. Α', σ. 332, 5 ἐπ. Ἴδε Lasaulx ἔνθ. ἀνωτ. σ. 59 ἐπ. ἔνθα ἀκριβῶς περιγράφεται ὁ χαρακτὴρ τοῦ Ἰουλιανοῦ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λάδος, ἧς οἱ κάτοικοι ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον εἰσέτι ἐθνικοί. Ὡς Καῖσαρ δέ, ἀφοῦ πρῶτον ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἐν Λευκετίᾳ, τοῖς νῦν Παρισίοις, ἕδρας του, ἀπέκρουσε καὶ ἐσωφρόνησε τοὺς εἰσβαλόντας Γερμανούς, ἐξηκολούθει κατὰ τὴν εἰρηνικήν του ἐν Λευκετίᾳ διαμονὴν πάντοτε παρασκευαζόμενος καὶ ἐνεργῶν ἐν κρυπτῷ πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ σχεδίου του. Ὅτε δ' αἱ ῥωμαϊκαὶ λεγεῶνες δυσαρεστηθεῖσαι κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου ἀνηγόρευσαν αὐτὸν καὶ ἄκοντα Αὔγουστον, ἤτοι αὐτοκράτορα, ἀπέῤῥιψεν ὁλοτελῶς τὸ προσωπεῖον, ἐκηρύχθη φανερὰ τῶν ἐθνικῶν προστάτης καὶ ἐξεκίνησεν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὸν Κωνστάντιον. Κατὰ τὴν στρατείαν ταύτην φθὰς εἰς Παιονίαν, ἔπεμψεν ἐντεῦθεν ἐπιστολὰς εἰς Ἀθήνας, εἰς Σπάρτην καὶ εἰς Κόρινθον, ἐν αἷς, δικαιολογῶν τὴν διαγωγήν του καὶ ἐκτιθέμενος τὰ σχέδιά του, ἐπεκαλεῖτο τὴν συνδρομὴν τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἀνίδρυσιν τοῦ ἀρχαίου βίου καὶ ἀναβίωσιν τοῦ ἀρχαίου θρησκεύματος· συγχρόνως δὲ διέταξε ν' ἀνοιχθῶσιν οἱ κεκλεισμένοι ἐθνικοὶ ναοί, ν' ἀνιδρυθῶσιν οἱ καταῤῥιφθέντες καὶ νὰ ἐπιτραπῇ ἡ τῶν θεῶν λατρεία, ὡς ἦν πρότερον. Οἱ δ' Ἕλληνες χαρᾶς καὶ ἐνθουσιασμοῦ πλησθέντες ἔπεμψαν πάραυτα πρὸς δεξίωσιν τοῦ σωτῆρός των πρεσβείας, αἵτινες συνήντησαν αὐτῷ ἐν Σερμίῳ [1], καί, ζῶντος ἔτι τοῦ Κωνσταντίου, ἠνεῴχθησαν ἐν Ἀθήναις οἱ κεκλεισμένοι ναοὶ καὶ ἐπανελήφθη ἡ ἀπηγορευμένη τῶν πατρίων θεῶν λατρεία. Ἐπὶ Ἰουλιανοῦ (360—362) τοσαύτη ἐπεκράτησεν ἐμψύχωσις τοῦ ἀρχαίου θρησκεύματος καὶ θεραπεία αὐτοῦ, οἵα ἀπὸ

[1] Ζώσιμος 3, 10 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πολλοῦ ἤδη ἦν ἄγνωστος. Τὰ ἐλευσίνια μυστήρια ἐπανέκτησαν τὴν πρώην μεγάλην σημασίαν των, αἱ τελεταὶ καὶ ἑορταὶ πᾶσαι ἀνενεώθησαν λαμπρότεραι καὶ πολυτελέστεραι καὶ οἱ βωμοὶ ἐκάπνιζον ἀδιακόπως χάρις εἰς τὴν μεγαλοδωρίαν καὶ φιλοτιμίαν τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὅστις χάριν τῆς πολυθείας τελευταῖον μέχρι καταπιέσεως τοῦ ἀντιδρῶντος χριστιανισμοῦ εἶχε προβῆ. Ἡ ἀναβίωσις ὅμως αὕτη τῆς πατρίου θρησκείας καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρξαν βραχέα καὶ παροδικά· διότι μετὰ δύο ἔτη ὁ μέγας καὶ ἐνθουσιώδης αὐτῶν προστάτης ἔπεσε μαχόμενος κατὰ Περσῶν καὶ ὁ ἰδίων ζωτικῶν δυνάμεων στερούμενος ἐθνισμὸς πάλιν ἐμαράνθη καὶ ἐπανῆλθεν ἐκ νέου εἰς τὴν προτέραν του κατάστασιν, ἀφ' ὅτου μάλιστα ὁ τοῦ Ἰουλιανοῦ διάδοχος Ἰοβιανὸς κατήργησε τὰ ἀπονεμηθέντα τοῖς ἐθνικοῖς προνόμια καὶ ἐκήρυξεν ἀνεξιθρησκείαν. Δὲν ἤθελε δ' ἴσως ὑπερισχύσει καὶ διαρκῶς ἀναβιώσει ὁ ἐθνισμός, καὶ ἂν ἐπὶ μακρὸν ἔτι ἔζη ὁ προστάτης αὐτοῦ Ἰουλιανός, ἕνεκα τῆς τότε αὐτοῦ καταστάσεως. Ἡ ἀγαθὴ τοῦ Ἰουλιανοῦ πρόθεσις καὶ ὁ ζῆλος, μεθ' οὗ ἐπεδίωξε τὴν πραγματοποίησιν αὐτῆς, εἶνε τῷ ὄντι πολλοῦ ἐπαίνου ἄξια, ὡς δεικνύοντα τὴν ἀγαθὴν τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα διάθεσιν, ἀλλ' ὁ τρόπος, καθ' ὃν ὁ ἀτυχὴς ἐκεῖνος ἥρως ἐξέλαβε τὸν σύγχρονον κόσμον, καὶ ὁλόκληρον τὸ πρὸς ἀναμόρφωσιν τοῦ κόσμου σχέδιον αὐτοῦ ἦσαν ἐσφαλμένα καὶ ἀτυχῆ.

Τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν θρήσκευμα ἦν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τόσον ἐφθαρμένον καὶ παρημελημένον ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ὑπὸ τῶν ἰδίων του ὀπαδῶν, ὥστε ἡ ἀναβίωσις αὐτοῦ ἦν ἐντελῶς ἀδύνατος. Ἤδη ἀπὸ Σωκράτους

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ Πλάτωνος ἡ φιλοσοφία εἶχε κατενέγκει τὸ θανατηφόρον κατὰ τῆς πολυθείας τραῦμα, ὁ δ' ἑλληνικὸς λαὸς εἶχε διαιρεθῆ ὡς πρὸς τοῦτο ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ὡς συμβαίνει ἐν παντὶ διεφθαρμένῳ καὶ καταπεπτωκότι συστήματι, εἰς δύο διαφόρους ἀνθρώπων τάξεις, εἰς τοὺς ἐντελῶς ἀδιαφοροῦντας καὶ ἀπιστοῦντας, οἵτινες ἦσαν καὶ οἱ πλεῖστοι ἕνεκα τῆς διανοητικῆς τοῦ λαοῦ ἀναπτύξεως, καὶ εἰς τοὺς φανατικοὺς πιστούς, οἵτινες ὅσῳ μᾶλλον ἡ θρησκεία αὐτῶν παρημελεῖτο καὶ ἐκινδύνευε, τόσῳ δεισιδαιμονέστεροι καὶ φανατικώτεροι ἀπέβαινον, καταφεύγοντες ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ των καὶ εἰς πᾶν εἶδος γοητείας καὶ μαγείας, ὅπως διεγείρωσι φόβον καὶ σεβασμὸν ἐν ταῖς τῶν ἄλλων ψυχαῖς. Ἤδη κατὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἡ τοιαύτη κατάστασις τῆς ἐθνικῆς θρησκείας εἶχε παρὰ πολὺ ἀναπτυχθῆ, ὡς δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῶν ὀλίγον μετὰ ταῦτα κατεπειγουσῶν συμβουλῶν τοῦ Πλουτάρχου πρὸς εὐλάβειαν ἀφ' ἑνός, καὶ ἐκ τῶν σκωμμάτων καὶ χλευασμῶν τοῦ Λουκιανοῦ καὶ τῶν ἀρῶν τῶν χριστιανῶν μαρτύρων ἀφ' ἑτέρου· ἔτι δὲ μᾶλλον ἐχειροτέρευσεν, ἐννοεῖται, ἡ κατάστασις αὕτη ἀργότερα, ὅτε πρὸς τῇ ἐπιτεινομένῃ καὶ μᾶλλον διαδιδομένῃ καταπτώσει τῆς πολυθείας προσετέθη καὶ ἡ τοῦ χριστιανισμοῦ διάδοσις καὶ ὁ ἐκ τῶν καταδιώξεων τῶν αὐτοκρατόρων φόβος, ἅτινα σπουδαίως εἶχον ταράξει τὰς ἤδη λίαν σαθρὰς τῶν ἐθνικῶν πεποιθήσεις παρὰ τοῖς πολλοῖς τοὐλάχιστον αὐτῶν. Ὥστε τὸ ὄνειρον τοῦ Ἰουλιανοῦ, νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀκμὴν τῆς ἀρχαίας θρησκείας καὶ τοῦ ἀρχαίου βίου, ἦν μὲν ὡραῖον καὶ εὐφάνταστον, ἀλλ' ὄνειρον πάντοτε, ὅπερ μάτην κατεξόδευσεν ἀφειδέστατα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πάντα τὰ μέσα ἵνα πραγματοποιήσῃ. Ἐπραττε, κατὰ τὴν ὡραίαν τοῦ ἡμετέρου Παπαρρηγοπούλου παραβολήν[1], «ὡς ἐραστὴς παράφρων ἱστάμενος ἐνώπιον τοῦ «πτώματος ἐρωμένης περιποθήτου· ἐφαντάζετο ὁ τα-«λαίπωρος ὅτι δύναται διὰ τῶν ἀσπασμῶν αὐτοῦ καὶ «τῶν περιπτύξεων νὰ ἐμφυσήσῃ ζωὴν εἰς σῶμα νεκρόν· «σῶμα σῶζον μὲν εἰσέτι καλλονὴν ἀπαράμιλλον, ἀλλ' «οὐδὲν ἧττον ἄψυχον.»

Ἠναγκάσθημεν νὰ μακρηγορήσωμεν περὶ Ἰουλιανοῦ καὶ τῆς πρὸς ἀναμόρφωσιν τῆς πολυθείας ἀποπείρας αὐτοῦ, διότι ἀκριβῶς ἡ ἀποτυχία τῆς ἀποπείρας ταύτης ἐπήνεγκεν ὁριστικῶς τὴν πτῶσιν τοῦ ἐθνικοῦ ἑλληνισμοῦ, οὗ κυριώτατος, μόνος σχεδόν, προμαχὼν ἦν τότε ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις, ἥτις μετὰ βραχεῖαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνάλαμψιν ὡς πόλις τῶν ἑλληνικῶν θεῶν καὶ ἕδρα τῶν Πιερίδων ἤρξατο ἔκτοτε ἀκρατήτως ἐπὶ τὴν ἀφάνειαν καὶ τὴν πτῶσίν της ὡς τοιαύτη βαίνουσα.

Ἐκ τῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα ὁ Ἰουλιανὸς πρὸς περιορισμὸν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἔλαβε, τὸ σκληρότερον καὶ διὰ τὴν ἀθηναϊκὴν ἱστορίαν μεῖζον ἔχον ἐνδιαφέρον ἦν τὸ περιβόητον ἐκεῖνο καὶ τοσοῦτον βαρὺ διὰ τοὺς χριστιανοὺς διάταγμα, δι' οὗ ἀπηγορεύετο αὐτοῖς τὸ σπουδάζειν καὶ μετέρχεσθαι ἐπιστήμας καὶ ἐλευθερίους τέχνας. Ὁ τότε ἐν Ἀθήναις διδάσκων χριστιανὸς σοφιστὴς Προαιρέσιος, καίπερ ῥητῶς ἐξαιρούμενος ἐν τῷ διατάγματι ἐκείνῳ, δὲν ἠξίωσεν ἐν τούτοις νὰ διδάσκῃ τοῦ λοιποῦ καὶ ἐγκατέλιπεν ἑκουσίως τὸ διδακτήριον[2]. Τὸ

[1] Ἱστορ. ἑλλην. ἐθνους τόμ. Β', σ. 644.

[2] Ἀμμιανὸς Μαρκελλῖνος 25, 4.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

περιστατικὸν τοῦτο οὐ μόνον τοῦ Προαιρεσίου τὸν ἀξιόλογον χαρακτῆρα μαρτυρεῖ, ἀλλὰ καὶ τῆς τότε ἐν Ἀθήναις καταστάσεως εἶναι χαρακτηριστικόν· διότι βλέπομεν ἐξ αὐτοῦ ὅτι ἄνδρες ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων ἦσαν χριστιανοὶ καὶ ἐν τιμῇ πολλῇ, ὅπερ δῆλοῖ ὅτι καὶ τότε, ὡς πάντοτε πρίν, ἐπεκράτει ἐν Ἀθήναις ὁ ἅγιος καὶ σωτήριος τῆς ἀνεξιθρησκείας θεσμός. Οὕτω συνέζησαν ἐνταῦθα μετὰ τῶν ἐθνικῶν φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν ὡς συνάδελφοι καλῶς καὶ εἰρηνικῶς καὶ ἄλλοι χριστιανοὶ λόγιοι, ὡς ὁ Κουαδρᾶτος, ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Ἀθηναγόρας. Περαιτέρω δὲ γνωρίζομεν ἐκ τοῦ Ἰουλιανοῦ περὶ Ἀθηνῶν, ὅτι ἐν τῇ πόλει διεσώζετο εἰσέτι τὸ πάτριον πολίτευμα, ἐν τοῖς οὐσιωδεστάτοις τοὐλάχιστον, διότι τὴν περίφημον ἐκείνην μετὰ τὴν εἰς Αὔγουστον ἀναγόρευσίν του ἐκ Παιονίας ἐπιστολὴν ἀποτείνει ὁ Ἰουλιανὸς «Ἀθηναίων τῇ βουλῇ καὶ τῷ «δήμῳ.» Ἡ δὲ ἄλλη τῆς πόλεως κατάστασις ὅσον ἀγαθὴ καὶ ἂν ἦτο καὶ ὅσον καὶ ἂν εἶχεν βελτιωθῇ διὰ τῆς μεγάλης εὐνοίας καὶ προστασίας τοῦ Ἰουλιανοῦ, δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ διαμένῃ τοιαύτη καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, οἵτινες οὐ μόνον τὴν προστασίαν καὶ τὰ προνόμια τὰ ὑπ' ἐκείνου τοῖς ἐθνικοῖς παραχωρηθέντα κατήργησαν, ἀλλὰ καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὅλως τὴν ἐναντίαν ἐκείνου διαγωγὴν ἔδειξαν· διότι σὺν τοῖς ἐθνικοῖς κατέπιπτε φυσικῷ τῷ λόγῳ καὶ τὸ κέντρον αὐτῶν, αἱ Ἀθῆναι.

Ὁ Ἰοβιανὸς καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ Οὐαλεντιανὸς καὶ Οὐάλης (363 καὶ ἑξῆς) ἐτήρησαν μὲν ἐν τοῖς καθόλου ἀνεξιθρησκείαν, κατεβίβασαν ὅμως τὴν πολυθείαν ἐκ τῆς ἐπὶ Ἰουλιανοῦ προνομιούχου αὐτῆς θέσεως καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀπηγόρευσαν ἐπὶ ποινῇ θανάτου τὴν ἐξάσκησιν πάσης γοητείας καὶ μαγείας καὶ τῶν νυκτερινῶν θυσιῶν καὶ τελετῶν[1], εἰς ἃ τότε ἡ ἐθνικὴ λατρεία ἐπὶ τοσοῦτον εἶχε παρεκτραπῆ, ὥστε ταῦτα ἀπετέλουν τὸ σπουδαιότερον αὐτῆς μέρος. Ἔπρεπε λοιπὸν κατὰ τὸ διάταγμα τοῦτο τά τε ἐλευσίνια μυστήρια νὰ καταργηθῶσι καὶ αἱ πλεῖσται τότε ἐθνικαὶ τελεταί, ὅπερ ἔμελλεν, ὡς ἔγραφεν ὁ τότε ἀνθύπατος Ἀχαΐας Πραιτέξτατος πρὸς τὸν Οὐαλεντιανόν, «τοῖς Ἕλλησιν ἀβίωτον καταστή-«σειν τὸν βίον, εἰ μέλλοιεν κωλύεσθαι τὰ συνέχοντα τὸ «ἀνθρώπινον γένος ἁγιώτατα μυστήρια κατὰ θεσμὸν «ἐκτελεῖν·» τούτου δ' ἕνεκα ἐνδοὺς ὁ Οὐαλεντιανὸς εἰς τὰς παραστάσεις τοῦ φιλανθρώπου Πραιτεξτάτου «ἐπέτρεψεν, ἀργοῦντος τοῦ νόμου, πράττεσθαι πάντα «κατὰ τὰ ἐξ ἀρχῆς πάτρια[2],» διὸ μέχρις Ἱερωνύμου (331—420) οἱ ἱεροφάνται δὲν εἶχον ἐκλείψει ἐν Ἀθήναις[3]. Ἐξέπεσον λοιπὸν ἐκ τῆς πρώην θέσεώς των αἱ Ἀθῆναι καὶ ἀπὸ τῆς ἐπὶ Ἰουλιανοῦ ὑψηλῆς καὶ ἐπιθετικῆς θέσεως περιῆλθον ἐπὶ τῶν διαδόχων του εἰς ταπεινοτέραν καὶ παθητικήν, ἀλλ' οὐχ ἧττον ὡς πόλις τῆς παιδείας καὶ κέντρον τοῦ ἐθνισμοῦ ἐσήμαινον εἰσέτι πολύ.

Ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν αὐτοκρατόρων τούτων συνέβησαν ἕτερα μεγάλα δεινὰ ἐν Ἑλλάδι, ὡς ἂν κατεδίωκον τὸν ἀρχαῖον κόσμον καὶ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα. Τὸ δεύτερον ἔτος τῆς τοῦ Οὐαλεντιανοῦ ἀρχῆς, κατὰ τὴν 21 Ἰουλίου 365, ὁλόκληρον τὸ περὶ τὴν Μεσόγειον

[1] Κώδηξ Θεοδοσ. 9, 16, 7.

[2] Ζώσιμος 4, 3.

[3] Ἱερώνυμος ἐν τῷ κατὰ Ἰοβιανοῦ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θάλασσαν ῥωμαϊκὸν κράτος ἔπαθε σεισμὸν φοβερώτατον, ἕνεκα τοῦ ὁποίου τὰ ὕδατα τῆς Μεσογείου ἀπεσύρθησαν αἴφνης μακρὰν τῶν παραλιῶν ἐγκαταλιπόντα ἐπὶ τῆς ἄμμου πλῆθος ἰχθύων καὶ πλοίων καὶ ἰλύος, εἰς τρόπον ὥστε ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ φιλοπεριέργου ἠδύνατο διὰ πρώτην φορὰν νὰ ἴδῃ ὄρη καὶ κοιλάδας ὑποβυθίους, ἃς οὐδέποτε ἄλλοτε εἶχεν ἰδεῖ ὀφθαλμὸς ἀνθρώπου· μετ' ὀλίγον ὅμως τὰ ὕδατα ἐπανῆλθον μετὰ τοσαύτης ὁρμῆς, ὥστε προέβησαν πολὺ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας καὶ συμπαρέσυρον κατὰ τὴν ἐπιστροφήν των πόλεις ὁλοκλήρους καὶ πᾶν τὸ προσυχόν[1]. Ἡ φοβερὰ αὕτη μάστιξ, ἥτις ἐξέπληξε καὶ περίφοβον κατέστησεν ὁλόκληρον τὸν τότε κόσμον, δὲν ἔβλαψε ποσῶς τὴν Ἀττικὴν καὶ τὰς Ἀθήνας, αἵτινες περιεσώθησαν κατὰ τὸν ἐθνικὸν Ζώσιμον ὡς ἐκ θαύματος διὰ τὴν ἐξῆς ἁπλοϊκὴν αἰτίαν. «Νεστόριος ἐν ἐκείνοις τοῖς «χρόνοις ἱεροφαντεῖν τεταγμένος ὄναρ ἐθεάσατο παρα«κελευόμενον χρῆναι τὸν Ἀχιλλέα τὸν ἥρωα δημο«σίαις τιμᾶσθαι τιμαῖς· ἔσεσθαι γὰρ τοῦτο τῇ πόλει «σωτήριον. Ἐπεὶ δὲ ἐκοινώσατο τοῖς ἐν τέλει τὴν ὄψιν «..... εἰκόνα τοῦ ἥρωος ἐν οἴκῳ μικρῷ δημιουργή«σας ὑπέθηκε τῷ ἐν Παρθενῶνι καθιδρυμένῳ τῆς Ἀθη«νᾶς ἀγάλματι, τελῶν δὲ τῇ θεῷ τὰ συνήθη κατὰ ταὐ«τὸν καὶ τῷ ἥρωϊ τὰ ἐγνωσμένα οἱ κατὰ θεσμὸν ἔπρατ«τε· τούτῳ τε τῷ τρόπῳ τῆς τοῦ ἐνυπνίου συμβουλῆς «ἔργῳ πληρωθείσης, ἐπιβρίσαντος τοῦ σεισμοῦ μόνους «τοὺς Ἀθηναίους περισωθῆναι συνέβη, μετασχούσης

[1] Λιβάνιος ὑπὲρ τῆς Ἰουλιανοῦ τιμωρίας κεφ. 10. Ζώσιμος, 4, 18. Σωζόμενος 6, 2. Ἀμμιανὸς 26, 10. Κεδρηνός, Ἱερώνυμος ἐν Χρονικῷ καὶ ἄλλοι διηγοῦνται τὸ συμβὰν τοῦτο.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«τῶν τοῦ ἥρωος εὐεργεσιῶν καὶ πάσης τῆς Ἀττικῆς[1].» Ἀλλ' ἂν καὶ δὲν ἔπαθεν ὑλικῶς ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων, τὰ ἐκ τοῦ φοβεροῦ ὅμως τούτου γεγονότος καταλαβόντα τοὺς ἐθνικοὺς Ἕλληνας δεινὰ καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἀθυμία δὲν συνέτειναν ὀλίγον εἰς τὴν κατάπτωσιν τῆς μητροπόλεως ταύτης τοῦ ἐθνισμοῦ.

Τὸ κυριώτερον ὅμως τραῦμα ἐπήνεγκεν εἰς τὸν ἐθνισμὸν καὶ τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμὸν ἕτερος ἡγεμών, διάδοχος τῶν ἀνωτέρω, ὁ κατὰ τὸ 379 πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ ἐκ τῶν Γότθων κινδύνου ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως Γρατιανοῦ αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς ἀναγορευθεὶς καὶ ἀργότερα ὁλοκλήρου τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους μοναρχήσας Θεοδόσιος, ὁ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν μέγας ἐπικληθείς. Δὲν εἶχε παρέλθει ἓν ἔτος ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεώς του καί, πρὶν ἔτι καταπολεμήσῃ τοὺς εἰς Μοισίαν μέχρι τῶν μεσημβρινῶν τῆς Μακεδονίας εἰσβαλόντας καὶ φρικτὰ τὴν χώραν δηοῦντας Οὐϊσιγότθους, ἐξέδωκεν ὁ νέος αὐτοκράτωρ ἐκ Θεσσαλονίκης κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 380 διάταγμα αὐστηρὸν ἀπαγορεῦον ἐπὶ σκληροτάταις ποιναῖς τὴν λατρείαν ἄλλης τινὸς θρησκείας ἐκτὸς τῆς χριστιανικῆς καὶ καταργοῦν πᾶσαν ἐθνικὴν τελετὴν καὶ θυσίαν. Τὸ διάταγμα δὲ τοῦτο παρηκολούθησαν ἀλλεπάλληλα καὶ ἄλλα ὅμοια, ἕως οὗ ἐν ἔτει 394 κατήργησεν ὁ Θεοδόσιος, ὡς κοινῶς ὁμολογεῖται, καὶ τὴν περιφανεστάτην τῶν ἑλληνικῶν ἑορτῶν, τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, κατὰ τὴν 293ην ὀλυμπιάδα, ἀφ' ὅτου ἐνίκησεν ὁ Κόρσιβος[2]. Τὰ ἀλλεπάλληλα ταῦτα δρακόντεια διατάγ-

[1] Ζώσιμος, 4, 18.

[2] Κεδρηνὸς τόμος Α', σ. 326, ἔκδ. Βόννης. Ὁ τοῦ Λουκιανοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ματα τοῦ Θεοδοσίου δὲν ἄφινον εἰς τοὺς ἐθνικούς, εἰμὴ τὴν ἐκλογὴν μεταξὺ βαπτίσματος καὶ ἐκμηδενίσεως ἢ ἀτιμίας· διότι πάντες οἱ ἐμμένοντες εἰς τὸ πάτριον θρήσκευμα ἢ ἐτιμωροῦντο ἀνηλεῶς ἢ ἐκηρύττοντο ἄτιμοι καὶ ἀπεκλείοντο παντὸς δημοσίου ἀξιώματος καὶ τιμῆς. Οἱ κατὰ τὰς ἐπαρχίας ἀνθύπατοι καὶ διοικηταὶ ἔλαβον διαταγὴν νὰ κλείσωσι τοὺς ἐθνικοὺς ναοὺς καὶ νὰ καταῤῥίψωσι τοὺς βωμούς· πολλοὶ τῶν ναῶν κατεστράφησαν τότε ὑπὸ τῶν χριστιανῶν μοναχῶν καὶ κληρικῶν ἐκ φανατισμοῦ, τὰ εἰσοδήματα τῶν ἐθνικῶν ἱερῶν ἐδημεύθησαν καὶ οὕτως, ὅσοι τῶν ναῶν δὲν μετεβλήθησαν εἰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας, ἔμειναν ἔρημοι, κεκλεισμένοι καὶ μὲ συντετριμμένα ἢ κατεῤῥιμμένα τὰ ἀγάλματα, καὶ μόνον ἕνεκα τῆς στερεότητος τῆς κατασκευῆς των διέφυγόν τινες ἐξ αὐτῶν τὴν ἐρείπωσιν[1]. Ἐὰν ὁ Πλάτων ἔκρινε καλὸν ν' ἀποκλείσῃ τῆς πολιτείας του τοὺς ναοὺς καὶ τὴν τοῦ ἔθνους του θρησκείαν, ἀναμφιβόλως δὲν ἤθελε διατάξει τὴν καταστροφὴν τῶν ἀπαραμίλλων ἐκείνων ἔργων τῆς τέχνης, ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον δάφναις καὶ ἄνθεσιν αὐτοὺς κοσμήσας ἤθελε μόνον ἐάσει χαίρειν, ὡς στεφανοῖ καὶ τοὺς ἀποκλειομένους τῆς πολιτείας του ποιητάς· ἀλλ' ἐν ἐποχῇ βαρβάρῳ καὶ φανατικῇ, οἵα ἡ τοῦ Θεοδοσίου, ἡ τέχνη οὐδὲν ἐμποιεῖ καὶ διεγείρει εὐγενὲς αἴσθημα·

σχολιαστὴς (σ. 221, ἐκδ. Iacobitz), διατείνεται ὅτι οἱ ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες διήρκεσαν μέχρι Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ (408 καὶ ἑξῆς), ἀλλ' ἐσφαλμένως. «Καὶ διήρκεσεν (ὁ ὀλ. ἀγὼν) ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν «ἑῤῥαϊκῶν κριτῶν μέχρι τοῦ μικροῦ Θεοδοσίου, ὃς Ἀρκαδίου υἱὸς «ἦν· τότε γὰρ τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἐμπρησθέντος, ἐξέλιπε καὶ ἡ τῶν Ἠλείων πανήγυρις καὶ ὁ ἀγὼν ὁ ὀλυμπιακός.»

[1] Ἴδε διεξοδικῶς Gibbon, Decline and Fall . . . κεφ. 28ον.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

διὰ τοὺς τότε χριστιανοὺς οἱ ἑλληνικοὶ ναοὶ ἦσαν μόνον μάρμαρα ἀνόσια καὶ καταστρεπτέα! Εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ Θεοδόσιος προσηνέχθη λίαν προσηνῶς πρός τινας ἐξόχους ἐθνικούς, καὶ οὐ μόνον ἀφῆκεν αὐτοὺς ἐλευθέρους νὰ γράφωσι καὶ ὑπερασπίζωνται τὸ πάτριον θρήσκευμα, ὡς τὸν Εὐνάπιον, τὸν Ζώσιμον καὶ τοὺς φανατικοὺς Νεοπλατωνικούς, ἀλλὰ καὶ ἰδιαζόντως ἐτίμα τινὰς ἐξ αὐτῶν, ὡς τὸν Σύμμαχον καὶ τὸν Λιβάνιον· τὸ μεροληπτικὸν ὅμως αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν πολίτευμα καὶ οἱ αὐστηροὶ αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐθνικῶν καθόλου νόμοι κατεπίεσαν καὶ πρόῤῥιζα διέσεισαν τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν βίον καὶ τὸ θρήσκευμα, καθόσον μάλιστα τὴν αὐτὴν πολιτικὴν ἐξηκολούθησαν μετερχόμενοι διαδοχικῶς καὶ οἱ μετ' αὐτὸν ἄρξαντες Ἀρκάδιοι, Ὀνώριος καὶ Θεοδόσιος ὁ Β'. Οἱ υἱοὶ καὶ διάδοχοι τοῦ Θεοδοσίου Ἀρκάδιος καὶ Ὀνώριος διέταξαν ἐν ἔτει 398 μετὰ παραδειγματικῆς ἀναισθησίας τὴν κατάῤῥιψιν τῶν ἐθνικῶν ναῶν, ὅπως κατασκευασθῶσι διὰ τοῦ ὑλικοῦ αὐτῶν ὁδοί, γέφυραι καὶ τὰ τοιαῦτα! Ὁ νόμος ὅμως οὗτος εὐτυχῶς δὲν φαίνεται νὰ ἐξετελέσθη κατὰ γράμμα, καὶ μάλιστα ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι. Ὁ δὲ Ἀρκάδιος ἐστέρησε τοὺς ἐθνικοὺς ἱερεῖς καὶ πάντα τὰ προνόμια καὶ δίκαια, ἅτινα μέχρις αὐτοῦ ἔχαιρον[1]. Τὰ ἔκτακτα ὅμως ταῦτα μέτρα τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων εὗρον ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι μεγίστην ἀντίδρασιν ἐκ μέρους τῶν πλεοναζόντων ἐθνικῶν καὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἐντελῶς, τὸ δὲ πάτριον θρήσκευμα καὶ ὁ βίος οὐχ ἧτ-

[1] Κώδηξ Θεοδοσ. βιβλ. 16, τίτλ. 10, νόμ. 1, 14, 16 καὶ βιβλ. 15, 1, 1, 36.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τον διετηρήθησαν χάρις εἰς τὸ ἐλλιπὲς σύστημα τῆς κυβερνήσεως, τὸ διοικεῖν τὰς διαφόρους ἐπαρχίας δι' ἀνθυπάτων, ὧν τινες εἴτε ἐκ πεποιθήσεως εἴτε ἐκ πολιτικῆς φρονήσεως παρημέλουν νὰ ἐφαρμόζωσι τὰς διαταγὰς τῶν αὐτοκρατόρων κατὰ γράμμα, καὶ μάλιστα ἐν Ἑλλάδι.

Ἐν Ἀθήναις δέ, χάρις εἰς τὸ μέγα τῆς πόλεως ὄνομα, τὰ πολιτικὰ προνόμια καὶ τὸ σέβας, ὅπερ καὶ ἄκοντες πολλάκις ἔδειξαν οἱ αὐτοκράτορες πρὸς τὴν σεμνὴν τῶν Μουσῶν ἕδραν καὶ ἔνδοξον τοῦ ἀρχαίου βίου πρόμαχον, τὰ διατάγματα ἐκεῖνα τοῦ Θεοδοσίου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἔτι ὀλιγώτερον ἠδύναντο νὰ ἐφαρμοσθῶσι κατὰ γράμμα καὶ τούτου ἕνεκα ὅ τε ἀρχαῖος βίος διετηρεῖτο μᾶλλον ἐνταῦθα ἢ ἀλλαχοῦ καὶ αἱ ἐθνικαὶ τελεταὶ καὶ θυσίαι, εἰ μὴ ὅλως φανερά, οὐχ ἧττον ἐξηκολούθουν διατηρούμεναι καὶ ἡ τῆς Παλλάδος πόλις ἐξηκολούθει ἑπομένως οὖσα ὁ τελευταῖος καὶ κυριώτατος τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ βίου καὶ τοῦ ἐθνισμοῦ προμαχών. Εἰς τοῦτο δὲ πολὺ συνέτεινε καὶ τὸ ὅτι οἱ ἐν Ἀθήναις χριστιανοὶ διὰ τὸ ἀνεξίθρησκον τῶν συμπολιτῶν των δὲν εἶχον μεγάλας ἀφορμὰς παραπόνων καὶ ἐξάψεως κατὰ τῶν ἐθνικῶν συμπολιτῶν των, ὥστε, καὶ ὅταν εἶχον τὰ μέσα, δὲν ἦσαν φανατικοὶ αὐτῶν καταδιῶκται. Διὰ τοῦτο καί, ἐνῷ ἀλλαχοῦ οἱ ἐθνικοὶ ναοὶ ἐκλείοντο ἢ κατεστρέφοντο, ἐν Ἀθήναις ἢ διέμενον εἰσέτι εἰς χεῖρας τῶν ἐθνικῶν ἢ μετεβλήθησαν τῷ χρόνῳ εἰς ἐκκλησίας καὶ οὕτω διεσώθησαν ἐν μέρει μέχρις ἡμῶν, τρανὰ καὶ πασίδηλα μνημεῖα τῆς μεγαλοφυΐας τῶν κτιτόρων των. Πάντοτε ὅμως ὅσῳ ὁ χριστιανισμὸς διεδίδετο καὶ ἐκραταιοῦτο, τόσῳ καὶ τὸ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀξίωμα τῶν Ἀθηνῶν πράγματι κατέπιπτεν, ἐκτὸς τῆς ἀναγκαίως συμπαρεπομένης ὑλικῆς παρακμῆς.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν ἐσωτερικῶν τούτων σπαραγμῶν, δι' ὧν διηρεῖτο ὁ τοῦ κράτους πληθυσμὸς εἰς δύο ἄνισα ἐχθρικὰ στρατόπεδα, τὸν ἄλεθρον ἀλλήλων ἐκ παντὸς τρόπου ἐπιδιώκοντα, καὶ ὧν τὸ μᾶλλον παθὸν καὶ ἀδυνατώτερον συνέκειτο ἐκ τῶν πλείστων κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, οὐχ ἧττον ὀλεθρίαν διά τε τὸ ὅλον κράτος καὶ εἰδικώτερον διὰ τὴν Ἑλλάδα ἐπιῤῥοὴν ἔσχον καὶ αἱ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐπαναληφθεῖσαι ἐχθρικαὶ ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων. Ὁ βάρβαρος οὗτος, ἀλλὰ γενναῖος καὶ πολεμικὸς λαός, ἀπὸ τῆς πρώτης ἐκείνης περὶ τὰ μέσα τοῦ τρίτου αἰῶνος ἐπιδρομῆς εἶχεν ἀποκατασταθῆ ἐν ταῖς πέραν τοῦ Ἴστρου χώραις, ἀπὸ Βορυσθένους μέχρι Παιονίας, καὶ τυχὼν ἐκεῖ γῆς εὐφόρου διῆγεν ἐν εἰρήνῃ μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ Οὐαλεντιανοῦ καὶ Οὐάλεντος, ὅτε ἕτερα βάρβαρα φῦλα ἀγριώτερα καὶ φοβερώτερα ἤρξαντο κινούμενα ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς καὶ ἐκδιώκοντα τοὺς Γότθους ἐκ τῆς χώρας των. Οὗτοι δέ, μὴ δυνάμενοι ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τὸ μέγα ἐκεῖνο τῶν ἀγρίων ῥεῦμα, εἶχον διαβῆ τὸν Δούναβιν καὶ λαβόντες παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Οὐάλεντος τὴν ἄδειαν ἐγκατεστάθησαν ἐν Μοισίᾳ καὶ Θρᾴκῃ, κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ Οὐϊσίγοτθοι, ἔπειτα δὲ καὶ οἱ Ὀστρόγοτθοι. Ταχέως ὅμως τὰ τῶν Γότθων στίφη ἦλθον εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὰς αὐτοκρατορικὰς ἀρχὰς καὶ οὕτως ἐξερράγη μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Οὐάλεντος πόλεμος δεινός, καθ' ὃν οὗτος ἀπώλεσε τὴν ζωήν του καὶ ὃν μόλις ἡ διακεκριμένη ἱκανότης Θεοδοσίου τοῦ Α' κατέπαυσε, κλείσαντος ἐπὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τέλους συνθήκην εἰρήνης πρὸς αὐτούς, καθ' ἣν πολλοὺς μὲν τούτων συμπαρέλαβεν εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν στρατὸν καὶ ἐδέχθη εἰς τὰ ἀνώτατα τοῦ κράτους ἀξιώματα, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐγκατέστησεν ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐντὸς τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους[1].

Εἷς ἐκ τῶν ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ὑπηρεσίᾳ εὑρισκομένων Γότθων ἦν καὶ ὁ διαβόητος Ἀλάριχος, ὅστις δυσαρεστηθεὶς ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, συνήγαγε περὶ αὑτὸν ἐν Θράκῃ πολλοὺς ὁμογενεῖς του καὶ τολμηρὸς ἐξεκίνησεν ἐν ἔτει 395 πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν δηῶν καὶ λεηλατῶν τὴν πρὸ ποδῶν χώραν, φθὰς δ' ἐστρατοπέδευσε πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πρωτευούσης. Ὁ τότε αὐτοκράτωρ Ἀρκάδιος ἐξέπεμψε χάριν διαπραγματεύσεων πρὸς τὸν ὑπερήφανον Γότθον τὸν πανίσχυρον, ἀλλ' αἰσχρὸν καὶ προδοτικὸν πρωθυπουργόν του Ῥουφῖνον, ὅστις, ὡς μὲν ἐκαυχήθη, κατέπεισε τὸν Ἀλάριχον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια, πράγματι ὅμως συνεβούλευσεν αὐτὸν νὰ τραπῇ πρὸς τὰ μεσημβρινοδυτικὰ πρὸς λεηλασίαν τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν, ὅπως οὕτως ἐκδικηθῇ ἀγενῶς τοὺς ἐθνικούς, οὓς ἀσπόνδως ἐμίσει[2]. Ὁ Ἀλάριχος λοιπὸν ἄρας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διήλασε τὴν Θράκην, Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν δηῶν καὶ λεηλατῶν τὰ πρὸ ποδῶν καὶ ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ στίφη φανατικωτάτων χριστιανῶν μοναχῶν καὶ κληρικῶν μέχρι Θερμοπυλῶν, ἔνθα ἀφίκετο ἐν ἔτει 396. Ἐκεῖ εὗρε φυλάσσοντα τὰ στενὰ τὸν στρα-

[1] Ἴδε διεξοδικῶς καὶ ἀκριβῶς Γίββωνα Decline and Fall . . . . κεφ. 26ον.

[2] Τὰ κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν ταύτην ἐκτενέστατα διηγεῖται ὁ Ζώσιμος ἐν τῷ ε' βιβλίῳ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τηγὸν Γερόντιον, ὃν μόνον πρὸς τὸ θεαθῆναι εἶχον τάξει ἐκεῖ ὁ προδοτικὸς Ῥουφῖνος καὶ ὁ ἐπίσης προδοτικὸς ἀνθύπατος Ἀχαΐας Ἀντίλοχος, διότι κατὰ τὰς ὁδηγίας αὐτῶν ἐγκατέλιπεν ὁ Γερόντιος ἄνευ ἀντιστάσεως ἐλευθέραν τὴν ὁδὸν καὶ ὁ Ἀλάριχος διῆλθε τὰ στενὰ «ὥσπερ διὰ σταδίου καὶ ἱπποκρότου πεδίου τρέ«χων . . . τοιαύτας αὐτῷ τὰς πύλας ἀπέδειξε τῆς Ἑλ«λάδος ἡ τῶν τὰ φαιὰ ἱμάτια ἐχόντων ἀκολύτως προσ«παρεισελθόντων ἀσέβεια,» ὡς μετ' ἀγανακτήσεως ἀνακράζει ὁ Εὐνάπιος[1]. Εἰσελάσας δ' εἰς τὴν σχετικῶς πρὸς τὰς ἄλλας ἐπαρχίας τότε εὐποροῦσαν Ἑλλάδα προέβη μέχρι Θηβῶν, ἃς ἀπελπισθεὶς νὰ κυριεύσῃ ἐγκατέλιπε, καὶ καταβὰς εἰς Ἀττικὴν κατέστρεψεν ἄρδην τὴν Ἐλευσῖνα καὶ τὸν ἐκεῖ ναόν, ἀλαλαζόντων τῶν ἀγροίκων μοναχῶν, καὶ κατεδήωσεν οἰκτρῶς τὴν χώραν· τὴν πόλιν ὅμως τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἠδυνήθη νὰ κυριεύσῃ ὡς λίαν ὀχυρὰν καὶ ἠρκέσθη νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὴν ὡς φίλος μετ' ὀλίγων ὀπαδῶν, ἀφοῦ προηγουμένως ἔκλεισε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους συνθήκην[2]. Ἀναχωρήσας δ' ἐκ τῆς Ἀττικῆς ὡδήγησε τὸν στρατόν του εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἔνθα διεχείμασε κυριεύων πόλεις καὶ λεηλατῶν τὴν χώραν, χωρὶς νὰ εὕρῃ που μεγάλην ἐκ μέρους τῶν κατοίκων ἀντίδρασιν· διότι ὁ πο-

[1] Εὐνάπιος ἐν βίῳ Μαξίμου, σ. 53, ἔκδ. Boissonade.

[2] Πρβ. Ἱερωνύμου ἐπιστολ. 60. Φιλοστοργίου 12, 2. Κλαυδιανοῦ κατὰ Ῥουφίνου 2. Συνεσίου ἐπιστολ. 136. Ὁ Ζώσιμος, ὡς ἐνθουσιώδης ἐθνικὸς προσπαθῶν πάντοτε νὰ μετριάζῃ τὰ δεινὰ τῶν Ἀθηνῶν, διηγεῖται ὅτι ὁ χριστιανὸς Ἀλάριχος ἐφείσθη τῆς πόλεως φοβηθεὶς τὴν πρόμαχον Ἀθηνᾶν καὶ τὸν ἥρωα Ἀχιλλέα (βιβλ. 5, 5, 6)· οἱ ἄλλοι ὅμως συγγραφεῖς μαρτυροῦσι θετικῶς τὴν διὰ συνθήκης παράδοσιν τῆς πόλεως καὶ τὴν δῄωσιν τῆς χώρας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λὺς περιορισμὸς τῶν ἐλευθεριῶν καὶ τῆς αὐτοδιοικήσεως καὶ ἡ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς χεῖρας τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως συγκέντρωσις τῆς διοικήσεως εἶχον ἀφαιρέσει ἀπὸ τὰς πόλεις καὶ τὴν χώραν πᾶσαν αὐτενέργειαν καὶ ῥεκτικότητα, διὸ «καὶ αὐτὴ ἡ Σπάρτη «συνεπήγετο τῇ κοινῇ τῆς Ἑλλάδος ἁλύσει μήτε ὅ-«πλοις ἔτι μήτε ἀνδράσι μαχίμοις τετειχισμένη διὰ «τὴν τῶν Ῥωμαίων πλεονεξίαν,» ὡς μετὰ βαρυθυμίας παρατηρεῖ ὁ Ζώσιμος[1].

Ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη τοῦ Ἀλαρίχου κατήνεγκε μεγάλα τραύματα εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ πολλὴν ἐπήνεγκε καταστροφήν, ἣν πρὸ πάντων ἐν τοῖς ἔργοις τῆς τέχνης προὐκάλουν τὰ παρακολουθοῦντα αὐτὸν στίφη φανατικῶν καὶ ῥυπαρῶν μοναχῶν, ὅπως κορέσωσιν οὕτω τὸν φανατισμὸν καὶ τὸ κατὰ τῶν ἐθνικῶν μῖσός των. Τότε κατεστράφη κατά τινας καὶ ὁ περιφανὴς ναὸς τοῦ Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ διὰ παντός[2], ἀφοῦ προηγουμένως τὸ θαυμάσιον τοῦ Φειδίου χρυσελεφάντινον ἀριστοτέχνημα μετεκομίσθη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐστήθη ἐν τῷ καλουμένῳ Λαυσείῳ, ἔνθα ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ζήνωνος, 475 μ. Χ., κατακαέντος τοῦ οἰκοδομήματος ἐκείνου, συναπώλετο καὶ ὁ πλήρης μεγαλείου Ζεὺς τοῦ Φειδίου[3]. Ἐν Ἀθήναις δ' εἰδικώτερον εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἀλάριχος καὶ οἱ μοναχοὶ σύμμαχοί του δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιφέρωσιν ὅσην ἐβούλοντο ζημίαν καὶ φθοράν, ἅτε ἀναγκασθέντες νὰ συνθηκολογήσωσι καὶ

[1] Βιβλ. 5, 6, ἔκδ. Βόννης, σ. 254.

[2] Κατὰ τὸν σχολιαστὴν τοῦ Λουκιανοῦ, σ. 221, ἔκδ. Iacobitz, τοῦτο συνέβη ἀργότερα ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β'.

[3] Ζωναρᾶς ἐν Χρονικ. βιβλ. 14.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἰσέλθωσιν ὡς φίλοι εἰς τὴν πόλιν, ἐν τῇ χώρᾳ ὅμως τῆς Ἀττικῆς ἐπήνεγκον τρομερὰν φθοράν, ὡς καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι, καὶ θὰ ἐπέφερον ἔτι μείζονα, ἐὰν μὴ ἔτρεχεν εἰς βοήθειαν τῶν στεναζουσῶν ἐπαρχιῶν ἐξ Ἰταλίας ὁ ἐπίσης πανίσχυρος τοῦ ἑτέρου τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων Ὀνωρίου ὑπουργὸς καὶ ἀντίπαλος τοῦ Ῥουφίνου Στελίχων. Οὗτος δηλ. προϊδὼν τοὺς σκοποὺς τοῦ Ῥουφίνου καὶ Ἀλαρίχου, καὶ πρότερον ἤδη, ἅμα ἐξεκίνησεν ὁ Ἀλάριχος, μετέβη μετὰ στρατοῦ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας εἰς Θεσσαλονίκην πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ ἐκείνου τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ὁ ἀντίζηλος ὅμως αὐτοῦ Ῥουφῖνος διενήργησε νὰ πεμφθῇ αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ἀρκαδίου αὐστηρὰ διαταγή, νὰ ἐγκαταλείψῃ πάραυτα τὸ ἀνατολικὸν κράτος, ὅπερ καὶ ἔπραξεν ὁ Στελίχων. Κατὰ δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος, ὅτε ὁ Ἀλάριχος εὑρίσκετο ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι, διεπερεώθη καὶ πάλιν μετὰ στρατοῦ εἰς Κόρινθον, ἣν, φαίνεται, δὲν εἶχον δυνηθῇ νὰ κυριεύσωσιν οἱ Γότθοι, καὶ τῇ συνδρομῇ τοῦ ἐθνικοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου ἐξέβαλε τοὺς Γότθους ἐκ τῆς χώρας καὶ περιώρισεν αὐτοὺς εἰς τὸ ὀροπέδιον τῆς Φολόης, ἔνθα εἶχον καταφύγει διὰ τὸ ὀχυρὸν τοῦ χωρίου[1]. Ἐκεῖ δὲ καταλαβὼν ὁ Στελίχων τὰς ἐπικαίρους θέσεις ἐπολιόρκει τρόπον τινὰ τοὺς Γότθους, ὁ πονηρὸς ὅμως Ἀλάριχος εὗρεν οὐχ ἧττον μέσον ὑπεκφυγῆς καὶ διέσωσε τὸ ὑπολειπόμενον τοῦ στρατοῦ του εἰς Ἤπειρον, ἔνθα ὀχυρωθεὶς ἐλεηλάτει ἐπὶ μακρὸν τὰς πέριξ χώρας, ἕως ὅτου ἐν ἔτει 398 ὁ Ἀρκάδιος ἀνηγόρευσεν αὐτὸν

[1] Εἰς τὸ αὐτὸ ὀχυρὸν χωρίον εἶχον καταφύγει καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ἐν ἔτει 1779 μετὰ τὴν ὑπὸ Χασὰν πασᾶ καταστρεπτικὴν ἥττάν των· ἐκαλεῖτο δὲ τότε τὸ χωρίον Λάλας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γενικὸν ἀρχηγὸν τοῦ Ἰλλυρικοῦ[1], ἤτοι πασῶν τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἑλληνικῶν χωρῶν ἐκτὸς τῆς Θράκης[2]· διότι ὁ καταδιώκων αὐτὸν Στελίχων τῷ εἶχε προτείνει ὡς ὅρους συνθήκης τὴν ἀπόσπασιν τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ τὴν ἕνωσιν αὐτοῦ μετὰ τοῦ δυτικοῦ ὑπὸ διοικητὴν τὸν Ἀλάριχον. Οὕτω δ' ἔληξεν ἡ οἰκτρὰ αὕτη κωμῳδοτραγῳδία, ἥτις τοσαύτας καὶ τηλικαύτας ἐπήνεγκε τοῖς Ἕλλησι ζημίας καὶ φθορὰς μόνον ἕνεκα τοῦ φανατισμοῦ τῶν κληρικῶν καὶ τῶν παθῶν καὶ ἀντιζηλιῶν τῶν τότε πανισχύρων ὑπουργῶν τοῦ Ἀρκαδίου καὶ Ὀνωρίου Ῥουφίνου καὶ Στελίχωνος[3]. Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν ἤδη εἰδικώτερον εἰς τὰ κατὰ τὰς Ἀθήνας.

Ὅπως ἡ Ἑλλὰς πᾶσα ἀνῆκε πρὸ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ἀλαρίχου εἰς τὰς εὐδαιμονεστέρας τοῦ κράτους ἐπαρ-

[1] Ζώσιμος 5, 7 καὶ 26.

[2] Ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Ἰλλυρικὸν εἶχε καλέσει ὁ μέγας Κωνσταντῖνος τὸ τέταρτον τοῦ ὅλου ῥωμαϊκοῦ κράτους, τὸ ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Ἀχαΐας, ἤτοι Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου, τῆς Θεσσαλίας, Ἠπείρου, Μακεδονίας, Ἰλλυρίας, Δακίας καὶ Παιονίας (Ζώσιμος 2, 33). Ὅτε δ' ἀργότερα Θεοδόσιος ὁ Δ' διεῖλε τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος εἰς ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν χάριν τῶν δύο υἱῶν αὐτοῦ Ἀρκαδίου καὶ Ὀνωρίου, αἱ δυτικοβόρειαι ἐπαρχίαι τοῦ Ἰλλυρικοῦ, Νωρική, Παιονία καὶ Δαλματία, ἠνώθησαν μὲ τὸ δυτικὸν κράτος, αἱ δὲ ἐπίλοιποι, συμπεριληφθείσης καὶ τῆς Κρήτης, ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰλλυρικὸν ἢ Μακεδονία διέμειναν διὰ παντὸς εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος ὑπὸ ἕνα ἀνώτατον διοικητήν, χωρὶς ὅμως νὰ ἀπολέσωσι διὰ τοῦτο αἱ μερικαὶ αὗται ἐπαρχίαι τοὺς ἰδιαιτέρους διοικητὰς ἢ ἀνθυπάτους· τοὐλάχιστον τῆς Ἀχαΐας ἀνθύπατος μνημονεύεται μέχρις Ἀρκαδίου τὸ νευρόσπαστον ἐκεῖνο τοῦ Ῥουφίνου, ὁ Ἀντίλοχος, ὅστις μετὰ τοῦ Γεροντίου προῦδωκε τὴν χώραν εἰς τὸν Ἀλάριχον.

[3] Ἴδε διεξοδικῶς Γίββωνα ἔνθα ἀνωτ. κεφ. 29 καὶ 30.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χίας μεθ' ὅλας τὰς καταδρομὰς καὶ τὴν δυσμένειαν τῶν αὐτοκρατόρων, διότι κατῳκεῖτο ὑπὸ τοῦ πλέον ἀνεπτυγμένου καὶ ἐπιχειρηματίου λαοῦ, οὕτω καὶ ἡ τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἐθνισμοῦ τότε πρωτεύουσα πόλις, αἱ Ἀθῆναι, ἦν σχετικῶς ἐν ἀκμῇ τινι, καὶ μάλιστα ἠθικῇ, καὶ δὲν ἔπαυσε καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦτο νὰ ἦνε τὸ κέντρον τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ βίου. Διότι ὅσον οἱ αὐτοκράτορες προσεπάθουν διὰ νόμων καὶ διαταγμάτων νὰ καταπνίξωσι τὴν τελευταίαν ταύτην λυχνίαν ἑλληνικοῦ φωτός, τόσον λαμπρότερον ἐξέπεμπον αὐτὸ αἱ φθίνουσαι αὐτῆς δυνάμεις ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πανταχόθεν καταλαμβάνοντος τὸν τότε κόσμον πνευματικοῦ σκότους. Αἱ σχολαὶ τῶν Ἀθηνῶν, εἰ καὶ ἀπώλεσαν πολὺ τῆς προτέρας ἀξίας καὶ σπουδαιότητός των, ἐξηκολούθουν ἐν τούτοις νὰ ἦνε τὸ πρώτιστον ἐκπαιδευτήριον τοῦ τότε κόσμου, ἡ δὲ κοινωνία τῆς πόλεως ταύτης ἦν ἡ πλέον ἀνεπτυγμένη. Οἵαν ἀνατροφὴν ἐλάμβανον καὶ οἷα προτερήματα ἀπέκτων τότε οἱ ἐν Ἀθήναις καλῶς ἐκπαιδευόμενοι δεικνύει ἡμῖν ἡ περιεργοτάτη ἱστορία τῆς Ἀθηναΐδος, θυγατρὸς τοῦ σοφιστοῦ Λεοντίου[1]. Ὁ πατὴρ ἀνέθρεψεν αὐτὴν ἐλευθερίως καὶ τὰ ἔξοχα, φυσικά τε καὶ πρόσκτητα αὐτῆς προτερήματα καὶ αἱ ἐν τῇ μαθήσει πρόοδοι ἦσαν τοιαῦται, ὥστε ὁ Λεόντιος ἀποθνήσκων ἀφῆκεν ὁλόκληρον τὴν περιουσίαν του τοῖς υἱοῖς, φρονῶν ὅτι τὸ ἔξο-

[1] Ὁ Λεόντιος οὗτος διωρίσθη ἄκων καὶ διστάζων εἰς τὸν σοφιστικὸν ἐν Ἀθήναις θρόνον ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κατὰ προτροπὴν τοῦ Θηβαίου ἱστορικοῦ Ὀλυμπιοδώρου, ἐπισκεφθέντος τὴν πόλιν κατὰ τὴν 293 Ὀλ., ἤτοι 400 μ. Χ. Ἴδε Φώτιον ἐν Μυριοβίβλῳ κώδ. 80, 28 καὶ Historici graeci ediderunt Mueller. τόμ. Δ', σ. 63, ἐν Παρισίοις.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χον κάλλος καὶ τὰ ἔκτακτα προτερήματα τῆς θυγατρός του ἦσαν ἱκανὰ νὰ ἐξασφαλίσωσιν αὐτῇ τὸ μέλλον. Καὶ τῷ ὄντι αἱ ἐλπίδες τοῦ πατρὸς παραδόξως ἐξεπληρώθησαν, ὡς ἔδει· διότι ἡ Ἀθηναΐς, μὴ ἀνεχομένη τὴν ἀποκλήρωσιν, ἐζήτησε παρὰ τῶν ἀδελφῶν τὸ ἀναλογοῦν μερίδιον, μὴ δυνηθεῖσα δὲ νὰ κατορθώσῃ τι ἐν Ἀθήναις μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἐπικαλεσθῇ τὴν πρὸς τοῦτο ἀρωγὴν τῆς Πουλχερίας, ἀδελφῆς τοῦ τότε αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Β΄. Ἀλλ' ἡ χάρις τῶν τρόπων, ἡ εὐφράδεια τῆς γλώσσης καὶ αἱ ἔκτακτοι ἀρεταὶ τῆς Ἀθηναίας νεάνιδος κατέλθεξαν τοσοῦτον τὴν νεαρὰν Πουλχερίαν, ὥστε ἐκράτησε τὴν νέαν παρ' ἑαυτῇ, ἐβάπτισε καὶ μετωνόμασεν αὐτὴν Εὐδοκίαν καὶ κατέπεισεν ἀργότερα τὸν ἀδελφόν της αὐτοκράτορα Θεοδόσιον νὰ τὴν νυμφευθῇ ἐν ἔτει 421, εἰ καὶ αὐτὸς μὲν ἦτο εἴκοσιν ἐτῶν, ἡ δὲ Ἀθηναὶς ἡ Εὐδοκία εἴκοσι καὶ ἑπτά. Οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἵτινες διὰ τοῦ Χρυσοστόμου ἦσαν ἤδη συνειθισμένοι εἰς καθαρὰν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, κατεθέλγοντο ἀκούοντες τὴν μελίρρυτον Εὐδοκίαν ὁμιλοῦσαν ἐν καθαρᾷ ἀττικῇ διαλέκτῳ καὶ ἀναγινώσκοντες τὰ συγγράμματα αὐτῆς. Διότι ἡ Εὐδοκία, μακρὰν τοῦ ν' ἀναμιγνύηται εἰς τὰ κυβερνητικά, κατεγίνετο ἐν τῇ ὑψηλῇ αὐτῆς θέσει περὶ τὰς Μούσας, ἐποίησεν ἔμμετρον παράφρασιν τῶν πρώτων ἑπτὰ βιβλίων τῆς παλαιᾶς γραφῆς καὶ τῶν προφητιῶν τοῦ Δανιὴλ καὶ Ζαχαρίου, συλλογὴν ὁμηρικῶν στίχων ἐφηρμοσμένων εἰς τὸν βίον καὶ τὰς πράξεις τοῦ Ἰησοῦ, τὴν ἱστορίαν τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ καὶ ἕνα πανηγυρικὸν τῶν περσικῶν πολέμων τοῦ συζύγου της, πάντα ἔργα, ἅτινα καὶ οἱ ἀμερόλη-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πτοι αὐτῆς κριταὶ ἐπήνεσαν[1]. Ὁ ἀστὴρ τῆς κόρης τοῦ Ἀθηναίου σοφιστοῦ, ἡ φήμη καὶ ἡ παρὰ τοῦ λαοῦ ἀγάπη αὐτῆς ὑψοῦντο καὶ ηὔξανον πάντοτε, ἀναγορευθείσης καὶ Αὐγούστης, ὅτε ἔτεκε τῷ αὐτοκράτορι θυγατέρα. Ὅτε δέ, ἐπιθυμήσασα νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν ἁγίαν γῆν, ἐπεχείρησε τὴν εἰς Ἱερουσαλὴμ ὁδοιπορίαν, ἡ διὰ τῆς Μ. Ἀσίας διάβασίς της ἦν θριαμβική. Μετὰ εἴκοσιν ὅμως ἀπὸ τοῦ γάμου της ἔτη ἡ Εὐδοκία περιέπεσεν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ συζύγου της καὶ τῆς Πουλχερίας, λόγῳ μὲν διότι ἀνεκαλύφθη δῆθεν ἔχουσα ἀθεμίτους σχέσεις πρὸς αὐλικόν τινα Παυλῖνον, πράγματι ὅμως διότι εἶχεν ἀρχίσει ἤδη ν' ἀναμιγνύηται εἰς τὴν κυβέρνησιν καὶ ν' ἀντιπολιτεύηται τὴν φιλόδοξον καὶ ζηλότυπον Πουλχερίαν, ἥτις ἐξύφανε τὴν κατ' αὐτῆς διαβολὴν ἐκείνην, καὶ ὑπὸ τὸ πρόσχημα προσκυνήσεως ἐστάλη ἐξόριστος εἰς Ἱεροσόλυμα, ἔνθα ἀφῃρέθη ἀργότερα καὶ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα, καὶ ἀπέθανεν ἐν ἔτει 460 διαμαρτυρομένη μέχρι τελευταίας στιγμῆς περὶ τῆς ἀθωότητός της καὶ τῆς ἐλλείψεως παντὸς ἀθεμίτου ἔρωτος πρὸς τὸν Παυλῖνον, ἀφοῦ ἔζησεν ἐν τῇ ἐξορίᾳ 19 περίπου ἔτη ἀσχολουμένη περὶ ἔργα εὐλαβῆ[2].

Τοιαύτη ἐν συντόμῳ ἡ τόσον ἐνδιαφέρουσα τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν ἱστορία τῆς Εὐδοκίας. Ἀλλ' ἂν αἱ Ἀθῆναι δὲν ἔπαθον πολὺ ὑλικῶς ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ἀλαρίχου καὶ ἐτήρουν εἰσέτι ἐν βαθμῷ τινι τὴν πνευ-

[1] Πρβ. τὸν χρονογράφον Σωκράτη βιβλ. 7, κεφ. 21.

[2] Ἴδε τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀθηναΐδος παρὰ Σωκράτει 7, 21 καὶ Ἰωάννῃ Μαλάλᾳ σ. 353 ἐπ. ἔκδ. Βόννης, τὰς δὲ ἄλλας πηγὰς ἴδε παρὰ Muralt, Essai de chronographie Byzantine . . . etc. de 395 à 1057 ἐν Πετρουπόλει, 1855, σ. 32.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸ ἠθικὸν ἀξίωμα, ἀπώλεσαν ὅμως οὐχ ἧττον κατὰ τοὺς ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου μέχρι Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ καὶ περαιτέρω χρόνους διὰ τὴν πλεονεξίαν καὶ αὐθαιρεσίαν τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων πολλὰ τῶν περιφανῶν αὐτῶν κοσμημάτων καὶ διασήμων ἔργων τῆς τέχνης. Τὸ ἐν Παρθενῶνι χρυσελεφάντινον τῆς Ἀθηνᾶς ἄγαλμα, ἕτερον ἀπαράμιλλον τοῦ Φειδίου ἀριστοτέχνημα, ἀπεσπάσθη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀρκαδίου ἢ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ (408—450) καὶ μετακομισθὲν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐστήθη ἐν τῷ Φόρῳ Κωνσταντίνου, ἔνθα ἵστατο μέχρι τοῦ δεκάτου αἰῶνος ἐκλαμβανόμενον ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὡς τὸ τῆς Γῆς ἄγαλμα[1]. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ἀπείρων καλλιτεχνικῶν ἔργων, ἅτινα ἐκόσμουν πᾶσαν γωνίαν ἑλληνικῆς γῆς, καὶ ἰδίᾳ τὰς Ἀθήνας, διήρπασαν πλεῖστα ὅ τε Κωνσταντῖνος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ πρὸς διακόσμησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐξαιρουμένου μόνου τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὡς μαρτυρίαι ῥηταὶ τῶν χρονογράφων καὶ ἱστορικῶν δηλοῦσιν[2]. Ἡ αὐθαιρεσία δὲ τῶν αὐτοκρατόρων καὶ αὐτοκρατορικῶν ὑπαλλήλων εἶχε προβῆ μέχρι τοσούτου καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐλευθέρᾳ τῶν Ἀθηνῶν πόλει, ὥστε ὁ τῆς Ἑλλάδος ἀνθύπατος εἶχεν ἀφαιρέσει κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀρκαδίου ἐκ τῆς Ποικίλης Στοᾶς καὶ αὐτὰς τὰς σανίδας,

[1] Ἴδε τὸν σχολιαστὴν Ἀριστείδου τοῦ ῥήτορος ἐν λόγῳ Ν', τόμ. Β', σ. 710 ἔκδ. Dindorf. Τὸ σχόλιον εἶνε ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Ἀρέθα ἐκ τοῦ δεκάτου αἰῶνος.

[2] Πρβ. Ζωσίμου 2, 31. 5, 24. Εὐσέβιον ἐν βίῳ Κωνσταντίνου 3, 54. Σωζομένου 2, 5. Σωκράτους 1, 16 καὶ ἄλλας· πρὸς δὲ Leake, Topography of Athens σ. 39 τῆς γερμ. μεταφράσεως.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐφ' ὧν ὁ Θάσιος Πολύγνωτος εἶχε γράψει τὰ περίφημα αὐτοῦ ἔργα! Ἐὰν δὲ ἤδη προστεθῶσι καὶ αἱ καταστροφαὶ παντοίων καλλιτεχνικῶν ἔργων ὡς ἀντικειμένων τῆς πολυθείας κατὰ προσταγὴν τῶν αὐτοκρατόρων γενόμεναι, καὶ ἰδίᾳ αἱ φοβεραὶ δηώσεις καὶ πυρπολήσεις τοῦ Ἀλαρίχου ἐν Ἑλλάδι, εὐκόλως θέλομεν φαντασθῆ τὴν φοβερὰν ἐρήμωσιν τῆς ἑλληνικῆς χώρας καὶ τὴν κατάπτωσιν καὶ πτωχείαν, εἰς ἣν εἶχον φέρει μίαν τῶν πλέον ἀνθηρῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους ὁ φανατισμὸς καὶ ἡ μωρία τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων καὶ μοναχῶν. Ἐκ τινος νόμου τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Β' ἀπὸ τοῦ ἔτους 424 καταφαίνεται, ὅτι ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἡ Ἀχαΐα, ἤτοι Ἑλλάς, διέκειτο ὑλικῶς χειρότερα· ἐξ ἄλλου δέ τινος νόμου ἀπὸ τοῦ ἔτους 435 δηλοῦται, ὅτι μέγα πλῆθος κτημάτων εἶχον μείνει ἐνταῦθα ἔρημα[1]. Ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ συγκεντρωτικὸν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβερνήσεως σύστημα, ὅπερ ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ εἶχε φθάσει εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς διαφθορᾶς του[2], συνέτεινεν οὐχ ἥκιστα πρὸς μαρασμὸν καὶ καταπίεσιν πάσης ζωῆς ἐν ταῖς ἐθνικαῖς ἑλληνικαῖς πόλεσι· διότι τὸ σύστημα τοῦτο, εἰ μὴ ῥητῶς κατήργει τοὺς πατρίους νόμους καὶ τὰ γηραιὰ ἐλεύθερα πολιτεύματα, ἅτινα προνομιακῶς ἔχαιρον εἰσέτι ἑλληνικαί τινες πολιτεῖαι, καθίστα ὅμως αὐτὰ ἀνίσχυρα καὶ ἀφῄρει πᾶσαν σωτήριον ἐπιῤῥοήν. Τοῦτο δὲ συνέτεινε μὲν εἰς ἀποθάῤῥυνσιν καὶ καταπίεσιν τῶν ἐθνικῶν Ἑλλήνων,

[1] Πρβ. Κώδ. Θεοδοσ. βιβλ. 11, 1, 1, 33, νόμον de annona et tributis, καὶ βιβλ. 10, 8, 1, 5, νόμον de bonis vacantibus.

[2] Ἴδε Εὐναπίου ἀποσπάσματα σ. 96, ἔκδ. Βόννης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

συγχρόνως ὅμως ἐστέρει τὸ κράτος σπουδαίας ζωτικὰς δυνάμεις. Ὁπόσον δ' ἡ ἄδικος αὕτη πίεσις τῶν αὐτοκρατόρων κατεμάρανε τοὺς πατρίους θεσμοὺς καὶ κατέπνιξε πᾶσαν ἰκμάδα ζωῆς ἐν Ἑλλάδι, ἐξάγεται οὐ μόνον ἐκ τῆς ἐλλείψεως πάσης αὐτενεργείας καὶ κινήσεως, τῶν κυριωτάτων δώρων καὶ χαρακτηριστικῶν τῆς ἀνεξαρτησίας, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς μεγίστοις τῶν κινδύνων, ὡς ἐπὶ Ἀλαρίχου, ἐκ μέρους καὶ αὐτῶν τῶν ἐνδοξοτέρων πόλεων, ὡς τῆς Σπάρτης, ἀλλὰ καὶ ἐκ ῥητῶν συγχρόνων μαρτυριῶν. Ὁ περὶ τὰ τέλη τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος, ἐν ἔτει 398, παροδικῶς ἐπισκεφθεὶς τὰς Ἀθήνας Συνέσιος καὶ ὁ ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ γράψας Θεοδώρητος ὁ Κύρου περιγράφουσι διὰ μελανῶν χρωμάτων τὴν ἐπ' αὐτῶν κατάστασιν τῶν Ἀθηνῶν ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ πρώην τῆς πόλεως μεγαλεῖον «Κακὸς κακῶς ὁ δεῦρό με κομίσας ἀπόλοιτο «ναύκληρος», γράφει πρὸς τὸν ἀδελφόν του ὁ Συνέσιος ἐξ Ἀθηνῶν[1], «ὡς οὐδὲν ἔχουσιν αἱ νῦν Ἀθῆναι σεμνόν, «ἀλλ' ἢ τὰ κλεινὰ τῶν χωρίων ὀνόματα· καὶ καθάπερ «ἱερείου διαπεπραγμένου τὸ δέρμα λείπεται, γνώρισμα «τοῦ πάλαι ποτὲ ζώου, οὕτως ἐνθένδε φιλοσοφίας ἐξω«κισμένης λείπεται περινοστοῦντα θαυμάζειν τὴν Ἀ«καδημίαν τε καὶ τὸ Λύκειον καί, νὴ Δία, τὴν Ποικί«λην Στοάν, τὴν ἐπώνυμον τῆς Χρυσίππου φιλοσοφίας, «νῦν οὐκέτ' οὖσαν ποικίλην· ὁ γὰρ ἀνθύπατος τὰς σα«νίδας ἀφείλετο, αἷς ἐγκατέθηκε τὴν τέχνην ὁ ἐκ Θά«σου Πολύγνωτος. Νῦν μὲν οὖν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρό«νοις Αἴγυπτος τρέφει τὰς Ὑπατίας δεξαμένη γονάς,

[1] Ἐπιστολ. 136.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«αἱ δὲ Ἀθῆναι πάλαι μὲν ἦν ἡ πόλις ἑστία σοφῶν, τὸ «δὲ νῦν ἔχον σεμνύνουσιν αὐτὰς οἱ μελιττουργοί...» Ἐν ἑτέρᾳ δὲ ἐπιστολῇ[1] λέγει μετὰ τοῦ αὐτοῦ σαρκασμοῦ καὶ χαιρεκακῶν τὰ ἑξῆς: «ἀνήσομαι δὲ οὐ μόνον «τοῦτο τῆς ἐπὶ τὰς Ἀθήνας ὁδοῦ, τὸ τῶν παρόντων «ἀπαλλαχθῆναι κακῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ μηκέτι τοὺς ἐκεῖ- «θεν ἥκοντας ἐπὶ λόγοις προσκυνεῖν, οἳ μηδὲν ἡμῶν «τῶν θνητῶν διαφέρουσιν, οὐκ εἰς σύνεσίν γε τῶν Ἀ- «ριστοτέλους καὶ Πλάτωνος, ἀναστρέφονται δ' ἐν ἡμῖν, «ὥσπερ ἐν ἡμιόνοις ἡμίθεοι, διότι τεθέανται τὴν Ἀκα- «δημίαν, τὸ Λύκειον καὶ τὴν Ποικίλην, ἐν ᾗ Ζήνων ἐφι- «λοσόφει, νῦν οὐκέτι οὖσαν ποικίλην· ὁ γὰρ ἀνθύπα- «τος τὰς σανίδας ὑφείλετο, ἔπειτα ἐκώλυσεν αὐτοὺς «ἐπὶ σοφίᾳ μέγα φρονεῖν.» Ἡ περιγραφὴ αὕτη τοῦ Συ- νεσίου, ὅσον καὶ ἂν ἦνε ὑπερβολική, διότι γίνεται μετά τινος ἀντιζηλίας καὶ ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν πρώην τῶν Ἀθηνῶν λαμπρὰν κατάστασιν, δὲν ἀπέχει ὅμως τῆς ἀληθείας καὶ μαρτυρεῖ ἀρκούντως τήν τε πραγματικὴν τῆς πόλεως κατάπτωσιν καὶ τὴν μεγάλην καὶ παγκό- σμιον φήμην, ἣν, καίπερ παρηκμακυῖαι, ἔχαιρον αἱ ἐν Ἀθήναις σχολαὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἐξ ἄλλης δὲ τοῦ Συνεσίου ἐπιστολῆς, τῆς 52ᵃᵉ, μανθάνομεν ὅτι καὶ ἡ βιομηχανία τῶν Ἀθηνῶν, εἰδικῶς ἡ ὑφαντική, ἔχαιρε τότε ἀγαθὴν ὑπόληψιν. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος Κύρου Θεοδώρητος γράφει περὶ τῶν Ἀθηνῶν: «Καὶ ἀργεῖ μὲν «ἐν Ἀθήναις ὁ Ἄρειος Πάγος καὶ ἡ Ἡλιαία καὶ τὸ ἐπὶ «Δελφινίῳ δικαστήριον καὶ ἡ τῶν πεντακοσίων βουλὴ «καὶ οἱ ἕνδεκα καὶ οἱ θεσμοθέται καὶ ὁ πολέμαρχος καὶ

[1] Ἐπιστολ. 54.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«ὁ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἄρχων[1]. » Ἐπειδὴ δ' ἐπὶ Θεοδωρήτου οὔτε ἡ βουλὴ συνέκειτο ἐκ 500 οὔτε πολέμαρχος καὶ ἄρχων εἰς τὴν αὐτὴν καὶ ἄλλοτε κατάσασιν εὑρίσκοντο, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ βιβλίου τούτου, ἐκ τῶν ἀνωτέρω τοῦ βαρυθυμοῦντος ἐπισκόπου λόγων δὲν ἐξάγεται ὅτι, ὡς οἱ θεσμοὶ οὗτοι, οὕτω καὶ οἱ συμμνημονευόμενοι ἦσαν ἐν ἀχρηστίᾳ ἐπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ὅτι τὸ πάτριον πολίτευμα καὶ οἱ γηραιοὶ τῆς πόλεως θεσμοὶ ὑφίσταντο μὲν εἰσέτι, ἀλλ' ἐγκαταλελειμμένοι καὶ ἀνίσχυροι καὶ ἐν τοῖς πλείστοις παραμεμορφωμένοι. Ἡ μόνη ζωή, ἣν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ ἀθηναϊκὸς λαὸς ἐδείκνυεν, ἦν ἡ κατὰ τὴν ἐκλογὴν σοφιστοῦ τινος ἀναπτυσσομένη ὁραστηριότης καὶ τὰ κόμματα καὶ αἱ ἔριδες, εἰς ἃς ἡ τοῦ ἀνθυπάτου ἀπόφασις ἔθετεν ἑκάστοτε τέρμα[2], μέχρις οὗ ὁ βίαιος Ἰουστινιανὸς ἦρεν ἐκ τοῦ μέσου καὶ τὰ λείψανα ταῦτα ἐλευθέρου βίου. Περὶ δὲ τῆς ἐν τοῖς κυριωτάτοις ἐξακολουθήσεως τοῦ πατρίου πολιτεύματος μέχρι τέλους τοῦ πέμπτου αἰῶνος καὶ τῆς αὐτονομίας μέχρις Ἰουστινιανοῦ ἔχομεν καὶ ἀλλαχόθεν μαρτυρίας. Ἐκ τοῦ ἔτους 485 μνημονεύεται ἄρχων ἐν Ἀθήναις ἐπώνυμος Νικαγόρας ὁ νεώτερος, ὡς ἐξάγεται ἐξ ὅσων λέγει περὶ τοῦ περιφήμου σοφιστοῦ Πρόκλου ὁ μαθητής, βιογράφος καὶ διάδοχος αὐτοῦ ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις ἐκπαιδευτηρίῳ Μαρῖνος ἐν κεφ. 36 : «ἐτελεύτησε δὲ (Πρόκλος) τῷ δ'

[1] Theodoreti episcopi Cyri ἑλληνικῶν θεραπευτικὴ παθημάτων disputatio IX περὶ νόμων ἔκδ. Schulze τόμ. Δ', μέρος Β', σ. 930.

[2] Τοιαῦτα παραδείγματα διηγεῖται ὁ Εὐνάπιος ἐν βίοις σοφιστῶν, περὶ Ἰουλιανοῦ σ. 69 ἐπ. καὶ ἐν βίῳ Προαιρεσίου σ. 79—80, ἔκδ. Boissonade.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«καὶ κ' καὶ ρ' ἀπὸ τῆς Ἰουλιανοῦ βασιλείας, ἄρχον-
«τος Ἀθήνησι Νικαγόρου τοῦ νεωτέρου, μηνὸς κατὰ
«μὲν τοὺς Ἀθηναίους Μουνυχιῶνος ιζ', κατὰ δὲ τοὺς
«Ῥωμαίους Ἀπριλίου ιζ'.» Οἱ ἐθνικοὶ δηλ. εἶχον κα-
θιερώσει πρὸς τιμὴν τοῦ μεγάλου αὐτῶν προστάτου
Ἰουλιανοῦ νέαν χρονολογίαν ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ ἔτους
τῆς βασιλείας ἐκείνου 361 μ. Χ. Προστιθεμένων λοι-
πὸν καὶ τῶν 124, ἔχομεν τὸ ἔτος 485, καθ' ὃ ὁ μὲν
Πρόκλος ἀπεβίωσεν, ὁ δὲ Νικαγόρας ἐχρημάτισεν ἄρ-
χων ἐπώνυμος. Ὁ δὲ λεξικογράφος Σουίδας μνημο-
νεύει καὶ ἑτέρου ἔτι μεταγενεστέρου ἄρχοντος ἐν Ἀθή-
ναις, τοῦ τελευταίου ὡς τοιούτου γνωστοῦ. Ἐν λέξει
δηλ. Θεαγένης σημειοῖ οὗτος «Ἀθηναῖος ἄρχων φι-
λότιμος καὶ μεγαλοφυὴς» καὶ ἀκολούθως προστίθησιν
ὅτι ἦν σύγχρονος τοῦ περὶ τὰ 500 ἀκμάσαντος Μαρίνου
τοῦ σοφιστοῦ. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι ὅσον ὁ ἐθνισμὸς ἐ-
πιέζετο καὶ ἐμαραίνετο, τόσον καὶ οἱ πολιτικοὶ θε-
σμοὶ ἔχανον τὴν σημασίαν καὶ ἀξίαν των καὶ τελευ-
ταῖον τὰ πολιτικὰ ἀξιώματα εἶχον καταντήσει ἁπλοῖ
τιμητικοὶ τίτλοι. Μόναι δ' αἱ σχολαὶ καὶ κατὰ τὴν
τελευταίαν ταύτην περίοδον ἐδείκνυον σχετικήν τινα
ἀκμήν.

Ἀπὸ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ μέχρις Ἰουστινιανοῦ τοῦ
Α' ἐπὶ 80 καὶ ἐπέκεινα ἔτη ἡ Ἑλλὰς καὶ αἱ Ἀθῆναι
ἀπήλαυσαν ἐξαιρετικῶς εἰρήνης κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ
ἧττον τελείας. Ὁ τῶν Οὔννων βασιλεὺς Ἀττίλας, ὅσις
εἶχε καταμαστίσει κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασι-
λείας Θεοδοσίου τοῦ Β' τὰς βορείους καὶ ἀνατολικὰς
τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐπαρχίας, οὐ μόνον
εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα δὲν εἰσέβαλεν, ἀλλ' οὐδ' εἰς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὴν Θεσσαλίαν καὶ μέχρι Θερμοπυλῶν κατέβη· διότι διηγεῖται μὲν ὁ Μαρκελλῖνος ὅτι ὁ Ἀττίλας προέβη λεηλατῶν μέχρι Θερμοπόλεως[1] ἐν ἔτει 447, μὲ τὸ ὄνομα ὅμως τοῦτο καλεῖ οὗτος ὄχι τὰς Θερμοπύλας, ὡς τινες κακῶς ὑπέλαβον, ἀλλ' ἑτέραν πόλιν κειμένην ἐν ταῖς βορείαις τοῦ κράτους ἐπαρχίαις, ἥτις μνημονεύεται καὶ ἐν ἔτει 922 ὡς πεδίον μάχης μεταξὺ Βυζαντινῶν καὶ Βουλγάρων[2]· οἱ δ' ἄλλοι ἱστορικοὶ οὐδὲν ἀναφέρουσι περὶ προχωρήσεως τοῦ Ἀττίλα μέχρι Θερμοπυλῶν ἢ καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς Θεσσαλίας. Ὁ ἑλληνικός, ἤτοι ἐθνικός, βίος ἐξηκολούθει κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο διατηρούμενος ἐν ἀφανείᾳ ὡς φθισιῶν σῶμα ἐκ τῶν τελευταίων δυνάμεών του, ἀλλ' ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπερρόφᾶτο καὶ διεπλάσσετο εἰς τὸν χριστιανικὸν ἑλληνισμόν, ἐν ᾧ τελευταῖον ὑπὸ ἄλλην μορφὴν ὡς φοίνιξ παραδόξως ἐκ τῆς τέφρας του ἀνεγεννήθη καὶ πάλιν τῆς Ἀνατολῆς ἐκυριάρχησεν. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὡς ὑπερισχύουσα ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὑπερεξηκόντισεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, ὡς ἦν φυσικόν, τὴν ἐπίσημον κυβερνητικὴν γλῶσσαν, τὴν λατινικήν, ἐν Κωνσταντινουπόλει, καθόσον μάλιστα πᾶσαι αἱ περὶ τὴν πρωτεύουσαν χῶραι ἦσαν ἑλληνικαί. Ἤδη ἐπὶ Ἀρκαδίου βλέπομεν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν εἰσαγομένην ἐν Κωνσταντινουπόλει διὰ νόμου εἰς τὰ δικαστήρια· ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Θεοδόσιος ὁ Β', ἀναγκασθεὶς πρὸς μόρ-

[1] Μαρκελλῖνος χρον. σ. 307—308, ἔκδ. Βόννης.

[2] Ἴδε Hopf, Griechenland im Mittelalter und in der Neuzeit, ἐν τῇ μεγάλῃ ἐγκυκλοπαιδείᾳ τοῦ Ersch καὶ Gruber τοῦ ἄρθρου Griechenland τόμ. ΣΤ', σ. 75, τὰς δὲ πηγὰς παρὰ Muralt, Essai de Chronographie Byzantine σ. 499.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φωσιν ὑπαλλήλων καὶ διάδοσιν τῶν φώτων νὰ ἱδρύσῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ ἔτος 425 ἀνώτατον ἐκπαιδευτήριον ἐκ 30 ἑδρῶν, ὥρισε τὰς 15 διὰ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ φιλολογίαν. Ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς διέταξε νὰ ἐκδοθῶσιν αἱ συλλογαὶ τῶν νόμων ἐν ἀμφοτέραις ταῖς γλώσσαις, μέχρις οὗ κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ἕκτου αἰῶνος ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπέβη ἐπίσημος τῆς κυβερνήσεως γλῶσσα ἀντὶ τῆς λατινικῆς[1]. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι οἱ ἐθνικοὶ ἐκ τῶν Ἑλλήνων δυσκόλως ἢ οὐδόλως διωρίζοντο εἰς δημοσίας θέσεις, ἀλλὰ καὶ οἱ χριστιανοὶ οἱ εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ τόπου διοριζόμενοι καὶ ὁπωσδήποτε διαπρέποντες ἦσαν Ἕλληνες τήν τε γλῶσσαν καὶ τὸ γένος, πάντες δ' οἱ ἐπὶ

[1] Οἱ Ἄραβες ἐθεώρουν Τιβέριον τὸν Β' (578—582) ὡς τὸν πρῶτον Ἕλληνα αὐτοκράτορα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ὁ Ἄραψ ἱστοριογράφος Ἀμπουλφαράχ λέγει (ἐν σελ. 96 τῆς λατινικῆς μεταφράσεως Pocock): A tempore Augusti Caesaris donec imperaret Tiberius Caesar, spatio circiter annorum MC, fuerunt imperatores C. P. Patricii et praecipua pars exercitus romani: extra quod consularii, scribae et populus, omnes Graeci fuerunt, deinde regnum etiam graecanicum factum est. Οἱ δὲ Ἰταλοὶ ἐθεώρουν τὸν Μαυρίκιον (582—602) ὡς τὸν πρῶτον Ἕλληνα αὐτοκράτορα (Παῦλος Διάκονος 3, 15). Ὁπωσδήποτε βέβαιον εἶνε ὅτι ἀπὸ τοῦ ἕκτου ἤδη αἰῶνος ἄρχεται ὁ βυζαντινὸς ἑλληνισμός, εἰ καὶ οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἐσεμνύνοντο πάντοτε Ῥωμαίων αὐτοκράτορες καὶ βασιλεῖς ἀποκαλούμενοι, οὐδέποτε δ' ἠξίουν ν' ἀποκαλῶνται Ἑλλήνων βασιλεῖς. Λαόνικος Χαλκοκονδύλης 1, 3, σ. 6, ἐκδ. Βόννης: «Γλῶτταν μὲν καὶ ἤθη διὰ τῷ πολλῷ πλέονας Ῥω«μαίων Ἕλληνας αὐτοῦ ἐπικρατεῖν διὰ τέλους φυλάξαι, τοὔνομα «μέν τοι μηκέτι κατὰ τὸ πάτριον καλουμένους ἀλλάξασθαι, καὶ τούς «γε βασιλεῖς Βυζαντίου ἐπὶ τῷ σφᾶς αὐτοὺς Ῥωμαίων βασιλεῖς τε «καὶ αὐτοκράτορας σεμνύνεσθαι ἀποκαλεῖν, Ἑλλήνων δὲ βασιλεῖς «οὐκέτι οὐδαμῇ ἀξιοῦν.» Πρβ. καὶ Γίββωνος Decline and Fall . . . κτλ. κεφ. 53ον.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

παιδείᾳ διακριθέντες λαϊκοί τε καὶ κληρικοὶ ἦσαν κάτοχοι τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας, ὥστε τοὺς χριστιανοὺς Ἕλληνας οὐδὲν ἄλλο διέκρινεν ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν ἢ ἡ θρησκεία. Ἐνῷ οἱ τὸν χριστιανισμὸν ἐγκολπωθέντες προσεπάθουν διὰ τῶν δογμάτων τοῦ εὐαγγελίου ν' ἀναπλάσωσι τὴν κοινωνίαν καὶ νέαν νὰ ἐμβάλωσιν αὐτῇ ζωήν, εἰς τὴν πάτριον ἐθνικὴν θρησκείαν ἐμμένοντες, ἐκλαμβάνοντες τὸ νέον δόγμα ὡς ἄλογον καὶ παραίτιον τῆς ἐπικρατούσης τότε διαφθορᾶς καὶ καταπτώσεως, ἐνέμενον ἐπιμόνως εἰς τὴν διατήρησιν καὶ ἀναγέννησιν τοῦ πατρίου θρησκεύματος. Τῆς πρώτης καὶ πολυπληθεστέρας μερίδος ἦσαν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Ἀσίᾳ Ἕλληνες καὶ πολλοὶ τῶν ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Ἑλλάδι ἔχοντες ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ τὴν κυβέρνησιν, τῆς δὲ δευτέρας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ κάτοικοι τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ ἰδίως αἱ Ἀθῆναι, ὧν αἱ σχολαὶ ἐξηκολούθουν ν' ἀντιτάσσωσι μεγάλην ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, μάλιστα δὲ κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ πέμπτου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἕκτου αἰῶνος, ὅτε παραδόξως πως αἱ σχολαὶ αὗται εἶχον λάβει νέαν τινὰ ζωὴν διά τε ἄλλων καὶ διὰ τοῦ Πρόκλου, Μαρίνου καὶ Παμπρετίου. Ἐντεῦθεν τὸ διάφορον καὶ ὁ πόλεμος μεταξὺ τῶν δύο ἐκπαιδευτηρίων, τοῦ ἐν Ἀθήναις καὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπερ ὑπῆρξεν εἷς τῶν πρωτίστων λόγων, δι' οὓς ὁ φανατικὸς Ἰουστινιανὸς ἐν ἔτει 529, ἕνα περίπου ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκπαιδευτηρίου αἰῶνα, διὰ πράξεως βιαίας καὶ νόμου αὐθαιρέτου κατήργησε τὰς ἐν Ἀθήναις σχολάς, διότι «θεσπίσας πρόσταξιν ἔπεμψεν «ἐν Ἀθήναις κελεύσας μηδένα διδάσκειν φιλοσοφίαν,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«μήτε νόμιμα ἐξηγεῖσθαι μήτε κόττον ἐν μιᾷ τῶν πό-«λεων γίνεσθαι[1].» Οὕτω δ' ἐξέλιπε καὶ ὁ τελευταῖος οὗτος τοῦ ἐθνισμοῦ προμαχὼν καὶ τὸ μόνον μέχρι τότε ὑπολειπόμενον τῶν Ἀθηνῶν κόσμημα καὶ καύχημα. Ἑπτὰ τῶν τότε ἐπισημοτέρων ἐθνικῶν σοφιστῶν, πιθανῶς οἱ τελευταῖοι ἐν Ἀθήναις διδάσκαλοι, Δαμάσκιος ὁ Σύρος, Σιμπλίκιος ὁ Κίλιξ, Εὐλάμιος ὁ Φρύξ, Πρισκιανὸς ὁ Λυδός, Ἑρμείας καὶ Διογένης οἱ Φοίνικες καὶ Ἰσίδωρος ὁ Γαζαῖος, μὴ δυνάμενοι πλέον τοῦ λοιποῦ νὰ ζήσωσιν ὡς ἐθνικοὶ φιλόσοφοι ἐν τῷ ρωμαϊκῷ κράτει ἕνεκα τῶν ἀπανθρώπων καὶ βαρβαρικῶν διαταγῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, κατέφυγον εἰς Περσίαν πρὸς τὸν Σασανίδην Χοσρόην, ἐλπίζοντες παρὰ τῷ βαρβάρῳ ἐκείνῳ νὰ εὕρωσι μείζονα πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἀγάπην. Καὶ δὲν ἠπατήθησαν μὲν ὡς πρὸς τοῦτο, ἐπειδὴ ὅμως αἱ διδασκαλίαι αὐτῶν δὲν ἐκαρποφόρουν, ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Πέρσου μονάρχου νὰ ἐξασφαλίσῃ αὐτοῖς τὴν εἰς τὰ ἴδια ἐλευθέραν ἐπάνοδον, ὅπερ ἐκεῖνος προθύμως ἔπραξεν ἐπιβαλὼν διὰ συνθήκης εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν ν' ἀφήσῃ ἀνενοχλήτους τοὺς ἐθνικοὺς σοφούς[2]. Συνεπλήρωσε δ' ὁ Ἰουστινιανὸς τὸ ἔργον τοῦτο τῆς ἐξαφανίσεως τοῦ ἐθνικοῦ βίου καὶ πάσης ἔτι ὑφι-

[1] Ἰωάννης Μαλάλας 18, 16 ἐπ. σ. 451, ἔκδ. Βόννης. Καὶ αὐτὴν τὴν ἐθνικὴν παιδιάν, τὸν κόττον, ἐθεώρησεν ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπικίνδυνον καὶ βλαβεράν! Ὁ τὴν αἰσχίστην τῶν πορνῶν Θεοδώραν παρανόμως συζευχθεὶς Ἰουστινιανός!

[2] Ἀγαθέας 2, 30, σ. 131, ἔκδ. Βόννης. Πρῶτος ὁ μεγαλοφυὴς Γίββων συνέδεσε τὸ ἱστορικὸν τοῦτο τοῦ Ἀγαθίου περὶ τῶν ἑπτὰ φυγάδων σοφῶν μὲ τὸ κλείσιμον τῶν ἐν Ἀθήναις σχολῶν καὶ συνεπέρανε λίαν ὀρθῶς, ὅτι οὗτοι ἦσαν οἱ τελευταῖοι ἐν Ἀθήναις διδάσκαλοι. Ἴδε αὐτοῦ Decline and Fall . . . . κτλ. κεφ. 40 ἐν τέλει·

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σταμένης ζωτικῆς δυνάμεως τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ καὶ τῶν Ἀθηνῶν διὰ νόμων ἑτέρων, δι' ὧν κατήργησε τὰς μερικὰς τῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν στρατιάς, ἀπηγόρευσεν αὐστηρότατα πᾶν εἶδος ἐθνικῆς ἑορτῆς καὶ πανηγύρεως καὶ ἐδήμευσε τὰ εἰσοδήματα τῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν, κατατάξας αὐτὰ εἰς τὰ τοῦ κράτους[1]. Μεταξὺ τῶν δημευθέντων εἰσοδημάτων τῶν Ἀθηνῶν ἦσαν καὶ τὰ τῆς Ἀκαδημίας, ἅτινα ἐπὶ μὲν τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῆς Πλάτωνος ἦσαν τρία χρυσᾶ νομίσματα, ἐπὶ δὲ Ἰουστινιανοῦ χίλια τοιαῦτα, αὐξηθείσης τῷ χρόνῳ τῆς περιουσίας αὐτῆς δι' εὐσεβῶν κληροδοτημάτων[2]. Οὕτω δὲ κατέστησεν ὁ Ἰουστινιανὸς ἐντελῶς ἀδύνατον τὴν περαιτέρω ὕπαρξιν τῆς αὐτονομίας, ἣν ὑπεκρίνετο ὅτι δὲν ἐσκόπει δῆθεν νὰ καταργήσῃ, διό ἔπεμψεν ἀργότερα εἰς Ἀθήνας τὴν ὑπ' αὐτοῦ διαταχθεῖσαν συλλογὴν νόμων ὡς εἰς ἐλευθέραν δῆθεν πολιτείαν καὶ χάριν ἐξαιρετικῆς τιμῆς, διότι ἄλλως δὲν θὰ ἐμνημονεύετο ἐξαιρετικῶς ὑπὸ τοῦ Μαλάλα ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις[3]. Ἀντὶ δὲ πάντων τούτων μόνη, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνωφελής, ἀποζημίωσις ἦτο ἡ ὀχύρωσις τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν διὰ νέων τειχῶν, ὡς ὠχυρώθη ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὁλόκληρος ἡ χώρα πρὸς ὑπεράσπισιν ἀπὸ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν[4]. Ἔκτοτε ἡ χώρα διῃρέθη συμφώνως πρὸς τὸ διοικητικὸν τοῦ Ἰουστινιανοῦ σύστημα εἰς μικροτέρας ἐπαρχίας ἢ στρατηγίας, τὸ ἀρ-

[1] Κώδηξ Ἰουστινιάν. 1, 11, 10. Προκόπιος ἐν Ἀνεκδότοις 26.

[2] Δαμάσκιος ἐν βίῳ Ἰσιδώρου παρὰ Φωτίῳ καὶ Σουΐδας ἐν λέξει Πλάτων.

[3] Ἰωάννης Μαλάλας ἔκδ. Βόννης, σ. 448.

[4] Προκόπιος περὶ κτισμάτων 4, 1—10.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χαῖον διοικητικὸν σύστημα τῆς ἀποστολῆς ἀνθυπάτων κατηργήθη καὶ ἡ Ἑλλὰς ἔπαυσε πλέον νὰ καλῆται ἐπαρχία Ἀχαΐα. Αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Ἀττικὴ ἀνῆκον εἰς τὸ θέμα ἢ τὴν στρατηγίαν τῆς Ἑλλάδος, ἤτοι στερεᾶς Ἑλλάδος, ὡς λέγομεν συνήθως. Οἱ κάτοικοι ὅμως τοῦ θέματος Ἑλλάδος διετήρησαν, φαίνεται, καὶ τοῦ λοιποῦ ἱκανότητά τινα περὶ τὰ ὅπλα, διὸ ἐν τῷ ἀπολέμῳ ἐκείνῳ κράτει ἡ τῆς Ἑλλάδος στρατηγία ἦν ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων ἀξιωμάτων. Γνωρίζομεν λ. χ. ὅτι, ὅτε ἠθέλησεν ὁ Β' Ἰουστινιανὸς (685—695) νὰ δείξῃ τὴν πρὸς τὸν Λεόντιον εὔνοιάν του, διώρισεν αὐτὸν στρατηγὸν Ἑλλάδος, ἣν θέσιν οὗτος μετεχειρίσθη ὡς βαθμίδα ἐπὶ τὸν θρόνον.

Μετὰ τὰ μέτρα ταῦτα τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἠττήθη πλέον ὁριστικῶς καὶ ἔκτοτε ἐξέλειπε διηνεκῶς ὁ ἐθνικὸς βίος, ὑπερίσχυσε δὲ διὰ παντὸς ὁ χριστιανισμὸς καὶ ἡ ἀπόλυτος μοναρχία[1], αἱ δὲ εἰσέτι περιλειπόμεναι ἑλληνικαὶ πόλεις, αἵτινες μέχρι τοῦδε χάρις εἰς τὴν ζωτικότητα τῶν ἐλευθέρων καὶ πατρίων πολιτευμάτων ἐτήρουν βαθμόν τινα ζωῆς, ἐκλείπουσι τοῦ λοιποῦ ἐκ τοῦ ἐνεργοῦ σταδίου καὶ ἐξακολουθοῦσι τὴν ὕπαρξίν των ὡς ἀσήμαντοι ἐπαρχιακαὶ πόλεις. Ἐνταῦθα κλείει καὶ ἡ ἱστορία τῆς πολιτικῆς τῶν Ἀθηνῶν ὑπάρξεως καὶ συγχρόνως ἐξαφανίζεται πλέον τοῦ λοιποῦ ἡ ἰδιαιτέρα τῆς πόλεως σημασία. Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐξη-

[1] Ὅτι ὁ ἐθνισμὸς ἐπὶ πολὺ ἔτι ἐξηκολούθει διασωζόμενος, μάλιστα δ' εἰς μέρη ἔνθα ἡ αὐτοκρατορικὴ βία δὲν ἴσχυε πολύ, δηλοῦται ἐκ τοῦ ὅτι οἱ τῆς Μάνης κάτοικοι δὲν ἐβαπτίσθησαν εἰμὴ κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ἐννάτου αἰῶνος ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος. Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν κεφ. 50, σ. 224, ἔκδ. Βόννης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κολούθει καὶ τοῦ λοιποῦ πάντοτε ὑπάρχουσα καί πως καὶ εὐποροῦσα κατὰ καιροὺς καὶ σημαίνουσα ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν πανταχοῦ πέριξ ἐνσκήψασαν ἐρήμωσιν καὶ ἐξουδένωσιν, ἀλλ' ἡ ὕπαρξις αὕτη ἦν ὅλως ἀλλοία ἢ πρότερον. Αἱ Ἀθῆναι δὲν ἦσαν τοῦ λοιποῦ οὔτε τῶν Μουσῶν ἡ προνομιακὴ ἕδρα, οὔτε τῶν τεχνῶν τὸ χωνευτήριον, ἀλλὰ πόλις ἐκ τῶν συνήθων τότε, εἰ καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἐπὶ μακρὸν ἔτι δὲν εἶχον ἀποβάλει ἐντελῶς τὰ πάτρια ἤθη καὶ διετήρουν βαθμόν τινα πνευματικῆς ἀναπτύξεως καὶ πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας. Τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, ὑφ' ὧν ἐκοσμεῖτο ἡ πόλις εἴτε μετεβλήθησαν εἰς χριστιανικοὺς ναούς, ὡς ὁ Παρθενὼν καὶ τὸ Θησεῖον, ἢ ἐκλείσθησαν, παρημελήθησαν καὶ ἀπέβησαν ἔρμαιον τοῦ χρόνου καὶ τῆς βαρβαρότητος. Παχεῖα ἀμάθεια καὶ θρησκευτικὸς φανατισμὸς κατέστρεφον ἔκτοτε ἓν μετὰ τὸ ἄλλο τὰ παντοῖα ἔργα τῆς τέχνης, πᾶν καλλιτεχνικὸν αἴσθημα ἐξέλιπε, καὶ ὅσα ἐκ τῶν ἔργων ἐκείνων περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν ἐσώθησαν εἴτε διὰ τὸ στερεὸν τῆς οἰκοδομῆς αὐτῶν καὶ τὸ δύσκολον τῆς καταστροφῆς, εἴτε διὰ τὸ ἀπόκεντρον τῆς θέσεώς των, εἴτε διὰ τὴν μεταβολήν των εἰς χριστιανικὰ καθιδρύματα, εἴτε τέλος διὰ τῆς κοινῆς καὶ ἀγαθῆς μητρὸς γῆς, ἥτις φιλοστόργως περιεπτύξατο αὐτὰ ἐν τοῖς κόλποις, ὅπως ἀναπτύξῃ ποτὲ δι' αὐτῶν τὸ καλλιτεχνικὸν αἴσθημα μελλόντων τέκνων της.

Ἡ ἀπαισία αὕτη διὰ τὸν ἐθνισμὸν καὶ τὰς Ἀθήνας ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ (527—565) συνωδεύετο παραδόξως καὶ ὑπὸ πολλῶν ἄλλων καὶ παντοίων δεινῶν. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους λοιμὸς φοβερὸς ἐμάστι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ζεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀλλεπαλλήλας τὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας, λιμὸς δὲ καὶ σιτοδεία ἐπεκράτησε πολλάκις ἐν τῷ κράτει καὶ σεισμοὶ φοβεροὶ κατέστρεψαν πολλὰς τοῦ κράτους χώρας. Ἐν Ἑλλάδι ἰδίως ὁ Λογγοβάρδος Τιβέριχος ἐπεχείρησεν ἐξ Ἰταλίας ἐπανειλημμένας εἰς τὰ ἑλληνικὰ παράλια ἐπιδρομάς. Ἕτερον δὲ βάρβαρον καὶ ἄγριον ἔθνος, τὸ τῶν Οὔννων, ἐκ βορρᾶ εἰσβαλὸν εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, προέβη διὰ τῶν ἐπαρχιῶν μέχρι τοῦ κορινθιακοῦ ἰσθμοῦ θύον καὶ ἀπολύον πᾶν τὸ προστυχόν, ἀλλὰ μὴ δυνηθὲν εὐτυχῶς νὰ κυριεύσῃ τινὰ τῶν σημαντικῶν καὶ ὠχυρωμένων πόλεων[1]. Ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη τῶν Οὔννων ὑπῆρξε διὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ δεινοτάτη καὶ βλαβερωτάτη μετὰ τὴν τοῦ Ἀλαρίχου. Οἱ Ἕλληνες εἶχον καταλάβει τότε τὰς Θερμοπύλας καὶ ἀνδρείως ἀποκρούσει τοὺς βαρβάρους (539—540), ἀλλὰ προδοσία ἀνεκάλυψε τοῖς πολεμίοις τὴν ἀπαισίαν ἐκείνην ἀτραπόν, δι' ἧς καὶ οἱ Πέρσαι ἄλλοτε εἰσεχώρησαν, καὶ οὕτως ἡ χώρα ἔμεινεν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν βαρβάρων, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου ὁ στόλος τοῦ φοβεροῦ Τωτίλα κατελεηλάτησε πολλὰς παραλίας πόλεις. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἦσαν μικρὰ δεινά. Ἀπὸ τῆς ἀναβάσεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὸν θρόνον κατ' ἔτος σχεδὸν συνέβαινον σεισμοὶ ἰσχυροὶ καὶ ἐκτάκτου διαρκείας, οἵτινες πολλὰς μὲν πόλεις κατέῤῥιψαν, πολλὰς δὲ μυριάδας ἀνθρώπων ἀφῆρεσαν τὴν ζωήν. Ἐν Ἑλλάδι ἡ Κόρινθος, αἱ Πάτραι, ἡ Ναύπακτος, ἡ Χαιρώνεια καὶ ἡ Κορώνεια ἐγένοντο ὑπ' αὐτῶν ἐρείπια. Μέγα πλῆθος Ἑλλήνων τελούντων μεγάλην τινὰ πανήγυριν κατεπώ-

[1] Προκόπιος Περσικ. πόλ. 2, 4.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θησάν ποτε ὑπὸ τοῦ διαῤῥαγέντος ἐδάφους. Τὰ ὕδατα ἀποσυρθέντα κατὰ τὰ παράλια τῶν Θερμοπυλῶν παρὰ τὸ Ἐχιναῖον ἐπανῆλθον ἔπειτα μετὰ μεγάλης ὁρμῆς, προέβησαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας καὶ συμπαρέσυραν πλείστους ἀνθρώπους καὶ ζῶα[1].

Πάντα τὰ ἔκτακτα ταῦτα δεινὰ καὶ αἱ πολλαπλαῖ καὶ ἀπάνθρωποι καταπιέσεις ἔκαμον τοὺς ἀνθρώπους, πρὸ πάντων τοὺς ἐθνικούς, νὰ θεωρῶσι τὸν Ἰουστινιανὸν ὡς τὸν κακὸν δαίμονα, ὅστις ἐστάλη πρὸς ἐξολόθρευσιν τοῦ κόσμου[2].

Ἐν τοιαύταις συμφοραῖς καὶ μὲ τοσοῦτον πάταγον ἐξέπνευσεν ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος καὶ ὁ ἐθνισμός, ὡσανεὶ κατηράσθησαν τὸν τόπον οἱ ἐκδιωχθέντες θεοὶ καὶ ἡ ἀποπταμένη ἐλευθερία!

[1] Ἴδε τὴν ἐξιστόρησιν τῶν δεινῶν τούτων παρὰ Προκοπίῳ, Γοτθικ. 4, 25. Ἀνέκδ. κεφ. 18. Περσικ. 2, 22—23. Ἀγαθίᾳ βιβλ. 2. Ἰωάννῃ Μαλάλᾳ Χρονικ. 2. Θεοφάνει, Εὐαγρίῳ ἐν ἐκκλησ. ἱστορ. 4, 29· πρβ. καὶ Γίββωνος Decline and Fall . . . . κτλ. κεφ. 43 καὶ Κ. Παπαῤῥηγοπούλου Ἱστορ. τοῦ Ἑλλ. ἔθνους τόμ. Γ', σ. 162 ἐπ. 165.

[2] Προκόπιος ἐν Ἀνεκδ. 18.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 529

Οὔποτε δουλείη κεφαλὴ ὑψοῦται ἀνάγκαις,
ἀλλ' αἰεὶ σκολιὴ καὶ χαῦνα λοξὸν ἔχει.
(ΘΕΟΓΝΙΣ)

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ Χριστοῦ μέχρις Ἰουστινιανοῦ, ἐπειδὴ ἡ σεμνὴ πόλις διήνυσε κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα τὴν τελευταίαν φάσιν τοῦ ἐνδόξου σταδίου της ὡς πολιτεία κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐλευθέρα καὶ αὐτόνομος καὶ ἕδρα τῶν Μουσῶν καὶ τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως, ἀνάγκη νὰ πραγματευθῶμεν ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ εἰδικώτερον καὶ περὶ τῶν δύο κυριωτάτων κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τῆς πόλεως χαρακτηριστικῶν, τοῦ πολιτεύματος δηλονότι αὐτῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ σχολῶν καὶ ἐκπαιδευτηρίων.

Τὸ ἀθηναϊκὸν πολίτευμα μετὰ τὴν ὑπὸ Θρασυβούλου κατάλυσιν τῆς τῶν τριάκοντα τυραννίας δημοκρατία, ὡς πρότερον, γενόμενον, διέμεινε μὲν ἔκτοτε ὀνόματι δημοκρατία, πράγματι ὅμως εἶχεν ὑποστῆ ἐν τῇ φορᾷ τῶν χρόνων οὐσιώδεις μεταβολάς. Ἰδίως δὲ μετὰ τὸν ὑπὸ Φιλίππου, τοῦ Ἀλεξάνδρου πατρός, περιορισμὸν τοῦ ἀθηναϊκοῦ κράτους καὶ κατὰ τὰς πολλὰς καὶ ἀλλεπαλλήλας περιπετείας ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηνῶν ἐπανει-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λημμένως ἐτροποποιήθη καὶ περιωρίσθη ὑπὸ ἰσχυρῶν δημαγωγῶν καὶ ξένης ἐπεμβάσεως, ἡ σχέσις τῶν διαφόρων ἀρχῶν πρὸς ἀλλήλας οὐσιωδῶς ἤλλαξε καὶ ἡ κατοχὴ τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ θέσεων ἀπέβη ὅλως διάφορος καὶ ὑπ' ἄλλων κατωρθοῦτο ἢ πρότερον. Ὅσῳ τὸ πολεμικὸν τοῦ λαοῦ ἦθος ἠλαττοῦτο, τοσούτῳ ἡ θέσις τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν στρατηγῶν ἀπέβαινεν ἀνωτέρα, καὶ ὅσῳ ὁ δημόσιος βίος περιωρίζετο καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν πολλῶν περὶ τῆς πολιτείας ἐμαραίνετο, τόσῳ μᾶλλον καὶ ἡ τῶν κοινῶν διεύθυνσις περιήρχετο εἰς χεῖρας ὀλίγων, οἵτινες ὅμως εἶχον ἤδη ὡς ἄρχοντες κύκλον πολὺ περιωρισμένον καὶ κατεγίνοντο περὶ πολλῷ κατωτέρας ὑποθέσεις ἢ πρότερον. Οὐχ ἧττον ὅμως τὸ πολίτευμα ἐξηκολούθει κατὰ τύπον τοὐλάχιστον νὰ διαμένῃ δημοκρατικὸν ἐν τοῖς καθόλου. Ἀφ' ὅτου δ' οἱ Ἀθηναῖοι πιεζόμενοι ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου τοῦ Γ' συνεμάχησαν περὶ τὰ 200 π. Χ. μετὰ τῶν Ῥωμαίων, διέμειναν ἐλεύθεροι καὶ σύμμαχοι τῶν Ῥωμαίων καὶ μετὰ τὴν ἐν ἔτει 146 π. Χ. καταστροφὴν τῆς Κορίνθου καὶ ὑποταγὴν τῆς Ἑλλάδος ὑπ' αὐτῶν διατηροῦντες τὸ πάτριον πολίτευμα[1]. Μετὰ δὲ τὴν ἐν ἔτει 86 π. Χ. ἐπὶ τοῦ Μιθριδατικοῦ πολέμου ἅλωσιν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ Σύλλα μετεβλήθη μὲν πολλαχῶς τὸ πολίτευμα τῆς πόλεως ἐπὶ τὸ ὀλιγαρχικώτερον, ἡ ἀνεξαρτησία ὅμως καὶ αὐτονομία καὶ πάλιν διετηρήθησαν[2] καὶ ἡ κατάστασις

[1] Πρβ. Στράβωνος Γεωγραφ. 9, 1, 16.

[2] Στράβων 9, 1, 16. Λίβιος ἐν Ἐπιτομῇ 81. Πλούταρχος ἐν συγκρίσει Λυσάνδρου καὶ Σύλλα κεφ. 5.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αὕτη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀναλλοίωτος διέμεινε μέχρι Καρακάλλα (211—217 μ. Χ.). Ἐπὶ Κικέρωνος[1] καὶ Τιβερίου[2], ὡς καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ Οὐεσπασιανοῦ ἐντελῆ μεταβολὴν τῆς Ἑλλάδος εἰς ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν μετὰ ῥωμαϊκῶν ἀρχῶν καὶ νόμων, πρὸς δὲ ἐπὶ Ἀδριανοῦ καὶ τῶν Ἀντωνίνων μέχρι τοῦ περιβοήτου ἐκείνου ψηφίσματος τοῦ Καρακάλλα, δι' οὗ πάντες οἱ ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει οἰκοῦντες πολῖται ἐκηρύχθησαν Ῥωμαῖοι πολῖται, οἱ Ἀθηναῖοι ἐξηκολούθουν ἔχοντες ἴδιον πολίτευμα καὶ ζῶντες κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀνεξάρτητοι, ὡς ἐκ τῶν συγχρόνων συγγραφέων ἐξάγεται[3]. Ἀπὸ δὲ Καρακάλλα μέχρις Ἰουστινιανοῦ ἡ ἐπέμβασις καὶ πίεσις τῶν αὐτοκρατόρων ἐξηκολούθουν πάντοτε αὐξάνουσαι καὶ ἡ τῆς πόλεως ἀνεξαρτησία ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον περιωρίζετο, μέχρις ὅτου ὁ Ἰουστινιανὸς αὐθαιρέτως κατήργησε διὰ παντὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ αὐτονομίαν τῆς πόλεως· μέχρις ὅμως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὸ πάτριον πολίτευμα διετηρεῖτο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον καὶ ἡ πόλις ἀπετέλει ἐλευθέραν καὶ προνομιακὴν πολιτείαν[4]. Τὴν ἀνεξαρτησίαν λοιπὸν καὶ αὐτονομίαν διετήρησαν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ μετὰ Χριστὸν ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων μέχρις Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α', ἡ ἐλευθερία ὅμως αὕτη δύναται μᾶλλον νὰ κληθῇ προνόμιον ἢ ἀληθὴς ἐλευθερία, ὡς

[1] Κικέρων εἰς Πείσωνα κεφ. 16.

[2] Τάκιτος χρονικ. 2, 53.

[3] Πρβ. ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω Πλίνιον τὸν πρεσβύτερον ἐν Φυσ. ἱστορ. 4, 11. Πλίνιον τὸν νεώτερον ἐπιστολ. 8, 24. Δίωνα Χρυσόστομον ἐν λόγῳ 31ῳ καὶ Αἴλιον Ἀριστείδην ἐν Ῥώμης ἐγκωμίῳ σ. 392 καὶ ἐν Παναθηναϊκῷ σ. 319.

[4] Ἴδε τὸ προηγούμενον κεφάλαιον.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δηλωθήσεται ἐκ τῆς ἑξῆς περιγραφῆς τοῦ ἀθηναϊκοῦ πολιτεύματος κατὰ τοὺς ἑξῆς πέντε πρώτους μετὰ Χριστὸν αἰῶνας.

Αἱ εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ὑποταγεῖσαι ἢ ἑκουσίως προσκολληθεῖσαι πολιτεῖαι ἔχαιρον ἀναλόγως καὶ διάφορα δίκαια· ἡ καλλίστη κατάστασις ἦν ἡ τῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν (liberae civitates), ἡ δὲ χειρίστη ἡ τῶν ἐντελῶς δουλωθεισῶν, ὧν καὶ τὴν χώραν οἱ Ῥωμαῖοι ἐδήμευον[1]. Αἱ ἐλεύθεραι τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους πολιτεῖαι ἔχαιρον τὸ δικαίωμα τοῦ πολιτεύεσθαι ἰδίοις νόμοις (suis legibus vivere)· τοῦ εἶναι ἀπηλλαγμέναι ῥωμαϊκῆς φρουρᾶς, ἥτις πάντοτε ὑποταγῆς καὶ δουλείας ἦν σημεῖον· τοῦ ἔχειν ἀτέλειαν ἀγρῶν, ἤτοι τῆς χώρας· τοῦ διατελεῖν πάντοτε συμμάχους Ῥωμαίων (socii) καὶ τοῦ ἔχειν τὸ προνόμιον τοῦ ἀσύλου, ὅπερ ὅμως ἐν Ἑλλάδι οἱ Ῥωμαῖοι πολλάκις δὲν ἐσεβάσθησαν[2]. Ἐκ τούτων λοιπὸν τῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει ἦσαν καὶ αἱ Ἀθῆναι· διότι οὔτε ῥωμαϊκὴν φρουρὰν εἶχον, ὡς ἔκ τε τῆς σιωπῆς τῶν συγγραφέων καὶ ἐκ τῶν συμβάντων κατὰ τὸν Μιθριδατικὸν πόλεμον ἐξάγεται, καὶ αὐτονόμως ἐπολιτεύσατο[3] καὶ ἀτέλειαν τῆς χώρας εἶχον[4] καὶ σύμμαχοι τῶν Ῥωμαίων ἦσαν[5]. Τὰ προνόμια ὅμως ταῦτα τῶν Ἀθηνῶν

[1] Κικέρων κατὰ Βέρρου 3, 6.

[2] Περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει ἴδε Hoeck, Geschichtedes roemischen Reichs, τόμ. Α', μέρος Β', σ. 242 ἐπ.

[3] Στράβων 9, 1, 16. Πλούταρχος ἐν συγκρίσει Σύλλα καὶ Λυσάνδρου κεφ. 3.

[4] Ἀριστείδης ἐν Παναθηναϊκῷ σ. 319.

[5] Τάκιτος ἐν Χρονικ. 2, 53.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ αἱ ἐλευθερίαι δὲν ἔμειναν ἀλώβητα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἤτοι τοὺς μετὰ Χριστόν, ἀλλ' ἡ τῶν Ῥωμαίων ἀρχόντων ἐπιῤῥοὴ καὶ ἀνάμιξις ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ηὔξανον, ἀπὸ ἁπλῆς προστασίας ἀποβᾶσαι κηδεμονία καὶ τελευταῖον ἄμεσος ἀνωτάτη ἐποπτεία τῶν ἐν τῷ ἀθηναϊκῷ κρατιδίῳ πραγμάτων, ὡς καὶ ἐκ μόνων τῶν ἑξῆς γεγονότων ἐξάγεται. Ἐν τῷ περὶ ἐξαγωγῆς ἐλαίου νόμῳ τοῦ Ἀδριανοῦ ἀναφέρεται ἔκκλησις εἰς τὸν ἀνθύπατον Ἀχαίας ἢ εἰς τὸν αὐτοκράτορα [1], κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ περίπου χρόνους ἀναφέρεται δήμευσις τῆς περιουσίας τοῦ πάππου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ Ἱππάρχου ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου [2], εἰς τὸν ἀνθύπατον καταγγελία τοῦ σοφιστοῦ Ἀδριανοῦ [3], ἡ εἰς τὸν αὐτοκράτορα καταγγελία Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ [4], καὶ ἄλλαι ἄπειροι βιαιοπραγίαι τῶν μεταγενεστέρων αὐτοκρατόρων εἶνε γνωσταί [5]. Ταῦτα λοιπὸν πάντα δηλοῦσιν ἀρκούντως, ὅτι αἱ

[1] Ἴδε Boeckh, Corpus Inscriptionum graecarum τόμ. Α', ἀριθ. 353.

[2] Φιλόστρατος ἐν Βίοις Σοφιστῶν 2, 1, 2. Boeckh, C. I. gr. ἀριθ. 355· πρβ. καὶ τὰς αὐτόθι σημειώσεις τοῦ Boeckh.

[3] Φιλόστρατος ἐν Βίοις Σοφιστῶν 2, 10, 3.

[4] Αὐτόθι, 2, 1, 2 ἐπ.

[5] Ἐνίοτε εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἡ μεταῤῥύθμισις τῶν πολιτευμάτων καὶ ἡ ἐποπτεία τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ τῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν ἦσαν καὶ αὐταῖς σωτήριον μέτρον ἕνεκα τῆς τότε καταστάσεώς των. Οὕτω λ. χ. ἐπ' ἀγαθῷ ἐπέμφθη εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ Τραϊανοῦ ὁ Μάξιμος πρὸς ῥύθμισιν τῆς καταστάσεως τῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν. Πλίνιος ἐπιστολ. 8, 24. Οὗτος ἦν ἴσως ὁ Παῦλος Φάβιος Μάξιμος, εἰς ὃν οἱ Ἀθηναῖοι ἤγειραν ἀνδριάντα. Ἴδε τὰς προσθήκας τοῦ Boeckh ἐν C. I. gr. τόμ. Α', σ. 911 εἰς ἀριθ. 370, Β'. Καὶ ὁ Ἡρώδης δ' ὁ Ἀττικὸς ἐλευθέρων πόλεων τοποτηρητὴς ἐχρημάτισεν ἐν Ἀσίᾳ. Φιλόστρατος ἐν Βίοις Σοφιστῶν 2, 1, 3.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρωμαϊκαὶ ἀρχαὶ μετῆλθον καὶ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους τὴν αὐτὴν πολιτικήν, ἣν καὶ πρὸς τὰς ἄλλας ὁπωσδήποτε μετὰ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἑνωθείσας χώρας· δὲν κατήργησαν μὲν ἐφ' ἅπαξ τὸ πάτριον πολίτευμα καὶ τὴν αὐτονομίαν, ἐφρόντισαν ὅμως ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ρυθμίσωσι τὰ ἀθηναϊκὰ πράγματα, ὅπως αὐτοῖς συνέφερεν, ἐπενεγκόντες τῷ χρόνῳ καὶ οὐσιώδεις τῶν θεσμῶν μεταβολάς. Ἴδωμεν λοιπὸν ποίας μεταβολὰς ἐπήνεγκαν οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὸ ἀθηναϊκὸν πολίτευμα.

Ὅπως ἐν ταῖς πλείσταις τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πολιτειῶν οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τὴν τῆς Κορίνθου ἅλωσιν ἤλλαξαν τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα καθιστάντες «ἀπὸ τιμημάτων τὰς ἀρχάς[1],» ἢ καὶ ἄλλως πρὸς τὰ ἴδια συμφέροντα μεταρρυθμίσαντες αὐτά, οὕτω, φαίνεται, προσηνέχθησαν καὶ πρὸς τὴν ἀθηναϊκὴν πολιτείαν, πάντοτε ὅμως μετὰ μείζονος προφυλάξεως καὶ κατ' ὀλίγον ἐπιφέροντες εἰς τὸ πολίτευμα τοῦτο τὰς συμφερούσας αὐτοῖς μεταβολάς. Ῥητῶς περὶ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν Ῥωμαίων εἰς τὰ τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας πρὸ Χριστοῦ ἔτι μαρτυρεῖ ὁ Ποσειδώνιος, ὅστις παρ' Ἀθηναίῳ[2] παριστᾷ τὸν δημαγωγὸν Ἀθηνίωνα λέγοντα πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἐν καιρῷ τοῦ Μιθριδατικοῦ πολέμου: «Μὴ ἀνέχεσθαι τὴν ἀναρχίαν, ἣν ἡ Ῥωμαίων «σύγκλητος ἐπισχεθῆναι πεποίηκεν, ἕως αὐτὴ δοκι«μάσῃ περὶ τοῦ πῶς ἡμᾶς πολιτεύεσθαι δεῖ· καὶ μὴ «περιίδωμεν τὰ ἱερὰ κεκλεισμένα, αὐχμῶντα δὲ τὰ «γυμνάσια, τὸ θέατρον ἀνεκκλησίαστον, ἄφωνα δὲ τὰ «δικαστήρια καὶ τὴν θεῶν χρησμοῖς καθωσιωμένην

[1] Παυσανίας Ἀχαϊκ. 16, 6.

[2] Δειπνοσοφιστ. 5, 13. Ἴδε καὶ ἀνωτέρω εἰσαγωγῆς σ. νζ'.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«Πνύκα ἀφῃρημένην τοῦ δήμου . . .» κτλ. Διότι δυνατὸν μὲν ὁ δημαγωγὸς ἐκεῖνος νὰ παρίστα ἐξωγκωμένα τὰ πράγματα, βεβαίως ὅμως δὲν ἠδύνατο καὶ ἐντελῶς νὰ ψεύδηται ἐνώπιον αὐτῶν τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες οὐδένα ἄλλον λόγον εἶχον πρὸς συμμαχίαν μετὰ τοῦ Μιθριδάτου κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἢ τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας. Ὅτι δ' οἱ αὐτοκράτορες τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους ἀσυστόλως ἐπενέβαινον εἰς τὰ ἀθηναϊκὰ πράγματα, ἀπεδείξαμεν πρὸ μικροῦ διὰ παραδειγμάτων. Ἀλλ' ὁποῖοι ἦσαν οἱ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εἰς τὸ ἀθηναϊκὸν πολίτευμα ἐπενεχθεῖσαι τροποποιήσεις;

Ἐν τοῖς πρότερον χρόνοις τὴν ἀνωτάτην ἐν τῷ ἀθηναϊκῷ κράτει ἐξουσίαν ἐξήσκει ὁ δῆμος, ἤτοι τὸ σύνολον τῶν ἐλευθέρων Ἀθηναίων πολιτῶν, οἵτινες ἐν τακτικαῖς τε καὶ ἐκτάκτοις ἐκκλησίαις συνεζήτουν τὰ κοινὰ καὶ ἐξέλεγον τοὺς ἄρχοντας διὰ τὰ διάφορα ἀξιώματα. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι δὲν κατήργησαν μὲν τὴν τοιαύτην τοῦ λαοῦ ἐξουσίαν καὶ τὰ δίκαια αὐτοῦ, ἐφρόντισαν ὅμως δι' ἄλλων μέσων νὰ ἐλαττώσωσι τὴν σημασίαν αὐτῶν. Ἀφῆκαν μὲν τὰς αὐτὰς καὶ πρότερον ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐκλεγομένας, μετέβαλον ὅμως τὸν τρόπον τῆς ἐκλογῆς φροντίσαντες περὶ ἀντικαταστάσεως τοῦ κλήρου διὰ τῆς ψήφου ἢ τῆς χειροτονίας, δι' οὗ ἀπέβη ἀδύνατος ἡ εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα ἐκλογὴ παντὸς τυχόντος πολίτου. Πρὸς δὲ τούτοις, ὅπως καταστήσωσι τὸ πολίτευμα ὀλιγαρχικώτερον, ηὔξησαν σπουδαίως τὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἀξίωμα καὶ τὴν ἐπιρροὴν καὶ παρεχώρησαν μεγάλην ἰσχὺν εἰς τὸν πολέμαρχον, τότε «στρατηγὸν ἐπὶ τῶν ὅπλων» κα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λούμενον, δι' ὧν πάντων συνεκέντρωσαν ὡς οἷόν τε μείζονα ἐξουσίαν εἰς χεῖρας ὀλίγων καὶ ἀφήρουν αὐτὴν ἀπὸ τὸν λαόν. Ἀλλ' ὅπως ἴδωμεν πάσας τὰς ἐπενεχθείσας τροποποιήσεις, ἃς ἐξετάσωμεν λεπτομερέστερον καὶ μερικώτερον τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηναίων κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους μέχρις Ἰουστινιανοῦ.

Οἱ κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς διηροῦντο εἰς πολίτας ἐλευθέρους, εἰς μετοίκους καὶ εἰς δούλους, ὡς πρότερον, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, οἱ δὲ πολῖται ἦσαν τοιοῦτοι ἢ γένει ἢ τοῦ δήμου ἀποφάσει, νῦν ὅμως ἡ τάσις πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ δικαιώματος τούτου καὶ ἡ εὐκολία τοῦ ἀποκτᾶν αὐτὸ ἦσαν πολλῷ μείζονα ἢ ἄλλοτε, ὡς καταφαίνεται ἐκ τοῦ διατάγματος ἐκείνου τοῦ Αὐγούστου, δι' οὗ ἀπηγόρευε τοῖς Ἀθηναίοις πωλεῖν τὸ δικαίωμα τοῦ Ἀθηναίου πολίτου[1], καὶ ἐκ τῆς πληθύος τῶν ξένων, οἵτινες κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐγένοντο Ἀθηναῖοι πολῖται εἴτε ἄρχοντες ἐν Ἀθήναις, ὡς ὁ τῆς Θράκης βασιλεὺς Ῥοιμητάλκης ἐπὶ Αὐγούστου, ὁ Δομετιανός, ὁ Ἀδριανός, ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ Γαλλιηνός, οἱ σοφισταὶ Λολλιανὸς ὁ Ἐφέσιος, Ἀδριανὸς ὁ Τύριος, Ἡρώδης ὁ Ἀττικός, ὁ Προαιρέσιος καὶ ἄλλοι πολλοί[2]. Ἦσαν δ' οἱ πολῖται, ὡς πρότερον, οὕτω καὶ νῦν γνήσιοι καὶ νόθοι, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ὑπὸ Ποσειδωνίου λεγομένων περὶ Ἀθηνίωνος, ὃν «παρέγγραφον» ἤτοι νόθον πολίτην ἀποκαλεῖ, ὡς

[1] Δίων Κάσσιος 54, 7· πρβ. καὶ εἰσαγωγῆς σ. ξη'—ξθ'.

[2] Ἴδε παραδείγματα διάφορα παρὰ Κικέρωνι ὑπὲρ Βάλβου κεφ. 12. Πλουτάρχῳ ἐν βίῳ Ἀντωνίου κεφ. 57. Κορνηλίῳ Νέπωνι ἐν βίῳ Ἀττικοῦ κεφ. 3. Φιλοστράτῳ ἐν Βίοις Σοφιστῶν 2, 1, 2. 10, 3, 5. 1, 23 καὶ Boeckh C. I. gr. ἀριθ. 247, 265 κτλ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γεννηθέντα ἐκ πατρὸς μὲν Ἀθηναίου, μητρὸς δ' Αἰγυπτίας[1].

Διηροῦντο δ' οἱ πολῖται, ὡς καὶ πρότερον, κατὰ φυλὰς καὶ δήμους, αἱ φυλαὶ ὅμως δὲν ἦσαν ἤδη δέκα, ἀλλ' ἤδη ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ εἶχον γείνει δώδεκα, προστεθεισῶν τῆς Δημητριάδος καὶ Ἀντιγονίδος, αἵτινες κατὰ τὸν τρίτον καὶ δεύτερον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ τῆς Πτολεμαίδος καὶ Ἀτταλίδος[2], ἐπὶ δὲ Ἀδριανοῦ, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δευτέρου μ. Χ. αἰῶνος, ἐγένοντο τρισκαίδεκα, προστεθείσης πρὸς τιμὴν τοῦ μεγάλου ἐκείνου τῶν Ἀθηνῶν εὐεργέτου καὶ τῆς Ἀδριανίδος φυλῆς. Ἕνεκα τῆς προσθήκης τῶν νέων τούτων φυλῶν βεβαίως πολλοὶ δῆμοι ἀφαιρεθέντες ἀπὸ τῶν ἄλλων προσετέθησαν εἰς ταύτας, ὁ ἀριθμὸς ὅμως τῶν εἰς ἑκάστην φυλὴν ἀνηκόντων δήμων δὲν ἔμεινε σταθερὸς κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν αἰῶνας ἕνεκα ἐρημώσεως πολλῶν ἐξ αὐτῶν καὶ καταστροφῆς ἑτέρων ὑπὸ βαρβάρων ἐπιδρομέων, ὅθεν προῆλθε καὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς χώρας οὐσιώδης ἐλάττωσις[3].

Αἱ δὲ ἐκκλησίαι τοῦ δήμου, αἵτινες ἀνέκαθεν ἐξήσκησαν ἐν Ἀθήναις τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν, ἐξηκολούθουν γιγνόμεναι καὶ κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους, ὡς δεικνύουσιν ἡμῖν πλεῖστα περισωθέντα ψηφίσματα δήμου[4]. Τὰ ἔργα ὅμως τῶν τοῦ δήμου ἐκκλησιῶν κατὰ

[1] Ἀθηναίου τόμ. Ε', σ. 211, ἐκδ. Dindorf.

[2] Ἴδε Corsini, Fasti attici, τόμ. Α', σ. 145.

[3] Περὶ τῶν δήμων τῆς Ἀττικῆς διὰ μακρῶν ἐπραγματεύθη ὁ Κορσίνης ἔνθ. ἀνωτ. τόμ. Α', σ. 192 ἐπ., κάλλιστα δ' ὁ Grotefend, de demis Atticae ἐν Γοττίγγῃ 1829.

[4] Ἴδε ψηφίσματα τοῦ ἀθηναϊκοῦ δήμου ἐκ τῶν ῥωμ. χρόνων ἐν Corpus inscr. gr. ἀριθ. 309, 311, 312, 317, 338, 360, 364, 366,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὴν ἐποχὴν ταύτην οὔτε τόσον σπουδαῖα ἦσαν οὔτε τοσαύτην ἐπὶ τῶν τυχῶν τοῦ συγχρόνου κόσμου ἐπιβροὴν ἐξασκοῦντα, ὡς πρότερον. Ἡ κυριωτάτη τοῦ δήμου ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐργασία κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους ἦν τὸ ἀπονέμειν τιμὰς καὶ ἐκλέγειν τὰς διαφόρους ἀρχὰς ψήφῳ καὶ χειροτονίᾳ[1] καὶ ὄχι κλήρῳ, ὡς πρότερον, ὅπερ καθίστα τὴν τῶν ἀρχῶν κατάληψιν εὐκολωτέραν εἰς τοὺς εὐποροῦντας καὶ ἀριστοκρατικούς. Ἐκτὸς ὅμως τούτων καὶ περὶ ἄλλα κατεγίνοντο πολλάκις αἱ τοῦ δήμου ἐκκλησίαι· ἐν τῷ περὶ ἐξαγωγῆς ἐλαίου νόμῳ τοῦ Ἀδριανοῦ ὁρίζεται λ. χ. ὅτι ἔν τισι περιπτώσεσιν ὁ στρατηγὸς ὤφειλε νὰ καλῇ τὸν λαὸν εἰς ἐκκλησίαν, ὅπως ἐκφέρῃ γνώμην, ἤ, ἂν τυχὸν ἦν ἀνάγκη ἐκκλήσεως πρὸς τὸν ἀνθύπατον ἢ τὸν αὐτοκράτορα, ὅπως ἐκλέγῃ πρὸς τοῦτο συνδίκους[2]. Δὲν συνήρχετο ὅμως ὁ λαὸς τόσον συχνὰ ἐν τῇ Πνυκί, ἔνθα συνήθως ἐξελέγοντο οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες[3], ἀλλ' ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ Διονύσου[4], ἡ δὲ ἐθιμοταξία ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐτηρήθη ἡ αὐτὴ καὶ πρότερον, ὡς ἐκ τῶν πρὸς τιμὴν τοῦ Ὑρκανοῦ[5] καὶ τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου[6] ψη-

367, 369, 411, 412, 413, 432· ψηφίσματα δὲ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου ἀριθ. 179, 416, 431, 437 κτλ., τοῦ δήμου καὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἀριθ. 315, 316, 370, 444, τοῦ δήμου τῆς βουλῆς καὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου κοινῇ ἀριθ. 313, 318, 320, 361, 381, 397, 415, 417, 421, 433, 439 μέχρις ἀριθ. 460.

[1] Τοῦτο μαρτυρεῖται ῥητῶς ὑπὸ Πλουτάρχου ἐν βίῳ Περικλέους· πρβ. καὶ Λουκιανοῦ Βίων πρᾶσις, 6.

[2] C. I. gr. ἀριθ. 355.

[3] Ἡσύχιος ἐν λέξει Πνύξ.

[4] Ποσειδώνιος παρ' Ἀθηναίῳ ἔνθα ἀνωτέρω.

[5] Ἰώσηπος, Ἀρχαιολ. Ἰουδαϊκ. 14, 16.

[6] Corpus inscr. gr. ἀριθ. 353.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φισμάτων ἐξάγεται, διότι ἐν ἀμφοτέροις τούτοις ἐπικρατεῖ ἡ αὐτὴ καὶ πρότερον ἐν ταῖς ψηφίσμασι τάξις μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἐν τῷ περὶ Σεβήρου ὁ στρατηγὸς αὐτὸς εἶπεν, ἤτοι προὔτεινε, τὸ ψήφισμα. Ἐννοεῖται δ' ὅτι κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους καὶ σπανιώτερα ἢ πρότερον συνεκαλεῖτο ὁ δῆμος εἰς ἐκκλησίαν, διότι οὐδεμία ὑπῆρχεν ἤδη, ὡς ἄλλοτε, ἀφορμὴ περὶ ψηφίσεως εἰρήνης, πολέμου, συμμαχίας ἢ ἄλλων συχνῶν σοβαρῶν περιπτώσεων, τοῦ Ἀρείου Πάγου λαβόντος τὸ τοιοῦτον δικαίωμα, καὶ οὕτως αἱ τοῦ δήμου ἐκκλησίαι ἀπώλεσαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὴν μεγάλην αὐτῶν σημασίαν. Ἐκ πολλῶν μάλιστα τεκμηρίων, καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ περὶ ἐλαίου γνωστοῦ ἤδη νόμου, καθίσταται πιθανὸν ὅτι ὁ λαὸς δὲν συνήρχετο εἰς ἐκκλησίαν, εἰμὴ ὁσάκις μόνον ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ συνεκαλεῖτο πρὸς τοῦτο καὶ ὄχι τακτικῶς, ὡς ἄλλοτε [1].

Ἐκτὸς τῶν τοῦ δήμου ἐκκλησιῶν ἕτερον ἀναπόσπαστον συστατικὸν τῶν ἀρχαίων δημοκρατιῶν ἦν ἡ Βουλή, ὁ διαρκὴς τοῦ λαοῦ ἀντιπρόσωπος, ἥτις ἐν Ἀθήναις ὄχι ψήφῳ, ἀλλὰ κλήρῳ ἐξελέγετο, ὥστε εἰς πάντα πολίτην ἦν οὕτω δυνατὴ ἡ ἐκλογὴ αὐτοῦ ὡς βουλευτοῦ, καὶ ἐντεῦθεν προήρχετο ὅτι ἡ Βουλὴ ἐν Ἀθήναις ἦν πάντοτε δημοκρατικῶν φρονημάτων. Ἡ ἀθηναϊκὴ Βουλή, τὸ πάλαι ἐκ τετρακοσίων μελῶν ἀποτελουμένη, μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ Κλεισθένους εἰς δέκα φυλὰς τοῦ λαοῦ διαίρεσιν ἐκ πεντακοσίων, κατήντησεν, ὅτε ὁ ἀριθμὸς τῶν φυλῶν ηὐξήθη εἰς δώδεκα, νὰ σύγκηται ἐξ ἑξακοσίων βουλευτῶν καί, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα,

[1] Πρβ. καὶ Ahrens, de Athenarum statu politico et literario . . κτλ. σ. 20—28.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μετὰ τὴν προσθήκην τῆς δεκάτης τρίτης φυλῆς ἐξ 650. Ἀλλὰ κατὰ τὰ μέσα τοῦ δευτέρου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος ἐπῆλθε, φαίνεται, μεταβολή τις σπουδαία, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰσήχθη ἡ ψήφῳ ἐκλογὴ τῶν βουλευτῶν· διότι ἐπὶ Παυσανίου ἡ Βουλὴ συνέκειτο καὶ πάλιν ἐκ 500 μελῶν[1], κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ τρίτου αἰῶνος ἐξ 750[2], ὅπερ πιθανώτατα προήρχετο ἐκ τῆς προσθήκης ἐπιτίμων μελῶν.

Ὡς δὲ τὸ πάλαι, οὕτω καὶ κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους, ἡ Βουλὴ προεβούλευε πάντας τοὺς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ λαοῦ εἰσαχθησομένους νόμους καὶ εἶχε τὴν ἀνωτάτην τῆς πολιτείας διεύθυνσιν, ἰδίως εἰς τὰ ἀφορῶντα τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, ἅτινα αὐτὴ μετὰ τοῦ λαοῦ διηύθυνε[3]· τοὐλάχιστον πλεῖστα ψηφίσματα ἐκ τῶν μετὰ Χριστὸν χρόνων φέρουσιν ἐντελῶς τὸν πρότερον τύπον «ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ,» καὶ ἐν ἔτει 360 ὁ Ἰουλιανὸς γράφων πρὸς τὴν ἀθηναϊκὴν πο-

[1] Παυσανίας Ἀττικ. 3, 1, 3, 4. Ἴδε καὶ τὰς ὑπ' ἀριθ. 189, 397, 421 καὶ 438 ἐπιγραφὰς ἐν Corp. ins. gr. μετὰ τῶν προσθηκῶν τοῦ Boeckh εἰς ἀριθ. 123 ἐν τέλει τοῦ Α' τόμου.

[2] Ἴδε τὴν ἐπιγραφὴν 380 ἐν τῷ Α' τόμῳ τοῦ C. ins. gr.

[3] Ὁ Ἄρειος Πάγος εἶχε μὲν ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις χρόνοις καὶ τὴν τῶν οἰκονομικῶν διεύθυνσιν, τοὐλάχιστον τὴν ἐποπτείαν, ἀργότερα ὅμως ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς δημοκρατίας μόνον ἐκτάκτως φαίνεται ὅτι ἐπελαμβάνετο τῶν οἰκονομικῶν. Ὁ Πλούταρχος λ. χ. ἀναφέρει ἐν βίῳ Θεμιστοκλέους κεφ. 10 ἐξ Ἀριστοτέλους, ὅτι ὁ Ἄρειος Πάγος διέταξέ ποτε τὴν ἀπονομὴν 8 δραχμῶν εἰς ἕκαστον ναύτην ἢ ὁπλίτην. Ἂν ὅμως καὶ ἀργότερα ἔτι ὁ Ἄρειος Πάγος εἶχε τὸ προνόμιον τοῦτο εἶνε ἀπίθανον, τοὐλάχιστον ἀβέβαιον. Ἴδε Boeckh C. ins. gr. ἀριθ. 73 μετὰ τῶν αὐτόθι σημειώσεων καὶ τῶν ἐν τέλει τοῦ τόμου εἰς τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν προσθηκῶν αὐτοῦ· πρὸς δὲ ἔπιθι τοῦ αὐτοῦ Staatshaushaltung der Athener, τόμ. Α', σ. 207 ἐπ. ἔκδ. β'.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λιτείαν ἀπετάθη «Ἀθηναίων τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ.» Ἔν τισι μάλιστα φαίνεται ὅτι ἐπεξετάθη τῷ χρόνῳ ἡ τῆς βουλῆς ἐνέργεια, ὅσον ἡ τοῦ δήμου περιωρίζετο. Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ 123 τῆς συλλογῆς τοῦ Boeckh ἀνατίθεται τῇ βουλῇ ἡ ἐπίβλεψις τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν καὶ τῶν ἀγορανόμων, ἐν δὲ τῇ ἐπιγραφῇ 124 παραχωρεῖ ἄδεια πρὸς ἴδρυσιν ἀνδριάντος καὶ ἐν τῷ γνωστῷ περὶ ἐλαίου νόμῳ τοῦ Ἀδριανοῦ ἀνατίθεται τῇ βουλῇ ἡ δίκη, ἂν τὸ ζήτημα ἦνε περὶ ὀλιγωτέρων τῶν 50 ἀμφορῶν κτλ.

Διηρεῖτο δ' ἡ ἀθηναϊκὴ βουλὴ τὸ πάλαι μὲν εἰς 10 τμήματα ἐκ 50 μελῶν ἕκαστον, ἀντιπροσωπεύοντα τὰς 10 φυλάς. Ἕκαστον τῶν τμημάτων τούτων προίστατο τῶν κοινῶν τὸ δέκατον τοῦ ἔτους, ὅπερ ἐκαλεῖτο πρυτανεία τῆς φυλῆς, εἰς ἣν οἱ 50 βουλευταὶ ἀνῆκον. Ἐκ τῶν 50 δὲ τούτων πάλιν ἀνὰ 10 προήδρευον τὸ πέμπτον τῆς πρυτανείας χρονικὸν διάστημα (πρόεδροι) ἐκλέγοντες ἐκ τοῦ μέσου αὐτῶν ἕνα γραμματέα καὶ ἕνα ἡμερήσιον πρόεδρον, ἐπιστάτην καλούμενον. Οἱ δὲ ἑκάστοτε δέκα πρόεδροι συνεκάλουν καὶ τὸν λαὸν εἰς ἐκκλησίαν. Κατὰ δὲ τοὺς μετέπειτα χρόνους ὁ ἀριθμὸς τῶν τὴν ἑκάστοτε πρυτανείαν ἀποτελούντων βουλευτῶν ἤλλαξε διὰ τῆς προσθήκης τῶν νέων φυλῶν καὶ τὰ κατὰ τοὺς προέδρους μετεβλήθησαν, διότι σημειοῦνται ὁ ἐπιστάτης, ὁ ἐπώνυμος καὶ ὁ γραμματεὺς τῆς πρυτανείας ὡς ἀρχαὶ ὅλως διάφοροι ἢ πρότερον. Ὁ ἐπιστάτης, ὅστις ἄλλοτε ἐπὶ μίαν μόνην ἡμέραν ἐξελέγετο ὑπὸ τῶν προέδρων, κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους φαίνεται ὅτι ἦρχε καθ' ὅλην τὴν πρυτανείαν· διότι ἄλλως πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ σημειοῖται εἷς μόνος ἐπιστά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

της ἐν τοῖς τῶν πρυτάνεων καταλόγοις καὶ πῶς ἦτο δυνατὸν οἱ πρυτάνεις τῆς Ἀντιοχίδος φυλῆς ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 181 ἐπιγραφῇ νὰ στήσωσιν ἀνδριάντα εἰς τὸν ἐπιστάτην Αἴλιον Εὐφρόσυνον, ἐὰν οὗτος δὲν ἦτο ἐπιστάτης τῆς ὅλης πρυτανείας; Ἐντεῦθεν δὲ φαίνεται καὶ ὅτι δὲν ἐξελέγοντο κατὰ τοὺς ὑστερωτέρους τούτους χρόνους λαχνῷ, ἀλλὰ ψήφῳ οἱ ἐπιστάται, διὸ συχνὰ ἐξελέγοντο ὡς τοιοῦτοι ἄνδρες διαπρέποντες, ὡς ἐν τῇ ἐπιγραφῇ 186 εἷς ἱερεὺς καὶ ἐν τῇ 189 εἷς ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Αἰλίων.

Ἀλλ' ἔτι παραδοξότερος νεωτερισμὸς τῶν μετὰ Χριστὸν χρόνων εἶνε ὅτι ἐπώνυμος ἀποκαλεῖται ἐν πολλοῖς πρυτάνεων καταλόγοις εἷς τῶν πρυτάνεων[1], ἐνῷ πρότερον ἐπώνυμος ἐκαλεῖτο μόνον εἷς τῶν ἐννέα ἀρχόντων, ἐξ οὗ καὶ τὸ ἔτος ἐλογίζετο. Πρὸς ἐξήγησιν τοῦ παραδόξου τούτου ὁ μὲν Boeckh φρονεῖ ὅτι ὁ ἐπώνυμος πρύτανις κατεῖχε τιμητικῶς τὴν θέσιν τοῦ ἐπωνύμου ἥρωος τῆς πρυτανευούσης φυλῆς[2], ὁ δὲ Ahrens πιθανώτερον ὅτι εἷς τῶν πρυτάνεων τιμητικῶς ἐκαλεῖτο ἐπώνυμος, διότι ἀπ' αὐτοῦ ἴσως ἐλογίζετο ἡ πρυτανεία, ὡς ἀπὸ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος τὸ ἔτος[3]. Ὁπωσδήποτε ἡ θέσις ἦν τιμητικὴ καὶ δὲν θὰ ἐξελέγετο βεβαίως λαχνῷ, ἀλλὰ ψήφῳ ἢ χειροτονίᾳ ὁ ἐπώνυμος πρύτανις, διὸ συνέβη νὰ γείνωσί τινες δὶς ἐπώνυμοι, ὡς ὁ Ἰκέσιος Θεογένης ἐν ἀριθ. 191, 192, καὶ πολλοὶ ἔξοχοι ἄνδρες πρὸς τοῦτο νὰ ἐκλέγωνται, ὡς ὁ Ἀδριανὸς ἐν ἀριθ.

[1] Πρβ. Corp. inscr. gr. ἀριθ. 186, 189, 190, 191—194, 196, 184.

[2] Ἐν Corp. inscr. gr. σημειώσ. εἰς ἀριθ. 184.

[3] Ahrens, de Athenarum statu politico . . . etc. σ. 32.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

184 καὶ πολλοὶ ἱερεῖς τῆς ἐλευσινίας Δήμητρος[1]. Ὁ δὲ περὶ τὸν γραμματέα τῆς βουλῆς νεωτερισμὸς εἶνε ὅτι οὗτος ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν πρυτάνεων ἐνίοτε γράφεται πρὸ τοῦ ἐπωνύμου πρυτάνεως, ὡς ἐν ἀριθ. 191. Ἐννοεῖται δ' ὅτι ἡ βουλὴ εἶχε καὶ ἴδιον ταμίαν[2].

Ἀλλ' ὁ παραδοξότατος ἐν τοῖς τοιούτοις καὶ τῶν μετὰ Χριστὸν ἐν Ἀθήναις πραγμάτων χαρακτηριστικώτατος νεωτερισμὸς εἶνε ὅτι οἱ πρόεδροι δὲν ἐξελέγοντο ἐκ μόνης τῆς πρυτανευούσης φυλῆς, ὡς ἄλλοτε, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων, ὡς τὰ πρὸς τιμὴν τοῦ Ὑρκανοῦ καὶ Σεπτιμίου Σεβήρου ψηφίσματα δηλοῦσιν[3], ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου δὲν συνεκάλουν πλέον οἱ πρόεδροι τὸν λαὸν εἰς ἐκκλησίαν, ἀλλ' ὁ ἑκάστοτε στρατηγός. Καὶ τὸ τοῦ πρυτάνεως λοιπὸν καὶ προέδρου ἀξίωμα, ὡς καὶ πλεῖστα ἄλλα, πραγματικὴν μὲν σημασίαν δὲν εἶχον πλέον, ἀπενέμοντο ὅμως ὡς θέσεις τιμητικαὶ εἰς τοὺς εὐυποληπτοτέρους καὶ ἰσχυροτέρους τῶν πολιτῶν. Ἰδίως ἡ τῶν πρυτάνεων θέσις ἦν ἀνέκαθεν τιμητικὴ καὶ ἐτρέφοντο οὗτοι μετὰ τῶν ἀεισίτων λεγομένων[4] ἐν τῇ Θόλῳ δημοσίᾳ δαπάνῃ, διαρκούσης τῆς λειτουργίας των.

[1] Ἴδε Boeckh ἐν Corp. ins. gr. εἰς ἀριθ. 190.

[2] Ἴδε C. ins. gr. ἀριθ. 196 καὶ τὰς εἰς αὐτὸν προσθήκας τοῦ Boeckh ἐν σελ. 907 τοῦ Α' τόμου.

[3] Ἰώσηπος Ἀρχαιολ. Ἰουδ. 14, 16 καὶ C. ins. gr. ἀριθ. 353.

[4] Ἀείσιτοι ἦσαν κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους οἱ ἱερεῖς τῶν ἐλευσινίων μυστηρίων, ἤτοι Ἱεροφάντης, Δᾳδοῦχος, Ἱεροκήρυξ, ὁ ἐπὶ τῷ βωμῷ καὶ ὁ Πυρφόρος· ἔπειτα, ἐκτὸς τῶν πρυτάνεων, οἱ γραμματεῖς, ὅ τε τῆς βουλῆς καὶ ὁ τοῦ δήμου (C. ins. gr. ἀριθ. 189, 191, 192, 353) καὶ ὁ περὶ τὸ βῆμα, ἤτοι ὁ γραμματεὺς κατὰ πρυτανείαν, ὅστις δὲν ἦτο πάντοτε ἐκ τῆς φυλῆς τῶν πρυτάνεων, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν 191, 200, 353, ἔτι δὲ ὁ ἀντιγραφεύς, ὁ ὑπογραμματεὺς (περὶ τῶν διαφόρων γραμματέων ἴδε Boeckh,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀλλὰ πολλῷ μείζονα σημασίαν εἶχον αἱ μεταβολαί, αἵτινες ἐπὶ ρωμαιοκρατίας ἐγένοντο ἐν τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ, διότι διὰ τῶν μεταβολῶν τούτων κυρίως κατήντησεν ὁ Ἄρειος Πάγος ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ πολιτείᾳ ὅ,τι σχεδὸν ἡ γερουσία ἐν τῇ ρωμαϊκῇ, τουτέστιν ἡ ἀνωτάτη πασῶν ἀρχή. Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους εἶχεν ὁ Ἄρειος Πάγος τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν καὶ ἐποπτείαν ἐν τῇ πολιτείᾳ, μετὰ τὰς μεταῤῥυθμίσεις ὅμως τοῦ Κλεισθένους τὴν μὲν ὑπερτάτην ἐποπτείαν τῆς πολιτείας κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος εἶχεν ἀποβάλει, διετήρησε δὲ μόνον δικαστικάς τινας καὶ ταύτας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον περιωρισμένας λειτουργίας· μόνον δ' ἐν ἐκτάκτοις τισὶ περιπτώσεσιν ἀνετίθετο καὶ μετὰ τὸν Κλεισθένη εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον ἡ ἐποπτεία ὡρισμένων κλάδων τῆς πολιτείας ἢ καὶ πασῶν τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν, ὡς ἐξάγεται ἐξ Ἀνδοκίδου λέγοντος ἐν τῷ περὶ μυστηρίων λόγῳ σ. 40: «Ἐπιμελείσθω ἡ βουλὴ ἡ «ἐξ Ἀρείου Πάγου τῶν νόμων, ὅπως ἂν αἱ ἀρχαὶ τοῖς «κειμένοις νόμοις χρῶνται[1]. » Ἐπὶ δὲ ρωμαιοκρατίας, καὶ μάλιστα κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους, ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων, ἡ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἰσχὺς καὶ πάλιν ηὐξήθη καὶ ὁ κύκλος τῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ εἴπερ ποτὲ καὶ ἄλλοτε ἐξετάθη. Ἐν πρώτοις διετήρησε τὴν προ-

Staatshaushaltung der Athener τόμ. Α', σ. 231 ἑπ.), ὁ κήρυξ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου, ὁ ἱεραύλης καὶ ὁ ἐπὶ τῆς σκιάδος, ὁ ἄλλοτε δημόσιος. Ἴδε τὰς ἐπιγραφὰς 192, 193· πρβ. καὶ Ahrens, de Athenarum statu . . . κτλ. σ. 33.

[1] Πρβ. καὶ Ἡρακλείδου τοῦ Ποντικοῦ περὶ πολιτειῶν: «Θεμιστο- «κλῆς καὶ Ἀριστείδης καὶ ἡ ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλὴ πολλὰ ἠδύ- «ναντο,» καὶ τὴν ὑπ' ἀριθ. 73 ἐν C. ins. gr. ἐπιγραφὴν ἐκ τῆς πρὸ τοῦ Εὐκλείδου ἐποχῆς.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τέραν του ἰδιότητα τοῦ δικάζειν φαρμακείας, νοθείας καὶ θρησκευτικὰ πλημμελήματα[1] καὶ ὡς δικαστήριον ἔχαιρε μεγίστην ἀκεραιότητος καὶ σπουδαιότητος φήμην, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ περιστατικοῦ, ὅτε Δολαβέλλας ὁ τῆς Ἀσίας ἀνθύπατος παρέπεμψέ ποτε σπουδαίαν τινὰ δίκην εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον εἰς Ἀθήνας, καὶ ἐκ τῶν ὑπὸ Τακίτου περὶ Πείσωνος διηγουμένων[2]. Ἔπειτα δὲ συνεξέδιδε κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους νόμους καὶ ψηφίσματα μετὰ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου, ὡς ἐξάγεται ἐκ πολλῶν ἐπιγραφῶν ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἐν αἷς τὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου ὄνομα πρῶτον ἀναγεγραμμένον εὑρίσκεται[3], ἴσως διότι ἐπεκύρονεν οὗτος τὰ ψηφίσματα καὶ τοὺς νόμους τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου. Τὸ προνόμιον δὲ τοῦτο τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὅπερ οὐδέποτε ἄλλοτε εἶχεν, ἐξετείνετο οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου, τῶν γενομένων πρὸς τιμήν τινος ἢ πρὸς παραχώρησιν ἀδείας εἰς ἵδρυσιν ἀνδριάντων, ἐξ ὧν συνίστανται σχεδὸν πάντα τὰ ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης ψηφίσματα, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀφορωσῶν τὴν κυβέρνησιν αὐτὴν τοῦ κράτους, μέχρι τινὸς τοὐλάχιστον. Ἄξιον μάλιστα σημειώσεως εἶνε ὅτι ψηφίσματα τιμῆς μέχρις Ἀδριανοῦ καὶ μόνος ὁ

[1] Πρβ. Αὖλον Γέλλιον ἐν Ἀττικαῖς νυξὶ 12, 7. Τάκιτον ἐν Χρονικ. 2, 55 καὶ Πράξ. τῶν Ἀποστόλων κεφ. 17.

[2] Ἐν Χρονικοῖς 2, 55· παράβαλλε καὶ ἀνωτέρω Κεφάλαιον Πρῶτον, σ. 25.

[3] Ψηφίσματα μόνου τοῦ Ἀρείου Πάγου εἶνε τὰ ἐν C. ins. gr. ἀριθ. 377, 446, τῆς βουλῆς δὲ καὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου τὰ ὑπ' ἀριθ. 315, 316, 370, 444, τούτων δὲ καὶ τοῦ δήμου κοινῇ τὰ ὑπ' ἀριθ. 313, 317, 377, 381, 415 καὶ ἄλλα μὴ περιεχόμενα ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Boeckh.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λαὸς ἐψήφιζεν[1], ἀπὸ τῶν χρόνων ὅμως τοῦ Ἀδριανοῦ τὸ δικαίωμα τοῦ παρέχειν ἄδειαν εἰς ἵδρυσιν ἀνδριάντων εἶχε κυρίως ὁ Ἄρειος Πάγος· διότι παρέχει μὲν καὶ ἡ βουλὴ τῶν 500 ἢ 600 τοιαύτας ἀδείας ἐνίοτε, κατ' ἐξοχὴν ὅμως ἡ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἄδεια ἐν ταῖς πλείσταις τῶν τοιούτων ψηφισμάτων μνημονεύεται[2].

Ὅτι δ' ἡ πολλαπλῆ καὶ σπουδαία αὕτη ἐπαύξησις τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ἀρείου Πάγου δὲν ἐγένετο ὁριστικῶς πρὸ τῆς ῥωμαιοκρατίας ἐν Ἑλλάδι, πιθανολογεῖται ἐκ τῆς ἐλλείψεως πάσης τοιαύτης εἰδήσεως καὶ μαρτυρίας παρά τε τοῖς συγγραφεῦσι καὶ ταῖς ἐπιγραφαῖς. Κατὰ δὲ τὴν ῥωμαιοκρατίαν κυρίως μετὰ τὸ ἐν ἔτει 86 δεινὸν τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τοῦ Σύλλα πάθημα ὑπάρχουσιν εἰδήσεις τὴν μεταβολὴν ταύτην ἐν τῇ δικαιοδοσίᾳ τοῦ Ἀρείου Πάγου δεικνύουσαι, ἥτις τῷ χρόνῳ ἐλάμβανε μείζονα ἔκτασιν καὶ ἐν τοῖς μετὰ Χριστὸν αἰῶσι προέβη εἰς τὴν μεγίστην αὐτῆς ἀνάπτυξιν. Ὁ Κικέρων λ. χ. λέγει ὅτι αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του διῳκοῦντο ὑπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου[3] καὶ ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ἐν μεγάλῃ τιμῇ τὴν ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλήν[4], βεβαίως διότι αὕτη ἀείποτε ἀριστοκρατικῶν ἦν φρονημάτων, ἅτε συγκειμένη ἐκ τῶν τὴν ἀρχοντίαν με-

[1] Ἴδε τὰς ἐπιγραφὰς ὑπ' ἀριθ. 311, 312, 317, 338, 360, 364, 366, 367, 369, 411, 412, 413, 432· πρβ. καὶ Παυσανίου Ἀττικ. 26, 4, 4—8.

[2] Πρβ. C. ins. gr. ἀριθ. 263: Παρὰ τῶν Ἀρειοπαγιτῶν αἰτησάμενοι· ἀριθ. 379, 445: Κατὰ τὸ ἐπερώτημα Ἀρείου Πάγου· ἀριθ. 422, 426, 427: Ψηφισαμένης τῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλῆς· 378, 400: Δόγματι τῶν κρατίστων Ἀρειοπαγιτῶν κτλ.

[3] De natura deorum 2, 29.

[4] Ὑπὲρ Βάλβου κεφ. 12.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τελθόντων καὶ γευσαμένων τῆς ἐξουσίας. Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τῶν αὐτοκρατόρων, ἰδίως μετὰ τὸν Ἀδριανόν, ὁπόσον εἶχεν ὑψωθῆ τὸ τῶν Ἀρειοπαγιτῶν ἀξίωμα μαρτυρεῖ ἡ σπουδαιότης, μεθ' ἧς ὁ αὐτοκράτορος υἱὸς καὶ Καῖσαρ ἤδη Γαλλιηνὸς ἐπεδίωκεν ἐν ἔτει 260 τὴν μεταξὺ τῶν Ἀρειοπαγιτῶν κατάταξίν του[1]. Καὶ τοιαύτη μὲν ἦτο κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους ἐν τῷ ἀθηναϊκῷ κράτει ἡ νομοθετική, οὕτως εἰπεῖν, ἐξουσία. Αἱ δὲ ἀρχαί, ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία, εἶχον ὑποστῆ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπίσης οὐσιώδεις μεταβολὰς πρὸς τὸ συμφερώτερον τοῖς Ῥωμαίοις καὶ ἀναλόγους πρὸς τὴν τῷ χρόνῳ προβαίνουσαν τῆς τε πολιτικῆς καὶ ὑλικῆς τῆς πολιτείας κατάπτωσιν. Μεταξὺ τῶν ἀρχῶν τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας τὴν πρώτην πάντοτε κατὰ τὸ ἀξίωμα τάξιν ἔσχεν ἡ τῶν ἐννέα ἀρχόντων, οἵτινες κατὰ τὰς ἀρχὰς μὲν τῆς συστάσεως τῆς ἀρχῆς ταύτης εἶχον τὴν ὅλην σχεδὸν τῆς πολιτείας κυβέρνησιν, ἀργότερα δ' ἐπὶ τῆς δημοκρατίας κυριώτατον καὶ μόνον σχεδὸν ἔργον εἶχον νὰ διευθύνωσι τὰ δικαστήρια καὶ νὰ τελῶσι κοινάς τινας ἑορτὰς καὶ τελετάς, καὶ ταῦτα τὰ ἰδιώματα φαίνεται ὅτι διετήρησαν καὶ κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους. Ἐνῷ ὅμως πρότερον οἱ ἐννέα ἄρχοντες ἐξελέγοντο κλήρῳ, μετὰ τὸ ὑπὸ Σύλλα πάθημα ἤρξαντο ἐκλέγεσθαι ψήφῳ, ὡς δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τοῦ Πλουτάρχου καὶ Λουκιανοῦ, οἵτινες ὁμολογοῦσιν ὅτι ἐπ' αὐτῶν αἱ ἐν Ἀθή-

[1] Τριβέλλιος Πολλίων Gallieni duo κεφ. 11· ἴδε καὶ ἀνωτέρω κεφ. Α', σ. 89· πρβ. δὲ καὶ Ahrens ἔνθα ἀνωτ. σ. 34 ἑπ. ἰδίως σ. 38 διὰ μακροτέρων περὶ τούτων πραγματευόμενον, καὶ Μεούρσιον de Areopags.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ναις ἀρχαὶ ἐξελέγοντο κυάμῳ, ἤτοι ψήφῳ[1]. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται καὶ πῶς ἄνδρες ἐπίσημοι, ὡς ὁ Ῥοιμητάλκης, ὁ Ἀδριανός, ὁ Δομετιανός, Ἡρώδης ὁ Ἀττικός, ὁ Δημόστρατος, ὁ Ἀπολλώνιος καὶ ἄλλοι[2], ἐχρημάτισαν ἄρχοντες ἐπώνυμοι ἐν Ἀθήναις κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους, τινὲς μάλιστα ἐπανειλημμένως. Ἐκ τούτων ὅμως δὲν ἔπεται, ὡς τινες ἐπίστευσαν[3], ὅτι οἱ ἐννέα ἄρχοντες ἐξελέγοντο ἐπὶ ῥωμαιοκρατίας ὑπὸ τοῦ ἀνθυπάτου ἢ τοῦ αὐτοκράτορος ἢ τῇ προτάσει αὐτῶν, διότι τὸ τοιοῦτο ἀπὸ Κωνσταντίνου καὶ ἑξῆς εἶνε πιθανὸν ὅτι συνέβη. Τοὐναντίον αἱ ὑπ' ἀριθμὸν 180 καὶ 181 ἐπιγραφαὶ δηλοῦσιν ὅτι καὶ ἐπὶ ῥωμαιοκρατίας οἱ ἐννέα ἄρχοντες ἐξελέγοντο ὑπὸ παντὸς τοῦ λαοῦ. Ἐκαλοῦντο δ' ἐξαιρετικῶς νῦν πάντες οἱ ἐννέα ἄρχοντες θεσμοθέται καὶ ὄχι μόνον οἱ ἕξ, ὡς πρότερον[4]. Ἐκ τῶν ἐννέα δ' ἀρχόντων τὴν πρώτην θέσιν κατεῖχε καὶ νῦν, ὡς πρότερον, εἷς, ὁ κατ' ἐξοχὴν ἢ ἐπώνυμος ἄρχων λεγόμενος, ἐξ οὗ ἐλογίζετο καὶ τὸ ἔτος τῆς ἀρχῆς[5], καὶ ὅστις ἀείποτε ἦν, ἀξιώματι τοὐλάχιστον, ἡ ἀνωτάτη διοικητικὴ ἀρχὴ τῆς πολιτείας, διὸ μεγίστη ἀρχὴ ὑπὸ Δίωνος Κασσίου καλεῖται[6].

Ἔργον αὐτοῦ πάντοτε ἦν τὸ ἐπιμελεῖσθαι τῶν οἰ-

[1] Πλούταρχος ἐν βίῳ Περικλέους κεφ. 9 καὶ Λουκιανὸς ἐν βίων πράσει κεφ. 6· πρβ. καὶ Tittmann, Griechische Staatsverfassungen σ. 309.

[2] Πρβ. κεφάλαιον Α'.

[3] Μεούρσιος, de fortuna Athenarum κεφ. 10. Κορσίνης, Fasti attici τόμ. Α', σ. 18, 38.

[4] Ἴδε Boeckh εἰς ἀριθ. 380 σημειώσεις ἐν C. Ins. gr.

[5] Τοῦτο δηλοῦται ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν 264—269, 189—195.

[6] Δίων Κάσσιος 69, 16.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κογενειακῶν καὶ εἰσάγειν εἰς τὰ δικαστήρια ὡρισμένας τινὰς δίκας, ὡς καὶ τὸ ἀγωνοθετεῖν καὶ τελεῖν τὰς μεγάλας ἑορτάς. Ἀργότερα ὅμως, κατὰ τοὺς χρόνους περίπου Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου, τὸ ἀνώτατον τῆς πολιτείας ἀξίωμα ὡς διοικητικὴ ἀρχὴ εἶχεν ὁ ἐπὶ τῶν ὅπλων στρατηγὸς καὶ ὄχι πλέον ὁ ἄρχων [1]. Ἔν τισι δ' ἐπιγραφαῖς (ἀριθ. 191, 193) παραδόξως πως ἐλλείπει τὸ ὄνομα τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος καὶ σημειοῦται τὸ τοῦ ἄρχοντος τοῦ προηγουμένου ἔτους κατὰ τὸν τύπον: «ἐπὶ τοῦ μετὰ τὸν δεῖνα ἄρχοντα ἐνιαυτοῦ,» ὅπερ ἀναμφιβόλως προέρχεται ἐκ τῆς ποτε ἐπικρατήσεως ἀναρχίας, ἤτοι ἐλλείψεως ἄρχοντος ἐπὶ ἓν ἔτος, δι' ἀγνώστους αἰτίας [2]. Διετηρήθη δὲ τὸ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος ἀξίωμα, τύπῳ τοὐλάχιστον, μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ἕκτου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος καὶ ὁ τελευταῖος τοιοῦτος ὑπάρξας εἶνε ὁ περὶ τὰ 500 ἄρξας Θεαγένης [3]. Οἱ δὲ λοιποὶ ὀκτὼ ἄρχοντες ὅτι ἐξηκολούθουν ὑπάρχοντες ἐπίσης κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους δηλοῦται ἔκ τε τῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἐκ τῶν μαρτυριῶν τοῦ Πλουτάρχου καὶ Παυσανίου, καθ' οὓς ὅ τε ἄρχων πολέμαρχος καὶ ὁ ἄρχων βασιλεὺς καὶ οἱ λοιποὶ ὑπῆρχον ἐπ' αὐτῶν, κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα διετηρήθη ἡ ἀρχὴ αὐτῶν, ἐπὶ ψιλῷ τοὐλάχιστον ὀνόματι, ὅσον καὶ τὸ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος ἀξίωμα.

Ὡς ἀρχαί, τουτέστι τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ὑ-

[1] Ἴδε Κορσίνη, Fasti attici τόμ. Α', σ. 44.

[2] Τῆς ἀναρχίας ταύτης μνημονεύει ὁ Φλέγων ἐν τῷ συγγράμματι «Περὶ θαυμασίων καὶ μακροβίων» κεφ. 23, ἐν ᾧ πολλῶν ἐπωνύμων ἀρχόντων ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὰ ὀνόματα διέσωσεν ἡμῖν.

[3] Σουΐδας ἐν λέξει Θ ε α γ έ ν η ς.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πάλληλοι, σημειοῦνται ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν ἀρχόντων μετὰ Χριστὸν καὶ ὁ κήρυξ τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὁ κήρυξ τοῦ ἄρχοντος, ὁ αὐλητὴς καὶ ὁ λειτουργός[1].

Ἀλλ' ἡ μεγίστη ἐπὶ τῶν ἀρχῶν μεταβολή, ἡ γενομένη ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ πολιτείᾳ ἐπὶ ῥωμαιοκρατίας, ἦν ἡ ἐν τῇ θέσει τοῦ πολεμάρχου ἢ στρατηγοῦ, ἥτις μετὰ τῶν ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ μεταῤῥυθίσεων καὶ τῆς καταργήσεως τῆς κλήρῳ ἐκλογῆς τῶν ἀρχῶν ἀπετέλει τὰς τρεῖς οὐσιωδεστάτας ἐν τῷ ἀθηναϊκῷ πολιτεύματι κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους γενομένας τροποποιήσεις πρὸς μεταβολὴν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ὀλιγαρχικώτερον. Στρατηγοὶ ἐξελέγοντο ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν ἀκμὴν τῆς δημοκρατίας δέκα, εἷς ἐξ ἑκάστης φυλῆς, ἐπὶ ἓν ἔτος καὶ ψήφῳ, ὡς καὶ οἱ ἄρχοντες, εἷς δ' ἐκ τῶν δέκα εἶχε τὴν ἀνωτάτην ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἀρχὴν καλούμενος δέκατος αὐτὸς στρατηγὸς ἢ πολέμαρχος[2]. Τοιοῦτος ἐχρημάτισε λ. χ. ἐπὶ μακρὸν δι' ἐπανειλημμένης ἐκλογῆς ὁ Περικλῆς. Ὁ ἀνώτατος στρατηγὸς οὐ μόνον εἶχε τὴν ἀνωτάτην τοῦ στρατοῦ διοίκησιν ἐν καιρῷ πολέμου, ἀλλὰ καί, ἀνάγκης τυχούσης, περιεβάλλετο δικτατορικήν τινα ἐξουσίαν δυνάμενος νὰ συγκαλέσῃ τὸν λαὸν ἐκτάκτως εἰς ἐκκλησίαν ἢ νὰ ἐμποδίσῃ ἐκκλησίαν, ὡς ἔπραξεν ὁ Περικλῆς ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου[3]. Ἀργότερα δὲ κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα ἐπὶ τῶν ῥητόρων δὲν ἐξήρχοντο πάντες οἱ στρατηγοὶ

[1] Ἴδε ἐπιγραφὰς 180—182 ἐν C. Ins. gr.

[2] Ὅτι μετὰ τὰ Περσικὰ οἱ δέκα στρατηγοὶ δὲν ἦρχον ἀμοιβαδὸν δεικνύουσι τὰ κατὰ Περικλέα καὶ αὐτὴ δ' ἡ ὀνομασία δέκατος αὐτός.

[3] Πρβ. Θουκυδίδου 2, 22. 4, 118 καὶ Δημοσθένους περὶ Στεφάνου σ. 238.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἰς τὰς ἐκστρατείας, ἀλλὰ μόνος ὁ πολέμαρχος μετά τινων ἄλλων, οἱ δὲ λοιποὶ ἔμενον οἴκοι. Ἐκαλεῖτο δὲ τότε ὁ πρῶτος στρατηγὸς «στρατηγὸς ἐπὶ τῶν ὅπλων» ἢ «ὁ ἐπὶ τῶν ἱππέων» ἢ «ὁ ἐπὶ τῆς διοικήσεως» ἢ «ὁ ἐπὶ τῶν ὁπλιτῶν[1],» ἐξ ὧν ἡ πρώτη ὀνομασία, στρατηγὸς ἐπὶ τῶν ὅπλων, ἐπεκράτησε καὶ κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους.

Τοῦτο λοιπὸν τῶν δέκα στρατηγῶν τὸ ἀξίωμα διετηρήθη ἐν Ἀθήναις καὶ ἐπὶ τῆς ῥωμαιοκρατίας, ἀλλ' οὐσιωδῶς ἠλλοιωμένον, διότι ἐκ τῶν δέκα στρατηγῶν τοῦ πρώτου «ἐπὶ τὰ ὅπλα» ἢ «ἐπὶ τοὺς ὁπλίτας» στρατηγοῦ, οὗτινος τὸ ἀξίωμα καὶ ἡ ἰσχὺς καὶ πρότερον ἤδη εἶχον ἀρκετὰ αὐξήσει, τότε, ὅσῳ ἀπολεμικώτερος ἐγίνετο ὁ λαός, τόσῳ μᾶλλον ηὔξανεν ἡ ἰσχὺς καὶ ἀπέβη ὀλίγον κατ' ὀλίγον, εἰ μὴ ὀνόματι, πράγματι ὅμως ἡ ἀνωτάτη ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ πολιτείᾳ ἀρχή, διὸ ὁ Πλούταρχος ἤδη παραβάλλει τὴν ἐν Ἀθήναις στρατηγίαν πρὸς τὴν πρυτανείαν τῶν Ῥοδίων καὶ τὴν βοιωταρχίαν, αἵτινες ἦσαν ἀνώταται ἀρχαί[2]. Τούτου δ' ἕνεκα καὶ ἡ χρονολογία, ἥτις ἕως τότε ἀπὸ τῶν ἐπωνύμων ἀρχόντων ἐλογίζετο, ἤδη ἤρξατο λογίζεσθαι ἀπὸ τῶν στρατηγῶν· διότι τὸ ἔτος ἔφερεν ἤδη ἐκτὸς τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος καὶ τὸ τοῦ στρατηγοῦ ἐπὶ τῶν ὅπλων, ἀργότερα δ' ἔτι μόνον τὸ τοῦ

[1] Δημοσθένης περὶ στεφάνου σ. 265. Ποσειδώνιος παρ' Ἀθηναίῳ βιβλίον ε'. Κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους ἐν μὲν ταῖς ἐπιγραφαῖς καλεῖται ὁ ἐπὶ τὰ ὅπλα ἢ ἐπὶ τοὺς ὁπλίτας στρατηγός. Φιλόστρατος ἐν Βίοις Σοφιστῶν 1, 23. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι καλοῦσιν αὐτὸν praetorem, ὡς καὶ οἱ Ἕλληνες τοὺς Ῥωμαίους πραίτωρας στρατηγοὺς πολλάκις. Κικέρων ἐν ἐπιστολ. εἰς Ἀττικὸν 5, 11.

[2] Πλούταρχος, Πολιτικ. Παραγγέλμ. κεφ. 17.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στρατηγοῦ, ὅθεν εὑρίσκομεν ἐν πολλαῖς μὲν ἐπιγραφαῖς ἀναγεγραμμένα τὰ ὀνόματα τοῦ τε ἐπωνύμου ἄρχοντος καὶ τοῦ στρατηγοῦ, ἐν ἄλλαις δὲ μόνον τὸ τοῦ στρατηγοῦ[1]. Μὴ ὑποθέσῃ τις ὅμως ἐκ τούτων ὅτι ἐν τοῖς μετὰ Χριστὸν χρόνοις ἐπεκράτει ἐν Ἀθήναις στρατοκρατία· διότι οἱ ἐπὶ τῶν ὅπλων στρατηγοί, ὧν πολλοὶ ἦσαν ἀπολεμώτατοι σοφισταί, εἶχον περὶ παντὸς ἄλλου μᾶλλον νὰ φροντίζωσιν ἢ περὶ στρατιωτικῶν. Ποῦ εἶχε περιέλθει ἡ τοῦ στρατηγοῦ δικαιοδοσία ἐπὶ Ἀδριανοῦ ἤδη μαρτυρεῖ ὁ Φιλόστρατος, ἐν οἷς περὶ Λολλιανοῦ λέγει: «Προῦστη δὲ καὶ τοῦ Ἀθηναίων δή-«μου στρατηγήσας αὐτοῖς τὴν ἐπὶ τῶν ὅπλων· ἡ δὲ «ἀρχὴ αὕτη πάλαι κατέλεγέ τε καὶ ἐξῆγεν εἰς τὰ πολέ-«μια, νυνὶ δὲ τροφῶν ἐπιμελεῖται καὶ σίτου ἀγορᾶς[2].» Πρὸ παντὸς λοιπὸν ἄλλου ἔργου εἶχον οἱ στρατηγοὶ νὰ φροντίζωσι περὶ τῶν ἐπιτηδείων καὶ τούτου ἕνεκα ἐξελέγοντο πολλάκις εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο πλούσιοι σοφισταί. Συγχρόνως ὅμως συνεκάλει ὁ στρατηγὸς ἀντὶ τῶν προέδρων τὸν λαὸν εἰς ἐκκλησίαν[3] καὶ τὴν Βουλὴν αὐτὴν εἰς συνέλευσιν, ἔν τινι δ' ἐπιγραφῇ ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου αὐτὸς ἀναγινώσκει γνώμην καὶ ἐν ἄλλῃ ἐπιφορτίζεται μετὰ τῶν πρυτάνεων καὶ τοῦ ἐν Ἐλευσῖνι ἱεροφάντου νὰ ἐπιβλέπῃ τὴν ἀκριβῆ ἐφαρμογὴν καὶ τήρησιν τῶν νόμων[4]· πρὸς δὲ τούτοις ἐπέβλεπε καὶ τὰ δημόσια ἤθη καὶ τὰ ἐκπαιδευ-

[1] Πρβ. C. Ins. gr. ἀριθ. 185, 189, 191, 192, 477, 478, 480, 485.

[2] Βίοι Σοφιστῶν 1, 23.

[3] C. Ins. gr. ἀριθ. 353.

[4] Αὐτόθι, ἀριθ. 193—211 καὶ 123.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τήρια, ὡς ἐξάγεται ἐξ ὅσων λέγει ὁ Πλούταρχος περὶ Ἀμμωνίου ὡς στρατηγοῦ[1].

Ἐκ πάντων τούτων καταφαίνεται ἡ μεγάλη τοῦ ἐπὶ τῶν ὅπλων στρατηγοῦ ἐπὶ ῥωμαιοκρατίας ἰσχὺς καὶ ὁ εὐρὺς τῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ κύκλος συγκεντροῦντος ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὰς σπουδαιοτάτας τῆς τότε πολιτείας λειτουργίας καὶ ἔργα, ἅτινα μόνον ἡ Βουλή, ὁ δῆμος καὶ ὁ Ἄρειος Πάγος κυρίως ἔπρεπε νὰ ἐκτελῶσιν, ὥστε καταλλήλως δύναται νὰ παραβληθῇ τὸ τοῦ στρατηγοῦ ἀξίωμα πρὸς δικτατορικὴν ἐξουσίαν. Τὴν αὔξησιν δὲ ταύτην τοῦ ἀξιώματος καὶ τὴν συγκέντρωσιν τῶν σπουδαιοτάτων δημοσίων λειτουργιῶν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ στρατιωτικοῦ ἄρχοντος ἐν Ἀθήναις ἐπήνεγκον βεβαίως οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ ἤδη γνωστὰ τοῖς Ἕλλησι παραδείγματα ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Ἀχαΐᾳ, διὸ ἐπὶ Ῥωμαίων βλέπομεν τοὺς στρατηγοὺς ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἰσχύος των[2], μάλιστα δ' ἀπὸ Κωνσταντίνου καὶ ἑξῆς· διότι ὅσον προϋχώρει ὁ χρόνος καὶ ἠδυνάτει ἡ πολιτεία, τόσον ηὔξανε καὶ συνεκεντροῦτο ἡ διοικητικὴ ἐξουσία εἰς χεῖρας τοῦ ἄρχοντος τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων. Οὕτω δ' ἐπέτυχον οἱ Ῥωμαῖοι κατ' ἐξοχὴν τοῦ σκοποῦ αὐτῶν, νὰ ἐλαττώσωσι τὴν ἰσχὺν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος καὶ ν' ἀντικαταστήσωσι τὰς καθαρῶς δημοκρατικὰς ἀρχὰς δι' ἑτέρων συμφερωτέρων αὐτοῖς· διότι, τῶν στρατηγῶν, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχῶν, χειροτονουμένων καὶ μὴ κληρουμένων πλέον, ἠδύναντο νὰ ἐπηρεάζωσιν ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς καὶ οὕτω νὰ ἔχωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν σπουδαιοτάτην διοι-

[1] Πλούταρχος ἐν Συμποσ. προβλήμ. 9, 1.

[2] Πρβ. Tittmann, Griech. Staatsverfass. σ. 412.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κητικὴν ἀρχήν. Ὅτι δὲ καὶ οἱ λοιποὶ ἐννέα στρατηγοὶ ἐπὶ πολὺ ἔτι ἐξηκολούθουν νὰ ὑπάρχωσιν ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων εἰ καὶ ἄνευ ἰσχύος τινὸς καὶ ἀφανεῖς, δεικνύουσι πολλαὶ περισωθεῖσαι ἐπιγραφαί[1].

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἀρχῶν ὀλίγαι ἄλλαι ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς δημοκρατίας ἐν ἰσχύει οὐσῶν διεσώθησαν κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν ῥωμαϊκοὺς χρόνους καὶ αὗται ἠλλοιωμέναι. Τοιαύτη ἦν ἡ τῶν ἐπιμελητῶν ἀρχή, οἵτινες ἄλλοτε μὲν ἦσαν μόνον ἔκτακτοι τῆς πολιτείας λειτουργοί, κατὰ δὲ τοὺς μετὰ Χριστὸν ῥωμαϊκοὺς χρόνους διαρκεῖς τε καὶ πολὺ σημαίνοντες. Ἐκ τούτων ὁ «ἐπιμελητὴς τῆς πόλεως,» ὅστις ἀναφέρεται ἐν δυσὶν ἐπιγραφαῖς ἐκ τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ[2], φαίνεται ὅτι ἦν ἐκ τῶν ἀνωτάτων ἀρχῶν, διότι ὁ ἐν τῇ προτέρᾳ τῶν ἐπιγραφῶν ἐπιμελητὴς εἶνε ἐν τῇ δευτέρᾳ ἤδη στρατηγὸς καὶ Δημήτριος δ' ὁ Φαληρεύς, ὁ τὴν ἀνωτάτην ἄλλοτε ἀρχὴν ἐν Ἀθήναις ἐπὶ μακρὸν ἐξασκήσας, ἐπιμελητὴς ἐκαλεῖτο. Αἱ λειτουργίαι τῶν ἐπιμελητῶν τῆς πόλεως κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους εἶνε ἄγνωστοι, φαίνεται δ' ὅτι ἔργον εἶχον νὰ ἐπιβλέπωσι τὰ τότε ἐντελῶς χαλαρωθέντα οἰκονομικὰ τοῦ κράτους ἢ τῆς πόλεως. Ἕτερος ἐπιμελητὴς ἀναφέρεται «ὁ ἐπὶ τὸν Πειραιᾶ» ἢ «ἐπὶ τὸν λιμένα,» ἴσως δὲ καὶ «τοῦ ἐμπορίου» ὁ αὐτός[3], ὅστις ἔργον εἶχε τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ λιμένος Πειραιῶς εὑρισκομένου τότε ἐν οἰκτρᾷ παρακμῇ. Τρίτος ἐπιμελητὴς ἀναφέρεται

[1] Ἴδε C. Ins. gr. 202—206, 200, 178, 179.

[2] Αὐτόθι, ἀριθ. 361, 480.

[3] Αὐτόθι, ἀριθ. 123, 124.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«ὁ τοῦ Πρυτανείου[1],» διάφορος τοῦ «ἐπὶ τῆς σκιάδος» ὑπαλλήλου, οὗ ὅμως ἡ λειτουργία εἶνε ἄγνωστος, καὶ τέταρτος ὁ «ἐπιμελητὴς Δήλου.» Ἕτεροι δὲ δημόσιοι λειτουργοὶ ἐκ τῶν χρόνων τούτων ἀναφέρονται δύο ἀγορανόμοι ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου[2], οἱ ἀργυροταμίαι ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ[3], οἵτινες ἐκλήθησαν οὕτω πιθανῶς πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων ταμιῶν, καὶ «οἱ ἄρχοντες οἱ ἐπὶ τὴν δημοσίαν τράπεζαν[4],» οἵτινες φαίνεται ὅτι ἦσαν οἱ αὐτοὶ μὲ τοὺς ἀργυροταμίας.

Καὶ τοιοῦτο μὲν εἶχεν ἀποβῆ τὸ πάτριον τῶν Ἀθηναίων πολίτευμα κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους πρό τε καὶ μετὰ Χριστόν[5]. Πρὸς ἀκριβῆ ὅμως κατανόησιν τοῦ πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ τῶν Ἀθηναίων βίου κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἶνε ἀνάγκη νὰ ὁμιλήσωμεν ἐνταῦθα καὶ περὶ ἄλλων τινῶν δημοσίων λειτουργιῶν, αἵτινες ὑφίσταντο μὲν καὶ πρότερον ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ πολιτείᾳ, ἕνεκα ὅμως τῆς τότε σπουδαιότητος τοῦ πολιτικοῦ βίου ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς σμικρότητος τῆς σημασίας αὐ-

[1] Corp. Ins. gr. ἀριθ. 375.

[2] Αὐτόθι, ἀριθ. 313.

[3] Αὐτόθι, ἀριθ. 354, 355.

[4] Αὐτόθι, ἀριθ. 123.

[5] Ἐπιγραφαί τινες περισωθεῖσαι (ἀριθ. 202—206 C. Ins. gr.) μαρτυροῦσι παροδικήν τινα, ἀλλ' ἄρδην ἀλλοίωσιν τοῦ ἀθηναϊκοῦ πολιτεύματος, ὅτε ἥ τε διάρκεια τῶν διαφόρων ἀρχῶν οὐσιωδῶς εἶχεν ἐλαττωθῆ καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν λίαν περιορισθῆ καὶ ἄλλη παντοία καὶ ἐντελὴς τῆς πολιτείας ἀναστάτωσις εἶχε συμβῆ. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα συνέβη πρὸ Χριστοῦ μετὰ τὴν ὑπὸ Σύλλα ἅλωσιν τῆς πόλεως, παραλείπομεν νὰ πραγματευθῶμεν περὶ αὐτοῦ ἐνταῦθα, παραπέμποντες τὸν βουλόμενον εἰς Ahrens, de Athenarum statu . . . . κτλ. σ. 50 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν ἀφ' ἑτέρου οὐδέποτε ἐμνημονεύοντο ἐν δημοσίοις ἐγγράφοις, κατὰ δὲ τοὺς μετέπειτα χρόνους τοῦ πολιτικοῦ μαρασμοῦ, καθ' οὓς ἡ ὅλη τῶν Ἀθηνῶν ζωὴ καὶ λαμπρότης συνίσταντο εἰς τὰς διαφόρους σχολὰς καὶ τὰ ἐκπαιδευτικὰ τῆς νεολαίας καταστήματα, κατήντησαν οὕτω σπουδαῖαι, ὥστε οὐ μόνον συχνότατα γίνεται αὐτῶν μνεία, ἀλλὰ καὶ σχεδὸν τὴν ὅλην τῆς πολιτείας προσοχὴν συγκεντροῦσιν εἰς ἑαυτάς. Τοιαῦται δὲ λειτουργίαι ἦσαν ἡ τῶν κοσμητῶν, ἡ τῶν σωφρονιστῶν, ἡ τῶν γυμνασιαρχῶν, ἡ τῶν ἀγωνοθετῶν καί τινων ἄλλων, οἵτινες πάντες ἔργον κυριώτατον εἶχον τὴν παντοίαν τῆς νεολαίας ἐκπαίδευσιν καὶ διετηρήθησαν ἀπὸ τοῦ τετάρτου περίπου πρὸ Χριστοῦ μέχρι τοῦ πέμπτου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος· διότι κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα ἤκμαζον ἐν Ἀθήναις ὡς ἰδιαίτερος τῆς πολιτείας κλάδος τὰ ἐφηβεῖα, ἤτοι τὰ δημόσια καθιδρύματα, ἐν οἷς ἐγίνετο ἥ τε σωματικὴ καὶ πνευματικὴ τῆς νεολαίας ἐκπαίδευσις ὑπὸ τὴν δημοσίαν ἐπιτήρησιν καὶ φροντίδα, ὡς ἐν τῷ προσεχεῖ κεφαλαίῳ θέλομεν ἰδεῖ. Ἐκ τῶν ἐκπαιδευτικῶν λοιπὸν τῆς νεολαίας ἀρχῶν τὴν πρώτην θέσιν κατέχουσιν οἱ κοσμηταὶ καὶ οἱ σωφρονισταί. Καὶ οἱ μὲν κοσμηταὶ «οἱ τῶν «ἐφήβων εὐταξίαι προνοοῦντες,» τουτέστιν οἱ ἔχοντες τὴν γενικὴν καὶ ἀνωτάτην τῶν γυμνασίων διεύθυνσιν, ἀπετέλουν τὸ ἀνώτατον ἐν τοῖς γυμνασίοις ἀξίωμα, τὴν ἀνωτάτην ἀρχήν· διότι ἐν ταῖς γυμναστικαῖς ἐπιγραφαῖς συχνότατα κατέχουσι τὴν θέσιν ἐπωνύμου, τουτέστιν, ὡς ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ταῖς ἀφορώσαις τὰ ἱερὰ τὸ τοῦ ἱερέως, ἐν ταῖς τοὺς θιασώτας τὸ τοῦ ἀρχιθιασώτου καὶ ἐν ταῖς πολιτικαῖς τὸ τοῦ στρατηγοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὄνομα προσεγράφετο παρὰ τὸ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος πρὸς ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν τοῦ χρόνου, οὕτω καὶ ἐν ταῖς τὰ γυμνάσια ἀφορώσαις ἐπιγραφαῖς τὸ τοῦ κοσμητοῦ ὄνομα προσεγράφετο πολλάκις[1]. Ἀποτελεῖ λοιπὸν ὁ κοσμητὴς τὸν ἐπώνυμον ἐν τοῖς γυμναστικοῖς ἄρχοντα, διὸ ἔν τε τοῖς καταλόγοις τῶν γυμναστικῶν ἀρχῶν πάντοτε τὴν πρώτην κατέχουσι θέσιν[2], καὶ ἀνδριάντες ἱδρύοντο αὐτοῖς ὑπὸ τῶν ἐφήβων καὶ τῶν λοιπῶν γυμναστικῶν ἀρχῶν πολλάκις[3]. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ σὺν τῷ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος ἐχρησίμευεν εἰς προσδιορισμὸν τοῦ ἔτους, φαίνεται ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ κοσμητοῦ διήρκει ἓν μόνον ἔτος καὶ τοιοῦτος ἦν εἷς μόνος ἔχων ὑφ' ἑαυτὸν ἕνα ἀντικοσμητὴν καὶ δύο ὑποκοσμητάς[4]. Μόνον ἐν μιᾷ ἐπιγραφῇ ἐκ τῶν χρόνων τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου μνημονεύεται κοσμητὴς τῶν θεῶν διὰ βίου ὁ Εὐτυχιανὸς Μαλλώνιος, ἔν τισι δ' ἄλλαις ἐπιγραφαῖς ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ ὁ κοσμητὴς εἶνε συγχρόνως καὶ ἀγωνοθέτης[5].

Οἱ δὲ σωφρονισταὶ ἔργον μὲν εἶχον τὴν ἐπίβλεψιν τῶν ἠθῶν ἐν τοῖς γυμνασίοις, ἐξελέγοντο δὲ ὑπὸ τοῦ λαοῦ πρότερον μὲν χειροτονίᾳ εἷς ἐξ ἑκάστης φυλῆς[6], κατὰ δὲ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους, ὅτε καὶ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς εἰσιν ἀναγεγραμμένοι, πολλάκις εἰσὶν ἄνευ διακρίσεως φυλῆς εἴτε ἐξ μετ' ἰσαρίθμων ὑποσω-

[1] Πρβ. Corp. Ins. gr. ἀριθ. 254, 264, 266, 269.
[2] Corp. Ins. gr. ἀριθ. 270—272, B.
[3] Αὐτόθι, ἀριθ. 288, 270.
[4] Αὐτόθι, ἀριθ. 271, 272, B. 276, 270.
[5] Αὐτόθι ἀριθ. 243, 283.
[6] Ἴδε ἐτυμολογικὸν μέγα ἐν τῇ λέξει καὶ Boeckh σημειώσ. εἰς ἀριθ. 271.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φρονιστῶν[1] εἴτε μόνον τέσσαρες, ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι καὶ ὁ τῶν σωφρονιστῶν ἀριθμός, ὡς καὶ σχεδὸν πασῶν τῶν λοιπῶν τῆς πολιτείας ἀρχῶν, βαθμηδὸν ἠλαττοῦτο. Ἀλλὰ καὶ ἄλλως τὸ ἀξίωμα αὐτῶν φαίνεται ὅτι τῷ χρόνῳ πάντοτε ἠλαττοῦτο, διότι μεταξὺ τῶν σωφρονιστῶν κατατάσσεται ἐν ἀριθμῷ 277 ὁ ἐν ἀριθμῷ 276 γραμματεὺς τῶν γυμνασίων ἰσόβιος, ἥτις θέσις βεβαίως οὐκ ἦν ἐκ τῶν ἐπιζήλων.

Μετὰ τὰς δύο ταύτας ἀρχὰς ἔπονται κατὰ τὸ ἀξίωμα αἱ τῶν γυμνασιαρχῶν καὶ ἀγωνοθετῶν λειτουργίαι. Ἡ μὲν γυμνασιαρχία ἦν κατὰ τοὺς καλοὺς τῆς δημοκρατίας χρόνους ἐτησία ἀρχή τε καὶ λειτουργία, ἔργον ἔχουσα τὴν ἐπιστασίαν ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ τὴν χορηγίαν τῶν ἐξόδων διά τινας ἀγῶνας, ἐν οἷς ἠγωνίζοντο οἱ μᾶλλον γεγυμνασμένοι τῶν νέων. Κατὰ δὲ τοὺς μεταγενεστέρους τούτους χρόνους ἠλλοιώθη καὶ τοῦτο· διότι ἐκτός τινων ἐξαιρέσεων[2] κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ῥωμαιοκρατίας δὲν ἦτο πλέον ἐτησία οὔτε γυμνασίαρχος εἷς, ἀλλ' ἐν μὲν τῇ ἐπιγραφῇ 267 ἀναγράφονται δώδεκα τοιοῦτοι, ἐν δὲ τῇ ὑπ' ἀριθμὸν 268 ὀκτώ, ὅπερ ἴσως ἐγίνετο πρὸς εὐκολώτερον πορισμὸν τῶν διὰ τὰς ἀγωνοθεσίας ἐξόδων. Ὅτι δ' ἡ γυμνασιαρχία ἦν κυρίως λειτουργία καὶ ὄχι ἀρχὴ μαρτυρεῖ ὁ Πλούταρχος ἐν οἷς περὶ Ἀντωνίου λέγει, ὅτι λαβών ποτε ἐν Ἀθήναις τὴν εἴδησιν ὅτι ὁ

[1] C. Ins. gr. ἀριθ. 272, B. 276, 277.

[2] Λ. χ. ἐν ἀριθ. 274 τοῦ C. Ins. gr. ἀναγινώσκεται: «Γυμνασιαρχοῦντος δι' ὅλου τοῦ ἔτους Στρατολάου Φυλασίου·» πρβ. καὶ ἀριθ. 399, ἔνθα ἐπίσης ἐτησία εἶνε ἡ γυμνασιαρχία. Αὐτὴ ἡ ῥητὴ μνεία τῆς δι' ὅλου τοῦ ἔτους γυμνασιαρχίας δηλοῖ ἀρκούντως ὅτι τότε αὕτη συνήθως διήρκει ὀλιγώτερον.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὑπ' αὐτοῦ πεμφθεὶς στρατηγὸς ἐνίκησε τοὺς Πάρθους, εἱστίασέ τε τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἐγυμνασιάρχησε, τουτέστι παρεσκεύασεν ὡς γυμνασίαρχος ἰδίᾳ δαπάνῃ ἀγῶνας γυμνικούς[1].

Οἱ δὲ ἀγωνοθέται προίσταντο καὶ διηύθυνον τοὺς κατὰ τὰς μεγάλας τῆς πόλεως ἑορτὰς ἀγῶνας καὶ ὄχι, ὡς οἱ γυμνασίαρχοι, μόνους τοὺς τῶν ἐφήβων. Εἴς τινας μὲν ἑορτὰς καὶ ἀγῶνας προίσταντο αὐτοὶ οἱ ἀνώτατοι τῆς πολιτείας ἄρχοντες, ὡς ὁ ἄρχων ἐπώνυμος ἐν τοῖς Διονυσίοις καὶ Θαργηλίοις καὶ ὁ ἄρχων βασιλεὺς ἐν ταῖς λαμπαδοδρομίαις[2], ἐν ἄλλαις ὅμως τῆς πόλεως ἑορταῖς μετὰ ἀγώνων προίσταντο οἱ ἀγωνοθέται ἢ ἀθλοθέται[3], οἵτινες ἐφρόντιζον περὶ τῶν ὑπὸ τῆς πολιτείας καταβαλλομένων δαπανῶν καὶ τὴν τάξιν ἐτήρουν, ὅπερ ἔργον διετήρησαν καὶ κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους[4], ὅτε ὅμως κατέβαλλον πολλάκις ἐκ τῶν ἰδίων τὰ ἔξοδα. Τὴν πρώτην θέσιν ἐν ταύταις ταῖς μετ' ἀγώνων ἑορταῖς κατεῖχον τὰ μεγάλα Παναθήναια, εἰς ἃ ἐχρημάτισέ ποτε ἀγωνοθέτης Ἡρώδης ὁ Ἀττικός[5]. Τὴν αὐτὴν λειτουργίαν ἀνέλαβεν ἄλλοτε ὁ Τιβέριος Κλαύδιος Νόβιος Φιλείνου υἱὸς ἔν τε τοῖς Παναθηναίοις καὶ τοῖς Καισαρήοις[6] καὶ ὁ Ἀδριανὸς δ' ἐχρημάτισέ ποτε ἀγωνοθέτης, ἴσως ὅτε κατὰ Δίωνα τὸν

[1] Πλούταρχος ἐν βίῳ Ἀντωνίου κεφ. 34.

[2] Πολυδεύκης ἐν ὀνομαστικῷ 8, 89, 90.

[3] Ὁ Σουΐδας καὶ ὁ Ἡσύχιος κακῶς διακρίνουσι τοὺς ἀγωνοθέτας τῶν ἀθλοθετῶν.

[4] Πρβ. Λουκιανὸν ἐν Νιγρίνῳ κεφ. 14.

[5] Φιλόστρατος ἐν Βίοις Σοφιστῶν 2, 1, 5.

[6] Ἴδε Corp. Ins. gr. ἀριθ. 381 ὄχι πρὸ τῆς ἐποχῆς Κλαυδίου τοῦ Δ'.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Κάσσιον ἑώρτασε λαμπρότατα τὰ Διονύσια[1]. Ἐπίσης μνημονεύονται κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους καὶ ἀγωνοθέται τῶν πρὸς τιμὴν τῶν αὐτοκρατόρων ἱδρυθέντων διαφόρων ἀγώνων καὶ ἑορτῶν· τοιαῦται δὲ ἑορταὶ ἦσαν τὰ Καισάρηα Σεβαστὰ ἢ ἁπλῶς Σεβαστά[2] πρὸς τιμὴν τῶν αὐτοκρατόρων καθόλου, τὰ πρὸς τιμὴν τοῦ Καρακάλλα εἰσαχθέντα Γερμανίκηα, τὰ Ἀδριάνηα καὶ ἄλλαι.

Ἕτεροι δὲ κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς καὶ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους ἀρκετὰ σπουδαίαν θέσιν κατέχοντες ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ πολιτείᾳ ὑπάλληλοι καὶ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς μνημονευόμενοι εἶνε οἱ Παιδοτρίβαι, οἱ ὑποπαιδοτρίβαι καὶ διάφοροι παιδευταὶ τῶν νέων, οἵτινες πάντες κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς ἐντελοῦς πολιτικῆς παρακμῆς τῶν Ἀθηνῶν ἀρκετὴν ἐξήσκουν ἐπιρροὴν καὶ ἀπησχόλουν σπουδαίως τῆς ὅλης πολιτείας τὴν προσοχὴν μέχρι τῆς κατὰ τὸν πέμπτον μετὰ Χριστὸν αἰῶνα καταργήσεως ἢ ἐκ παραμελήσεως μαρασμοῦ τῶν ἐφηβείων, ἤτοι τῆς ἐπισήμου ἐν τοῖς γυμνασίοις τῶν νέων ἐκπαιδεύσεως[3].

Οὕτω λοιπὸν εἶχε παραμορφωθῇ κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους ὁ μέγας καὶ ἐξαίσιος τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας μηχανισμὸς καὶ εἰς τοιαῦτα μικρὰ καὶ ἀσήμαντα εἶχε περιέλθει ἡ πολιτεία ἐκείνη, ἥτις ἄλλοτε ἦρξε μεγάλου μέρους τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ τότε κό-

[1] Αἴλιος Σπαρτιανὸς ἐν βίῳ Ἀδριανοῦ κεφ. 12· καὶ Δίων Κάσσιος 69, 16.

[2] Πρβ. Corp. Ins. gr. ἀριθ. 381—383, 396 κτλ.

[3] Ἴδε περὶ τῶν διαφόρων τούτων ἀρχῶν Ahrens, de Athenarum statu politico et literario . . . . σ. 53 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σμου καὶ εἶχε παραγάγει τοὺς μεγαθυμοτέρους, πατριωτικωτέρους καὶ μᾶλλον ἀνεπτυγμένους πολίτας τῆς Ἑλλάδος! Ἡ ἐκ τῶν δεινῶν τῶν ἐκ τῶν Μακεδόνων καὶ Ῥωμαίων προελθοῦσα τοῦ πολιτικοῦ μηχανισμοῦ χαλάρωσις καὶ τῆς πόλεως κατάπτωσις προέβαινον πάντοτε γοργῷ τῷ ποδὶ ἐπὶ τὰ χείρω, μέχρις οὗ ἡ τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τῶν Ἀντωνίνων πρὸς τὴν σεμνὴν καὶ ἔνδοξον πόλιν εὔνοια καὶ μεγαθυμία ἐπήνεγκον μικράν τινα τῆς καταπτώσεως ἀναχαίτησιν καὶ παροδικήν τινα ἀναζωογόνησιν, ταχέως ὅμως πάλιν ἤρξατο πιέζουσα ἡ στιβαρὰ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων χείρ, ἰδίως ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου καὶ ἑξῆς μέχρις οὗ ὁ πάσης εὐψυχίας καὶ παντὸς διὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐνθουσιασμοῦ ἄμοιρος, φανατικὸς καὶ βάρβαρος Ἰουστινιανὸς ῥιζηδὸν ἀπέσπασε καὶ τοὺς ἔτι ὑπολειπομένους βλαστοὺς τῆς πατρίου τῶν Ἀθηναίων πολιτείας καὶ ἐλευθερίας καὶ οὕτως ἐξεψύχησε τὸ φθισιῶν ἐκεῖνο σῶμα ἑνὸς τῶν μεγαλειτέρων ἡρώων τῆς ἀνθρωπότητος, τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΠΟ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗΡΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗΝ ΤΑΥΤΗΝ.

Ἔστι δὲ ταῖς μὲν θέαις καὶ σχολαῖς τοῖς δημοτικοῖς ἀνεπαίσθητος λιμὸς λήθην ἐμποιοῦσαις τῆς τῶν σίτων προσφορᾶς . . . . θαυμαστὸν πλινθίνων ζώων (ἀνθρώπων) διδασκαλεῖον . . . . Τὸ καθ' ὅλου δὲ ἴσον αἱ λοιπαὶ πόλεις πρός τε ἡδονὴν καὶ βίου διόρθωσιν τῶν ἀγρῶν διαφέρουσι, τοσοῦτον τῶν λιμένων πόλεων ἡ τῶν Ἀθηνῶν παραλλάττει.

(ΔΙΚΑΙΑΡΧΟΣ, περὶ Ἑλληνικ. πόλεων.)

Ἐν τοῖς προηγουμένοις δύο κεφαλαίοις τοῦ βιβλίου τούτου εἴδομεν εἰς ποίαν παρακμὴν καὶ κατάπτωσιν εἶχον περιέλθει κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους τὸ πάτριον πολίτευμα καὶ ὁ πολιτικὸς ἐν Ἀθήναις βίος, μέχρις οὗ ἐπὶ τέλους διὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπῆλθεν ὁ ἐντελὴς αὐτῶν ἐξαφανισμός. Καλλιτέραν ὅμως σχετικῶς τύχην εἶχον κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην αἱ ὡραῖαι τέχναι καὶ τὰ γράμματα, τὸ κατ' ἐξοχὴν τῶν Ἀθηνῶν χαρακτηριστικόν, τὸ ἔμβλημα αὐτῶν, μάλιστα δὲ τὰ γράμματα. Αἱ ὡραῖαι τέχναι, αἵτινες ἐπὶ Περικλέους εἶχον φθάσει εἰς ἀνέφικτον τελειότητα ἐν Ἀθήναις, δὲν ἔπαυσαν νὰ καλλιεργῶνται ἔν τινι βαθμῷ καὶ κατὰ τοὺς ὑστερωτέρους τούτους χρόνους. Εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι, κατὰ τὴν ὡραίαν τοῦ Winckelmann ἔκφρασιν, «ὡς ὑπεχώρησεν ἐκ τοῦ κόσμου τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«θερίας, οὕτως ἐξέλιπε τότε καὶ πᾶσα πηγὴ ὑψηλῶν «ἰδεῶν καὶ ἀληθοῦς δόξης[1],» οὐχ ἧττον ὅμως τὰ προϊόντα τῶν ὡραίων τεχνῶν κατὰ τὴν ῥωμαιοκρατίαν ἐν Ἀθήναις εἶνε οὐκ εὐκαταφρόνητα σχετικῶς. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ παρήγαγεν ἐν Ἀθήναις ἐπὶ Ῥωμαίων μεγάλα καὶ σπουδαῖα ἔργα, εἰ καὶ πολλῷ κατώτερα τὴν τελειότητα τῶν καθαρῶς ἀττικῶν ἔργων καὶ φέροντα τὸν παρακμάζοντα ῥωμαϊκὸν χαρακτῆρα. Ἂν ὁ Αὔγουστος, ὁ Ἀδριανὸς καὶ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς μετεχειρίσθησαν πρὸς κατασκευὴν τῶν ὑπ' αὐτῶν γενομένων ἐν Ἀθήναις οἰκοδομῶν Ἀθηναίους τεχνίτας ἢ ξένους εἶνε ἄγνωστον, εὐκόλως ὅμως ἐνοεῖται ὅτι ἡ κατασκευὴ τοσούτων οἰκοδομῶν καὶ ἡ παρουσία, ἔστω καὶ ἀλλοδαπῶν τεχνιτῶν, ἐν τῇ πόλει δὲν ἄφινον νὰ παραμεληθῇ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἡ ἀρχιτεκτονική[2]. Ἔτι μᾶλλον ἐκαλλιεργεῖτο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ γλυπτική, ἐν ᾗ ἤκμασαν τεχνῖται περίφημοι ἐξ Ἀθηνῶν, Διογένης ὁ κατασκευάσας τὰς ἐν τῷ Πανθέῳ τοῦ Ἀγρίππα ἐν Ῥώμῃ Καρυάτιδας[3], Εὔανδρος ὁ ὑπὸ Ὁρατίου καὶ Πλινίου τοῦ πρεσβυτέρου ἐπαινούμενος[4] καὶ

[1] Geschichte der Kunst des Alterthums, ἔκδ. Δρέσδης τοῦ 1764 σελ. 407.

[2] Κατὰ Πλίνιον τὸν πρεσβύτερον αἱ ὡραῖαι τέχναι ἔπαυσαν εὐδοκιμοῦσαι κατὰ τὴν 120ὴν ὀλυμπιάδα καὶ ἀνεζωογονήθησαν κατὰ τὴν 155ὴν (Φυσικ. ἱστορ. 34, 19)· ὁ δὲ γνωστὸς φιλέλλην Θήρσιος ἐφρόνει ὅτι μέχρις Ἀδριανοῦ αἱ τέχναι ἐξηκολούθουν ἀκμάζουσαι, ὡς ἐπὶ Φειδίου (Epochen der bildenden Kunstunter den Griechen σ. 386 ἐπ. τῆς 6′ ἐκδόσεως), τὴν γνώμην ὅμως ταύτην οὐδεὶς πλέον παραδέχεται.

[3] Πλίνιος Φυσικ. ἱστορ. 36, 4, 11.

[4] Αὐτόθι, 36, 5, 10· καὶ Ἄκρων σχόλια εἰς Ὁρατίου Σατύρ. 1, 3, 90.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἕτερός τις Ἀντίοχος. Ἡ δὲ ζωγραφικὴ φαίνεται ὅτι καὶ τότε, ὡς καὶ πρότερον, κυρίως ηὐδοκίμει ἐν Ῥόδῳ, τῇ ἀνέκαθεν αὐτῆς ἕδρᾳ, οὐχ ἧττον ὅμως ἐξηκολούθει καλλιεργουμένη καὶ ἐν Ἀθήναις, εἰ καὶ μηδεὶς περίφημος ζωγράφος Ἀθηναῖος εἶνε ἐκ τῶν μετὰ Χριστὸν χρόνων γνωστός. Διότι καὶ καθ' ὅλου αἱ τέχναι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ἔπαυσαν καλλιεργούμεναι ἐν Ἀθήναις μέχρι τοῦ τετάρτου μ. Χ. αἰῶνος, δὲν ἀπέδειξαν ὅμως καὶ πᾶσαι τεχνίτας μεγάλους καὶ δαιμονίους, οὐδ' ἔργα ἀθάνατα καὶ ἀνέφικτα τὴν τελειότητα, ὡς ἄλλοτε. Ἐννοεῖται δ' ὅτι καὶ αἱ τέχναι ἔφερον τὸν γενικῶς τότε ἐπικρατοῦντα χαρακτῆρα τῆς παρακμῆς, μάλιστα δὲ μετὰ τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον, ὅτε ἡ τῶν αὐτοκρατόρων πίεσις καὶ οἱ διωγμοὶ ὁλοτελῶς σχεδὸν εἶχον καταπνίξει αὐτάς. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τῶν πνευματικῶν προϊόντων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἡ μουσικὴ εἴδομεν καὶ ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ ὅτι ἐκαλλιεργεῖτο μέν, ἀλλ' εἶχεν ἐκπέσει τῆς προτέρας αὐτῆς θέσεως, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν παραπόνων τοῦ Πλουτάρχου περὶ τούτου[1]. Τῆς δὲ ποιήσεως τὰ προϊόντα ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶνε γλισχρότατα καὶ μικρᾶς ἀξίας[2]· ἔτι δὲ μείζονος ἀξίας εἶνε τὰ πεζὰ τῶν τότε Ἀθηναίων συγγράμματα, εἰ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνίστανται ταῦτα ἐκ λόγων καὶ γυμνασμάτων ῥητορικῶν καὶ τινων μόνον θετικῆς ἀξίας ἔργων, οἷα τὰ τοῦ ἱστορικοῦ Δεξίππου καὶ τὰ τοῦ Λογγίνου. Ἀλλὰ τὸ καθόλου τῆς ἐποχῆς χαρακτηριστικὸν εἶνε ἡ στει-

[1] Πρβ. Συμποσιακ. προβλημ. 3, 1 καὶ 9, 1.

[2] Ἴδε Ellissen, zur Geschichte Athens . . . . . κτλ. σ. 92 ἑπ. πρβ. καὶ σ. 88 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρότης καὶ ἔλλειψις παραγωγικότητος ἐν Ἑλλάδι, ὥστε καὶ τὰ ὀλίγα ταῦτα περιποιοῦσι τιμὴν εἰς τὴν προνομιακὴν τῶν Μουσῶν ἕδραν.

Ἀλλ' ἂν μὴ παρῆγον πολλὰ καὶ ἐξαίσια ἐν τοῖς γράμμασιν οἱ Ἀθηναῖοι τῆς ἐποχῆς ταύτης, δὲν ἔπαυσαν ὅμως τοὐλάχιστον μελετῶντες τὰ ἀθάνατα πνευματικὰ ἔργα τῶν προγόνων των καὶ διαπλασσόμενοι δι' αὐτῶν τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχήν. Τοὐναντίον ἡ μελέτη καὶ ἑρμηνεία τῶν προγενεστέρων συγγραφέων οὐ μόνον κατὰ γράμμα, ὡς γραμματική, ἀλλὰ καὶ κατ' ἔννοιαν καὶ ἀξίαν, ὡς φιλολογία, ἐπέπρωτο κατὰ τοὺς στείρους ἐκείνους μετὰ Χριστὸν αἰῶνας νὰ λάβῃ τοσαύτην ἀνάπτυξιν καὶ τελειότητα καὶ οὕτω νὰ συστηματοποιηθῇ, ὅσον οὐδέποτε ἄλλοτε, ἐξ οὗ ἀπέβησαν αἱ Ἀθῆναι ἡ πρωτίστη καὶ κυριωτάτη τῶν Μουσῶν ἕδρα καὶ ἡ κατ' ἐξοχὴν πόλις τῆς παιδείας καὶ τῶν φώτων ἐν τῷ τότε κόσμῳ· διότι ἐνταῦθα συνέῤῥεον πάντες τότε οἱ μὲν κατὰ καιροὺς σοφοὶ ὅπως διδάξωσι καὶ ἐπιδείξωσι τὴν ἀξίαν των, οἱ δὲ φιλομαθεῖς παντὸς ἔθνους ὅπως ἐκπαιδευθῶσιν ἐν τοῖς ἐνταῦθα ἐκπαιδευτηρίοις καὶ ἀκροασθῶσι τῶν περιφημοτέρων συγχρόνων σοφῶν καὶ λογίων. Πᾶσα φιλοσοφικὴ σχολὴ καὶ αἵρεσις καὶ πάντες οἱ κλάδοι τῶν τότε ἐπιστημονικῶν γνώσεων ἐν Ἀθήναις εἶχον τοὺς πλέον διακεκριμένους ἀντιπροσώπους των ἐν τοῖς ἐνταῦθα ἰδιωτικοῖς τε καὶ δημοσίοις ἐκπαιδευτηρίοις καὶ ἐν ταῖς σχολαῖς, ἐν αἷς διέτριβον οἱ ὀπαδοὶ τῶν διαφόρων συστημάτων, ὅπως διαρκῶς καὶ συστηματικῶς ἀναπτύσσωσι καὶ διατηρῶσι τὸ ἴδιον σύστημα, μάλιστα δ' οἱ φιλόσοφοι. Ἤδη κατὰ τὸν πέμπτον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα, μετὰ τὰ Μη-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δικά, ἡ ἔξοχος τῆς πόλεως πολιτικὴ θέσις καὶ τὸ μέγα ὄνομα εἵλκυον πανταχόθεν τοὺς ἐπὶ τέχναις καὶ παιδείᾳ διαπρέποντας, ζητοῦντας ἐνταῦθα εὐρὺ καὶ ἔνδοξον τῆς ἐνεργείας αὐτῶν στάδιον, καὶ ἡ ἐν Ἀθήναις παντοία ἀνάπτυξις εἶχεν ἀποβῆ ἐπὶ Περικλέους τοιαύτη, ὥστε μετὰ δικαίας τῷ ὄντι ὑπερηφανείας ἔλεγεν οὗτος ἐν τῷ ἐπιταφίῳ: «Συνελών τε λέγω τήν τε πόλιν «πᾶσαν τῆς Ἑλλάδος παίδευσιν εἶναι καὶ καθ' ἕκαστον «δοκεῖν ἄν μοι τὸν αὐτὸν ἄνδρα παρ' ἡμῖν ἐπὶ πλεῖ«στ' ἂν εὐτραπέλως τὸ σῶμα αὔταρκες παρέχεσθαι[1].» Ἀκόμη τότε λοιπὸν εἶχον ἀποβῆ αἱ Ἀθῆναι κέντρον τῶν Μουσῶν καὶ πάσης ἀναπτύξεως διὰ τὸ ἑλληνικόν, καὶ πανταχόθεν συνέρρεον ἐνταῦθα νέοι χάριν ἐκπαιδεύσεως καὶ ἀναπτύξεως, ἀλλ' ἡ πολιτεία τότε ἦν πολὺ ἀπησχολημένη καὶ εἶχε περὶ ἄλλων πολλῷ ἀναγκαιοτέρων νὰ φροντίζῃ, ὥστε, ὅσον καὶ ἂν ἠὐνόει καὶ ἐπροστάτευε τὴν ἐν Ἀθήναις ἀνάπτυξιν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς παιδείας, δὲν εἶχεν ὅμως εἰσέτι ἱδρύσει δημόσια ἐκπαιδευτήρια πρὸς διδαχὴν τῆς νεολαίας καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἐπιστημῶν, οἱ δὲ τότε φιλόσοφοι καὶ ῥητοροδιδάσκαλοι ἐδίδασκον κατ' ἰδίαν καὶ ἐπὶ βραχύ, ἅτε ζῶντες βίον πλάνητα καὶ περιηγούμενοι τὰς πόλεις χάριν ἀκροατῶν. Καὶ ὅμως τοὺς ἀρχαίους τούτους σοφιστὰς δύναταί τις νὰ ὀνομάσῃ τοὺς πρώτους καθηγητάς, τοὺς δὲ ἀκροατὰς αὐτῶν τοὺς πρώτους φοιτητάς.

Τὸ πρῶτον θεμέλιον πρὸς ἵδρυσιν διαρκοῦς καὶ συστηματικοῦ ἐκπαιδευτηρίου ἐν Ἀθήναις ἔθηκεν ὁ Πλάτων, ὅστις μετεσκεύασε τὸν ἐκτὸς τῆς πόλεως ἐν τῇ

[1] Θουκυδίδης 2, 41.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀκαδημίᾳ κῆπόν του πρὸς ἐκπαιδευτικοὺς σκοποὺς καὶ ἵδρυσεν ἐν αὐτῷ κατάλληλον ἀκροατήριον. Τὸν κῆπον τοῦτον μετὰ τῆς ἐν αὐτῷ οἰκοδομῆς καὶ τῶν εἰσοδημάτων του, ἅτινα ἐπ' αὐτοῦ μὲν ἦσαν τρία χρυσᾶ νομίσματα, ἐπὶ δὲ Ἰουστινιανοῦ ἀνέβαινον εἰς χίλια τοιαῦτα, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Σουίδαν[1], ἐκληροδότησεν ὁ Πλάτων διὰ διαθήκης εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τῆς διδασκαλίας του, ὧν εἷς ὑπὸ τοῦ προκατόχου πάντοτε διὰ διαθήκης ὁριζόμενος, ἢ ὑπὸ τῶν μελῶν ἐκλεγόμενος, ἦν ὁ προϊστάμενος καὶ ἀρχηγὸς τῆς σχολῆς διευθύνων καὶ τὰ εἰσοδήματα αὐτῆς. Οὕτως ἱδρύθη ἐν Ἀθήναις ἡ ἀκαδημαϊκὴ ἢ πλατωνικὴ φιλοσοφικὴ σχολή.

Ὅμοιον καθίδρυμα, πεπροικισμένον ἐπίσης μὲ κῆπον, περιπάτους, μεγαλοπρεπεῖς στοάς, ἀκροατήρια καὶ πᾶν τὸ πρὸς διδασκαλίαν ἀναγκαιοῦν, ὡς χάρτας τῆς γῆς καὶ τὰ τοιαῦτα, ἀπέκτησε περὶ τὰ τέλη τοῦ τετάρτου π. Χ. αἰῶνος ἐν Ἀθήναις καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ μεγάλου Ἀριστοτέλους ἱδρυθεῖσα φιλοσοφικὴ σχολὴ τῶν Περιπατητικῶν διὰ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Θεοφράστου, ὅστις πιθανώτατα ἐπὶ τῆς πολυετοῦς ἀρχῆς Δημητρίου τοῦ Φαληρέως καὶ τῇ συνδρομῇ αὐτοῦ ἠγόρασε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁλόκληρον σύμπλεγμα κήπων παρὰ τὸ Λύκειον γυμνάσιον. Καὶ τοῦτο τὸ καθίδρυμα ἐκληρονόμησε διαρκῶς ἡ σχολὴ διευθυνόμενον ὑπὸ τοῦ ἑκάστοτε ἀρχηγοῦ, ἤτοι σχολάρχου, ὁριζομένου ἐπίσης ὑπὸ τοῦ προκατόχου του διὰ διαθήκης.

Συγχρόνως σχεδὸν ἐπρομηθεύθη καὶ ὁ Ἐπίκουρος

[1] Σουίδας ἐν λέξει Πλάτων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

διὰ τὴν ἰδίαν σχολὴν ὅμοιον κῆπον παρὰ τὴν πόλιν, τὸν κατ' ἐξοχὴν κῆπον καλούμενον, ὥστε ἔκτοτε οἱ τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν κῆποι ἀπέβησαν ἐκ τῶν περιεργοτάτων καὶ ὡραιοτάτων κοσμημάτων τῆς πόλεως[1].

Ἀλλὰ καὶ ἡ τετάρτη ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος ἱδρυθεῖσα σπουδαία φιλοσοφικὴ σχολὴ εὗρεν ἐν τῇ παρὰ τὴν ἀγορὰν κειμένῃ Ποικίλῃ Στοᾷ τόπον διατριβῆς καὶ μόνιμον ἀκροατήριον καὶ οὕτω, πρὶν ἔτι λήξῃ ὁ τέταρτος πρὸ Χριστοῦ αἰών, εἶχον ἀποκατασταθῆ ἐν Ἀθήναις αἱ τέσσαρες ἐπισημότεραι φιλοσοφικαὶ σχολαί, ἡ τῶν Ἀκαδημαϊκῶν, ἡ τῶν Περιπατητικῶν, ἡ τῶν ἀπὸ τοῦ κήπου (Ἐπικουρείων) καὶ τῶν ἀπὸ τῆς Στοᾶς ἢ Στωϊκῶν, καὶ ἐτέθησαν, οὕτως εἰπεῖν, αἱ πρῶται βάσεις πρὸς σχηματισμὸν ἀνωτάτου ἐκπαιδευτηρίου ἢ πανεπιστημίου, ὡς λέγομεν σήμερον ἐν Ἀθήναις.

Ὅσῳ δ' ἐξέπιπτε κατὰ τοὺς ἐπελθόντας αἰῶνας ἡ πολιτικὴ τῆς πόλεως σημασία, τοσούτῳ ἐξυψοῦτο τὸ ἠθικὸν αὐτῆς ἀξίωμα καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ σημασία, ὥστε ἄπειροι ξένοι ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν συνέρρεον ἐνταῦθα, ὡς εἰς τὸ ἐπισημότερον τῆς παιδείας κέντρον, χάριν σπουδῶν· ὁ Θεόφραστος μόνος λέγεται ὅτι εἶχε δύο χιλιάδας μαθητῶν· ἤδη δ' εἶχεν ἀρχίσει καὶ ἡ Ἀθηναϊκὴ κυβέρνησις νὰ δίδῃ μείζονα προσοχὴν εἰς τὴν ἀνατροφὴν καὶ ἐκπαίδευσιν τῶν νέων καὶ νὰ λαμβάνῃ φροντίδα, ὅπως διατηρῶνται ἐν ἀκμῇ αἱ διάφοροι σχολαὶ καὶ τὰ ἐκπαιδευτήρια, ἅτινα ἀπετέλουν ἤδη τὴν κυριωτέραν τῆς πόλεως ἀξίαν. Ἀνέκαθεν ἦν ἐν Ἀθή-

[1] Ἴδε τὴν περιγραφὴν αὐτῶν παρὰ Δικαιάρχῳ «Περὶ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων» ἐν Historici Graeci ed Müeller ἐν Παρισίοις, τόμ. Β', σ. 254 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ναις ἔθος οἱ ἔφηβοι νὰ γυμνάζωνται στρατιωτικῶς κατὰ τὸ 18ον καὶ 19ον τῆς ἡλικίας των ἔτος. Ἡ συνήθεια αὕτη μετερρυθμίσθη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου οὕτως, ὥστε πρὸς τῇ στρατιωτικῇ καὶ σωματικῇ τῶν ἐφήβων ἀσκήσει καὶ ἐκπαιδεύσει προσετέθη καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ ὁλόκληρον τὸ ἐκπαιδευτικὸν τοῦτο τῶν ἐφήβων σύστημα, τὰ ἐφηβεῖα, ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν ἄμεσον καὶ ἀνωτάτην ἐποπτείαν τῆς πολιτείας. Τὰ οὕτω διοργανωθέντα καὶ τὴν σωματικὴν μετὰ τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως συνενοῦντα ἐκπαιδευτικὰ τῶν ἐφήβων καθιδρύματα προσέλαβον κατὰ τὸν τρίτον π. Χ. αἰῶνα ἔκτακτον ἀνάπτυξιν καὶ ἀκμὴν διὰ τῆς συνδρομῆς ξένων εὐεργετῶν τῆς πόλεως. Ὁ ἐπισημότερος τούτων ἦν ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος (309—246), ὅστις καὶ ἐκ πολιτικῶν μὲν λόγων, ἰδίως ὅμως ἐκ θαυμασμοῦ καὶ ἐνθουσιασμοῦ πρὸς τὸ πνευματικὸν τῆς πόλεως μεγαλεῖον κινούμενος, ἔκτισεν ἐνταῦθα ἐξ ἰδίων λαμπρὸν γυμνάσιον πρὸς διατριβὴν καὶ ἐξάσκησιν τῶν ἐφήβων ἐν αὐτῷ, προικίσας αὐτὸ καὶ μὲ δημοσίαν βιβλιοθήκην[1]. Τοῦ γυμνασίου τούτου ἐρείπια σώζονται μέχρι τῆς σήμερον πρὸ ὀλίγων ἐτῶν δι' ἀνασκαφῶν ἀνευρεθέντα. Ἐκτὸς τοῦ Πτολεμαίου γυμνασίου ἀνεκαλύφθη πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐνταῦθα καὶ ἕτερον γυμνάσιον, τὸ Διογένειον, ἱδρυθὲν ὑπὸ τῆς πόλεως ὀλίγον μετὰ τὴν ἵδρυσιν ἐκείνου χάριν τῶν ἐφήβων πρὸς τιμὴν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς μακεδονικῆς φρουρᾶς Διογένους, ὅστις ἐν ἔτει 229 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας

[1] Παυσανίας ἐν Ἀττικ. 5 καὶ 7.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημητρίου χρήμασι πεισθεὶς ἐξήγαγεν ἐκ Μουνυχίας τὴν φρουρὰν καὶ ἀφῆκε τὴν πόλιν ἐλευθέραν.

Οὕτω λοιπὸν ηὐδοκίμησαν ταχέως τὰ ἐφηβεῖα, καὶ ἐπειδὴ τὰ καθιδρύματα ταῦτα διήρκεσαν μέχρι τοῦ τετάρτου αἰῶνος μετὰ Χριστὸν καὶ ἐπέκεινα, μέχρι δὲ τοῦ τρίτου ηὐδοκίμουν καὶ ἤκμαζον, οἰκοδομήσαντος τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τρίτον πρὸς τοῦτο γυμνάσιον μετὰ στοῶν καὶ βιβλιοθήκης[1], ἀναγκαῖον καθίσταται νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα διὰ βραχέων τὸν διοργανισμὸν αὐτῶν· διότι τὰ γυμνάσια τῶν ἐφήβων, καίπερ μὴ ὄντα ἀποκλειστικῶς ἐπιστημονικά, περιεῖχον ὅμως καὶ ἐπιστημονικὴν τῶν νέων διδασκαλίαν καὶ συνέτεινον μεγάλως εἰς τὴν τοῦ λαοῦ ἀνάπτυξιν καὶ τὴν δόξαν τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς πενθίμους ἐκείνους τῆς παρακμῆς αἰῶνας.

Εἰς τὰ ἐφηβεῖα ἦσαν δεκτοὶ καὶ ἠσκοῦντο ἔφηβοί τε καὶ παῖδες, ἔχοντες ἑκάτεροι ἰδιαιτέρους τε καὶ κοινοὺς προϊσταμένους καὶ παιδευτάς, πάντοτε ὅμως ἦσαν ὁπωσοῦν εὐποροῦντες. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἦσαν δεκτοὶ μόνον Ἀθηναῖοι, ἀργότερα ὅμως καὶ ἀλλοδαποί, οἵτινες ἐν τοῖς τῶν ἐφήβων καταλόγοις ὑπὸ τὸ ὄνομα παρέγγραφοι εἰς τοὺς διαφόρους δήμους κατατάσσονται[2]. Κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα οἱ ξένοι ἐκεῖνοι νέοι δὲν ἦσαν μόνον μετοίκων υἱοί, διότι, ἐκλιπόντος τοῦ ἐμπορίου, ὀλίγοι βεβαίως μέτοικοι θὰ διέμενον τότε ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων πόλεων, ἰδίως Ἀντιοχεῖς, Λαοδικεῖς καὶ Ῥωμαῖοι. Τὰ μέλη τῶν ἐφηβείων ἐκαλοῦντο μὲ τὸ στρατιωτικὸν ὄνομα συστάται καὶ ἦσαν διηρημένοι εἰς σώματα διοικούμενα ὑπὸ ἰδιαιτέ-

[1] Παυσανίας ἐν Ἀττικ. 18, 9.

[2] Ἴδε Boeckh σημειώσεις εἰς ἀριθ. 270 τοῦ Corp. Ins. gr.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τέρων προϊσταμένων ἢ ἀρχηγῶν. Αἱ σωματικαὶ ὅμως ἀσκήσεις τῶν ἐφήβων ἐν τοῖς γυμνασίοις διήρκουν ἤδη ἓν μόνον ἔτος, κατὰ δὲ τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους δὲν ἐξετελοῦντο καὶ ἐπιμελῶς, ὡς οἱ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς κατάλογοι δηλοῦσιν, ὧν εἷς μόνον 212 νέους περιέχει ὡς γυμνασθέντας κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο[1]· ἡ δ' ἄλλοτε μακροχρόνιος περιπολία τῶν ἐφήβων ἐν τῇ χώρᾳ περιωρίσθη εἰς μικρότατον χρονικὸν διάστημα. Ἡ παραδοχὴ καὶ κατάταξις ἐν τοῖς ἐφήβοις ἐγίνετο ἐτησίως κατὰ τὴν πρώτην τοῦ ἀρχαίου ἀττικοῦ ἔτους, καταγραφομένων τῶν νεωστὶ εἰσερχομένων ἐν ἰδιαιτέρῳ μητρῴῳ καὶ τελουμένων ἐπισήμως εἰσιτηρίων θυσιῶν ἐπὶ τῶν κοινῶν τῆς πόλεως βωμῶν[2].

Ἡ ἀνωτάτη τοῦ καθιδρύματος τούτου ἐποπτεία ἀνῆκε, συνῳδὰ πρὸς τὸν καθόλου στρατιωτικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα, εἰς τὴν ἀνωτάτην στρατιωτικὴν τῶν Ἀθηνῶν ἀρχήν, τοὺς ἐπὶ τῶν ὅπλων στρατηγούς, εἰδικώτερον ὅμως διηύθυνε τὸ καθίδρυμα εἷς ὑπὸ τῆς κοινότητος ἐκλεγόμενος ὑπάλληλος, ὁ κοσμητής, ὅστις, ὡς ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ εἴδομεν, ἔργον εἶχε νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς ἀγαθῆς καταστάσεως τῶν ἐφήβων καθόλου, νὰ ἐπιβλέπῃ αὐτῶν τὰ ἤθη, νὰ τιμωρῇ τὰς παρεκτροπὰς καὶ νὰ διορίζῃ καὶ παύῃ τοὺς ἐκ τοῦ ταμείου μισθοδοτουμένους διδασκάλους ἐν τοῖς γυμνασίοις. Οἱ δημόσιοι οὗτοι διδάσκαλοι ἐξήσκουν τοὺς

[1] Περὶ τῆς γυμναστικῆς ὡς μέρους τῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἀγωγῆς ἐπραγματεύθη ἐκ τῶν ἡμετέρων ὁ Ἀριστ. Σπαθάκης ἐν τῷ Δ' τόμῳ τοῦ «Ἀθηναίου» σ. 315 ἑπ.

[2] Περὶ ἐφήβων παρ' Ἀθηναίοις ἐπραγματεύθη διὰ μακρῶν ὁ Boeckh ἐν δυσὶ προγράμμασι τοῦ ἔτους 1815.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νέους εἰς τὰς συνήθεις σωματικὰς ἀσκήσεις, τὴν ἱππασίαν, τὴν τακτικὴν καὶ τὴν χρῆσιν τῶν ὅπλων παντὸς εἴδους. Ἡ δὲ διδασκαλία τῆς μουσικῆς[1], γραμματικῆς, γεωμετρίας, ῥητορικῆς καὶ φιλοσοφίας ἐγίνετο ὑπὸ ἑτέρων διδασκάλων ὑπὸ τῶν κοσμητῶν μὲν ἐκλεγομένων, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἐφήβων ἰδιαιτέρως μισθοδοτουμένων. Τοιοῦτοι διδάσκαλοι τῶν νέων ἐν τοῖς γυμνασίοις ἐχρημάτιζον καὶ αὐτοὶ οἱ τῶν διαφόρων σχολῶν φιλόσοφοι, εἰ καὶ ὤφειλον οἱ ἔφηβοι ν' ἀκροασθῶσι τῶν παραδόσεων αὐτῶν καὶ ἐν ταῖς ἰδιαιτέραις τῶν αἱρέσεων σχολαῖς πρὸς ἐκτενεστέραν τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν συστημάτων σπουδήν. Μὲ τὰς ἐπιστημονικὰς δὲ ταύτας τῶν ἐφήβων ἐν τοῖς γυμνασίοις σπουδὰς συνέχεται καὶ ἡ ὑποχρέωσις, εἰς ἣν καθυπεβάλλοντο οὗτοι, νὰ πλουτίζωσι κατ' ἔτος τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Πτολεμαίου γυμνασίου κατὰ 100 βιβλία. Ἐκτὸς δὲ τῶν ὑποχρεώσεων καὶ ἀσχολιῶν τούτων εἶχον οἱ ἔφηβοι καὶ ἑτέρας πολιτικὰς καὶ θρησκευτικάς· ὤφειλον δηλ. ἐν ὅπλοις καὶ μέλανας ἐνδεδυμένοι μανδύας, ὡς συνείθιζον ἀνέκαθεν οἱ ἔφηβοι ἐν Ἀττικῇ[2], νὰ παρευρίσκωνται ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ δήμου, μετὰ τῆς αὐτῆς δὲ στολῆς καὶ ἐστεφανωμένοι ἐλάμβανον μέρος ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ κοσμητοῦ κατὰ τὰς μεγάλας τελετάς, τὰς γινομένας κατὰ τὰς ἐπισημοτέρας τῶν ἑορτῶν, τὰ Παναθήναια, τὰ Ἐλευσίνια, τὰ Διονύ-

[1] Περὶ μουσικῆς, ὡς μέρους τῆς παρ' Ἕλλησιν ἀγωγῆς καθόλου, ἐπραγματεύθη ὁ Α. Σπαθάκης ἐν τῷ Γ' τόμῳ τοῦ «Ἀθηναίου,» σ. 181 ἐπ.

[2] Περὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν νέων παρ' Ἕλλησι καθόλου ἴδε Fournier, sur l'éducation et l'instruct. publique chez les Grecs, 1833.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σια, τὰ Θησεῖα, καὶ κατὰ τὰς ἐτησίους ἡμέρας τῶν ἐν Μαραθῶνι καὶ Σαλαμῖνι μαχῶν, μετέχοντες καὶ τῶν διαφόρων κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας τελουμένων ἀγώνων.

Οὕτω λοιπὸν ἐτελειοποιεῖτο πάντοτε καὶ ἤκμαζεν ἐν Ἀθήναις ἡ τῶν νέων ἀγωγὴ καὶ ἐκπαίδευσις καὶ τὴν ἐντεῦθεν μεγάλην καὶ παγκόσμιον τῆς πόλεως φήμην ηὔξανον πολὺ αἱ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ προνομιακῶς ὑπάρχουσαι καὶ πάντοτε ἔν τινι ἀκμῇ διατηρούμεναι φιλοσοφικαὶ καὶ ῥητορικαὶ σχολαί, καὶ αἱ σχολαὶ αὗται καὶ τὰ ἐκπαιδευτήρια, τὸ μόνον μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς πολιτικῆς ἰσχύος ἐναπομεῖναν τῇ πόλει τῆς Παλλάδος καύχημα, περιεποίουν αὐτῇ τοσαύτην φήμην κατὰ τοὺς τελευταίους πρὸ Χριστοῦ αἰῶνας καὶ τοσοῦτον ἠθικὸν ἀξίωμα περιέβαλλον αὐτήν, ὥστε αἱ Ἀθῆναι ἐθεωροῦντο γενικῶς ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν τῶν Μουσῶν ἕδρα, ἡ δὲ ἀττικὴ ἀνατροφὴ ὡς ἡ λεπτοτέρα καὶ τελειοτέρα τοῦ τότε κόσμου[1]. Αἱ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ῥητορικαὶ καὶ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῶν δὲν ἔπαυσαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀκμάζουσαι καὶ ἀναδεικνύουσαι μεγάλους ἀρχηγοὺς καὶ αἱρεσιάρχας μέχρι Χριστοῦ. Ἀρκεῖ νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα μόνον τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Καρνεάδου, τοῦ Στωϊκοῦ Διογένους καὶ τοῦ Περιπατητικοῦ Κριτολάου, πάντων ἀνδρῶν ἐξόχων, οὓς οἱ Ἀθηναῖοι ἔπεμψαν εἰς Ῥώμην πρεσβευτὰς μετὰ τὴν διαρπαγὴν τοῦ Ὡρωποῦ ὑπ' αὐτῶν κατὰ ὀλ. 151, 1=156 π. Χ. πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ἕνεκα τούτου ἐπιβληθέντος αὐτοῖς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων

[1] Ἴδε ἀνωτέρω εἰσαγωγῆς σ. ξδ'.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

προστίμου ἐκ 500 ταλάντων[1]. Τοῦ Καρνεάδου μαθητὴς ἦν ὁ Κλειτόμαχος, τούτου δὲ ὁ Φίλων ὁ τοῦ Κικέρωνος διδάσκαλος καὶ τούτου πάλιν ὁ Ἀντίοχος καὶ ἄλλοι πολλοί, παρ' οἷς ἤκουσεν ὁ Λ. Λικίννιος Κράσσος[2]. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ μαρασμὸς τοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ ἡ ἔλλειψις εὐέλπιδος σταδίου ἐπήνεγκον παρὰ τοῖς ἰδίως Ἀθηναίοις πολὺν καὶ παντοῖον τὸν μαρασμὸν καὶ τὴν κούρασιν ἐν τῇ σπουδῇ καὶ ἐξασκήσει τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, ὥστε κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους ὀλίγοι μόνον Ἀθηναῖοι κατεγίνοντο καὶ διέπρεπον ἐν ταῖς ἐπιστήμαις, αἱ δὲ σχολαὶ διετηροῦντο καὶ ηὐδοκίμουν κυρίως δι' ἀλλοδαπῶν διδασκάλων καὶ μαθητῶν[3], οὐχ ἧττον ὅμως τό τε μέγα καὶ σεμνὸν τῆς πόλεως ὄνομα καὶ ἡ διηνεκὴς τῆς ἀθηναϊκῆς κυβερνήσεως φροντὶς διετήρουν τάς τε ῥητορικὰς καὶ φιλοσοφικὰς σχολὰς καὶ τὰ ἐκπαιδευτήρια πάντοτε ἔν τινι ἀκμῇ· διότι ἡ κυβέρνησις ἐφρόντιζε πάντοτε νὰ προσκαλῇ καὶ διὰ παντοίων τιμῶν περιποιουμένη νὰ κρατῇ ἐν Ἀθήναις τοὺς πανταχοῦ τότε ἀκμάζοντας σοφιστάς τε καὶ φιλοσόφους. Ταύτην δὲ τὴν ἀκμὴν οὐδ' ἡ ὑπὸ Σύλλα ἐπενεχθεῖσα φοβερὰ πληγὴ (86 π. Χ.) καὶ μεγάλη διατάραξις ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ πολιτείᾳ ἠδυνήθη νὰ μαράνῃ καὶ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς φιλοσόφους καὶ σοφιστάς· διότι ταχέως πάλιν ἀνέλαβον αἵ τε σχολαὶ καὶ τὰ γυμνάσια τὸ πρώην ἔργον των ἐν ὁμοίᾳ ἀκμῇ καὶ ζήλῳ

[1] Παυσανίας Ἀχαϊκ. 11. Αὖλος Γέλλιος Ἀττικ. νύκτες 7, 17. K. O. Mueller, Orchomenos σ. 412 καὶ Boeckh ἐν Corp. Ins. gr. εἰς ἀριθ. 1542.

[2] Κικέρων de Oratore 1, 12. 2, 90.

[3] Στράβων 9, σελ. 463. Κικέρων de Oratore 3, 11.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ ὀλίγον μετὰ ταῦτα εὑρίσκομεν ἐν Ἀθήναις πολλοὺς μὲν ἐπισήμους διδασκάλους, πολλοὺς δὲ καὶ μαθητάς· τότε ἤκμαζον ἐν Ἀθήναις οἱ Ἀκαδημαϊκοὶ Ἀριστος καὶ Ἀντίοχος οἱ Ἀσκαλωνῖται, ὁ Περιπατητικὸς Ἀνδρόνικος ὁ Ῥόδιος, ὁ Μνήσαρχος, ὁ Δάρδανος, ὁ Διονύσιος, Ἀντίπατρος ὁ Τύριος καὶ ἄλλοι, οἱ Ἐπικούρειοι Διογένης ὁ ἐκ Ταρσοῦ, Ἀπολλόδωρος ὁ Κηποτύραννος καλούμενος, ὁ Φαῖδρος, ὁ Λυσίας, Ζήνων ὁ Σιδώνιος καὶ ἄλλοι[1], παρ' οἷς συνέῤῥεον πλῆθος φιλομαθῶν πανταχόθεν τοῦ τότε κόσμου, ἰδίως δὲ Ῥωμαῖοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Κικέρων, ὁ Ἀττικός, ὁ Οὐάῤῥων, ὁ Κάτυλλος, ὁ Ὀβίδιος, ὁ Ὁράτιος, ὁ Βεργίλιος, ὁ Βροῦτος καὶ ἄλλοι πολλοί[2]. Ἡ ῥητορικὴ ὅμως ἤκμαζε τότε μᾶλλον ἐν Ῥόδῳ ἢ ἐν Ἀθήναις, διὸ καὶ οἱ ταύτην ἐπιθυμοῦντες νὰ σπουδάσωσιν ἐκεῖθεν μετέβαινον[3], ἡ φιλοσοφία ὅμως εἶχε πάντοτε ἐν Ἀθήναις τοὺς ἐξοχωτέρους αὐτῆς ἀντιπροσώπους. Ἰδίᾳ δ' ἐσύχναζον ἐν Ἀθήναις πολλοὶ Ῥωμαῖοι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ περιπατητικοῦ Κρατίππου τοῦ Μυτιληναίου ἐπὶ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου μεταξὺ Βρούτου καὶ Αὐγούστου[4]. Τὸν Κράτιππον τοῦτον διὰ ψηφίσματος προσεκάλεσεν ὁ

[1] Ἴδε περὶ τούτων Φαβρικίου Bibliotheca graeca ἔκδ. Harles τόμ. Γ', σ. 264, 539, 565, 567, 539, 538, 561, 600, 603, 606, 608 καὶ 613.

[2] Κικέρων de finibus 1, 5. Tusculan. 3, 17. Quaest. academic. 1. Πλούταρχος ἐν βίῳ Κικέρωνος 3, 4· πρόλ. καὶ εἰσαγωγῆς σελ. ξδ', ἐπ.

[3] Πλούταρχος ἐν Βρούτῳ 2. Λουκούλλῳ 22. Κικέρωνι 4. Κικέρων ἐν Βρούτῳ 91.

[4] Κικέρων ἐπιστολ. εἰς Ἀττικόν, 12, 32· εἰς τοὺς οἰκείους 12, 16. 16, 21· de officiis 1, 1. Δίων Κάσσιος 45, 15. Ὁράτιος ἐπιστολ. 2, 2, 24.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἄρειος Πάγος κατὰ προτροπὴν τοῦ Κικέρωνος, ἵνα διαμένῃ ἐν Ἀθήναις διδάσκαλος τῆς νεολαίας καὶ κόσμημα τῆς πόλεως[1]. Ὥστε βλέπομεν ὅτι ὁλόκληρος ἡ ἀθηναϊκὴ πολιτεία ἐμερίμνα περὶ τῆς ἀκμῆς τῶν ἐν τῇ πόλει σχολῶν, διὸ ἀπέβη ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν καὶ πράγματι ἡ κεντρικὴ τότε τῶν φώτων ἑστία. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐμφανίσεως ὡς τόποι ἐκπαιδεύσεως διέπρεπον ἐν τῷ ἀχανεῖ ῥωμαϊκῷ κράτει ἡ Κρεμόνα καὶ τὸ Μεδιόλανον ἐν τῇ ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλλίᾳ, τὸ Αὐγουστόδουμον ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Αἰδούων, ἡ Μασσαλία ἐν τῇ πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλλίᾳ, ἡ Καρχηδὼν ἐν Ἀφρικῇ, ἡ Ἀπολλωνία ἐν Ἠπείρῳ, ἡ Ταρσὸς ἐν Κιλικίᾳ, ἡ Ἀντιόχεια ἐν Συρίᾳ, ἡ Σμύρνη καὶ ἐκ τῶν νήσων ἡ Ῥόδος. Πᾶσαι ὅμως αἱ πόλεις αὗται εἶχον μᾶλλον ἐπαρχιακὴν σημασίαν, γενικὴν δὲ καὶ παγκόσμιον σημασίαν ὡς κέντρα παιδείας εἶχον ἡ Ῥώμη, ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ πρὸ πάντων αἱ Ἀθῆναι[2], ἔνθα οἱ σοφισταὶ καὶ οἱ φιλόσοφοι εἶχον κα-

[1] Πλούταρχος ἐν βίῳ Κικέρωνος.

[2] Ἴδε ἐκτενῶς Friedlaender, Darstellungen aus des Sittengeschichte Roms . . . τόμ. Β', σ. 40 ἐπ. ἔκδ. 6'. Περὶ τῶν σχολῶν καὶ ἐκπαιδευτηρίων τῶν Ἀθηνῶν ἐπραγματεύθησαν ὁ Schlosser Universitaeten, Studirende und Philosophenschulen in Athen zu Julians und Theodosius zeit ἐν τῷ Α' τόμῳ τοῦ Archiv fuer Geschichte und Literatur, 1830 σ. 217 ἐπ., ὁ Zumpt, Ueber den Bestand der Philosophenschulen in Athen and die Succession der Scholarchen ἐν Βερολίνῳ 1843· ὁ Ahrens, De Athenarum statu . . . . κτλ. σ. 62 ἐπ.· ὁ Ellissen, Zur Geschichte Athens . . . . σ. 88 ἐπ. καὶ ὁ ἡμέτερος Κ. Παπαρρηγόπουλος, Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους τόμος Β', σελ. 491 ἐπ. 632 ἐπ. Πάντες οὗτοι διαφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους ἐν τοῖς περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν καθηγητῶν τοῦ ὑπὸ Μ. Αὐρηλίου τελειοποιηθέντος κεντρικοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ταντήσει οἱ ἐπισημότεροι καὶ εὐυποληπτότεροι τῆς πολιτείας ἄνδρες καὶ ἡ κυριωτάτη αὐτῆς ζωή. Εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι κατὰ τοὺς περὶ Χριστὸν χρόνους εἶχεν ἐπικρατήσει πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος νάρκωσίς τις καὶ κατάπτωσις τῆς φιλοσοφίας, ταχέως ὅμως ἀνέλαβεν αὕτη πάλιν. Ἐπὶ Νέρωνος δ' ἤδη ἤκμαζεν ἐν Ἀθήναις ὁ τοῦ Πλουτάρχου διδάσκαλος Ἀμμώνιος, ὁ πρῶτος εἰσαγαγὼν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τὴν συγκριτικὴν καὶ ἐκλεκτικὴν μέθοδον, ἥτις ἔκτοτε ἤρξατο ἐπικρατεῖν[1]. Σύγχρονος τοῦ Ἀμμωνίου ἦν καὶ ὁ περιπατητικὸς Μενέφιλος[2] καὶ ὁ μαθητὴς δὲ τοῦ πρώτου Πλούταρχος ὁ Χαιρωνεὺς φαίνεται ὅτι ἐδίδαξεν ἐν Ἀθήναις[3], ἡ δὲ συρροὴ νέων φιλομαθῶν πανταχόθεν τῆς γῆς ἐν Ἀθήναις ἤδη περὶ τὰ μέσα τοῦ πρώτου μ. Χ. αἰῶνος ἦν τοιαύτη, ὥστε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φιλοστράτου, οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον φθείρει καὶ αὐτὴν τὴν γλῶσσάν των ἐκ τῆς μετ' αὐτῶν συναναστροφῆς: «Οἱ μὲν γὰρ «ἐν τῷ ἄστει Ἀθηναῖοι, μισθοῦ δεχόμενοι Θρᾴκια καὶ «Ποντικὰ μειράκια καὶ ἐξ ἄλλων ἐθνῶν βαρβάρων «συνερρυηκότα, παραφθείρονται ὑπ' αὐτῶν τὴν φωνὴν «μᾶλλον ἢ ξυμβάλλονταί τι αὐτοῖς εἰς εὐγλωττίαν, «ἡ μεσογαία δ' ἄμικτος βαρβάροις οὖσα ὑγιαίνει αὐ-

ἐκπαιδευτηρίου καὶ ἐν τοῖς περὶ τῆς μισθοδοσίας αὐτῶν ἕνεκα τοῦ ἀορίστου τῶν περὶ τούτου εἰδήσεων τῶν ἀρχαίων. Νεωστὶ ἐπραγματεύθη περὶ τούτου ὁ C. Wachsmuth ἔν τινι ἀκαδημαϊκῷ λόγῳ, ἐν Γοττίγγῃ 1873.

[1] Ἴδε περὶ τούτου Φαβρικίου Bibliotheca gr. τόμ. Β', σ. 274. Γ', 330 καὶ Δ', σ. 172.

[2] Ἴδε Φαβρικίου Bibliotheca gr. τόμ. Β', σ. 410 καὶ Schoell. Histoire de la Litérature grecque τόμ. Ε', σ. 157.

[3] Πρβ. τοῦ ἰδίου Συμποσ. Προβλ. 1, 10. 11, 2. 5, 1.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«τοῖς ἡ φωνὴ καὶ ἡ γλῶττα τὴν ἄκραν Ἀτθίδα ἀπο-
«ψάλλει[1].»

Ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ Τραϊανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ ἤκμαζον Ἀθήνησιν ἕτεροι ἔξοχοι ἄνδρες, ὁ ἐξ Ἀρελάτης τῆς Γαλλίας φιλόσοφος καὶ ῥήτωρ Φαβωρῖνος, ὁ περίφημος Λολλιανὸς ὁ Ἐφέσιος καὶ ὁ πλατωνικὸς Καλουΐσιος Ταῦρος καὶ ἄλλοι, παρ' οἷς ἤκουσαν ὁ γνωστὸς Ῥωμαῖος συγγραφεὺς Αὖλος Γέλλιος καὶ πολλοὶ ἄλλοι Ῥωμαῖοί τε καὶ Ἕλληνες ἐπίσημοι. Ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀδριανοῦ σὺν τῇ λοιπῇ τῶν Ἀθηνῶν ἀναγεννήσει ἤρξατο καὶ διὰ τὰς σχολὰς καὶ τὰ ἐκπαιδευτήρια τῆς πόλεως νέα ἐποχὴ ἀκμῆς καὶ τελειοποιήσεως. Ἐνῷ μέχρι τοῦδε αἱ διάφοροι φιλοσοφικαὶ καὶ ῥητορικαὶ σχολαὶ ἦσαν ἰδιωτικὰ καθιδρύματα οὐδὲν ἄλλο παρὰ τῆς πολιτείας ἔχοντα ἢ τὴν ἠθικὴν προστασίαν καί τινες τὸν τόπον τῆς διδασκαλίας, τὰ γυμνάσια καὶ τὰς στοάς, ἀπὸ Ἀδριανοῦ ἤρξαντο μεταβαλλόμεναι εἰς ἐντελῶς δημόσια καθιδρύματα οὐ μόνον ἐπιτηρούμενα, ἀλλὰ καὶ συντηρούμενα ὑπὸ τῆς πολιτείας καὶ τῶν αὐτοκρατόρων. Ὁ φιλόμουσος δηλ. ἐκεῖνος αὐτοκράτωρ καὶ πανταχοῦ μὲν τοῦ ἀπεράντου αὐτοῦ κράτους, ἰδίως ὅμως ἐν Ἀθήναις δαψιλῶς ἐβράβευσε καὶ ὑπεστήριξε χρηματικῶς τοὺς διαφόρους φιλοσόφους καὶ σοφιστάς, ἵδρυσε βιβλιοθήκην καὶ γυμνάσιον καὶ προσεκάλεσε πολλοὺς διακεκριμένους λογίους εἰς Ἀθήνας, ὅπως διδάσκωσι τὴν νεολαίαν ἐν ταῖς ἐπὶ τούτῳ κατασκευασθείσαις λαμπραῖς αἰθούσαις τοῦ τε γυμασίου καὶ τῆς στοᾶς καὶ βιβλιοθήκης

[1] Φιλόστρατος ἐν βίῳ Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως 4, 17· πρβ. καὶ 7, 15.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

του[1]. Ἐπ' αὐτοῦ ἀνεπτύχθη καὶ ἐσυστηματοποιήθη κυρίως διὰ τοῦ Φαβωρίνου ἡ νέα ἐκείνη σχολὴ τῶν ἐκλεκτικῶν, οἵτινες ἐξέλεγον ἐκ τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν συστημάτων τὰ αὐτοῖς ἀρέσκοντα καὶ συμπαρελάμβανον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ των. Ὁ Ἀδριανὸς πρῶτος φαίνεται ὅτι ὥρισε καί τινας καθηγητικὰς ἕδρας διὰ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ῥητορικὴν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ του καὶ ἐποίησεν οὕτω τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς διοργανισμὸν ἀνωτάτου καὶ ἐνιαίου ἐκπαιδευτηρίου. Ὁ δὲ τοῦ Ἀδριανοῦ διάδοχος Ἀντωνῖνος Πῖος περαιτέρω προβάς, διώρισεν ὡρισμένον ἀριθμὸν καθηγητῶν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τέσσαρας γραμματικούς, τέσσαρας σοφιστὰς καὶ τέσσαρας φιλοσόφους, καὶ διέταξε νὰ μισθοδοτῶνται ἐκ τοῦ δημοσίου τῆς πόλεως ταμείου μὲ ἓξ χιλιάδας δραχμῶν ἐτησίως ἕκαστος[2]. Ὁ δὲ Μάρκος Αὐρήλιος προσέθηκεν εἰς τὰς πολιτικὰς ταύτας ἕδρας καὶ ἄλλας ἐννέα, ἀνὰ δύο δι' ἑκάστην τῶν τεσσάρων ἐπισημοτέρων φιλοσοφικῶν σχολῶν καὶ μίαν διὰ τὴν ῥητορικήν, ὥρισεν ἐτήσιον ἑκάστῳ καθηγητῇ μισθὸν 10,000 δραχμῶν πληρωνομένων ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου, πρὸς δὲ ἐκανόνισε τὰ κατὰ τοὺς διδάσκοντας καὶ διδασκομένους, ἀποτελέσας οὕτως ἓν μέγα καὶ ἐνιαῖον ἀκροάσεων ἄθροισμα, ἐν ᾧ ἐδιδάσκοντο πᾶσαι αἱ τότε γνωσταὶ γνώσεις, τὸ ἀνώτατον καὶ τελειότατον τοῦ τότε κόσμου[3]. Αἱ ἐν τῷ ἀνωτάτῳ

[1] Σπαρτιανὸς ἐν βίῳ Ἀδριανοῦ κεφ. 17. Παυσανίας ἐν Ἀττικ. 18, 9. Πρβ. καὶ κεφάλ. Α', σ. 53 ἑπ.

[2] Καπετωλῖνος ἐν βίῳ Ἀντωνίνου Πίου σ. 21, C· πρβ. καὶ Wachsmuth ἔνθ. ἀνωτ. σ. 11.

[3] Πρβ. κεφάλ. Α', σ. 70 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τούτῳ τῶν Μουσῶν καθιδρύματι ἀντιπροσωπευόμεναι σχολαὶ ἦσαν αἱ τέσσαρες ἐπισημότεραι, ἡ τῶν Ἀκαδημαϊκῶν, ἡ τῶν Περιπατητικῶν, ἡ τῶν Στωϊκῶν καὶ ἡ τῶν Ἐπικουρείων. Ἔκτοτε ἡ θέσις καὶ τὸ ἀξίωμα τῶν ἐν Ἀθήναις διδασκόντων ἤλλαξε καὶ ἐκτὸς τῶν ἐπισήμως διωρισμένων καθηγητῶν διέτριβον τότε ἐν Ἀθήναις πλῆθος μέγα καὶ ἄλλων παντοίων λογίων καὶ ἡ ἐν Ἀθήναις ἐκπαίδευσις ἔχαιρεν ἔκτοτε, εἴπερ ποτὲ καὶ ἄλλοτε, τὴν μεγίστην καὶ καλλίστην φήμην ὄχι τόσον διὰ τὴν σπουδαιότητα τῶν διδασκομένων, ὅσον διὰ τὸ μέγα ὄνομα τῶν διδασκόντων καὶ τὸ πλῆθος τῶν πανταχόθεν ἐνταῦθα πρὸς ἐκπαίδευσιν συρρεόντων. Κατὰ τοὺς ἀπὸ Ἀδριανοῦ καὶ ἑξῆς χρόνους ἤκμασαν πολλοὶ ἔξοχοι ἄνδρες, οἱ ἤδη ὀνομασθέντες Φαβωρῖνος καὶ Λολλιανός, ὁ ἐκ Λαοδικείας Πολέμων, ὁ ἐκ Σελευκείας Ἀλέξανδρος, ὁ ἐπικαλούμενος Πηλοπλάτων, Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς καὶ ὁ ἀντίζηλος αὐτοῦ Θεόδοτος, Χρῆστος ὁ Βυζάντιος, ὁ ἐκ Βιθυνίας Αἴλιος Ἀριστείδης Εὐδαίμων, ὁ Τύριος Ἀδριανὸς καὶ ἄλλοι πολλοὶ μετ' αὐτούς. Ἔκτοτε αἱ Ἀθῆναι ἀπέβησαν τὸ μόνον κέντρον τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ καὶ ἀργότερα τοῦ ἐθνισμοῦ καὶ τὸ ἐνταῦθα ἐκπαιδευτήριον, ὅσον καὶ ἂν ἔχανεν ἐκ τῆς πραγματικῆς του ἀξίας ἐν τῇ τῶν χρόνων φορᾷ, τόσον ἐν τούτοις ἐπισημότερον καθίστατο παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς, διότι οἱ σοφοὶ αὐτοῦ ἐπιμονώτατα διετήρησαν τὸν πάτριον βίον καὶ τὸ ἐθνικὸν θρήσκευμα ἐναντίον τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὅπως ὅμως λάβωμεν σαφῆ καὶ ἀκριβῆ ἰδέαν περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις ἀνωτάτου τούτου ἐκπαιδευτηρίου, ἀνάγκη νὰ πραγματευθῶμεν λεπτομερέστερον περὶ τοῦ διοργα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νισμοῦ αὐτοῦ, οἷος ὡρίσθη ὑπὸ τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτοῦ Μάρκου Αὐρηλίου.

Οἱ καθηγηταὶ τῶν διαφόρων κλάδων διωρίζοντο ἤδη ἐπισήμως εἰς τὸν ἴδιον θρόνον, ὡς ἡ θέσις ἐκαλεῖτο[1], εἴτε ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος αὐτοῦ ἢ ὑπό τινος ἀντιπροσώπου αὐτοῦ ἢ ὑπὸ τῶν ἀνωτάτων τῆς πόλεως ἀρχῶν, ἐπιφορτιζομένων μὲ τοῦτο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος. Ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος λ. χ. διωρίσθησαν ὁ Λολλιανός, ὁ Θεόδοτος, ὁ Ἀδριανός, ὁ Πολυδεύκης, ὁ Φιλίσκος καὶ Χρῆστος ὁ Βυζάντιος[2], ἀντιπρόσωπος δὲ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἀνώτατος τοῦ ὅλου καθιδρύματος ἐπόπτης ἀναφέρεται ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου Ἡρώδης ὁ Ἀττικός[3], οἱ δ' ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς πόλεως ἀντὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκλεγόμενοι ἐδοκιμάζοντο προηγουμένως, ὡς ἐκ τοῦ Λουκιανοῦ ἐξάγεται[4], καὶ εἶτα καθυπεβάλλετο ἡ κύρωσις τῆς ἐκλογῆς των εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἢ τὸν ἀνθύπατον. Ὑπῆρχον δὲ δύο τάξεων θρόνοι, οἱ ὑπὸ τῆς πόλεως πληρωνόμενοι, πολιτικοί, καὶ οἱ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος αὐτοκρατορικοὶ ἢ βασιλικοί, ὧν οἱ πρῶτοι ἀνῆκον, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, εἰς τὴν ἐντελῆ διεύθυνσιν τῆς πόλεως. Ἐκ τούτων οἱ μὲν τῆς πρώτης τάξεως ἐμισθοδοτοῦντο, ὡς ἤδη εἴπομεν, ὑπὸ τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας μὲ ἓξ χι-

[1] Θρόνος ἐκαλεῖτο ὅ,τι ἡμεῖς νῦν ἕδραν διδακτικὴν καλοῦμεν, διότι οἱ τότε σοφισταὶ συνείθιζον τοὺς μὲν ἀκροατὰς νὰ τοποθετῶσιν ἐπὶ κατωτέρων καθισμάτων, αὐτοὶ δὲ νὰ κάθηνται ἐπὶ ὑψηλοτέρου τινὸς καθίσματος καλουμένου θρόνου.

[2] Ἴδε τὰς βιογραφίας αὐτῶν παρὰ Φιλοστράτῳ ἐν Βίοις Σοφιστῶν, ἰδίως 1, 23. 2, 2. 10, 11, 12, 30.

[3] Φιλόστρατος ἐν Βίοις Σοφιστῶν 2, 2.

[4] Λουκιανὸς ἐν Εὐνούχῳ 2, 3.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λιάδας δραχμῶν ἑτησίως ἕκαστος, οἱ δὲ τῆς δευτέρας ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος μὲ 10,000 δραχμῶν ἀρχαίων ἕκαστος. Ἐκτὸς ὅμως τούτων πάντες οὗτοι οἱ ἐπισήμως διοριζόμενοι διδάσκαλοι ἔχαιρον καὶ ἀτέλειαν πλήρη μὲν μέχρι Καρακάλλα, ἀπὸ τούτου δὲ καὶ ἔξῆς ἀρκετὰ περιωρισμένην[1], ἥτις βεβαίως λειτουργιῶν ἦν ἀπαλλαγή, διότι ὡς ἐλεύθεροι Ἀθηναῖοι πολῖται ἄλλους φόρους δὲν εἶχον νὰ πληρόνωσιν οἱ σοφισταὶ καὶ φιλόσοφοι. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ δίδακτρα ἐλάμβανον παρὰ τῶν ἀκροατῶν των, ἅτινα ἦσαν διάφορα κατά τε τοὺς διδάσκοντας καὶ διδασκομένους· διότι οἱ μὲν πλούσιοι ἐπλήρωνον ἀρκετὰ ποσά[2], οἱ δὲ πτωχότεροι μικρότερα, καθόλου δὲ τὰ δίδακτρα δὲν ἦσαν τότε κολοσσιαῖα, ὡς ἄλλοτε, καθὼς δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τοῦ γνωστοῦ παραδείγματος τοῦ σοφιστοῦ Πρόκλου, ὅστις δι' ὅλην τὴν σειρὰν τῶν παραδόσεών του ἐλάμβανεν ἑκατὸν δραχμὰς δίδακτρα[3].

Ἀξιοσημείωτον δ' εἶνε ὅτι ἐκ πάντων τῶν διδασκόντων ἐν τῷ ἀνωτάτῳ ἐκείνῳ ἐκπαιδευτηρίῳ τὴν μεγίστην ὑπόληψιν καὶ ἰσχὺν ἔχαιρον οἱ σοφισταί, οἱ τὴν ῥητορικὴν διδάσκοντες, οἵ τε ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ οἱ ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων μισθοδοτούμενοι· διότι περὶ τῶν σοφιστῶν τούτων ἐξαιρετικῶς λέγεται: «προῦστη τῆς Ἀθηναίων νεότητος» ἢ «προύστη τοῖς νέοις» καὶ μόνοι οὗτοι «προεστῶτες τῆς νεότητος» ἀποκαλοῦνται[4], ὅπερ σημαίνει ὅτι συνήθως οὗτοι εἶχον καὶ τὴν

[1] Φιλόστρατος Βίοι Σοφιστῶν 2, 30.
[2] Αὐτόθι, 1, 21.
[3] Αὐτόθι, 2, 21· πρβ. καὶ Λουκιανοῦ Ἑρμότ. 2.
[4] Φιλόστρατος 2, 10. 2, 2.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀνωτάτην τοῦ ὅλου καθιδρύματος ἐποπτείαν, ἅτε πλέον παρὰ τοῖς αὐτοκράτορσιν ἰσχύοντες ἢ οἱ φιλόσοφοι καὶ γραμματικοί. Ἂν δ' οἱ τῆς ῥητορικῆς διδάσκαλοι ἦσαν δύο, εἷς ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ εἷς ὑπὸ τοῦ βασιλέως μισθοδοτούμενος, ὥς τινες παραδέχονται[1], ἢ εἷς μόνος ἢ καὶ πλείονες, εἶνε ὅλως ἀβέβαιον· διότι τὰ περὶ Λολλιανοῦ ὑπὸ Φιλοστράτου λεγόμενα «πρῶτος προὔστη τοῦ Ἀθήνησι θρόνου[2],» ὡς καὶ τὰ περὶ Θεοδότου: «πρῶτος προὔστη τῆς Ἀθηναίων νεότητος ἐπὶ ταῖς ἐκ βασιλέως μυρίαις[3]» καὶ τὰ ὑπὸ Εὐναπίου λεγόμενα[4] μαρτυροῦσι μόνον ὅτι δὲν ὑπῆρχεν εἷς μόνος σοφιστικὸς θρόνος, οὐδαμῶς ὅμως ὅτι ὑπῆρχον τούτου ἕνεκα δύο τοιοῦτοι, ἅτε πάντοτε περὶ ἑνός τινος τοῦ λόγου ὄντος, ὥστε δυνατὸν νὰ ἦσαν καὶ πλείονες. Ὡς βέβαιον λοιπὸν δύναται νὰ θεωρηθῇ μόνον ὅτι εἷς τις τῶν ῥητορικὴν διδασκόντων εἶχε κατὰ καιροὺς τοῦ ὅλου ἐκπαιδευτηρίου τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν. Οἱ δὲ μαθηταί, οἱ ἐκ πάντων τῶν χωρῶν τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου εἰς Ἀθήνας σπουδῆς χάριν συῤῥέοντες, ἔτι πολιαριθμότεροι ἀπέβησαν μετὰ τὴν ἀναδιοργάνωσιν ταύτην τῶν διαφόρων σχολῶν εἰς ἓν κεντρικὸν ἐκπαιδευτήριον ὑπὸ τῶν Ἀντωνίνων. Ἐφοίτων δ' εἰς τὰς παραδόσεις οἱ μὲν Ἕλληνες ἀπὸ τοῦ 16ου μέχρι τοῦ 20ου τῆς ἡλικίας ἔτους[5], οὐχ ἧττον ὅμως κατὰ τοὺς ὑστερωτέ-

[1] Μεούρσιος Opera omnia τόμ. Α', σ. 71 καὶ Zumpt ἔνθ. ἀνωτ. σ. 24 ἐπ.

[2] Βίοι Σοφιστῶν 1, 23.

[3] Αὐτόθι, 2, 2.

[4] Εὐνάπιος ἐν Βίοις Φιλοσόφων καὶ Σοφιστῶν σ. 21 ἔκδ. Στεφάνου.

[5] Φιλόστρατος ἐν Βίοις Σοφιστῶν 2, 10.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρους τούτους χρόνους καὶ παῖδες ὑπὸ παιδαγωγῶν ἔτι ἀγόμενοι καὶ μειράκια, τέκνα ἴσως τῶν ἐν τῇ πόλει ἰσχυρῶν, ἐφοίτων ἐκεῖ. Οἱ δ' ἀλλοδαποὶ μετέβαινον, ἐννοεῖται, εἰς Ἀθήνας, ὡς εἶχοντο εὐκαιρίας, καὶ οἱ μὲν περὶ φιλοσοφίαν καταγινόμενοι διέτριβον ἐνταῦθα ἐπὶ μακρὸν ἀκροώμενοι, οἱ δὲ περὶ ῥητορικὴν βραχύτερον χρόνον[1]. Ἡ δὲ διδασκαλία, ἥτις μέχρις Ἀδριανοῦ ἐγίνετο ὑπὸ μὲν τῶν φιλοσόφων ἐν ταῖς ἰδίαις σχολαῖς ἢ ἐν δημοσίοις τόποις, γυμνασίοις, στοαῖς κ.τ.τ., ὑπὸ δὲ τῶν σοφιστῶν, ἤτοι ῥητοροδιδασκάλων, κατ' ἰδίαν ἐν ἐπὶ τούτῳ ᾠκοδομημένοις ἀκροατηρίοις, θεάτροις καλουμένοις, μετὰ τὴν ὑπὸ Ἀδριανοῦ κατασκευὴν τοῦ λαμπροῦ Μουσείου ἐγίνετο φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐν ταῖς αὐτοῦ αἰθούσαις. Ἦσαν δὲ τὰ ἀκροατήρια διεσκευασμένα, ὡς τὰ τῶν σοφιστῶν θέατρα καὶ τὰ ἐν τοῖς ἡμετέροις ἐκπαιδευτηρίοις, περιεῖχον δηλ. ἕδρας, καὶ συψέλια λατινιστὶ καλουμένας, διὰ τοὺς ἀκροατὰς καὶ καθέδραν τινὰ ὑψηλοτέραν, θρόνον, διὰ τὸν διδάσκοντα[2]. Ποία δὲ τάξις ἐπεκράτει ἐνίοτε ἐν τοῖς ἀκροατηρίοις δεικνύει τὸ ἐξῆς τοῦ Φιλοστράτου χωρίον: «Ὡς δὲ «μὴ συρίττοιμεν ἀλλήλους μηδὲ σκώπτοιμεν, ἃ ἐν ταῖς «τῶν σοφιστῶν συνουσίαις φιλεῖ γίγνεσθαι, ἀθρόοι εἰσ«εκαλούμεθα καὶ ἐκαθήμεθα εἰσκληθέντες οἱ μὲν παῖδες «καὶ παιδαγωγοὶ μέσοι, τὰ μειράκια δὲ αὐτοί[3].» Ἀταξίαι λοιπὸν καὶ ἀνησυχίαι ἦσαν συνήθη ἐν τοῖς ἀκροατηρίοις καὶ πρὸς ἀποφυγὴν τούτων ἠναγκάζοντο πολ-

[1] Λουκιανὸς ἐν Ἑρμοτίμῳ 3.

[2] Ἴδε Wyttembach, animadversiones ad Plutarchi moralia, τόμ. Α', σ. 375 ἐπ. καὶ Cresolle, Theatr. rhetor. IV, I.

[3] Βίοι Σοφιστῶν 2, 21.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λάκις οἱ διδάσκοντες, ἐκτὸς ἄλλων, νὰ συμπεριλαμβάνωσιν ἐν τοῖς ἀκροατηρίοις καὶ τοὺς συνήθως ἔξω περιμένοντας παιδαγωγούς[1]. Χαρακτηριστικὰ δὲ λίαν εἶνε καὶ τὰ περὶ τοῦ σοφιστοῦ Φιλάργου ὑπὸ τοῦ Φιλοστράτου διηγούμενα, ὅτι ἐθεωρεῖτο ὡς αὐστηρότατος, διότι ἐκολάφισέ ποτε ἀτακτοῦντά τινα μαθητήν[2]. Μάλιστα δ' ηὔξησεν ἡ ἐν τοῖς ἀκροατηρίοις ἀταξία κατὰ τοὺς ἐπελθόντας αἰῶνας, ὅτε, ἐκλιπούσης τῆς τῶν αὐτοκρατόρων ἐπιτηρήσεως, οἱ σοφισταὶ καὶ φιλόσοφοι διηροῦντο εἰς κόμματα προκαλοῦντα πολλάκις σκανδαλώδεις σκηνάς. Πάντοτε ἐν τούτοις αἱ παραδόσεις ἐγίνοντο, ὡς καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν, δὶς τῆς ἡμέρας, πρὸ καὶ μετὰ μεσημβρίαν, πόσον ὅμως διήρκουν ἑκάστοτε εἶνε ἄγνωστον[3].

Τὸ δὲ περιεχόμενον τῆς πνευματικῆς τῶν νέων διδασκαλίας ἦν καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἐκπαιδευτηρίου, ὡς καὶ πρότερον, φιλοσοφία καὶ ῥητορικὴ ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην τῶν λέξεων σημασίαν, διότι ἀμφότερα εἶχον μεταβληθῆ κατὰ τοὺς ὑστερωτέρους τούτους χρόνους τήν τε σημασίαν καὶ τὴν μέθοδον. Ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν διεκρίνετο κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους, ἡ τῶν Ἀκαδημαϊκῶν, ἡ τῶν Περιπατητικῶν, ἡ τῶν Στωϊκῶν καὶ ἡ τῶν Ἐπικουρείων, οἱ δὲ Πυθαγόρειοι καὶ οἱ Κυνικοί, εἰ καὶ πολλάκις ἀνεδεικνύοντο περίφημοι ἐξ αὐτῶν ἀντιπρόσωποι, δὲν κατώρθωσαν ἐν τούτοις νὰ διατηρηθῶσι καὶ νὰ ἰσχύσωσιν οὕτως, ὥστε

[1] Φιλόστρατος Βίοι Σοφιστῶν 2, 27

[2] Αὐτόθι, 2, 8.

[3] Ἴδε Wyttenbach, Ἔνθα ἀνωτ. τόμ. Β', σ. 70 καὶ Cresolle Ἔνθ. ἀνωτ. IV, 4.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νὰ κριθῶσιν ἄξιοι ἕδρας τινὸς ἐν τῷ ἀνωτάτῳ ἐκπαιδευτηρίῳ. Τῆς δὲ ῥητορικῆς σχολὴ μέν τις διάσημος καὶ συστηματικὴ δὲν ὑφίστατο κατὰ τοὺς ὑςερωτέρους χρόνους, ἐδίδασκον ὅμως αὐτὴν οἱ σοφισταὶ κατὰ τὰ ἤδη γνωστὰ συστήματα κατ' ἀρέσκειαν. Τὰς δὲ διαφορὰς τῶν τεσσάρων φιλοσοφικῶν σχολῶν πρὸς ἀλλήλας καὶ τὶ ἑκάστη τούτων καὶ οἱ σοφισταὶ κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους ἐδίδασκον νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα λεπτομερῶς εἶνε καὶ ἀδύνατον καὶ περιττόν, ὀλίγα τινὰ ὅμως περιληπτικώτερα ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν περὶ τούτων.

Οἱ Ἀκαδημαϊκοὶ ἢ Πλατωνικοὶ εἶχον μὲν πάντοτε ὡς πηγὴν πάσης φιλοσοφίας τὸν Πλάτωνα καὶ τούτου τὰς ἀρχὰς καὶ θεωρίας μάλιστα ἠκολούθουν, οὐχ ἧττον ὅμως πολλάκις διεφώνουν αἱ διάφοροι αὐτῶν αἱρέσεις πρός τε τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν καὶ πρὸς ἀλλήλας· ἐν τούτοις παρά τε τοῖς Ἕλλησι καὶ τοῖς Ῥωμαίοις ἔχαιρον μεγάλην ὑπόληψιν. Κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς δὲ χρόνους, ἀφοῦ ἱδρυσαν ὁ μὲν Καρκεάδης δευτέραν, ὁ δὲ Ἀκεσίλαος τρίτην ἀκαδημαϊκὴν σχολήν, ἱδρυσαν καὶ ὁ Φίλων τετάρτην καὶ ὁ Ἀντίοχος πέμπτην, αἵτινες σκοπὸν προὐτίθεντο ν' ἀνακαθάρωσι καὶ ἀνανεώσωσι τὴν σχεδὸν εἰς σκεπτικισμὸν καταντήσασαν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν. Οὕτω δ' ἀνέζησε καὶ ἤκμασε πάλιν ἡ Ἀκαδημία, εὐδοκιμήσασα μεγάλως παρὰ Ῥωμαίοις, αἱ διηνεκεῖς ὅμως μεταξὺ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς ἔριδες ἐπήνεγκον ταχέως πάλιν κατὰ τοὺς περὶ Χριστὸν χρόνους τὸν μαρασμόν. Ἡ δὲ ἐπὶ Ἀδριανοῦ ἀναφανεῖσα καὶ φήμῃ τοὐλάχιστον ἀκμάσασα Ἀκαδημία δὲν ἦτο ἁγνὸς πλατωνισμός, ἀλλὰ μᾶλλον σκε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πτικὴ καὶ ἐκλεκτικὴ σχολή, ἐξ ἧς προῆλθεν ὁ Νεοπλατωνισμὸς ἢ ἡ Νεοπλατωνικὴ φιλοσοφία.

Οἱ δὲ Περιπατητικοὶ διά τε τὸ ἁπλοῦν τῆς διδασκαλίας των καὶ τὴν πρὸς τοῦτο ὀλίγην χρῆσιν ῥητορικῆς καὶ εὐεπείας, οὐδέποτε ἔσχον παρά τε τοῖς Ἕλλησι καὶ τοῖς Ῥωμαίοις ἣν καὶ οἱ Πλατωνικοὶ φήμην καὶ ὑπόληψιν, οὐδ' ἤκμασαν πολὺ ἐν Ἀθήναις, εἰ καί τινες ἐξ αὐτῶν ὑπῆρξαν ἄνδρες ἔξοχοι, ὡς ὁ Θεόφραστος, ὁ Ἐρυμνεὺς καὶ Ἀπελλίκων ὁ Τήϊος[1].

Μείζονα σχεδὸν ὡς πρὸς τὰς ἄλλας φήμην ἀπέκτησεν ἡ σχολὴ αὕτη κατὰ τοὺς περὶ Χριστὸν χρόνους διὰ τοῦ Κρατίππου, οὗ πολλοὶ εὐγενεῖς Ῥωμαῖοι ἠκροάσαντο, ὁ δὲ Πομπήϊος καὶ Βροῦτος μεγάλως ἐτίμησαν· ταύτην δὲ τὴν ἀκμὴν διετήρησεν ἡ σχολὴ αὕτη καὶ κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους μέχρι τινός, ὀλίγον ὅμως κατ' ὀλίγον ἐξέπεσε καὶ αὕτη εἰς ἐκλεκτικὴν αἵρεσιν, ἰδίᾳ διὰ τοῦ διδασκάλου τοῦ Πλουτάρχου Ἀμμωνίου.

Πολλῷ μείζονα τῶν ἀνωτέρω ὑπόληψιν ἔχαιρον παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις αἱ δύο ἕτεραι σχολαί, ἡ τῶν Στωϊκῶν καὶ ἡ τῶν Ἐπικουρείων, ὡς μᾶλλον πρακτικαὶ καὶ τῶν πολιτικῶν ἁπτόμεναι, ἐπομένως καὶ πρὸς τὸν ῥωμαϊκὸν χαρακτῆρα συμφωνότεραι καὶ χρησιμώτεραι οὖσαι. Μάλιστα δ' ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων, μετὰ Χριστόν, ἐσύχναζον πολὺ οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὰ ἀκροατήρια τῶν φιλοσόφων τούτων, ὥστε τινὲς τῶν αὐτοκρατόρων ἐξέβαλον τῆς Ῥώμης τοὺς φιλοσόφους φοβούμενοι τὴν στωϊκὴν ἀπάθειαν καὶ τὸ ἐπικούρειον

[1] Ἀθήναιος τόμ. Ε', σ. 212.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θάρρος. Ἐν Ἀθήναις ὅμως ἀνενοχλήτως ἤκμαζον αἱ σχολαὶ αὗται κατὰ τοὺς πρώτους τρεῖς μετὰ Χριστὸν αἰῶνας, εἰ καὶ ἐνταῦθα πάντοτε θεωρητικώτερον ἐδίδασκον, ὡς δύναταί τις νὰ πληροφορηθῇ ἐκ τοῦ Αὔλου Γελλίου.

Οἱ δὲ σοφισταὶ καὶ τῆς ῥητορικῆς διδάσκαλοι πάλαι μὲν ἐδίδασκον τοὺς νέους τὴν ἀληθῆ καὶ ἀναγκαίαν εὐγλωττίαν καὶ ῥητορικὴν τέχνην διὰ τὸ πολιτικὸν βῆμα καὶ τὰ δικαστήρια, ταχέως ὅμως ἤψαντο καὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ πάντων τῶν λοιπῶν μαθημάτων, ὥστε ἐπὶ Σωκράτους ἤδη εἶχε συστηθῇ ἡ τάξις τῶν δοκησισόφων ἐκείνων σοφιστῶν, οἵτινες τὰ πάντα ἐπηγγέλλοντο τοῖς ἀκροαταῖς. Κατὰ δὲ τοὺς μετέπειτα χρόνους, ὅτε ὁ μαρασμὸς καὶ ἡ ἀπώλεια τοῦ πολιτικοῦ βίου ὀλίγην ἢ οὐδεμίαν παρεῖχον ἀφορμὴν πρὸς ἀνάδειξιν μεγάλων ῥητόρων, ὀλίγιστα καὶ ἡ ῥητορικὴ ἐσπουδάζετο, καὶ αὕτη οἷα ἐδιδάσκετο ὑπὸ τῶν σοφιστῶν, ὥστε οἱ ἐν Ἀθήναις τότε ἀναδειχθέντες σοφισταὶ καὶ ῥήτορες οὐδαμῶς ἠδύναντο νὰ συγκριθῶσι πρὸς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ῥόδῳ συγχρόνως ἀκμάζοντας. Ἡ δὲ διδασκαλία τῶν μεταγενεστέρων τούτων σοφιστῶν εἶχεν ἀποβῇ κραμά τι παντοίων γνώσεων, ἃς ὑπισχνοῦντο διδάξαι τοὺς νέους[1], καθ' ὅλου ὅμως ὑπερίσχυε παρ' αὐτοῖς μᾶλλον ἡ ῥητορικὴ ἢ ἡ φιλοσοσία[2]. Ἐπὶ δὲ τῶν αὐτοκρατορικῶν καὶ τῶν μετὰ Χριστὸν χρόνων οἱ ἐν Ἀθήναις σοφισταὶ ἐξήχθησαν ἐκ τῆς ἀφανείας, εἰς ἣν εἶχον περιπέσει, καὶ ἤκμασαν

[1] Ἴδε Cresolle Theatr. rhetor. I, κεφ. 1.

[2] Ἴδε γενικὴν καὶ συνοπτικὴν τῶν σοφιστικῶν γενῶν καὶ ἐποχῶν ἐπιθεώρησιν παρὰ Φιλοστράτῳ ἐν τῷ προοιμίῳ τῶν Βίων Σοφιστῶν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πολύ, ἰδίως δὲ ἀπὸ Τραϊανοῦ καὶ ἑξῆς. Καὶ ἡ μὲν ἀληθὴς ῥητορική, ἅτε ἐκλιπούσης τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου, δὲν ἠσκεῖτο πλέον, γυμνάσματα ὅμως διάφορα καὶ διατριβαὶ περί τε πολιτικῶν καὶ δικανικῶν ὑποθέσεων πρὸς ἐξάσκησιν ἐγράφοντο ὑπ' αὐτῶν, ἀσκήσεις καλούμεναι, ἃ ἐποίουν ἀπομιμήσεις τῶν διαφόρων ἀρχαίων ῥητόρων ἐπὶ παντὸς ἀντικειμένου καὶ ἐν παντὶ ῥητορικῷ γένει[1]. Πολλάκις δὲ συνέβαινε καὶ τῆς ἡμέρας διάφορα πολιτικά τε καὶ δικανικὰ ζητήματα νὰ πραγματεύωνται οἱ ἐν ταῖς σοφιστικαῖς σχολαῖς, καθόσον μάλιστα πολλοὶ τῶν σοφιστῶν πολλαχῶς τότε εἰς τὰ πολιτικὰ ἀνεμιγνύοντο καὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων ἥπτοντο[2], ὥστε κατ' ὀλίγον ἐκτὸς τῆς ῥητορικῆς καὶ εὐγλωττίας φαίνεται ὅτι ἤρξαντο διδάσκειν καὶ πολιτικὴν καὶ ἐντεῦθεν ἡ μεγάλη αὐτῶν παρὰ τοῖς αὐτοκράτορσιν ὑπόληψις καὶ ἰσχύς.

Καὶ τοιοῦτοι μὲν ἦσαν οἱ διδάσκοντες καὶ τὰ διδασκόμενα ἐν τῷ ὑπὸ Μ. Αὐρηλίου ἐν Ἀθήναις ἱδρυθέντι ἀνωτάτῳ ἐκπαιδευτηρίῳ. Νῦν δ' ἀνάγκη νὰ εἴπωμέν τινα καὶ περὶ τῆς μεθόδου τῆς ἐν αὐτῷ διδασκαλίας. Οἱ μὲν ἀρχαιότεροι φιλόσοφοι ἐδίδασκον κατὰ τὸ Σωκράτους παράδειγμα διαλεκτικῶς, τουτέστι διαλεγόμενοι συνεζήτουν μετὰ τῶν μαθητῶν διάφορα φιλοσοφικὰ ἀντικείμενα. Ταχέως ὅμως τοῦ τῶν ἀκροατῶν ἀριθμοῦ ὑπερφυῶς αὐξήσαντος, εἰσήχθη καὶ ἡ ἀκροαματικὴ μέθοδος, ἥτις ἔκτοτε ἐπεκράτησεν. Οἱ μαθηταὶ ἀκροώμενοι τῆς διδασκαλίας ἔγραφον κατ' οἶκον ἀπὸ

[1] Ἴδε Cresolle, Theatr. rhetor. III, κεφ. 5 ἐπ.

[2] Πρβ. Φιλόστρατον ἐν Β. Σ. 1, 21, 5 καὶ Cresolle ἔνθ. ἀνωτ. IV, κεφ. 5, κεφ. 3 καὶ I, 3.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μνήμης ὑπομνήματα ἐπ' αὐτῆς[1], ἅτινα οἱ διδάσκαλοι ἐπιθεωροῦντες διώρθονον καὶ τότε οἱ μαθηταὶ ἐξεμάνθανον αὐτά. Τινὲς ὅμως τῶν φιλοσόφων ἐποίουν καὶ παντοίας παραβάσεις τοῦ γενικοῦ τούτου τῆς διδασκαλίας τρόπου· ὁ Αὖλος Γέλλιος λ. χ. διηγεῖται ὅτι ὁ Καλουίσιος Ταῦρος ἐπέτρεπε τοῖς μαθηταῖς ν' ἀποτείνωσιν αὐτῷ διαφόρους ἐρωτήσεις καὶ μετὰ τὴν παράδοσιν[2]. Ὅσοι δ' ἐπεθύμουν νὰ ἐμβαθύνωσι περισσότερον εἰς τὴν φιλοσοφίαν εἶχον ἐξάπαντος ἀνάγκην καὶ τῆς κατ' ἰδίαν διδασκαλίας, καθ' ἣν οἱ διδάσκοντες ποικιλοτρόπως προσεπάθουν ν' αὐξήσωσι τὰς τῶν μαθητῶν γνώσεις· εἴτε δηλ. ἀνεγινώσκοντο τὰ ἔργα τοῦ μεγάλου φιλοσόφου καὶ ἡρμηνεύοντο, εἴτε περὶ διαφόρων φιλοσοφικῶν ζητημάτων διαλεκτικῶς ἐγίνετο λόγος εἴτε καὶ διαφόρους ἀσκήσεις καὶ πραγματείας περὶ διαφόρων φιλοσοφικῶν ζητημάτων ὑπὸ τῶν μαθητῶν γεγραμμένας ὁ διδάσκαλος διεξήρχετο, διώρθονε καὶ συνεζήτει μετ' αὐτῶν[3]. Ἀκόμη καὶ ἐν συμποσίοις συνεζήτει τὰ διάφορα φιλοσοφικὰ ζητήματα καὶ ἡ συνήθεια αὕτη ἦν λίαν διαδεδομένη παρὰ τοῖς φιλοσόφοις καὶ ἐν μεγάλῃ χρήσει κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους, ὡς τὰ συμποσιακὰ προβλήματα καὶ τὸ τῶν ἑπτὰ σοφῶν συμπόσιον τοῦ Πλουτάρχου μαρτυροῦσι. Τοιούτου βεβαίως εἴδους ἦσαν καὶ αἱ σύνοδοι ἐκεῖναι τῶν Ἀντιπατριστῶν, Παναιτιαστῶν καὶ Διογενιστῶν ἐν Ἀθήναις, ἃς ὁ Ἀθήναιος ἀναφέρει. Καθόλου ὅμως ἡ

[1] Κικέρων ἐν ἐπιστολ. πρὸς τοὺς οἰκείους 16, 21. Λουκιανὸς ἐν Ἑρμότ. κεφ. 2.

[2] Ἀττικαὶ νύκτες 1, 16.

[3] Γέλλιος ἐν Ἀττ. νυξὶ 17, 20. 18, 2, 10.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

διδασκαλία τῆς φιλοσοφίας κατὰ τοὺς ὑστερωτάτους τούτους χρόνους συνίστατο ἐξ ἀκροάσεων καὶ διαλέξεων. Οἱ δὲ τῆς ῥητορικῆς διδάσκαλοι ἐτήρουν καὶ ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ἦν καὶ οἱ ἀρχαιότεροι σοφισταὶ μέθοδον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. Κατὰ ταύτην δηλ. οἱ μαθηταὶ πρῶτον μὲν ἐδιδάσκοντο γενικῶς τὰ στοιχεῖα τῆς ῥητορικῆς καὶ τοὺς κανόνας τῆς εὐγλωττίας, ἔπειτα δ' ἐφηρμόζοντο οἱ θεωρητικοὶ οὗτοι κανόνες εἴτε ἐπὶ παραδειγμάτων ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐπιφανῶν ῥητόρων, εἴτε δι' ἰδίων ὑπὸ τῶν διδασκόντων συντασσομένων ἀσκήσεων, ὅπερ ἦν συνηθέστερον[1]. Διεκρίνοντο δ' ἐν τῇ διδασκαλίᾳ δύο εἴδη, αἱ μελέται καὶ αἱ διαλέξεις, ὧν αἱ μὲν πρῶται ἦσαν ἀσκήσεις ἐπὶ διαφόρων ὡρισμένων θεμάτων, αἱ δὲ δεύτεραι ὁμιλίαι περὶ παντοίων ἀντικειμένων[2].

Ἀφοῦ διήρχοντο οἱ μαθηταὶ ὁλόκληρόν τινα σειρὰν ὁμιλιῶν καὶ ἀσκήσεων παρὰ τοῖς καθηγηταῖς, ἀπεχώρουν ἔπειτα καὶ προσεπάθουν ν' ἀναπτύξῃ ἕκαστος κατ' ἰδίαν τὴν ἐν τῷ ἔργῳ του ἱκανότητα. Ὅσοι ὅμως ἤθελον ἐμβριθέστερον τὸ εἶδος τοῦτο νὰ σπουδάσωσι, μετεχειρίζοντο πρὸς τοῦτο ἰδιαιτέραν διδασκαλίαν, ὥστε πάντες οἱ περίφημοι σοφισταὶ εἶχον τοιούτους ἰδιαιτέρους ἢ οἰκείους μαθητάς[3]. Τοιαύτην τινὰ κατ' ἰδίαν καὶ ἐκτενεστέραν διδασκαλίαν ἀπένεμε καὶ ὁ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς ἐν τῇ κατὰ τὸ Κλεψύδριον ἐξοχικῇ του οἰκίᾳ (παρὰ τὸ σημερινὸν Δαφνὶ) εἰς τοὺς οἰκειοτέρους καὶ προσφιλεστέρους τῶν μαθητῶν του, ἐξ οὗ καὶ

[1] Πρβ. Φιλοστράτου Β. Σ. 1, 23, 2.
[2] Αὐτόθι, 1, 24, 1, 2, 4, 2. 5, 35.
[3] Ἴδε Cresolle, Theatr. rhetor. IV, 11.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καθόλου ἡ κατ' ἰδίαν διδασκαλία του Κλεψύδριον ἐκαλεῖτο[1].

Τοιοῦτο λοιπὸν ἦτο τὸ ἐν Ἀθήναις ἀνώτατον ἐκπαιδευτήριον, ἐν ᾧ ἐδιδάσκοντο πᾶσαι αἱ τότε γνωσταὶ ἐπιστημονικαὶ γνώσεις εἰς ὅλην τοῦ τότε κόσμου τὴν φιλομαθῆ νεολαίαν, καὶ ὅπερ περιεποίει οὐ μόνον τὴν μεγίστην τιμὴν εἰς τὴν ἔμμουσον τῆς Παλλάδος πόλιν κατὰ τὸν τρίτον, τέταρτον καὶ πέμπτον μετὰ Χριστὸν αἰῶνα ἐν τῷ μέσῳ ἐντελοῦς πολιτικῆς παρακμῆς καὶ ἀφανείας, ἀλλὰ καί τινα ὑλικὴν εὐπορίαν διὰ τοῦ πλήθους τῶν ἐν αὐτῇ συρρεόντων ξένων σπουδαστῶν. Εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἵδρυσίν του αἰῶνας ἐξέπεσε καὶ παρέλυσεν, αἱ δὲ διάφοροι αὐτοῦ σχολαὶ εἶχον ἀπολέσει τὸ πλεῖστον τῆς ἀξίας αὐτῶν, οὐχ ἧττον ὅμως ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν κατάστασιν τῆς παιδείας ἐν τῷ τότε κόσμῳ αἱ ἐν Ἀθήναις σχολαὶ ἐξηκολούθουν νὰ ἦνε αἱ πρώτισται τοῦ κόσμου καὶ οἱ ἐν αὐταῖς διδάσκοντες σοφισταὶ καὶ φιλόσοφοι οἱ διασημότεροι τῆς ἐποχῆς των, τοὐλάχιστον μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν. Ταύτην δὲ τὴν φήμην οὐδ' αἱ δυσμένειαι καὶ αἱ παντοῖαι καταδρομαὶ πολλῶν αὐτοκρατόρων ἀπὸ Καρακάλλα καὶ ἑξῆς ἠδυνήθησαν σπουδαίως νὰ ἐλαττώσωσι καὶ ἐξαλείψωσι· τοὐναντίον ὅσῳ οἱ αὐτοκράτορες ἐπροστάτευον τὸν χριστιανισμὸν καὶ κατεδίωκον τὸν ἀρχαῖον βίον, τόσῳ καὶ ἡ σημασία τῶν Ἀθηνῶν ὡς ἕδρας καὶ τελευταίας ἑστίας τοῦ πατρίου ἐθνικοῦ βίου, τῆς ἑλληνικῆς ἢ ἐθνικῆς σοφίας καὶ τῆς πολυθείας, ηὔξανεν, ἡ πόλις ἀπέβη τὸ ἱερὸν τῶν ἐθνικῶν προσκυνη-

[1] Φιλόστρατος ἐν Β. Σ. 2, 10. Ἴδε καθόλου καὶ Ahrens, de Athenarum statu . . . κτλ. σ. 65 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τήριον, ὡς τὰ Ἱεροσόλυμα εἰς τοὺς χριστιανούς, καὶ αἱ ἐν αὐτῇ σχολαί, ἡ τελευταία τῆς ἐθνικῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ φωτὸς λυχνία, γλίσχρον μὲν καὶ ἀνεπαρκὲς ἐκπέμπουσαι τὸ φῶς, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁλονὲν καταλαμβάνοντος τὸν τότε κόσμον πνευματικοῦ σκότους παρήγορον καὶ λαμπρόν. Ὁποῖαι ἦσαν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν φίλων τοῦ πατρίου βίου, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς πολυθείας αἱ Ἀθῆναι κατὰ τοὺς ἀπὸ Ἀντωνίνων μέχρις Ἰουστινιανοῦ χρόνους, μαρτυροῦσι πολλαὶ τῶν τότε ἐθνικῶν περὶ τῆς πόλεως ταύτης ἐκφράσεις. Ὁ Ἀθήναιος τὴν τρίτην ἑκατονταετηρίδα καλεῖ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν «τὴν λαμπροτάτην πόλιν πασῶν ὁπόσας ὁ Ζεὺς ἀνα-«φαίνει.» Ὁ δὲ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς, καίπερ χριστιανός, ἐξαίρει τὰς ἐν Ἀθήναις σχολὰς καὶ τὸν ἐνταῦθα φιλοσοφικὸν βίον[1]. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ παράπονα καὶ αἱ μεμψιμοιρίαι τῶν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου αἰῶνος ἐπισκεφθέντων τὰς Ἀθήνας Συνεσίου καὶ Ὀλυμπιοδώρου[2], ὅτι δὲν εὗρον τὴν πόλιν καὶ τὰς σχολάς, οἵας ἡ φήμη παρίστα αὐτάς, μαρτυροῦσιν ἀριδήλως ὁποίαν φήμην ἔχαιρε τότε γενικῶς ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις καὶ αἱ ἐν αὐτῇ σχολαί, αἵτινες καθ' ὅλον τὸ μέχρις Ἰουστινιανοῦ διάστημα δὲν ἔπαυσαν ἀναδεικνύουσαι ἄνδρας ἐξόχους ἐπὶ παιδείᾳ. Ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων ἐκ πάντων τῶν κλάδων ἐπισήμων ἀνδρῶν, οἵ-

[1] Ἴδε Lasaulx, der Untergang des Hellenismus σ. 102, ἐπ. καὶ Lothhols, Beitræge zur geschichte der Bedeutung Athens (ἀπὸ Κικέρωνος μέχρις Ἰουστινιανοῦ) 1864.

[2] Πρβ. σ. 461 τῆς ἐν Βόννῃ ἐκδόσεως τοῦ Ὀλυμπιοδώρου καὶ ἀνωτέρω κεφ. Λ', σ. 145 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τινες ἐδίδαξαν ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸν τέταρτον καὶ πέμπτον αἰῶνα[1], διέπρεψαν ἐνταῦθα κατὰ μὲν τὸν τέταρτον αἰῶνα ὁ παγκόσμιον χαίρων τότε φήμην σοφιστὴς Λιβάνιος, κατὰ δὲ τὸν πέμπτον ὁ φιλόσοφος Πρόκλος, τὸ τελευταῖον ἀγλάϊσμα τῶν τε Ἀκαδημαϊκῶν καὶ καθόλου τῶν Ἀθηνῶν[2]. Ἀλλ' ἄνδρες σοφοὶ καὶ ἐντριβεῖς περὶ παντοίαν παιδείαν δὲν ἔλειψαν ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις σχολῶν μέχρι τῆς ἐν ἔτει 529 καταργήσεως αὐτῶν ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ. Τοὐναντίον ἡ μεθ' ὅλους τοὺς περιορισμοὺς καὶ τὰς καταδιώξεις ἐκ μέρους τῶν αὐτοκρατόρων ἐξακολούθησις σχετικῆς τινος ἀκμῆς τῶν σχολῶν τούτων καὶ ἡ ἐπίμονος ἀντίδρασις αὐτῶν κατὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἦσαν ἐκ τῶν κυριωτάτων λόγων, εἰ μὴ οἱ μόνοι, δι' οὓς ὁ Ἰουστινιανὸς ἔκλεισε τὰς ἐν Ἀθήναις σχολάς, καλούσας «μηδένα διδάσκειν φιλοσοφίαν μηδὲ νόμιμα ἐξηγεῖσθαι[3].»

Οὕτω λοιπὸν ἐσβέσθη καὶ ἡ τελευταία αὕτη λυχνία ζωῆς τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν καὶ οἱ τελευταῖοι ἐν Ἀθήναις διδάσκοντες σοφοί, μὴ δυνάμενοι πλέον νὰ ζήσωσιν ὡς ἐθνικοὶ καὶ διδάσκαλοι ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει, κατέφυγον εἰς Περσίαν παρὰ τῷ Χοσρόῃ[4]! Ἀξιοσημείωτον δ' εἶνε ὅτι ἐκ τῶν ἑπτὰ ἐκείνων φυγάδων λογίων καὶ τελευταίων ἐν Ἀθήναις διδασκάλων τινές, ὡς ὁ Δαμάσκιος, ὁ Σιμπλίκιος, ὁ Πρισκιανὸς καὶ ὁ Ἑρμείας ἦσαν ἄνδρες οὐκ εὐκαταφρόνη-

[1] Ἴδε τὰ ὀνόματα αὐτῶν παρὰ Zumpt ἔνθ. ἀνωτέρω.

[2] Ἴδε περὶ αὐτοῦ τὴν ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Μαρίνου γραφεῖσαν βιογραφίαν του,

[3] Ἴδε κεφάλ. Α', σ. 183 ἑπ.

[4] Ἴδε ἀνωτέρω κεφ. Α', σ. 154.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοι ἐν τοῖς γράμμασιν, ἀλλ' οἱ διασημότεροι τῆς ἐποχῆς των. Ὥστε, ἂν ἦνε ἀληθὲς ὅτι οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι ὑπῆρξαν οἱ τελευταῖοι τῶν Ἀθηνῶν σοφοὶ καὶ διδάσκαλοι, ἡ σημασία τῶν ἐν Ἀθήναις σχολῶν καὶ πράγματι δὲν ἦτο εὐκαταφρόνητος, ἡ δὲ βάρβαρος ἐκείνη τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρᾶξις ἦν ἀνοσιούργημα μέγα διαπραχθὲν εἰς τὰς Μούσας καὶ τὰ φῶτα. Ὁ Βύρων, ὅταν εἶδε τὰς ἱεροσυλίας, ἃς διέπραξεν ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος ὁ ὁμοεθνὴς αὐτοῦ Ἐλγῖνος, ὑπ' ἀγανακτήσεως εὐγενοῦς καταληφθείς, ἐχάραξεν ἐπὶ τοῦ ἠκρωτηριασμένου ἐκείνου ἀριστουργήματος ἀξιομνημονεύτους στίχους:

Quod non fecerunt Gothi,
hoc fecerunt Scotti.

Τοὺς στίχους τούτους ἀναμιμνήσκεταί τις καὶ ὅταν ἀναγινώσκῃ περὶ τῆς ἱεροσυλίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καὶ ἄγεται ἄκων ν' ἀναφωνήσῃ παρῳδῶν:

Quod non fecerunt peregrini,
hoc fecerunt Byzantini!

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΑΠΟ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΜΕΧΡΙ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

529—1204

Celui qui veut tout corriger d'un coup, brise tout. L'impatience crée des illusions et des ruines au lieu de vérités.

(LAMARTINE)

Ἡ πολιτικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρὸς τὰς ὀλίγας εἰσέτι ὑπολειπομένας ἐλευθέρας πολιτείας σκοπὸν μὲν εἶχε τὴν συγκέντρωσιν τῆς διοικήσεως τοῦ κράτους ἐν ταῖς χερσὶ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ αὐτοκράτορος, συνῳδὰ πρὸς τὸ γενικὸν αὐτοῦ κυβερνητικὸν σύστημα, καὶ τούτου ἕνεκα κατήργησε τὰς ἐλευθερίας καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν, τοὺς ἰδιαιτέρους στρατούς, τὰ ἰδιαίτερα τῶν πολιτειῶν ἐκείνων εἰσοδήματα, ὡς καὶ πᾶν ὅ,τι ἐθεώρησεν ἀπᾷδον ἢ ἀντιβαῖνον εἰς τὰ σχέδια καὶ τὰς πεποιθήσεις αὐτοῦ, οἷον τὴν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν νομικῶν διδασκαλίαν· ἀποτέλεσμα δὲ τῆς πολιτικῆς ταύτης ἦν τὸ φυσικῶς εἰς τοιαῦτα συ-ς-ήματα ἐπακολουθοῦν, ἡ κατάπνιξις καὶ τῆς τελευταίας πνοῆς ἰδιαιτέρας καὶ αὐτομάτου ζωῆς ἐν τοῖς μέλεσι τοῦ πολιτικοῦ σώματος καὶ ἡ ἐντελὴς ἐξασθένησις καὶ ἀποσύνθεσις, ἅμα ἡ τοῦ ὅλου διεύθυνσις ἐσφάλη. Πόσον δ' ὀλίγον ὠφέλησε τὴν χώραν ἡ ἀντὶ τῆς καταπνιχθείσης ἰδιαιτέρας ζωῆς καὶ αὐτενεργείας ἀνέγερ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σις σειρᾶς ὅλης ὀχυρωμάτων ἐν ταῖς ἐπικαίροις θέσεσι καὶ τειχῶν περὶ τὰς πόλεις, ἅτινα ὁ Ἰουστινιανὸς ᾠκοδόμησε πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς χώρας κατὰ τῶν ξένων ἐπιδρομῶν, μαρτυρεῖ ἀριδήλως ἡ ἐν ἔτει 539—540, ζῶντος ἔτι τοῦ Ἰουστινιανοῦ, εἰσβολὴ τῶν Οὔννων εἰς τὸ κράτος καὶ μέχρι τοῦ κορινθιακοῦ ἰσθμοῦ προχώρησις αὐτῶν, ἐπενεγκόντων ἀνήκεστα δεινὰ εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἃς διῆλθον[1]. Εἰδικώτερον δ' εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ θανάσιμον κατήνεγκε τραῦμα ὄχι τόσον ὁ περιορισμὸς τῶν ἐλευθεριῶν καὶ τῆς αὐτονομίας καὶ ἡ διάλυσις τοῦ εἰσέτι ὑφισταμένου κρατιδίου τῆς πόλεως ταύτης, ὅσον ἡ ἀπαγόρευσις τῆς διδασκαλίας τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν νομικῶν καὶ ἡ κατάργησις τῶν ἐν αὐτῇ σχολῶν, τῶν μόνων, ἅτινα, καίπερ μικρά, διετήρουν οὐχ ἧττον εἰσέτι εἴς τινα βαθμὸν τὸ τῆς πόλεως ἀξίωμα καὶ παρῆγον μικρούς τινας πνευματικοὺς καρπούς, διὰ τὴν τότε πανταχοῦ ἐπικρατήσασαν στείρωσιν τῶν φώτων οὐκ εὐκαταφρονήτους· διότι ἡ ἀφαίρεσις τοῦ τελευταίου τούτου τῆς ζωῆς τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν σημείου μετέβαλεν ὁλοτελῶς τήν τε ὄψιν καὶ τὸ μέλλον τῆς πόλεως ταύτης, ἥτις ἔκτοτε δὲν ἔπαυσε φθίνουσα καὶ λησμονουμένη, μέχρις ὅτου κατὰ τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰῶνος περιῆλθεν εἰς οἰκτρὰν κατάπτωσιν καὶ πενίαν, δεινά, ἐξ ὧν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ σώσωσιν αὐτὴν τὰ ὀλίγα ἀνακαλυφθέντα λείψανα αὐτοδιοικήσεως καὶ τὸ προνόμιον ἐλαφρᾶς δουλείας. Φαίνεται δηλ. ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῆς πολιτικῆς του, εἴτε ἕνεκα τῆς μέχρις αὐτοῦ ἱερᾶς οὔσης συνηθείας τῶν αὐτο-

[1] Ἴδε βιβλίον Α', κεφ. Α', σ. 159.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κρατόρων, νὰ φείδωνται τῆς βασιλίδος τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, εἴτε καὶ διὰ τὸ ἀδύνατον τοιαύτης τινὸς πράξεως πρὸς τὴν φιλελευθερωτέραν τῶν πόλεων, δὲν ἐστέρησεν αὐτὴν ὁλοτελῶς πᾶν ἴχνος αὐτοδιοικήσεως καὶ ἐλευθερίας, ἀλλ' ὅτι καὶ μετὰ ταῦτα ἡ σεμνὴ πόλις ἐξηκολούθει χαίρουσα προνόμιά τινα ἐξαιρετικά, ἅτινα ἠλάφρυνον ὁπωσοῦν τὴν θέσιν της καὶ διετήρουν αὐτῇ σκιάν τινα τῆς πρώην ἐξόχου καὶ ἐξαιρετικῆς θέσεώς της. Τοῦτο ἐξάγεται μετά τινος πιθανότητος ἐκ πολλῶν τεκμηρίων καὶ ῥητῶν μαρτυριῶν δηλουσῶν ὅτι, ἀργότερα τοὐλάχιστον, κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα, αἱ Ἀθῆναι ἔχαιρον τοιαῦτά τινα προνόμια, ἅτινα ὅμως δὲν μαρτυρεῖταί που ῥητῶς ἂν παρεχωρήθησαν τῇ πόλει ὑπό τινος τῶν μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Τοὐναντίον ὁ Ἰωάννης Μαλάλας (σελ. 448, ἔκδ. Βόννης) διηγεῖται ἡμῖν ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἔπεμψεν εἰς Ἀθήνας καὶ εἰς Βηρυτὸν τὴν κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ γενομένην συλλογὴν τῶν τοῦ κράτους νόμων· ἡ συλλογὴ ὅμως ἐκείνη ἀπετελειώθη βεβαίως ἀρκετὸν χρόνον μετὰ τὴν ἐν ἔτει 527 εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασίν του, ἐπομένως καὶ μετὰ τὴν ἐν ἔτει 529 κατάργησιν τῶν ἐν Ἀθήναις σχολῶν καὶ τὴν σύγχρονον ἢ ὀλίγον τι νεωτέραν διάλυσιν τοῦ ἀθηναϊκοῦ κράτους. Ἐὰν λοιπὸν αἱ Ἀθῆναι καὶ μετὰ τὴν κατάργησιν τοῦ ἰδιαιτέρου αὐτῶν κράτους δὲν ἔχαιρον ἐξαιρετικά τινα αὐτοδιοικήσεως προνόμια, τίς ἦν ὁ λόγος τῆς ἰδιαιτέρας ἀποστολῆς τῶν νόμων, ἀφοῦ νομομαθεῖς καὶ νομικὴ σχολὴ δὲν ὑπῆρχον πλέον ἐνταῦθα, ὡς ἐν Βηρυτῷ, ἵνα ὑποθέσῃ τις ὅτι πρὸς αὐτοὺς ἐπέμφθησαν οἱ νόμοι, ὅπως ἐπιθεωρηθῶσι; Τὴν ἐξαιρετικὴν δὲ καὶ τιμητικὴν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἐν τῷ κράτει θέσιν ὑποστηρίζουσι καὶ ἐπιβεβαιοῦσί πως ἥ τε ἐκ τῆς πόλεως ταύτης ἐκλογὴ δύο ἀλλεπαλλήλων αὐτοκρατειρῶν, ἤτοι συζύγων διὰ τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορας, τῆς Εἰρήνης καὶ Θεοδώρας κατὰ τὸν ὄγδοον καὶ ἔνατον αἰῶνα, καὶ ἡ ἄνευ τινὸς ἄλλου σπουδαίου λόγου γενομένη τιμητικὴ ἐπίσκεψις ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου ἐν ἔτει 1019 μετὰ τὸ αἴσιον πέρας τῶν πολυετῶν αὐτοῦ κατὰ τῶν Βουλγάρων ἀγώνων, ἅτινα βεβαίως ἐξαιρετικήν τινα πρὸς τὴν πόλιν ταύτην προσοχὴν καὶ φιλοφροσύνην τῶν αὐτοκρατόρων δηλοῦσι καὶ ὑποστηρίζουσι σπουδαίως τὴν ἰδέαν, ὅτι αἱ Ἀθῆναι καὶ μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν διετήρησαν προνόμιά τινα καὶ ἐξαιρετικὴν θέσιν ἐν τῷ κράτει, οἷα ῥητῶς μαρτυρεῖται ὅτι εἶχον κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα. Συνίσταντο δὲ τὰ προνόμια τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα, ὡς κατωτέρω ἐκτενέστερον θέλομεν ἰδεῖ, ἐν τοῖς ἑξῆς. Οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν οὐδένα τακτικὸν ἐτήσιον φόρον ἐπλήρωνον εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν ταμεῖον, ἀλλ' ἦσαν μόνον ὑποχρεωμένοι νὰ πέμπωσι πρὸς πάντα νέον αὐτοκράτορα στέφανον χρυσοῦν ὡς σημεῖον ὑποταγῆς. Ἡ διοίκησις τῆς πόλεως ἐγίνετο ὑπὸ τῶν πολιτῶν αὐτῶν, οἱ δὲ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος αὐτοκρατορικοὶ διοικηταὶ καὶ λοιποὶ ὑπάλληλοι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐδικαιοῦντο νὰ πατήσωσιν ὡς τοιοῦτοι τὸ ἔδαφος τῆς Ἀττικῆς. Ἐν ἐκτάκτοις δὲ περιστάσεσι συνεισέφερον οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἔκτακτόν τινα φόρον πρὸς κατασκευὴν στόλου, ὁσάκις παρίστατο ἀνάγκη τοιούτου, ἢ καὶ ἄλλα τινὰ μέτρια τέλη.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ὑπὸ τοιοῦτον λοιπὸν πολίτευμα ὁμοιάζον κατὰ μέγα μέρος μὲ τὸ πολίτευμα, ὅπερ εἶχον ἀργότερα ἐπὶ Τουρκοκρατίας, διετέλεσαν αἱ Ἀθῆναι ζῶσαι ἐν ἀφανείᾳ καὶ ἐν ὁλονὲν προβαινούσῃ παρακμῇ καθ' ὅλον τὸ ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ μέχρι φραγκοκρατίας ἐξ ἑπτὰ περίπου αἰώνων χρονικὸν διάστημα, σπανίως μόνον καὶ ὡς ἐν παρόδῳ ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν μνημονευόμεναι καὶ ἀναφαινόμεναι ἐν τῷ μέσῳ τῶν μεγάλων περιπλοκῶν, κινδύνων καὶ γεγονότων, ἅτινα διέτρεξε καὶ ὑπέστη τὸ βυζαντινὸν κράτος κατὰ τὸ ἀπαίσιον ἐκεῖνο καὶ μακρὸν χρονικὸν διάστημα. Αἱ μεγάλαι, ἀλλεπαλλήλοι καὶ πλήρεις συνεπειῶν ἐπιδρομαὶ παντοίων βαρβάρων ἐθνῶν, αἱ πανταχόθεν διαταράξασαι τότε τὸ βυζαντινὸν κράτος, καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ μεταβολαὶ αἱ προελθοῦσαι ἔκ τε τῶν ξενικῶν ἐπιδρομῶν καὶ ἐκ τῆς ἀθλίας, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, καταστάσεως τῆς κυβερνήσεως, ἀπέσπων καθ' ὅλον τοῦτο τὸ χρονικὸν διάστημα ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν προσοχὴν τῶν ἱστορικῶν καὶ χρονογράφων, αἱ δὲ Ἀθῆναι καὶ ἡ λοιπὴ Ἑλλὰς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐλησμονοῦντο καί, ὡς ἀποχωρήσασαι τοῦ πολιτικοῦ σταδίου, σπανιώτατα μόνον μνημονεύονται, καθ' ὅσον μάλιστα ἥ τε Ἑλλὰς καὶ αἱ Ἀθῆναι εἶχον πλέον ἀποβάλει τὸ πρώην γόητρον καὶ τὴν ἀξίαν των καὶ οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ἦσαν ἥκιστα ἐπιδεκτικοὶ ἐνθουσιασμοῦ διὰ τὴν ἀρχαίαν εἰδωλολατρικὴν Ἑλλάδα, ὅπως ἀπασχολῇ αὕτη ἰδιαζόντως τὴν προσοχήν των. Ἐκ τῶν μεγάλων δ' ἐκείνων βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν καὶ ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Ἀττικὴ ἔπαθον οὔτε σπανίως οὔτε ὀλίγον, διότι οἱ βάρβαροι πολλάκις εἰσέβαλον εἰς τὴν χώραν καὶ διέπραξαν μυρία δεινά. Ἡ πόλις

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν Ἀθηνῶν δὲν μνημονεύεταί που ὅτι ἡλώθη ἢ ἐλεηλατήθη ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐκείνων, μνημονεύονται ὅμως συχνὰ εἰσβολαὶ εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ εἶνε φυσικώτατον, ἅτε τῆς Ἀττικῆς παρὰ τὴν ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον ὁδὸν κειμένης, καὶ ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν νὰ ἔπαθε πολλὰ ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν ἐκείνων· διότι οἱ βάρβαροι βεβαίως δὲν ἔλειπον νὰ δηῶσι κατὰ τὴν πρὸ ποδῶν χώραν τῆς Ἀττικῆς μέχρι τοῦ ὠχυρωμένου ἄστεος καὶ νὰ κακῶσιν οὕτω σπουδαιότατα τοὺς κατοίκους τῶν Ἀθηνῶν. Διὰ τοῦτο ἀναγκαῖον καθίσταται νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα καὶ διὰ βραχυτάτων νὰ περιγράψωμεν τὰς εἰσβολάς, ἐξ ὧν ἡ κυρίως Ἑλλὰς καὶ ἡ Ἀττικὴ μετὰ τῶν Ἀθηνῶν ἔπαθον.

Αἱ πρῶται κατὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαὶ προήρχοντο ἐκ βορρᾶ, εἰ καὶ οἱ ταύτας ἐπιχειροῦντες λαοὶ δὲν ἦσαν πάντοτε κάτοικοι καὶ τέκνα τοῦ βορρᾶ. Μόλις εἶχε παρέλθει ἡ φοβερὰ τῶν Οὔννων ἐπιδρομὴ καὶ ἀνεφάνησαν πέραν τοῦ Δουνάβεως ἕτερα βάρβαρα καί, ὡς ἐκεῖνοι, ἐξ ἀνατολῶν προερχόμενα φῦλα, οἱ Σλαῦοι, οἵτινες καὶ ἀμέσως ἤρξαντο νὰ διαβαίνωσι τὸν Δούναβιν καὶ προβαίνοντες μεσημβρινώτερον νὰ λεηλατῶσι τὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας. Ὀλίγον δὲ μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τούτων, ζῶντος ἔτι τοῦ Ἰουστινιανοῦ, εἶχεν ἀναφανῇ καὶ ἀποκατασταθῇ ἐν ταῖς πέραν τοῦ Δουνάβεως βορειοδυτικαῖς χώραις ἐξ ἀνατολῶν καὶ τῆς Ἀσίας ὁρμώμενος ὁ βάρβαρος, ἀλλὰ πολεμικὸς καὶ ἀκμαῖος τῶν Ἀβάρων λαὸς ὑπὸ τὸν ἔμπειρον καὶ πονηρὸν χάνην Βαϊανόν[1]. Οἱ βάρβαροι

[1] Τὰ κατὰ τοὺς Ἀβάρους διηγεῖται ὁ Μένανδρος σ. 282 ἐπ. τῆς ἐν Βόννῃ ἐκδ. τῶν ἀποσπασμάτων του.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

οὗτοι εἶχον ἔλθει ἐνωρὶς ἤδη εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τοὺς Βυζαντινούς, παρ' ὧν ἀντὶ τῆς εἰρήνης ἀπήτουν γῆν καὶ φόρον, οἱ δὲ τοῦ Ἰουστινιανοῦ διάδοχοι Ἰουστῖνος ὁ Β' καὶ Τιβέριος ὁ Β' ἠναγκάσθησαν τῷ ὄντι ἀντὶ ἐτησίου φόρου καὶ πολλῶν δώρων νὰ ἐξαγοράσωσι παρ' αὐτῶν τὴν εἰρήνην καὶ φιλίαν καὶ μετεχειρίσθησαν αὐτοὺς πρὸς καταπολέμησιν καὶ ἐξόντωσιν τῶν λεηλατούντων τὸ κράτος Σλαύων. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι μετὰ πολλὰς ἄλλας εἰσβολὰς ὥρμησαν ἐν ἔτει 577 ἢ 578 περὶ τὰς ἑκατὸν χιλιάδας συμποσούμενοι πρὸς λεηλασίαν τῶν τοῦ κράτους ἐπαρχιῶν, ἐν αἷς ἐπὶ μακρὸν διέμειναν δηοῦντες αὐτὰς φρικτά· εἰς τοῦτο δὲ μεγάλως ἐβοήθησεν αὐτοὺς ἡ κατὰ τὸ ἔτος 578 (?) ὑπὸ τοῦ Τιβερίου γενομένη ἀνάκλησις τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ ἐκ τῶν βορείων ἐπαρχιῶν καὶ ἐξαποστολὴ αὐτοῦ κατὰ τῶν Περσῶν εἰς Ἀσίαν, διὸ διέδραμον οὗτοι τὴν Θράκην μέχρι τοῦ μακροῦ τείχους, τὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν καὶ ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐπὶ μακρὸν φρικτότατα ἐλεηλάτησαν καὶ ἐδήωσαν τὰς χώρας ταύτας[1]. Πρὸς ἀπαλλαγὴν τῶν ἐπαρ-

[1] Τὴν ἐπιδρομὴν ταύτην τῶν Σκλαβηνῶν περιγράφουσιν Ἰωάννης ὁ Ἐφέσου ἐν ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. 6, κεφ. 25, σ. 235 ἐπ. τῆς ἐκ τῆς συριακῆς εἰς τὴν γερμανικὴν μεταφράσεως τοῦ πρωτοτύπου ὑπὸ Schoenfelder, ἐν Μονάχῳ 1862, καὶ ὁ Μένανδρος σελ. 333—334 καὶ 404—407 τῆς ἐν Βόννῃ ἐκδόσεως· ὁ τελευταῖος οὗτος προστίθησιν ὅτι ἡ ἐκδρομὴ ἐξετάθη μέχρις Ἑλλάδος, ἐν οἷς λέγει σ. 404: «Κερατίζομένης τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Σκλαβηνῶν καὶ ἀπανταχόσε ἀλ-«λεπαλλήλων αὐτῇ ἐπηρτημένων τῶν κινδύνων, ὁ Τιβέριος οὐδαμῶς «δύναμιν ἀξιόμαχον ἔχων οὐδὲ πρὸς μίαν μοῖραν τῶν ἀντιπάλων, «μή τί γε καὶ πρὸς πᾶσαν, οὔτε μὴν οἷός τε ὢν πολέμοις σφίσιν «ὑπαντιάζειν τῷ ἀνὰ τοὺς ἑῴους πολέμους τὰς Ῥωμαίων τετράφθαι «δυνάμεις πρεσβεύεται ὡς Βαϊανόν . . . .» κτλ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χιῶν ἐκ τῆς φοβερᾶς ταύτης μάστιγος ὁ διοικητὴς τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ τῶν νήσων Ἰωάννης κατὰ διαταγὴν τοῦ Τιβερίου ἐπεκαλέσθη τὴν συνδρομὴν τοῦ τῶν Ἀβάρων Χάνου Βαϊανοῦ, ὅστις καὶ τῷ ὄντι διαβὰς τὸν Δούναβιν μετὰ 60,000 Ἀβάρων εἰσέβαλεν εἰς τὴν χώραν τῶν Σκλαβηνῶν, ἣν οὗτοι πρὸ πολλοῦ ἤδη διαρκῶς κατεῖχον ἐν ταῖς βορείοις ἐπαρχίαις, καὶ κατέστρεψε πᾶν τὸ πρὸ ποδῶν ἐλευθερώσας καὶ πολλὰς μυριάδας Βυζαντινῶν αἰχμαλώτων κρατουμένων ἐκεῖ ὑπὸ τῶν Σλαύων καὶ ὑποτάξας τοὺς ἐκ τῆς καταστροφῆς ταύτης ὑπολειφθέντας ἐξ αὐτῶν. Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη μεγάλη εἰσβολὴ σλαυϊκῶν φυλῶν εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ἥτις ὅμως δὲν εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα διαρκῆ τῆς φυλῆς ἐκείνης ἐν τῇ χώρᾳ ἐγκατάστασιν, διότι Ἰωάννης ὁ Ἐφέσου ὁμολογεῖ ὅτι ἐπὶ τέλους κατεπολεμήθησαν οὗτοι καὶ ἐξεδιώχθησαν τοῦ κράτους, ἦτο δὲ καὶ φυσικώτατον ν' ἀποσυρθῶσιν εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἰδίας χώρας κατὰ τῶν Ἀ άρων.

Ἡ φιλία ὅμως αὕτη καὶ συνδρομὴ τῶν Ἀβάρων ἐπέπρωτο ν' ἀποβῇ λίαν ἀκριβὴς εἰς τὸ κράτος· διότι ὁ Βαϊανός, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν πληρωμὴν μεγάλου φόρου ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ προσποιούμενος ὅτι δῆθεν ἐσκόπευε νὰ τιμωρήσῃ τοὺς εἰσέτι ἀπειθοῦντας τῶν Σλαύων, ἔκτισε γέφυραν ἐπὶ τοῦ Σαύου καὶ διὰ παντὸς μέτου, πονηρίας, ἀπειλῶν καὶ ὑποσχέσεων ἔλαβεν ἐπὶ τέλους ὑπὸ τὴν κατοχήν του τὸν ἀπώτατον βορειοδυτικὸν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους προμαχῶνα, τὸ ἐπὶ τοῦ Σαύου ὀχυρὸν φρούριον Σέρμιον, ἐν ἔτει 579, ὅθεν τοῦ λοιποῦ ἐξ ἀσφαλοῦς ὁρμώμενος ἐπήνεγκε μέγιστα εἰς τὸ κράτος δεινά, ἐπανειλημμένως αὐτός τε μετὰ τῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀβάρων εἰσβαλὼν καὶ τοὺς ὑποτελεῖς αὐτῷ Σλαύους ἐξαποστείλας κατὰ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους, μάλιστα δ' ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μαυρικίου (582—602). Αἱ ἐπιδρομαὶ ὅμως αὗται τῶν βαρβάρων κατὰ τὰ ἔτη 583 καὶ 586 καὶ τῶν Σλαύων κατὰ τὸ ἔτος 589 ἐξετείνοντο εἰς μόνας τὰς βορείους τοῦ κράτους ἐπαρχίας, τὴν Θρᾴκην καὶ ἴσως καὶ τὴν βόρειον Μακεδονίαν, κατὰ τὴν ῥητὴν τοῦ ἱστοροῦντος αὐτὰς Σιμοκάττου μαρτυρίαν[1]. Ἑτέρα δέ τις μαρτυρία τοῦ ἐξ Ἐπιφανείας τῆς Κοίλης Συρίας ἐκκλησιαστικοῦ ἱστορικοῦ Εὐαγρίου, καθ' ἣν «οἱ Ἄβαρες δὶς μέχρι τοῦ καλουμένου μακροῦ «τείχους (ἐν Θρᾴκῃ) διελάσαντες Σιγγιδόνα, Ἀγχίαλόν τε καὶ τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν καὶ ἑτέρας πόλεις τε «καὶ φρούρια ἐξεπολιόρκησαν καὶ ἠνδραποδίσαντο ἀπολλύντες ἅπαντα καὶ πυρπολοῦντες[2],» δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βεβαία ἀπόδειξις τοῦ ὅτι οἱ Ἄβαροι εἰσέβαλον καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ὡς ὁ Φαλμεράϋερ διετάθη[3]· διότι πρῶτον μὲν ὁ Εὐάγριος ὁμιλεῖ περὶ τῶν εἰσβολῶν τῶν Ἀβάρων καὶ ὄχι τῶν Σλαύων, ὡς ὁ Φαλμεράϋερ ἀρέσκεται νὰ λέγῃ, ἑπομένως περὶ τῶν κατὰ τὰ ἔτη 583 καὶ 586 δύο τῶν Ἀβάρων ἐπιδρομῶν, αἵτινες ἀμφότεραι διηυθύνοντο ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν· ἔπειτα δὲ τὴν Ἑλλάδα κατατάσσει ὁ Εὐάγριος παρὰ τὰς Θρᾳκικὰς πόλεις Σιγγιδόνα καὶ Ἀγχίαλον, ὅπερ ἀναμφηρίστως μεγάλην γεωγραφικὴν ἄγνοιαν τοῦ ἱστορικοῦ καταμαρτυρεῖ, ἄλλως τε καὶ εὐ-

[1] Θεοφύλακτος Σιμοκάττος 2, 12 ἐπ. σ. 91 ἐπ. ἔκδ. Βόννης.

[2] Εὐάγριος ἐκκλησ. ἱστορ. 6, 10 σ. 452 ἔκδ. Βόννης.

[3] Falmerayer, Geschichte der Halbinsel Morea, μέρος Α', 1830, σ. 179 ἐπ. 181.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κόλως ἐξηγουμένην ἔκ τε τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ἔζη, τῆς Κοίλης Συρίας, καὶ τῆς ἐποχῆς. Ὥστε οἱ Ἄβαροι καὶ Σλαῦοι κατὰ τὰς ἀπὸ τοῦ ἔτους 583—589 ἐπιδρομάς των μόνον εἰς τὰς βορείους τοῦ κράτους ἐπαρχίας εἶνε βέβαιον ὅτι εἰσέβαλον. Ἔκτοτε δὲ περατωθέντος προσωρινῶς τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου καὶ τῶν βυζαντινῶν στρατευμάτων ἐπανακαμψάντων εἰς Εὐρώπην, ἤλλαξαν τὰ πράγματα φάσιν καὶ οἱ Ἄβαροι ἀπὸ τῆς ἐπιθετικῆς μετέστησαν κατ' ὀλίγον εἰς παθητικὴν θέσιν, μέχρις οὗ ἐν ἔτει 600 ἐκλείσθη μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ τότε αὐτοκράτορος Μαυρικίου βραχυχρόνιος εἰρήνη· καθ' ὅλον ὅμως τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα θέατρον τοῦ πολέμου ἦσαν αἱ βόρειοι τοῦ κράτους ἐπαρχίαι μέχρι Θεσσαλονίκης[1].

Ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας τοῦ αἱμοβόρου φονέως καὶ διαδόχου τοῦ Μαυρικίου Φωκᾶ (602—610) αἱ συμφοραὶ τοῦ κράτους ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν ἐπολλαπλασιάσθησαν, αἱ τῶν Σλαύων ὅμως καὶ Ἀβάρων φρικταὶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο δηώσεις περιωρίζοντο εἰς μόνας τὰς βορείους καὶ βορειοδυτικὰς ἐπαρχίας, τὰς περὶ τοῦ Ἴστρου χώρας καὶ τὴν Δαλματίαν, ἐνῷ ταὐτοχρόνως οἱ Πέρσαι σπουδαίως ἠπείλουν τὸ κράτος ἐξ ἀνατολῶν.

Ἐπὶ δὲ τοῦ διαδεχθέντος τὸν Φωκᾶν Ἡρακλείου (610—641) οἱ ἐκ μέρους τῶν βαρβάρων πόλεμοι ἀδιακόπως ἐξηκολούθουν καὶ οἱ Ἄβαροι καὶ Σλαῦοι διαβάντες καὶ πάλιν τὸν Δούναβιν εἶχον ἤδη μονίμως ἐγ-

[1] Ἴδε τὴν ἐξιστόρησιν τῶν πολέμων τούτων παρὰ Θεοφυλάκτῳ Σιμοκάττῃ βιβλ. 1, 3—8 καὶ 7, 13—15· παρὰ Θεοφάνει Χρονικ. τόμ. Α', σ. 389 ἑπ. καὶ παρὰ Κεδρηνῷ σ. 690 ἑπ. τοῦ Α' τόμου, κατὰ τὴν ἐν Βόννῃ ἔκδοσιν πάντων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατασταθῆ ἔν τισιν ἐγκαταλελειμμέναις καὶ ἐρημωθείσαις χώραις τῶν βορείων ἐπαρχιῶν, ἃς ὁ αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος συνετῶς ποιῶν ἑκουσίως παρεχώρησεν αὐτοῖς. Οἱ Χρωβάτοι λ. χ., οἱ μετὰ ταῦτα Κροάται, σλαυϊκὴ φυλή, ἔλαβον παρ' αὐτοῦ τὴν ἄδειαν νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐν Δαλματίᾳ, ἀφοῦ ἐκδιώξωσιν ἐκεῖθεν τοὺς Ἀβάρους[1]. Ἑτέρα δέ τις σλαυϊκὴ φυλή, οἱ Σέρβλοι ἢ Σέρβοι, ἐγκατεστάθησαν παρὰ τοῖς Χρωβάταις ἐν Δαρδανίᾳ μέχρι τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς Μοισίας, ἐξ ὧν ἔπειτα ἡ χώρα ἐκείνη Σερβία ἐκλήθη[2]. Ἐπὶ Ἡρακλείου ἤδη εἶχεν ἀναφανῆ παρὰ τὸν Δούναβιν ἐπίσης ἐξ ἀνατολῶν προερχόμενον καὶ τὸ τῶν Βουλγάρων ἔθνος[3], ὅπερ ὁ Ἡράκλειος λίαν ἐπιτηδείως μετεχειρίσθη πρὸς ἐξόντωσιν τῶν μέχρι τοῦδε φοβερῶν τοῦ κράτους πολεμίων Ἀβάρων· οὗτοι ὑποχωροῦσιν ἔκτοτε ἀπέναντι τῆς νεαρᾶς καὶ ἀκμαίας τῶν Βουλγάρων φυλῆς καὶ ἐπὶ τέλους ἐκλείπουσιν ὁλοτελῶς ἐκ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς. Οὕτω λοιπὸν οἱ μὲν Ἄβαροι ἐξωντώθησαν, πολλὰ δὲ σλαυϊκὰ φῦλα ἐγκατεστάθησαν πολλαχοῦ τῶν βορείων ἐπαρχιῶν μέχρι τῶν πέριξ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ Στρυμόνος χωρῶν. Περὶ δὲ ἐγκαταστάσεως σλαυϊκῆς τινος φυλῆς μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔτι μεσημβρινώτερον καὶ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι

[1] Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν, τόμ. Γ', σ. 128 ἐπ. ἔκδ. Βόννης.

[2] Αὐτόθι, τόμ. Γ', σ. 145—164, ἔκδ. Βόννης.

[3] Ἡ τουρκομανικὴ αὕτη φυλή, κατά τινας εἶχεν ἀναφανῆ ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει ἤδη κατὰ τὰ τέλη τοῦ πέμπτου μ. Χ. αἰῶνος, ὅτε εἰσέβαλον καὶ οἱ συγγενεῖς αὐτῶν Οὖννοι. Φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ τοῦτο παραδεχόμενοι συγχέουσιν αὐτοὺς πρὸς τοὺς Οὖννους.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

οὐδεμία θετικὴ εἴδησις ὑπάρχει. Ἐπίσης καὶ ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Ἡρακλείου Κώνσταντος τοῦ Β′ (641—668) οὐδεμία τοιαύτη ἐγκατάστασις μεσημβρινώτερον ἐγένετο, καθόσον μάλιστα καὶ τὰς περὶ τὴν Θεσσαλονίκην ἐγκατεστημένας καὶ πάντοτε ἀνησυχούσας σλαυϊκὰς φυλάς, τὴν ἐν Μακεδονίᾳ Σκλαβηνίαν, ἐκστρατεύσας ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἐν ἔτει 657 καὶ καταπολεμήσας πλείστους μὲν αὐτῶν ἠχμαλώτισε, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐντελῶς καθυπέταξεν[1].

Ἤδη ὅμως ἀνεφάνησαν νέοι τοῦ κράτους πολέμιοι. Ὡς ἄλλοτε οἱ Ἀβαροι ἀπὸ συμμάχων ἐγένοντο οἱ φοβερώτεροι τοῦ κράτους πολέμιοι, οὕτω καὶ οἱ Βούλγαροι νῦν, ἀφοῦ πρῶτον ἐβοήθησαν τοὺς Βυζαντινοὺς κατὰ τῶν Ἀβάρων, μετεβλήθησαν ἔπειτα εἰς φοβεροὺς αὐτῶν πολεμίους. Ἐπὶ τῆς ἀτυχοῦς βασιλείας τοῦ διαδεχθέντος Κώνσταντα τὸν Β′ Κωνσταντίνου Δ′ τοῦ Πωγωνάτου (668—685) οἱ Βούλγαροι καὶ τὰ ὑπολειπόμενα σλαυϊκὰ φῦλα, ἐπωφελούμενοι τὰς τῶν Ἀράβων ἐκ μεσημβρίας ἐπανειλημμένας κατὰ τοῦ κράτους ἐπιδρομάς, πολιορκίας παραλίων πόλεων καὶ λεηλασίας, ὥρμησαν καὶ οὗτοι οἱ μὲν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, οἱ δ' ἐπὶ τὴν Θεσσαλονίκην, ἕτεροι δ' ἐπὶ πλοιαρίων καὶ ἔτι μεσημβρινώτερον. Κατὰ τὸν βιογράφον τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐπὶ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Ἰωάννου τοῦ Β′ (675—681), ἐγένοντο ἐπανειλημμέναι πολιορκίαι καὶ προσβολαὶ ἐκ μέρους τῶν περὶ τὸν Στρυμόνα ἐγκατεστημένων Σλαύων κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης πρὸς ἐκπολιόρκησιν αὐτῆς, αἵτινες ὅμως

[1] Θεοφάνης τόμ. Α′, σ. 330. Κεδρηνὸς τόμ. Α′, σ. 761 ἐκδόσεων Βόννης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πᾶσαι ἀπεκρούσθησαν διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ προστάτου τῆς πόλεως ἁγίου Δημητρίου[1]. Ἐν ἔτει 675, ὅτε οἱ Ἄραβες τετάρτην ἤδη φορὰν ἐπολιόρκουν τὴν Κωνσταντινούπολιν, στίφη Σλαύων ἄπειρα, ἐπὶ πλοιαρίων καὶ λέμβων περιπλανώμενα ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει, ἐλεηλάτησαν καὶ ἐδήωσαν τὰ παράλια τῆς Θεσσαλίας, Ἑλλάδος, Ἠπείρου, Ἰλλυρίας, τὰς νήσους, καὶ αὐτῆς τῆς Μ. Ἀσίας τὰς ἀκτάς, ἔπειτα δ' εἰσπλεύσαντες εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον καὶ ἐνωθέντες μετὰ πολλῶν ἐν ταῖς περὶ τὴν Θεσσαλονίκην χώραις ἐγκατεστημένων ὁμοεθνῶν των, ἐπεχείρησαν στενὴν τῆς πόλεως ταύτης πολιορκίαν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν. Ἡ ἐπιχείρησις ὅμως αὕτη οἰκτρῶς, κατὰ τὸν βιογράφον, ἀπέτυχε καὶ πάλιν διὰ τῆς βοηθείας τοῦ ἁγίου Δημητρίου. Δύο μετὰ ταῦτα ἔτη, 677, οἱ Σλαῦοι προσκαλέσαντες εἰς ἐπικουρίαν καὶ τοὺς Βουλγάρους καὶ τὸν Χάνην τῶν Ἀβάρων (?) ἐπολιόρκησαν καὶ πάλιν τὴν πόλιν, ἀλλὰ πάλιν ἔσωσεν αὐτὴν ὁ προστάτης Ἅγιος καὶ ὁ ἀτρόμητος αὐτῆς μητροπολίτης. Ἡ ἡσυχία ὅμως τῆς πόλεως οὔτε νῦν διήρκεσε πολύ, διότι τῷ 678—680 καὶ πάλιν ἐπὶ δύο ὁλόκληρα ἔτη καὶ ἐν ἔτει 681 ἐκ νέου ἐπολιόρκησαν οἱ βάρβαροι τὴν πόλιν ταύτην, ἀλλ' ἀνωφελῶς· κατὰ δὲ τὸ ἔτος 687 ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β' (685—695), ἐπεχείρησαν νέας κατὰ θάλασσαν ἐπιδρομὰς εἰς τὰ ἑλληνικὰ παράλια.

Ἐκ πάντων τούτων οὐδὲν ἀναφέρουσιν οἱ Βυζαντινοὶ καὶ χρονογράφοι, ἀλλ' οὗτοι διηγοῦνται μό-

[1] Ἴδε τῆς συλλογῆς Acta sanctorum κεφ. 188—193, τόμ. Δ', σ. 162—174· πρβ. δὲ καὶ Tafel, de Thessalonica ejusque agro ἐν Βερολίνῳ 1839 σ. 77 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νον καὶ περιγράφουσι τοὺς ἀλλεπαλλήλους κινδύνους τῆς πρωτευούσης τοῦ κράτους ἀπὸ μὲν τοῦ 674—678 ἐκ μέρους τῶν Ἀράβων, ἀπὸ δὲ τοῦ 679 καὶ ἑξῆς ἐκ μέρους τῶν Βουλγάρων. Οἱ κατὰ τῶν τελευταίων τούτων πόλεμοι ἐκώλυσαν ἴσως τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον νὰ πέμψῃ βοήθειαν εἰς Θεσσαλονίκην, ἐπὶ τέλους ὅμως οἱ μὲν Βούλγαροι ἐγκατεστάθησαν ἐντὸς τοῦ κράτους ἐν τῇ χώρᾳ τῇ ἀπ' αὐτῶν ἔκτοτε Βουλγαρίᾳ κληθείσῃ, οἱ δὲ περὶ τὸν Στρυμόνα Σλαῦοι, εἰ καὶ ἀπέτυχεν ἡ κατ' αὐτῶν ἐν ἔτει 688 γενομένη ἐκστρατεία, ἐπὶ τέλους ὑπετάγησαν καί τινες μὲν ἔμειναν καὶ πάλιν ἐν ταῖς περὶ τὸν Στρυμόνα χώραις, ἄλλοι δὲ μετῳκίσθησαν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἔζων ἐν εἰρήνῃ χρησιμεύοντες ὡς στρατιῶται εἰς τοὺς Βυζαντινούς, καὶ οὕτως ἐτελείωσαν ἐπὶ τοῦ παρόντος οἱ μακροὶ οὗτοι καὶ καταστρεπτικοὶ πόλεμοι[1]. Εἰς τὴν συνδρομὴν τῶν εἰρηνευσάντων Βουλγάρων ὤφειλεν ὁ ἐν ἔτει 695 ὑπὸ Λεοντίου ἐκθρονισθεὶς καὶ ἐξορισθεὶς τύραννος Ἰουστινιανὸς ὁ Β' τὴν ἐν ἔτει 705 ἐκ δευτέρου ἐνθρόνισίν του, ἐν ἔτει δὲ 711 βοηθοῦσιν αὐτὸν κατὰ τοῦ ἀποστάτου Φιλιππικοῦ Δαρδάνου ἀποτελεσματικῶς, ἐπὶ τέλους ὅμως συνεβιβάσθησαν μετὰ τοῦ νέου ἀναγορευθέντος αὐτοκράτορος Ἀναστασίου τοῦ Β' (711—713) καὶ ἠναγκάσθησαν ἀργότερα ἐν ἔτει 716 νὰ ὑποχωρήσωσιν ἀπέναντι τῆς δραστηριό-

1 Ἴδε περὶ τούτων Νικηφόρον Κωνσταντινοπολίτην σ. 39 ἔκδ. Βόννης, Θεοφάνη τόμ. Α', σ. 549 ἐπ. 558. Λέοντα Γραμματικὸν σ. 161 ἐπ. Κεδρηνὸν τόμ. Α', σ. 766 ἐπ., τὸν βιογράφον τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἔνθ. ἀνωτ. κεφ. 190 ἐπ. καὶ Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον Περὶ θεμάτων τόμ. Γ', σ. 50 πάντας ἐκδόσ. Βόννης ἐκτὸς τοῦ βιογράφου τοῦ ἁγίου Δημητρίου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τητος Λέοντος τοῦ Γ' τοῦ Ἰσαύρου. Ἔκτοτε δ' ἐπὶ τεσσαράκοντα περίπου ἔτη, μέχρι τοῦ ἔτους 762, οὐδὲν περὶ Βουλγάρων ἀναφέρεται.

Μέχρι τοῦδε λοιπὸν οἵ τε Σλαῦοι καὶ οἱ Βούλγαροι ἐν μόναις ταῖς βορείοις καὶ βορειοδυτικαῖς τοῦ κράτους ἐπαρχίαις, τὸ μεσημβρινώτερον μέχρι Στρυμόνος καὶ τῶν πέριξ τῆς Θεσσαλονίκης, κατώρθωσαν νὰ ἐγκατασταθῶσιν, εἰς δὲ τὴν κυρίως Ἑλλάδα ἐποιήσαντο μὲν εἰσβολάς τινας, ἐπιδρομὰς καὶ δηώσεις, οὐδεμία ὅμως περὶ ἐγκαταστάσεως αὐτῶν ἐνταῦθα βεβαία καὶ ὁριστικὴ εἴδησις ὑπάρχει.

Ἄλλως ὅμως ἔχουσι τὰ πράγματα ἀπὸ τοῦδε καὶ ἑξῆς, ἰδίως δ' ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Ἰσαύρων (716—807), ἔν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ ἐν ὅλῳ τῷ κράτει. Ἡ δραστήριος αὕτη τῶν ἀναμορφωτῶν βυζαντινῶν ἡγεμόνων δυναστεία προσεπάθησεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ν' ἀναδιοργανώσῃ καὶ ἀναζωογονήσῃ πάντας τοὺς κλάδους τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς κοινωνίας τοῦ σχεδὸν παραλελυμένου κράτους. Ἐκ τῶν μεταρρυθμίσεων τῶν ἡγεμόνων τούτων ἡ σπουδαιοτέρα ἦν ἡ ἀπαγόρευσις τῆς εἰκονολατρείας, ὅθεν εἰκονοκλάσται βασιλεῖς ἐκλήθησαν. Ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη, ἥτις φαίνεται μετὰ πάσης αὐστηρότητος διεξήχθη ὑπὸ Λέοντος τοῦ Γ', ἠρέθισεν ἐπὶ τοσοῦτον τοὺς κατοίκους τῆς ἰδίως Ἑλλάδος (Ἑλλαδικοὺς) καὶ τῶν νήσων, ὥστε ἐκηρύχθησαν ἀπὸ κοινοῦ καὶ διὰ τῆς βίας κατὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν διαταγῶν καὶ καταρτίσαντες στόλον ἐξεκίνησαν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ τουρμάρχου τῆς Ἑλλάδος Ἀγαλλιανοῦ καί τινος Στεφάνου, πιθανῶς ἀρχηγοῦ τῶν νησιωτῶν, ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἐκθρονίσωσι

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὸν Λέοντα καὶ ἀναβιβάσωσιν ἐπὶ τὸν θρόνον τὸν ὑπ' αὐτῶν ἀναγορευθέντα βασιλέα Κοσμᾶν. Ἡ παράτολμος ὅμως αὕτη τῶν «Ἑλλαδικῶν» ἐπιχείρησις ἀπέτυχεν, ὡς ἦν ἐπόμενον, οἰκτρῶς καὶ ἡ βεβιασμένη αὐτῶν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔφοδος κατὰ τὴν 18ην Ἀπριλίου 727 ἀπεκρούσθη τοσοῦτον ἀποτελεσματικῶς, ὥστε οἱ μὲν πλεῖστοι τῶν τολμητιῶν ἐκείνων εὗρον τὸν θάνατον ἐν τοῖς κύμασι τῆς Προποντίδος μετὰ τοῦ Ἀγαλλιανοῦ, οἱ δὲ λοιποὶ κακῶς διεσώθησαν καὶ ὁ ἐπίδοξος αὐτοκράτωρ Κοσμᾶς μετὰ τοῦ ἑτέρου ἀρχηγοῦ τῶν στασιωτῶν Στεφάνου ἐξέπνευσαν ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ δημίου[1]. Τὸ περιστατικὸν τοῦτο εἶνε λίαν χαρακτηριστικὸν τῆς τότε τῆς Ἑλλάδος καταστάσεως, διότι δείκνυσιν ὅτι οἱ Ἕλληνες οὐ μόνον δὲν ἀπησχολοῦντο ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ ὑπὸ ἐπιδρομέων, ἀλλὰ καὶ ἀρκετὰς ἐκέκτηντο δυνάμεις πρὸς ἐξοπλισμὸν ὁλοκλήρου στόλου.

Ἔτι ὅμως σπουδαιοτέρα διὰ τὴν καθ' αὐτὸ Ἑλλάδα ὑπῆρξεν ἡ κυβέρνησις τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου Λέοντος τοῦ Γ', Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου (741—775). Κατὰ τὰ ἔτη 746—747 λοιμὸς φοβερὸς ἐκ δυσμῶν προερχόμενος ἐνέσκηψεν εἰς τὴν χώραν, ὅστις ἀπὸ τοῦ πρώτου τῆς διαδόσεως αὐτοῦ τόπου, τῆς Μονεμβασίας, καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα μέχρι Κωνσταντινουπόλεως διαδοθείς, ἐπήνεγκε τοσαύτην φθορὰν εἰς τοὺς κατοίκους, ὥστε δὲν διεσώζετο, εἰμὴ ὅστις «ὡς πορρωτάτω τούτων τῶν χωρῶν ἀπέδρα[2].» Συγχρόνως δ' ἀναγγέλ-

[1] Νικηφόρος Κωνσταντινοπολίτης σ. 64—65. Θεοφάνης τόμ. Α', σ. 623. Κεδρηνὸς τόμ. Α', σ. 776, ἐκδόσεων Βόννης.

[2] Θεοφάνης τόμ. Α', σ. 651—653. Κεδρηνὸς σ. 7—8. τόμ. Β', Λέων Γραμματικὸς σ. 184 καὶ Μιχαὴλ Γλυκᾶς σ. 526 ἐκδ. Βόννης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λεται ἡμῖν διὰ πρώτην φορὰν ῥητῶς καὶ ὡρισμένως ὅτι Σλαῦοι εἰσβαλόντες κατέσχον ὅλην τὴν ἀνοικτὴν χώραν τῆς Ἑλλάδος. Στίφη δηλ. πολλὰ ἐκ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ περὶ τὸν Στρυμόνα ἐγκατεστημένων Σλαύων, οἵτινες κατ' ὀλίγον καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ μέχρι τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου εἶχον ἐπεκτείνει τὰς ἀσκήσεις των, ἐπωφελούμενα, φαίνεται, τὴν ἐκ τῆς νόσου ἐρήμωσιν τῆς ἑλληνικῆς χώρας καὶ τὴν ἐντεῦθεν παράλυσιν τῆς ἐπαγρυπνήσεως τῆς διοικητικῆς ἐξουσίας, ἀφῆκαν τὰς μέχρι τοῦδε κατοικίας των καὶ προβάντα μεσημβρινῶς κατέλαβον τὴν σχεδὸν ἔρημον μείνασαν ἀνοικτὴν χώραν τῆς Ἑλλάδος. Τὴν περὶ τούτου εἴδησιν διέσωσεν ἡμῖν ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος ἐν τῇ περὶ Θεμάτων αὐτοῦ πραγματείᾳ, ἐν ᾗ λέγει περὶ Πελοποννήσου ὅτι «ἐσλαβώθη πᾶσα ἡ χώρα καὶ γέγο-«νε βάρβαρος, ὅτε ὁ λοιμικὸς θάνατος πᾶσαν ἐβόσκε-«το τὴν οἰκουμένην, ὁπηνίκα Κωνσταντῖνος ὁ τῆς κο-«πρίας ἐπώνυμος τὰ σκῆπτρα τῆς τῶν Ῥωμαίων διεῖ-«πεν ἀρχῆς[1].» Ὅτι δὲ διὰ τοῦ «ἐσλαβώθη» θέλει νὰ εἴπῃ ὁ συγγραφεὺς ἐνταῦθα ὅτι ὑπὸ Σλαύων κατελήφθη καὶ ὄχι ἁπλῶς ἐδουλώθη, ὡς τινες ἠθέλησαν νὰ ἑρμηνεύσωσι τὴν λέξιν, εἶνε ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας· διότι ἂν ἡ λέξις ἐσήμαινεν «ἐδουλώθη,» ὑπὸ τίνων τότε ἐγένετο ἡ δούλωσις; Ἔπειτα δὲ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἐπεξηγεῖ τὴν σημασίαν τοῦ ἐσλαβώθη ἀμέσως κατωτέρω, ἐν οἷς διηγεῖται ὅτι Πελοποννήσιός τις ἐπὶ εὐγενείᾳ καυχώμενος ἐσκώφθη ἕνεκα τούτου ὑπὸ τοῦ γραμματικοῦ Εὐφημίου διὰ τοῦ ἰαμβείου:

γαρασδοειδὴς ὄψις ἐσλαβωμένη,

[1] Περὶ Θεμάτων 2, 6, τόμ. Γ', σ. 53—54 τῆς ἐν Βόννῃ ἐκδόσεως

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὅπερ ἀναμφιβόλως δὲν ὑπενόει τὴν ἐκ δούλων τοῦ Πελοποννησίου καταγωγήν, ἀλλὰ τὴν ἐκ Σλαύων, διότι δὲν ἀπέβλεπε μόνον αὐτὸν προσωπικῶς, ἀλλὰ πάντας τοὺς Πελοποννησίους.

Ὁ δ' αὐτοκράτωρ ἦτο κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀπησχολημένος ὑπὸ πολέμων κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν περὶ Στρυμόνα ἐναπομεινάντων Σλαύων, ὧν τοὺς τελευταίους καὶ πάλιν κατεπολέμησεν, ὑπέταξε καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος εἰς Ἀσίαν μετῴκισε. Τούτου ἕνεκα οἱ εἰς Ἑλλάδα εἰσβαλόντες ἔμειναν ἀνενόχλητοι ἐπὶ τοῦ παρόντος καὶ ἦγον καὶ ἔφερον τὴν ἀνοικτὴν χώραν μέχρι τοῦ 783, ὅτε ἡ Ἀθηναία τὴν πατρίδα αὐτοκράτειρα Εἰρήνη, σύζυγος τοῦ διαδεχθέντος τὸν Κοπρώνυμον Λέοντος τοῦ Δ' (775—780) καὶ μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἄρχουσα ὡς κηδεμὼν τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ της Κωνσταντίνου τοῦ ΣΤ' (780—797), ἐξαπέστειλε τέλος κατὰ τῶν Σλαύων τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἑλλάδος τὸν πατρίκιον Σταυράκιον, ὅστις καθυπέταξε τοὺς βαρβάρους τούτους καὶ ἐποίησεν αὐτοὺς φόρου ὑποτελεῖς, ἀφήσας ὅμως αὐτοὺς ἐν τῇ χώρᾳ[1]. Ἐκ ταύτης τῆς ὑποτελοῦς θέσεώς των ἐδοκίμασαν οἱ Σλαῦοι τῆς Πελοποννήσου, ἔνθα φαίνεται ὅτι ἦσαν οἱ πλεῖστοι, ν' ἀνακτήσωσι τὴν προτέραν ἐλευθερίαν των καὶ ἀποστατήσαντες ἤρξαντο νὰ λεηλατῶσι τὰς τῶν γειτόνων των Ἑλλήνων κτήσεις καὶ κατοικίας καὶ τέλος ἐτράπησαν ἐπὶ τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν, ἔχοντες κατὰ θάλασσαν ἀρωγοὺς καὶ τοὺς Ἄραβας. Ἡ πόλις

[1] Θεοφάνης τόμ. Α', σ. 707. Κεδρηνὸς τόμ. Β', σ. 21. Δέων Γραμματικὸς σ. 191 ἐκδόσεων Βόννης· πρβ. καὶ Tafel, de Thessalonica... κτλ. σ. 106.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὅμως αὕτη, ἥτις εἰς μάτην περιέμεινεν ἐπὶ μακρὸν τὴν ἐπικουρίαν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατηγοῦ ἐκ Κορίνθου καὶ εἶχε περιέλθει εἰς μεγίστην ἀνάγκην δι' ἔλλειψιν τῶν ἐπιτηδείων, τέλος ἐσώθη χάρις εἰς τὸ ἀπελπιστικὸν θάρρος τῶν κατοίκων της, οἵτινες, ἔξοδον κατὰ τῶν πολιορκητῶν ποιήσαντες, ἐνίκησαν αὐτοὺς κατὰ κράτος καὶ ὑπεδούλωσαν, ἔχοντες εἰς τοῦτο μέγα ἀρωγὸν τὸν προστάτην τῆς πόλεως ἅγιον Ἀνδρέαν[1]. Ταῦτα δὲ πάντα συνέβησαν ἐν ἔτει 807 κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Α' (802—811)· διότι κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ὁ στόλος τοῦ καλίφου τῶν Ἀράβων μνημονεύεται ὅτι ἐπετέθη κατὰ τῶν ἑλληνικῶν νήσων καὶ παραλίων. Ἔκτοτε δ' οἱ Σλαῦοι τῆς Πελοποννήσου, ὀλιγοστεύσαντες καὶ ἀδυνατήσαντες, ἐξηκολούθουν νὰ ζῶσιν ἐκεῖ διαρκῶς σχεδόν, ἀβλαβεῖς ὄντες εἰς τοὺς λοιποὺς κατοίκους τῆς χώρας.

Τὸ συμβὰν τοῦτο τῆς ἀποστασίας καὶ ὑποταγῆς τῶν Σλαύων τῆς Πελοποννήσου ἀναφέρεται καὶ ἔν τινι πατριαρχικῇ ἐπιστολῇ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Νικολάου τοῦ Β' (1084—1111) πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον τὸν Α', ἐν ᾗ λέγεται ὅτι ἀδίκως ὁ αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος ἀφῄρεσε τὸν μητροπολίτην Πατρῶν πολλὰ τῶν προνομίων του, διότι ταῦτα παρεχωρήθησαν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ Πατρῶν ἐξ εὐγνωμοσύνης διὰ τὸ θαῦμα τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ὑπὸ Νικηφόρου τοῦ Α', «ἐν τῇ καταστροφῇ τῶν Ἀβάρων .... ἐπὶ διακο-«σίοις δεκαοκτὼ χρόνοις ὅλοις κατασχόντων τὴν Πε-«λοπόννησον καὶ τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς ἀποτεμομένων,

[1] Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν, κεφ. 49 ἢ τόμ. Γ', σ. 217—220, ἔκδοσ. Βόννης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«ὡς μηδὲ πόδα βαλεῖν ὅλως δύνασθαι ἐν αὐτῇ Ῥω-
«μαῖον ἄνδρα· ἐν μιᾷ δὲ ὥρᾳ τούτων μὲν ἀφανισθέν-
«των, τῆς δὲ χώρας ἁπάσης τοῖς ῥωμαϊκοῖς σκή-
«πτροις ἐπανελθούσης[1].» Ὅτι τὸ ἀνωτέρω ὑπὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου ἐξιστορούμενον, συμβὰν ἐννοεῖται, οὐδεμία ὑφίσταται ἀμφιβολία, ἱστορικὴ ὅμως ἄγνοια καὶ ἐκ θρησκευτικοῦ ζήλου προερχομένη ὑπερβολὴ ἐκφράσεως παραμορφοῦσι τὴν ἀλήθειαν τοῦ πράγματος· διότι ἀντὶ Σλαύων Ἄβαροι ἀποκαλοῦνται οἱ βάρβαροι πολιορκηταὶ καὶ τούτου ἕνεκα ὑπολογίζεται ἡ ἐν Πελοποννήσῳ αὐτῶν διαμονὴ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν εἰσβολῶν τῶν Ἀβάρων εἰς τὸ κράτος περὶ τὰ τέλη τοῦ ἕκτου αἰῶνος. Ὅτι δὲ δὲν εἶνε ἀληθὲς τὸ ἐν τῇ ἐπιστολῇ λεγόμενον, ὅτι ἐπὶ διακόσια δεκαοκτὼ ἔτη οὐδεὶς Ῥωμαῖος, ἤτοι Βυζαντινός, ἠδύνατο νὰ βάλῃ τὸν πόδα του ἐπὶ τῆς χώρας, ἐξάγεται ἔκ τε τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς μαρτυρούσης ὅτι αἱ Πάτραι ἦσαν ἐν χερσὶ τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἐκ τοῦ Πορφυρογεννήτου μαρτυροῦντος ὅτι καὶ ἡ Κόρινθος, ὡς πιθανῶς καὶ πᾶσαι αἱ ὀχυραὶ πόλεις, κατείχετο ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, καὶ πρὸ πάντων ἐκ τῆς εἰδήσεως ὅτι ὁ Σταυράκης ὑπὸ τῆς Εἰρήνης ἐν ἔτει 783 ἐξαποσταλείς, κατεπολέμησε καὶ καθυπέταξε τοὺς πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἰσβαλόντας Σλαύους. Ἡ τῆς πατριαρχικῆς λοιπὸν ἐπιστολῆς μαρτυρία οὐδαμῶς ἰσχύει ν' ἀποδείξῃ τὸν διϊσχυρισμὸν τοῦ Fallmerayer, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ χώρα ἐξεσλαυώθη καὶ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐξωντώθη ἤδη κατὰ τὰ τέλη τοῦ

[1] Ἡ ἄνευ χρονολογίας ἐπιστολὴ αὕτη εὑρίσκεται παρὰ J. Leunclavius, Juris graeco-romani tomi duo ἐν Φραγκοφούρτῃ 1596 εἰς φύλλον, σ. 278—279.

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἕκτου μ. Χ. αἰῶνος[1]. Τὸ δὲ μόνον βέβαιον εἶνε ὅτι κατὰ πρῶτον ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου, καθ' ὃν χρόνον ὁ φοβερὸς λοιμὸς ἐλυμαίνετο τὴν Ἑλλάδα (746—747) ἀναφέρεται ῥητῶς ἐγκατάστασις τῶν Σλαύων ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἐν καταστάσει ὑποτελεῖ καὶ τεταπεινωμένῃ, ἰδίως μετὰ τὰ συμβάντα τῶν Πατρῶν ἐν ἔτει 807.

Ἔκτοτε πρὸς ταῖς ἐπιδρομαῖς τῶν Σλαύων καὶ τῶν Βουλγάρων προστίθενται καὶ αἱ τῶν Σαρακηνῶν. Πρὸς τοὺς Βουλγάρους ἐκλείσθη ἐν ἔτει 817 πεντηκονταετὴς εἰρήνη, ἥτις ἀμφοτέρωθεν αὐστηρῶς σχεδὸν ἐτηρήθη. Μετὰ δὲ τὸ πέρας τῆς εἰρήνης ἤρξαντο οἱ Βούλγαροι καὶ πάλιν κινούμενοι κατὰ τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης, ἀπεκρούσθησαν ὅμως ἐπανειλημμένως καὶ κατεπολεμήθησαν ὑπὸ τοῦ τότε αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Γ' (842—867), ὅστις κατὰ τὰ ἔτη 852 καὶ 856 αὐτοπροσώπως ἐκστρατεύσας εἰσέβαλεν εἰς τὴν χώραν τῶν Βουλγάρων, μέχρις ὅτου ἐν ἔτει 861 ἐδέξαντο τὸν χριστιανισμὸν καὶ ὑποσχεθέντες βίον εἰρηνικὸν ἔλαβον πρὸς κατοικίαν καὶ τὴν Ζαγορᾶν ἐν Θράκῃ ἐντεῦθεν τοῦ Αἵμου. Τοὺς Βουλγάρους ἐμιμήθησαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ τὰ σλαυϊκὰ φῦλα, ἡ ἐντελὴς ὅμως προσηλύτησις τῶν βαρβάρων ἀπετελείωσεν ἐπὶ Βασιλείου Α' τοῦ Μακεδόνος (867—886), τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς δραστηρίου καὶ γενναίας ἐκείνης δυναστείας τῶν Μακεδόνων βασιλέων, ἥτις ἐκράτησε τὸν θρόνον μέχρι τοῦ

[1] Fallmerayer, Geschichte der Halbinsel Morea, μέρ. Α', σ. 183 ἐπ. ἔκδ. 1830. Τὴν Ἀττικὴν κατ' ἀρχὰς ἐξήρει τῆς γενικῆς καταστροφῆς ὁ ἑλληνοφάγος Γερμανός, ἔπειτα ὅμως μετανοήσας ἤλλαξε καὶ περὶ τούτου γνώμην, ὡς θέλομεν ἰδεῖ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1056 καὶ ἦτο προωρισμένη ν' ἀπαλλάξῃ διὰ παντὸς τὸ κράτος ἀπὸ τοῦ ἐκ τῶν Βουλγάρων καὶ Σλαύων κινδύνου. Οἱ Βούλγαροι βασιλεῖς καὶ χριστιανοὶ γενόμενοι δὲν ἔπαυσαν ἐπαναλαμβάνοντες ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὰς ἐχθροπραξίας, προβάντες ἐνίοτε ἐν ταῖς ἐπιδρομαῖς των μέχρι Νικοπόλεως ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἠπείρῳ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως πάλιν ἀπεχώρουν εἰς τὰ ἴδια, ἐνικῶντο ἢ ἐπιτηδείως ἀπησχολοῦντο ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν δι' ἄλλων βαρβάρων, προσκαλουμένων πρὸς τοῦτο ἐκ τῶν πέραν τοῦ Ἴστρου χωρῶν, Μαγκάρων, Σαρακηνῶν, Ῥώσσων καὶ ἄλλων, μεθ' ὧν κατεσφάζοντο ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ καὶ οὕτως ἡσύχαζε τὸ κράτος. Ἐκ νέου ὅμως ἐκινδύνευσε σπουδαίως ἐκ μέρους τῶν Βουλγάρων τὸ βυζαντινὸν κράτος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρείου αὐτοκράτορος Ἰωάννου Τσιμισκῆ (969—976) ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Β' (976—1025) καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Η' (976—1028). Ὑπὸ τὸν ἔμπειρον, ἀνδρεῖον καὶ φοβερὸν αὐτῶν ἡγεμόνα Σαμουὴλ ἀναρίθμητα Βουλγάρων στίφη διέδραμον ἐπανειλημμένως λεηλατοῦντα φρικτὰ τὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς Πελοποννήσου. Ἐνῷ ὁ Βασίλειος ἦν ἀπησχολημένος κατὰ τῶν ἀποστατῶν Βάρδα καὶ Σκληροῦ, προέβη ὁ Σαμουὴλ θύων καὶ ἀπολύων μέχρι Κορίνθου, κυριεύσας καθ' ὁδὸν πολλὰς πόλεις καὶ φρούρια, ἐν οἷς καὶ τὴν Λάρισσαν[1]. Ὅτε δ' ὁ Βασίλειος ἀπαλλαγεὶς τοῦ ἀποστάτου ἐτράπη ἐν ἔτει 981 ἐπὶ τὴν πρωτεύουσαν τῶν Βουλγάρων Σάρδικα, ὁ Σαμουὴλ μετακαλέσας ἐκ τῶν μεσημβρινῶν

[1] Κεδρηνὸς τόμ. Β', σ. 439 ἐπ. ἔκδ. Βόννης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐπαρχιῶν τὸν λεηλατοῦντα στρατόν του ἐπετέθη κατὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοπέδου καὶ ἐποίησεν ἀκαταλόγιστον φθορὰν καὶ λείαν. Τὰ βυζαντινὰ στρατεύματα κατεγίνοντο ἔκτοτε ἀδιακόπως ν' ἀπασχολῶσι τοὐλάχιστον τὸν Σαμουὴλ ἐν ταῖς βορείοις ἐπαρχίαις· ἰδίως δὲ κατὰ τὰ ἔτη 990—995 ὑπὸ τὸν Γαρωνίτην ἐν Θεσσαλονίκῃ σταθμεύοντα, κατώρθωσαν ἐπὶ πέντε κατὰ συνέχειαν ἔτη ν' ἀναχαιτίζωσι τὴν περαιτέρω πρόοδον τῶν πολεμίων[1]. Ἐν ἔτει ὅμως 995 ἄπειρα πλήθη Βουλγάρων ἐξεκίνησαν πρὸς μεσημβρίαν, ἐλεηλάτησαν ἐκ νέου τὴν Θεσσαλίαν, Βοιωτίαν καὶ Ἀττικὴν καὶ διαβάντα τὸν ἰσθμὸν προέβησαν μέχρι τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Πελοποννήσου, ἔνθα διέμειναν δηοῦντα τὴν χώραν, μέχρις ὅτου μαθὼν ὁ Σαμουὴλ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐξαπέστειλε κατόπιν αὐτοῦ τὸν Νικηφόρον Οὐρανὸν μετὰ στρατοῦ, ἐστράφη πρὸς τὰ ὀπίσω κατ' αὐτοῦ καὶ ἀπήντησεν αὐτὸν ἐπερχόμενον παρὰ τὸν Σπερχειὸν ποταμόν, ἕνεκα τῆς μεγάλης πλημμύρας τοῦ ὁποίου ἠναγκάσθησαν ἀμφότεροι οἱ ἀντίπαλοι στρατοὶ νὰ στρατοπεδεύσωσι κατ' ἀντικρὺ ἀλλήλων εἰς ἀμφοτέρας τὰς ὄχθας. Ἐν τῇ θέσει ταύτῃ διέμειναν ἀπρακτοῦντες ἐπί τινα χρόνον, μέχρις ὅτου ὁ Οὐρανός, ἐπωφελούμενος σκοτεινήν τινα νύκτα, διέβη διά τινος ἀνακαλυφθέντος βατοῦ μέρους τὸν ποταμὸν καὶ ἐπιτεθεὶς ἐξαπίνης κατὰ τῶν μηδὲν κακῶν προβλεπόντων Βουλγάρων, ἐπήνεγκεν αὐτοῖς τοσαύτην σφαγὴν καὶ φθοράν, ὥστε ὀλίγιστοι αὐτῶν ἐσώθησαν καὶ αὐτὸς δ' ὁ Σαμουὴλ καὶ ὁ υἱός του Ῥωμανὸς πληγωθέντες μόλις

[1] Κεδρηνὸς τόμ. Β', σ. 497, ἔκδ. Βόννης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατώρθωσαν νὰ διαφύγωσι, κρυβέντες μεταξὺ τῶν πτωμάτων καὶ ἐπωφεληθέντες τὴν ἐπελθοῦσαν νύκτα καὶ πλανώμενοι ἀνὰ τὰ ὄρη, διεσώθησαν ἐπὶ τέλους εἰς Βουλγαρίαν[1]. Μετὰ τὴν φοβερὰν ταύτην ἦτταν καὶ θραῦσιν τῶν Βουλγάρων παρὰ τὸν Σπερχειὸν ἀπηλλάγησαν ὁλοτελῶς αἱ μεσημβριναὶ ἐπαρχίαι ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ, τὸ δὲ θέατρον τοῦ πολέμου, διαρκέσαντος μέχρι τοῦ 1018, περιωρίσθη εἰς τὴν βόρειον Μακεδονίαν, μέχρις οὗ ὁ σιδηροῦς τοῦ Βασιλείου βραχίων ἔθραυσε διὰ παντὸς τὴν τῶν Βουλγάρων δύναμιν καὶ ἔπαυσε πλέον ὁ μέγας ἐξ αὐτῶν κίνδυνος, διὸ Βουλγαροκτόνος ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἐκλήθη. Οἱ Βούλγαροι ἐπανεστάτησαν καὶ πάλιν ὑπὸ τὸν Πέτρον Δελεάνον ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Δ' (1034—1041) ἐν ἔτει 1040 καὶ προέβησαν νικηφόροι καὶ λεηλατοῦντες μέχρι Θηβῶν, ταχέως ὅμως ὑπετάγησαν πάλιν, ἑτέρα δέ τις ἀπόπειρα αὐτῶν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἀνεξαρτησίας διὰ τῆς βοηθείας καὶ τῶν Σέρβων ἐν ἔτει 1075 ἀπέτυχεν ἐπίσης οἰκτρῶς. Οὕτω δ' ἔπαυσαν ὁριστικῶς τὰ ἐκ τῶν βαρβάρων τούτων δεινὰ τοῦ κράτους.

Οἱ δὲ Σαρακηνοί, ἀφ' ὅτου ἐν ἔτει 823 ἐξ Αἰγύπτου ὁρμώμενοι κατέλαβον τὴν Κρήτην μέχρι τῆς ὑπὸ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ κατὰ τὰ ἔτη 960—961 γενομένης ἀνακτήσεως τῆς νήσου ταύτης, δὲν ἔπαυσαν ἐπιχειροῦντες ἀλλεπαλλήλους φοβερὰς πειρατικὰς ἐπιδρομὰς καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις εἰς τὰ ἑλληνικὰ παράλια καὶ τὰς νήσους. Ἐν ἔτει 880 ἐπετέθησαν κατὰ τῆς Χαλκίδος, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν μὲ μεγάλας των ζη-

1. Κεδρηνὸς τόμ. Β', σ. 450, ἔκδ. Βόννης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μίας· τὸ δ' ἑπόμενον ἔτος ἐξέπλευσαν κατὰ τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς Πελοποννήσου καὶ εἶχον ἤδη προβῆ μέχρι τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ὅτε ὁ ἐν Κεγχρεαῖς σταθμεύων αὐτοκρατορικὸς ναύαρχος Νικήτας Ὀρώφας, μεταβιβάσας διὰ νυκτὸς τὰ πλοῖα ὑπὲρ τὸν ἰσθμὸν εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, ἐπετέθη ἀπροσδοκήτως κατ' αὐτῶν καὶ κατέστρεψεν αὐτοὺς κατὰ κράτος, συλλαβὼν αἰχμάλωτον καὶ τὸν ἐξωμότην ἀρχηγόν των Φώτιον, τὰ δὲ λείψανα τοῦ λῃστρικοῦ ἐκείνου στόλου διασκεδάσας κατεδίωξε μέχρις Ἀφρικῆς. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 904 ἕτερος ἐξωμότης ὁ Τριπολίτης Λέων, ὥρμησε κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης, ἐπολιόρκησεν αὐτὴν καὶ ἑλὼν κατέσφαξεν ἡβηδὸν τοὺς πολίτας ποιήσας καὶ ἀκαταλόγιστον λείαν. Ἐπανελήφθησαν δ' αἱ τῶν Σαρακηνῶν ἐπιδρομαὶ ἐπὶ τὰ ἑλληνικὰ παράλια καὶ τὰς νήσους καὶ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Κρήτης, ἣν μετεχειρίζοντο ὡς ὁρμητήριον, ἐνόσῳ κατεῖχον αὐτήν· ἤδη ὅμως αἱ ἐπιδρομαὶ κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα ὡρμῶντο ἐκ Σικελίας καὶ πᾶσαι ἀπεκρούσθησαν εὐτυχῶς[1]. Ἀλλ' ἐνῷ ἀπεκρούετο ὁ ἐκ Σικελίας κίνδυνος, ταὐτοχρόνως περίπου κατὰ τὰ ἔτη 1026—1028, εἰσέβαλεν εἰς τὰς βορείους τοῦ κράτους ἐπαρχίας καὶ τὴν παλαιὰν Βουλγαρίαν ἐκ τῶν ἐκεῖθεν τοῦ Ἴστρου προερχομένη φυλὴ ἑτέρα τουρκομανική, οἱ Πετσελέγοι. Οὗτοι ἐπανέλαβον τὰς ἐπιδρομάς των καὶ κατὰ τὰ ἔτη 1035 καὶ 1036, καθ' ὃν χρόνον οἱ μὲν Σαρακηνοὶ ἐδῄουν τὰς Κυκλάδας, οἱ δὲ Βούλγαροι εἶχον ἀποστατήσει ὑπὸ τὸν Πέτρον Διλεάνον, καὶ προέ-

[1] Ἴδε Κεδρηνὸν τόμ. Β', σ. 497–594. Γλυκᾶν σ. 594, ἔκδ. Βόννης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θησαν λεηλατοῦντες μέχρι τῶν μεσημβρινωτέρων τῆς Μακεδονίας. Καὶ ἐπὶ Κωνσταντίνου δὲ Θ' τοῦ Μονομάχου (1042—1055) ἐπανέλαβον οἱ Πετσελέγοι τὰς ἐπιδρομάς των κατὰ τὰ ἔτη 1048, 1050 καὶ 1051, ὡς καὶ ἀργότερα στίφη τινὰ αὐτῶν περιέτρεξαν δηοῦντα τὰς βορείους ἐπαρχίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ἡ δὲ ἐντεῦθεν τῶν Θερμοπυλῶν Ἑλλὰς ὑπὸ τούτων μὲν ἔμεινεν ἀνέπαφος, ὑπέφερεν ὅμως ὑπὸ ἄλλων βαρβάρων τουρκομανικῆς ἐπίσης καταγωγῆς καὶ συγγενῶν τῶν Πετσελέγων, ὑπὸ τῶν Οὔζων. Οὗτοι ἐκδιωχθέντες ἐκ Ῥωσσίας, ὅπου ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὑπῆρξαν τὸ φόβητρον τῆς χώρας, προέβησαν δυτικομεσημβρινὰ πρὸς τὸν Δούναβιν καὶ διαβάντες τὸν ποταμὸν τοῦτον ἐπὶ ἀπείρων λέμβων περὶ τὰς 600,000 κατὰ τὸ ἔτος 1065 ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα (1055—1067), διέδραμον φρικτῶς λεηλατοῦντες τὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ὅμως αὐτῶν ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης πρὸς τὰ βορειότερα τοῦ κράτους κατελήφθησαν ὑπὸ τοσοῦτον δριμέος χειμῶνος, ὥστε οὐ μόνον τὴν ἄπειρον λείαν των ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψωσιν, ὅπως σωθῶσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἴδια σκεύη καὶ καταφυγόντες πέραν τῆς Ῥοδόπης καὶ τοῦ Αἵμου ἀνὰ τὴν Θράκην καὶ Βουλγαρίαν, περιέπεσαν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Βουλγάρων καὶ Πετσελέγων, ὑφ' ὧν ὁλοτελῶς καὶ ἄνευ ἴχνους κατεστράφησαν. Οὕτω δ' ἔπαυσαν τέλος πάντων αἱ ἐπιδρομαὶ ἀσιατικῶν φυλῶν κατὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ τῆς Ἑλλάδος.

Ἀντὶ ὅμως τῶν ἐκ διαφόρων διευθύνσεων κατὰ τοῦ κράτους ἐπιπιπτόντων ἀσιατικῶν πολεμίων ἀνεφάνη-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σαν ἤδη ἄλλοι ἐκ δυσμῶν, τέκνα τοῦ Βορρᾶ, οἵτινες διὰ τῆς καθ' αὐτὸ Ἑλλάδος τὴν τύχην ἦσαν μείζονος σπουδαιότητος καὶ μεγαλειτέρων συνεπειῶν ἢ πᾶσαι αἱ μέχρι τοῦδε ἐπιδρομαί, διότι ἐχρησίμευσαν ὡς πρόδρομος τῆς φραγκοκρατίας. Οἱ νέοι οὗτοι ἐπιδρομεῖς καὶ πολέμιοι ἦσαν οἱ ἀπὸ τῆς ἀπωτάτης Ἄρκτου κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα εἰς Ἰταλίαν καταβάντες καὶ περὶ τὰ μέσα αὐτοῦ ἱδρύσαντες αὐτόθι ἐν Ἀπουλίᾳ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς βυζαντινῆς ἀρχῆς καὶ τῶν τοπικῶν δυναστειῶν ἴδιον ἀνεξάρτητον κράτος, μεγάλην ἐν Ἰταλίᾳ ἐξασκοῦν ἐπιρροήν, τουτέστιν οἱ Νορμανοὶ ἢ Νορμανδοί[1]. Ὁ ἱδρυτὴς τοῦ κράτους τούτου Ῥοβέρτος Γυϊσκάρδος, καίπερ ὢν πολέμιος τῶν Βυζαντινῶν, οὐχ ἧττον, ὅτε ἀνέβη τὸν βυζαντινὸν θρόνον Μιχαὴλ Ζ' ὁ Παραπινάκης (1071—1078), ἦλθε πρὸς αὐτὸν εἰς διαπραγματεύσεις φιλικάς, αἵτινες ὡς ἀποτέλεσμα εἶχον τὴν ἀμοιβαίαν ἑκατέρωθεν ὑπόσχεσιν γάμου μεταξὺ τοῦ ἐπιδόξου διαδόχου τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου καὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ Γυϊσκάρδου[2]. Ὅτε δ' ὁ Μιχαὴλ μετὰ ἑπταετῆ ἀρχὴν καθηρέθη τοῦ θρόνου καὶ ἐκλείσθη εἰς μονήν τινα, ὁ Γυϊσκάρδος ἠθέλησε νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν εὐκαιρίαν ταύτην, ὅπως θέσῃ τὸν πόδα του ἐπὶ τῶν ἀπροφυλάκτων δυτικῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Προέτρεψε λοιπὸν μοναχόν τινα νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὴν ἐν Σαλέρνῳ αὐλήν του ὡς ὁ ἐκθρονισθεὶς Μιχαήλ, ἵνα διὰ τῆς ἐξιστορήσεως τῶν δεινῶν του κι-

[1] Περὶ τῆς καταγωγῆς, τῆς ἐν Ἰταλίᾳ ἐγκαταστάσεως καὶ περὶ τῶν περαιτέρω τυχῶν τῶν Νορμανδῶν ἴδε Gibbons Decline and Fall . . . . κτλ. κεφ. 56ον.

[2] Ἄννα Κομνηνή, Ἀλεξιάδος βιβλ. 1, 13 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νήσῃ τὴν συμπάθειαν τῶν Νορμανδῶν καὶ ἐπικαλεσθῇ τὴν συνδρομὴν αὐτῶν πρὸς τὴν ἐκ νέου εἰς τὸν θρόνον ἀποκατάστασίν του, τὸ δὲ σχέδιόν του τοῦτο ἐπέτυχε πληρέστατα. Ὅθεν ὁ Γυϊσκάρδος, ἐπωφελούμενος τὴν εὐνοϊκὴν τοῦ λαοῦ του γνώμην, ἐπεχείρησε μακροὺς ἐξοπλισμοὺς ἐπὶ δύο ὅλα ἔτη πρὸς ἀποβίβασιν εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος. Ἐν ἔτει δὲ 1080 συνηθροίσθη ὁλόκληρος ὁ στρατὸς αὐτοῦ, ἔχων ὡς πυρῆνα 1300 ἐκλεκτοὺς Νορμανδοὺς ἱππότας, εἰς τὸν μεσημβρινώτατον τῆς Ἰταλίας λιμένα Ὀτράντον καὶ ἐπὶ 150 πλοίων ἐπεχείρησε τὸν διάπλουν. Κατ' ἀρχὰς ἐσκόπει ὁ Γυϊσκάρδος νὰ τραπῇ κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἐπειδὴ ὅμως τὸ ἔτος εἶχε προχωρήσει καὶ ὁ καιρὸς ἦτο ἥκιστα εὐνοϊκὸς διὰ μακρὸν πλοῦν, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν πλησιέστερον κειμένων βορειοδυτικῶν βυζαντινῶν ἐπαρχιῶν. Ὁ νέος τοῦ Βυζαντίου αὐτοκράτωρ, ὁ ῥέκτης Ἀλέξιος Κομνηνὸς (1081—1118), μαθὼν τὰ σχέδια τοῦ Γυϊσκάρδου ἐξαπέστειλεν ὡς τάχιστα εἰς Δυῤῥάχιον (Ἐπίδαμνον) τὸν ἐπιστήθιον αὐτοῦ φίλον Γεώργιον Παλαιολόγον πρὸς ἐπισκευὴν τῶν ὀχυρωμάτων τῆς ὀχυρᾶς ταύτης πόλεως καὶ ὑπεράσπισιν τῆς πέριξ χώρας κατὰ τῶν Νορμανδῶν. Πρὶν ὅμως προλάβῃ ὁ Παλαιολόγος νὰ ὀχυρώσῃ καλῶς τὴν χώραν, ἓν μέρος τοῦ νορμανδικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Γυϊσκάρδου Βοημοῦνδον ἀπεβιβάσθη καὶ ἐκυρίευσε τὸν πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Δυῤῥαχίου κείμενον Αὐλῶνα. Ὁ δ' ἕτερος τῶν Νορμανδῶν στρατὸς καὶ στόλος ὑπὸ τὸν Γυϊσκάρδον αὐτὸν ἔπαθε κατὰ τὸν διάπλουν οὕτω δεινὴν τρικυμίαν, ὥστε μόλις διεσώθη ὁ Γυϊσκάρδος μὲ ἓν μέρος τοῦ ὑπ' αὐτὸν στρατοῦ, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐξη-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κολούθησε τὸν πλοῦν καὶ ἔφθασεν ἐνώπιον τοῦ Δυρραχίου. Ἐκεῖ ἐπετέθησαν μετὰ τοῦ στόλου του οἱ μετὰ τοῦ Ἀλεξίου συμμαχήσαντες Ἐνετοὶ καὶ κατέστρεψαν αὐτὸν ὁλοτελῶς σχεδόν, ὅθεν ἐπεκράτησε παρὰ τοῖς Νορμανδοῖς μεγάλη ἔλλειψις ἐπιτηδείων ἐπενεγκοῦσα νόσους δεινάς, ὑφ' ὧν ἀνηρπάγησαν ἐν μικρῷ χρόνου διαστήματι πλέον τῶν 10,000 ἀνδρῶν καὶ 500 ἱππόται. Οὐχ ἧττον ὁ τολμηρὸς ἐκεῖνος τυχοδιώκτης δὲν ἀπεδειλίασεν, ἀλλ' ἐξηκολούθησε πολιορκῶν τὸ Δυρράχιον καὶ δὲν ἐδίστασε νὰ συνάψῃ μάχην πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου ὁδηγούμενον ἐπικουρικὸν βυζαντινὸν στρατὸν ἐξ 70,000, ὃν κατὰ κράτος ἐνίκησε καὶ διεσκέδασε καὶ μετ' ὀλίγον ἐγένετο κύριος καὶ τοῦ ὀχυροῦ Δυρραχίου. Ἐντεῦθεν δ' ὁρμώμενος ἐπεχείρησεν ἐκστρατείας πρὸς ἀνατολὰς καὶ μεσημβρίαν, ἐκυρίευσε τὴν ὀχυρὰν Καστορίαν, εἰς ἣν μετέφερε τὸ κέντρον τῆς δυνάμεώς του, καὶ ἤδη ἡτοιμάζετο νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης, ὅτε ἡ εἴδησις, ὅτι οἱ Γερμανοὶ ὑπὸ τὸν αὐτοκράτορα αὐτῶν Ἑρρῖκον τὸν Δ' εἰσέβαλον εἰς Ἰταλίαν, ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐπανέλθῃ οἴκαδε καὶ ν' ἀναθέσῃ εἰς τὸν υἱὸν Βοημοῦνδον τὴν ἐξακολούθησιν τῶν κατακτήσεων. Οὗτος προέβη τῷ ὄντι περαιτέρω πρὸς μεσημβρίαν, κατέλαβε τὰ Ἰωάννινα, τὰ Τρίκκαλα καὶ πλῆθος μικροτέρων πόλεων καὶ ἤδη κατεγίνετο περὶ τὴν ἐκπολιόρκησιν τῆς ὀχυρᾶς Λαρίσσης, ὅτε οἱ πλεῖστοι τῶν ἱπποτῶν του δεκασθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου ἐγκατέλιπον αὐτὸν καὶ ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ μετὰ τῶν ὀλίγων πιστῶν πρὸς τὸν πατέρα του εἰς Σαλέρνον, αἱ δὲ κτήσεις αὐτῶν πᾶσαι περιῆλθον πάλιν εἰς χεῖρας τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ γέρων Ῥο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

βέρτος ὥμοσε νὰ ἐκδικήσῃ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ υἱοῦ καὶ ἐπεχείρησεν ἐν ἔτει 1084—1085 ἑτέρας ἐκστρατείας, ἕνεκα ὅμως τοῦ βυζαντινοῦ καὶ ἐνετικοῦ στόλου αἱ ἐκστρατεῖαι αὗται, εἰ καὶ δὲν ἔμειναν ὁλοτελῶς ἄνευ ἀποτελέσματος, ὅμως καθόλου ἀπέτυχον.

Ὁ τὸν Ῥοβέρτον διαδεχθεὶς υἱός του Ῥογέρος ὁ Α', βασιλεὺς τῆς Σικελίας, τεσσαράκοντα περίπου μετὰ ταῦτα ἔτη ἐζήτησε πάλιν διὰ πρεσβείας παρὰ τοῦ τότε αὐτοκράτορος Ἰωάννου Κομνηνοῦ (1118—1143) μίαν ἡγεμονόπαιδα ἐκ τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας διὰ τὸν υἱόν του, αἱ διαπραγματεύσεις ὅμως καὶ τότε ἀπέτυχον καὶ ἐτελείωσαν διὰ κηρύξεως πολέμου μεταξὺ τῶν Βυζαντινῶν καὶ τοῦ Ῥογέρου. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἐξώρμησεν ἐν ἔτει 1146 πρὸς μεσημβρίαν, κατέλαβε τὴν νῆσον Κέρκυραν, Κορυφὼ τότε καλουμένην[1], κατὰ πρόσκλησιν καὶ τῇ βοηθείᾳ τῶν ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν διοικητῶν καταπιεζομένων κατοίκων[2], περιέπλευσε τὴν Πελοπόννησον, προσέβαλε τὴν Μονεμβασίαν, ἀλλ' ἀπεκρούσθη γενναίως, εἶτα ἐπιστρέφων ἀπεβιβάσθη εἰς πολλὰ μέρη τῆς Πελοποννήσου, τῆς Αἰτωλίας, καὶ Ἀκαρνανίας, εἰσέπλευσε τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ ἀποβιβασθεὶς προέβη εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἐκυρίευσε τὰς Θήβας, τὴν Κόρινθον, κατά τινας δὲ καὶ τὰς Ἀθήνας[3]. Ἐκ τῶν πόλεων τούτων συνέλεξεν ἄπειρον

[1] Παρ' Ἄννῃ τῇ Κομνηνῇ.

[2] Τὸν πόλεμον τοῦτον περιγράφει ὁ Ἰωάννης Κίνναμος.

[3] Μόνος ὁ Γερμανὸς ἱστορικὸς Ὄθων Freysing (de rebus gestis Friderici I, βιβλ. Α', κεφ. 33 παρὰ Muratori, scriptores rerum italicarum VI, σ. 668) ἀναφέρει καὶ τὰς Ἀθήνας μεταξὺ τῶν ὑπὸ Ῥογέρου ἁλωθεισῶν πόλεων, ἐν αἷς λέγει: «Inde ad interiora Grae-«ciae progressi, Corinthum, Thebas, Athenas, antiqua nobilitate

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λείαν καὶ ἀποχωρῶν συμπαρέλαβε πολλοὺς ἄνδρας καὶ γυναῖκας μεταξουργούς, ἐξ ὧν βυζαντινὰ καὶ ἐνετικὰ πλοῖα ἀφήρεσαν αὐτὸν καθ' ὁδὸν 15, τοὺς λοιποὺς ὅμως μετὰ τῆς λείας μετεκόμισεν εἰς Σικελίαν, ἔνθα μετεφυτεύθη ἔκτοτε καὶ ἡ μεταξουργία. Ὁ πόλεμος μεταξὺ Ῥογέρου καὶ Βυζαντινῶν ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ 1156, ὅτε ἐκλείσθη τέλος πάντων ἡ εἰρήνη, δι' ἧς ὁ Ῥαγέρος ἀπέδωκε τὴν Κέρκυραν καὶ τοὺς αἰχμαλώτους πάντας, ἐκτὸς τῶν μεταξουργῶν, καὶ οὕτως ἔπαυσαν καὶ αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται, αἱ τελευταῖαι κατὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν διευθυνόμεναι ξενικαὶ ἐπιδρομαὶ πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων καὶ τῆς ἱδρύσεως τῆς φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι.

Τὸ δὲ βυζαντινὸν κράτος, ἀπαλλαγὲν ἤδη τῶν ἐκ δυσμῶν καὶ βορρᾶ κινδύνων, ἔστρεψε τὰ βλέμματά του καὶ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἣν ὁλόκληρον σχεδὸν εἶχον καταλάβει οἱ Σελτσουκίδαι Τοῦρκοι. Πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν χωρῶν τούτων, καὶ ἰδίως τῆς ἁγίας γῆς, ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν ἀπίστων ἐγένοντο καὶ αἱ τοσούτων συνεπειῶν διά τε τὸ βυζαντινὸν κράτος ὁλόκληρον καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας μερικώτερον πάροχοι σταυροφορίαι. Πρὶν ὅμως ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς κρισίμου ταύτης ἐποχῆς, ἐπανέλθωμεν ἤδη εἰδικώτερον εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν καθ' ὅλον τὸ μέγα τοῦτο

«celebres, expugnant, ac maxima ibidem praeda direpta, opi-«fices etiam, qui sericos pannos texere solent, captivos deduce-«rat.» Ὁ Γίββων μετ' ἄλλων παραδέχεται ὡς ἀληθῆ τὴν μαρτυρίαν ταύτην, ὁ Zinkeisen ὅμως (Geschichte Griechenlands, μέρ. Α', σ. 838) καὶ ἄλλοι ὄχι.

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ πλῆρες δεινῶν χρονικὸν διάστημα ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α′ μέχρι φραγκοκρατίας καὶ ἴδωμεν κατὰ πόσον τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα τῆς ἐποχῆς ταύτης γεγονότα ἐπηρέασαν ἐπὶ τῆς τύχης τῆς ἀπομάχου πόλεως.

Κατὰ τὰ μέχρι τοῦδε συντόμως καὶ ἐπὶ τῇ βάσει θετικῶν μαρτυριῶν εἰρημένα, βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀττικὴν βεβαίως ἐγένοντο πολλάκις κατὰ τὸ πλῆρες τοιούτων ἑπτακοσιετὲς περίπου χρονικὸν διάστημα ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α′ μέχρι φραγκοκρατίας, ὧν τινες διήρκεσαν καὶ ἔτη πολλά, τῶν βαρβάρων ἐν τῇ χώρᾳ διαμεινάντων καὶ λεηλατησάντων αὐτήν· ἐπὶ τέλους ὅμως ῥητῶς μαρτυρεῖται ὅτι πάντες οἱ βάρβαροι ἐπιδρομεῖς ἢ ἐξωντώθησαν ἢ μετῳκίσθησαν ἢ ἐντελῶς ὑποταγέντες ἐντὸς τοῦ κράτους, καὶ ὡρισμένως ἐν ταῖς βορείοις ἐπαρχίαις, ἐγκατῳκίσθησαν, οὐδεμία δὲ μαρτυρία ὑπάρχει ὅτι οἱ βάρβαροι ἐπιδρομεῖς, ἐξοντώσαντες τοὺς Ἕλληνας κατοίκους, ἔμειναν μόνοι καὶ ἀκώλυτοι τῆς ἑλληνικῆς χώρας κύριοι, ὡς ὁ Φαλλμεράυερ διετάθη. Τὰ ῥητῶς μεμαρτυρημένα καὶ μόνα πιστευτὰ καὶ βέβαια γεγονότα ἀναφορικῶς πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας εἶνε:

1ον) Ὅτι κατὰ Ἰωάννην τὸν Ἐφέσου καὶ τὸν Μένανδρον οἱ Σλαῦοι διέδραμον ἐν ἔτει 577 ἢ 578 τὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ ἐκράτησαν αὐτὰς ὑπὸ τὴν κατοχήν των, λεηλατοῦντες καὶ δῃοῦντες τὴν ἀπροφύλακτον χώραν μέχρι τοῦ 584, ὅτε ὁ Ἰωάννης ἔγραφε, καὶ ἐπέκεινα, ἕως οὗ ἐπανακάμψαντες οἱ βυζαντινοὶ στρατοὶ ἐκ τοῦ ἐν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀσίᾳ κατὰ Περσῶν πολέμου κατεπολέμησαν αὐτούς, ἀφοῦ προηγουμένως οἱ πρὸς ἐπικουρίαν κατ' αὐτῶν κληθέντες Ἄβαροι εἶχον νικήσει καὶ ὑποτάξει μέγα αὐτῶν μέρος[1]. Οἱ ἐναπολειφθέντες τῶν Σλαύων διέμενον ἐν ταῖς βορείοις τοῦ κράτους ἐπαρχίαις, μάλιστα πέραν τῶν ὁρίων αὐτοῦ, ὅθεν εἰσέβαλον ἐπανειλημμένως μόνοι τε καὶ μετὰ τῶν ὑποταγέων αὐτῶν Ἀβάρων εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας μέχρι Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὰ ἔτη 583, 584, 586 καὶ 588 ἢ 589, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θεοφυλάκτου Σιμοκάττου. Ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς Εὐάγριος ἀναφέρει ἐπὶ τῆς περιπτώσεως ταύτης καὶ τὴν Ἑλλάδα ὡς παθοῦσαν, ἀλλ' ἡ εἴδησις αὐτοῦ εἶνε ἀνακριβὴς καὶ ἀσαφής[2]. Οἱ Ἄβαροι καὶ Σλαῦοι ἐπανέλαβον τὰς ἐπιδρομάς των καὶ κατὰ τὰ ἔτη 591—619, ἀλλὰ μόνον εἰς τὰς βορείους τοῦ κράτους ἐπαρχίας καὶ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἕως ὅτου τέλος οἱ Ἄβαροι ὑποχωροῦσι καὶ ἐξαφανίζονται ἀπέναντι τῶν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν κατ' αὐτῶν προσκληθέντων Βουλγάρων, ἐνῷ διάφοροι σλαυϊκαὶ φυλαὶ κατοικίζονται ἐπὶ Ἡρακλείου (610—641) ἐν διαφόροις ἠρημωμέναις τοῦ κράτους χώραις, ὡρισμένως ἐν ταῖς βορειοδυτικαῖς ἐπαρχίαις καὶ ἐν τῇ περὶ τὸν Στρυμόνα χώρᾳ[3].

2ον) Ὅτι οἱ Βούλγαροι ἀπὸ συμμάχων εἰς πολεμίους μεταβληθέντες εἰσέβαλον εἰς τὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας καὶ ἵδρυσαν ἐπὶ τέλους ἴδιον κράτος ἐν τῇ χώρᾳ τῇ ἀπ' αὐτῶν Βουλγαρίᾳ κληθείσῃ καὶ ὅτι ἐξέτεινον

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 244 ἐπ.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 247.

[3] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 248 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὰς κτήσεις των μέχρι τῆς βορείου Μακεδονίας, ἐλθόντες εἰς συνάφειαν καὶ συμμαχίαν καὶ πρὸς τοὺς περὶ τὸν Στρυμόνα ἀποκατεστημένους Σλαύους. Οὗτοι θελήσαντες νὰ ἐπεκτείνωσι διὰ τῆς βίας τὰς ἐν Μακεδονίᾳ κτήσεις των, καταπολεμοῦνται καὶ ὑποτάσσονται ὑπὸ Κώνσταντος τοῦ Β' ἐν ἔτει 657. Ἐξ αὐτῶν ἐκαλεῖτο καὶ ἡ περὶ τὸν Στρυμόνα χώρα ἡ ἐν Μακεδονίᾳ Σκλαβηνία ἢ Σκλαβινία[1]. Μέχρι τοῦδε οὐδεμία εἴδησις περὶ ἐγκαταστάσεως Σλαύων ἢ ἄλλων βαρβάρων μεσημβρινώτερον τῆς Θεσσαλονίκης.

3ον) Οἱ περὶ τὸν Στρυμόνα Σλαῦοι βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ Βουλγάρων ἐπετέθησαν ἐπανειλημμένως κατὰ τὰ ἔτη 675—681 κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος καὶ διαδραμόντες ἐλεηλάτησαν διὰ θαλάσσης τὰ ἑλληνικὰ παράλια καὶ τὰς νήσους μέχρι τῆς Προποντίδος κατὰ τὰ ἔτη 675 καὶ 687. Ὁ αὐτοκράτωρ ἦν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀπησχολημένος ἀπὸ μὲν τοῦ ἔτους 674 ἕως τοῦ 678 ὑπὸ τῶν Ἀράβων, ἀπὸ δὲ τοῦ 679 καὶ ἑξῆς ἐκ μέρους τῶν Βουλγάρων, πολιορκησάντων ἀμφοτέρων ἐπανειλημμένως τὴν πρωτεύουσαν. Ἐν ἔτει 679 οἱ Βούλγαροι ἐκήρυξαν ἀνεξήρτητον τὸ κράτος των. Ἐπὶ τέλους ὅμως οἱ κατὰ Βουλγάρων πόλεμοι ἐτελείωσαν καὶ οἱ ἐν Μακεδονίᾳ Σλαῦοι προσβληθέντες ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἐταπεινώθησαν καὶ ὑπετάγησαν ἐκ νέου κατὰ τὸ ἔτος 688.

Ἡ Ἑλλὰς ἐν τούτοις ἐξηκολούθει κατοικουμένη ὑπὸ Ἑλλήνων, οἵτινες οὕτως ηὐπόρουν καὶ ἴσχυον, ὥστε

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 230 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐν ἔτει 727 ἐπὶ Λέοντος τοῦ Γ' ἐπαναστατήσαντες ἕνεκα τῶν ἀπαγορευουσῶν τὴν εἰκονολατρείαν διαταγῶν τοῦ βασιλέως ἐκείνου, συνήγειραν ἴδιον στόλον μετὰ τῶν νησιωτῶν καὶ ἐξεστράτευσαν εὐθὺ ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ ἐπιχείρησις ὅμως αὕτη ἀπέβη πρὸς μεγάλην βλάβην τῶν ἀποστατῶν[1].

4ον) Ὅτι συνεπείᾳ τῆς κατὰ τὰ ἔτη 746—747 ἐπελθούσης ἐρημώσεως μεγάλου μέρους τῆς ἑλληνικῆς χώρας ὑπὸ τῆς λοιμώδους νόσου, οἱ ἐν Μακεδονίᾳ Σλαῦοι, οἵτινες ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον προβῆ μέχρι τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, μετηνάστευσαν κατὰ στίφη τὸ 750 εἰς τὰς διαφόρους τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἐπαρχίας καὶ κατέλαβον τὴν ἀνοικτὴν χώραν, αἱ πόλεις ὅμως διέμειναν ἐν χερσὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἦσαν εἰς θέσιν, ἕνεκα τῆς ἐν αὐτοῖς καταφυγῆς πολλῶν κατοίκων ἐκ τῶν χωρίων, νὰ πέμψωσιν ἐν ἔτει 755 μετοίκους εἰς τὴν στερουμένην κατοίκων Κωνσταντινούπολιν[2]. Οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ ἐν Μακεδονίᾳ ἐναπομείναντες Σλαῦοι ἐπετέθησαν ἐκ νέου κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης ἐν ἔτει 758, ἀλλὰ πάλιν ματαίως. Οἱ Σλαῦοι ἐξ αὐτῶν καὶ πάλιν ἐταπεινώθησαν καὶ ὑπετάγησαν. Οἱ δ' ἐν Θεσσαλίᾳ, στερεᾷ Ἑλλάδι καὶ Πελοποννήσῳ κατεπολεμήθησαν καὶ καθυπετάγησαν κατὰ τὸ ἔτος 783 ὑπὸ τοῦ πατρικίου Σταυρικίου, ὃν ἐξαπέστειλεν ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη, ἡ δύναμις ὅμως αὐτῶν δὲν ἐθραύσθη ὁλοτελῶς, διὸ ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Α' ἐν ἔτει 807 ἐπανέστησαν οἱ ἐν Πελοποννήσῳ Σλαῦοι, ἤρξαντο νὰ λεηλατῶσι τὰς τῶν γειτόνων των Ἑλλήνων ἰδιοκτησίας καί, βοηθούμενοι

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 256 ἐπ.

[2] Θεοφάνης τόμ. Α', σ. 662, ἔκδ. Βόννης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατὰ θάλασσαν ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, ἐπεχείρησαν τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν, ἐνικήθησαν ὅμως ἐπὶ τέλους κατὰ κράτος καὶ ἐδουλώθησαν[1]. Ἐκ τοῦ περιστατικοῦ τούτου οὐ μόνον κατάδηλον καθίσταται ὅτι αἱ πόλεις ἦσαν ἐν χερσὶ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ὅτι τὸ πλῆθος τῶν ἐν τῇ χώρᾳ Σλαύων δὲν ἦτο πολὺ σημαντικόν· διότι πῶς ἦτο ἄλλως δυνατὸν διὰ μιᾶς ἐξόδου τῶν Πατρέων νὰ νικηθῶσι κατὰ κράτος καὶ νὰ δουλωθῶσι πάντες;

5ον) Ὅτι οἱ Σαρακηνοὶ ἐπετέθησαν ἐν ἔτει 881 καθ' ὅλων τῶν ἑλληνικῶν παραλίων, ἀλλ' ἐνικήθησαν κατὰ κράτος ὑπὸ τοῦ βυζαντινοῦ στόλου καὶ κατεδιώχθησαν μέχρις Ἀφρικῆς[2].

6ον) Ὅτι οἱ Βούλγαροι μετὰ μακρὰν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Βυζαντινῶν εἰρήνην ἀνενέωσαν ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτῶν Σαμουὴλ τὰς ἐχθροπραξίας καὶ διέδραμον λεηλατοῦντες τὰς ἐπαρχίας μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος. Ὁμοίαν ληστρικὴν καὶ δηωτικὴν ἐπιδρομὴν ἐποίησαν καὶ ἐν ἔτει 995, ὅτε διέβησαν καὶ τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου, κατεστράφησαν ὅμως ἄρδην ὑπὸ τοῦ κατ' αὐτῶν σπεύσαντος αὐτοκρατορικοῦ στρατηγοῦ Νικηφόρου Οὐρανοῦ παρὰ τὸν Σπερχειὸν καὶ ὁ Σαμουὴλ μετὰ τοῦ υἱοῦ του μόλις διεσώθη ἐκ τῆς φοβερᾶς καταστροφῆς. Ἔκτοτε αἱ ἐχθροπραξίαι περιωρίσθησαν ἐν ταῖς βορείοις ἐπαρχίαις μέχρι τῆς ἐντελοῦς τῶν Βουλγάρων ταπεινώσεως καὶ τῆς ἀνακτήσεως τῆς Μακεδονίας ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου ἐν ἔτει 1018. Οἱ Βούλγαροι ἐπανεστάτησαν καὶ πάλιν ὑπὸ

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 254 ἐπ. 257.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 262 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὸν Πέτρον Δελεάνον καὶ προέβησαν λεηλατοῦντες μέχρι Θηβῶν ἐν ἔτει 1040, ἀλλὰ καὶ τότε κατεπολεμήθησαν, ὑπετάγησαν καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια. Ἐπίσης ἀπέτυχε καὶ ἑτέρα τις ἐν ἔτει 1075 στάσις αὐτῶν [1].

7ον) Ὅτι οἱ Σαρακηνοὶ ἐπεχείρησαν κατὰ τὸν ἑνδέκατον αἰῶνα διαφόρους πειρατικὰς ἐπιδρομὰς κατὰ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ἀλλ' ἄνευ σπουδαίας καὶ διαρκοῦς τινος συνεπείας [2].

8ον) Ὅτι ἡ τουρκομανικὴ φυλὴ Οὔζοι ἐν ἔτει 1065 ἐκ τοῦ Δουνάβεως ἐρχόμενοι διέδραμον λεηλατοῦντες τὰς ἐπαρχίας καὶ προέβησαν μέχρι τῆς Ἑλλάδος, ἄγνωστον μέχρι ποῦ αὐτῆς, κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ὅμως κατεστράφησαν ὁλοτελῶς ὑπὸ κακοκαιρίας καὶ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ Πετσελέγων [3].

9ον) Ὅτι ἀπὸ τοῦ 1080—1085 ἐπέδραμον καὶ κατέλαβον μέγα μέρος τῆς Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας καί τινας τῶν Ἰωνίων νήσων οἱ Νορμανδοὶ ἐξ Ἀπουλίας ὑπὸ τὸν Ῥοβέρτον Γυϊσκάρδον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βοημοῦνδον, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἀπώλεσαν ἐν ἔτει 1085 πάσας ταύτας τὰς κτήσεις των. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Ῥοβέρτον Ῥογέρος ὁ Α' βασιλεὺς τῆς Σικελίας ἐπανέλαβε τὰς ἐπιδρομὰς ἐν ἔτει 1146, ἀλλὰ πρὸς μεσημβρίαν, ἐκυρίευσέ τινας νήσους, εἰσέπλευσε τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ ἀποβιβασθεὶς ἐκυρίευσε τὰς Θήβας, τὴν Κόρινθον, κατά τινας δὲ καὶ τὰς Ἀθήνας, ἐξ ὧν σὺν τῇ λοιπῇ λείᾳ συμπαρέλαβεν εἰς Σι-

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 259 ἐπ.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 262.

[3] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 264.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κελίαν ἀποχωρῶν καί τινας ἐπιτηδείους μεταξουργοὺς Ἕλληνας ἀμφοτέρων τῶν φύλων[1].

Οὐδεμία λοιπὸν μέχρι τοῦδε ῥητὴ μαρτυρία ἢ καὶ πιθανὴ εἰκασία περὶ ἐξοντώσεως τῶν Ἑλλήνων κατοίκων ἐκ τῆς ἑλληνικῆς γῆς διὰ τῶν διαφόρων τούτων ἐπιδρομῶν. Αὗται ἐπήνεγκον μὲν μεγάλα δεινὰ εἰς τὴν χώραν τὴν ἀνοικτήν, αἱ δὲ ὀχυραὶ πόλεις, ἐξ ὧν ἦσαν καὶ αἱ Ἀθῆναι οὐδέποτε περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν ἐπιδρομέων, ἐξαιρουμένων τῶν Νορμανδῶν, ἀλλ' αὗται ἔμενον πάντοτε εἰς χεῖρας τῶν βυζαντινῶν ἀρχῶν καὶ εἰς αὐτὰς κατέφευγον οἱ ἐκ τῶν χωρίων κάτοικοι ἐν καιρῷ τῶν ἐπιδρομῶν, ὥστε ἐνίοτε εἶχον πλεονάζοντα πληθυσμὸν καὶ ἠδύναντο καὶ ἀλλαχόσε νὰ ἐξαποστείλωσι μετοίκους, ὡς ἐν ἔτει 755 εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἀνοικτὴν χώραν, τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος τοὐλάχιστον δὲν κατεῖχον οἱ βάρβαροι οὔτε ἀποκλειστικῶς οὔτε διαρκῶς. Ποῦ λοιπὸν στηριζόμενος ὁ Φαλλμεράυερ διετάθη ὅτι τὸ τῶν Ἑλλήνων γένος ἐξωντώθη καὶ ἀπώλετο ὁλοτελῶς καὶ ὅτι οἱ τὴν σήμερον τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος οἰκοῦντές εἰσι κρᾶμα τραγελαφικὸν καὶ πανσπερμία τῶν διαφόρων ἐκείνων ἐξωλέων βαρβάρων; Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ ἑλληνοφάγος οὗτος τὴν ἐξόντωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ χρονολογεῖ ἀπὸ τῶν πρώτων σλαυϊκῶν ἐπιδρομῶν ἐν ἔτει 577. Τὴν δ' Ἀττικὴν καὶ τὰς Ἀθήνας κατ' ἀρχὰς μὲν ἐξήρεσεν ἐκ τῆς γενικῆς καταστροφῆς, οἱονεὶ αἰδεσθεὶς τὴν σεμνὴν πόλιν, ἔπειτα ὅμως λαβὼν μεῖζον θάρρος οὐ μόνον καὶ τὰς Ἀθήνας μεταξὺ τῶν ἐκσλαυϊσθεισῶν πό-

[1] Πρβ. σ. 269 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λεων κατέταξεν, ἀλλὰ καὶ δι' ἰδιαιτέρας πραγματείας ἐζήτησε ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ 400 ὅλα ἔτη, τουτέστιν ἀπὸ τοῦ ἕκτου ὑπερμεσοῦντος μέχρι τοῦ δεκάτου αἰῶνος, ἦν ἔρημος κατοίκων καὶ σωρὸς ἐρειπίων, μεταχειρίζεται δὲ τοῦτο ὡς μίαν ἔτι ἀπόδειξιν τῆς περὶ ἐξοντώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ θεωρίας του. Τούτου δ' ἕνεκα τάς τε βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς ἐν συντόμῳ περιεγράψαμεν καὶ τὴν θεωρίαν τοῦ Φαλλμεράϋερ περὶ Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοὺς λόγους, ἐφ' ὧν αὕτη στηρίζεται, διὰ βραχέων ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν, διότι πρόκειται πρῶτον ν' ἀποδειχθῇ ἂν ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις ἐξηκολούθει ὑπάρχουσα καὶ κατοικουμένη ἀπὸ τοῦ ἕκτου μέχρι τοῦ δεκάτου αἰῶνος, καὶ ἔπειτα πρέπει νὰ περιγράψωμεν τὴν ἱστορίαν αὐτῆς μέχρι φραγκοκρατίας. Ἡ θεωρία λοιπὸν τοῦ Φαλλμεράϋερ, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐξωντώθη ἤδη κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα ὑπὸ τῶν ἀλλεπαλλήλων σλαυϊκῶν ἐπιδρομῶν καὶ ὅτι ἡ ἐξόντωσις ἢ ἐκφύλισις τῶν ἐναπομεινάντων λειψάνων αὐτοῦ συνεπληρώθη ὑπὸ τῶν συχνῶν ἐπιδρομῶν κατὰ τοὺς ἑπομένους αἰῶνας, στηρίζεται ἐπὶ τῶν ἑξῆς λόγων.

1ον) Αἱ ἐπιδρομαὶ ἀγρίων φυλῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, λέγει ὁ ἀποσπασματοδίφης Γερμανός, ὑπῆρξαν πλεῖσται καὶ διήρκεσαν 400 περίπου ἔτη, ἡ δ' ὠμότης τῶν λαῶν τούτων καὶ ἡ πρὸς καταστροφὴν τάσις παραδειγματικαί, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Εὐάγριος λέγων ὅτι διήρχοντο τὴν χώραν «ἀπολλύντες ἅπαντα καὶ πυρπολοῦντες.» Ἐκ τούτων δ' ἐξάγει ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς χώρας κάτοικοι ἀναγκαίως κατεστράφησαν ἄρδην ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐκείνων ἤδη κατὰ τὰς πρώτας αὐτῶν ἐν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῷ ἕκτῳ αἰῶνι ἐπιδρομάς, φαντάζεται μάλιστα ὅτι, ἀναγινώσκων τὸ χωρίον τοῦ Εὐαγρίου, ἀκούει τοὺς γόους καὶ στεναγμοὺς τῶν σπαρασσόντων καὶ ἐκπνεόντων Ἑλλήνων καὶ τὸν πάταγον καὶ κρότον τοῦ καταῤῥέοντος ἑλληνικοῦ κόσμου [1].

2ον) Ἐκ τῶν ἀγρίων ἐκείνων λαῶν οἱ Σλαῦοι ἰδίως ἐγκατεστάθησαν μονίμως ἐν τῇ ἐρημωθείσῃ ἑλληνικῇ γῇ, ἐξακολουθεῖ ὁ Φαλλμεράυερ, καὶ ὁλοτελῶς αὐτὴν ἐξεσλαύωσαν· τοῦτο μαρτυρεῖται πρῶτον μὲν ὑπὸ τῶν

[1] Geschichte Morea's μέρ. Α', σ. 186, ἔκδ. 1830. Τὴν περὶ Ἑλλήνων θεωρίαν του ταύτην ἀνέπτυξε καὶ ὑπεστήριξεν ὁ S. Phil. Fallmerayer διὰ σειρᾶς ὅλης συγγραμμάτων. Κατὰ πρῶτον ἐξέδωκεν ἐν ἔτει 1830 τὸν Α' τόμον τῆς «Ἱστορίας τοῦ Μωρέως,» ἐν ᾧ (σ. 189 σημ.) ἐξαιρεῖ τῆς γενικῆς καταστροφῆς τὴν Ἀττικὴν καὶ Εὔβοιαν λέγων ὅτι ἡ ὑπεράσπισις τῶν χωρῶν τούτων κατὰ πολεμίων εἶνε εὐκολωτέρα, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τοῦ ὅτι καὶ κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦ 1821 τὰς χώρας ταύτας οἱ Τοῦρκοι ἐπὶ μακρότατον ἐκράτησαν ὑπὸ τὴν κατοχήν των. Ὀλίγον ὅμως μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ πρώτου τόμου ἤλλαξε γνώμην καὶ ἐν ἔτει 1835 ἐξέδωκεν ἀκαδημαϊκὴν πραγματείαν ἐπιγραφομένην: «Welchen Einfluſs hatte die Besetzung Griechenlands durch die Slaven auf das Schicksal der Stadt Athen und der Landschaft Attica.» ἐν ᾗ προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ ὅτι καὶ ἡ Ἀττικὴ καὶ αἱ Ἀθῆναι, οὐ μόνον ἔπαθον ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σλαύων, ἀλλὰ καὶ ἔπαθον πλέον ἢ ἡ λοιπὴ Ἑλλάς· διότι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἔμεινε κατ' αὐτὰς ἔρημος κατοίκων καὶ ἐρειπωμένη ἐπὶ 400 ὅλα ἔτη ἀπὸ τοῦ 6ου μέχρι τοῦ 10ου αἰῶνος, ὡς μαρτυροῦσιν ἀνέκδοτά τινα χειρόγραφα. Τὴν οὕτω σχηματισθεῖσαν αὐτοῦ γνώμην περὶ τῆς ἐντελοῦς ἐξοντώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἀνέπτυξε καὶ ὑπεστήριξε περαιτέρω ὁ Fallmerayer διὰ τοῦ Β' τόμου τῆς ἱστορίας τοῦ Μωρέως ἐν ἔτει 1836, ἐν ταῖς συγγράμμασιν «Ueber die Entstehung der heutigen Griechen» καὶ «Fragmente aus dem Orient» ἐν τόμῳ Β', 1845, πρὸς δὲ καὶ ἐν σειρᾷ μακρᾷ ἄρθρων δημοσιευθέντων ἐν ταῖς ἐφημερίσι καὶ περιεχομένων ἐν τῷ τρίτῳ τόμῳ τῆς ὑπὸ Thomas κατὰ τὸ 1861 γενομένης ἐκδόσεως τῶν Ἁπάντων του.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

συγχρόνων συγγραφέων καὶ ἔπειτα ἐκ τῆς ἐπὶ τὸ σλαυϊκὸν μετωνομασίας ὁλοκλήρου τῆς χώρας καὶ τῆς μεταβολῆς τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῶν κατοίκων, οἵτινες, κατ' αὐτόν, οὐδεμίαν διασώζουσι γνῶσιν τῆς ἐξ Ἑλλήνων καταγωγῆς των, οὐδὲ καλοῦσιν ἑαυτοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ Ῥωμαίους καὶ δι' ἄλλων ξενικῶν καὶ σλαυϊκῶν ὀνομάτων, ὡς λαλοῦσι καὶ γλῶσσαν ἀνάμικτον καὶ ἡμιβάρβαρον.

Ταῦτά εἰσιν ἐν συνόψει τὰ ἐπιχειρήματα, ἐφ' ὧν ὁ Φαλλμεράϋερ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν στηρίζουσι τὴν περὶ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων θεωρίαν των. Ὅτι οἱ πρῶτοι λόγοι δὲν εἶνε ἀρκούντως ἰσχυροί, ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων γίνεται εὐκόλως δῆλον. Ὅτι μὲν ἐπιδρομαὶ λαῶν βαρβάρων μεγάλαι καὶ συχναὶ ἐγένοντο ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τοῦ ἕκτου μέχρι τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος εἶνε ἀκριβῶς μεμαρτυρημένον καὶ οὐδεὶς ἀρνεῖται τοῦτο, καθὼς καὶ ὅτι οἱ βάρβαροι ἐπιδρομεῖς ἐδήουν καὶ ἐλεηλάτουν οἰκτρῶς τὴν χώραν· ὅτι ὅμως ἐγκατεστάθησαν ὁριστικῶς ἐν τῇ ἑλληνικῇ γῇ οἱ βάρβαροι καὶ διέμειναν ἔκτοτε ἐνταῦθα διαρκῶς κυριεύσαντες καὶ τὰς πόλεις, ὧν αἱ πλεῖσται ἦσαν ὠχυρωμέναι ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ, οὐ μόνον δὲν μαρτυρεῖται ῥητῶς, ἀλλὰ καὶ ὅλως ἀπίθανον καὶ φυσικῶς ἀδύνατον εἶνε. Διότι ὁ τὴν πρώτην μεγάλην τῶν Σλαύων εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσβολὴν κατὰ τὸ ἔτος 577 ἐξιστορῶν Ἰωάννης ὁ Ἐφέσου (VI, 25) περιγράφων αὐτοὺς καὶ τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν αὐτῶν λέγει, ὅτι ἦσαν ἄνθρωποι εὐήθεις καὶ ἀγροῖκοι καὶ λῃστρικοί, ὅτι δὲν ἐτόλμων νὰ συνάψωσι μάχην, ἀλλὰ συνείθιζον νὰ ῥίπτωσι μόνον βέλη τινὰ κατὰ τῶν πολεμίων καὶ ἔπειτα νὰ κρύπτωνται ἐν τοῖς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δάσεσιν, ὅθεν ὁρμώμενοι ἐλεηλάτουν τὴν χώραν. Ὅτι τοιοῦτοι ἐπιδρομεῖς δὲν ἠδύναντο νὰ κυριεύσωσι φρούρια, οὐδὲ νὰ διατηρηθῶσι διαρκῶς καὶ ἐπὶ μακρὸν ἐν τῇ χώρᾳ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐκφυλίσωσιν αὐτήν, καὶ τυφλῷ ὄῆλον. Ὅτι δὲ καὶ ἐν ταῖς μετὰ ταῦτα ἐπιδρομαῖς οἵ τε Σλαῦοι καὶ τὰ λοιπὰ βάρβαρα φῦλα ἐπίσης δὲν ἐγένοντο, οὐδ' ἠδύναντο νὰ γείνωσι κύριοι τῶν ὀχυρῶν τῆς χώρας θέσεων, μαρτυρεῖ τρανότατα ἡ ἐπανειλημμένη ἀποτυχία τῆς ὑπ' αὐτῶν πολιορκίας τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὸ ὅτι οὐδαμοῦ μνημονεύεται τοιαύτη τις πόλεων διαρκὴς ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατοχή, ἐν Ἑλλάδι δὲ οὐδὲ κυρίευσίς τις πόλεως καθόλου. Τοὐναντίον καὶ κατὰ τὴν μεγάλην τῶν Βουλγάρων καὶ Σλαύων ἐν ἔτει 750 ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσβολήν, ὅτι καὶ ἀρκετὰ ἔτη διετηρήθησαν ἐν τῇ χώρᾳ, ἥτις ὑπ' αὐτῶν «ἐσλαβώθη καὶ γέγονε βάρβαρος,» κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον, μόνην τὴν ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ σχεδὸν ἐρημωθεῖσαν κατοίκων ἀνοικτὴν χώραν κατεῖχον, αἱ δὲ πόλεις ἐξηκολούθουν οἰκούμεναι ὑπὸ Ἑλλήνων· διότι ῥητῶς λέγεται ὅτι οὗτοι, ἀφοῦ προηγουμένως ἐταπεινώθησαν καὶ ὑπετάγησαν ἐν ἔτει 783 ὑπὸ Σταυρακίου, ἐπανεστάτησαν ἐν ἔτει 807 καὶ ἐπετέθησαν κατὰ τῶν ὑπὸ Ἑλλήνων κατοικουμένων πόλεων ἐν Πελοποννήσῳ, πολιορκήσαντες πρὸς ὄλεθρόν των καὶ τὰς Πάτρας, καθὼς καὶ ὅτι ὁλόκληρος ἡ χερσόνησος αὕτη ἀνῆκεν εἰς τοὺς βυζαντινούς, ὧν ὁ στρατηγὸς καὶ τότε ἤδρευεν ἐν Κορίνθῳ. Ὥστε καὶ ἡ τοῦ Πορφυρογεννήτου μαρτυρία περὶ ἐκσλαυώσεως καὶ ἐκβαρβαρώσεως τῆς Ἑλλάδος, ἣν ὁ Φαλλμεράυερ τοσοῦτον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐξεμεταλλεύθη πρὸς ὑποστήριξιν τῆς θεωρίας του, μόνον μερικὴν καὶ παροδικὴν τῆς χώρας ὑπὸ τῶν Σλαύων κατοχὴν μαρτυρεῖ. Ἡ δὲ ἐν τῇ πατριαρχικῇ καὶ συνοδικῇ ἐπιστολῇ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Νικολάου τοῦ Β' πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Ἀλέξιον περὶ τὰ τέλη τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος γενομένη μνεία τῆς ἀποστάσεως ταύτης τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Σλαύων μὲ τὴν προσθήκην, ὅτι οἱ βάρβαροι ἤδη ἐπὶ 218 ἔτη κατεῖχον οὕτω τὴν χώραν, «ὥστε μηδὲ πόδα βαλεῖν ἐν αὐτῇ Ῥωμαῖον ἄνδρα,» δὲν δύναται ἐπίσης νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπικυροῦσα τὴν ἀπὸ τοῦ ἔκτου ἤδη αἰῶνος κατοχὴν τῆς χώρας ὑπὸ τῶν Σλαύων, ὡς ὁ Φαλλμεράυερ διατείνεται· διότι ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἐκείνῃ συγχέονται οἱ κατὰ τὸ 807 ἐπαναστήσαντες Σλαῦοι μὲ τοὺς κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἕκτου αἰῶνος ἐπανειλημμένως εἰσβαλόντας εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος Ἀβάρους (διότι Ἄβαροι καλοῦνται οἱ Σλαῦοι τοῦ 807 ἐν τῇ ἐπιστολῇ) καὶ ἐντεῦθεν τὸ ἐσφαλμένον τῆς ἐπιστολῆς συμπέρασμα, ὅτι οἱ βάρβαροι κατεῖχον τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τοῦ ἕκτου αἰῶνος μέχρι τοῦ 807.

Αἱ δὲ μετὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην μέχρι τοῦ 1204 γενόμεναι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομαὶ Βουλγάρων, Οὔζων, Σαρακηνῶν καὶ Νορμανδῶν εἶνε ἀκριβῶς ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν περιγεγραμμέναι καὶ γνωσταὶ ἥ τε διεύθυνσις καὶ ἡ διάρκεια αὐτῶν, ὥστε ἓν μόνον δύναταί τις περὶ αὐτῶν δεδικαιολογημένως νὰ διϊσχυρισθῇ, ὅτι ἐπήνεγκον μεγάλας βλάβας καὶ παντοίαν φθορὰν εἰς τὴν χώραν, οὐδαμῶς καὶ ὅτι ἐξεφύλισαν τοὺς κατοίκους αὐτῆς, διότι εἶνε γνωστὴ πασῶν ἡ ἔκβασις.

Ῥηταὶ λοιπὸν καὶ ὡρισμέναι μαρτυρίαι περὶ ὁριστι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κῆς τινος καὶ διαρκοῦς ἐγκαταστάσεως σλαυϊκῶν ἢ ἄλλων βαρβαρικῶν φυλῶν ἐν Ἑλλάδι, ἐξαιρουμένων μερῶν τινων τῆς Πελοποννήσου, καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν δὲν ὑπάρχουσιν, ἐνῷ δι' ἄλλας τοῦ κράτους χώρας καὶ ἐπαρχίας ἀναφέρεται ῥητῶς ποῦ καὶ πότε ἐγένοντο Σλαύων, Βουλγάρων καὶ ἄλλων φυλῶν ἐγκαταστάσεις καὶ ἐγκατοικήσεις, ὡς λ. χ. ἐν Ἠπείρῳ περὶ τὴν Νικόπολιν, ἐν Θεσσαλίᾳ περὶ τὸν Παγασητικὸν κόλπον, ἐν τῇ βορείῳ καὶ μέσῃ Μακεδονίᾳ καὶ περὶ τὸν Στρυμόνα, ἐν Δαλματίᾳ, Σερβίᾳ, Βουλγαρίᾳ καὶ ἔν τισι χώραις τῆς Θράκης[1]. Οἱ δ' ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἐναπομείναντες Σλαῦοι καὶ λοιποὶ βάρβαροι, ἐξαιρουμένων τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἠπείρῳ, διετήρησαν μέχρι τῆς σήμερον ἀκέραια τήν τε ἐθνικότητα καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν, οὐδ' ἔμαθόν τινες τούτων τὴν ἑλληνικὴν ἀπομαθόντες τὴν ἰδίαν γλῶσσαν, ἐνῷ οἱ ἐκεῖ ἐν ταῖς πόλεσιν ἐναπομείναντες Ἕλληνες κάτοικοι διετήρησαν ἐπίσης μέχρι τοῦδε τὴν ἰδίαν γλῶσσαν. Πῶς λοιπὸν δὲν συνέβη καὶ ἐκεῖ παρομοία τις τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐκφύλισις τῶν Ἑλλήνων ἢ Βουλγάρων καὶ εἰς νέαν ὅλως φυλὴν συγχώνευσις αὐτῶν, ὡς ὁ Φαλλμεράυερ ἰσχυρίζεται;

Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰς σλαυϊκὰς τῆς ἑλληνικῆς χώρας ὀνομασίας, τὰ σλαυϊκὰ τῶν νεωτέρων ἑλλήνων ἤθη καὶ τὰ σλαυϊκὰ καὶ ξενικὰ τῆς γλώσσης αὐτῶν στοιχεῖα, ἅτινα ὁ Φαλλμεράυερ οὕτω διεξοδικῶς ἐπραγματεύθη, ὅτι πάντα ταῦτα εὗρεν οὗτος τοιαῦτα, διότι ἤθελεν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ εὕρῃ αὐτὰ τοιαῦτα,

[1] Ἴδε Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου τὴν περὶ Θεμάτων πραγματείαν καὶ τὴν πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀπέδειξαν ἤδη πολλοὶ ἄλλοι ἀμερόληπτοι καὶ ἀκριβεῖς τῶν μερικοτήτων τούτων γνῶσται, πρὸς οὓς παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην πρὸς φωτισμόν του[1]. Ἄλλως τε καὶ αἱ ξενικαὶ χώρας τινὸς ὀνομασίαι, αἱ προελθοῦσαι ἐκ τῆς ποτε ἐπί τινα χρόνον κατοχῆς τῆς χώρας ὑπὸ ἀλλοφύλων, οὐδαμῶς σημαίνουσι καὶ τὴν ἐκφύλισιν τῶν πρώην καὶ κυρίων αὐτῆς κατοίκων· διότι τίς διϊσχυρίσθη ποτὲ δικαίως ὅτι οἱ νῦν Σάξωνές εἰσι Σλαῦοι, διότι ἡ χώρα αὐτῶν φέρει ἀπείρους σλαυϊκὰς ὀνομασίας; ἢ τίς δύναται νὰ διϊσχυρισθῇ ὅτι οἱ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας Ἕλληνες εἶνε Τοῦρκοι, διότι οἱ Τοῦρκοι ἐπὶ τέσσαρας καὶ ἐπέκεινα αἰῶνας ἐκράτησαν καὶ κρατοῦσι τὴν χώραν

[1] Τὴν θεωρίαν τοῦ Fallmerayer κατεπολέμησαν ὁ Kopitar ἐπικρίνων τὸν Α' τόμον τῆς ἱστορίας τοῦ Μωρέως ἐν Wiener Sahrbuecher der Literatur τόμ. 51, σ. 111—120, 1830, ὅστις ἀπέδειξε τὸ ἀνεπαρκὲς τῶν γνώσεων τοῦ Fallmerayer ἐν ταῖς σλαυϊκαῖς γλώσσαις· ὁ Zinkeisen ἐν τῷ Α' τόμῳ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας του, σ. 689 ἐπ.· ὁ F. von Suckow ἐν der Beweis dars die heutigen Griechen die aechten Soehne der alten Hellenen sind, 1841· ὁ S. von Ow ἐν die Abstammung der heutigen Griechen und die Srethuemer und Taeuschungen Fallmerayer's, 1847· ὁ Ellissen ἐν τῇ μονογραφίᾳ Michael Akominatos, Erzbischof von Athen, 1846· ὁ φιλέλλην καὶ ἀκριβέστατος τῶν καθ' ἡμᾶς γνώστης Ross διὰ τῆς πραγματείας του: War Athen jemals vier Jahrhunderte lang veroedet? Ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων ὁ Σ. Οἰκονόμος διὰ τῆς πραγματείας «Ἀνατροπὴ τῶν γραψάντων ὅτι οὐδεὶς τῶν νῦν Ἑλλήνων ἀπόγονος τῶν ἀρχαίων,» πολλῷ δ' ἐμβριθέστερον καὶ ἐπιστημονικώτερον ὁ Κ. Παπαῤῥηγόπουλος ἐν τῇ πραγματείᾳ «Σλαυϊκαὶ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις ἐποικήσεις,» ἥτις περιέχεται ἐν ταῖς ἱστορικαῖς αὐτοῦ πραγματείαις, 1858, σ. 226—370. Μετὰ πάντας τούτους συντόμως, ἀλλὰ καλῶς, ἐπραγματεύθη τὸ ζήτημα ὁ C. Hopf ἐν τῇ μεγάλῃ ἐγκυκλοπαιδείᾳ τοῦ Ersch καὶ Gruber τοῦ ἄρθρου Griechenland τόμῳ ς', σ. 100 ἐπ., καὶ ἄλλοι ἔτι ἧττον σημαντικοί.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὑπὸ τὴν κατοχήν των καὶ ἡ τῶν πρώην κατοίκων γλῶσσα ἔχει πλείστας τουρκικὰς λέξεις, ἡ δὲ χώρα ἀπείρους τουρκικὰς ὀνομασίας;

Καὶ τοιαῦτα μὲν τὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς Ἕλληνας καθόλου ἀφορῶντα. Ἤδη δ' ἴδωμεν ὁποίαν καὶ διὰ τί περιγράφει τὴν τύχην τῶν Ἀθηνῶν ὁ ἑλληνοφάγος Γερμανὸς καθ' ὅλον τὸ τῶν ξενικῶν ἐπιδρομῶν διάστημα. Βεβαίως οἱ εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσβαλόντες καὶ μέχρι Πελοποννήσου ἐπανειλημμένως προβάντες βάρβαροι δὲν ἀφῆκαν ἀβλαβῆ τὴν καθ' ὁδὸν εὑρισκομένην Ἀττικήν, ἀλλ' ἐλεηλάτησαν καὶ ἐδήωσαν καὶ ταύτην, εἰ καὶ τοῦτο δὶς μόνον ὁριστικῶς ἀναφέρεται. Ἡ πόλις ὅμως τῶν Ἀθηνῶν ἔπαθέ ποτέ τι εἰς τὸ διάστημα τοῦτο, ἐκυριεύθη ποτὲ ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐπιδρομέων ἡ ὁποία ὑπῆρχεν ἡ κατάστασις αὐτῆς;

Ὡς καὶ ἀνωτέρω ἤδη ἐδημοσιεύσαμεν, ὁ Φαλλμεράϋερ, ὅστις κατὰ τὸ ἀπὸ τοῦ ἕκτου μέχρι τοῦ δεκάτου αἰῶνος ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα ἐκφυλισθεῖσαν καὶ μεταβληθεῖσαν εὑρίσκει, εὗρεν εὐκόλως ἐπιχειρήματα νὰ διϊσχυρισθῇ ὅτι καὶ τὸ καύχημα τῆς Ἑλλάδος, ἡ σεμνὴ τῶν Ἀθηνῶν πόλις, οὐ μόνον ἐπίσης ἔπαθεν, ἀλλὰ καὶ ἐξηφανίσθη ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς· ὅτι διὰ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν αἱ Ἀθῆναι ἐγκατελείφθησαν καὶ ἠρημώθησαν ἐπὶ 400 ὅλα ἔτη καὶ ὅτι ἐπὶ τέλους κατὰ τὸν ἑνδέκατον αἰῶνα συνῳκίσθησαν ἐκ νέου ὑπὸ κατοίκων μιγάδων καὶ βαρβαρικῶν μετὰ ὀλίγων μόνων ἐφθαρμένων λειψάνων ἐκ τῶν καθ' ὅλα τὰ 400 ταῦτα ἔτη ἐν ἐξορίᾳ περιπλανωμένων προτέρων Ἀθηναίων! Τὴν νέαν δὲ ταύτην περὶ Ἀθηνῶν γνώμην του ἀνέπτυξεν ἐν τῇ ἀνωτέρῳ μνημονευθείσῃ ἰδιαιτέρᾳ περὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀθηνῶν πραγματείᾳ του καὶ ἐστήριξεν ἐπὶ νέων ἀνακαλυφθέντων χειρογράφων ἐκ τῶν παρελθόντων δηθεν αἰώνων. Καθόλου ἦν, κατ' αὐτόν, ἡ ἐρήμωσις τῶν Ἀθηνῶν, ὡς καὶ ἡ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, συνέπεια τῆς ὠμῆς καὶ καταστρεπτικῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἐπιδρομέων τοῦ ἕκτου αἰῶνος Σλαύων καὶ Ἀβάρων καί, ἅτε ῥητῶς μαρτυρουμένη, συντείνει εἰς ἀπόδειξιν καὶ ἐπιβεβαίωσιν τῆς περὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος γνώμης του. Ἴσως νομίσῃ τις ὅτι ὁ ἀποσπασματοδίφης (Fragmentist) Γερμανός, ὡς ἐκάλεσαν αὐτόν, ὡρμήθη εἰς ταύτην τὴν περὶ ἐρημώσεως τῶν Ἀθηνῶν θεωρίαν ἐκ τῆς ἐν τῇ Τουρκογραικίᾳ τοῦ Κρουσίου περιεχομένης εἰδήσεως Θεοδοσίου τοῦ Ζυγομαλᾶ ἐκ τοῦ 16ου αἰῶνος, ὅτι αἱ Ἀθῆναι ὑπῆρξαν ἐπὶ 300 ἔτη ἔρημοι καὶ ὅτι οἱ μετὰ ταῦτα κάτοικοι τῆς πόλεως ἦσαν μιγάδες ἐκ διαφόρων μερῶν. Ἀλλ' ὄχι· ὁ Φαλλμεράϋερ ἦτο καὶ εὐφυὴς καὶ πονηρὸς ἀρκετά, ὥστε ἐνόει κάλλιστα ὅτι ἡ ὑπὸ Ζυγομαλᾶ ἀναφερομένη ἐρήμωσις τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ 300 ἔτη μετὰ μείζονος πιθανότητος δύναται ν' ἀναφερθῇ εἰς τὴν ἐπὶ 300 περίπου ἔτη κατοχὴν τῆς πόλεως ταύτης ὑπὸ τῶν Φράγκων, ὅπερ δὲν ἐπεκύρου τὴν περὶ ἐκσλαυώσεως καὶ τῆς ἐκ τῶν σλαυϊκῶν ἐπιδρομῶν ἐξοντώσεως τῶν Ἑλλήνων θεωρίαν του. Δὲν μετεχειρίσθη λοιπὸν τὴν τοῦ Ζυγομαλᾶ μαρτυρίαν, ἀλλ' ἀνεῦρεν ἑτέραν οὕτως ἄγνωστον τοῖς πολλοῖς καὶ ἀβέβαιον, ὥστε κάλλιστα ἠδύνατο νὰ προσαρμώσῃ αὐτὴν τολμηρῶς καὶ ἀφόβως εἰς τὰ σχέδιά του. Ὁ ἡμέτερος δηλ. Πιττάκης διϊσχυρίσθη ὅτι εὗρε κατὰ τὸ ἔτος 1822 ἔν τινι τῆς πόλεως πύργῳ καὶ ἐν τῇ μονῇ τῶν Ἀναργύρων ἐν Ἀθήναις μεταξὺ ἄλλων πολλῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐρριμμένων χειρογράφων καὶ ἓν χρονικὸν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν μέχρι τοῦ 1800, γεγραμμένον δῆθεν ὑπό τινος Ἀνθύμου (sic) ἱερομονάχου καὶ φέρον χρονολογίαν 1614 (διότι τὸ χρονικὸν φθάνει μέχρι τοῦ 1800 καὶ τὸ ξύσιμον τοῦ χάρτου μαρτυροῦσιν ὅτι ἥ τε χρονολογία καὶ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως εἶνε πρόσθετα). Τὸ χρονικὸν τοῦτο, ὅπερ ἀναμφηρίστως εἶνε ἔργον τοῦ παρόντος αἰῶνος, πραγματευόμενον τὴν ἀθηναϊκὴν ἱστορίαν κατὰ τὸν Ἰταλὸν Φραγκ. Φανέλλην, τὸν Γάλλον Σπὼν καὶ ἄλλα γνωστὰ ἔργα, ἐξιστορεῖ, κατὰ Hopf, ἀπὸ μὲν φύλλον 49 καὶ ἑξῆς τὴν ἀρχαίαν τῶν Ἀθηνῶν ἱστορίαν ὅλως κατὰ Φανέλλην, ἀπὸ δὲ τοῦ φύλλου 106 καὶ ἑξῆς τὴν φραγκοκρατίαν καὶ τουρκοκρατίαν· περὶ ἐρημώσεώς τινος τῶν Ἀθηνῶν ὅμως οὐδὲν λέγεται αὐτόθι, ἀλλὰ μόνον ἐν φύλλῳ 106 ὅτι «ἀπὸ αὐτὸν τὸν καιρὸν (ἀπὸ Γαλλιηνοῦ) ἕως εἰς διά-«στημα ἑπτακοσίων ἐτῶν δὲν ἀναγινώσκεταί τι περὶ «Ἀθηνῶν εἴτε δι' ἔλλειψιν ἱστοριογράφου ἢ διότι τὰ «πράγματα ἦσαν ἐν ἡσυχίᾳ.» Ἐν φύλλῳ δὲ 147 ὑπάρχει καὶ ἐπιστολή τις τῶν Ἀθηναίων ἐκ τοῦ ἔτους 1690 πρὸς τὸν πατριάρχην Ἰάκωβον, ἐκτραγῳδούντων τὰ ἐν τῇ ἐξορίᾳ δεινά των καὶ ἐπικαλουμένων συγγνώμην καὶ τὴν μεσιτείαν αὐτοῦ, ὅπως ἐπανακάμψωσιν ἐκ Σαλαμῖνος καὶ τῶν λοιπῶν τῆς ἐξορίας τόπων εἰς Ἀθήνας. Προστίθεται δὲ καὶ ἡ χρονολογία τῆς ἐξ Ἀθηνῶν φυγῆς τῶν κατοίκων καὶ ἡ διάρκεια αὐτῆς διὰ τῶν ἑξῆς: «Ἡ ἐπάρατος αὕτη ἀναχώρησις «τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τῆς φίλης πατρίδος ἐγένετο ἐν «μηνὶ μαρτίῳ τοῦ αὐτοῦ ἔτους (1688)· ἐγκατελείφθη «οὖν ἡ Ἀθήνα παντέρημος ἐπὶ τρεῖς ὅλους χρόνους.»

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἔπειτα προστίθεται ὅτι οἱ ἐξόριστοι Ἀθηναῖοι εἶχον καταφύγει ἐντὸς τῆς Σαλαμῖνος καὶ εἰς Αἴγιναν, Κόρινθον, Ναύπλιον καὶ Κεφαλληνίαν. Μόνον δ' ἀπὸ 1754—1800 εἶνε τὸ χρνικὸν πρωτότυπον ἐν ταῖς εἰδήσεσί του.

Ἐκτὸς τοῦ χρονικοῦ τούτου εὗρεν ὁ Πιττάκης καὶ τέσσαρα ἀπεσπασμένα φύλλα ἐνετικοῦ χάρτου, ἐφ' ὧν ἦσαν γεγραμμένα ἀποσπάσματά τινα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν, ἐρανισμένα ὄντα κατὰ Hopf (σ. 111 ἐπ.) ἐξ αὐτοῦ τοῦ χρονικοῦ τοῦ Ἀνθίμου ἴσως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πιττάκη. Τὰ ἀποσπάσματα ταῦτα πραγματεύονται, κατὰ τοὺς ἰδόντας αὐτὰ Κ. Παπαῤῥηγόπουλον καὶ Hopf[1], ἐν μὲν τῷ πρώτῳ φύλλῳ τὰς εἰσβολὰς τῶν Ἀλβανῶν καὶ Τούρκων εἰς τὴν Ἀττικήν, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τὴν ἐρήμωσιν τῶν Ἀθηνῶν («διὰ τρεῖς σχεδὸν χρόνους») καὶ τὰς ληστείας τῶν καλουμένων Φουστῶν, ἐν τῷ τρίτῳ φύλλῳ περιγράφεται ἡ ἐνδυμασία τῶν Ἀθηναίων καὶ ληστρικαί τινες ἐπιδρομαί, καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Γότθων ἐπὶ Γαλλιηνοῦ. Ἐκτὸς ὅμως τούτων διεσώθη καὶ τὸ ἔγγραφον τοῦ πατριάρχου Ἰωαννικίου, δι' οὗ ἐπετράπη ἡ ἵδρυσις τοῦ μοναστηρίου τῶν ἁγίων Ἀναργύρων[2]. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο φέρει χρονολογίαν 17 Ἰουλίου 6051 ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἡ χρονολογία ὅμως αὕτη εἶνε ἐσφαλμένη καὶ πρόσθετος πιθανῶς, διότι ἀντιστοιχεῖ

[1] Οἱ δύο οὗτοι καὶ ὁ Ross κατεπολέμησαν εἰδικώτερον καὶ κάλλιστα τὴν περὶ Ἀθηνῶν θεωρίαν τοῦ Φαλλμεραύερ ἐν τοῖς ἀνωτέρω σημειωθεῖσι συγγράμμασί των.

[2] Τὸ ἔγγραφον τοῦτο καὶ τὰ Ἀναργύρια ἀποσπάσματα, τὸ περιεχόμενον δηλ. τῶν τεσσάρων φύλλων, ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Πιττάκη ἐν ἔτει 1853 ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι, σ. 940 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πρὸς τὸ ἔτος 543 μ. Χ. ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ὅτε οὐδεὶς πατριάρχης Ἰωαννίκιος ὑπῆρχεν. Ὁ κ. Παπαῤῥηγόπουλος δέχεται (σ. 232) ἀντ' αὐτῆς τὸ ἔτος 1651 μ. Χ., διότι τότε ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου Ἰωαννίκιος ὁ Β', ὅπερ δὲν εἶνε ἀπίθανον.

Τοιαῦτα λοιπὸν εἶνε τὰ ὑπὸ Πιττάκη ἀνακαλυφθέντα χειρόγραφα, περὶ ὧν ἔκ τε τῆς γλώσσης καὶ τοῦ περιεχομένου ἐξάγεται ἀναμφηρίστως, ὅτι εἶνε ἔργα τοῦ παρόντος αἰῶνος, γεγραμμένα ἴσως ὑπό τινος τῶν ἐν Ἀθήναις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος τούτου ἀκμαζόντων λογίων, κατόχου εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν[1], αἱ δὲ χρονολογίαι, ἃς φέρουσιν, εἶνε προφανῶς νενοθευμέναι καὶ πρόσθετοι, ὥστε οὐδεὶς φρόνιμος ἄνθρωπος καὶ ἀμερόληπτος ἱστορικὸς δύναται ν' ἀποδεχθῇ κατὰ γράμμα τὰ ἐν αὐτοῖς λεγόμενα. Καὶ ὅμως ἰδοὺ πῶς ἐξεμεταλλεύθη ὁ Φαλλμεράϋερ τὰς πηγὰς ταύτας, ἃς ἐν Ἀθήναις παρὰ τῷ Πιττάκη εἶδε καὶ ἐξήτασε. Τὴν ἐν τῷ πατριαρχικῷ ἐγγράφῳ, δι' οὗ ἐπετράπη ἡ ἵδρυσις τῆς μονῆς τῶν ἁγίων Ἀναργύρων,

[1] Ἐπειδὴ τὰ χειρόγραφα ταῦτα εἶνε ἀναμφηρίστως πάντα νεώτατα προϊόντα καὶ αἱ χρονολογίαι αὐτῶν νενοθευμέναι καὶ πρόσθετοι, ὁ Γερμανὸς Hopf πρὸς ἠθικὴν τοῦ ὁμοεθνοῦς του Φαλλμεράϋερ ὑπεράσπισιν θεωρεῖ αὐτὰ ὡς ἔργα τοῦ Πιττάκη αὐτοῦ, ἀντὶ χρημάτων δι' αὐτῶν τὸν Φαλλμεράϋερ ἐξαπατήσαντος (σ. 112 ἔνθ. ἀνωτ.). Ἡμεῖς ὅμως διστάζομεν νὰ παραδεχθῶμεν τοῦτο ὡς πρὸς τὸ χρονικὸν τοὐλάχιστον καὶ διὰ τὸ ποταπὸν τῆς πράξεως καὶ διότι τότε δὲν ἐξηγεῖται ὁ λόγος τῆς νοθεύσεως τῶν χρονολογιῶν δυναμένων εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ τεθῶσιν ὡς νῦν. Ἄλλως τε καὶ αὐτὸς ὁ Hopf, καὶ πρὸ πάντων ὁ ἕτερος ὁμογενὴς αὐτοῦ Zinkeisen, ἀρκούντως καὶ διὰ πολλῶν παραδειγμάτων ἀπέδειξαν, ὅτι ὁ Fallmerayer οὐδαμῶς ᾐσθάνετο τύψεις συνειδότος ἐπὶ τῇ παραμορφώσει καὶ ἀπὸ σκοποῦ νοθεύσει ἱστορικῶν μαρτυριῶν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χρονολογίαν, καίπερ οὖσαν προφανέστατα ἐσφαλμένην καὶ νόθον, ὡς ὀρθὴν παραδεχόμενοι, ἀποδέχεται καὶ τὰ τέσσαρα ἐκεῖνα φύλλα ὡς κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον γραφέντα, ἤτοι 543 μ. Χ. καὶ 6051 ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἑπομένως καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ δευτέρου φύλλου, ἐν ᾧ γίνεται μνεία τῆς ἐρημώσεως τῶν Ἀθηνῶν, ἐντελῶς πρὸς τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ συνᾴδον εὑρίσκει. Κατὰ τὸ ϛ′ φύλλον τῶν Ἀναργυρίων ἀποσπασμάτων λοιπὸν αἱ Ἀθῆναι ἠρημώθησαν κατὰ τὸν ἕκτον ἤδη αἰῶνα, ἀκριβῶς ὅτε οἱ Σλαῦοι εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἑλλάδα· τοῦτο ὅμως δὲν ἤρκει νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν περὶ ἐξοντώσεως τῶν Ἑλλήνων θεωρίαν τοῦ Ἀποσπασματοδίφου, ἐὰν τὰ δεινὰ ἐκεῖνα ἦσαν παροδικά, διὸ μετὰ ἀξιοθαυμάστου τῷ ὄντι ἀναιδείας ἀντὶ τῶν τριῶν ἐτῶν ἐρημώσεως τῶν Ἀθηνῶν, ὅσα ἀναφέρουσι τά τε ἀποσπάσματα καὶ τὸ χρονικὸν τοῦ Ἀνθίμου, ἀναγινώσκει τετρακόσια, ὅπως δείξῃ ὅτι καθ' ὅλον τὸ πελώριον τοῦτο διάστημα βάρβαροι κατεῖχον τὴν ἑλληνικὴν χώραν! Μέχρι λοιπὸν τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος αἱ Ἀθῆναι ἦσαν, κατ' αὐτόν, ἔρημοι, τότε δὲ συνῳκίσθησαν πάλιν ὑπὸ τῶν φυγάδων Ἀθηναίων καὶ ἄλλων, ἀφοῦ οἱ κάτοικοι ἐξῃτήσαντο παρὰ τοῦ πατριάρχου Ἰωαννικίου συγγνώμην διὰ διαπραχθέντα ἀνομήματα καὶ μεσιτείαν παρὰ τῷ αὐτοκράτορι πρὸς ἐπάνοδον εἰς τὴν πατρίδα των. Ὅτι δὲ κατὰ τὸν ἑνδέκατον αἰῶνα, καὶ μάλιστα μετὰ τὸ 1060, οὐδεὶς πατριάρχης Ἰωαννίκιος ὑπῆρξεν, ἡ δὲ συνοίκησις τῶν φυγάδων Ἀθηναίων ἐγένετο κατὰ τὴν ῥητὴν τοῦ χρονικοῦ μαρτυρίαν τῷ 1630 ἐπὶ πατριάρχου Ἰακώβου καὶ ὄχι Ἰωαννικίου, οὐδαμῶς βιάζει τὸν Φαλλμεράυερ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ν' ἀλλάξῃ γνώμην καὶ σχέδιον, ἀλλὰ δι' ἑνὸς ψεύδους ὑπεκφεύγει τὰς δυσκολίας. Λέγει δηλονότι ὅτι τὴν πρὸς τὸν Πατριάρχην ἐπιστολὴν τῶν Ἀθηναίων εὗρεν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Ἀκκιαϊουολῶν ἐν Ἀθήναις καὶ ὄχι ἐν τῷ χρονικῷ τοῦ Ἀνθίμου, ἐν ᾧ ἀναφέρεται ἡ χρονολογία 1690. Οὕτω δ' ἐπίστευσεν ὅτι θέλει πείσει τέλος πάντων τὸν κόσμον ὅτι αἱ Ἀθῆναι ἠρημώθησαν κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα ἐπὶ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σλαύων καὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ συνοικισθῶσιν ἐκ νέου εἰμὴ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος. Ὁπόσον ὅμως οἱ ἰσχυρισμοὶ αὐτοῦ εἶνε ἐσφαλμένοι καὶ οἱ συλλογισμοὶ αὐτοῦ ψευδεῖς, ἐξάγεται ἀρκούντως ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων περὶ τῶν χειρογράφων, ἐφ' ὧν στηρίζεται, καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν καὶ ῥητῶν εἰδήσεων τρανότατα μαρτυρουσῶν, ὅτι καθ' ὅλον τοῦτο τὸ πελώριον χρονικὸν διάστημα, καθ' ὃ ὁ Φαλλμεράϋερ καταδικάζει τὰς Ἀθήνας εἰς θάνατον, αὗται καὶ ὑφίσταντο καὶ ἐσήμαινόν πως καὶ ὀλιγώτερον πασῶν τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν πόλεων ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων ὑπέφεραν. Τὰς μαρτυρίας ταύτας, τὰς ὁποίας ὁλοτελῶς ἀπεσιώπησεν ὁ Φαλλμεράϋερ, εἶνε ἀναγκαῖον ν' ἀναφέρωμεν καὶ ν' ἀπαριθμήσωμεν ἐνταῦθα πάσας κατὰ τάξιν, διότι ἐκ τούτων μόνων δυστυχῶς συνίσταται ἡ ἱστορία τῆς ἐνδόξου πόλεως ἀπὸ τοῦ ἕκτου μέχρι τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος!

Μετὰ τὴν ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ ταπείνωσιν λαβοῦσα ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ὡς μόνην ἀποζημίωσιν μικράν τινα αὐτονομίαν καὶ τὴν ἀνανέωσιν τῶν τειχῶν της παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου, ἐξηκολούθει κατὰ τοὺς ἑπομένους αἰῶνας ζῶσα ἐν ἀσημότητι μέν, ἀλλὰ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ ἐν σχετικῇ εὐεξίᾳ καὶ ἀσφαλείᾳ, ἀντέχουσα κατὰ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν διὰ τῶν ὀχυρῶν τειχῶν της, ἅτινα ὑφίσταντο μέχρι φραγκοκρατίας περίπου καὶ ἐξησφάλιζον ἐν ἑαυτοῖς τοὺς ἐκπεπτωκότας ἀπογόνους τῶν ὑπερηφάνων Μαραθωνομάχων καὶ τῶν προνομιακῶν βαρβαροκτόνων. Αἱ γλίσχραι αὗται εἰδήσεις μαρτυροῦσιν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ὅτι ἡ παιδεία καὶ ἡ καλὴ ἀγωγὴ δὲν ἐξέλιπον ἐξ Ἀθηνῶν καὶ μετὰ τὴν κατάργησιν τῶν σχολῶν αὐτῶν ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ, ἀλλ' ὅτι τοὐναντίον οἱ ἐξ Ἀθηνῶν καταγόμενοι ἐθεωροῦντο ἱκανοὶ ν' ἀναβῶσι καὶ εἰς τὰς ἀνωτάτας βαθμίδας τοῦ κράτους, ὥστε ἡ πόλις ἐξηκολούθει χαίρουσα ἀγαθὴν ὑπόληψιν καὶ διετήρει μέρος τοὐλάχιστον τοῦ πρώην ἠθικοῦ αὐτῆς ἀξιώματος. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπερίσχυσεν ὁριστικῶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὁ χριστιανισμὸς καὶ οἱ κάτοικοι ἐφρόνουν ἔκτοτε χριστιανικά, ἡ δ' ἐκκλησία τῶν Ἀθηνῶν ἀδιακόπως προήγετο, διὸ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ ἀρχιεπίσκοποι εἶνε οἱ σπουδαιότεροι αὐτῆς ἀντιπρόσωποι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Εἶνε δ' αἱ περὶ Ἀθηνῶν εἰδήσεις ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης αἱ ἑξῆς.

Ὁ Θεοφύλακτος Σιμοκάττος, διηγούμενος τὸν αἰσχρὸν θάνατον τοῦ δραστηρίου καὶ κατὰ τῶν ἐπιδρομέων βαρβάρων ἀνδρείως καὶ ἐπιτυχῶς ἀγωνισαμένου αὐτοκράτορος Μαυρικίου, μεταχειρίζεται τὴν ἑξῆς ῥητορικὴν ἀποστροφήν: «Ἀποκειράσθωσαν οἱ λόγοι «τὸν κρότον, τὴν εὐφημίαν αἱ Μοῦσαι, τὸ λευκὸν Ἀ«θῆναι τριβώνιον[1].» Ὅτι δ' ἡ ἀποστροφὴ αὕτη πρὸς

[1] Βιβλίον Η', κεφ. 12.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὰς Ἀθήνας δὲν ἠδύνατο νὰ γείνῃ, ἐὰν μὴ ἡ πόλις ὑπῆρχεν ἐν ἔτει 602, ὅτε ὁ Μαυρίκιος ἐφονεύθη, εἶνε προφανέστατον, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς αὐτῆς ἀποστροφῆς, ὅτι ἡ πόλις αὕτη καὶ τότε ἐξηκολούθει νὰ ἦνε ἡ ἕδρα τῶν Μουσῶν καὶ τῶν λόγων, διότι ἡ ἀποστροφὴ δὲν εἶνε βεβαίως κενή τις ἄνευ ἐννοίας φράσις. Ὅτε δ' ὁ βασιλεὺς Κώνστας ὁ Β', μὴ ὑποφέρων τὰς φοβερὰς τοῦ συνειδότος τύψεις διὰ τὸν φόνον τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ, ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ μεταφέρῃ τὸν θρόνον εἰς Σικελίαν, ὅθεν ἐσκόπει νὰ καταπολεμήσῃ καὶ τοὺς Λογγοβάρδους, προσωρμίσθη κατὰ τὸν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Σικελίαν πλοῦν ἐν Πειραιεῖ καὶ διέμεινεν ἐν Ἀθήναις καθ' ὅλον τὸ ἔτος 612, συναθροίζων καὶ ἐξασκῶν τὸν κατὰ τῶν Λογγοβάρδων στρατόν του[1]. Ὅτι ἡ προτίμησις αὕτη τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τῆς Κορίνθου καὶ ἄλλων πόλεων δὲν ἐγένετο διὰ τὴν ἐρήμωσιν τῆς πόλεως, ἀλλὰ τοὐναντίον διότι καὶ ἡ πόλις ἦν ὀχυρὰ καὶ τὰ ἐπιτήδεια πρὸς διατήρησιν τοῦ στρατοῦ εὐποριστότερα καὶ τὸ ἠθικὸν τῆς πόλεως ἀξίωμα μέγα, τοῦτο καὶ τυφλῷ ἐστι δῆλον. Διότι πρὸς τί νὰ ἐνδιατρίψῃ ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος ἐν πόλει μὴ πόλει, ἀλλὰ σωρῷ ἐρειπίων, καὶ νὰ μὴ μεταβῇ εἰς τὴν πλησίον κειμένην Κόρινθον, τὴν ἕδραν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατηγοῦ καὶ ἐπίσης ὀχυράν, ἐὰν μὴ ἡ τῶν Ἀθηνῶν κατάστασις ἦτο ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν καλλιτέρα; Ὅτι δὲ καὶ κατὰ τοὺς ἑπομένους αἰῶνας, τὸν ὄγδοον καὶ ἔνατον, αἱ Ἀθῆναι δὲν ἦσαν ἔρημοι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι

[1] Παῦλος Διάκονος, ἱστορία τῶν Λογγοβάρδων 5, 6.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δὲν περιεπλανῶντο μακρὰν τῆς πατρίδος των καταταδιωκόμενοι μὲν ὑπὸ τῶν βαρβάρων, δι' ἐπιτιμίου δ' ἀφωρισμένοι ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, ὡς Φαλλμεράϋερ ὠνειρεύθη, ἀλλ' ἥ τε πόλις ἐξηκολούθει ἀκμάζουσα καὶ μέγα χαίρουσα ἠθικὸν ἀξίωμα καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς διεκρίνοντο ἐπὶ ἀνατροφῇ καὶ ἱκανότητι, ἐξάγεται πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ τοὺς αἰῶνας τούτους δύο ἀλλεπαλλήλως Ἀθηναῖαι ἐκρίθησαν ἱκαναὶ νὰ καθίσωσιν εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον, ἔπειτα δὲ καὶ ἐξ ἄλλων εἰδήσεων. Ἐν ἔτει 769 ἐξελέξατο ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος Ε' διὰ τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον αὐτοῦ Λέοντα τὸν Δ' σύζυγον νέαν τινὰ ἐξ Ἀθηνῶν, τὴν μετέπειτα διάσημον αὐτοκράτειραν Εἰρήνην, ἣν μετέφερεν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐπὶ λαμπρῶν, μεταξωτοῖς ὑφάσμασι πολυτελῶς κεκοσμημένων πλοίων[1]. Ἡ Εἰρήνη ἔμεινε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της μόνη τοῦ βυζαντινοῦ κράτους κυρίαρχος, κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς κηδεμὼν τοῦ υἱοῦ της Κωνσταντίνου τοῦ ΣΤ' (780—790), μετὰ δὲ τὴν τύφλωσιν αὐτοῦ ἐντελῶς μόνη κυβερνῶσα (797—802) καὶ ἐπεδείξατο μεγάλην διοικητικὴν ἱκανότητα, ἀλλὰ καὶ μεγάλα πάθη, ἰδίως ἀπεριόριστον φιλοδοξίαν. Ἐκ φιλοδοξίας κινουμένη ἐξώρισε τοὺς ἀδελφοὺς τοῦ συζύγου της εἰς Ἀθήνας καὶ ἐνεπιστεύθη τὴν φύλαξιν αὐτῶν εἰς τὸν συγγενῆ της πατρίκιον Κωνσταντῖνον Σαραντόπηχον (797), ὃν εἶχε διορίσει διοικητὴν Ἀττικῆς. Οἱ κάτοικοι ὅμως τῶν Ἀθηνῶν ἔλαβον συμπάθειαν πρὸς τοὺς ἀτυχεῖς βασιλόπαιδας καὶ ἀπεφάσι-

[1] Ἴδε τὰς πηγὰς παρὰ Muralt, Chronographie Byzantine, σ. 366.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σαν νὰ βοηθήσωσιν αὐτοὺς πρὸς ἀνάβασιν εἰς τὸν θρόνον, διὸ ἐπεκαλέσθησαν πρὸς τοῦτο τὴν ἔνοπλον συνδρομὴν τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Σλαύων Ἀκαμήρου (Akamir), ἀλλ' ἡ Εἰρήνη ἔμαθεν ἐγκαίρως τὸ πρᾶγμα καὶ προλαβοῦσα ἐξαπέστειλε τὸν ἀνεψιόν της σπαθάριον Θεοφύλακτον πρὸς τὸν πατέρα του Σαραντόπηχον μετὰ τῶν ἀναγκαίων διαταγῶν, οὗτος δὲ συλλαβὼν τοὺς ὑπόπτους ἐτύφλωσεν αὐτοὺς κατὰ Μάρτιον τοῦ 799, κατὰ δὲ τὸν Κεδρηνόν, ἐφονεύθησαν οὗτοι ὑπὸ τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ[1]. Ἡ φιλοδοξία ἤγαγε τὴν Εἰρήνην καὶ αὐτὸν τὸν υἱόν της Κωνσταντῖνον τὸν ΣΤ' νὰ τυφλώσῃ, ὅπως καταστήσῃ αὐτὸν ἀνίκανον εἰς τὸ κυβερνᾶν, καὶ τὴν τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου περὶ γάμου πρότασιν ν' ἀποκρούσῃ, ἕως ὅτου τέλος ἐξορισθεῖσα ἐτελεύτησεν ἐν δυστυχίᾳ ἐπὶ τῆς νήσου Λέσβου καὶ ὄχι ἐν Ἀθήναις, ὡς ὁ Ἄραψ ἱστορικὸς Ἀβουλφαράχ (Abulfaradsch) νομίζει[2].

Ἂν ἡ Εἰρήνη ἔπραξεν ἀγαθόν τι διὰ τὴν γενέτειραν αὐτῆς πόλιν, δὲν εἶνε ἀκριβῶς μεμαρτυρημένον. Τὰς ἐλευθερίας, ἃς ἔχαιρεν ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα, βεβαίως δὲν παρεχώρησεν αὐτή, τοὐναντίον ὁ διορισμὸς τοῦ συγγενοῦς της Σαραντοπήχου ὡς διοικητοῦ Ἀττικῆς μαρτυρεῖ ὅτι, καὶ ἂν ὑπῆρχον τοιαῦται, περιώρισεν αὐτὰς χάριν τούτου. Βέβαιον μόνον εἶνε ὅτι οἱ ἐν Ἀθήναις συγγενεῖς της διωρίσθησαν εἰς ὑψηλὰ τοῦ κράτους ἀξιώματα, ὡς καὶ

[1] Ἴδε Θεοφάνους τόμ. Α', σ. 733—734. Λέοντος Γραμματικοῦ σ. 200. Κεδρηνοῦ τόμ. Β', σ. 27. Γεωργίου Ἁρματωλοῦ σελ. 671, ἐκδόσεων Βόννης.

[2] Ἐν σελ. 138 τῆς γερμαν. μεταφράσεως.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὅτι ἡ θρησκομανὴς ἐκείνη αὐτοκράτειρα ἵδρυσε πολλὰς μονὰς ἐν τῷ κράτει· ἂν ὅμως ἵδρυσε τοιαύτας ἢ ἤγειρε ναοὺς καὶ ἐν Ἀθήναις δὲν εἶνε ῥητῶς μεμαρτυρημένον οὔτε ἄλλως ἀρκούντως ἀποδεδειγμένον· διότι πιθανὸν μὲν νὰ ἐκτίσθησαν ὑπ' αὐτῆς, ὡς ἐκ παραδόσεως πιστεύεται, οἱ μέχρι τῆς σήμερον σωζόμενοι βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ ναοὶ τῆς παλαιᾶς μητροπόλεως, τῆς Καπνικαρέας καὶ τῶν ἁγίων Θεοδώρων, ἢ καὶ ἄλλοι μὴ διασωθέντες, ἀλλὰ διὰ τί νὰ μὴ ἐκτίσθησαν οὗτοι καὶ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας, ὅτε ἐπεκράτει ὁ ἀρχιτεκτονικὸς αὐτῶν ῥυθμός, καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας, ὡς ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Θεοδώρων, ὅστις ἀνεκαινίσθη ἐν ἔτει 1558, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς διασωθείσης ἐπιγραφῆς;

Ὀλίγα μετὰ τὴν καθαίρεσιν τῆς Εἰρήνης ἔτη ἀνέβη τὸν βυζαντινὸν θρόνον καὶ ἑτέρα Ἀθηναία, ἡ ἀνεψιὰ τῆς Εἰρήνης Θεοφανώ. Ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος Α' ἀπέσπασεν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ συζύγου της καὶ τὴν συνέζευξεν ἐν ἔτει 807 μετὰ τοῦ υἱοῦ του Σταυρακίου. Δύο ὡραῖαι παρθένοι Ἀθηναῖαι, αἵτινες συνώδευσαν τὴν Θεοφανὼ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐγένοντο, διαρκοῦντος τοῦ γάμου, θῦμα τοῦ ἀσελγοῦς Νικηφόρου[1]. Ἡ Θεοφανὼ ὅμως δὲν διεκρίθη ἐπὶ ἀτομικῇ ἱκανότητι, ὡς ἡ θεία αὐτῆς Εἰρήνη, οὐδὲ γνωρίζομεν ἂν καὶ αὕτη ἔπραξέ τι ὑπὲρ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν.

Αἱ ἱστορίαι αὗται τῆς Εἰρήνης καὶ Θεοφανοῦς μαρτυροῦσι τρανότατα οὐ μόνον ὅτι αἱ Ἀθῆναι δὲν ἦσαν ἔρημοι κατοίκων κατὰ τὸν ὄγδοον καὶ ἔνατον αἰῶνα,

[1] Θεοφάνης τόμ. Α', σ. 750.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀλλὰ καὶ ὅτι ἤκμαζον σχετικῶς ἀρκετὰ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, ὅπερ βεβαίως προήρχετο, διότι ἡ πόλις ἔμεινεν ἀνέπαφος ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων. Τὰ τείχη τῆς πόλεως, καὶ ἰδίως τῆς Ἀκροπόλεως, ἦσαν ὀχυρὰ καὶ ἀσφαλῆ, διὸ ἐχρησίμευον κατὰ τοὺς αἰῶνας ἐκείνους ὡς τόπος ἐξορίας καὶ φρουρήσεως ἐπισήμων προσώπων. Ἐκτὸς τῶν ἀδελφῶν Λέοντος τοῦ Δ′, οὓς ἐξώρισεν ἡ Εἰρήνη ἐνταῦθα, ἐκρατήθησαν ἐπίσης ἐν Ἀθήναις ἐξόριστοι ἐν ἔτει 887 ὁ τυφλωθεὶς Μανιχαῖος καὶ συνωμότης Θεόδωρος Σανταβαρῖνος μέχρι τῆς εἰς Ἀσίαν μεταφορᾶς αὐτοῦ[1], ἐν ἔτει δὲ 891 ὁ ἐπὶ συνωμοσίᾳ ἐπίσης κατηγορούμενος Βασίλειος Ἐπεικτός, ἀνεψιὸς τῆς ἀποθανούσης αὐτοκρατείρας Ζωῆς[2]. Ὅτι δὲ ἡ ἐκλογὴ τῶν Ἀθηνῶν ὡς τόπου ἐξορίας δὲν φανερόνει ἐρημίαν τοῦ φρουρίου, ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὅτι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐχρησίμευον παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς καὶ ἄλλαι πόλεις πολυάνθρωποι καὶ μεγάλαι, ὡς ἡ Θεσσαλονίκη καὶ ἡ Χερσὼν καὶ ἄλλαι οὐδαμῶς ἔρημοι κατοίκων, ἀλλὰ μεγάλαι καὶ εὐδαίμονες. Ἀλλὰ καὶ ἡ παιδεία, ὡς ἤδη εἴπομεν, φαίνεται ὅτι οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ καλλιεργῆται ἐν Ἀθήναις καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ τῶν σχολῶν κατάργησιν, καὶ ἡ προνομιοῦχος τῶν φώτων ἑστία καὶ τῶν Μουσῶν ἕδρα καὶ κατὰ τοὺς ἑπομένους αἰῶνας ἔχαιρεν ἀγαθὴν ἐπὶ τούτῳ φήμην ἔν τε τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει. Ἐκτὸς τῆς

[1] Συμεὼν Μάγκιστρος σ. 701. Γεώργιος Μοναχὸς σ. 851. Λέων Γραμματικὸς σ. 265. Θεοφάνης συμπεπληρωμένος 6, 5, τόμ. Γ′, σ. 336. Κεδρηνὸς τόμ. Β′, σ. 252, ἐκδόσεων Βόννης.

[2] Γεώργιος Μοναχὸς σ. 859. Λέων Γραμματικὸς σ. 273. Θεοφάνης συμπεπληρ. 6, 15, τόμ. Γ′, σ. 364. Κεδρηνὸς τόμ. Β′, σ. 258.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐκ τῆς πόλεως ταύτης ἐκλογῆς δύο αὐτοκρατειρῶν διεσώθησαν ἡμῖν καὶ ἄλλα μαρτύρια τῆς ἀγαθῆς καταστάσεως τῆς παιδείας καὶ ἀναπτύξεως ἐν Ἀθήναις. Κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα ἤκμασεν ἐν Ἀθήναις ὁ ἰατρὸς καὶ συγγραφεὺς Στέφανος, μαθητὴς Θεοφίλου[1]. Ὁ ἅγιος Γισληνός, ὅσις κατὰ πρῶτον μετέβη εἰς Ῥώμην καὶ ἐκεῖθεν περὶ τὸ 640 εἰς Hagenau τῆς Ἀλσατίας καὶ ἵδρυσεν αὐτόθι μονὴν προσηλυτίσας πολλοὺς εἰς τὸν χριστιανισμόν, ἦν ἐξ Ἀττικῆς καὶ εἶχε σπουδάσει ἐν Ἀθήναις φιλοσοφίαν. «Traditus ergo litera-«rium artium pædagogis, λέγει ὁ βιογράφος του[2], «ac imbutus pleniter his, studuit philosophiæ post «apud Athenas nobilissimam Græcorum urbem, quæ «cunctis nationum linguis tribuit totius flores elo-«quentiæ.» Ἡ εἴδησις αὕτη, ὅσον καὶ ἂν ἦνε ὑπερβολική, μαρτυρεῖ οὐχ ἧττον ὁποίαν φήμην ἔχαιρον κατὰ τὸν μεσαίωνα αἱ Ἀθῆναι, ἥτις βεβαίως δὲν ἦτο ἁπλῆ ἀπήχησις τοῦ πάλαι τῆς πόλεως ὀνόματος. Ὁμοίαν περὶ Ἀθηνῶν ἰδέαν ἐκφράζει καὶ ὁ περὶ Παπίσσης Ἰωάννας μῦθος, καθ' ὃν τὸ κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ἐννάτου αἰῶνος ὑποτιθέμενον ὅτι ἤκμαζε μυθῶδες ἐκεῖνο πρόσωπον ἀπέκτησε τὰς φιλοσοφικὰς αὐτοῦ γνώσεις ἐν Ἀθήναις παρὰ τοῖς τότε σοφοῖς[3]. Διήρκεσε δ' ἡ τοιαύτη περὶ Ἀθηνῶν φήμη μέχρι τέλους τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος, ὡς πολλαὶ παρόμοιαι εἰδήσεις

[1] Ἴδε Φαβρικίου Bibliotheca Græca, 6, 7, 14.

[2] Ἴδε Mabillon, Acta sanctorum, ordinis S. Benedicti, τόμ. Β', σ. 757 καὶ Hopf ἐν Ἐγκυκλοπαιδείᾳ σ. 113.

[3] Ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἡ Πάπισσα Ἰωάννα ἀπέδειξεν ἀρκούντως ὁ Doellinger, die Papst-fabeln des Mittelalters, 1863.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐκ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μαρτυροῦσιν, ἀλλὰ περὶ τούτων κατωτέρω.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν μέχρι τοῦδε εἰδήσεων, αἵτινες μαρτυροῦσιν ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐξηκολούθει νὰ ὑπάρχῃ κατὰ τοὺς μετὰ τὸν ἕκτον αἰῶνας, εἶνε ἡμῖν γνωστοὶ καὶ πολλοὶ ἀρχιερεῖς καὶ μητροπολῖται Ἀθηνῶν ἐκ τῶν αἰώνων ἐκείνων, οἵτινες βεβαίως δὲν ἦσαν μόνον ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι τοιοῦτοι, οὐδ' ἤδρευον ἐν σωρῷ ἐρειπίων, καθόσον μάλιστα ὁ κατ' ἀρχὰς ἐπισκοπικὸς τῶν Ἀθηνῶν θρόνος ἐπὶ Φωτίου κατὰ τὸν ἔνατον αἰῶνα ὑψώθη εἰς ἀρχιεπισκοπικὸν καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν αἰῶνα πρὸ τοῦ 869 εἰς μητροπολιτικόν, ἔχοντα ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν του τὰς ἐπισκοπὰς Εὐβοίας, Διαυλίας, Κορωνείας, Ἄνδρου, Ὠρεῶν, Καρύστου, Πορθμοῦ, Αὐλῶνος καὶ Σύρας καὶ ὄντα τὸν 28ον θρόνον τῆς πατριαρχικῆς δικαιοδοσίας τοῦ Κωνσταντινουπόλεως[1]. Τοῦτο δὲ πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ γείνῃ, ἂν αἱ Ἀθῆναι μηδὲ κἂν ὑφίσταντο, οἱ δὲ φυγάδες αὐτῶν κάτοικοι ἦσαν ἀφωρισμένοι ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, ὡς ὁ Φαλλμεράυερ διατείνεται; Ἐκ τῶν κατὰ τοὺς αἰῶνας ἐκείνους ἀκμασάντων ποιμενάρχων τῆς ἀθηναϊκῆς ἐκκλησίας ἐπισήμως μεμαρτυρημένοι εἶνε οἱ ἑξῆς, οὓς ἀναφέρει ὁ Le Quien ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν[2]. Ὁ ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν Ἰωάννης, παρευρεθεὶς ἐν ἔτει 680 εἰς τὴν ἐν Ῥώμῃ σύνοδον· ὁ τοῦ Φωτίου ὀπαδὸς ἐπίσκοπος Σάβας περὶ τὰ 860·

[1] Ἴδε Leonis sapientis et Photii ordo Patriarcharum καὶ Leonis sapientis ordo thronorum παρὰ Ἱεροκλεῖ σ. 74, ἐκδόσεως Parthey.

[2] Le Quien, Oriens christianus, τόμ. Β', σ. 171—173.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Νικήτας ὁ Α΄ μητροπολίτης Ἀθηνῶν, παρευρεθεὶς ἐν τῇ ὀγδόῃ συνόδῳ ἐν ἔτει 869, ὑπερασπιστὴς τοῦ Ἰγνατίου καὶ ἀντίπαλος τοῦ Φωτίου· ὁ Ἀναστάσιος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν ἀντίπαλος τοῦ Φωτίου περὶ τὰ 880· Θεοδήγιος ἐπίσης Ἀθηνῶν ἐν ἔτει 997· Μιχαὴλ ὁ Α΄ μνημονευόμενος κατὰ τὸ 1023—1024· ὁ Λέων κατὰ τὸ 1054· ὁ Γεώργιος 1156· Νικόλαος ὁ Ἁγιοθεοδωρίτης 1166 καὶ Μιχαὴλ ὁ Β΄ Ἀκωμινάτος, ὁ τελευταῖος πρὸ τῆς φραγκοκρατίας.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἐπισήμως μεμαρτυρημένων τούτων ποιμενάρχων τῆς ἐκκλησίας Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ ἕκτου μέχρι τοῦ 12ου αἰῶνος εἶνε ἡμῖν γνωστὰ καὶ πλεῖστα ἄλλα ὀνόματα ἀρχιποιμένων τῶν Ἀθηνῶν ἐκ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐξ ἐπιγραφῶν, ὡς καὶ διαφόρων ἄλλων κληρικῶν τε καὶ λαϊκῶν κατὰ τοὺς αἰῶνας ἐκείνους ἐν Ἀθήναις ζησάντων. Τὰ ὀνόματα ταῦτα ἐδημοσίευσεν ὁ Πιττάκης ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι[1] πρὸς ἀναίρεσιν τῆς περὶ Ἀθηνῶν γνώμης τοῦ Φαλλμεράυερ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν: «Ὕλη, ἵνα χρησι-«μεύσῃ πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι οἱ νῦν κατοικοῦντες τὴν «Ἑλλάδα εἰσὶν ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων» μετὰ καὶ ἄλλων γλωσσικῶν παρατηρήσεων. Εὑρέθησαν δ' ἐπιγεγραμμένα καὶ σώζονται μέχρι τοῦδε τινὰ μὲν ἐκ τοῦ τοίχου τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικοδήμου, ἕτερα δ' ἐπὶ τῶν τείχων καὶ τῶν στηλῶν τοῦ Θησείου, τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν Προπυλαίων καὶ ἄλλα ἀλλαχοῦ· διότι ἔθος ἦν παρὰ τοῖς χριστιανοῖς νὰ σημειῶσιν ἐπὶ τοῦ τοίχου τῶν ἐκκλησιῶν των τὰ

[1] Ἴδε Ἀρχαιολογ. Ἐφημερίδος σ. 935 ἐπ. ἀριθ. 1574—1589, σ. 1808, ἀριθ. 3456—3478, σ. 1910 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὀνόματα καὶ τὸν χρόνον τοῦ θανάτου τῶν ἀρχιερέων, ἱερέων, λοιπῶν κληρικῶν καὶ προὐχόντων λαϊκῶν εἰς ἀνάμνησιν. Ἐκ τῶν οὕτω λοιπὸν διασωθεισῶν ἡμῖν ἐπιγραφῶν συναρμολογεῖται ὁλόκληρος σχεδὸν ἡ σειρὰ τῶν ἀρχιποιμένων τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ πέμπτου αἰῶνος μέχρι φραγκοκρατίας· ἐπειδὴ ὅμως πολλαὶ ἐκ τῶν χρονολογιῶν τούτων ἄλλως ὁρίζονται ὑπὸ Πιττάκη καὶ ἄλλως ὑπὸ Boeckh καὶ Hopf[1], καὶ δὲν εἶνε ποσῶς ἐνταῦθα ἀναγκαία ἡ ἀναγραφὴ αὐτῶν, διότι οὐδεὶς ἠμφισβήτησε τὴν ὕπαρξιν τῶν ἀρχιποιμένων ἐκείνων, παραλείπομεν αὐτὰς παρατηροῦντες μόνον ὅτι ἐκ τοῦ καταλόγου ἐκείνου τῶν ἀρχιποιμένων Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ ἕκτου αἰῶνος καὶ ἑξῆς τρανότατα μαρτυρεῖται καὶ ἡ ὕπαρξις τῆς πόλεως καθ' ὅλον ἐκεῖνο τὸ χρονικὸν διάστημα. Τινὲς μάλιστα τῶν ἀρχιποιμένων ἐκείνων ὑπῆρξαν λίαν σπουδαῖοι καὶ διεδραμάτισαν ἔξοχον πρόσωπον ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ, ὡς ὁ ὑπὸ Le Quien ἀναφερόμενος καὶ τελευταῖος πρὸ τῆς φραγκοκρατίας Μιχαὴλ Ἀκωμινάτος, ὁ ἀναμφηρίστως ἐπισημότερος πάντων τῶν ἀρχιποιμένων Ἀθηνῶν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω.

Ἕτεραι συμπληρωτικαὶ τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν εἰδήσεις ἐκ τοῦ δεκάτου καὶ ἑνδεκάτου αἰῶνος περιέχονται ἐν ταῖς βιογραφίαις τῶν ἁγίων Λουκᾶ καὶ Νίκωνος[2]. Ὁ ἐξ Αἰγίνης καταγόμενος ἅγιος Λουκᾶς, οὗτινος οἱ γονεῖς ἠναγκάσθησαν περὶ τὰ 900 νὰ με-

[1] Boeckh ἐν Corp. Inscript. Graecarum ἀριθ. 9321 ἐπ. καὶ Hopf ἐν Ἐγκυκλοπαιδείᾳ σ. 114 ἐπ.

[2] Ἴδε Acta sanctorum Februarii, τόμ. Β', σ. 83—100 ἐν Παρισίοις καὶ Ῥώμῃ, καὶ Hopf ἐν Ἐγκυκλοπαιδείᾳ σ. 134 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοικήσωσιν εἰς Φωκίδα, διότι οἱ ἐκ Κρήτης Σαρακηνοὶ ἐπέτρεχον καὶ ἐδήουν τὴν νῆσον ἀδιακόπως, ἀνετράφη ἐν τοῖς περιχώροις τῆς Κρίσσης. Ἐκεῖ ἐγνώρισεν ὁ νέος Λουκᾶς δύο μοναχοὺς μεταβαίνοντας ἐκ Ῥώμης εἰς τὴν ἁγίαν γῆν καὶ ἠκολούθησεν αὐτοὺς μέχρις Ἀθηνῶν, ἔνθα προσηυχήθησαν ἐν τῷ λαμπρῷ ναῷ τῆς Παναγίας, τῷ Παρθενῶνι. Οἱ δύο συνοδοιπόροι τοῦ Ἁγίου ἐγκατέλιπον αὐτὸν ἔν τινι μονῇ ἐνταῦθα, ἐν ᾗ ἔζησεν ἐπὶ μακρόν, καὶ ἐξηκολούθησαν μόνοι τὴν πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα πορείαν των. Ἀλλ' ἐν ἔτει 936 εἰσέβαλον οἱ Σαρακηνοὶ εἰς τὴν Ἀττικὴν (οὕτω λέγει ἡ βιογραφία) καὶ ἐλεηλάτουν αὐτήν, διὸ κατέφυγεν ὁ Ἅγιος εἰς τὴν ἐρημόνησον Ἄμπελον, ἔνθα διέμεινεν ἐπὶ τρία ὅλα ἔτη 936—939 μετά τινων ἄλλων φυγάδων, ἕως ὅτου τέλος ἀπεφάσισαν πάντες ὁμοῦ νὰ μετοικήσωσιν εἰς Πελοπόννησον, διότι δὲν ὑπῆρχεν ἐλπὶς νὰ ἐλευθερωθῇ ἡ Ἀττικὴ ἀπὸ τοὺς ἐθνικούς.

Καὶ ὁ ἅγιος Νίκων ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας κατὰ τὴν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα θαυματουργὸν πορείαν του καὶ ἐκατήχησε τὸν λαὸν ἐν τῷ λαμπρῷ τῆς Θεοτόκου ναῷ, ἤτοι τῷ Παρθενῶνι, περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου αἰῶνος[1].

Αἱ βιογραφίαι αὗται οὐ μόνον μαρτυροῦσιν ἀριδήλως τὴν ὕπαρξιν κατοίκων, μονῶν καὶ ναῶν ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ συμπληροῦσι τὰς μέχρι τοῦδε ἐξ ἄλλων πηγῶν γνωστὰς περὶ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σαρακηνῶν εἰδήσεις διὰ τῆς προσθή-

[1] Ἴδε Hopf ἐν Ἐγκυκλοπαιδείᾳ σ. 136 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κης ὅτι οἱ Σαρακηνοὶ ἐν ἔτει 936 ἐπεχείρησαν ἐπιδρομὰς εἰς τὰ ἀνατολικὰ τῆς Ἑλλάδος παράλια καὶ κατέσχον τὴν Ἀττικὴν πλέον τῶν τριῶν ἐτῶν. Ἂν οἱ βάρβαροι ἐκυρίευσαν καὶ τὰς Ἀθήνας, δὲν ἀναφέρεται, πιθανώτερον ὅμως καὶ φυσικώτερον εἶνε ὅτι οὗτοι ἐκ τῶν λιμένων ὁρμώμενοι μόνην τὴν ἐντὸς τοῦ ἄστεος χώραν ἐκάκουν, ἔνθα ἴσως εὑρίσκετο καὶ ἡ μονὴ τοῦ ἁγίου Λουκᾶ, διὸ καὶ μόνον ὀλίγοι κάτοικοι, ἐκ τῶν τῆς χώρας πιθανῶς, κατέφυγον εἰς Ἀμπελόνησον.

Ἀλλ' ἔτι μείζων ἀπόδειξις τῆς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους οὐ μόνον ὑπάρξεως, ἀλλὰ καί τινος σημασίας τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν εἶνε ἡ ἀναμφήριστος εἴδησις, ὅτι Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος μετὰ τὸ εὐτυχὲς πέρας τῶν κατὰ Βουλγάρων πολυετῶν καὶ βαρέων πολέμων, πρὶν ἐπανακάμψῃ ἐν θριάμβῳ εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἠθέλησε νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν κυρίως Ἑλλάδα· κατέβη λοιπὸν εἰς Θερμοπύλας, ἔνθα ἐθαύμασε τὰ κατὰ τῶν βαρβάρων ὀχυρώματα, προέβη πρὸς τὸν Σπερχειόν, ἔνθα ἐξέπληξεν αὐτὸν τὸ πλῆθος τῶν ὀστέων, λειψάνων τῶν πρὸ 23 ἐτῶν ὑπὸ Νικηφόρου Οὐρανοῦ αὐτόθι κατατροπωθέντων Βουλγάρων, καί, χωρὶς νὰ μεταβῇ εἰς Θήβας καὶ Κόρινθον, τὰς ἕδρας τῶν στρατηγῶν Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου, διηυθύνθη εἰς τὰς Ἀθήνας, ἔνθα «τὰ τῆς νίκης εὐχαριστήρια τῇ θεοτόκῳ «δοὺς καὶ ἀναθήμασι πολλοῖς λαμπροῖς καὶ πολυτελέσι «κοσμήσας τὸν ναὸν (τὸν Παρθενῶνα βεβαίως) ὑπέ«στρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν[1].» Ἰδοὺ λοιπὸν καὶ εἷς χριστιανὸς αὐτοκράτωρ τελῶν τὰ νικητήρια αὐτοῦ

[1] Κεδρηνὸς τόμ. Β', σ. 475. Γλυκᾶς σ. 578—579 ἐκδ. Βόννης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν τῷ Παρθενῶνι, ὡς οἱ Ἀθηναῖοι τῆς ἐνδόξου ἐποχῆς! Τίς δύναται ν' ἀρνηθῇ ἐνταῦθα ὅτι ἡ ἐξαιρετικὴ αὕτη τοῦ Βουλγαροκτόνου πρὸς τὰς Ἀθήνας τιμὴ οὐ μόνον τὴν ὕπαρξιν τῆς πόλεως ταύτης ἀναγκαίως προϋποθέτει, ἀλλὰ καὶ τρανότατα δείκνυσιν ὅτι ἡ τῆς Παλλάδος γηραιὰ πόλις, ὅπως κατὰ τὸν ὄγδοον καὶ ἔνατον αἰῶνα, οὕτω καὶ κατὰ τοὺς ἑπομένους μέγα ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει εἶχεν ἀξίωμα καὶ ἐξαιρετικὴν μεταξὺ τῶν πόλεων κατεῖχε θέσιν; Ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ τότε, ὡς κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα, ἔχαιρε πολιτικά τινα προνόμια, ὡς ἱερά τις ἐν τῷ κράτει ἑστία; Ἀλλ' ἤδη μαλάσσεται τέλος πάντων καὶ ὁ Φαλλμεράυερ καί, βλέπων ὅτι εἰς Δαναΐδων θὰ ἤντλει πῖθον, διισχυριζόμενος περαιτέρω ἐρήμωσιν τῶν Ἀθηνῶν ἀπέναντι τῶν πολλῶν εἰδήσεων, αἵτινες μαρτυροῦσι τὴν κατὰ τὸν ἐνδέκατον καὶ δωδέκατον αἰῶνα ὕπαρξιν τῆς πόλεως, ἐπιτρέπει αὐτῇ νὰ συνοικισθῇ ἐκ νέου ὑπὸ τῶν ὀλίγων φυγάδων αὐτῆς κατοίκων, τῶν ἐπὶ 400 ἔτη μὴ εὑρόντων που ἑστίαν, καθάπερ Ἰουδαίων, καὶ ὑπό τινων μυγάδων βαρβάρων κατὰ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου αἰῶνος! Ὅτι ὁλόκληρος οὗτος ὁ περὶ ἐρημώσεως τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ἕκτου μέχρι τοῦ δεκάτου αἰῶνος μῦθος εἶνε ἱστορικὸς σολοικισμὸς καὶ ἀνάξιον τῆς τοῦ Φαλλμεράυερ κεφαλῆς ἀποκύημα γίνεται, νομίζομεν, ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων τοῖς πᾶσι καταφανές. Ἤδη δέ, ἀπαλλαγέντες τοῦ ἐφιάλτου τούτου, ἂς ἐρευνήσωμεν περαιτέρω τὴν ἱστορίαν τῆς σεμνῆς καὶ ἀπομάχου πόλεως μέχρι φραγκοκρατίας, ἤτοι μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1204 ὑπὸ τῶν Φράγκων ἁλώσεως αὐτῆς.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀπὸ τῆς ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ Α′ γενομένης νέας διοικητικῆς ὑποδιαιρέσεως τοῦ κράτους αἱ Ἀθῆναι μετὰ τῆς Ἀττικῆς ἀνῆκον εἰς τὸ θέμα Ἑλλάδος, ὅπερ συνέκειτο ἐξ ὁλοκλήρου τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος μὲ πρωτεύουσαν τὰς Θήβας καὶ περιεῖχε κατὰ τὴν ἀναμφιβόλως ἐσφαλμένην μαρτυρίαν Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου 79 πόλεις[1]. Οὕτως ἐξηκολούθησαν τὰ πράγματα μέχρι τῆς φραγκοκρατίας, ὡς μετ' ὀλίγον θέλομεν ἰδεῖ, ἡ κατάταξις ὅμως τῆς Ἀττικῆς εἰς τὸ θέμα Ἑλλάδος ἴσχυεν ὑπὸ μόνην τὴν στρατιωτικὴν ἔποψιν, διότι, ὡς ἐκ τοῦ Μιχαὴλ Ἀκωμινάτου πληροφορούμεθα, ὁλόκληρος ἡ Ἀττικὴ ηὐτοδιοικεῖτο, οἱ δὲ κατὰ καιροὺς στρατηγοὶ Ἑλλάδος οὐδεμίαν εἶχον ἄδειαν ἐπεμβάσεως εἰς τὰ ἀθηναϊκὰ πράγματα. Καὶ ὅμως οὗτοι ἐποιοῦντο, φαίνεται, πολλάκις μεγάλην κατάχρησιν τῆς ἀδυναμίας τῆς τε κεντρικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς χώρας, ἣν διῴκουν, χάριν ἰδιωτελῶν σκοπῶν καὶ ἐνωρὶς ἤδη παρεβίασαν τὸ ἱερὸν τοῦ ἀττικοῦ ἐδάφους καὶ τὰ προνόμια τῶν Ἀθηνῶν. Τούτου ἕνεκα οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ τῆς Ἀττικῆς κάτοικοι φαίνεται ὅτι ἐπανεστάτησαν περὶ τὰ 1040 κατὰ τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας. Καὶ οἱ μὲν βυζαντινοὶ χρονογράφοι καὶ ἱστορικοὶ οὐδὲν ἀναφέρουσι περί τινος τοιαύτης στάσεως ἐν Ἀθήναις, διεσώθη ὅμως ἡμῖν ἐκ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σκανδιναυϊκή τις ἐπιγραφή, γεγραμμένη ἐπὶ τῆς ῥάχεως κολοσσιαίου μαρμαρίνου λέοντος, ὅστις μέχρι μὲν τοῦ 1688 ἵστατο ἐπὶ πελωρίου στηλοβάτου ἐν τῷ

[1] Περὶ Θεμάτων τόμ. Γ′, σ. 51, ἔκδ. Βόννης. Τὸν ἀριθμὸν τῶν πόλεων ἔλαβεν ἀναμφιβόλως ἐκ τοῦ Ἱεροκλέους, ὅστις συναριθμεῖ καὶ τὰς τῆς Πελοποννήσου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στομίῳ τοῦ πειραϊκοῦ λιμένος, Porto Leoni ἐντεῦθεν ἐπικληθέντος, κατὰ δὲ τὸ ἔτος ἐκεῖνο μετεκομίσθη μετ' ἄλλης ὁμοίας λείας ὑπὸ Μοροζίνη εἰς Ἐνετίαν καὶ ἵσταται αὐτόθι μέχρι τῆς σήμερον μέγας μεγαλωστὶ ἔμπροσθεν τῆς μεγάλης πύλης τῶν νεωρίων. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη μετὰ πολλὰς ἀποτυχούσας ἀποπείρας ἑρμηνείας φαίνεται ὅτι ἐπὶ τέλους ἐξηγήθη ὀρθῶς ὑπὸ Rafn[1] καὶ δηλοῖ κατ' αὐτὸν τὸ περιεχόμενον αὐτῆς ἐπὶ μὲν τῆς ἀριστερᾶς τοῦ λέοντος πλευρᾶς τὰ ἑξῆς: «Ὁ «Χάκων μετὰ τοῦ Οὔλφου, Ἀσμούνδου καὶ Ὄρνου ἐκυ«ρίευσε τὸν λιμένα τοῦτον. Οἱ ἄνδρες οὗτοι καὶ Χα«ράλδος ὁ μεγάλος ἐπέβαλον σπουδαῖα πρόστιμα εἰς «τοὺς ἀποστατήσαντας Ἕλληνας. Ὁ Δάλκος ἦν αἰχ«μάλωτος ἐν μακρυναῖς χώρας, ὁ δ' Ἐγῖλος καὶ Ῥά«γναρ εὑρίσκοντο ἐν ἐκστρατείᾳ ἐν Ῥωμανίᾳ καὶ Ἀρ«μενίᾳ.» ἐπὶ δὲ τῆς δεξιᾶς: «Ὁ Ἀσμοῦνδος μετὰ τοῦ «Ἀσγείρου, Θορλείφου, Θόρδου καὶ Ἰβάρου ἐχάραξε «τὰς γραμμὰς ταύτας κατὰ διαταγὴν Χαράλδου τοῦ «πελωρίου, εἰ καὶ οἱ Ἕλληνες δυσανασχετοῦντες ἀπη«γόρευον αὐτῷ τοῦτο.» Ἐκ πάντων τῶν Νορμανδῶν τούτων γνωστὸς ἡμῖν ἐστι μόνος Χαράλδος ὁ πελώριος· οὗτος δ' εἶνε ὁ μεγαλόσωμος ἐκεῖνος Χαράλδος ὁ Γ', ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως Ὄλαφ τοῦ Β' (1030) ἐγκατέλιπε τὴν Νορβηγίαν καὶ ἀπὸ τοῦ 1033—1043 ὑπηρέτει παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἐξ ἀλλοδαπῶν συγκειμένης σωματοφυλακῆς τοῦ βασιλέως τῶν Βαράγγων, ἔπειτα δ' ἐπανακάμψας εἰς τὴν βόρειον πατρίδα του ἀνέβη ἐν ἔτει

[1] Rafn Runeinscrift i Piraeus, 1856· πρβ. καὶ Hopf ἐν Ἐγκυκλοπαιδείᾳ σ. 147.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1047 τὸν νορβηγικὸν θρόνον καὶ ἐν ἔτει 1066 ἔπεσε μαχόμενος κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας. Κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1043 εἰς Νορβηγίαν ἐπάνοδόν του ἔφερεν ὁ Χαράλδος μεθ' ἑαυτοῦ τοσοῦτον θησαυρόν, ὥστε μόλις 12 εὔρωστοι νέοι ἠδυνήθησαν νὰ ἄρωσι τὸν ἐν Ἀνατολῇ ἀποκτηθέντα πλοῦτον ἐκεῖνον. Ἐν τῇ βυζαντινῇ ὑπηρεσίᾳ κατεπολέμησεν ὁ Χαράλδος ἐπανειλημμένως κατὰ ξηρὰν μὲν τοὺς Βουλγάρους, κατὰ θάλασσαν δὲ τοὺς Σαρακηνοὺς καὶ κατὰ τοὺς πρὸς τοὺς τελευταίους πολέμους φαίνεται ὅτι κατηύνασε καὶ τὴν ἐν Ἀττικῇ παροδικὴν ἐπανάστασιν, ἥτις ἀναμφιβόλως θὰ ἐξερράγη, διότι πρὸς τοῖς ἐκ τῶν Σαρακηνῶν δεινοῖς προσετίθεντο καὶ αἱ φοβεραὶ πιέσεις καὶ καταχρήσεις τῶν αὐτοκρατορικῶν ἀρχῶν. Μετὰ τὴν κατεύνασιν ὅμως τῆς στάσεως τὰ πράγματα φαίνεται ὅτι διέμειναν καὶ πάλιν ἐν Ἀττικῇ, ὡς πρότερον, καὶ ὅτι ἡ μόνη ἐπιβληθεῖσα τοῖς στασιασταῖς ποινὴ ἦτο ἡ ἐν τῇ σκανδιναυϊκῇ ἐπιγραφῇ μνημονευομένη χρηματική. Ἔκτοτε δὲ τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἀθηνῶν διεδόθησαν ὑπὸ τῶν Νορβηγῶν ἐκείνων μέχρις Ἰσλανδίας, ἔνθα ἐγίνετο λόγος πολὺς περὶ «τῆς λαμπρᾶς «πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἥτις δικαίως ἀποκαλεῖται μή«τηρ τῶν ἐπιστημῶν καὶ προστάτις πάντων τῶν φιλο«σόφων, οὓς ἀναζητεῖ καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα· οὐδε«μία λαμπροτέρα καὶ περιφημοτέρα πόλις ὑφίσταται «ἐν Ἑλλάδι[1].»

Καὶ τῷ ὄντι κατὰ τὸν ἑνδέκατον καὶ δωδέκατον αἰῶνα ἤκμασαν ἐν Ἀθήναις πολλοὶ σοφοὶ καὶ λόγιοι, ὡς

[1] Hopf, ἐν Ἐγκυκλοπαιδείᾳ ἔνθ. ἀνωτ. σ. 148.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φαίνεται, ἐξ ὧν ἡ πόλις αὕτη ἔχαιρε τότε φήμην παγκόσμιον ὡς ἑστία τῶν φώτων, καθ' ἃ ἔκ τε τῶν ἐν Ἰσλανδίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς βορείου Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀνατολῆς περὶ αὐτῆς τότε διηγουμένων καὶ ἐξ ἄλλων ἱστορικῶν εἰδήσεων ἐξάγεται· διότι καὶ ἂν μὴ ὦσιν αὗται κατὰ γράμμα ἀληθεῖς, ὅμως ἔπρεπε νὰ ἐπεκράτει τότε τοιαύτη περὶ Ἀθηνῶν ἰδέα, ἵνα ἔχωσι σημασίαν. Τὸ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Βουργωνίας σωζόμενον χειρόγραφον τοῦ Γουίδωνος ἐκ τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος, liber Guidonis ἀποκαλούμενον, περιγράφον τὰς τότε Ἀθήνας ἐξυμνοῖ αὐτὰς ὡς ποτε μητέρα τῆς φιλοσοφίας καὶ ῥητορικῆς καὶ μετὰ θαυμασμοῦ ἀναφέρει τὸν ἀέναον λύχνον τὸν εὑρισκόμενον ἐν τῷ ὑπὸ Ἰάσονος (sic) κατασκευασθέντι ἐκ λαμπροῦ μαρμάρου θαυμασίῳ ναῷ τῆς Θεοτόκου, τουτέστι τῷ Παρθενῶνι[1]. Ὁ δὲ Ἰσλανδὸς Σαιβοῦλφος (Saewulf), ὅστις κατὰ τὰ ἔτη 1102—1103 μετέβη ὡς προσκυνητὴς εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ καθ' ὁδὸν ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας, ἐν τῷ ὁδοιπορικῷ του[2] περιγράφει τὴν πόλιν ταύτην, «τὴν περίφημον καὶ γνωστὴν ἐκ τῆς τοῦ Παύλου ἐπισκέψεως» καὶ μνημονεύει ὡσαύτως τοῦ ἐν Παρθενῶνι ἀσβέστου φωτός. Παρομοίως διηγοῦνται ὅτι ὁ τῆς Γεωργίας βασιλεύς, ὁ Βαγρατίδης Δαβὶδ ὁ Β', ἄρξας ἀπὸ 1088 ἕως 1125 καὶ λαβὼν σύζυγον ἑλληνίδα τινὰ Εἰρήνην, εἶχε διατάξει κατ' ἔτος νὰ πέμπωνται εἴκοσιν ἐπὶ εὐφυΐᾳ διακρι-

[1] Ἴδε Bock, Lettre à Mr L. Bettmann sur un manuscrit de la bibliothèque de Bourgogne intitulé liber Guidonis, ἐν Βρυξέλλαις 1850, σ. 136.

[2] Saewulfi Itinerarium hierosolymitanum, ἐν Recueil de voyages et mémoires publiés par la societé de géographie, ἐν Παρισίοις 1839, τόμ. Δ', σ. 834.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νόμενοι ἑλληνόπαιδες εἰς Ἀθήνας, ὅπως σπουδάζωσιν ἐνταῦθα τὴν ἑλληνορωμαϊκὴν σοφίαν[1]. Ἐκ τῶν νέων τούτων ἦν καὶ ὁ περιβόητος Γεωργιανὸς ποιητὴς Σχότης Ῥούσταβεχ, ὅστις διεκρίθη ἰδίως διὰ τοῦ περιφήμου ἔπους του Wepkiss-Tkaossani (ἡ δορὰ τοῦ πάνθηρος), τούτου δ' ἕνεκα προσεκλήθη ὑπὸ τῆς περιβοήτου βασιλίσσης Θαμὰρ (1184—1212) εἰς τὴν αὐλήν της καὶ διωρίσθη βιβλιοθηκάριος αὐτῆς. Ὑπῆρξαν λοιπὸν πιθανῶς αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὸν ἑνδέκατον αἰῶνα τὸ φυτώριον καὶ ἡ πηγὴ τοῦ γεωργιανοῦ πολιτισμοῦ[2]. Ὡσαύτως ὁ ἐν Παρισίοις περὶ τὸ 1198 ἀκμάσας ἰατρικὸς συγγραφεὺς Μάγιστρος Αἰγίδιος, περίφημος ἐν τῇ ἐποχῇ του, εἶχεν ἐκπαιδευθῇ ἐν Ἀθήναις, κατά τινας δὲ καὶ κατήγετο ἐντεῦθεν[3]. Ὁ Ἄγγλος John Basingestokes, μάγιστρος, ὅστις ἀπεβίωσεν ὡς ἀρχιδιάκονος ἐν Leicester τὸ 1252 καὶ ἦν κάτοχος τῆς τε ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς γλώσσης, εἶχεν ἐκπαιδευθῇ, ὡς ὁ ἴδιος πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ῥοβέρτον ἔλεγεν, ἐν Ἀθήναις καὶ ἐνταῦθα εἶχε μάθει ἐκ τῶν Ἑλλήνων πολλά, ἅτινα ἦσαν ὅλως ἄγνωστα τοῖς Λατίνοις. Οὗτος εἰσήγαγεν εἰς Ἀγγλίαν τὰ ἑλληνικὰ ἀριθμητικὰ σημεῖα, μετέφρασε λατινιστὶ ἄγνωστά τινα ἕως τότε ἑλληνικὰ συγγράμματα, τὰ ὁποῖα ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐκεῖνος ἐπίτηδες ἐπορίσθη ἐξ Ἑλλάδος, καὶ ἔγραψε

[1] Ἴδε Bodenstedt, 1001 Fag im Orient, ἐν Βερολίνῳ 1854, τόμ. Γ', σ, 88 ἑπ. Πιθανὸν ἐν τούτοις αἱ Ἀθῆναι αὗται νὰ ἦσαν ἡ ἐν Πόντῳ καὶ πλησίον τῆς Γεωργίας ὁμώνυμος πόλις καὶ ὄχι αἱ ἀττικαὶ Ἀθῆναι.

[2] Πρβ. Hopf ἔνθα ἀνωτέρω σ. 177.

[3] Ἴδε Polyc. Legser, Historia poëtarum et poëmatum medii ævi. 1721, σ. 499.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γραμματικήν τινα λατινιστί. Ὁ Basingestokes λέγει πρὸς τούτοις ὅτι ἐπ' αὐτοῦ αἱ Ἀθῆναι ἦσαν πόλις τῆς σοφίας, παράγει ὅμως τὸ ὄνομα τῆς πόλεως παρὰ τὸ α-θάνατος[1]. Ἀξιοσημείωτον δὲ λίαν εἶνε τὸ ὑπὸ τοῦ βιογράφου αὐτοῦ Ματθαίου Πάριδος ἐξιστορούμενον, ὅτι ὁ Basingestokes κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ ἰδίου τὰς πλείστας γνώσεις ἀπέκτησεν ἐν Ἀθήναις παρὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἐνταῦθα ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντίνης, ἥτις, καίπερ μόλις δεκαοκταετὶς παρθένος, ἦν εἰς μέγαν βαθμὸν κάτοχος ποικίλης σοφίας. Ἐπειδὴ ὅμως μετὰ τὸ 1205 οὐδεὶς Ἕλλην ἀρχιεπίσκοπος ὑπῆρχε πλέον ἐν Ἀθήναις, ὁ δὲ Basingestokes τὸ πολὺ μετὰ τὸ 1175 ἠδύνατο νὰ σπουδάσῃ ἐν Ἀθήναις, συμπεραίνει μετὰ πολλῆς πιθανότητος ὁ Hopf, ὅτι ἡ νεαρὰ ἐκείνη ἑλληνίς, παρ' ἧς ἐδιδάχθη ὁ Basingestokes, ἦν κατ' ἀνάγκην θυγάτηρ τοῦ τελευταίου πρὸ τῆς φραγκοκρατίας ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Χωνιάτου, ὃν ἐγέννησεν ἴσως, πρὶν χειροτονηθῇ ἀρχιερεύς.

Ἐκ τῶν εἰδήσεων τούτων ἀρκούντως ἐξάγεται ὅτι μέχρι φραγκοκρατίας δὲν ἔπαυσαν νὰ καλλιεργῶνται ἐν Ἀθήναις τὰ γράμματα καὶ νὰ ἀναδεικνύωνταί τινες ἐνίοτε διαπρεπῶς ἐπὶ παιδείᾳ, ἥτις διὰ τὴν τότε τοῦ κόσμου πνευματικὴν κατάστασιν δὲν ἦτο εὐκαταφρόνητος. Κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως μεθ' ὅλων τῶν προνομίων ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐδυστύχει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον. Ἐκτὸς τῶν ξενικῶν ἐπιδρομῶν, ὧν τελευταία ὑπῆρξεν ἡ ἐν ἔτει 1146 τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Ῥογέρου, τοῦ κυριεύσαντος ἐκτὸς τῶν Θηβῶν καὶ τῆς

[1] Ἴδε Mathaeus Paris, Historia major ἔκδ. Watts, ἐν Λονδίνῳ 1690 σ. 835 καὶ Hopf ἔνθα ἀνωτέρω.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Κορίνθου καὶ τὰς Ἀθήνας κατά τινας, ὡς ἤδη εἴπομεν (σ. 291), ἤρξαντο ἤδη καὶ οἱ ἐσωτερικοὶ σπαραγμοὶ καὶ αἱ πιέσεις καὶ δηώσεις, ἃς ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις ὑπέφερε κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα ἔκ τε τῶν ἐν Θήβαις αὐτοκρατορικῶν στρατηγῶν παρανόμως, καὶ ἐκ τῶν ἐν διαφόροις τῆς Ἑλλάδος μέρεσιν ἀναφανέντων Ἑλλήνων τυραννίσκων. Ἤδη ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Γ' (1195—1207) φαίνεται ὅτι τὸ ἐν Εὐρώπῃ τότε ἐπικρατοῦν φεουδαλικὸν σύστημα εἶχεν εἰσαχθῆ καὶ εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος καί, εἰ μὴ ἐν τῷ αὐτῷ βαθμῷ, ὅμως ὑφίστατο καὶ ἐνταῦθα. Αἱ διάφοροι τοῦ κράτους ἐπαρχίαι, ἰδίως δ' αἱ ἀπόκεντροι, κατελαμβάνοντο πολλάκις ὑπὸ ἐντοπίων ἰσχυρῶν γενῶν ἢ ὑπὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν διοικητῶν, οἵτινες ἐπωφελούμενοι τὴν ἀνωμαλίαν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πραγμάτων καὶ τὴν ἀδυναμίαν τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως μετεβάλλοντο εἰς μικροὺς τυράννους τῶν ἐπαρχιῶν, οἱ δ' ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορες ἠναγκάζοντο πολλάκις ν' ἀναγνωρίζωσι καὶ κολακεύωσι μάλιστα αὐτοὺς διὰ συναφείας συγγενιῶν μετ' αὐτῶν. Τοιοῦτοι τοπικοὶ ἡγεμονίσκοι ἢ ἄρχοντες ἀνεφάνησαν κυρίως ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς νήσοις τοῦ τε Αἰγαίου καὶ τοῦ Ἰονίου πελάγους καὶ ἐν διαφόροις ἑλληνικαῖς ἐπαρχίαις μέχρι τοῦ ἀποκέντρου Δυρραχίου[1], αἱ δὲ γειτονικαὶ χῶραι καὶ πόλεις ὑπέφερον πολλάκις καὶ ἐκ τούτων τὰ πάνδεινα. Μάλιστα δὲ φαίνεται ὅτι ὑπέφεραν ἐκ τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως περὶ τὰ τέλη τοῦ 12ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 13ου αἰῶνος αἱ Ἀθῆναι. Τὰς εἰδή-

[1] Ἴδε Hopf ἐν τῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ σ. 177 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σεις ἡμῶν περὶ τὸ τέλος τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας ἀρυόμεθα ἐκ τῶν εὐτυχῶς κατὰ μέγα μέρος διασωθέντων ἡμῖν ἔργων τοῦ ἐκ Χωνῶν τῆς Μ. Ἀσίας Μιχαὴλ Ἀκωμινάτου ἢ Χωνιάτου, ἀδελφοῦ τοῦ ἱστορικοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου καὶ τελευταίου ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς πόλεως ταύτης ὑπὸ τῶν Φράγκων[1]. Ὁ τελευταῖος οὗτος τῶν Ἀθηνῶν ἀστὴρ ἦν ἀνὴρ εὐγενῶν αἰσθημάτων, κλασικῶς ἀνατεθραμμένος καὶ κάτοχος τέλειος τῆς ἑλληνικῆς

[1] Περὶ Μιχαὴλ Ἀκωμινάτου μονογραφίαν λαμπρὰν μετὰ ἐκδόσεως μέρους ἀρκετοῦ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἔγραψεν ὁ φιλέλλην Γερμανὸς Ellissen, Michael Akominatos von Chonae, Erzbischof von Athen, ἐν Γοτίγγῃ 1846. Ἐκ τῶν πρὸ τοῦ Μιχαὴλ Ἀκωμινάτου ἀρχιεπισκόπων τῶν Ἀθηνῶν ἀξιοσημείωτοι διὰ τὴν ἀθηναϊκὴν ἱστορίαν εἶνε Κοσμᾶς ὁ Β' (1146—1147), ὅστις ἐξ Αἰγίνης καταγόμενος «Ἀττικὸς» ἀπεκαλεῖτο (Νικήτας Χωνιάτης σ. 103—107, ἐκδ. Βόννης) καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Νικόλαος Ἁγιοθεοδωρίτης. Τοῦτον ἀναφέρει ἔν τινι συνοδικῇ ἐπιστολῇ περὶ ἀπηγορευμένων γάμων ἐκ τοῦ ἔτους 1166 ὁ πατριάρχης Λουκᾶς Χρυσοβέργης (1156—1169), ἐπαινεῖ τὴν περὶ τοῦ ἰδίου ποιμνίου φροντίδα αὐτοῦ καὶ προσθέτει ὅτι οὗτος προῦτεινε τῇ ἱερᾷ συνόδῳ ν' ἀπαγορευθῶσιν οἱ μεταξὺ συγγενῶν γάμοι μέχρις ἑβδόμου βαθμοῦ, ἵνα οὐ μόνον «τοὺς ἔτι περιόντας τῇ πανευδαίμονι χώρᾳ τῆς Ἀττικῆς καὶ τρεφομένους Ἀθήναζε καθαγιάσῃ,» ἀλλὰ καὶ «τοὺς μέλλοντας εἰς τὸ εἶναι διὰ γενέσεως ἔρχεσθαι» (Ἴδε τὴν ἐπιστολὴν παρὰ I. Leunclavius, Ins. Graeco-romanum τόμ. Α', σ. 218). Τὴν φράσιν «τοὺς ἔτι περιόντας» ἐξήγησεν ὁ Φαλλμεράυερ (ἐν τῇ περὶ Ἀθηνῶν πραγματείᾳ του) συνῳδὰ πρὸς τὸν σκοπόν του «τοὺς ἔτι ὑπολειπομένους» καὶ ἐπομένως θεωρεῖ καὶ τοῦτο ὡς ἀπόδειξιν τῆς ἐρημώσεως τῶν Ἀθηνῶν· ἡ φράσις ὅμως αὕτη, ὅπως ἐν τῇ ἐπιστολῇ εὑρίσκεται κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν «τοὺς μέλλοντας εἰς τὸ εἶναι διὰ γενέσεως ἔρχεσθαι,» σημαίνει ὀφθαλμοφανῶς «τοὺς νῦν ζῶντας» κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὰς «ἐπερχομένας γενεάς» καὶ ὄχι «τὰ λείψανα τῶν προτέρων κατοίκων.»

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σοφίας, ἑλληνικώτατος τὴν ψυχήν, εὐσεβής, εὔγλωττος, σώφρων, γενναῖος, «ὄντως τοῦ πάλαι χρυσοῦ γένους κόμμα λοιπόν,» ὡς αὐτὸς ἀποκαλεῖ τὸν σύγχρονον συνάδελφον καὶ ὅμοιόν του Εὐστάθιον τὸν Θεσσαλονίκης[1], τὸν πασίγνωστον σχολιαστὴν τοῦ Ὁμήρου. Ἐκράτησε δ' ὡς ἀρχιεπίσκοπος τὴν ποιμαντορικὴν βακτηρίαν ἐπὶ τριάκοντα ὅλα ἔτη, πλήρη παντοίων δεινῶν καὶ κινδύνων (1175—1205)[2], καὶ μετὰ θαυμασίας αὐταπαρνήσεως ὑπερησπίσθη τὸ ποίμνιον αὐτοῦ καὶ τὴν ἔνδοξον πόλιν λόγῳ τε καὶ ἔργῳ κατά τε τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν κινδύνων.

Τὴν τότε κατάστασιν τῶν Ἀθηνῶν περιέγραψεν ὁ Μιχαὴλ ἰδίως ἔν τινι ὑπομνήματι, ὅπερ συνέταξεν ἐκ μέρους τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐξαπέστειλε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον Γ' τὸν Κομνηνὸν ἐν ἔτει 1198, καὶ ὅπερ εἶνε ἔγγραφον σπουδαιότατον οὐ μόνον διὰ τὴν σύγχρονον ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ δι' ὅλην τὴν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἱστορίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην· ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς αὐτοῦ ἔργοις, λόγοις, ἐπιστολαῖς καὶ λοιποῖς, σπανίως ἀναφέρεται εἰς τὰς ὑποθέσεις καὶ τὰς τύχας τῆς πόλεως, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐκ πάντων τούτων λαμβάνομεν πλήρη περὶ τῆς τότε καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν ἰδέαν. Ἐκ τοῦ ὑπομνηστικοῦ πρὸς τὸν βασιλέα Ἀλέξιον πληροφορούμεθα ὅτι αἱ Ἀθῆναι κατ' ἐξαίρεσιν ἔχαιρον ὑπὸ τοὺς

[1] Μονῳδία εἰς τὸν ἁγιώτατον Θεσσαλονίκης κύριον Εὐστάθιον, παρ' Ellissen ἔνθα ἀνωτέρω σ. 71—116, ἰδίως σ. 711.

[2] Ἴδε Ellissen ἔνθα ἀνωτέρω σ. 12 ἐπ. ἔνθα συντόμως, ἀλλὰ καλῶς περιγράφεται ὁ βίος καὶ αἱ περιπέτειαι τοῦ Μιχαὴλ μέχρι σ. 29· πρ§. καὶ Κ. Παπαρρηγοπούλου ἱστορ. ἑλλην. ἔθνους τόμ. Δ', σ. 685 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Βυζαντινοὺς ἔκτακτά τινα προνόμια καὶ ἐλευθερίας, ἃς καὶ αὐτοὶ οἱ τοῦ Ἰουστινιανοῦ διάδοχοι ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸ μέγα τῆς πόλεως ὄνομα καὶ κατὰ συνήθειαν ἱερὰν καταστᾶσαν διετήρησαν· κατὰ τὰ τελευταῖα ὅμως τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας ἔτη ἕνεκα τῆς ἀναρχίας ἐν ταῖς ἐπαρχίαις καὶ τῆς αὐθαιρεσίας τῶν βυζαντινῶν ἀρχῶν καὶ τυραννίσκων εἶχε καταντήσει ὁλόκληρος σχεδὸν ἡ Ἀττική, ὡς ἡ παροιμιώδης τοῦ Ἀριστοφάνους «σκυθικὴ ἐρημία.»

Κατὰ τὰ ἀρχαιότατα ταῦτα προνόμια ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν αὐτοδιοικεῖτο καὶ ὁ αὐτοκρατορικὸς στρατηγὸς τοῦ θέματος Ἑλλάδος, ὅστις ἤδρευεν ἐν Θήβαις, δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα οὐ μόνον φόρους νὰ ἐπιβάλῃ ἢ ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὰ διοικητικὰ τῆς πόλεως, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἀττικὸν ἔδαφος ἐν ὅπλοις καὶ ἐπισήμως νὰ πατήσῃ. Ὁ μόνος φόρος, ὃν ἐτέλουν οἱ Ἀθηναῖοι τοῖς Βυζαντινοῖς, συνίστατο εἰς χρυσοῦν στέφανον, ὃν ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ πέμπωσι πρὸς πάντα νέον αὐτοκράτορα ὡς σημεῖον ὑποταγῆς, καὶ εἰς ἐκτάκτους τινὰς χρηματικὰς δόσεις πρὸς κατασκευὴν καὶ διατήρησιν στόλου, αὗται ὅμως ἔπρεπε νὰ ἦνε πολλῷ μικρότεραι τῶν ὑπὸ Θηβῶν καὶ Χαλκίδος πρὸς τοῦτο τελουμένων. Ἐν Κωνσταντινουπόλει δ' ἀντεπροσωπεύετο ἡ πόλις ὑπὸ ἐκκλησιαστικοῦ ἀπεσταλμένου, μυστικοῦ καλουμένου καὶ ἔχοντος ἔργον κυρίως μὲν νὰ ὑπερασπίζηται καὶ διεκδικῇ τὰ ἐκκλησιαστικὰ τῶν Ἀθηνῶν συμφέροντα, ἔπειτα δὲ καὶ τὰς λοιπὰς τῆς πόλεως ὑποθέσεις νὰ διεξάγῃ παρὰ τῷ πατριάρχῃ καὶ τῇ κεντρικῇ κυβερνήσει. Ὑπὸ τοιοῦτον πολίτευμα καὶ μὲ τοιαῦτα προνόμια ἔζη ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις ἔκπαλαι, ὡς λέγει τὸ ὑπόμνη-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μα, ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α′ πιθανώτατα, καὶ ταῦτα συνέτειναν μεγάλως εἰς τὸ νὰ διατηρῶσι καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα εἰς βαθμόν τινα τὰ φῶτα καὶ τὸ ἠθικὸν τῆς πόλεως ἀξίωμα ὑπὲρ ἄλλας μεγαλειτέρας καὶ πλουσιωτέρας τοῦ κράτους πόλεις. Περὶ τὰ τέλη ὅμως τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος αἱ συχναὶ ἀλλαγαὶ αὐτοκρατόρων καὶ ἡ διηνεκὴς ἀνωμαλία καὶ ἐξασθένησις τῆς κεντρικῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβερνήσεως ἐπήνεγκαν μεγάλην ἐν ταῖς ἐπαρχίαις καθ' ὅλην τὴν διοίκησιν ἀταξίαν καὶ αὐθαιρεσίαν, ἐξ ὧν βαρύτατα ὑπέφεραν καὶ αἱ Ἀθῆναι. Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπροσωπεύων τὴν πόλιν μυστικὸς παρημέλει τὰ συμφέροντα τῆς πόλεως καὶ ἐποιεῖτο κατάχρησιν τῆς θέσεώς του πρὸς ἴδιον ὄφελος, δι' ὃ οἱ Ἀθηναῖοι, τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ τολμηροῦ αὐτῶν ἀρχιποιμένος Μιχαὴλ Χωνιάτου, ἀπετάθησαν διὰ τοῦ ὑπομνηστικοῦ ἀπ' εὐθείας πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, πρὸς ὃν μετὰ παῤῥησίας ἀναφέρουσι τὰ ἱερὰ τῆς πόλεως αὐτῶν προνόμια, ἐκθέτουσι τὴν παράβασιν τῶν προνομίων τούτων ὑπό τε τοῦ ἐν Θήβαις στρατηγοῦ καὶ τοῦ ναυάρχου Μιχαὴλ Στρυφνοῦ καὶ τὰς παρανόμους φορολογίας καὶ πιέσεις αὐτῶν ἐν τῇ πόλει, ἐπιβαλλόντων αὐτῇ παρανόμως πολλῷ βαρυτέρους φόρους ἢ τοῖς Θηβαίοις καὶ Χαλκιδεῦσιν, ἐκτραγῳδοῦσι τὴν ἐλεεινὴν κατάστασιν, εἰς ἣν τούτου ἕνεκα περιῆλθεν ἡ πόλις των καὶ ἐκλιπαροῦνται τὴν ταχεῖαν ἐπέμβασιν τοῦ βασιλέως πρὸς θεραπείαν τῶν δεινῶν τούτων καὶ ὅπως σωθῇ τῆς ἐντελοῦς καταστροφῆς ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις, ἥτις δὰ καὶ ἄλλως εἰς τοιαύτην εἶχε περιέλθει πενίαν, ὥστε ἐν ἔτει 1185 κατὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ Ἰσαακίου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀγγέλου οὐδ' αὐτὸν τὸν συνειθισμένον χρυσοῦν στέφανον ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ! Ἐννοεῖται δ' ὅτι καὶ τὸ βῆμα τοῦτο τῶν Ἀθηναίων οὐδόλως ἴσχυσε νὰ βελτιώσῃ τὴν θέσιν των καὶ τὸ ὑπομνηστικὸν αὐτῶν οὐδὲν ἔφερεν ἀποτέλεσμα. Ἔχει δὲ τοῦτο ὡς ἑξῆς:

ΥΠΟΜΝΗΣΤΙΚΟΝ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ

ΚΥΡΙΟΝ ΑΛΕΞΙΟΝ ΤΟΝ ΚΟΜΝΗΝΟΝ[1]

«Τολμῶντες οἱ ἀνάξιοι καὶ πανευτελεῖς δοῦλοι τῆς κραταιᾶς «καὶ ἁγίας βασιλείας σου δεόμεθα δέσποτα ἡμῶν ἅγιε.

«Τὸ καθ' ἡμᾶς ὅριον τῶν Ἀθηνῶν, πάλαι τοῦ πλήθους τῶν «κατοίκων αὐτοῦ διὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐπηρείας ἐκκενού«μενον ἀεί, νῦν κινδυνεύει καὶ εἰς αὐτὴν περιστῆναι τὴν παροι«μιαζομένην ἐρημίαν Σκυθικήν[2]. Τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι πολλαῖς «ἐπηρείαις βαρυνόμεθα, μᾶλλον δὲ πλείοσι καὶ βαρυτέραις ἤπερ «οἱ γειτονοῦντες ἡμῖν λοιποὶ κατωτικοί[3]. Οὐ μόνον γὰρ ἡμεῖς «δὶς καὶ τρὶς καὶ πολλάκις παρὰ τὰς γείτονας ἡμῶν χώρας «ὑπέστημεν ἀναγραφὰς καὶ ἐπιτηρήσεις ἀναφορῶν γεωμετρου«σῶν ἴχνεσι ψύλλων ἄντικρυς τὰ ὑπόψαμμα ταυτὶ καὶ λυπρό«γεα ἡμῶν γήδεα καὶ σχεδὸν καὶ τὰς τρίχας αὐτὰς τῶν κε«φαλῶν ἡμῶν διαριθμουμένων, πόσῳ γε μᾶλλον ἀμπέλου φύλ«λον ἢ φυτοῦ τινος. Ἀλλὰ καὶ αἱ καθ' ἑκάστην λοιπαὶ κοσμι«καὶ ἐπήρειαι ἐν μὲν ταῖς λοιπαῖς χώραις ἢ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν «ἐνεργοῦνται ἢ παρὰ τῶν πραιτώρων κουφίζονται, χαριζομέ«νων αὐταῖς τὰ τοιαῦτα, ἅτε καὶ τὰς ἐπηρείας ταύτας ἐνερ-

[1] Παρ' Ellissen ἐν τῇ περὶ Μιχαὴλ μονογραφίᾳ σ. 116 ἑπ.

[2] Κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Ἀριστοφάνους ἐν Ἀχαρν. 703.

[3] Ἡ λέξις σημαίνει πιθανώτατα τοὺς ὑπηκόους.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«γούντων αὐτῶν ὡς τὰ πολλὰ ἢ συνεργούντων πάντως τοῖς «ἐνεργοῦσιν· ἐν ἡμῖν δὲ πᾶσαι ἐνεργοῦνται καὶ ἐπιβαρῶς ἅπα- «σαι καὶ τῶν πρώτιστα, καὶ ταῦτα ἐν τῇ τῆς Ἑλλάδος κει- «μένους ἐσχατιᾷ.

«Καὶ μαρτυρεῖ τὸ προσεχῶς παρελθὸν ἔτος, ὅτε, κτίσεως «κατέργων[1] ὁρισθείσης, ἡμεῖς πρῶτοι καὶ μόνοι τῶν ἄλλων, «καίπερ μὴ κτισθέντων, ἐζημιώθημεν· ὅτε τοῦ Παυσίου Στει- «ριόνου[2] καταπεπλευκότος, μόνοι πάλιν ἡμεῖς 𝍠[3] ὑπὲρ πλωΐ- «μων κατεβαλόμεθα· ἡνίκα πάλιν ὑπὲρ πλωΐμων τῷ Σγουρῷ «καὶ τῷ πραίτωρι[4] ποσότητα 𝍡 δεδώκαμεν ἀπαιτηθέντες καὶ «ἄκοντες, ὁπόσην οὐδὲ τὸ ὅριον Θηβῶν καὶ Εὐρίπου κατεβά- «λετο. *Καὶ ταῦτα τοῦ καθ' ἡμᾶς ὁρίου ἔκτε παλαιοῦ ἔθους,* «*ἀλλὰ δὴ καὶ ἀπὸ τῆς γενομένης καθ' ὁρισμὸν ἀπογραφῆς* «*πολλοστημόριον ἐπιβάλλοντος, ὧν ἐκεῖνα καταβαλλέσθαι* «*ὤφειλον.*

«Ἐῶμεν ἀναφέρειν τὴν τοῦ κήνσου ἀπαίτησιν, τὴν λεηλα- «σίαν τῶν θαλαττίων ληστῶν. Ἀλλὰ τὴν πραιτωρικὴν ἐπή- «ρειαν καὶ δυναστείαν πῶς ἂν ἀδακρυτὶ καὶ διηγησαίμεθα; «*Μηδεμιᾶς γὰρ οὔσης ἐνοχῆς ὑπὲρ τοῦ ὁρίου ἡμῶν τῷ κατὰ* «*καιροὺς πραίτωρι, οὐ πραιτωρικῆς ἐνεργείας, οὐ πραιτω-* «*ρικῆς δικαιοδοσίας, καθότι προσκυνητὸν χρυσόβουλλον* «*καὶ αὐτὴν ἀπείργον (γρ. ἀπείργει) τὴν εἰς Ἀθήνας αὐτῷ* «*πάροδον,* — ὁ δὲ σκήπτεται μὲν τὴν ἕνεκά γε προσκυνήσεως «εἰσέλευσιν, αἰδοῖ τάχα τῶν χρυσοβούλλων, ἐπέρχεται δὲ παν- «στρατιᾷ μετὰ τῶν ἑαυτοῦ καὶ τοὺς ἐγχωρίους κηφῆνας συνε- «πισπώμενος, ἀνδράρι' ἄττα τριωβολιμαῖα, καὶ τὴν ἐφήμερον «τροφὴν ἐξ ἁρπαγῆς καὶ κλοπῆς ποριζόμενος, ὥσπερ ἂν εἰ «κατὰ πολεμίας τινὸς καὶ βαρβαρικῆς χώρας εἰσβαλεῖν ἔμελ-

[1] Οὕτως ἐκαλοῦντο τὰ πολεμικὰ πλοῖα.

[2] Ἄγνωστος ἀλλοθεν βασιλικὸς ὑπάλληλος, ναυτικὸς βεβαίως.

[3] Ἐκκλησιαστικὰ ἀριθμητικὰ σημεῖα.

[4] Οὕτω καλεῖται ὁ στρατηγὸς τοῦ θέματος.

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«λεν. Ἔμπροσθεν δὲ αὐτοῦ (τὸ τῆς γραφῆς εἰπεῖν) τρέχει ἀ-
«πώλεια, ὑποδοχάτορές τινες καλούμενοι πεντακοσιομεδίμνους
«ζητοῦντες ἑκάστη ἀνδρῶν τε καὶ ἵππων τροφὰς καὶ θρεμμά-
«των ὅλα ποίμνια καὶ ὀρνίθων ὅλας ἀγέλας καὶ τὸ σύμπαν
«τῆς θαλάττης ὄψον εἰσπραττόμενα, οἴνου δὲ χρῆμα, ὅσον οὐδ'
«ἂν αἱ καθ' ἡμᾶς ἄμπελοι γεωργήσαιεν, καὶ ἵνα μὴ μακρη-
«γορῶμεν, τοῖς κατὰ μέρος ἐπεξιόντες[1]. Καὶ μισθὸν ἐπὶ τού-
«τοις ἀπαιτοῦσιν ὡς εὐεργέται τινές, καὶ μισθὸν οὐ φαῦλόν
«τινα καὶ κοῦφον, ἀλλ' ὁλκὴν χρυσίου, ὅσην ἂν αὐταῖς περι-
«στήσῃ τὸ τῆς ἁπλήστου ψυχῆς αὐτῶν ἐφιέμενον. Ἐπὶ τού-
«τοις ἔπεισεν ὁ πραίτωρ αὐτός· καὶ πρὶν ἢ πολλάκις τὴν προσ-
«κύνησιν ἀφοσιώσεται τῇ θεομήτορι, τοῦ μὲν κατηγορεῖ μὴ
«ἀπαντήσαντος, ἄλλον δὲ κατ' ἄλλην αἰτίαν καθείργνυσι καὶ
«ζημιοῖ· καὶ οὕτω κατευωχηθεὶς ἡμῶν ἐφ' ὅσον ἂν βούλοιτο
«ταῖς ἡμέραις ζητεῖ προσκυνητίκιον[2], οὐκ οἴδαμεν εἴτε ὡς
προσκυνήσας τὴν θεομήτορα· καὶ οὐ μόνον αὐτός, ἀλλὰ καὶ
«λογαριαστὴς καὶ πρωτοβεστιάριος καὶ πρωτοκένταρχος[3] καὶ
«καθεξῆς οἱ παρεπόμενοι ἅπαντες· καὶ διατείνεται μὴ πρότε-
«ρον ἐντεῦθεν ἀναστῆναι, πρὶν ἂν ἐν ταῖς αὐτοῦ χερσὶ τοῦτο
«δέξαιτο· ὅμως πολλὰ δεομένων ἡμῶν καὶ διομνυμένων μὴ
«ἄλλως δύνασθαι τοῦτο καταβαλεῖν, εἰ μὴ κοινὸς ἔρανος γέ-
«νοιτο, πείθεται μόλις, καὶ τὸν εἰσπραξάμενον ἐάσας, ἀπαί-
«ρειν παρασκευάζεται. Εἶτα ποῖον ὑποζύγιον οὐκ ἀγγαρεύεται;
«μᾶλλον δὲ ποῖον ἀγγαρευόμενον οὐ τῷ ἰδίῳ δεσπότῃ πιπρά-
«σκεται, οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ πολλάκις καὶ δεύτερον; Ἢ ποῖον
«ἕτερον οἱονδηποτοῦν εἶδος οὐ διαρπάζεται καὶ ἀπεμπολεῖται
«ἕκαστον αὐτῶν ἢ αἱρόμενος οἴχεται;

[1] Δηλ. οὐ μόνον κοινῇ τὴν πόλιν, ἀλλὰ καὶ ἕνα ἕκαστον τῶν πολιτῶν ἀπογυμνοῦντες.

[2] Χρήματα βεβαίως ἢ πολύτιμόν τι δῶρον εἰς ἀνάμνησιν τῆς προσκυνήσεως ! !

[3] Ὑπάλληλοι βασιλικοὶ τοῦ θέματος.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«Εἰς τί γοῦν ἡ ἀπώλεια ἡμῶν, δέσποτα ἡμῶν ἅγιε, τοῦ «δημοσίου μηδὲν ἐντεῦθεν κερδαίνοντος, μᾶλλον μὲν οὖν ζη- «μιουμένου, δι' ὧν κατὰ βραχὺ μεταναστεύουσιν οἱ πλείους «ἡμῶν καὶ ἐρημοῦται ὅσον ἤδη ἡ χώρα ἡ ἡμετέρα, ὡς καὶ ἀνω- «τέρω εἴρηται, καὶ κολοβοῦται τὸ ἐγνωσμένον ἀκρόστιχον; «Διὰ τοῦτο ὀλίγα, ὧν πάσχομεν, ἀνενεγκόντες δεόμεθα τῆς «φιλανθρωποτάτης ἁγίας βασιλείας σου γενέσθαι καὶ ἐφ' ἡμῶν «ἔλεος καὶ κοπάσαι ποτὲ τὸν κατακλυσμὸν τῶν ἐπηρειῶν ἢ «διορισθῆναι μετριωτέρας καὶ ἡμῖν φορητὰς γίγνεσθαι καὶ κατὰ «τοὺς προσόντας ἡμῖν ὁρισμοὺς[1] (οὐδὲν γὰρ κοινότερον ζητοῦ- «μεν ἢ ἄλλως τῷ δημοσίῳ ἐπιζήμιον)· καὶ πρῶτα ἀπαλλά- «ξαι ἡμᾶς τῆς πραιτωρικῆς ἐφόδου, καταδρομῆς τε καὶ διαρ- «παγῆς, τοῦ δοθέντος ἡμῖν δεφενδαρίου[2] μεγαλυπερόχου μυ- «στικοῦ τὸ παρ' ἡμῶν ἀφαιρούμενον ὑποκρατοῦντος ἐκ τῶν «εἰσκομιζομένων παρὰ τῶν πραιτώρων, ὡς διώρισται καὶ ἑτέ- «ρας τινὸς ἐγγράφου ἐπιφωνήσεως καὶ ἀπειλῆς ἐπανατεινομέ- «νης τὰ ἔσχατα πείθεσθαι (γρ. ὀρθότερον πείσεσθαι ἐκ τοῦ «πάσχειν), εἰ μὴ ἀπόσχοιντο τοῦ ὁρίου τῶν Ἀθηνῶν· ἔπειτα «καὶ συνδοσίας πλωΐμων καὶ πλωΐμους διδόναι, ὅπως ἡμῖν «ἐπέθηκεν ἡ ἀπογραφὴ τοῦ χρηματήσαντος λογοθέτου τοῦ «δρόμου κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Δούκα, καὶ μὴ πλείους αὐτῶν· «μήτε ἀντὶ τῶν ἐπιβαλλόντων ἡμῖν πλωΐμων ἐκ τῆς τοιαύ- «της ἀπογραφῆς συνδοσίας ἀπαιτεῖν ἄνευ ὁρισμοῦ. Καὶ τοῦτο «γὰρ ἐφ' ἡμῖν τολμᾶται τοῖς ταλαιπώροις ἐνίοτε.

«Ἐπεὶ δὲ καὶ πολλὰς ἀναγραφὰς ὑπέστημεν, ὡς μικρὸν ἄ- «νωθεν ἀνηνέγκαμεν μὴ καὶ αὖθις βάρος ἀναγραφῆς ἐπιῤῥι- «φθῆναι τῇ χώρᾳ ἡμῶν εἰ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις τυχὸν χώραις «τῶν κατωτέρων ὁρισθῇ γενέσθαι ἀναγραφή· ἀλλ' ἐπικυρωθῆ- «ναι καὶ τὸν ἕνεκα τούτου ἐπορεχθέντα ἡμῖν προσκυνητὸν «ὁρισμὸν τῆς ἁγίας βασιλείας σου· καὶ μὴ μόνον τοῦτον, ἀλλὰ

[1] Βασιλικαὶ διαταγαί.

[2] Ἡ λέξις λατινική = ὑπερασπιστής, πρόξενος.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«καὶ τοὺς διαφόρως ἀπολυθέντας καὶ ἀπείργοντας τοὺς βου-
«λομένους ἐκ τῶν καστρηνῶν κατέχειν ὁπωσδήποτε καὶ νέ-
«μεσθαι χωρία καὶ στάσεις χωριτικάς. Εἰς συντριβὴν γὰρ τοῦτο
«τῶν δρούγγων[1] καὶ ἔλεθρον ἀφορᾷ· ἡ δὲ τῶν δρούγγων ἀπώ-
«λεια τοῦ καθ' ἡμᾶς ὁρίου παντὸς ἐστιν ἀπώλεια. Καὶ τούτων
«γενομένων, σωζοίμεθ' ἂν ἡμεῖς, σώζοιντο δ' ἂν καὶ τῷ δη-
«μοσίῳ τὰ ἐξ ἡμῶν συνεισφερόμενα· καὶ σωζόμενοι οὐ παυ-
«σαίμεθα τοῦ ὑπερεύχεσθαι τῆς ἁγίας βασιλείας σου, ἧς οἱ
«ἀνάξιοι δοῦλοι τολμήσαντες ἐδεήθημεν.»

Τοιοῦτο λοιπὸν τὸ πρὸς τὸν βασιλέα ὑπομνηστικὸν τῶν Ἀθηναίων, ὅπερ διεσώθη ἡμῖν ματαξὺ τῶν ἔργων τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μιχαήλ. Ἐξ αὐτοῦ βλέπομεν ὅτι πανάρχαια βασιλικὰ χρυσόβουλλα ἐπικυρούμενα ὑπὸ τῶν ἑκάστοτε αὐτοκρατόρων καὶ ἄλλαι ἰδιαίτεραι βασιλικαὶ διαταγαὶ ἐπροίκιζον τὰς Ἀθήνας μὲ προνόμοια ἐξαιρετικὰ καὶ ἐσκόπουν νὰ ἐξασφαλίσωσιν αὐτὰς κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας καὶ ἰδιοτελείας τῶν κατ' ἐπαρχίας διοικητῶν καὶ λοιπῶν τοῦ κράτους ὑπαλλήλων, πάντα ὅμως ταῦτα οὐδὲν ἴσχυον κατὰ τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰῶνος διὰ τὴν ἀδυναμίαν τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τὴν γενικῶς ἐν τῷ κράτει ἐπικρατήσασαν παραλυσίαν ἐν τῇ διοικήσει. Εἴδομεν ὅτι οἵ τε τοῦ θέματος Ἑλλάδος διοικητικοὶ ὑπάλληλοι καὶ ἄλλοι ἐν τῷ κράτει ἰσχυροὶ ποικίλας ἐξήσκουν ἐν Ἀθήναις πιέσεις καὶ ἀργυρολογίας καὶ μάλιστα παραβιάζοντες τὸ ἱερὸν τοῦ ἀττικοῦ ἐδάφους πανούργως καὶ παρανόμως εἰσήρχοντο εἰς τὴν πόλιν καὶ τοιαύτας διέπραττον βιαιοπραγίας, ὅσας τῇ ἀληθείᾳ οὐδ' οἱ Γιανίτσαροι αὐτοὶ ἐν καιρῷ τῆς μεγαλειτέρας ἰσχύος των διέπραττον ἀτιμωρητί! Οἱ ἀ-

[1] Οὕτως ἐκαλοῦντο οἱ στρατιῶται.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τυχεῖς Ἀθηναῖοι ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ των ἀπετάθησαν ἀπ' εὐθείας πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐλπίζοντες ἐν τῇ ἁπλοϊκότητι αὐτῶν διόρθωσιν τῶν κακῶς κειμένων καὶ ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν δεινῶν, ἀλλ' οὔτε φωνὴ οὔτε ἀκρόασις ἐκεῖθεν. Οὐδὲν λοιπὸν παράδοξον ὅτι μετ' ὀλίγον σπεῖρα τυχοδιωκτῶν Φράγκων κατώρθωσε μετὰ μεγίστης εὐκολίας νὰ καταλύσῃ τὸ βυζαντινὸν κράτος καὶ νὰ μοιρασθῶσι πρὸς ἀλλήλους τὰς ἀπροστατεύτους ἐπαρχίας, ὡς οἱ παῖδες τοὺς βόλους. Ἡ κατάστασις, εἰς ἣν τότε τὸ κράτος καθόλου εἶχε περιέλθει, ἦτο τῷ ὄντι ἐλεεινὴ καὶ σχεδὸν ἀνίατος. Αἱ δ' ἀτυχεῖς Ἀθῆναι ὑπὸ τὸ βάρος τοσούτων καὶ τηλικούτων δεινῶν ἐπτώχευον καὶ ἐξέπιπτον ταχεῖ τῷ ποδὶ βαδίζουσαι πρὸς τὸν ἀφανισμόν. Τί παράδοξον ὅτι οἱ ἐν τηλικούτοις δεινοῖς διατελοῦντες τότε Ἀθηναῖοι δὲν ἔκλινον πρόθυμον οὖς εἰς τὰς κλασικὰς τοῦ Μιχαὴλ ὁμιλίας, οὐδ' εἶχον πολλὴν ὄρεξιν νὰ ἐνασχολῶνται περὶ πνευματικὰς ἐργασίας, ἀλλ' ἀπέφευγον τὰ τοιαῦτα, ὡς ὁ ὄνος τῆς παροιμίας τὸν ἦχον τῆς λύρας, ὡς δικαίως ἢ ἀδίκως παραπονεῖται ὁ γράψας τὴν προθεωρίαν εἰς τὴν συλλογὴν τῶν ἔργων τοῦ Μιχαήλ[1]; Ὁ καλὸς κἀγαθὸς Μιχαὴλ προσεπάθει πάντοτε λόγῳ τε καὶ ἔργῳ νὰ ἐλαφρύνῃ τὰ δεινὰ καὶ νὰ βελτιώσῃ τὴν κατάστασιν τῆς ἐνδόξου πόλεως, ἣν τόσον πολὺ ἠγάπα, ἀλλ' αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ δὲν ὠφέλουν πολὺ ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ, δι' ὃ ἐλυπεῖτο σφόδρα καὶ ἐμαραίνετο βλέπων τὴν τότε τῆς πόλεως τῆς Παλλάδος κατάστασιν. Ὑπὲρ τῆς ἀρχαιότητος ἐνθουσιῶν καὶ ἐν αὐτῇ ζῶν καὶ τρεφόμενος ὁ χρι-

[1] Παρ' Ellissen ἔνθ. ἀνωτ. σ. 48.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στιανὸς οὗτος ποιμενάρχης καὶ βλέπων ἀφ' ἑτέρου τὴν φοβερὰν ἀλλοίωσιν, ἣν ὁ πανδαμάτωρ χρόνος εἶχεν ἐπιφέρει εἰς τὴν πόλιν τοῦ Περικλέους καὶ Ἀδριανοῦ, εἶχεν ἐπιχειρήσει νὰ περιγράψῃ ἢ ζωγραφήσῃ αὐτήν, ὡς εἶχε τὸ πάλαι, βοηθούμενος φαίνεται ὑπὸ Στράβωνος καὶ Παυσανίου· αἰσθανόμενος ὅμως τότε ἀποτομωτέραν τὴν διαφορὰν μεταξὺ τῆς πάλαι καὶ τῆς ἐπ' αὐτοῦ πόλεως, ἐποίησεν εἰς τὴν εἰκόνα ἢ περιγραφὴν ἐκείνην θρῆνόν τινα ἔμμετρον, εὐτυχῶς διασωθέντα ἡμῖν, καὶ ἁρμόζοντα βεβαίως νὰ καταλάβῃ ἐνταῦθα θέσιν ὡς μαρτύριον τῶν τοῦ ἀνδρὸς φρονημάτων καὶ κατάλληλον τῶν Ἀθηνῶν μοιρολόγι. Ὁ θρῆνος οὗτος ἔχει ὡς ἑξῆς:

«ΣΤΙΧΟΙ

τοῦ σοφωτάτου μητροπολίτου Ἀθηνῶν
κυροῦ Μιχαὴλ Χωνιάτου
ἐπὶ τῇ ἀρχετύπῳ ἀνιστορήσει αὐτῶν, τουτέστι τῆς
πόλεως τῶν Ἀθηνῶν[1].»

«Ἔρως Ἀθηνῶν τῶν πάλαι θρυλλουμένων
ἔγραψε ταῦτα ταῖς σκιαῖς προσαθύρων,
καὶ τοῦ πόθου τὸ θάλπον ὑπαναψύχων.
Ἐπεὶ δ' ἔτ' οὐκ ἦν οὐδαμοῦ φεῦ! προσβλέπειν
αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἀοίδιμον πόλιν,
τὴν, δυσαρίθμου καὶ μακραίωνος χρόνου
λίθοις, βυθοῖς κρύψαντος, ἠφαντωμένην,
ἐρωτολήπτων ἀτεχνῶς πάσχω πάθος·
οἵ τὰς ἀληθεῖς τῶν ποθουμένων θέας
ἀμηχανοῦντες τῶν παρόντων προσβλέπειν,
τὰς εἰκόνας ὁρῶντες αὐτῶν ὡς λόγῳ

[1] Ἐδημοσιεύθη κατὰ πρῶτον ὑπὸ Boissonade ἐν Anecdota Græca τόμ. Ε', σ. 373 — 376, ἔπειτα δὲ καὶ ὑπὸ Ellissen ἐν τῇ περὶ Μιχαὴλ μονογραφίᾳ σ. 142—144 μετά τινων διαφορῶν ἐν τῇ γραφῇ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

παραμυθοῦνται τῶν ἐρώτων τὴν φλόγα.
Ὡς δυστυχὴς ἔγωγε, καινὸς Ἰξίων,
ἐρῶν Ἀθηνῶν, ὡς ἐκεῖνος τῆς Ἥρας,
εἶτα λαβὼν εἴδωλον ἠγλαϊσμένης,
φεῦ! οἷα πάσχω καὶ λέγω τε καὶ γράφω!
Οἰκῶν Ἀθήνας οὐκ Ἀθήνας πω βλέπω,
κόνιν δὲ λυπρὰν καὶ κενὴν μακαρίαν.
Ποῦ δὴ τὰ σεμνά, τλημονεστάτη πόλι;
Ὡς φροῦδα πάντα καὶ κατάλληλα μύθοις,
δίκαι, δικασταί, βήματα, ψῆφοι, νόμοι,
δημηγορίαι, πειθανάγκη ῥητόρων,
βουλαὶ πανηγύρεις τε καὶ στρατηγίαι
τῶν πεζομάχων ἅμα καὶ τῶν ναυμάχων,
ἡ παντοδαπὴ Μοῦσα, τῶν λόγων κράτος!
Ὤλωλε σύμπαν τῶν Ἀθηνῶν τὸ κλέος·
γνώρισμα δ' αὐτῶν οὐδ' ἀμυδρόν τις ἴδοι.
Συγγνωστὸς οὐκοῦν, εἴπερ οὐκ ἔχων βλέπειν
τῶν Ἀθηναίων τὴν ἀοίδιμον πόλιν
ἴνδαλμα ταύτης γραφικὸν ἐστησάμην.»

Δὲν νομίζει τις ἀναγινώσκων τὰ ἰαμβεῖα ταῦτα ὅτι ἀκούει ἀρχαῖόν τινα Ἕλληνα, ὅστις, ἐγερθεὶς ἐκ μακραίωνος ὕπνου, ἐν ἀπελπισίᾳ πλανᾶται ζητῶν τὴν λαμπρὰν τῶν Ἀθηνῶν πόλιν, ἣν εἰσέτι ζωηρὰν ἐκράτει ἐν τῇ φαντασίᾳ του, καὶ ὀλοφύρεται εὑρίσκων ἀντὶ «τῆς λαμπροτάτης πόλεως πασῶν, ὅσας ὁ Ζεὺς ἐπὶ γῆς ἀναφαίνει,» πολίχνην πτωχὴν καὶ ἄκομψον καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ποτε κοσμούντων αὐτὴν ἀριστουργημάτων τέχνης μεταβεβλημένα εἰς σωρὸν ἐρειπίων καὶ τέφρας ἢ βαναύσως παραμεμορφωμένα καὶ ἠκρωτηριασμένα; Καὶ πόσον κατάλληλος εἶνε ὁ θρῆνος οὗτος διὰ τὴν ἐποχὴν ἀκριβῶς, καθ' ἣν ἐποιήθη, ὡς ἐπικήδειος θρῆνος, ὡς κύκνειον ᾆσμα τῆς ἐκπνεούσης πόλεως τῶν Ἀθηνῶν! Δὲν παρῆλθον ἔτη τινὰ ἀφ' ὅτου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

οἱ Ἀθηναῖοι ἀπηύθυναν πρὸς τὸν βασιλέα Ἀλέξιον τὸν Γ' τὸ ὑπόμνημα ἐκεῖνο, δι' οὗ μετὰ τόσης ἁπλοϊκότητος ἤλπιζον θεραπείαν τῶν δεινῶν των, καὶ ἠγέρθησαν ἀλλεπάλληλοι μοιραῖαι ἐσωτερικαὶ καὶ ἐξωτερικαὶ καταιγίδες, αἵτινες ἐπέπρωτο νὰ θέσωσι τέρμα εἰς τὴν ὕπαρξιν τῶν Ἀθηνῶν ὡς πόλεως ἑλληνικῆς καὶ ὑπὸ ἑλληνικήν, βυζαντινὴν τοὐλάχιστον, δικαιοδοσίαν διατελούσης. Εἴπομεν ἀνωτέρω (σ. 310) ὅτι περὶ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος εἶχον ἀναφανῇ πολλαχοῦ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν τυραννίσκοι, οἵτινες ἀρυόμενοι τὴν ἰδίαν ἰσχὺν ἐκ τῆς ἐπικρατούσης γενικῆς ἀδυναμίας καὶ ἐλεεινότητος, ἔσπευδον ν' αὐξήσωσι τὰ κρατίδιά των λαμβάνοντες ὑπὸ τὴν κατοχήν των ὡς πλείστην χώραν καὶ πόλεις τοῦ κράτους[1]. Εἷς τῶν τυραννίσκων τούτων ἦν καὶ ὁ ἄρχων Ναυπλίου καὶ Ἄργους Λέων Σγουρός, Ἕλλην τὸ γένος, κληρονομήσας παρὰ τοῦ πατρός του τὴν διὰ τῆς βίας ἀποκτηθεῖσαν ἀρχοντίαν τοῦ Ναυπλίου καὶ ἐπεκτείνας αὐτὸς τὴν δικαιοδοσίαν του διὰ βίας καὶ δόλου μέχρις Ἄργους καὶ Κορίνθου[2]. Ἐκ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπικρατούσης ἀνωμαλίας καὶ ἀταξίας ἐνθαῤῥυνόμενος ἐξεκίνησεν ὁ Σγουρὸς ἔτει 1203 ἐκ Κορίνθου κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν, ὅπως ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος, καὶ διηυθύνθη κατὰ πρῶτον κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, διὰ νὰ καταλάβῃ τὴν ὀχυρὰν Ἀκρόπο-

[1] Πρβ. Κ. Παπαῤῥηγοπούλου Ἱστορ. ἑλλ. ἔθνους τόμ. Δ', σ. 694 ἑπ.

[2] Τὰ περιστατικὰ ταῦτα ἐξιστοροῦσι Νικήτας ὁ Χωνιάτης, σελ. 801 ἑπ., ἔκδ. Βόννης, ὁ Ἐφραὶμ ἐν τῷ ἐμμέτρῳ χρονικῷ αὐτοῦ, στ. 7280 ἑπ., ἔκδ. 1828, τὸ Livre de la conqueste, ἔκδ. 1845 σ. 34—37, καὶ τὸ «Χρονικὸν τοῦ Μωρέως» στ. 120 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λιν, προφασιζόμενος ὅτι δῆθεν ἐπεδίωκε τὴν τιμωρίαν νέου τινὸς Ἀθηναίου, πολλὰ κατὰ τῆς ἰδίας πατρίδος κακουργήσαντος. Ἀλλ' ὁ συνετὸς καὶ ἀτρόμητος τῶν Ἀθηνῶν ἀρχιεπίσκοπος Μιχαήλ, ἐννοήσας καλῶς τὰ σχέδια τοῦ Σγουροῦ, κατέλαβε τὴν Ἀκρόπολιν καί, ἐπειδὴ ἦτο καὶ ἄλλοθεν γνωστὸς τοῦ τυράννου καὶ σχετικός, προσεπάθησε κατὰ πρῶτον νὰ πείσῃ αὐτὸν διὰ λόγων περὶ τοῦ ἀδίκου τῆς ἐπιχειρήσεώς του καὶ ὅτι πρέπει νὰ ἀποχωρήσῃ ἀφίνων τὴν πόλιν ἐν εἰρήνῃ· ὅτε δ' ὁ Σγουρὸς μὴ πειθόμενος ἤρξατο προσβάλλειν τὴν Ἀκρόπολιν, ὁ γενναῖος ἱεράρχης ἀπέκρουσε τὴν βίαν διὰ τῆς βίας τόσον θαῤῥαλέως καὶ ἀποτελεσματικῶς, ὥστε ὁ Σγουρός, ἀπελπισθεὶς νὰ κυριεύσῃ τὴν Ἀκρόπολιν, ἐτράπη εἰς λεηλασίαν τῆς κάτω πόλεως[1], πρὸς ἐκδίκησιν ἔθηκε πῦρ εἰς τὰς οἰκίας καὶ συναπήγαγε πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο ἐκ τῆς περιουσίας τῶν Ἀθηναίων. Οὕτω δὲ χάρις εἰς τὴν σύνεσιν καὶ εὐστάθειαν τοῦ Μιχαὴλ ἀπηλλάγη μὲν ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις τῆς διαρκοῦς τοῦ Σγουροῦ τυραννίας, ἐπλήρωσεν ὅμως

[1] Ὁ Leake (Topography of Athens, εἰσαγ. σ. LXXIII) καὶ κατ' αὐτὸν ὁ Φαλλμεράϋερ (ἐν τῇ περὶ Ἀθηνῶν πραγματείᾳ του σ. 38) συμπεραίνουσιν ἐκ τῆς περιγραφῆς τῆς πολιορκίας τῆς Ἀκροπόλεως ὑπὸ Σγουροῦ, ὅτι ἡ κάτω πόλις τότε ἤδη πρέπει νὰ εἶχε περιορισθῇ εἰς τὴν μίαν πλευρὰν τῆς Ἀκροπόλεως καί, ὡς καὶ σήμερον, νὰ μὴ περιέβαλλεν αὐτὴν πανταχόθεν. Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη εἶνε ὅλως αὐθαίρετος, διότι, ὡς ὁ Ellissen ὀρθῶς παρετήρησεν (Ἔνθ. ἀνωτ. σ. 23, σημ.) οὐδαμοῦ λέγεται ὅτι, ὅτε ὁ Σγουρὸς ἐπολιόρκει τὴν Ἀκρόπολιν, δὲν εὑρίσκετο ἐντὸς τῆς πόλεως· τοὐναντίον, ἐπειδὴ ὁ τύραννος κατ' ἀρχὰς ἐπαρουσιάσθη ὡς φίλος, εἶνε πιθανώτατον ὅτι εὗρεν ἀνοικτὰς τὰς πύλας τῆς πόλεως, ἴσως δὲ καὶ διότι δὲν ἀντεῖχον πολὺ τὰ περιβάλλοντα αὐτὴν τείχη, εἶχον ἐγκαταλειφθῇ ὑπὸ Μιχαὴλ καὶ τῶν κατοίκων.

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦτο λίαν ἀκριβά, διότι ἐπυρπολήθη καὶ ἐλεηλατήθη ἀσπλάγχνως ὑπὸ Ἕλληνος ἄρχοντος εἰς αὐτὰς τὰς παραμονάς, οὕτως εἰπεῖν, τῆς κηδείας της. Ἀλλ' οὐδ' ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοῦ Σγουροῦ ὠφέλησε πολὺ τὴν πόλιν, τοὐναντίον, ἂν ἡ Ἀκρόπολις ἦν εἰς χεῖρας τοῦ τυράννου ἐκείνου, ὡς ἡ τῆς Κορίνθου καὶ τοῦ Ναυπλίου, ἴσως θὰ ἐβράδυνεν ὀλίγον ἡ ὑπὸ τῶν Φράγκων κατοχὴ αὐτῆς καὶ θὰ παρετείνετο ἐπ' ὀλίγον ἔτι ὁ ἑλληνικὸς τῆς πόλεως βίος. Νῦν ὅμως, δὲν παρῆλθε σχεδὸν ἔτος, καὶ οἱ Φράγκοι ἐγένοντο τῆς χώρας κύριοι, ὥστε ἡ ἐν ἔτει 1203 ἀποτυχία τῆς ἀποπείρας τοῦ Σγουροῦ μόνον τὰ δεινὰ καὶ τὴν ἀδυναμίαν τῆς πόλεως ηὔξησαν. Οἱ δὲ Φράγκοι οὗτοι, οἱ τὸ πλεῖστον τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰς Ἀθήνας κατὰ τὰ ἔτη 1204-1205 κυριεύσαντες, ἦσαν οἱ τολμηροὶ ἐκεῖνοι σταυροφόροι τῆς τετάρτης σταυροφορίας, οἵτινες, ἀντὶ νὰ σπεύσωσιν εἰς ἀπελευθέρωσιν τῆς ἁγίας γῆς ἀπὸ τῶν ἀπίστων, ἐλαυνόμενοι ὑπὸ ἑτέρων ὑλικωτέρων συμφερόντων, ἐτράπησαν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ κατέλυσαν μὲν τὴν αὐτόθι βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν, διεμερίσαντο δὲ πρὸς ἀλλήλους τὰς ἐπαρχίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ ἐπὶ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ ἔβαλον κλῆρον.

Εἶνε γνωστὸν ἔκ τε τῆς γενικῆς καὶ ἐκ τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας[1] ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ (1081—1118), καὶ δὴ κατὰ τὰ ἔτη 1096—

[1] Ἐκτὸς ἰδιαιτέρων μονογραφιῶν κάλλιστα ἐπραγματεύθησαν τὰ κατὰ τὰς σταυροφορίας ὁ Γίββων, Decline and Fall. . . . κτλ. κεφ. 58—61, ὁ Hopf ἐν Ἐγκυκλοπαιδείᾳ Ἔνθ. ἀνωτ. σ. 156 ἑπ. καὶ ὁ ἡμέτερος Κ. Παπαρρηγόπουλος, Ἱστορ. ἑλλ. ἔθνους τόμ. Δ', σ. 488 ἑπ. 569 ἑπ. 661 ἑπ. 701 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1099, διῆλθε διὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους μέγα πλῆθος εὐρωπαίων μαχητῶν πορευομένων πρὸς τὴν ἁγίαν γῆν, ὅπως ἐλευθερώσωσιν αὐτὴν ἐκ τῶν χειρῶν τῶν Σελτσουκιδῶν Τούρκων καὶ καταστήσωσι τὴν ἐπίσκεψιν τῆς ἁγίας πόλεως προσιτὴν εἰς τοὺς εὐσεβεῖς χριστιανούς, γινομένους πολλάκις θῦμα τοῦ φανατισμοῦ τῶν κατεχόντων τὰ Ἱεροσόλυμα Τούρκων. Ἡ πρώτη αὕτη σταυροφορία κατώρθωσε τῷ ὄντι νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν ἁγίαν γῆν καὶ νὰ ἱδρύσῃ αὐτόθι τὸ φραγκικὸν βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἡ ἰσχὺς ὅμως τοῦ νέου τούτου βασιλείου, συνισταμένη ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν συνδρομὴν τῶν ἐξ Εὐρώπης ἱπποτῶν καὶ ἄλλων εὐσεβῶν μαχητῶν, ἠλαττοῦτο τῷ χρόνῳ σὺν τῷ ζήλῳ ἐκείνων, ὧν καὶ ὁ θάνατος σπουδαίως ἠλάττωνε τὸν ἀριθμόν, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου οἱ Τοῦρκοι ἀκμαῖοι καὶ πάντοτε ἰσχυρότεροι καθιστάμενοι δὲν ἔπαυον ἀδιακόπως ἐπιτιθέμενοι κατὰ τῶν Φράγκων πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ἀπολεσθεισῶν κτήσεών των καὶ ἤδη ἐν ἔτει 1144 εἶχον προβῆ πάλιν μέχρι τῶν πυλῶν αὐτῶν τῆς Ἱερουσαλήμ. Τότε πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ μεγάλου τούτου κινδύνου ἐξεκίνησε κατὰ τὰ ἔτη 1147—1149 ἐξ Εὐρώπης σταυροφορία, ἥτις διὰ πολλῶν ἀγώνων καὶ θυσιῶν κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ παρατείνῃ ἐπὶ ὀλίγα ἀκόμη ἔτη τὴν ὕπαρξιν τοῦ χριστιανικοῦ ἐκείνου βασιλείου. Δὲν εἶχον ὅμως ἔκτοτε παρέλθει τέσσαρες ὅλαι δεκατηρίδες καὶ ἐν ἔτει 1187 ὁ στρατὸς τοῦ Σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου ἐκυρίευσεν ἐκ δευτέρου τὴν Ἱερουσαλήμ, ἠχμαλώτισε τὸν Φράγκον βασιλέα καὶ κατέλυσε τὸ φραγκικὸν κράτος. Ἐπὶ τῇ λυπηρᾷ τοῦ γεγονότος τούτου ἀγγελίᾳ παρεσκευάσθη ἐν Εὐρώπῃ τρίτη πολυά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ριθμος καὶ μεγάλη σταυροφορία πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἁγίας πόλεως, διαρκέσασα ἀπὸ τοῦ 1189 μέχρι τοῦ 1192, ἐστάθη ὅμως ἀδύνατον ν' ἀποσπασθῶσι τὰ Ἱεροσόλυμα ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν Σαρακηνῶν καὶ οἱ σταυροφόροι ἠναγκάσθησαν ν' ἀρκεσθῶσιν εἰς τὴν διὰ συνθήκης ἐξασφάλισιν τῆς ἐλευθέρας προσκυνήσεως ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει. Ἡ συνθήκη ὅμως αὕτη ἦν μόνον ἀδυναμίας ἀναγκαῖον φάρμακον· ἡ ἁγία γῆ ἔμενε πάντοτε ἐν χερσὶ τῶν ἀπίστων καὶ ἡ ἐπίσκεψις αὐτῆς ἦν πάντοτε ἐπικίνδυνος εἰς τοὺς χριστιανούς. Τούτου ἕνεκα συνηθροίσθη κατὰ τὰ ἔτη 1202 καὶ 1203 ἐν τοῖς λιμέσι τῆς Ἐνετίας καὶ Ζάρας (ἐν Δαλματίᾳ) ἑτέρα σταυροφορικὴ στρατιά, συνισταμένη ἀποκλειστικῶς ἐξ Ἰταλῶν καὶ Φράγκων, ἤτοι Γάλλων, ὅπως ἐπιχειρήσωσι διὰ θαλάσσης τετάρτην σταυροφορίαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Παλαιστίνης[1]. Τότε ὅμως ἐπαρουσιάσθη εἰς αὐτοὺς ὁ φυγὰς Ἀλέξιος υἱὸς τοῦ ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ Ἀλεξίου Γ' τοῦ Κομνηνοῦ ἐκθρονισθέντος, τυφλωθέντος καὶ ἔν τινι μονῇ κλεισθέντος Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου, καὶ ἐξιστορῶν τὰ τοῦ πατρὸς δεινὰ ἐπεκαλεῖτο θερμῶς τὴν ἐπικουρίαν τῶν σταυροφόρων πρὸς ἀποκατάστασιν αὐτοῦ ἐκ νέου εἰς τὸν θρόνον καὶ καθαίρεσιν καὶ τιμωρίαν τοῦ σφετεριστοῦ Ἀλεξίου τοῦ Γ', ἀντὶ δὲ τῆς συνδρομῆς ταύτης ὑπέσχετο αὐτοῖς οὐ μό-

[1] Ἐκ τῶν συγχρόνων κάλλιστα περιέγραψε τὰ κατὰ τὴν τετάρτην σταυροφορίαν καὶ τὰς συνεπείας αὐτῆς ἐν μέρει Νικήτας ὁ Χωνιάτης ἐν βιβλ. 17—21 μέχρι τοῦ 1206, καὶ ὁ παρακολουθήσας τὴν στρατείαν Γοδοφρῆδος Βιλλαρδουΐνος διὰ τῆς Histoire de la prise de Constantinople· περὶ τῶν ἄλλων πηγῶν ἴδε L. Streit, commentationis de auctoribus quartæ quæ habetur sacræ expeditionis historiam spectantibus epitome, 1863.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νον ἄπειρον χρηματικὴν ἀμοιβήν, ἐξαιρετικὰ ἐμπορικὰ προνόμια καὶ παντοίαν ὑποστήριξιν τῶν σταυροφόρων κατὰ τὴν ἐπὶ τὴν Παλαιστίνην ἐκστρατείαν των, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν. Οἱ Ἐνετοί, οἵτινες πλεῖστα ἤλπιζον ἐκ τῶν ἐμπορικῶν προνομίων, ὑπεστήριξαν τὰς προτάσεις τοῦ φυγάδος βασιλόπαιδος, οἱ δὲ Φράγκοι καὶ λοιποὶ Ἰταλοὶ ἀφ' ἑνὸς μὲν δελεασθέντες ἐκ τῶν μεγάλων ὑποσχέσεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ εὐσπλαγχνισθέντες τὸν νεαρὸν ἱκέτην καὶ οἰκτείραντες τὰ δεινὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐδέξαντο τὰς προτάσεις καὶ οὕτως ἀπεφασίσθη ὁ σταυροφορικὸς στρατὸς πρῶτον νὰ πλεύσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἐπαναφέρῃ εἰς τὸν θρόνον τὸν τυφλὸν Ἰσαάκιον καὶ ἐκεῖθεν, λαβὼν τὰς ὑπεσχημένας ἀμοιβὰς καὶ συνδρομάς, νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ἁγίας γῆς. Ἡγεμόνες τοῦ στρατοῦ τούτου ἦσαν ὁ γηραιὸς δόγης τῆς Ἐνετίας Δάνδολος, ὁ κόμης τῆς Φλανδρίας Βαλδουῖνος καὶ ὁ μαρκήσιος τοῦ Μομφερράτου Βονιφάτιος[1] συνοδευόμενοι καὶ ὑπὸ πολλῶν ἄλλων εὐγενῶν καὶ ἱπποτῶν Ἰταλῶν καὶ Γάλλων. Οὕτω λοιπὸν ἐξέπλευσεν ὁ σταυροφορικὸς στρατὸς κατὰ Μάϊον τοῦ 1203 ἐκ τῶν ἐν Ἐνετίᾳ καὶ Ζάρᾳ ὁρμητηρίων του ἐπὶ τὸν Βόσπορον, ἔφθασε περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου ἐνώπιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μετὰ μικρὸν ἀγῶνα ἐγένετο ἄνευ δυσκολίας κύριος τῆς βασιλευούσης πόλεως, τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου τοῦ Γ' φυγόντος αἰσχρῶς μετὰ τῶν θησαυρῶν του πρῶτον μὲν εἰς Θράκην, ἐκεῖθεν δ' ἔπειτα εἰς Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν, καὶ ἐκάθισαν ἐκ νέου

[1] Παρὰ Νικήτᾳ Χωνιάτῃ καλεῖται «Μόντης Φεράντης μαρκέσιος Βονιφάτιας.»

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἰς τὸν θρόνον τὸν τυφλὸν Ἰσαάκιον. Ὁ γέρων μονάρχης μαθὼν ἀντὶ ποίων θυσιῶν καὶ ὑποσχέσεων ἐκέρδησεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ τοὺς ξένους σωτῆράς του, ἐτρόμαξε καὶ στενάζων ὡμολόγησε πρὸς αὐτοὺς ὅτι βαρύτατοι καὶ δυσεκπλήρωτοι εἶνε οἱ ὅροι, οὐχ ἧττον ὅμως, προσέθηκε, καὶ ἡ συνδρομὴ καὶ ὑπηρεσία αὐτῶν εἶνε ἀνώτερα πάσης ἀμοιβῆς καὶ θυσίας καὶ ὑπεσχέθη νὰ ἐκπληρώσῃ τοῦ υἱοῦ τὰς ὑποσχέσεις. Οἱ βαρύτατοι ὅμως ὅροι ἐκεῖνοι, ἰδίως ὁ περὶ ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν, διήγειραν εἰς μέγαν βαθμὸν τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ τῆς πρωτευούσης, ὅστις ἐπὶ τέλους στασιάσας ἀπήτει παρὰ τῆς συγκλήτου τὴν ἐκθρόνισιν τῶν προδοτικῶν Ἀγγέλων καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Τὴν στάσιν ταύτην ὑπεδαύλιζε καὶ ἐξεμεταλλεύθη πρὸς ὄφελός του ὁ ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Κομνηνῶν καταγόμενος Ἀλέξιος Δούκας, ὁ ἐπικαλούμενος Μούρτζουφλος, ὅστις, ἀφοῦ ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν στασιαστῶν ὡς προδότης ὁ νέος Ἀλέξιος καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ἰσαάκιος συγχρόνως σχεδὸν ἀπέθανεν ἐκ φόβου καὶ λύπης, ἀνέβη τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον ὑποσχεθεὶς νὰ ὑπερασπίσῃ κατὰ τῶν Φράγκων τὰ συμφέροντα τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ κράτους. Ἐντεῦθεν ὀργισθέντες οἱ Φράγκοι ἀπεφάσισαν νὰ λάβωσιν ἐκδίκησιν καὶ ἐπεχείρησαν κατὰ Μάρτιον τοῦ 1204 δευτέραν τῆς πρωτευούσης πολιορκίαν, ἥτις ἐτελείωσε μὲ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως κατὰ τὴν 13ην Ἀπριλίου, ἀφοῦ προηγουμένως ὁ Μούρτζουφλος ἀπελπισθεὶς ἐζήτησε τὴν σωτηρίαν του ἐν τῇ φυγῇ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Θράκης. Αἱ δηώσεις καὶ ἡ λεηλασία τῆς πόλεως, ἡ σφαγὴ τῶν ἀνδρῶν, αἱ ἀτιμώσεις τῶν γυναικῶν, ἡ βαρβαρι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κὴ καταστροφὴ παντὸς ἔργου τέχνης καὶ καθόλου αἱ βδελυραὶ καὶ βαρβαρικαὶ πράξεις, ἃς οἱ σταυροφόροι ἐκεῖνοι διέπραξαν κατὰ τὴν ἅλωσιν ταύτην τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶνε τῇ ἀληθείᾳ ἀπερίγραπτα καὶ ἀπαραδειγμάτιστα, ὑπερβάντα τὸν βανδαλισμὸν πάντων τῶν βαρβάρων κατακτητῶν.

Ἀφοῦ δ' ἐγένοντο κύριοι τῆς πρωτευούσης, ἀπεφάσισαν οἱ ἡγεμόνες τῶν Σταυροφόρων νὰ ἱδρύσωσιν ἴδιον ἐν Κωνσταντινουπόλει κράτος, νὰ ἐκλέξωσι πάραυτα ἐξ ἑαυτῶν ἕνα αὐτοκράτορα καὶ νὰ μερισθῶσι πρὸς ἀλλήλους τὸ ἀπορφανισθὲν βυζαντινὸν κράτος. Ἐξελέγη λοιπὸν αὐτοκράτωρ ὁ κόμης Βαλδουῖνος τῆς Φλανδρίας, ὅστις σὺν τῇ ἀνωτάτῃ ἐν τῷ νέῳ κράτει κυριαρχίᾳ ἔλαβεν ὑπὸ τὴν ἄμεσον δικαιοδοσίαν του καὶ τὸ ἓν τέταρτον τοῦ ὅλου βυζαντινοῦ κράτους, τὰ δὲ λοιπὰ τρία τέταρτα διενεμήθησαν μεταξὺ τῶν Ἐνετῶν λαβόντων πλέον τοῦ ἑνὸς τετάρτου καὶ τοῦ μαρκησίου Βονιφατίου τοῦ Μομφερρατικοῦ. Οἱ ἐμπορικοὶ Ἐνετοὶ ἐξελέξαντο δι' ἑαυτοὺς τὰ ἐμπορικώτατα τοῦ κράτους μέρη, τὰς πλείστας τῶν νήσων, τὰ πλεῖστα τῆς Μεσογείου παράλια, τὴν Πελοπόννησον καὶ τὸ ἥμισυ αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ μέρους τῆς Θράκης. Ὁ Βαλδουῖνος ἔλαβε τὸ ἐπίλοιπον τῆς Θράκης καὶ Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ ὁ Βονιφάτιος ἐγένετο βασιλεὺς Θεσσαλονίκης καὶ ἔλαβε πάσας τὰς πρὸς δυσμὰς τῆς Θράκης χώρας μέχρι τοῦ Κορινθιακοῦ Ἰσθμοῦ καὶ τὴν Κρήτην, ἣν ὅμως ἀμέσως ἐπώλησεν εἰς τοὺς Ἐνετούς[1]. Αἱ

[1] Ἴδε διεξοδικῶς Hopf ἐν Ἐγκυκλοπαιδείᾳ σ. 203 ἐπ.· πρβ. καὶ Κ. Παπαρρηγοπούλου ἱστορ. ἑλλην. Ἔθνους, τόμ. Ε'. σ. 1 ἐπ.

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιος

πλεῖσται ὅμως τῶν χωρῶν τούτων κατείχοντο εἰσέτι ὑπὸ βυζαντινῶν ἀρχῶν ἢ Ἑλλήνων ἡγεμονίσκων καὶ οἱ νέοι αὐτῶν αὐτοχειροτόνητοι κύριοι ἔπρεπε πρῶτον νὰ κυριεύσωσι καὶ ὑποτάξωσιν ἕκαστος τὸ οἰκεῖον μερίδιον, διὸ ἐξεκίνησαν πρὸς κατάκτησιν τῶν χωρῶν του ἕκαστος παρακολουθούμενος ὑπὸ τοῦ ἰδίου στρατοῦ καὶ ὑπὸ πολλῶν πιστῶν εὐγενῶν ἱπποτῶν, εἰς οὓς παρεχώρουν τὰς κατ' ὀλίγον κυριευομένας πόλεις καὶ χώρας, ὅπως ἄρχωσιν αὐτῶν ὡς ὑποτελεῖς ἡγεμονίσκοι κατὰ τὸ ἐν Εὐρώπῃ τότε ἐπικρατοῦν φεουδαλικὸν σύστημα. Οὕτω δὲ συνέστη καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν πλῆθος βαρωνιῶν καὶ λοιπῶν ἡγεμονιῶν φραγκικῶν, ὧν τινες μὲν διήρκεσαν αἰῶνας πολλούς, αἱ πλεῖσται ὅμως ἐξέλιπον ἅμα τῇ μετὰ 56 ἔτη ἀνακτήσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Νικαίας καὶ τῇ καταργήσει τοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ φραγκικοῦ ἢ λατινικοῦ κράτους. Ἐκ τῶν ἐπὶ μακρότατον δὲ διατηρηθεισῶν φραγκικῶν ἡγεμονιῶν ἦσαν αἱ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ἐπαρχίαις καὶ νήσοις ἱδρυθεῖσαι.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης Βονιφάτιος εἰσῆλθεν εἰς τὴν νέαν του ταύτην πρωτεύουσαν περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1204 παρακολουθούμενος καὶ ὑπὸ πολλῶν Ἑλλήνων, οὓς ἐπιτηδείως ἤξευρε νὰ ἐκμεταλλεύηται, καί, ἀφοῦ ἐρρύθμισεν ἐκεῖ τὰ πράγματα τοῦ νέου κράτους του καὶ ἀφῆκε τοποτηρητὴν τὴν σύζυγόν του Μαργαρίταν τὴν Οὐγγρικήν, χήραν Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου καὶ καθολικὴν τότε γενομένην, ἐξεκίνησε πρὸς κατάκτησιν καὶ τῶν λοιπῶν εἰς τὸ κράτος του ἀνηκουσῶν πόλεων καὶ χωρῶν παρακολουθούμενος ὑπ' ὀλίγων μέν, ἀλλὰ πιστῶν καὶ ἀνδρείων ἱπποτῶν καὶ λοι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πῶν εὐγενῶν Λομβαρδῶν καὶ Γάλλων, καὶ ὑπὸ τοῦ προγονοῦ του Μανουὴλ Ἀγγέλου μετὰ πολλῶν διακεκριμένων Ἑλλήνων. Κατὰ πρῶτον κατέλαβεν ἄνευ τινὸς δυσκολίας τὰς περὶ τὴν Θεσσαλονίκην πόλεις Σέρρας, Βέρροιαν καὶ ἄλλας καὶ ἔπειτα ἐτράπη πρὸς μεσημβρίαν, διῆλθεν ἀναίσθητος τὰ Τέμπη, διηυθύνθη κατ' εὐθεῖαν κατὰ τῆς Λαρίσσης, ἔνθα ἐπιτηδείως διεξέφυγεν ἐνέδραν τινὰ τῶν κατοίκων, καὶ ἔφθασεν ἀκωλύτως μέχρι Θερμοπυλῶν, διότι πᾶσα ἡ ἐν τῷ μεταξὺ χώρα ὑπετάγη οἰκειοθελῶς καὶ ἄνευ ἀντιστάσεως, τῶν Ἑλλήνων πιστευόντων ὅτι ὁ Βονιφάτιος ἤθελε καταστήσει βασιλέα Θεσσαλονίκης τὸν Ἕλληνα πρόγονόν του. Τὸ δὲ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν εἶχεν ὀχυρώσει καὶ καταλάβει διὰ στρατοῦ ὁ τῆς Κορινθίας καὶ Ἀργολίδος ἡγεμὼν Λέων Σγουρός, ὅστις μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐν ἔτει 1203 ἀποπείρας αὐτοῦ πρὸς κατάληψιν τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν (σ. 324 ἐπ.), εἶχε τραπῇ ἐπὶ τὴν Βοιωτίαν, κατέλαβε τὰς Θήβας καὶ τὴν Καδμείαν, ὑπέταξεν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν του ὅλην σχεδὸν τὴν πρὸς βορρᾶν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ διαβὰς τὰς Θερμοπύλας προέβη ὑποτάσσων μέχρι Λαρίσσης. Ἐκεῖ συνήντησεν ὁ Σγουρὸς τὸν φεύγοντα τοὺς Φράγκους ἔκπτωτον αὐτοκράτορα Ἀλέξιον τὸν Γ', συνέδεσε μετ' αὐτοῦ φιλίαν καὶ συμμαχίαν κατὰ τοῦ ἐπερχομένου κοινοῦ πολεμίου καὶ ἔλαβεν ὡς σύζυγον τὴν ἄστατον θυγατέρα αὐτοῦ Εὐδοκίαν, ἥτις πρῶτον μὲν εἶχεν ὑπανδρευθῇ Στέφανον τὸν ἡγεμόνα τῶν Τρυβαλλῶν (Σέρβων), ἔπειτα δὲ τὸν ἔκπτωτον βασιλέα Ἀλέξιον Δ' τὸν Μούρτζουφλον, χωρὶς μετ' οὐδενὸς τούτων νὰ ζήσῃ εὐτυχής. Μετὰ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ταῦτα ὁ Σγουρὸς ἀπεσύρθη ἐντὸς τῶν Θερμοπυλῶν, ἀφῆκεν αὐτόθι φρουρὰν καὶ μετέβη εἰς Κόρινθον, ὅπως παρασκευασθῇ εἰς ἄμυναν κατὰ τοῦ ἐπερχομένου πολεμίου. Ἀλλ' ἅμα ὁ Βονιφάτιος ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τῶν Θερμοπυλῶν, ἡ τοῦ Σγουροῦ φρουρὰ ἐγκατέλιπεν ἀνάνδρως τὸ στενὸν καὶ κατέφυγεν εἰς Κόρινθον, οὕτω δ' εἰσήλασεν ἐκεῖνος εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα χαιρετώμενος ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὡς σωτὴρ ἐκ τῆς τοῦ Σγουροῦ τυραννίας, κατέλαβε τὴν Φθιώτιδα, Φωκίδα καὶ Βοιωτίαν καὶ ἐντεῦθεν ἐτράπη ἐπὶ τὰς Ἀθήνας. Ἐνταῦθα μόνον ἦτο δυνατὸν νὰ εὕρῃ ἰσχυρὰν ἀντίστασιν, ἀλλ' ὁ πρὸ μικροῦ τόσον εὐσταθῶς καὶ γενναίως ἀποκρούσας τὸν Σγουρὸν ἀρχιεπίσκοπος Μιχαὴλ Χωνιάτης, βλέπων τότε ὅτι ἥ τε βασιλεύουσα πόλις ἑάλω καὶ ὁλόκληρος σχεδὸν ἡ λοιπὴ χώρα ἀμαχητὶ καὶ εὐκόλως ὑπετάσσετο, δὲν ἔκρινεν οὔτε ὀρθὸν οὔτε τελεσφόρον ν' ἀντιτάξῃ μόνος αὐτὸς μετὰ τῶν Ἀθηναίων βίαν κατὰ τῶν ξένων κατακτητῶν καὶ ἐγκαταλιπὼν τὴν προσφιλῆ αὐτῷ πόλιν ἀπεσύρθη εἰς τὴν ἐν Κέᾳ μονὴν τοῦ Προδρόμου, ἔνθα διετέλεσε θρηνῶν τὴν τύχην τοῦ ποιμνίου του καὶ τῆς ἐνδόξου πόλεως μέχρι τοῦ 1215, ὅτε πλήρης βαρυθυμίας ἀπεβίωσεν. Ὁ δὲ Βονιφάτιος καταλαβὼν διὰ φρουρᾶς τὴν ὡς ἐκ θαύματος τόσον εὐκόλως εἰς χεῖρας αὐτοῦ περιελθοῦσαν Ἀκρόπολιν[1] καὶ λεηλατήσας τήν τε πόλιν καὶ τὸν ἐν Ἀκροπόλει ναὸν τῆς Θεοτόκου, τὸν Παρθενῶνα, παρεχώρησε τὰς Ἀ-

[1] Otho de Rupe ejusdem Pontii de Rupe filius, quodam miraculo fit dux Atheniensium atque Thebanorum, λέγει ὁ χρονογράφος Ἀλβέριχος Μοναχὸς εἰς ἔτος 1205, ἔκδ. Leibnitz, 1698, σ. 439.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θήνας καὶ τὴν Ἀττικὴν ὡς ὑποτελῆ ἡγεμονίαν εἰς ἕνα τῶν ὑπ' αὐτῶν εὐγενῶν καὶ ἐπιστήθιον φίλον του Ὄθωνα Δελαρόσην (Othon de la Roche sur Ougnon), εἰς ὃν πρὸ μικροῦ εἶχεν ὡσαύτως παραχωρήσει τὰς Θήβας καὶ τὴν Βοιωτίαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ Εὔβοια, ἧς αἱ σποδαιότεραι πόλεις εἶχον παραχωρηθῆ τοῖς Ἐνετοῖς, κατελήφθη ὑπὸ Βονιφατίου διορίσαντος αὐτῆς ἡγεμόνα ὑποτελῆ ἕτερόν τινα εὐγενῆ Ἰάκωβον d'Avesnes καλούμενον.

Οὕτω λοιπὸν προέβησαν ἐν θριάμβῳ οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι τυχοδιῶκται μέχρι Κορίνθου. Ἐν δὲ τῇ Πελοποννήσῳ, ἣν οἱ Ἐνετοὶ στερούμενοι στρατοῦ εἶχον ἀναβάλει ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ κυριεύσωσιν, οἱ διάφοροι μικροὶ τοπικοὶ ἡγεμόνες οὐ μόνον δὲν ἐσκέπτοντο ποσῶς περὶ ἀπὸ κοινοῦ ἀποκρούσεως τοῦ ἐπερχομένου κατακτητοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐξηκολούθουν ἐρίζοντες καὶ ἐπιβουλευόμενοι ἀλλήλους. Ἐν Μεσσηνίᾳ ἦρχον οἱ οἶκοι τῶν Βαράνων καὶ Κατακουζηνῶν, τῆς Λακωνίας ἦρχεν ὁ Λέων Χαμάρετος, τῆς δ' Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας ὁ Λέων Σγουρός. Ἐπετέθησαν λοιπὸν οἱ Φράγκοι, ὁ μὲν Ἰάκωβος d'Avesnes κατὰ τῆς Κορίνθου, ὁ δὲ Βονιφάτιος αὐτὸς κατὰ τοῦ Ναυπλίου καὶ τῶν μεσημβρινῶν τῆς Πελοποννήσου, ἀλλά, πρὶν δυνηθῶσι νὰ διαπράξωσί τι, ἀνεφάνη βορειόθεν σπουδαίως ἀπειλῶν τὰς μέχρι τοῦδε κτήσεις αὐτῶν ἕτερος πολέμιος συνεννοημένος μετὰ τοῦ Λέοντος Σγουροῦ καὶ προωρισμένος νὰ κατενέγκῃ μετ' ὀλίγον τὸ θανάσιμον τραῦμα εἰς τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ πολέμιος οὗτος ἦν Μιχαὴλ Α' ὁ Ἄγγελος (1204—1214), συγγενὴς τῶν αὐτοκρατόρων Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀλεξίου τοῦ Γ', ὅστις πρὸ μικροῦ ἱδρύσας ἐν Ἠπείρῳ κράτος ἴδιον μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἄρταν, ταχέως ἐξέτεινεν αὐτὸ πρὸς βορρᾶν μὲν μέχρι Δυρραχίου, πρὸς μεσημβρίαν δὲ μέχρι Ναυπάκτου καὶ πρὸς ἀνατολὰς μέχρι Λαρίσσης καὶ ὠνόμασεν ἑαυτὸν Δεσπότην Ἑλλάδος. Οὗτος λοιπὸν ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ Λέοντος Σγουροῦ ἤρξατο ἐπαπειλεῖν τὰς πρὸς βορρᾶν καὶ ὄπισθεν κτήσεις τοῦ Βονιφατίου, ὅπερ ἠνάγκασε τὸν τελευταῖον τοῦτον νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Πελοπόννησον περὶ τὰ μέσα τοῦ 1205 καὶ ἀναθεὶς τὴν κατάκτησιν αὐτῆς εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἡγεμόνας καὶ εὐγενεῖς νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ βόρεια τοῦ κινδυνεύοντος κράτους του. Οὕτω δὲ κατωρθώθη νὰ διατηρηθῇ ἐπί τινα εἰσέτι χρόνον ὁ Λέων Σγουρὸς καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ ἀδελφὸς τοῦ δεσπότου Μιχαὴλ Θεόδωρος ἐν Κορίνθῳ καὶ Ναυπλίῳ, αἱ ἐντεῦθεν ὅμως τοῦ ἰσθμοῦ χῶραι, ἰδίως δὲ αἱ ἀνατολικαὶ ἐπαρχίαι τῆς ἰδίως Ἑλλάδος, διέμειναν εἰς χεῖρας τῶν Φράγκων.

Οὕτω λοιπὸν περὶ τὰ τέλη τοῦ 1204 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1205 περιῆλθεν ἡ σεμνὴ τῆς Παλλάδος πόλις εἰς τὴν κυριαρχίαν ἀδαῶν καὶ ἀγροίκων τυχοδιωκτῶν τοῦ Βορρᾶ, ὅπως στενάζῃ ὑπ' αὐτοὺς κατησχυμένη καὶ παραμεμορφωμένη ὑπὲρ τὰ 250 ἔτη, ἀφοῦ ἐπὶ ἑπτὰ ὅλους αἰῶνας ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' ἔζησεν ὑπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς βίον φθισικοῦ! «Καὶ πόλεις καὶ ἔθνη καὶ «ἀρχὰς ἁπάσας δεῖ μεταβαλεῖν, ὥσπερ ἀνθρώπους, «δαίμονα.»

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΥΠΟ ΤΗΝ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΝ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ.

1205—1456

Ὦ στυγνὸς αἰών, ὦ τλήμων ἡμεῖς γενεά·
οἷα πεπονθαμεν!
(ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΗΣ)

Μὲ τὴν ἅλωσιν, ἢ μᾶλλον κατάληψιν, τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης Βονιφατίου ἄρχεται ἡ ἐποχὴ τῆς φραγκοκρατίας ἐν τῇ πόλει ταύτῃ[1].

[1] Διὰ τὴν ἐποχὴν τῆς φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι σύγχρονοι μὲν πηγαί εἰσι Νικήτας ὁ Χωνιάτης μέχρι τοῦ 1201 περίπου· ὁ Γοδοφρῆδος Βιλλαρδουῖνος ἔτι περαιτέρω· τὸ Βιβλίον τῆς κουγκέστας, ὀρθότερον Χρονικὸν τοῦ Μωρέως ὑπὸ τοῦ Hopf ὀνομασθέν, μέχρι τοῦ ἔτους 1292, ἡ γαλλικὴ αὐτοῦ συμπεπληρωμένη μετάφρασις Livre de la conqueste de Constantinople et de l'empire de Romanie et dou pays de la Princée de la Morée, μέχρι τοῦ ἔτους 1333· ἡ Istoria del Regno di Romania sive Regno di Morea ὑπὸ Μαρίνου Σανούδου Τορσέλλου περὶ τὸ 1330 γραφεῖσα καὶ σωζομένη χειρόγραφος ἐν τῇ Μαρκιανῇ Βιβλιοθήκῃ ἐν Ἐνετίᾳ, καὶ τὸ χρονικὸν τοῦ Ἱσπανοῦ Muntaner· ἐκτὸς δὲ τούτων ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι Εὐρωπαῖοι χρονογράφοι καὶ ἱστοριογράφοι, ἀλλ' εἶνε μεταγενέστεροι οἱ πλεῖστοι, ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος καὶ ἑξῆς. (Ἴδε Hopf, De historiæ ducatus Atheniensis fontibus, ἐν Βόννῃ 1852, καὶ ἐν τῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ τοῦ Ersch καὶ Gruber τοῦ ἄρθρου Griechenland τόμος ΣΤ', σ. 201 ἐπ.). Ἐκ δὲ τῶν μεταγενεστέρων πρῶτος ἐπεχείρησεν ἀκριβῆ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ ἐπιστημονικὴν ἔρευναν ὁ ἀκάματος Γάλλος Δουκάγγιος

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Οἱ ἐπὶ 251 ἔτη ἄρξαντες τῆς σεμνῆς καὶ ἐνδόξου πόλεως ἡγεμόνες δὲν ἦσαν πάντες Φράγκοι εἰδικώτερον, ἤτοι Γάλλοι, ἀλλὰ μετὰ τοὺς κατὰ πρῶτον ἄρξαντας Γάλλους κατέλαβον τὴν χώραν Ἱσπανοί, οἱ Καταλανοί, καὶ ἦρξεν ὁ βασιλικὸς οἶκος τῆς Σικελίας καὶ Ἀραγωνίας, μετὰ δὲ τοὺς Καταλανοὺς ὁ ἐκ Φλωρεντίας ἰταλικὸς οἶκος τῶν Ἀκκιαγιουολῶν (Acciajuoli), οἵτι-

(Ducange 1610—1688), ἰδίως διὰ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ Histoire de Constantinople sous les empereurs français, ἐν Παρισίοις 1654 καὶ τὸ δεύτερον ἐν Ἐνετίᾳ 1729. Μετὰ δὲ τὸν Δουκάγγιον, ὃν ἐπὶ ἕνα περίπου αἰῶνα πάντες οἱ ἱστορικοὶ ὡς τὸ αὐτὸς ἕφα διὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην μετεχειρίζοντο, ἀνεφάνη ἕτερος ἐπίσης ἀκάματος καὶ ἀκριβὴς ἐρευνητὴς τῆς ἐποχῆς ταύτης, ὁ ὁμοεθνής του Βουχὼν (Buchon, 1791—1846), ὅστις διὰ σειρᾶς ὅλης συγγραμμάτων ἐπανέλαβε καὶ ἐξηκολούθησε τὴν ἔρευναν τῆς ἐποχῆς ταύτης. Κατὰ τὰ ἔτη 1826—1829 ἐξέδωκε τὴν Collection de chroniques τῆς ἐποχῆς ταύτης εἰς ἓξ τόμους, ὧν ὁ μὲν Α' καὶ Β' (1826) περιέχουσι τὸ ἔργον τοῦ Δουκαγγίου, ὁ δὲ Γ' (1828) τὸν Βιλλαρδουῖνον καὶ τὸν χρονογράφον Henri de Valenciennes, ὁ Ε' καὶ ΣΤ' (1827) μετάφρασιν τοῦ Ἱσπανοῦ Muntaner καὶ ὁ Δ' (1828) τὴν πρώτην ἔκδοσιν τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μωρέως ὑπὸ τὸν ἡμαρτημένον τίτλον «Βιβλίον τῆς κουγκέστας.» Ἐν ἔτει 1840 ἐδημοσίευσε τὸ Recherches et matériaux pour servir à une histoire de la domination française au Morée, εἰς δύο τόμους· ἐν ἔτει 1843 τὸ La Grèce continentale et le Morée καὶ κατὰ τὰ ἔτη 1843—1845 τὰς Recherches historiques sur la principauté française de Morée, première epoque τόμ. 2, seconde époque τόμ. 2· τοὺς τελευταίους δύο ὑπὸ τὸν τίτλον Nouvelles recherches. Μετὰ δὲ τὸν ἀνεκτίμητον Buchon ἐξηκολούθησε περαιτέρω τὰς ἐρεύνας ὁ μέγας Γερμανὸς μεσαιωνοδίφης Hopf, ὅστις σὺν τοῖς ἄλλοις ἠρεύνησεν ἀκριβέστατα καὶ πάντα τὰ ἰταλικὰ ἀρχεῖα ἐν Ἐνετίᾳ, Μιλάνῳ, Τουρίνῳ, Γενούῃ, Νεαπόλει, Παλέρμῳ, Μάλτᾳ, δημόσιά τε καὶ ἰδιωτικά, ἐξαιρουμένων τῶν σπουδαιοτάτων ἀρχείων τοῦ Βατικανοῦ, ἅτινα δυστυχῶς διατελοῦσιν εἰσέτι ἀπρόσιτα εἰς τὴν ἐπιστήμην· πρὸς δὲ ἐπεσκέφθη καὶ ἠρεύνησε καὶ τὴν Ἑλλάδα ἐπιτοπίως καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νες ὑπῆρξαν καὶ οἱ τελευταῖοι Φράγκοι, ἤτοι Εὐρωπαῖοι, τῆς πόλεως δυνάσται μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἁλώσεως τῆς χώρας. Ὁλόκληρος ὅμως ἡ ἐποχὴ αὕτη τῶν ἐξ Εὐρώπης δυναστῶν καλεῖται γενικῷ ὀνόματι φραγκοκρατία, διότι πάντας τοὺς εὐρωπαίους κοινῷ ὀνόματι Φράγκους ἀπεκάλουν οἱ Βυζαντινοί, ὅπως καὶ οἱ νεώτεροι Ἕλληνες. Κυρίως λοιπὸν διαιρεῖται ἡ

ἐπραγματεύθη ἔπειτα διεξοδικῶς τὴν ἐποχὴν τῆς φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι, ἐν τῇ μεγάλῃ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ τοῦ Ersch καὶ Gruber, τόμ. ΣΤ' καὶ Ζ' τοῦ ἄρθρου Griechenland. Νεωστὶ δ' ὅλως ἔγραψε περὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὁ ἡμέτερος Κ. Παπαρρηγόπουλος ἐν τῷ Ε' τόμῳ τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοῦ Ἱστορίας σ. 1—400. Οἱ δύο τελευταῖοι εἶνε οἱ ἀκριβέστεροι, μάλιστα δ' ὁ Hopf, διὸ τούτους κυρίως θέλομεν ἔχει καὶ ἡμεῖς ὑπ' ὄψιν ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ βιβλίου τούτου. Ἐκτὸς ὅμως τούτων μεγάλης ἀξίας διὰ τὴν ἐν λόγῳ ἐποχὴν εἶνε καὶ ὁ Ἰταλὸς Ros. Gregorio, Considerazioni sopra la Storia di Sicilia, τόμ. Δ', ἐν Παλέρμῳ, 1807· ὁ Γερμανὸς Tafel, De Thessalonica ejusque agro, 1839, καὶ ὁ Ἄγγλος Finlay, History of Greece from its conquest by the Crusadeurs to its conquest by the Turcs and of the empire of Trapezunt (1204—1461) 1853. Περὶ δὲ Ἀθηνῶν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης εἰδικώτερον ἐπραγματεύθησαν ὁ Pier. Ant. Pacifico, Historiographica notitia del ducato d'Atene con la descrittione de' fati de' secoli passati et colli successi dell'armi venete sino all'anno 1687, ἐν Ἐνετίᾳ 1687· ὁ Corn. Magni, Relazione della città d'Atene colle provincie dell'Attica, Focia, Beocia e Negroponte, ἐν Πάρμᾳ 1688, καὶ ὁ Franc. Fanelli, Atene attica, descritta dai suoi principii sino all'acquisto fatto dall'armi venete nel 1687, ἐν Ἐνετίᾳ 1707. Πάντα ὅμως τὰ ἰταλικὰ ταῦτα συγγράμματα εἶνε ἐν πολλοῖς λίαν ἀνακριβῆ καὶ ἐπιπόλαια· τὸ δὲ τοῦ ἡμετέρου Διονυσίου Σουρμελῆ συγγραμμάτιον «Κατάσασις συνοπτικὴ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τῆς πτώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων μέχρι τέλους τῆς τουρκοκρατίας,» ἐν Ἀθήναις 1846, μόλις εἶνε μνείας ἄξιον. Καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν λοιπὸν ἡ καλλίστη πηγὴ εἶνε αἱ ἔρευναι τοῦ Hopf.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς ξενοκρατίας ταύτης ἐποχὴ εἰς τρεῖς διαφόρους περιόδους ἢ μερικωτέρας ἐποχάς· εἰς τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν ἦρχον ἐν Ἀθήναις οἱ γαλλικοὶ οἶκοι de la Roche sur Ougnon καὶ Brienne (1205—1311)· εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς καταλανοκρατίας ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην κυριαρχίαν τῶν βασιλέων τῆς Σικελίας (1311—1387) καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς κυριαρχίας τῶν Ἀκκιαγιουολῶν (1387—1456)· τούτου δ' ἕνεκα θέλομεν ὑποδιαιρέσει τὸ βιβλίον τοῦτο εἰς τρία κεφάλαια, ἕκαστον τῶν ὁποίων θέλει περιγράφει μίαν τῶν τριῶν τούτων μερικωτέρων τῆς φραγκοκρατίας ἐποχῶν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΥΠΟ ΤΟΥΣ ΓΑΛΛΙΚΟΥΣ ΟΙΚΟΥΣ DE LA ROCHE SUR OUGNON ΚΑΙ BRIENNE 1205—1311

Ἀφοῦ ὁ Βονιφάτιος, βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης, διέδραμεν ἀρκετὸν μέρος τῆς Πελοποννήσου καὶ εἰς μάτην ἀπεπειράθη νὰ ἐκπολιορκήσῃ τὸ ὑπὸ Λέοντος Σγουροῦ κατεχόμενον Ναύπλιον, ἀναγκαζόμενος περὶ τὰ μέσα τοῦ 1205 νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπως ὑπερασπίσῃ τὰ βόρεια τοῦ κράτους του κατὰ τοῦ δεσπότου Ἑλλάδος Μιχαὴλ Ἀγγέλου καὶ τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων Ἰωαννέσῃ, ὅστις συμμαχήσας μετὰ τῶν Βυζαντινῶν καὶ κηρύξας κατὰ τῶν Φράγκων πόλεμον νικηφόρος προήλαυνε πρὸς μεσημβρίαν, ἀνέθηκεν, ὡς ἤδη εἴπομεν, τὴν ἐξακολούθησιν τῆς κατακτήσεως καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἐν τῇ ἰδίως Ἑλλάδι καὶ Πελοποννήσῳ κυριαρχίας εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸν εὐγενεῖς, εἰς οὓς εἶχε παραχωρήσει ὡς ὑποτελεῖς ἡγεμονίας τὰς κατακτηθείσας ἐπαρχίας καὶ πόλεις. Καὶ τῆς μὲν Πελοποννήσου τὴν κατάκτησιν καὶ ἀρκετὰ ἀπόλυτον κυριαρχίαν παρεχώρησε τῷ ἐπιστηθίῳ αὐτοῦ φίλῳ καὶ εὐγενεῖ Γάλλῳ Γουλιέλμῳ Σαμπλίττῃ (Guillaume de Champlitte[1]), ἐπικληθέντι πρίγκηπι Ἀχαΐας,

[1] Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μωρέως καλεῖ αὐτὸν «Μισὲρ Γουλιάμον ντὲ Σαλό.»

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀναθεὶς αὐτῷ καὶ τὴν ἄμεσον ἐπικυριαρχίαν τῶν ἐντεῦθεν τοῦ Ἰσθμοῦ κτήσεων μέχρι Θερμοπυλῶν. Ἐκ δὲ τῶν ἐντεῦθεν τοῦ Ἰσθμοῦ κτήσεών του τὴν μὲν Ἀττικὴν καὶ Βοιωτίαν καὶ πρότερον παραχωρήσας ἐπεκύρωσεν εἰς τὸν ἐκ Βουργουνδίας εὐγενῆ Γάλλον Ὄθωνα Δελαρόσην (de la Roche[1]), τὴν δ' Εὔβοιαν εἰς τὸν Ἰάκωβον d'Avesnes, μὲ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὑπόκηνται ἀμφότεροι εἰς τὴν ἄμεσον ἐπικυριαρχίαν τοῦ πρίγκηπος τῆς Ἀχαΐας Γουλιέλμου Σαμπλίττου, τὰς δ' ἄλλας βορειοτέρας κτήσεις εἰς ἄλλους εὐγενεῖς ἀκολούθους του παρεχώρησεν, οἵτινες πάντες ἤρξαντο ἀπὸ τοῦ 1205 νὰ ἐξασκῶσι τὴν δικαιοδοσίαν των ἕκαστος ἐν τῇ ἰδίᾳ κτήσει.

Μὲ τὸν Ὄθωνα Δελαρόσην (1205—1225), ὅστις κατὰ παράδοξον συγκυρίαν ἦτο συνώνυμος τοῦ πρώτου βασιλέως τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ἄρχονται οἱ ξένοι τῶν Ἀθηνῶν ἡγεμόνες. Ἡ πρωτίστη φροντὶς τοῦ ἡγεμόνος τούτου, ὅστις ἀπεκαλεῖτο Μέγας Κύρης τῶν Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν, ἦτο ἡ ἐξασφάλισις τῆς κατοχῆς τῶν νέων τούτων κτήσεών του διὰ παραχωρήσεως τῶν διαφόρων ὀχυρῶν θέσεων ὡς φεούδων εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸν εὐγενεῖς. Τὴν ἕδραν του εἶχε κατ' ἀρχὰς ὁ Ὄθων ἐν Θήβαις, ὡς καὶ πάντες οἱ ἐκ τοῦ οἴκου του διάδοχοι αὐτοῦ, ἐν δὲ τῇ Ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν φρούραρχον εἶχε διορίσει τὸν Πέτρον Δελαρόσην, συγγενῆ αὐτοῦ τυγχάνοντα. Ἅμα δ' οὕτω κατέσχον ὁριστικῶς τὴν χώραν καὶ ἐγκατεστάθησαν ἐν αὐτῇ οἱ εὐάριθμοι οὗτοι τυχοδιῶκται ἤρξαντο λαμβάνειν τὰ δέοντα μέ-

[1] Ὄθων ντὲ λὰ Ῥῶτζε, κατὰ τὸ Χρον. τοῦ Μωρέως.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τρα πρὸς ῥύθμισιν διοικήσεως κατὰ τὰ παρ' αὐτοῖς συνειθισμένα. Ὡς πολίτευμα, οὕτως εἰπεῖν, ἐν τοῖς νέοις αὐτῶν κράτεσιν εἰσήγαγον τὸ ἐν τῷ φραγκικῷ βασιλείῳ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐπικρατοῦν, τὰ οὕτω λεγόμενα Συνήθια τῆς Ἱερουσαλὴμ ἢ Assises de Jérusalem· εἰσήγαγον δηλ. τοὺς νόμους καὶ τὰς διατάξεις, οὓς εἶχον ἐφαρμόσει ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Ἱερουσαλὴμ οἱ πρῶτοι σταυροφόροι μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς πόλεως ταύτης ἀπὸ τῶν Ἀγαρηνῶν· τοὐλάχιστον ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἐν Ἀττικῇ αὗται αἱ διατάξεις ἐπεκράτουν ἐπὶ τῆς γαλλικῆς δυναστείας, ὡς ἐξάγεται διὰ τὰς Ἀθήνας ἐκ τοῦ ὅρκου, ὃν ἔδιδον οἱ δοῦκες τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν ἀναγόρευσίν των, ὀμνύοντες νὰ τηρήσωσι σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ Συνήθια τῆς Ἱερουσαλὴμ (les bons us et coutumes dou royaume de Jéruselem). Κατὰ τὰ Συνήθια λοιπὸν ταῦτα ἄρχων λαὸς ἦν ὁ τῶν κατακτητῶν, οἱ φεουδοῦχοι, καὶ ὀλίγοι τινὲς Ἕλληνες, οἵτινες ἄγνωστον διὰ τί καὶ ὑπὸ τίνας ὅρους ἦσαν ἢ ἀπέβαινον φεουδοῦχοι[1]. Παρὰ τούτους ἐλεύθερόν πως διῆγε βίον ἐπὶ διαφόροις προνομίοις ἐρειδομένη ἑτέρα τις τάξις ἰθαγενῶν, οἱ ἐλεύθεροι κοινοὶ πολῖται καὶ ἄρχοντες, ἤτοι ἔγκριτοι πολῖται. Ὁ πλεῖστος ὅμως ἰθαγενὴς λαὸς ἀπέβη διὰ τῆς φραγκοκρατίας δουλοπάροικος (vilain, Landsknecht), καλλιεργῶν ὑπὸ βαρυτάτους ὅρους τὰ τῶν φεούδων κτήματα, ἐξ αὐτῶν ἀποζῶν καὶ μὴ ἔχων ἐλευθέραν κυριαρχίαν μήτε ἐπὶ τῆς περιουσίας μήτε ἐπὶ τῆς ζωῆς του αὐτῆς. Πάντες οἱ ἰθαγενεῖς κάτοικοι ὑπήγοντο εἰς τοὺς

[1] Ἴδε περὶ τούτων ἐκτενῶς Κ. Παπαῤῥηγοπούλου, Ἑλλ. Ἱστορ. τόμ. Ε', σ. 85 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φραγκικοὺς νόμους καὶ τὰ φραγκικὰ δικαστήρια, γλῶσσα δ' ἐπικρατοῦσα καὶ ἐπίσημος ἦν ἡ γαλλική, τὴν δ' ἑλληνικὴν τόσον ὀλίγον ἐσπούδαζον οἱ ξένοι δυνάσται καὶ τόσον ὀλίγον ἐκήδοντο περὶ τῆς ἐκμαθήσεως αὐτῆς, ὥστε μετὰ ἑβδομηκονταετῆ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ διάρκειαν τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας, ἐν ἔτει 1275, ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Ἰωάννης Α΄ Δελαρόσης, θέλων νὰ ἀναφέρῃ τὸ ἑλληνικὸν λόγιον «πολὺς λαός, ὀλίγοι ἄνθρωποι,» ἐπρόφερεν αὐτὸ «πολὺ λαός, ὀλίγο ἄτρωποι,» ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω· ὥστε, ὡς πρός γε τοῦτο, ἡ κατάστασις τῶν ἰθαγενῶν κατ' οὐδὲν ἦν βελτίων τῆς ὑπὸ τὴν χειροτέραν τουρκικὴν τυραννίαν, πρὸς ἣν εἶχε καὶ ἑτέραν ὁμοιότητα. Ὅπως δηλ. οἱ Τοῦρκοι ἐστρατολόγουν ἐκ τῶν χριστιανῶν τοὺς Γιανιτσάρους των, οὕτω, φαίνεται, καὶ οἱ Φράγκοι ἐστρατολόγουν ἐκ τῶν ἰθαγενῶν ἐν Ἑλλάδι, ὡς ὁ ἡμέτερος Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος ἀρκούντως ἀπέδειξεν[1], εἶνε ὅμως ἄγνωστον πῶς ἔπραττον τοῦτο καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κατὰ πρῶτον περὶ τὸ τέλος τοῦ 13ου αἰῶνος ἤρξατο νὰ γίνηται τοῦτο ἐν Ἀθήναις. Διότι, ἐνῷ ἐν ἔτει 1275 ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Ἰωάννης Α΄ Δελαρόσης ἠναγκάσθη νὰ δράμῃ εἰς Νεόπατρα μετὰ μόνων 300 ἱπποτῶν πρὸς ἐπικουρίαν τοῦ Σεβαστοκράτορος Ἰωάννου Ἀγγέλου, ὅπερ βεβαίως δὲν θὰ ἔπραττεν, ἐὰν ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ καὶ ἑτέρας δυνάμεις, τὸ 1304 ἕτερος δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Γουίδων Β΄ Δελαρόσης, συναθροίζει δυνάμεις περὶ τὰς 37000, καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Οὐάλτερος ὁ Βριέννιος περὶ τὰς 15 χιλιάδας. Βε-

[1] Ἑλλ. Ἱστορ., τόμ. Ε΄, σ. 92 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

βαίως πολλοὶ τῶν ἀποτελούντων τοὺς δύο τελευταίους στρατοὺς ἦσαν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, μισθοφόροι Βούλγαροι, Βλάχοι καὶ ἄλλοι, φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ ἐκ τῶν ἰθαγενῶν πολλοὶ ὑπηρέτουν ὑπὸ τὰς σημαίας τῶν δουκῶν των.

Μία τῶν πρωτίστων ἐν τῇ χώρᾳ μεταῤῥυθμίσεων πάντων τῶν ξένων τούτων δυναστῶν ἦν ἡ καθαίρεσις τοῦ μέχρι τοῦδε ἀνωτέρου ὀρθοδόξου κλήρου καὶ ἀντικατάστασις αὐτοῦ, τοὐλάχιστον ἐν ταῖς πόλεσι καὶ ὅπου ὑπῆρχον ἀρκετοὶ καθολικοί, δι' ἑτέρου λατινικοῦ, κληρονομήσαντος τήν τε περιουσίαν καὶ τὰ προνόμια καὶ δικαιώματα τῶν προκατόχων του. Ὅπως ἐν Κωνσταντινουπόλει ἅμα τῇ ἐγκαταστάσει τῆς φραγκοκρατίας καθηρέθη ὁ τέως ὀρθόδοξος πατριάρχης καὶ ἀντ' αὐτοῦ «ἵκετο ἐκ Βενετίας πατριάρχης Κωνστα-«τινουπόλεως Θωμᾶς τις τοὔνομα (Θωμᾶς Μοροζίνης), «τὴν μὲν ἡλικίαν μέσος, τὴν δὲ σωματικὴν πλάσιν «λακκευτοῦ συὸς εὐτραφέστερος,» κατὰ Νικήταν τὸν Χωνιάτην, ὑπὸ τοῦ Πάππα Ἰννοκεντίου τοῦ Γ' διορισθείς, οὕτω καὶ ἐν Ἀθήναις τὸν ἀποχωρήσαντα γεραρὸν ἀρχιεπίσκοπον Μιχαὴλ Χωνιάτην ἀντικατέστησεν ἕτερος λατῖνος, Βεράρδος τοὔνομα καὶ Γάλλος τὸ γένος, ἐν ἔτει 1206 ὑπὸ τοῦ Πάππα διορισθεὶς καὶ μετὰ πάντων τῶν δικαιωμάτων τῶν προκατόχων του προικισθείς[1]. Ὁ δὲ κατώτερος κλῆρος ἔμεινε μὲν ὀρθόδοξος, μάλιστα δ' ὅπου δὲν ὑπῆρχον καθολικοὶ κάτοικοι, ὑπήχθησαν ὅμως εἰς τὴν κυριαρχίαν καὶ δικαιοδοσίαν

[1] Ἴδε Ἰννοκεντίου Γ' ἐπιστολῶν βιβλ. 9, 194. Κατάλογον τῶν λατίνων ἐπισκόπων Ἀθηνῶν ἐδημοσίευσεν ὁ Pouqueville, Voyage en Grèce, τόμ. V, σελ. 42—43, ἔκδ. β'.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν καθολικῶν ποιμεναρχῶν καὶ καθυπεβλήθησαν εἰς διαφόρους βαρείας διατάξεις. Οἱ ἱερεῖς τῶν χωρίων καὶ κωμῶν ἀπηλλάγησαν μὲν ἐν μέρει τῶν ὑποχρεώσεων, ἃς ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν εἶχον πρὸς τὸ κράτος, πάλιν ὅμως ἐφορολογοῦντο καὶ στρατιωτικῶς προσέτι ὑπηρέτουν. Τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἐξηροῦντο δύο μὲν ἱερεῖς διὰ χωρία ἐξ 25—70 οἰκογενειῶν, ἵνα τελῶσι τὰς θρησκευτικὰς λειτουργίας, τέσσαρες δὲ διὰ χωρία ἐξ 71—124 οἰκογενειῶν, ἓξ δι' 125—169 οἰκογενείας καὶ οὕτω καθεξῆς βαθμηδόν, οἱ δὲ λοιποὶ Ἕλληνες, ἤτοι ὀρθόδοξοι ἱερεῖς ὑπεχρεοῦντο νὰ ὑπηρετῶσιν ἐν ἀνάγκῃ καὶ στρατιωτικῶς ἐκτὸς τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν, οἵτινες ἦσαν μὲν πάντες ἀπηλλαγμένοι τῆς στρατιωτικῆς ὑποχρεώσεως, ἐτέλουν ὅμως τὸ ἀκρόστιχον, ἤτοι ἔγγειον φόρον, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν. Ἐννοεῖται δ' ὅτι πασῶν τούτων τῶν ὑποχρεώσεων ἦν ἀπηλλαγμένος, κατ' ἀρχὰς τοὐλάχιστον ὁ καθολικὸς κλῆρος, οὗ προίστατο ὁ ἐν Ἀθήναις ἀρχιεπίσκοπος.

Ὁ θρόνος οὗτος ταχέως ἀνυψώθη καὶ πολλαχῶς ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τοῦ Πάππα Ἰννοκεντίου Γ', ὅστις διέτρεφε λεπτότερά τινα αἰσθήματα πρὸς τὴν σεβασμίαν πόλιν καὶ ἐπεθύμει αἱ Ἀθῆναι, ἡ μήτηρ τῆς τέχνης, ἡ πόλις τῆς ἐπιστήμης, ὡς τὰς ἀποκαλεῖ, ἐκκλησιαστικῶς τοὐλάχιστον νὰ καταλάβωσιν ἐξαιρετικὴν θέσιν. Ἐν ἔτει 1208 ἐπετράπησαν τῇ Ἀθηναϊκῇ ἐκκλησίᾳ οἱ καταστατικοὶ θεσμοὶ τῆς ἐκκλησίας τῶν Παρισίων, οἱ νομιζόμενοι ὡς οἱ ἄριστοι καὶ ἐξαιρετικοὶ ἐν Γαλλίᾳ, ὁ δὲ Μέγας Κύρης Ὄθων διετάχθη ὑπὸ τοῦ Πάππα νὰ μὴ λαμβάνῃ μηδένα ἔγγειον φόρον (ἀκρό-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στιχον) παρὰ τῆς ἐκκλησίας[1]. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἐκ μέρους τοῦ Ὄθωνος πίεσις οὐδὲν ἧττον ἐξηκολούθει, ὁ Βεράρδος μετέβη αὐτοπροσώπως εἰς Ῥώμην, ὅπως παραπονεθῇ παρὰ τῷ Πάππᾳ κατὰ τοῦ Ὄθωνος καὶ ἐπανῆλθεν ἐκεῖθεν φέρων ἐξαιρετικὰς καὶ λίαν εὐνοϊκὰς ἐπιστολὰς παρὰ τοῦ Πάππα Ἰννοκεντίου τοῦ Γ' ἐν ἔτει 1209, δι' ὧν ἀνυψοῦτο ἔτι μᾶλλον ὁ ἐκκλησιαστικὸς τῶν Ἀθηνῶν θρόνος, γενόμενος μητροπολιτικός, καὶ ἐτάσσοντο ὑπ' αὐτὸν αἱ ἐπισκοπαὶ Χαλκίδος, Θερμοπυλῶν, Δαυλίας, Αὐλῶνος, Ζέρκων, Καρύστου, Κορωνείας, Ἄνδρου, Σκύρου, Κέας καὶ Μεγάρων[2]. Ὁ δὲ Μέγας Κύρης Ὄθων οὐ μόνον συγκατένευσε τότε εἰς ταῦτα, ἀλλὰ καὶ προέτεινε πανταχοῦ τῆς κυριαρχίας του, ὅπου εὑρίσκοντο 12 τοὐλάχιστον λατινικαὶ οἰκογένειαι, νὰ διορισθῇ λατῖνος ἱερεὺς μισθοδοτούμενος ὑπὸ τῶν λατίνων κατοίκων, ὑποσχεθεὶς νὰ προσθέσῃ αὐτὸς ἐκ τῶν ἰδίων τὸ πρὸς συντήρησιν τοῦ ἱερέως ἐλλεῖπον, ἵνα ὡς τάχιστα ἐπέλθῃ συγχώνευσις μεταξὺ λατίνων καὶ τῶν ἐντοπίων ὀρθοδόξων. Ἐννοεῖται δ' ὅτι ὁ Πάππας ἀπεδέξατο προθύμως τὴν πρότασιν ταύτην δι' ἐπιστολῆς του ἀπὸ 9 μαρτίου 1210[3], ταχέως ὅμως πάλιν ἔλαβεν ἀφορμὴν παραπόνων κατὰ τοῦ Ὄθωνος, διότι οὗτος, ἀκολουθῶν κατὰ καθῆκον τὰς διαταγὰς καὶ ὁδηγίας τοῦ ἀνωτάτου τῶν Φράγκων κυριάρχου, τοῦ τότε αὐτοκράτορος Κωνσταντινουπόλεως Ἐρρίκου (1206—1216), εἰργάζετο πρὸς ἐκλαΐκευσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας καὶ ἀπη-

[1] Ἴδε Ἰννοκεντίου Γ' ἐπιστολ. βιβλ. 11, 112, 113, 621.
[2] Αὐτόθι, βιβλ. 11, 256.
[3] Αὐτόθι, βιβλ. 13, 66.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γόρευσεν αὐστηρῶς τὸ κληροδοτεῖν εἰς ἐκκλησίας[1]. Ἀργότερα δ' ἔτι, ἐν ἐτει 1216, ἐδήμευσαν ὅ τε Ὄθων καὶ ὁ τότε πρίγκηψ Ἀχαΐας Γοδοφρῆδος Α' Βιλλαρδουΐνος, ὁ διάδοχος τοῦ Σαμπλίττου, τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα τῆς κυριαρχίας των, διόπερ ἀφωρίσθησαν ὑπὸ τοῦ τότε πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γερβασίου, τοῦ διαδεχθέντος τὸν Θωμᾶν Μοροζίνην, μετὰ τρία ὅμως ἔτη ἔλυσε τὸ ἐπιτίμιον ὁ Πάππας Ὁνώριος Γ' καὶ τὴν θέλησίν του ταύτην ἐπέβαλε καὶ τῷ πατριάρχῃ Γερβασίῳ[2].

Ἀλλ' ἐκτὸς τούτων τῶν μετὰ τῆς ἐκκλησίας ἀπασχολήσεων ὁ Ὄθων εἶχε πολλὰ νὰ πράξῃ καὶ ὑπὸ πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἔποψιν ἐν τῷ νέῳ αὐτοῦ κράτει. Ὁ ἐν ἔτει 1207 ἐπισυμβὰς θάνατος τοῦ βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης Βονιφατίου ἐπέφερε τελείαν ἀναστάτωσιν ἐν τῷ βασιλείῳ αὐτοῦ. Οἱ μεγιστᾶνες τοῦ βασιλείου, καὶ ἰδίως οἱ Λομβαρδοί, ἐπωφελούμενοι τὴν ἐντεῦθεν καὶ ἐκ τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου ἐπελθοῦσαν ταραχὴν καὶ ἀταξίαν, ἐπεχείρησαν νὰ καταστῶσιν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορος, δὲν ἠδυνήθησαν ὅμως καὶ ν' ἀντισῶσιν ἀποτελεσματικῶς κατὰ τοῦ σπεύσαντος κατ' αὐτῶν Ἐρρίκου, διὸ συνεβιβάσθησαν καὶ πάλιν μετ' αὐτοῦ ἀναγνωρίσαντες τὴν ἐπικυριαρχίαν του καὶ ὀμόσαντες πίστιν καὶ ὑπακοὴν εἰς αὐτόν, πρὸς δὲ συνεννοηθέντες νὰ τηρήσωσι μίαν κοινὴν ἀπέναντι τοῦ κλήρου πολιτικήν, νὰ ἐργασθῶσι δηλ. ἐπιμόνως πρὸς ἐκ-

[1] Ἴδε Ἰννοκεντίου Γ' ἐπιστολ. βιβλ. 13, 110.

[2] Ἴδε Ὁνωρίου Γ' ἐπιστολ. βιβλ. Β' 1002, Γ', 237, 416 καὶ Buchon, Recherches . . . τόμ. Α', σ. 141—142.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λαΐκευσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων. Μόνοι οἱ βαρῶνοι Εὐβοίας καὶ Βοδονίτζης ἐπέμενον ἀκόμη εἰς τὴν κατὰ τοῦ Ἐρρίκου ἀντίστασιν καὶ ὠχυρώθησαν ἐν τῇ Καδμείᾳ τῶν Θηβῶν, ὥστε ὁ Ἐρρῖκος ἠναγκάσθη νὰ πολιορκήσῃ αὐτοὺς καὶ τότε ἐνέδωκαν καὶ ἀπεδέξαντο τοὺς ἀνωτέρω ὅρους. Ὁ δὲ Ὄθων Δελαρόσης μετὰ τῶν πλείστων ἄλλων βαρώνων καὶ μεγιστάνων δὲν ἀντέστη μὲν ποσῶς κατὰ τοῦ Ἐρρίκου καὶ ἔμεινε πιστὸς εἰς τὸν ὅρκον, ὃν εἶχεν ὀμόσει τῇ αὐτοκρατορίᾳ, ἐπειδὴ ὅμως οἱ γείτονες αὐτοῦ εὑρίσκοντο εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν καὶ μάλιστα κατέλαβον καὶ τὴν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν του διατελοῦσαν Καδμείαν ἐν αὐτῇ τῇ ἕδρᾳ αὐτοῦ, βεβαίως παρὰ τὴν θέλησίν του, εὑρίσκετο καὶ αὐτὸς εἰς οὐ μικρὰς ἀσχολίας καὶ ἐνοχλήσεις, ἀναγκασθεὶς μάλιστα νὰ μεταφέρῃ καὶ τὴν ἕδραν του ἐκ Θηβῶν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα κατῴκησεν ἐν τῇ ὀχυρᾷ Ἀκροπόλει, εἰ καὶ ἡ τῶν Θηβῶν πόλις ἦν πολυανθρωποτέρα καὶ πλουσιωτέρα. Συγχρόνως δ' ἐξηκολούθουν καὶ οἱ πρὸς ἐκπολιόρκησιν τῆς Κορίνθου καὶ τοῦ Ἄργους ἀγῶνες τοῦ πρίγκιπος τῆς Ἀχαΐας καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν μεγιστάνων, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ Μέγας Κύρης τῶν Ἀθηνῶν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος Σγουροῦ, ὅστις μέχρι θανάτου ἐπιμόνως ἀπέκρουσε τοὺς ξένους ἐπιδρομεῖς, ἀνέλαβε τὴν ἡγεμονίαν καὶ ὑπεράσπισιν τῆς Κορίνθου καὶ τοῦ Ἄργους ὁ ἀδελφὸς τοῦ δεσπότου Ἑλλάδος καὶ συμμάχου τοῦ Σγουροῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου Θεόδωρος, ὅστις ἐπίσης ἀνδρείως ἀντέστη εἰς τὰς προσβολὰς τοῦ πρίγκιπος τῆς Ἀχαΐας Γοδοφρήδου Α' Βιλλαρδουίνου καὶ τοῦ Μέγα Κύρη Ἀθηνῶν Ὄθωνος, οἵτινες ἀπὸ κοινοῦ ἐπολιόρκουν αὐ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τόν, ἐπὶ τέλους ὅμως ἠναγκάσθη νὰ παραδώσῃ τὴν μὲν Κόρινθον ἐν ἔτει 1210, τὸ δὲ Ἄργος ἐν ἔτει 1212 εἰς χεῖρας τῶν ξένων καὶ οὕτως ὑπετάγησαν καὶ ἡ Ἀργολὶς καὶ Κορινθία εἰς τοὺς Φράγκους. Ὁ Ὄθων πρὸς ἀμοιβὴν τῶν πρὸς τὸν πρίγκηπα τῆς Ἀχαΐας ἐκδουλεύσεών του οὐ μόνον ὡρίσθη νὰ λαμβάνῃ ἐτησίως ἐκ τοῦ τελωνείου Κορίνθου 400 ὑπέρπυρα, ἰσοδυναμοῦντα πρὸς 4480 σημερινὰς νέας δραχμάς[1], ἀλλ' ἔλαβεν ὡς φέουδα καὶ τὰς πόλεις Ἄργος καὶ Ναύπλιον, ἃς ἐνώσας μετὰ τῶν ἐντεῦθεν τοῦ Ἰσθμοῦ κτήσεών του κατεῖχεν ἔκτοτε καὶ ἐνέμετο αὐτὰς ὡς ὑποτελὴς τοῦ πρίγκιπος[2]. Ἄλλας πολεμικὰς τοῦ Ὄθωνος ἐπιχειρήσεις δὲν γνωρίζομεν, εἰμὴ ὅτι ἐν ἔτει 1224 εἶχε προσκληθῆ μετὰ τῶν λοιπῶν βαρώνων καὶ μεγιστάνων τῆς ἰδίως Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου νὰ σπεύσῃ μετὰ δυνάμεως πρὸς ἐπικουρίαν τοῦ κινδυνεύοντος βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπερ καὶ ἔπραξεν. Ἐν δὲ τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ ἐπὶ πολλὰ κατὰ συνέχειαν ἔτη ἐλεηλάτουν τὰ παράλια οἱ εἰς ῥῆξιν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν περιελθόντες πειραταὶ Καπελλέται μέχρι τοῦ 1223, ὅτε ἐφιλιώθησαν μὲ τὴν ἐκκλησίαν καὶ ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν ἔλυσε τὸ κατ' αὐτῶν ἐπιτίμιον[3].

Καὶ ὅμως μεθ' ὅλων τούτων ὁ Ὄθων καὶ αἱ χῶραι αὐτοῦ διετέλεσαν σχετικῶς μᾶλλον ἥσυχοι καὶ ὀλι-

[1] Κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ δοκίμου νομισματολόγου Π. Λάμπρου. Ἴδε Κ. Παπαῤῥηγοπούλου Ἱστορ. τοῦ ἑλλην. ἔθνους, τόμ. Ε' σ. 39—41 καὶ 990—991.

[2] Ἴδε Χρονικὸν τοῦ Μωρέως στ. 1298 ἐπ. καὶ 1436 ἐπ. ἡ ἐκεῖ ὅμως χρονολογία εἶνε ἐσφαλμένη. Πρβ. καὶ Hopf, σ. 230 ἐπ. 240.

[3] Πρβ. Hopf σ. 275 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γώτερον ἔπαθον κατὰ τὰς ἀδιαλείπτους μεταξὺ τῶν Φράγκων ἔριδας καὶ ἀνωμαλίας. Οἱ ἐν Βουργουνδίᾳ συγγενεῖς του μαθόντες τὴν ἐπιτυχίαν του ἤρξαντο ἤδη ἀπὸ τοῦ 1206 συσσωρεύεσθαι περὶ αὐτὸν καὶ ἐγκαθίστασθαι ἐν ταῖς χώραις ταύταις. Καὶ οἱ ὑποτελεῖς δ' αὐτοῦ ἰθαγενεῖς κάτοικοι τῶν χωρῶν του φαίνεται ὅτι ἔζησαν ἄνευ πολλῆς καὶ μεγάλης σχετικῶς πιέσεως καί πως εὐτυχέστεροι τῶν ὑπὸ ἄλλους φράγκους ἡγεμόνας διατελούντων. Ἐκ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ περιεσώθη ἐπιγραφή τις μαρτυροῦσα ὅτι μοναχός τις Νεόφυτος κατεσκεύασε δημοσίαν τινὰ ὁδὸν «τῶν μεσογείων» ἐν Ἀττικῇ πρὸς τὸν Ὑμηττόν[1]. Πλείονας εἰδήσεις περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἀττικῆς καὶ τῶν Ἀθηνῶν ὑπ' αὐτὸν δὲν ἔχομεν καὶ ἀγνοοῦμεν ἂν ἔπραξέ τι ἀγαθὸν διὰ τὴν δυστυχῆ ταύτην χώραν, βέβαιον ὅμως εἶνε ὅτι αἵ τε πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἔριδες καὶ αἱ διηνεκεῖς ἀνησυχίαι καὶ ταραχαί, εἰς ἃς ἐνέβαλλον αὐτὸν αἱ περὶ τὰς κτήσεις του ἀκατάπαυστοι ἀνωμαλίαι, πρὸς δὲ καὶ τὸ πτωχὸν καὶ ἀνεπικερδὲς τῆς τοσαῦτα παθούσης χώρας, ταῦτα πάντα ἔκαμον αὐτὸν νὰ βαρυνθῇ καὶ ν' ἀηδιάσῃ τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους του τούτου, ὅπερ ἐγκαταλιπὼν ἐν ἔτει 1225 μετὰ εἰκοσαετῆ ἀρχὴν εἰς τὸν ἀνεψιόν του Γουίδωνα Δελαρόσην ἐπανέκαμψεν εἰς τὴν πατρίδα του, ἔνθα ἀπεβίωσε περὶ τὸ 1234. Παράδοξον δὲ καὶ λίαν χαρακτηριστικὸν τῶν πρὸς τὸ νέον τοῦτο κράτος του αἰσθημάτων τοῦ πρώτου Φράγκου δυνάστου εἶνε, ὅτι, καίπερ ἔχων δύο υἱούς, οὐδένα τούτων ἀφῆκεν ἐν Ἀθήναις διάδοχον,

[1] Ἴδε Boeckh, C. S. Gr., ἀριθ. 8752· πρβ. καὶ Hopf, σ. 275.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀλλὰ συμπαρέλαβεν ὁλόκληρον τὴν ἄμεσον οἰκογένειάν του εἰς Γαλλίαν. Τόσον ὀλίγον ηὐχαρίστησαν αὐτὸν αἱ ἐν Ἑλλάδι κτήσεις του!

Ὁ δὲ τοῦ Ὄθωνος διάδοχος Μέγας Κύρης Γουΐδων ὁ Α' (1225—1263) ἦν ἀνεψιὸς ἐκείνου ἐκ τοῦ ἀδελφοῦ του Pons de Flagey καὶ εἶχεν ἔλθει ἐκ Γαλλίας πρὸς τὸν θεῖόν του ἤδη κατὰ τὸ 1208, ἀπὸ δὲ τοῦ 1211 συνεμερίζετο μετ' ἐκείνου τὴν ἀρχὴν ὡς διοικητὴς Θηβῶν. Τούτου ἕνεκα καί, ἅμα ἐγένετο Μέγας Κύρης, μετέφερε πάλιν τὴν ἕδραν τῆς ἀρχῆς εἰς Θήβας, ἔνθα διὰ τὸ πολυανθρωπότερον καὶ ἐμπορικώτερον τῆς πόλεως καὶ ὁ βίος ἦν ἀπολαυστικώτερος, αὐτὸς δ' ἦν συνειθισμένος ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε αὐτόθι διαμονῆς του, καθόσον μάλιστα ἐν Θήβαις διέτριβον τότε καὶ πολλοὶ ξένοι εὐρωπαῖοι, οἱ μὲν πλεῖστοι χάριν ἐμπορίου καὶ τῆς ἀκμαζούσης μεταξουργίας, τινὲς δὲ καὶ χάριν ὑπηρεσίας παρὰ τῷ ἡγεμόνι. Μάλιστα δὲ πολυάριθμος ἦν ἐν Θήβαις καὶ ἐν ταῖς κτήσεσι τοῦ Γουΐδωνος ἡ ἀποικία τῶν Γενουαίων, οἵτινες ἦσαν ἀποκεκλεισμένοι ἐκ τῆς λοιπῆς Ῥωμανίας (Ἑλλάδος) ἐνεργείᾳ τῶν ἰσχυρῶν αὐτῶν ἀντιζήλων Ἐνετῶν. Ὁ δὲ συνετὸς Γουΐδων καλῶς καὶ ἐγκαίρως συνεῖδεν ὅτι μεγάλως συνέφερεν αὐτῷ ἡ συμμαχία μετὰ τῆς ἰσχυρᾶς τῶν Γενουαίων δημοκρατίας, διὸ ἤρξατο περιποιεῖσθαι αὐτοὺς πολλαχῶς, δι' ἐγγράφου του δὲ ἀπὸ 24 Δεκεμβρίου 1240[1] ἀπευθυνομένου πρὸς τὸν ἐν Θήβαις πρόξενον τῆς Γενούης Riccio di S. Donato παρεχώρησε τοῖς Γενουαίοις ἀσφάλειαν ζωῆς καὶ περιουσίας ἐν ταῖς

[1] Ἴδε Liber judicum Genuæ, ἔκδ. Ricotti, τόμ. Α', σ. 992—993, ἀριθ. 757.

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κτήσεσιν αὐτοῦ καὶ ἀτέλειαν εἰσαγωγῆς· μόνον τὰ ἐντὸς τοῦ κράτους του ὑπὸ Γενουαίων κατασκευαζόμενα μεταξωτὰ ὑφάσματα ὑπεβάλλοντο εἰς τὸν αὐτὸν φόρον, ὃν καὶ οἱ ἄλλοι ἀλλοδαποὶ δι' αὐτὰ ἐπλήρωνον. Καὶ ἑτεροδικίαν δὲ παρεχώρησεν αὐτοῖς, ἐξαιρουμένων τῶν ποινικῶν ὑποθέσεων καὶ τῶν ἐφέσεων, αἵτινες ὑπήγοντο εἰς τὰ ἐντόπια δικαστήρια, πρὸς δὲ τμήματα ἴδια ἐν Θήβαις καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ κατασκευάζειν ἀρχεῖα καὶ πρακτορεῖα ὅπου ἤθελον τοῦ κράτους του. Ἀντὶ δὲ πάντων τῶν ἐξαιρετικῶν τούτων προνομίων ὑπεχρεοῦντο οἱ Γενουαῖοι νὰ προστατεύωσι καὶ ὑπερασπίζωνται τὴν χώραν καὶ τοὺς ὑπηκόους τοῦ «Μέγα Κύρη τῶν Ἀθηνῶν» πανταχοῦ καὶ πάντοτε.

Μὲ τὴν συμμαχίαν ταύτην τῶν Γενουαίων ἔφθασεν ὁ Γουίδων περὶ τὸ 1250 εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, τὰς μὲν ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεις του διοικῶν ὡς ὑποτελὴς τοῦ πρίγκηπος τῆς Ἀχαΐας Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου (1245—1278), ἐν δὲ τῇ Ἀττικῇ καὶ Βοιωτίᾳ ἄρχων ὡς ὅλως ἀνεξάρτητος κύριος, ἅτε τοῦ βασιλείου Θεσσαλονίκης πρὸ πολλοῦ ἤδη καταλυθέντος, μόνον δ' ἐν Θήβαις εἶχε συνάρχοντας τοὺς ἡνωμένους μετ' αὐτοῦ ἐξαδέλφους του Falkenber de St. Omer· ἑτέρους δὲ βοηθοὺς καὶ στηρίγματα εἶχε τρεῖς διακεκριμένους ἀδελφούς, ὧν ὁ εἷς Γουλιέλμος ἦν ἄρχων τῆς Βελιγοστῆς ἐν Πελοποννήσῳ, δύο υἱοὺς καὶ τρεῖς θυγατέρας, ὧν μία, ἡ Ἰσαβέλλα, εἶχε συζευχθῆ μετὰ τοῦ βαρώνου Καρυταίνης Γοδοφρήδου Δεβρυέρ, τοῦ ἀρίστου καὶ κρατίστου τῶν μεγιστάνων τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐπιφανοῦς στρα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τηγοῦ[1]. Ὥστε ὁ Γουίδων ἀπέβη ἐκ τῶν ἰσχυροτάτων Φράγκων μεγιστάτων καὶ μόνος ὁ πρίγκηψ Ἀχαΐας Γουλιέλμος Βιλλαρδουΐνος, οὗ ἥτε δύναμις διαρκῶς ηὔξανε καὶ αἱ κυριαρχικαὶ ἀξιώσεις ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπεξετείνοντο, ἀνησύχει αὐτόν. Ὅπως ὀχυρωθῇ κατὰ τοῦ ἰσχυροῦ τούτου ἀντιπάλου καὶ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν του, ὁ Γουίδων ἐνόμισε φρόνιμον ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὰς ἐν ἔτει 1252 ἐκραγείσας ἔριδας μεταξὺ τοῦ Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν Λομβαρδῶν μεγιστάνων τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς κυριάρχου τῆς νήσου ταύτης Ἐνετίας ἀφ' ἑτέρου[2]. Ἔλαβε λοιπόν, ὡς εἰκός, τὸ μέρος τῶν Ἐνετῶν καὶ Λομβαρδῶν κατὰ τοῦ πρίγκηπος τῆς Ἀχαΐας, τότε δὲ συνετάχθησαν μετὰ τοῦ Γουίδωνος καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Γουλιέλμος ὁ ἄρχων Βελιγοστῆς, καὶ ὁ γαμβρός του Γοδοφρῆδος Δεβρυέρ, ἄρχων Καρυταίνης, ὥστε ἐσχηματίσθη δύναμις ἀρκούντως ἰσχυρὰ κατὰ τοῦ ἰσχυροῦ Βιλλαρδουίνου. Ἡ διαγωγὴ αὕτη τοῦ Γουίδωνος ἐξηρέθισε τοσοῦτον τὸν διὰ τὰς ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεις ἄμεσον κυρίαρχον αὐτοῦ Γουλιέλμον Βιλλαρδουΐνον, ὥστε ἀπεφάσισεν οὗτος νὰ τιμωρήσῃ αὐτὸν παραδειγματικῶς. Εἰσέβαλε λοιπὸν ἐν ἔτει 1258 εἰς τὰς κτήσεις τοῦ Μέγα Κύρη τῶν Ἀθηνῶν, συνεκρότησε πρὸς αὐτὸν μάχην παρὰ τὸ ὄρος Καρύδι καὶ νικήσας κατὰ κράτος τὸν ἠνάγκασε νὰ ζητήσῃ ἄσυλον ἐν Θήβαις.

[1] Ἴδε Hopf σ. 275—276 καὶ Κ. Παπαρρηγοπούλου ἱστορ. ἑλλ. ἔθνους τόμ. Ε', σ. 103 ἐπ.

[2] Αἱ ἔριδες αὗται μεταξὺ τῶν Φράγκων ἡγεμόνων τῆς Ἑλλάδος εἶνε πλήρεις ῥωμαντικῶν ἐπεισοδίων. Ἴδε Χρονικὸν τοῦ Μωρέως.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ὁ Γουλιέλμος μετὰ τὴν μάχην[1] ταύτην μέρος μὲν τοῦ στρατοῦ του ἀφῆκε νὰ λεηλατήσῃ τὴν Ἀττικὴν καὶ νὰ καταλάβῃ τὰς Ἀθήνας, ὅπερ καὶ ἐγένετο, αὐτὸς δὲ μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ ἔσπευσε κατόπιν τοῦ Γουίδωνος, προέβη μέχρι Θηβῶν καὶ ἐβίασεν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ καὶ νὰ ζητήσῃ εἰρήνην ἐπὶ τῷ ὅρῳ ν' ἀνατεθῇ ἡ διαιτησία τῆς διαφορᾶς αὐτῶν εἰς τὸν τότε βασιλέα τῆς Γαλλίας Λουδοβῖκον Θ'. Τὸν συμβιβασμὸν τοῦτον ἔκαμον οἱ ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Νίκλι ἐπὶ τούτῳ συνελθόντες Φράγκοι βαρῶνοι καὶ δυνάσται ἀμφοτέρων τῶν μερίδων, ὁ δὲ νικητὴς Γουλιέλμος γενναίως φερόμενος ἀπεδέξατο αὐτόν, καθόσον μάλιστα ὁ Γουίδων ὤμοσε νὰ μὴ ἄρῃ πλέον τοῦ λοιποῦ ὅπλα κατ' αὐτοῦ[2]. Οὕτω λοιπὸν ἐκλείσθη ἐν ἔτει 1258 μεταξὺ τοῦ πρίγκηπος τῆς Ἀχαίας καὶ τῶν ἐντεῦθεν τοῦ ἰσθμοῦ δυναστῶν συνθήκη εἰρήνης ταπεινωτικὴ διὰ τοὺς τελευταίους, ὁ δὲ Μέγας Κύρης τῶν Ἀθηνῶν μετέβη τὸ ἑπόμενον ἔτος 1259 αὐτοπροσώπως πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας ὑπεραπολογησόμενος κατὰ τῶν κατηγοριῶν τοῦ Γουλιέλμου καὶ τοσοῦτον ἐκέρδησε τὴν εὔνοιαν τοῦ βασιλέως ἐκείνου, ὥστε ἀπένειμεν αὐτῷ κατὰ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος ὡς ἀνώτατος κυρίαρχος τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα, ἤτοι Ῥωμανίαν φραγκικῶν κτήσεων τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀρχιδουκὸς τῶν Ἀθηνῶν, ἔκτοτε δὲ ὁ μέχρι τοῦδε Μέγας Κύρης τῶν Ἀθηνῶν, ἀποκαλούμενος δυνάστης Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας, ἐκαλεῖτο δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν, τὸ δὲ κράτος αὐτοῦ δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἀνεφάνη ἐν τῇ ἰδίως Ἑλλάδι ἕτερος

[1] Ἴδε Hopf σ. 278 ἑπ.

[2] Πρβ. Κ. Παπαρρηγοπούλου τόμ. Ε', σ. 106 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κίνδυνος διὰ τοὺς Φράγκους δυνάστας, ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων τῆς Ἠπείρου προερχόμενος, ὅστις τοσοῦτον ἐστενοχώρησε τοὺς βαρώνους τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος, ὥστε ἀπεφάσισαν πάντες νὰ ἐκλέξωσιν ἕνα ἀνώτατον κοινὸν αὐτῶν ἀρχηγόν, ὅπως σώσῃ οὐ μόνον αὐτούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ συναδέλφους των, διότι ὁ τῆς Ἀχαΐας πρίγκιψ Γουλιέλμος εἶχεν αἰχμαλωτισθῇ δολίως καὶ παρανόμως ὑπὸ τοῦ δεσπότου Ἑλλάδος Μιχαὴλ Β' τοῦ Ἀγγέλου, ὑφ' οὗ ἐστάλη ἔπειτα, μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1261 ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Η' τὸν Παλαιολόγον (1261—1282 ὡς αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως). Ἐξελέξαντο λοιπὸν ὡς ἀρχηγόν των τὸν μετὰ τὸν πρίγκιπα τῆς Ἀχαΐας ἰσχυρότατον Φράγκον δυνάστην Γουίδωνα, δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν, ὃν κατεσπευσμένως μετεκαλέσαντο πρὸς τοῦτο ἐκ Γαλλίας. Ἐπανέκαμψε λοιπὸν ὁ Γουίδων ἐκ Γαλλίας τῇ ἀδείᾳ τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου καὶ ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπισιν τῶν φραγκικῶν κτήσεων καὶ τὴν διοίκησιν τῆς Πελοποννήσου ἀντὶ τοῦ αἰχμαλωτισθέντος Γουλιέλμου. Πρώτιστον δ' αὐτοῦ ἔργον ὑπῆρξε ν' ἀπολύσῃ ἐκ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ φυλακῶν τοὺς ὑπὸ Γουλιέλμου φυλακισθέντας βαρώνους καὶ νὰ μεταχειρισθῇ πᾶν μέσον πρὸς λύτρωσιν τοῦ Γουλιέλμου ἐκ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αἰχμαλωσίας του, ὅπερ ἐπὶ τέλους κατωρθώθη διὰ τῆς εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς παραχωρήσεως τῆς Μονεμβασίας, τοῦ Μιστρᾶ καὶ τῆς Μάνης[1], τουτέστι τῆς

[1] Ἴδε Hopf σ. 282 καὶ τὰς ἀρχαίας πηγὰς παρὰ τῷ αὐτῷ αὐτόθι.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Λακωνίας, καὶ διὰ παραδόσεως ὁμήρων. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ὑπεδέχθη τὸν ἐκθρονισθέντα καὶ εἰς Ἰταλίαν μεταβαίνοντα αὐτοκράτορα Κωνσταντινουπόλεως Βαλδουῖνον Β' καὶ παρηγορήσας αὐτὸν ὑπεσχέθη πᾶσαν συνδρομὴν πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ ἀπολεσθέντος θρόνου του. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιοπῇ καταστὰς ἀπεβίωσε τέλος ὁ δοὺξ Γουίδων ἐν ἔτει 1263, καθ' ἣν ἀκριβῶς ἐποχὴν ὁ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἐκ νέου καταπολεμούμενος πρίγκιψ Πελοποννήσου Γουλιέλμος ἐπεκαλεῖτο κατεσπευσμένως τὴν ἐπικουρίαν του. Ἀποθνήσκων δ' ἀφῆκε δύο υἱούς, τὸν πρεσβύτερον Ἰωάννην, ὅστις διεδέχθη αὐτὸν ἐν τῇ ἀρχῇ ὡς δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ τὸν νεώτερον Γουλιέλμον, εἰς ὃν παρεχώρησε τὸ φρούριον τῆς Λεβαδείας[1]. Τί μερικώτερον ὑπὲρ τῶν Ἀθηνῶν ἔπραττεν ὁ δεύτερος οὗτος Φράγκος δυνάστης καὶ πρῶτος ἐπώνυμος τῆς σεμνῆς πόλεως δούξ, δὲν εἶνε ἡμῖν γνωστόν· φαίνεται ὅμως ὅτι μόνον ὑπὸ στρατηγικὴν ἔποψιν ἀπέδιδέ τινα σημασίαν καὶ ἐφρόντιζεν ὀλίγον περὶ τῆς πόλεως ταύτης, ἧς τὸ μέγα ὄνομα διετήρουν μόνον διὰ τὸ γόητρον αὐτοῦ ἐν τῷ τίτλῳ των πάντες οἱ ξένοι αὐτῆς δυνάσται. Ὅτι ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἡ τῶν Ἀθηνῶν κατάστασις ἦν ἀσυγκρίτως τῆς τῶν Θηβῶν χειροτέρα εἶνε ἡμῖν γνωστὸν ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μιχαὴλ Χωνιάτου καὶ μαρτυρεῖται καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς ὑπὸ Γουίδωνος γενομένης μεταφορᾶς τῆς διοικητικῆς ἕδρας ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Θήβας, εἰ καὶ ὑπὸ στρατιωτικὴν ἔποψιν ἡ τῶν Ἀθηνῶν θέσις εἶνε καταλληλοτέρα. Τὸ ὅτι δ' οἱ Γενουαῖοι ζητήσαν-

[1] Ἴδε Hopf σ. 296 καὶ τὰς ἀρχαίας πηγὰς παρὰ τῷ αὐτῷ αὐτόθι.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τες ἔλαβον τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ Γουίδωνος νὰ ἱδρύσωσι πρακτορεῖον ἐν Ἀθήναις μαρτυρεῖ ἴσως τὴν ὕπαρξιν ἐμπορικῆς τινος κινήσεως, ἰδίως μεταξουργικῆς βιομηχανίας, ἐνταῦθα, ἀλλ' οὐδὲν πλέον· ἡ κακὴ δ' αὕτη τῆς πόλεως κατάστασις ἐπηυξήθη διὰ τῆς ἐν ἔτει 1258 ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τοῦ πρίγκιπος τῆς Ἀχαΐας ἁλώσεως καὶ λεηλασίας τῆς τε πόλεως καὶ τῆς πέριξ χώρας ὡς πρὸ ὀλίγου εἴδομεν. Ὥστε οὕτως ἐξηκολούθει ζῶσα ἐν μαρασμῷ καὶ πτωχείᾳ ἡ ἔνδοξος πόλις κατὰ τὸν 13ον τοῦτον αἰῶνα καὶ μόνον τὸ εἰς τὸν τίτλον τῶν ξένων δυναστῶν της προσκεκολλημένον μέγα αὐτῆς ὄνομα ἐμαρτύρει εἰς τὸν τότε κόσμον ὅτι εἰσέτι ὑπάρχει ἐπὶ τῆς γῆς!

Ὁ Ἰωάννης Α' Δελαρόσης διετέλεσε δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ 1263 μέχρι τοῦ 1280, περὶ δὲ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔχομεν τὰς ἐξῆς εἰδήσεις ἀναφορικῶς πρὸς αὐτὸν καὶ τὴν ὑπ' αὐτὸν χώραν. Κυριωτέρους ὑποτελεῖς εἶχεν ὁ Ἰωάννης τὸν ἀδελφόν του Γουλιέλμον ἄρχοντα Λεβαδείας, τὸν ἐξάδελφόν του Σαϊντ Ὀμὲρ ἄρχοντα τοῦ ἡμίσεος τῆς πόλεως τῶν Θηβῶν καὶ ἕτερον ἐξάδελφόν του Ἰάκωβον Δελαρόσην, ὅστις ἦρχε τῶν ἐν Πελοποννήσῳ φεούδων αὐτοῦ, Ναυπλίου καὶ Ἄργους. Ἐπειδὴ δὲ ἴσως τὰ ἐκ τῶν κτήσεών του εἰσοδήματα αὐτοῦ δὲν τῷ ἐξήρκουν ἐν ἀφθονίᾳ διὰ τὰ ἔξοδα τῆς συντηρήσεώς του, ἐπεχείρει συχνὰ πειρατικὰς ἐπιδρομὰς κατὰ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ ἐκεῖθεν ἐπορίζετο χρηματικὰ μέσα. Ἐν ἔτει 1272 γνωρίζομεν ὅτι εὑρίσκετο εἰς ἔριδας πρὸς τὴν Ἐνετίαν, ἀπαιτοῦσα ἐπὶ ἀπειλῇ δημεύσεως τῶν κτημάτων του τὴν ἀπότισιν χρέους τού τινος πρὸς τὸν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

οἶκον Μοροζίνη, ἡ ἄρνησις ὅμως τῆς ἀποτίσεως τοῦ χρέους τούτου δὲν προήρχετο ἐξ ἐντελοῦς χρηματικῆς ἀπορίας, διότι ταὐτοχρόνως βλέπομεν αὐτὸν ἀποστέλλοντα πρὸς τὸν γενικὸν στρατιωτικὸν ἀρχηγὸν τοῦ φραγκικοῦ στρατοῦ τῆς Πελοποννήσου 100 οὐγκίας εἰς μισθοδοσίαν τοῦ στρατοῦ. Τὴν συνδρομὴν ταύτην πρὸς τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ ὁμοεθνεῖς του ἔκαμεν ὁ Ἰωάννης κατὰ καθῆκον, φαίνεται, διότι καὶ αὐτός, ὡς καὶ ὁ τῆς Πελοποννήσου πρίγκιψ, ἀσφαλείας χάριν ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην κυριαρχίαν καὶ προστασίαν τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Καρόλου Α' τοῦ Ἀνδιγαυϊκοῦ, ὅστις εἶχεν ἐξαποστείλει ἀνώτατον στρατιωτικὸν ἀρχηγὸν εἰς Πελοπόννησον, ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα, κατὰ ἀπρίλιον τοῦ 1273, διέταξε τὸν ἀπεσταλμένον του Γουίδωνα d'Ucles ν' ἀποδώσῃ τὴν χρηματικὴν συνδρομὴν εἰς τὸν Ἰωάννην[1]. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1275 εὑρίσκομεν τὸν δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν σύμμαχον τοῦ δεσπότου τῆς Ἠπείρου καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐβοίας κατὰ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Παλαιολόγοι δηλ. αὐτοκράτορες μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1261 ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῶν Φράγκων κατέβαλλον διηνεκῶς πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς ἀνάκτησιν καὶ τοῦ ἄλλου τοῦ κράτους μέρους ἀπό τε τῶν Φράγκων καὶ τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων καὶ τούτου ἕνεκα ἐνωρὶς ἤδη περιῆλθεν εἰς διηνεκεῖς ἔριδας καὶ πρὸς τοὺς δεσπότας

[1] Ἴδε Hopf σ. 296 μετὰ τῶν μαρτυριῶν αὐτόθι. Ἐὰν αἱ χρυσαῖ οὐγκίαι αὗται ἦσαν σικελικαί, ἠξίζεν 60 περίπου φράγκα ἑκάστη, ἐὰν δὲ ἀραγωνικαί, 14 περίπου φράγκα. Ἴδε Κ. Παπαρρηγοπούλου Ἱστορ. ἑλλην. ἔθνους τόμ. Ε', σ. 992 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς Ἠπείρου. Ὁ Μιχαὴλ Β' Ἄγγελος τῆς Ἠπείρου ἠγωνίζετο ἐπὶ πολὺ κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔχων συμμάχους του καὶ τοὺς ὑπὸ τοῦ ἰδίου κινδύνου ἀπειλουμένους Φράγκους ἡγεμόνας τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν νήσων, ἐνῷ ὁ Παλαιολόγος μετεχειρίζετο εἰς τὸν στρατόν του καὶ Τούρκους μισθοφόρους, μέχρις οὗ ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος νὰ ὑποταγῇ, παραχωρήσας τὰ Ἰωάννινα καὶ ἀναγνωρίσας τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Παλαιολόγων[1]. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ τὸ κράτος του διενεμήθη μεταξὺ τοῦ γνησίου υἱοῦ του Νικηφόρου Α' Ἀγγέλου, λαβόντος τὴν Ἤπειρον, Ἀκαρνανίαν, Αἰτωλίαν, Δολοπίαν, Κέρκυραν, Κεφαλληνίαν καὶ Ἰθάκην, καὶ τοῦ νόθου Ἰωάννου Α' Ἀγγέλου, λαβόντος τὴν Θεσσαλίαν, ἤτοι ὁλόκληρον τὴν μεταξὺ Ὀλύμπου καὶ Παρνασσοῦ χώραν, μὲ πρωτεύουσαν τὰς Νέας Πάτρας· τοῦτο ἐγένετο ἐν ἔτει 1271. Καὶ πρὸς τούτους δὲν ἐτήρησε λίαν φιλικὰς σχέσεις ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτωρ καὶ ἤδη ἐν ἔτει 1275 ὁ Ἰωάννης Ἄγγελος, ὅστις ἔφερε τὸν τίτλον Σεβαστοκράτωρ, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς ὑποσχεθείσης ἐπικουρίας τῶν Φράγκων ἡγεμόνων, ἀπεστάτησε καὶ ἠθέλησε νὰ κηρυχθῇ ὅλως ἀνεξάρτητος, διότι ὁ Παλαιολόγος εἶχε προσβάλει ἢ μᾶλλον παραμελήσει τὸν γαμβρόν του Ἀνδρόνικον Ταρχανιώτην. Ἐξερράγη λοιπὸν μεταξὺ Ἰωάννου Ἀγγέλου καὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγου πόλεμος ἐν ἔτει 1275· τὰ αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα ὑπὸ τὸν ἀδελφὸν τοῦ αὐτο-

[1] Γεώργιος Παχυμέρης ἐν Μιχαὴλ 3, 27, τόμ. Α' σ. 242, ἔκδ. Βόννης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κράτορος, τὸν δεσπότην Ἰωάννην Παλαιολόγον, καὶ τὸν ἀρχιστράτηγον Ἀλέξιον Καβαλλάριον εἰσέβαλον εἰς τὴν Μεγαλοβλαχίαν κατὰ τοῦ Ἰωάννου, ἐνῷ ὁ βυζαντινὸς στόλος ὑπὸ τὸν Φιλανθρωπηνὸν ἐλεηλάτει τὰ παράλια τοῦ κράτους αὐτοῦ, ταχέως δὲ περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν αὐτοκρατορικῶν ὁλόκληρος ἡ Θεσσαλία. Ὁ Σεβαστοκράτωρ μὴ δυνάμενος πλέον ν' ἀναχαιτίσῃ αὐτοὺς κατέφυγεν εἰς τὴν ὀχυρὰν αὐτοῦ πρωτεύουσαν Νέας Πάτρας, τὴν πρότερον Ὑπάτην, ἔνθα ἐπερίμενε τὴν ἀπὸ τῶν Φράγκων ἐπικουρίαν, ἀλλ' οἱ αὐτοκρατορικοὶ ἐπολιόρκησαν αὐτὸν οὕτω στενῶς, ὥστε περιῆλθεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν, τότε ὅμως ἔδειξε πόσον ἦτο ἐπιχειρηματίας καὶ τολμηρός· μετεμφιεσθεὶς εἰς χωρικὸν καὶ προσποιούμενος ὅτι ἐζήτει ἀπολεσθέν τι ζῶον διῆλθεν ἀγνώριστος τὰς γραμμὰς τῶν πολεμίων καὶ διασωθεὶς εἰς Θήβας πρὸς τὸν δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν Ἰωάννην, ἐπεκαλέσθη θερμῶς τὴν ταχεῖαν αὐτοῦ ἐπικουρίαν προτείνας αὐτῷ ὡς σύζυγον καὶ τὴν ὡραίαν αὐτοῦ θυγατέρα Ἑλένην. Ὁ δούξ, ὅστις ἦτο φιλάσθενος πάντοτε, ἀπεποιήθη μὲν νὰ συζευχθῇ αὐτὸς τὴν Ἑλένην, ἐδέξατο ὅμως αὐτὴν ὡς σύζυγον τοῦ ἀδελφοῦ του Γουλιέλμου, ἄρχοντος Λεβαδείας, ἐδέχθη δὲ προθύμως καὶ νὰ δράμῃ τάχιστα εἰς ἐπικουρίαν τοῦ συνωνύμου του φυγάδος. Ἐξεκίνησε λοιπὸν μετὰ τοῦ Σεβαστοκράτορος καὶ 300 μόνων ἱπποτῶν κατὰ τῶν εἰσέτι τὰς Νέας Πάτρας πολιορκούντων Βυζαντινῶν καὶ ὅτε ἔφθασε πλησίον τῶν πολεμίων προεκάλεσε τοὺς ἱππότας του ν' ἀγωνισθῶσιν ἀνδρείως, προσθεὶς ὅτι οἱ φοβούμενοι τὸν θάνατον ἠδύναντο καὶ πρὸ τῆς μάχης ἀτιμωρητὶ νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Θήβας. Ὁ Σε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

βαστοκράτωρ βλέπων τότε τὸ μέγα πλῆθος τῶν πολεμίων καὶ τὸ εὐάριθμον τῶν ἐπικούρων του παρετήρησε τῷ ἀτρομήτῳ Φράγκῳ πόσον παράτολμον ἦτο νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τοσοῦτον πολυαρίθμων πολεμίων μετὰ μόνων τριακοσίων ἱπποτῶν, ἐκεῖνος ὅμως μετ' ἀπαθείας καὶ ἐν παρεφθαρμένῃ ξενικῇ προφορᾷ ἀπήντησεν αὐτῷ τὸ τοῦ Ἕλληνος φιλοσόφου «πολὺ λαός, ὀλίγο ἄτρωποι» καὶ ἐπιτεθεὶς ἀπροσδοκήτως κατὰ τῶν ἀμεριμνούντων πολεμίων πολλοὺς μὲν αὐτῶν κατέκοψε, πλείστους δ' ἠχμαλώτισε καὶ τοὺς λοιποὺς διεσκέδασεν, οὕτω δὲ οὐ μόνον ἡ πολιορκία ἐλύθη, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρος ἡ Θεσσαλία ἠλευθερώθη ἀπὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν[1].

Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη ἐπιτυχία τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐνεθάρρυνε πάντας τοὺς Φράγκους ἡγεμονίσκους τοσοῦτον, ὥςε ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιτεθῶσιν ἤδη κατὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς δυνάμεως. Οἱ ἡγεμονίσκοι οὗτοι ἤδη ἀπὸ τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Παλαιολόγων ἐπεχείρουν συχνὰ καὶ πρὸς ἐκδίκησιν καὶ ἐκ κερδοσκοπίας λῃστρικὰς κατὰ θάλασσαν ἐπιδρομὰς κατὰ τῶν παραλίων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς Μ. Ἀσίας, τῶν ἐπιδρομῶν δὲ τούτων μετεῖχε πολλάκις καὶ αὐτὸς ὁ τῶν Ἀθηνῶν δοὺξ Ἰωάννης, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν. Καὶ ἐν ἔτει λοιπὸν 1275 ἐνθαρρυνθέντες ἐκ τῆς παρὰ τὰς Νέας Πάτρας ἐπιτυχίας τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν οἱ τολμηροὶ ἐκεῖνοι τυχοδιῶκται ἐπεχείρησαν ὁμοίαν ἐπιδρομὴν κατὰ τοῦ ὑπὸ Φιλανθρωπηνοῦ ναυάρχου

[1] Ἴδε Hopf σ. 304 ἐπ. πρβ. καὶ Παπαῤῥηγοπούλου τόμ. Ε', σ. 114 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μόνον καὶ ἐν τῷ κόλπῳ Δημητριάδος ναυλοχοῦντος βυζαντινοῦ στόλου καὶ ἡ τύχη προσεμειδίασεν αὐτοῖς κατ' ἀρχάς, διότι ἐφάνη ὅτι νικῶσιν, αἴφνης ὅμως, ἐλθούσης εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς ἐπικουρίας παρὰ τοῦ δεσπότου Ἰωάννου Παλαιολόγου, καταφυγόντος εἰς τὰ βόρεια τῆς Θεσσαλίας μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ μετὰ τὴν παρὰ τὰς Νέας Πάτρας ἀποτυχίαν, ἐστράφη τὸ φύλλον καὶ ὁλόκληρος ὁ φραγκικὸς στόλος μετὰ τῶν ἀρχηγῶν αὐτοῦ περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν Βυζαντινῶν ἐκτὸς δύο μόνον πλοίων.

Ἡ νίκη αὕτη τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τῶν Φράγκων Εὐβοίας καὶ Ἑλλάδος ἦν πλήρης συνεπειῶν, διότι οἱ Βυζαντινοὶ ἀπεφάσισαν ἤδη νὰ ἐκβάλωσι διὰ πάσης θυσίας τοὺς ξένους ἐξ Εὐβοίας καὶ νὰ καταλάβωσιν αὐτοὶ τὴν νῆσον, ἐκεῖνοι δὲ ἐπεκαλέσθησαν τὴν συνδρομὴν τῶν Ἐνετῶν πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ ἐπαπειλοῦντος αὐτοὺς κοινοῦ κινδύνου. Τῶν Βυζαντινῶν προΐστατο ὁ Φιλανθρωπηνὸς καὶ τυχοδιώκτης τις δυσηρεστημένος Φράγκος Λικάριος, ὅστις ἔλαβε τὴν θέσιν τοῦ ἀπελθόντος δεσπότου Ἰωάννου Παλαιολόγου, τῶν δὲ Φράγκων ὁ ἰσχυρότερος τῶν ἐν Εὐβοίᾳ τότε ἡγεμονίσκων Γιβέρτος ὁ ἐξ Οὐηρῶνος (Giberto da Verona 1275—1279), βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν, οἵτινες ἔκλεισαν μὲν ἐν ἔτει 1277 συνθήκην εἰρήνης πρὸς τοὺς Βυζαντινούς, ἐτήρησαν ὅμως ἐν αὐτῇ τὸ δικαίωμα νὰ συνδράμωσιν ἐλευθέρως τοὺς ἐν Εὐβοίᾳ ἡγεμόνας. Ὁ Λικάριος ἐπεδείξατο κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην ἔκτακτον ἱκανότητα καὶ ζῆλον πρὸς καταπολέμησιν τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ὁμοεθνῶν του, ἐπολιόρκησε καὶ ἐκυρίευσε τὴν ὀχυρὰν Κάρυστον καὶ ἀμέσως

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μετὰ ταύτην τὸ πλεῖστον τῆς λοιπῆς νήσου, ὁ δ' αὐτοκράτωρ ἐξ εὐαρεσκείας καὶ πρὸς αὔξησιν τοῦ ζήλου του ἀνηγόρευσεν αὐτὸν διὰ χρυσοβούλλου ἄρχοντα ὑποτελῆ ὁλοκλήρου τῆς νήσου. Ἤδη ἐν ἔτει 1278 ἡ κατάκτησις τῆς νήσου εἶχε προβῆ τοσοῦτον, ὥστε ὁ Λικάριος ἀπετόλμησε νὰ πολιορκήσῃ καὶ αὐτὴν τὴν ὀχυρὰν τῆς νήσου πρωτεύουσαν Χαλκίδα, Νεγροπόντε τότε καλουμένην. Ἐν Χαλκίδι εὑρίσκετο τότε ὡς ἐπίκουρος τοῦ Ῥιβέρτου ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Ἰωάννης, ὅστις, θαρρῶν ἐπὶ τῇ ἄλλοτε παρὰ Νεόπατρα ἀνελπίστῳ ἐπιτυχίᾳ του, ἐξῆλθε κατὰ τῶν πολεμίων μετὰ τῶν Εὐβοέων ἱπποτῶν, συγκροτηθείσης ὅμως μάχης, ἐπληγώθη καὶ περιῆλθεν αἰχμάλωτος εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Λικαρίου μετὰ τοῦ Ῥιβέρτου καὶ ἄλλων πολλῶν. Ὁ Λικάριος δὲν ἤξευρε νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν εὐκαιρίαν ταύτην καὶ ἔδωκε καιρὸν εἰς τοὺς ἐν τῇ πόλει νὰ ἐνισχυθῶσι δι' ἐπικουριῶν ἐλθουσῶν παρὰ τῶν συγγενῶν τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν, ἡ δὲ συγχρόνως ἐπελθοῦσα νίκη τοῦ Σεβαστοκράτορος Ἰωάννου κατὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ ἔπεισεν αὐτὸν ν' ἀρκεσθῇ εἰς τὴν κατοχὴν τῆς λοιπῆς νήσου, ὅθεν ἐν ἔτει 1279 μετέβη ἐν θριάμβῳ μετὰ τῶν αἰχμαλώτων του εἰς Κωνσταντινούπολιν, μετ' ὀλίγον δέ, ἀποθανόντος τοῦ Φιλανθρωπηνοῦ, διωρίσθη ναύαρχος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου. Ὁ δὲ αἰχμάλωτος δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν προσηνέχθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τοσοῦτον ἀξιοπρεπῶς καὶ σταθερῶς, ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ θαυμάσας τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρὸς ἐπρότεινεν αὐτῷ νὰ συζευχθῇ μίαν τῶν θυγατέρων του, ὁ δοὺξ ὅμως ἀπεποιήθη τοῦτο διὰ τὸ λίαν ἀκροσφαλὲς τῆς ὑγείας του καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πληρώσας λύτρα 30,000 χρυσῶν (336,000 φράγκων) ἔκλεισε μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος συνθήκην καὶ ἐπανέκαμψεν εἰς τὸ κράτος του, ἔνθα εἶχεν ἀναλάβει προσωρινῶς τὴν διοίκησιν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Γουλιέλμος, ἐνταῦθα δ' ἀπεβίωσεν ἐξ ἀσθενείας ἐν ἔτει 1280 ἄγαμος, διὸ διεδέχθη αὐτὸν ὡς δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν ὁ μέχρι τοῦδε ἄρχων Λεβαδείας ἀδελφός του Γουλιέλμος[1].

Περὶ δὲ τῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν μερικώτερον ὑπὸ τὸν φιλάσθενον, ἀλλ' ἱπποτικὸν Ἰωάννην Α' Δελαρόσην δὲν ἔχομεν μερικωτέρας πληροφορίας· μόνον γνωρίζομεν ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ἤκμαζε πολὺ ἡ ἐν Δαφνίῳ καθολικὴ τότε μονή, κατὰ δὲ τὰ ἄλλα ἡ τῶν Ἀθηνῶν κατάστασις δὲν φαίνεται νὰ ἐτροποποιήθη ἐπὶ τὸ βέλτιον καὶ νὰ διέφερε τῆς ἐπὶ τοῦ προκατόχου του. Ἡ μονὴ τοῦ Δαφνίου, ἥτις μακρότερον πάσης ἄλλης διέμεινεν εἰς χεῖρας τῶν Λατίνων, ἦν παράρτημα τῆς ἐν τῇ πατρίδι τῶν δουκῶν, ἐν Βουργουνδίᾳ τῆς Γαλλίας, μεγάλης καὶ ὑπὸ τῶν δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν πλουσιώτατα προικοδοτηθείσης μονῆς Bellevaux[2]. Ἐχρησίμευε δ' ἡ μονὴ τοῦ Δαφνίου ὡς κοιμητήριον τῶν Γάλλων δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλ' εἶνε ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς ἐγκατεστάθησαν ἐν αὐτῇ οἱ καθολικοί, ἂν εὐθὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Ἀθηνῶν ἢ ἀργότερά ποτε, μόνον δὲ γνωστὸν εἶνε ὅτι ἐπὶ Ἰωάννου ἰδίως ἤκμασε πολύ.

Ὁ δὲ διαδεχθεὶς αὐτὸν ἀδελφός του Γουλιέλμος Δελαρόσης (1280—1287), ῥέκτης καὶ ἱπποτικός, ὡς ὁ ἀδελφός του, διώκησε τὸ δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν μεθ' ὁ-

[1] Ἴδε Hopf σ. 303 ἐπ. 307.

[2] Αὐτόθι, σ. 296· πρβ. καὶ σ. 275, 284.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μοίας ἐνεργείας καὶ ἀποτελεσματικότητος. Κατὰ πρῶτον ἔπεμψε πρέσβεις πρὸς τὸν βασιλέα Νεαπόλεως παρακαλῶν αὐτὸν νὰ τὸν ἀπαλλάξῃ τῆς νενομισμένης ὑποχρεώσεως τοῦ νὰ μεταβῇ αὐτοπροσώπως ἐκεῖσε καὶ ὁμόσῃ τῷ βασιλεῖ ὡς κυριάρχῳ τῶν ἐν Ἑλλάδι φραγκικῶν κτήσεων ὅρκον πίστεως καὶ ὑποταγῆς, διότι ἡ ἐν Ἑλλάδι παρουσία αὐτοῦ ἦν λίαν ἀναγκαία. Ὁ δὲ βασιλεὺς Κάρολος Α΄ ὁ Ἀνδεγαυϊκὸς οὐ μόνον ἐδέξατο τὴν αἴτησιν ταύτην, ἀλλὰ καὶ ἐπέτρεψε τῷ δουκὶ νὰ μεταφέρῃ εἰς τὸ δουκάτον του 50 ἵππους ἐξ Ἀπουλίας. Συγχρόνως δ' ἐξηκολούθουν αἱ μεταξὺ Βυζαντινῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν φράγκων ἡγεμόνων τῆς Εὐβοίας καὶ τῶν Ἐνετῶν ἀφ' ἑτέρου πόλεμοι, καθ' οὓς ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν ἔλαβεν ἐνεργότατον μέρος ὑπὲρ τῶν τελευταίων. Ἐν ἔτει 1282 ἐξώπλισεν ἐννέα πλοῖα, ἅτινα ἠνώθησαν μὲ τὸν στόλον τοῦ βασιλέως Καρόλου, ὅπως συνδράμωσι τοὺς κινδυνεύοντας βαρώνους τῆς Εὐβοίας κατὰ τῶν Βυζαντινῶν. Ἐν ἔτει δὲ 1284 προσήνεγκεν αὐτοπροσώπως τὰς ὑπηρεσίας του τῷ βασιλεῖ καὶ ἀνέλαβεν ὁ ἴδιος τὸν κατὰ τῶν Βυζαντινῶν ἀγῶνα, ταχέως ὅμως κατεπείσθη ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν νὰ κλείσῃ, ὡς καὶ οὗτοι, ἀνακωχὴν ὅπλων μετὰ τοῦ τότε αὐτοκράτορος Νικηφόρου Παλαιολόγου (1282-1328). Κατὰ δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος 1285 ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως, ὅστις, ὡς ἀνώτατος τῶν ἐν Ἑλλάδι φραγκικῶν κτήσεων κυρίαρχος, διῴκει διὰ τοποτηρητῶν του τὴν Πελοπόννησον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρίγκιπος αὐτῆς Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου, ἀνέθηκε τὴν διοίκησιν τῆς χώρας ταύτης εἰς τὸν δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν ὡς τοποτηρητήν του, διότι οὗτος ἦν τότε ὁ ἰσχυρότερος,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πλουσιώτερος καὶ συνετώτερος Φράγκος δυνάστης ἐν Ἑλλάδι. Ὁ Γουλιέλμος ἠγωνίσθη δραστηρίως ν' ἀναζωπυρώσῃ καὶ συγκρατήσῃ τὸν ἐξαλειφθέντα καὶ παρακμάσαντα φραγκισμὸν ἐν Πελοποννήσῳ καί, ἐπειδὴ ἦν πλούσιος, ἐδαπάνησε πολλὰ ἐκ τῶν ἰδίων πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς χώρας, οἰκοδομήσας καὶ τὸ φρούριον Δημάτρας ἐν Καρυταίνῃ, καὶ πρὸς συντήρησιν ἐνόπλου δυνάμεως. Ἐν γένει ἡ αὐλὴ τοῦ δουκὸς Γουλιέλμου ἦτο τότε ἡ λαμπροτέρα ἐν Ἑλλάδι καὶ εἶχεν ἀποβῆ τὸ τελευταῖον προπύργιον τοῦ ἐν Ἑλλάδι φραγκικοῦ ἱπποτισμοῦ, πρὸς αὐτὸν δὲ κατέπλεον πάντες οἱ ἐξ Εὐρώπης εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐρχόμενοι ἱππόται· ἀτυχῶς ὅμως ὁ γενναῖος οὗτος δοὺξ ἀπεβίωσε προώρως ἐν ἔτει 1287 πρὸς ζημίαν μεγάλην τῆς τε Πελοποννήσου, ἣν τόσον καλῶς καὶ δραστηρίως διῴκησε, καὶ τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν, ὅπερ κατέλιπε τῷ ἐκ τῆς Ἑλένης ἐκείνης, τῆς θυγατρὸς τοῦ Σεβαστοκράτορος Μεγαλοβλαχίας Ἰωάννου Ἀγγέλου, μενογενεῖ υἱῷ αὐτοῦ Γουίδωνι Β' (1287—1308).

Ὁ ἡμιέλλην οὗτος δοὺξ ἦν κατὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του ἀνήλικος εἰσέτι, διὸ ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν τοῦ δουκάτου ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ἑλένη, ἡ δὲ τῆς Πελοποννήσου διοίκησις ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως εἰς τὸν Νικόλαον Σαὶντ Ὁμέρ, ἄρχοντα τοῦ ἡμίσεος τῆς πόλεως Θηβῶν, ὅστις ἦτο πλουσιώτατος Φράγκος δυνάστης ἐκ τῆς προικὸς τῆς συζύγου του, διετήρει αὐλὴν λαμπροτάτην καὶ ἴσχυε δεύτερος μετὰ τὸν ἀποθανόντα Γουλιέλμον. Ὥστε καὶ πάλιν οἱ δυνάσται τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν ἦσαν οἱ προεξάρχοντες τότε ἐν Ἑλλάδι, ἐφ' ὅσον ὁ Σαὶντ Ὁμὲρ διῴκει τὴν Πε-

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λοπόννησον. Ἐν ἔτει ὅμως 1291 ἡ εἰσέτι νεαρὰ μήτηρ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν ἀπεφάσισε νὰ ὑπανδρευθῇ ἐκ νέου καὶ ὡς σύζυγόν της ἐξελέξατο τὸν συγγενῆ τοῦ δουκικοῦ οἴκου Οὖγον κόμητα Βριέννης. Οὗτος ἦν χήρος Ἰσαβέλλας, μιᾶς τῶν θυγατέρων τοῦ Γουίδωνος Α΄ Δελαρόσου, κόμης τῆς ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ πόλεως Lecce καὶ κύριος τοῦ ἡμίσεος τῆς Καρυταίνης ἐν Πελοποννήσῳ. Ἐν ἔτει δὲ 1290 ἦλθεν ἐξ Ἰταλίας εἰς τὰς ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεις του καὶ ἐκεῖθεν ἐπεσκέφθη τοὺς ἐν τῷ δουκάτῳ Ἀθηνῶν συγγενεῖς του· ἐνταῦθα ἀπεφάσισε νὰ συζευχθῇ τὴν εἰσέτι νεαρὰν Ἑλένην, εἰς ἣν παρεχώρησεν ὡς προγαμιαίαν δωρεὰν τὰς ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεις του καὶ μέρος τῶν ἐν Ἰταλίᾳ, ὡς πατρυιὸς δ' ἤδη τοῦ ἀνηλίκου δουκὸς Γουίδωνος Β΄ ἀνέλαβε τὴν κηδεμονίαν αὐτοῦ καὶ τὴν διοίκησιν τοῦ δουκάτου[1]. Ὡς κυβερνήτης τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν ὁ Οὖγος δὲν κατεδέχθη ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Καρόλου διορισθέντος τοποτηρητοῦ Πελοποννήσου Φλωρεντίου, ἀλλὰ διεκήρυξεν ὅτι μόνον τὸν βασιλέα ἀναγνωρίζει ἐπικυρίαρχον, διὸ ἐξερράγησαν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἱκανοῦ καὶ δραστηρίου πρίγκιπος τῆς Ἀχαΐας Φλωρεντίου μεγάλαι καὶ πολυετεῖς ἔριδες. Ὁ Φλωρέντιος ἀπήτει παρὰ τοῦ Οὖγου, ὡς ἀνώτατος ἐν Ἑλλάδι Φράγκος ἡγεμὼν καὶ τοποτηρητὴς τοῦ κυριάρχου βασιλέως, τὸν νενομισμένον ὅρκον ὑποταγῆς, ὁ δ' ὑπερήφανος Οὖγος τῷ μὲν τότε βασιλεῖ Καρόλῳ τῷ Β΄ (1285—1289) προθύμως ὤμοσεν ὑποταγὴν καὶ

[1] Ἴδε Hopf σ. 347.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πίστιν, ἠρνεῖτο ὅμως ἐπιμόνως νὰ πράξῃ τοῦτο καὶ πρὸς ἄλλον τινά. Εἰς μάτην ὁ βασιλεὺς ἐπανειλημμένως προσεκάλεσεν αὐτὸν νὰ ὀμόσῃ ὅρκον πίστεως καὶ ὑποταγῆς εἰς τὸν πρίγκιπα ἢ μᾶλλον τοποτηρητὴν τῆς Ἀχαΐας, ὁ Οὖγος ἠρνεῖτο νὰ πράξῃ τοῦτο ἐπιμόνως, ἰσχυριζόμενος ὅτι ὁ τῆς Ἀχαΐας πρίγκιψ οὐδεμίαν εἶχε κυριαρχικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ βασιλεὺς τότε, ὅπως ἐπιφέρῃ ὁμόνοιαν καὶ ἀσφάλειαν κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν κινδύνων, προσεπάθησε παντοιοτρόπως νὰ συμβιβάσῃ αὐτούς· κατὰ πρῶτον προσεκάλεσεν αὐτοὺς νὰ ἐμφανισθῶσιν ἐνώπιόν του, ὅπως κριθῶσι, τούτου δὲ μὴ γενομένου, συνεβούλευσε τὸν Οὖγον τοὐλάχιστον λόγῳ ὁμοεθνείας καὶ συγγενείας νὰ συνδράμῃ τὸν Φλωρέντιον κατὰ τῶν ἐπαπειλούντων κινδύνων, καὶ ἔπεμψε διαιτητὰς ἐπανειλημμένως, ἀλλ' εἰς μάτην. Τέλος ἐν ἔτει 1293 ὁ Οὖγος μετέβη αὐτοπροσώπως εἰς Νεάπολιν καὶ ἐκεῖ ὤμοσεν ἐν ἔτει 1294 τῷ βασιλεῖ ἐκ νέου ὅρκον ὑποταγῆς διὰ τὰς ἐν Ἰταλίᾳ κτήσεις του, ὑπερησπίζετο ὅμως ἐπιμόνως μετὰ τῆς Ἑλένης τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἤθελε καὶ τὸ Ἄργος καὶ Ναύπλιον, ἅτινα πάντοτε ὡς φέουδα τοῦ πρίγκιπος τῆς Ἀχαΐας διώκει ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν, ὁλοτελῶς ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῆς κυριαρχίας ἐκείνου. Ἡ μεταξὺ λοιπὸν Οὔγου τοῦ Βριεννίου καὶ Φλωρεντίου τοῦ Ἐννεγαυϊκοῦ ἔρις προέβη μέχρι τοσούτου, ὥστε δὲν ὑπελείπετο πλέον, εἰμὴ πόλεμος πρὸς ἐξίσωσιν αὐτῆς, ὅπερ ἐβίασε τὸν βασιλέα Κάρολον Β' βαρυνθέντα νὰ παραχωρήσῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν ἐπὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι φραγκικῶν κτήσεων τῷ υἱῷ αὐτοῦ Φιλίππῳ τοῦ Τάραντος καὶ ἐν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἔτει 1294 ἀνήγγειλε τὴν ἀπόφασίν του ταύτην τῷ πρίγκιπι Φλωρεντίῳ καὶ τῷ δουκὶ Γουίδωνι τῷ Β', προκαλῶν συγχρόνως αὐτοὺς νὰ ὁμόσωσιν ὅρκον ὑποταγῆς τῷ νέῳ αὐτῶν κυριάρχῳ. Μετ' ὀλίγον δ' ἐξεδόθη ἀπόφασις, καθ' ἣν τὸ δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν ἐθεωρεῖτο ὡς μέρος τοῦ πριγκιπάτου Ἀχαΐας καὶ ἐπομένως προσεκαλεῖτο ὁ δοὺξ Γουίδων μετὰ τῶν ὑποτελῶν του νὰ ὑπακούσῃ ἀμέσως τῷ πρίγκιπι τῆς Ἀχαΐας[1]. Ἡ ἔρις ὅμως καὶ πάλιν δὲν ἐξισώθη. Ὁ ἐν Νεαπόλει ἔκτοτε διατρίβων Οὖγος ὤμοσε πρὸς τὸν νέον κυρίαρχον Φίλιππον ἐν ὀνόματι τοῦ Γουίδωνος ὑποταγήν, ὁ πρίγκιψ ὅμως Φλωρέντιος ἠρνεῖτο ν' ἀναγνωρίσῃ τοῦτο καὶ ἤρξατο τῶν κατὰ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐχθροπραξιῶν· τούτου ἕνεκα διετάχθη ἐπὶ τέλους ὁ δοὺξ Γουίδων νὰ ὁμόσῃ ὑποταγὴν τῷ πρίγκιπι Φλωρεντίῳ μετὰ τῶν ὑποτελῶν αὐτοῦ Σαϊντ Ὁμέρ, Θωμᾶ, ἄρχοντος Σαλώνων, Φραγκίσκου τοῦ ἐξ Οὐηρῶνος καὶ λοιπῶν ἐνώπιον τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κερκύρας Στεφάνου καὶ τοῦ ἱππότου Ἰωάννου τῆς Καλλιπόλεως ἐν ἔτει 1296, ὅπερ καὶ ἐγένετο καὶ οὕτως ἔληξε τέλος πάντων ἡ μεταξὺ τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν καὶ τοῦ πριγκιπάτου Ἀχαΐας ἐχθροπάθεια, διατηρηθείσης ὅμως τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ πρώτου ἀπὸ τοῦ δευτέρου, ἀφοῦ πρότερον κατὰ Αὔγουστον τοῦ 1296 δύο πρὸ τοῦ συμβιβασμοῦ μῆνας ὁ αἴτιος τῆς ὅλης ἔριδος Οὖγος τῆς Βριέννης ἔπεσε μαχόμενος ἐν Σικελίᾳ ὑπὲρ τοῦ βασιλέως Καρόλου Β'[2]. Ὁ δοὺξ Γουίδων ἐγένετο ἐνῆλιξ ἤδη ἐν ἔτει 1294 καὶ μετὰ μεγάλων τελετῶν ἀνηγο-

[1] Ἴδε Hopf σ. 347, 348 καὶ τὰς πηγὰς αὐτόθι.

[2] Αὐτόθι, σ. 348.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρεύθη ἱππότης κατὰ Ἰούνιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἐν Θήβαις. Τὰς ἐπὶ τούτῳ γενομένας λαμπρὰς τελετὰς περιγράφει ἐπὶ τὸ ρωμαντικώτερον μέν πως, ἀλλ' ὅχι καὶ ἀπιθάνως ὁ Ἱσπανὸς χρονογράφος Μουντάνερ[1], σύγχρονος καὶ ἐπισκεφθεὶς τὴν αὐλὴν τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν, ἣν περιγράφει ὡς μίαν τῶν λαμπροτέρων ἡγεμονικῶν αὐλῶν τῆς τότε Εὐρώπης. Κατὰ τὸν Μουντάνερ λοιπὸν εἰς τὰς ἑορτὰς ταύτας εἶχον προσκληθῆ εἰς Θήβας πάντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ βαρῶνοι καὶ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Μεγαλοβλαχίας, οἱ δὲ παρευρεθησόμενοι ἔμελλον νὰ λάβωσι πλούσια δῶρα. Ἐν Θήβαις παρὰ τῷ δουκὶ τῶν Ἀθηνῶν διέτριβεν ἀπὸ τοῦ 1287 ὁ Βονιφάτιος ἐξ Οὐηρῶνος, κύριος μικροῦ φρουρίου ἐν Εὐβοίᾳ, ἀλλὰ γενναῖος ἱππότης καὶ συνετὸς σύμβουλος, διὸ μεγάλως ἐτιμᾶτο ὑπὸ τῆς χήρας Ἑλένης καὶ μεγαλοπρεπῶς ἐξενίζετο μετὰ 10 ἱπποτῶν καὶ δέκα ἀκολούθων του. Κατὰ τὴν ἡμέραν λοιπὸν τῆς τελετῆς οὐδεὶς ἐνεφανίσθη πολυτελέστερον αὐτοῦ παρεσκευασμένος· πρὸ αὐτοῦ καὶ τῆς συνοδίας του προηγοῦντο 100 κηρία φέροντα τὸ οἰκόσημόν του. Διὰ νὰ ἐπαρκέσῃ δὲ εἰς τὰς δαπάνας ταύτας εἶχε δανεισθῆ πολλὰ καὶ ὑποθηκεύσει τὸν μισθόν του διὰ τὸν ἑπόμενον χρόνον. Ὅτε δὲ συνηθροίσθησαν πάντες οἱ προσκεκλημένοι εἰς τὴν μητροπολιτικὴν ἐκκλησίαν τῆς πόλεως, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θηβῶν ἤρξατο τῆς λειτουργίας, ἐπὶ δὲ τῆς ἁγίας τραπέζης ἔκειντο τὰ ὅπλα τοῦ νεαροῦ δουκός. Οἱ περι-

[1] Ramon Muntaner ἔκδ. Lanz, κεφ. 244, σ. 436. 438 συνοπτικῶς παρὰ Hopf σ. 349 ἐπ. πρβ. καὶ Χρονικ. Μωρέως στ. 6640—6649 καὶ Κ. Παπαρρηγοπούλου ἑλλ. ἱστορ. τόμ. Ε' σ. 156.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ιστάμενοι ἐν ἀγωνίᾳ περιέμενον νὰ ἴδωσι τίς ἤθελε τύχει τῆς τιμῆς νὰ προχειρίσηται τὸν δοῦκα ἱππότην. Τότε αἴφνης ὁ Γουίδων ἀποταθεὶς πρὸς τὸν Βονιφάτιον εἶπε πρὸς αὐτόν: «Σὶρ Βονιφάτιε, καθήσατε παρὰ «τῷ ἀρχιεπισκόπῳ, διότι ἡ θέλησίς μου εἶνε σεῖς νὰ μὲ «προχειρίσησθε ἱππότην,» ὁ δὲ Βονιφάτιος ἀπεκρίθη: «Πῶς, δέσποτα, μὲ ἐμπαίζετε;» «Ὄχι, εἶπεν ὁ δούξ, «αὕτη εἶνε ἡ θέλησίς μου.» Ἀφοῦ δ' ὁ Βονιφάτιος προεχειρίσατο αὐτὸν ἱππότην, ὁ δοὺξ ἀποτεινόμενος πρὸς αὐτὸν εἶπε: «Σὶρ Βονιφάτιε, κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθιμον «ὁ προχειρισάμενός τινα ἱππότην προσφέρει αὐτῷ δῶ«ρόν τι, ἐγὼ ὅμως θέλω νὰ πράξω τοὐναντίον. Σεῖς «μ' ἐκάματε ἱππότην, ἐγὼ δὲ κληροδοτῶ ὑμῖν σήμε«ρον εἰσόδημα ἐτήσιον 50,000 σολδίων[1] εἰς πύργους «καὶ ἄλλα κτήματα ἐλεύθερα παντὸς τέλους, σᾶς δίδω «δὲ καὶ σύζυγον τὴν θυγατέρα ἑνὸς τῶν βαρώνων μου «διατελοῦσαν ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν μου καὶ κεκτημέ«νην τὸ τρίτον τῆς Εὐβοίας.» Διὰ τῆς πλουσίας καὶ ὄντως ἡγεμονικῆς δωρεᾶς ταύτης ὁ Βονιφάτιος ἔζη καὶ εἰς τὸ μέλλον μεγαλοπρεπῶς καὶ ἦν πάντοτε ὁ συνετὸς καὶ πιστὸς τοῦ δουκὸς σύμβουλος.

Ὁ Βονιφάτιος οὗτος καὶ ὁ Θωμᾶς Γ' τῶν Σαλώνων ἦσαν βεβαίως οἱ συμβουλεύσαντες τὸν Γουίδωνα νὰ νυμφευθῇ Ματθίλδην τὴν θυγατέρα Ἰσαβέλλας, τῆς χήρας τοῦ πρίγκιπος Ἀχαΐας Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου. Ὁ δοὺξ ἐξαπέστειλε τοὺς ὑποτελεῖς αὐτοῦ νὰ διαπραγματευθῶσι τὸ συνοικέσιον καὶ παρευθὺς μετέβη καὶ ὁ ἴδιος ἐκ Θηβῶν εἰς Βλιζίρι, ἔνθα διέτριβεν ἡ

[1] Κατὰ τὸν Κ. Παπαῤῥηγόπουλον αἱ 50,000 σολδίων ἰσοδυναμοῦσι μὲ 13 ἢ 14,000 σημερινῶν φράγκων. Τόμ. Ε', σ. 137.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἰσαβέλλα. Ἐνταῦθα ἐγένετο πανηγυρικῶς δεκτός, τὸ συνοικέσιον ταχέως συνεφωνήθη, καθόσον ὁ δοὺξ ἠρκέσθη νὰ λάβῃ προῖκα μόνον τὰς Καλάμας, καὶ γενομένων τῶν γάμων ἐν τῷ μέσῳ λαμπρῶν ἑορτῶν, διαρκεσασῶν 20 περίπου ἡμέρας, ὁ νεαρὸς δοὺξ ἐπανέκαμψεν εἰς Θήβας μετὰ τῆς πενταετοῦς συζύγου του. Ὁ γάμος οὗτος ἀπήρεσεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως Κάρολον Β΄, ὅστις, προφασιζόμενος τὴν ἀνηλικιότητα τῆς Ματθίλδης, πράγματι ὅμως διότι ἤθελε νὰ δώσῃ αὐτὴν εἴς τινα τῶν υἱῶν ἢ λοιπῶν συγγενῶν του, ἠκύρωσε καὶ κατεπολέμησεν ἐπιμόνως τὸν γάμον, ἐνεργείᾳ δ' αὐτοῦ παρομοίως ἔπραξε καὶ ὁ τότε Πάππας Βονιφάτιος Η΄· ἐπὶ τέλους ὅμως μετὰ πενταετεῖς ἔριδας ὁ βασιλεὺς Κάρολος καὶ ὁ Πάππας ἀνεγνώρισαν καὶ ἐπεκύρωσαν τὸν γάμον ἐν ἔτει 1300[1], καθόσον μάλιστα τότε δὴ ἡ ἰσχὺς τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν εἶχε φθάσει εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς, διότι πάντες οἱ πέριξ δυνάσται Φράγκοι τε καὶ Ἕλληνες ἦσαν φίλοι αὐτοῦ καὶ σύμμαχοι.

Ἐκ τῶν σπουδαίων τοῦ Γουίδωνος φίλων ἦν καὶ ὁ Σεβαστοκράτωρ Μεγαλοβλαχίας Κωνσταντῖνος Ἄγγελος, ἀδελφὸς καὶ διάδοχος τοῦ γνωστοῦ ἤδη ἡμῖν Σεβαστοκράτορος Ἰωάννου Ἀγγέλου καὶ πρὸς μητρὸς θεῖος τοῦ δουκός. Οὗτος λοιπὸν ἀποθνήσκων ἐν ἔτει 1303 οὐδένα εὗρεν ἰσχυρότερον καὶ ἀσφαλέστερον, ὅπως ἀφήσῃ κηδεμόνα τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ καὶ διαδόχου του Ἰωάννου Β΄ (1303—1318) καὶ κυβερνήτην τοῦ χηρεύοντος κράτους του ἢ τὸν συγγενῆ του δοῦκα τῶν

[1] Hopf σ. 330.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀθηνῶν Γουίδωνα Β'. Παρήγγειλε λοιπὸν εἰς πάντας τοὺς ὑποτελεῖς αὐτοῦ νὰ ὁμόσωσι μετὰ τὸν θάνατόν του πίστιν εἰς τὸν Γουίδωνα καὶ νὰ παραδώσωσιν αὐτῷ τὴν χώραν, ἧς ἔμελλε νὰ ἄρχῃ ὡς νόμιμος κύριος, ἐξαιρουμένων τῶν φρουρίων, ἔνθα ἔπρεπε νὰ διαμείνωσιν ἑλληνικαὶ φρουραί. Μόλις δ' ἀπεβίωσεν ὁ Σεβαστοκράτωρ, οἱ τῆς χώρας γείτονες ἡγεμόνες Βούλγαροι, Ἀνδρόνικος καὶ Ἄννα ἡ Ἠπειρωτική, ἐβουλεύθησαν νὰ καταλύσωσι τὸ Θεσσαλικὸν κράτος καὶ ν' ἁρπάξωσιν ἐξ αὐτοῦ ὅ,τι ἕκαστος αὐτῶν δυνηθῇ. Οἱ ἄρχοντες ὅμως τῆς χώρας προσεκάλεσαν τότε κατεπειγόντως τὸν δοῦκα Γουίδωνα Δελαρόσην, κατὰ τὰ παρηγγελμένα ὑπὸ τοῦ ἀποβιώσαντος Σεβαστοκράτορος, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, ὁ δὲ δοὺξ ἔδραμε μετὰ τῶν ὑποτελῶν αὐτοῦ Θωμᾶ τῶν Σαλώνων καὶ τῶν βαρώνων Εὐβοίας εἰς Ζητοῦνι, ἔνθα ἐδέχθη τὸν ὅρκον τῆς πίστεως τῶν ἀρχόντων, ἐκεῖθεν ἐπορεύθη εἰς τὴν πρωτεύουσαν Νέας Πάτρας, διηυθέτησε μετὰ τῶν ἀρχόντων τὰ πράγματα φροντίσας ὡς κάλλιστα περί τε τοῦ τόπου καὶ τοῦ ἀνηλίκου Ἰωάννου Β' Ἀγγέλου καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ 1303 ἐπανέκαμψεν εἰς Θήβας[1]. Δὲν παρῆλθεν ὅμως πολὺς καιρὸς καὶ ἔμαθεν ἐνταῦθα ὅτι ἡ δέσποινα τῆς Ἠπείρου Ἄννα κατέλαβε παρανόμως καὶ αἰφνιδίως τὸ φρούριον Φανάρι, ἀνῆκον εἰς τὸ Θεσσαλικὸν κράτος καὶ κείμενον κατὰ τὸν Πίνδον ἐπὶ τῆς εἰς Ἰωάννινα ὁδοῦ· τοῦτο συνέβη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1304. Τότε ὁ Γουίδων συνεκάλασεν ἅπαντας τοὺς ὑποτελεῖς αὐτοῦ νὰ δράμωσι μετὰ στρατοῦ,

[1] Ἰδε σ. 630.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ καὶ τὸν Νικόλαον Σαϊντ 'Ομέρ, ἄρχοντα τοῦ ἡμίσεος τῶν Θηβῶν καὶ πρωτοστάτορα τότε ὄντα Πελοποννήσου. 'Ο τότε πρίγκιψ 'Αχαίας Φίλιππος ὁ Σαβαυδικὸς ἠθέλησε νὰ ἐμποδίσῃ τὸν Σαϊντ 'Ομὲρ νὰ δράμῃ εἰς ἐπικουρίαν τοῦ δουκὸς τῶν 'Αθηνῶν, ἐκεῖνος ὅμως ὡς ὑποτελὴς τοῦ τελευταίου δὲν ὑπήκουσεν εἰς τὸν Φίλιππον, ἀλλ' ἔδραμε πρὸς τὸν Γουίδωνα, ὃν ἠντάμωσε περὶ Δομοκόν. 'Εκεῖ εὗρε συνειλεγμένον ὑπ' αὐτὸν καὶ τοὺς ὑποτελεῖς του μὲ στρατὸν πολυπληθῆ καὶ λαμπρόν, συγκείμενον ἐξ 900 Φράγκων ἱπποτῶν, 6000 ἱππέων Θεσσαλῶν καὶ 30000 πεζῶν Βλάχων καὶ Βουλγάρων, ὅσον σπανίως ἠδυνήθησαν οἱ Φράγκοι νὰ συγκροτήσωσιν ἐν 'Ελλάδι. 'Αλλ' ὁ Γουίδων οὐδεμίαν ἀνάγκην ἔλαβε τοῦ στρατοῦ τούτου· διότι ἡ 'Αννα καταπτοηθεῖσα ἔπεμψε πρὸς τὸν δοῦκα δύο τῶν ἀρχόντων της καὶ δύο ἱππότας, ἵνα δηλώσῃ αὐτῷ ὅτι τὸ Φανάρι κατελήφθη παρὰ τὴν θέλησίν της καὶ ὅτι εἶνε ἑτοίμη αὐτό τε ν' ἀποδώσῃ καὶ χρηματικῶς ν' ἀποζημιώσῃ τὸν μὲν δοῦκα δι' 7,000 ὑπερπύρων (78, 400 φράγκων), τὸν δὲ Σαϊντ 'Ομὲρ διὰ 3000 τοιούτων (φρ. 33,600). Τοὺς ὅρους τούτους ἀπεδέξαντο καὶ οἱ ἄρχοντες τῆς Θεσσαλίας καὶ οὕτω συνωμολογήθη ἐπὶ τούτοις εἰρήνη, ἀφοῦ δὲ ὁ Γουίδων ἐπέδραμε καὶ ἐλεηλάτησε τὰς ἐν τῇ βορείῳ Θεσσαλίᾳ καὶ τῇ μεσημβρινῇ Μακεδονίᾳ κτήσεις 'Ανδρονίκου τοῦ Β', ἐπανέκαμψεν εἰς τὸ κληρονομικὸν τῆς μητρός του φρούριον Ζητοῦνι καὶ διατάξας ἐκ νέου τὰ τῆς χώρας ἐπὶ τὸ φραγκικώτερον διέλυσε τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ του καὶ ἐπα-

[1] Hopf σ. 362. Κ. Παπαρρηγοπούλου ἑλλην. ἱστ. τόμ. Ε' σ. 161.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νῆλθεν εἰς Θήβας. Τότε δὴ ὁ ὑπὸ πάντων τιμώμενος καὶ ἀγαπώμενος δοὺξ ἀπέβη ὁ πλουσιώτερος καὶ ἰσχυρότερος δυνάστης ἐν Ἑλλάδι. Τούτου ἕνεκα ὁ βασιλεὺς Νεαπόλεως Κάρολος Β', ὅπως στερεώσῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου, διώρισεν ἐν ἔτει 1307 τοποτηρητὴν Ἀχαΐας τὸν δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν Γουίδωνα Β' (1307—1308 ὡς βάϊλος Πελοποννήσου), ἀποβάντα οὕτω τὸν μόνον σχεδὸν ἀνώτερον κυρίαρχον τῶν ἐν Ἑλλάδι φραγκικῶν κτήσεων. Ὡς τοποτηρητὴς Ἀχαΐας ὁ Γουίδων διέτριψε συχνὰ ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τὰ δύο τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη χάριν τῶν ἐκεῖ ὑποθέσεων, μέχρις οὗ τὴν 5ην ὀκτωβρίου 1308 ἀπεβίωσεν ἐξ ἀσθενείας ἐν Ἀθήναις ὁ «ἀγαθὸς δοὺξ,» ὡς ἀπεκαλεῖτο, καὶ ἐτάφη ἐν τῇ μονῇ τοῦ Δαφνίου, ἔνθα ἀνεπαύοντο καὶ τὰ ὀστᾶ τῶν προγόνων του[1]. Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ ἀγαθὸς δοὺξ Γουίδων Β' ὁ τελευταῖος ἐκ τοῦ οἴκου de la Roche καὶ προτελευταῖος Γάλλος δυνάστης τῆς πόλεως καθόλου, ἀναμφηρίστως εἷς τῶν ἱκανωτάτων καὶ ἐξοχωτέρων Φράγκων δυναστῶν τῆς Ἑλλάδος. Περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτοῦ βίου ὀλίγας ἔχομεν μόνον εἰδήσεις. Γνωρίζομεν λ. χ. ὅτι ἐν ἔτει 1299 εὑρίσκετο εἰς διενέξεις μὲ τὴν μητέρα του Ἑλένην, ἥτις παρεπονέθη παρὰ Καρόλῳ τῷ Β', ὅτι ὁ υἱός της ἐλησμόνησε πᾶσαν υἱικὴν ἀγάπην, διότι δὲν ἤθελε νὰ παραχωρήσῃ αὐτῇ τὸ μετόχιον τοῦ ἁγίου Λουκᾶ πρὸς διατριβήν· ὁ δὲ Γουίδων ἀπήντησεν ὅτι ἡ μήτηρ του ἤθελε πρὸς μεγίστην ζημίαν τοῦ δουκάτου νὰ πωλήσῃ τὰ φρούρια Ζητοῦνι καὶ Γραβιά, ἃ-

[1] Ὁρᾷ σ. 368. Οἱ τάφοι σώζονται μέχρι τῆς σήμερον.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τινα εἶχε παραχωρήσει αὐτῇ. Ἐπὶ τέλους ὅμως κατώρθωσεν ὁ βασιλεὺς νὰ ἐξομαλίσῃ τὴν σκανδαλώδη ταύτην ἔριδα μεταξὺ υἱοῦ καὶ μητρός[1]. Τὸ δὲ σῶμα ἦν ὁ Γουίδων γενναῖος καὶ τὴν ψυχὴν ἱπποτικός· γνωρίζομεν λ. χ. ὅτι κατὰ τὰς πανηγύρεις, ἃς ἐτέλεσεν ἐν ἔτει 1304 ἐν τῷ ἰσθμῷ τῆς Κορίνθου ὁ πρίγκιψ τῆς Ἀχαΐας Φίλιππος ὁ Σαβαυδικός, καὶ εἰς ἃς διαρκεσάσας ἐπὶ 20 περίπου ἡμέρας παρευρέθησαν πάντες οἱ Φράγκοι δυνάσται καί τινες Ἕλληνες ἄρχοντες καὶ ἠγωνίσθησαν διαφόρους ἀγῶνας, ὁ δοὺξ Γουίδων ἠγωνίσθη πρὸς ἕνα τῶν κρατίστων ἀγωνιστῶν Γουλιέλμον Bouchard, καὶ ἐνικήθη μὲν ὑπὸ τοῦ τελευταίου τούτου, οὐχ ἧττον ὅμως καὶ αὐτοῦ ἡ ἀνδρεία ἦν πασίγνωστος[2]. Ἀλλὰ καὶ περιουσίαν ἐκέκτητο ὁ Γουίδων μεγάλην προερχομένην ἔκ τε τῶν ἐκ τῶν κτήσεών του εἰσοδημάτων καὶ ἐκ τῆς κληρονομίας τῆς συζύγου του Ματθίλδης. Αὕτη ἐκηρύχθη ἐνῆλιξ τὴν 30ην Νοεμβρίου 1305, ὅτε εἶχε τελειώσει τὸ δωδέκατον τῆς ἡλικίας της ἔτος καὶ τότε ἐκληρονόμησε τὴν περιουσίαν καὶ τὰς κτήσεις τοῦ πατρὸς αὐτῆς Φλωρεντίου ἔν τε τῇ Πελοποννήσῳ καὶ πρὸς τούτοις ἐν Ὁλλανδίᾳ καὶ Φλανδρίᾳ[3]. Καὶ ἡ ἰδιαιτέρα ὅμως αὐτοῦ περιουσία καὶ τὰ ἐκ τοῦ κράτους του εἰσοδήματα πρέπει νὰ ἦσαν μεγάλα, διότι οὐ μόνον γενναιόδωρος ἀνεδεικνύετο πάντοτε καὶ διετήρει αὐλὴν λαμπροτάτην, παρ' ᾗ διέτριβον οἱ κράτιστοι Φράγκοι ἱππόται, οἱ μόνον μετ' εὐγενῶν Γαλλίδων νυμφευόμενοι, καὶ παρ' ᾗ, κατὰ τὸν ἐπισκεφθέντα

[1] Hopf σ. 430.
[2] Αὐτόθι σ. 365.
[3] Αὐτόθι σ. 367.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αὐτὴν Ἱσπανὸν Μουντάνερ, ἡ γαλλικὴ ὡμιλεῖτο ἐπίσης καλῶς, ὡς ἐν Παρισίοις[1], ἀλλὰ καὶ στρατὸν διετήρει περισσότερον καὶ λαμπρότερον ἢ πᾶς ἄλλος Φράγκος ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος τότε, διότι, ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν, ἐν ἔτει 1304 εἶχε συλλέξει 37,000 στρατοῦ κατὰ τῆς Ἄννης τῆς Ἠπειρωτικῆς. Ποία ὅμως ἐπαρχία τοῦ κράτους αὐτοῦ ἤκμαζε τότε περισσότερον καὶ τὶς τῶν χωρῶν αὐτοῦ ἦτο πλουσιωτέρα, δὲν μαρτυρεῖται ἡμῖν ῥητῶς, δυνάμεθα ἐν τούτοις νὰ εἰκάσωμεν ὅτι τοιαύτη ἦν ἡ εὔφορος Βοιωτία καὶ ἡ βιομηχανικὴ πόλις τῶν Θηβῶν, ἐν ᾗ καὶ αὐτὸς ἤδρευεν· ἂν δὲ καὶ ἡ Ἀττικὴ καὶ ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν εἶχον ἀναπτυχθῇ καὶ εὐτυχήσει ἐπ' αὐτοῦ, εἶνε μὲν πιθανὸν λίαν, ἀλλ' ἀβέβαιον· διότι ἀναφέρεται μὲν ὅτι ἐν ἔτει 1307 ἡ συνήθως εὔφορος νῆσος Εὔβοια ἐπορίσθη σιτηρὰ ἐκ τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν, ἐκ Λειβαδόστρου[2], ἀλλὰ τίς βεβαιοῖ ἡμᾶς ὅτι ταῦτα δὲν προήρχοντο ἐκ Βοιωτίας ἢ Ἀργολίδος ἢ καὶ ἐξ ἀποθηκῶν, ὁποῖαι ἐξάπαντος διὰ τὸ λυπρὸν τῆς χώρας οὐδέποτε ἔλλειψαν ἐν Ἀττικῇ; Ἄλλως τε καὶ γνωρίζομεν ἀφ' ἑτέρου ὅτι ὁ πατρυιὸς καὶ κηδεμὼν τοῦ ἀνηλίκου Γουίδωνος Οὖγος ὁ Βριέννιος ἔλαβεν ἐν ἔτει 1294 παρὰ τοῦ βασιλέως Νεαπόλεως Καρόλου Β' ἄδειαν νὰ μεταφέρῃ ἐκεῖθεν σιτηρὰ εἰς Ἀθήνας[3], ὅθεν ἐξάγεται ὅτι δὲν εὑρίσκετο εἰς ἀκμαίαν πάντοτε κατάστασιν ἡ εὐφορία τῆς Ἀττικῆς. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε τὸ ὅλον δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν ηὐπόρει ἐπὶ Γουίδωνος τοῦ Β' καὶ ἡ γενικὴ

[1] Ὁρᾷ σ. 368· πρβ. καὶ Κ. Παπαῤῥηγ. ἑλλ. ἱστ. τόμ. Ε', σ. 165.
[2] Αὐτόθι σ. 368.
[3] Αὐτόθι σ. 348.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αὕτη εὐπορία καὶ εὐδαιμονία δὲν ἠδύναντο νὰ μὴ ἐπιδράσωσιν εὐνοϊκῶς καὶ ἐπὶ τῆς τύχης τῶν Ἀθηνῶν, ὥστε πάντοτε ἡ κατάστασις τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἶχε βελτιωθῆ ἐπαισθητῶς. Ξένοι μὲν ἦσαν πάντοτε οἱ τῆς τε χώρας καὶ τῶν πάντων ἄρχοντες, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἡ ὑλικὴ κατάστασις ὁπωσδήποτε ἤλλαξε τότε. Ἔκοπτε δὲ ὁ Γουίδων, ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι Φράγκοι δυνάσται τῆς Ἑλλάδος, ἴδια νομίσματα[1].

Ἀποθνήσκων ὁ Γουίδων ἀφῆκε τοποτηρητὴν τοῦ δουκάτου τὸν ἀρχαῖον αὐτοῦ φίλον καὶ σύμβουλον ἄρχοντα Καρύστου Βονιφάτιον τὸν ἐξ Οὐηρῶνος, διάδοχος δ' αὐτοῦ ἦν ὁ ἐκ πλαγίου ἀδελφός του Οὐάλτερος Βριέννιος, υἱὸς τοῦ Οὔγου τοῦ Βριεννίου ἐκ τοῦ μετὰ τῆς Ἰσαβέλλας Δελαρόσου πρώτου γάμου του, ὅστις ἀπὸ τοῦ 1294 ἦρχεν ὡς κόμης ἐν τῇ πατρικῇ του κληρονομίᾳ Lecce ὑπηρετῶν συγχρόνως, ὡς καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἐν τῷ στρατῷ τῶν Ἀνδεγαυηνῶν βασιλέων τῆς Νεαπόλεως κατὰ τοῦ ἀσπόνδου αὐτῶν ἐχθροῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Φριδερίκου. Ἐκ τῶν ἄλλων πλησιεστέρων καὶ ἀπ' εὐθείας συγγενῶν τοῦ Γουίδωνος ἐκ τῆς οἰκογενείας de la Roche οὐδεὶς ἐπεχείρησε νὰ διαμφισβητήσῃ πρὸς τὸν Οὐάλτερον τὴν κληρονομίαν τοῦ δουκάτου, διὸ ἐν ἔτει 1309 ἦλθεν εἰς τὴν

[1] Hopf σ. 360 ἐπ. Τοιαῦτα νομίσματα διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν φέροντα σταυρὸν καὶ πυργοειδές τι. Περὶ τῶν νομισμάτων τῶν ἐν Ἑλλάδι φραγκικῶν δυναστειῶν ἔγραψαν ὁ de Sauley, Nomismatique des croisades, ἐν Παρισίοις 1847 σ. 113—172 καὶ ὁ ἡμέτερος Π. Λάμπρος ἐν μονογραφίαις περὶ τῶν νομισμάτων τῆς ἐν Εὐβοίᾳ τριανδρίας, τῶν δεσποτῶν τῆς Ἠπείρου, τῶν κομήτων Σαλώνων, τῶν Ῥοδίων καὶ ἄλλων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἑλλάδα καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν (1309—1311), ἣν δὲ ὁ τελευταῖος ἡγεμὼν τῶν Ἀθηνῶν ἐκ γαλλικῆς καταγωγῆς. Τὴν δὲ διοίκησιν τοῦ πριγκιπάτου Ἀχαΐας, ἣν εἶχεν ὁ Γουίδων μέχρι τοῦ θανάτου του, ἀνέλαβεν ἕτερος τοποτηρητὴς ὑπὸ τοῦ κυριάρχου Φιλίππου τοῦ Ταραντίνου διορισθείς, ὥστε ὁ Οὐάλτερος μόνον ἐν τῷ δουκάτῳ τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῶν ἐν Ἀργολίδι κτήσεων διεδέχθη τὸν Γουίδωνα Β'.

Ἀναλαβὼν δὲ τὴν ἀρχὴν ὁ νέος δοὺξ εὑρέθη ἐνώπιον πλείστων δυσχερειῶν καὶ περιπλοκῶν, ἃς πάσας ὑπερενίκησε καὶ οὐ μόνον ἐν τῷ δουκάτῳ Ἀθηνῶν ἐξησφαλίσθη, ἀλλὰ καὶ νέας κτήσεις προσεκτήσατο διὰ ξένων μισθοφόρων· ἡ εὐτυχία του ὅμως αὕτη δὲν διήρκεσεν ἐπὶ μακρὸν καὶ οἱ ἀνυψώσαντες αὐτὸν μισθοφόροι ἐπέπρωτο λίαν ἐνωρὶς οὐ μόνον τὸ κράτος, ἀλλὰ καὶ τὴν ζωὴν αὐτὴν νὰ τὸν ἀφαιρέσωσιν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἀμέσως παρακολουθοῦντες τὰς τύχας καὶ περιπετείας τῶν συμμάχων του τούτων, τῶν Καταλανῶν.

Ἀφ' ὅτου τὸ ἐν Ἰκονίῳ κράτος τῶν Σελτσουκιδῶν Τούρκων κατηργήθη διὰ τῆς ὑπὸ τῶν Μογγόλων κατὰ τὸ ἔτος 1243 κατενεχθείσης πληγῆς καὶ διεσκεδάσθη ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ, συνεστήθησαν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἤδη ἐπὶ τοῦ ἀνακτητοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Μιχαὴλ Η' τοῦ Παλαιολόγου (1259—1282) πολλὰ μικρότερα τουρκικὰ κράτη ὑπὸ διαφόρων διακεκριμένων Τούρκων, ὧν ἕκαστον προσεπάθει ν' αὐξήσῃ τὴν περιοχὴν καὶ τὴν ἰσχύν του διὰ κατακτήσεως βυζαντινῶν χωρῶν, καὶ ἐντεῦθεν πόλεμοι διηνεκεῖς καὶ κίνδυνος μέγας τῶν Βυζαντινῶν ἐκ μέρους τῶν Τούρκων τούτων. Ἀφοῦ πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ κινδύνου τούτου μετεχει-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρίσθησαν εἰς μάτην οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πάσας τὰς ἐγχωρίους δυνάμεις, ἀπεφάσισαν ἐπὶ τέλους νὰ δεχθῶσι νέους ξένους μισθοφόρους ἐκ τῆς Δύσεως καὶ τοιούτους εὗρεν Ἀνδρόνικος ὁ Β' (1282—1328) τοὺς Καταλανούς. Οὗτοι ἦσαν Ἱσπανοὶ τυχοδιῶκται ζῶντες ἐπὶ μακρὸν ἐν Σικελίᾳ ὡς μισθοφόροι τῶν Ἀραγωνίων βασιλέων τῆς Σικελίας Πέτρου, Ἰακώβου καὶ Φριδερίκου κατὰ τῶν Ἀνδεγαυηνῶν βασιλέων τῆς Νεαπόλεως. Ἀφ' ὅτου ὅμως ὁ Φριδερῖκος τῆς Σικελίας ἔκλεισεν ἐν ἔτει 1302 πρὸς τὸν Κάρολον Β' τῆς Νεαπόλεως εἰρήνην, οἱ Καταλανοὶ καὶ λοιποὶ συνάδελφοί των ἔμειναν ἄνευ πόρου ζωῆς καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ζητήσωσι νέαν τύχην ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἐπισημότερος αὐτῶν ἀρχηγὸς ἦν ὁ Ῥογέρος Δεφλώρ, Γερμανὸς τὴν καταγωγήν, ὅστις ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας ἐν τοῖς πλοίοις τοῦ τάγματος τῶν Ναϊτῶν ἀνατραφεὶς εἶχεν ἀποβῆ ἐπιτηδειότατος ναύτης, ἀποβληθεὶς ὅμως τοῦ τάγματος διὰ τὴν κακήν του διαγωγὴν κατέφυγεν εἰς Γένουαν, ὅθεν ὁρμώμενος ἔζη ἐπί τινα ἔτη ὡς πειρατής, μέχρις οὗ ὁ Φριδερῖκος τῆς Σικελίας, γνωρίζων τὴν ἱκανότητα αὐτοῦ, τὸν ἔλαβεν ὑπὸ τὴν ὑπηρεσίαν του καὶ ἀνηγόρευσεν αὐτὸν ἀντιναύαρχον τοῦ σικελιακοῦ στόλου. Ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ ταύτῃ ὁ Ῥογέρος κατελεηλάτησε τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ Γαλλίας πλουτίσας ἑαυτόν τε καὶ τὸν κύριόν του. Ἀφοῦ ὅμως ἐκλείσθη ἡ ἀνωτέρω εἰρήνη μεταξὺ τῶν βασιλέων τῆς Νεαπόλεως καὶ Σικελίας, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ τάγματος τῶν Ναϊτῶν ἀπήτησε παρὰ τοῦ Ἥππα τὴν παράδοσιν τοῦ ἀπειθοῦς μοναχοῦ, οὗτος δέ, ἵνα ἀποφύγῃ τοῦτο, προσήνεγκε τὴν ὑπηρεσίαν του πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον Β'

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Παλαιολόγον, ὅστις προθύμως ἀπεδέξατο αὐτὴν ἐν ἔτει 1302, χωρὶς μήτε τὸν ἀριθμὸν τῶν παρακολουθησάντων αὐτὸν ἀνδρῶν μήτε τὰς ἀμοιβὰς αὐτῶν ἀκριβῶς νὰ ὁρίσῃ πρὸς μεγάλην αὐτοῦ ζημίαν. Κατὰ σεπτέμβριον λοιπὸν τοῦ 1302 ὁ Ῥογέρος, ἀφοῦ προηγουμένως καθ' ὁδὸν ἐλεηλάτησε τὴν Κέρκυραν, ἀφίκετο εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ 36 πλοίων καὶ 6 χιλ. ἀνδρῶν, ἐξ ὧν 7 πλοῖα καὶ 2000 ἄνδρες ἦσαν ὑπὸ τὴν ἄμεσον αὐτοῦ ἀρχηγίαν, ὁ δ' ἕτερος στρατὸς καὶ στόλος ὑπὸ ἄλλους ἀρχηγούς, ἀναγνωρίζοντας ὅμως πάντας τὴν γενικὴν αὐτοῦ ἀρχηγίαν, πάντες δ' ὁμοῦ ἀπετέλουν τὴν ἐπικληθεῖσαν «Ἑταιρείαν τῶν Καταλανῶν[1].»

Ὁ Ἀνδρόνικος πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ ἐκ μέρους τῶν βιαίων τούτων ἀνθρώπων κινδύνου προσεπάθησεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ διαιρέσῃ τὰ συμφέροντα τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ἀρχηγῶν αὐτοῦ, καὶ τὸν μὲν Ῥογέρον ἐτίμησε μεγάλως ἀναγορεύσας αὐτὸν ἀρχιναύαρχον τοῦ βυζαντινοῦ στόλου καὶ συζεύξας μετὰ μιᾶς ἀνεψιᾶς του ὀνόματι Μαρίας, τοὺς δ' ἄλλους ἀρχηγοὺς ἐδελέαζε διὰ δώρων πολλῶν καὶ διασκεδάσεων. Οἱ Καταλανοὶ ἐν τούτοις ταχέως ἔδειξαν τὸν βίαιον αὐτῶν χαρακτῆρα συμπλακέντες πρὸς τοὺς Γενουαίους τοῦ Γαλατᾶ καὶ φονεύσαντες ἀνώτερόν τινα βυζαντινὸν ὑπάλ-

[1] Τὰ κατὰ τὴν Ἑταιρείαν τῶν Καταλανῶν διηγοῦνται ὁ Παχυμέρης Ε, 12 ἐπ τόμ. Β', σ. 393 ἐπ., ὁ συμπληρῶν τοῦτον Νικηφόρος Γρηγορᾶς 7, 2 ἐπ. τόμ. Α', σ. 218, καὶ συντόμως ὁ Φραντζῆς 1, 5, σ. 28 ἐπ. ἐκδόσεων Βόννης. Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ἀκριβέστατα περιέγραψαν τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ Γεώργιος Φίνλαϋ, The byzantin and greek empire, τόμ. Β', σ. 482 ἐπ. καὶ ὁ Hopf σ. 381 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ληλον δραμόντα πρὸς καθησύχασίν των, ὥστε ἤδη κατὰ ἰανουάριον τοῦ 1303 ἐθεωρήθη ἀναγκαῖον ν' ἀπομακρυνθῶσιν ἐκ τῆς πρωτευούσης καὶ ν' ἀποσταλῶσιν εἰς Ἀσίαν κατὰ τῶν Τούρκων· ἐπειδὴ ὅμως ὁ χειμὼν ἦν εἰσέτι δριμύς, μετηνέχθησαν εἰς Κύζικον, ἔνθα διεχείμασαν ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν κατοίκων διασκεδάζοντες δι' ἐξόδων αὐτῶν καὶ ἀσελγοῦντες εἰς βάρος των, ἔπειτα δὲ διεπεραιώθησαν εἰς Ἀσίαν. Σὺν τῷ Ῥογέρῳ εἶχε διαβῆ εἰς Ἀσίαν μετὰ μισθοφόρων Ἀλάνων καὶ ὁ υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Θ' Παλαιολόγος, ὅστις ἐν ἔτει 1295 εἶχεν ἀναγορευθῆ ὑπὸ τοῦ πατρὸς καὶ συναυτοκράτωρ (1295—1320). Ὁ Μιχαὴλ οὗτος ἠσθάνθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀπέχθειάν τινα πρὸς τοὺς Καταλανοὺς καὶ προσεπάθει πάντοτε, τυχὼν εὐκαιρίας, ν' ἀπαλλαγῇ αὐτῶν. Οὗτοι δὲ μετὰ πολλὰς πρὸς τοὺς Ἀλάνους διχονοίας καὶ ῥήξεις τέλος ἐξεστράτευσαν ἐν ἔτει 1304 κατὰ τῶν Τούρκων, πολιορκούντων τότε τὴν ἐπισημοτέραν τῶν ἐν Ἀσίᾳ εἰσέτι ὑπολειπομένων βυζαντινῶν πόλεων, τὴν Φιλαδέλφειαν, καὶ ἔσωσαν αὐτὴν ἐκ τοῦ κινδύνου, ἀντὶ ὅμως νὰ ἐπωφεληθῶσι τὴν νίκην καὶ νὰ καταδιώξωσι περαιτέρω τὸν πολέμιον, διέβραμον τὴν μικρὰν Ἀσίαν, συνάγοντες λείαν καὶ παντοιοτρόπως πιέζοντες τοὺς ἀτυχεῖς κατοίκους, πρὶν δ' ἔτι λήξῃ ὁ αὔγουστος, διέκοψαν τὴν ἐκστρατείαν καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὰ διαχειμαστήριά των, ὅπως μεταχειρισθῶσι τὸν εἰσέτι ὑπολειπόμενον εὐνοϊκὸν τοῦ ἔτους καιρὸν πρὸς λεηλασίαν τῶν παραλίων καὶ νήσων καὶ εἴσπραξιν τοῦ ὑπερόγκου αὐτῶν μισθοῦ παρὰ τοῦ κενοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου. Τότε μαθόντες τὴν ἐπιτυχίαν τῶν Καταλανῶν ἀφίκοντο ἐκ Σικελίας καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἱσπανίας καὶ ἕτεροι ὅμοιοι τυχοδιῶκται ὑπὸ τὸν Βερεγγὰρ Δεντέντσαν (Verengar d'Entenza), ὁ δὲ Ῥογέρος ἑνωθεὶς μετ' αὐτῶν ἤρξατο νὰ σχεδιάζῃ μεγάλα, σκοπῶν νὰ κυριεύσῃ δι' ἑαυτὸν τὴν Μ. Ἀσίαν, ἴσως δὲ καὶ ὁλόκληρον τὸ βυζαντινὸν κράτος κατόπιν· τοὐλάχιστον στόλος σικελιακὸς ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως Ἀλφόνσον τὸν Ἀραγώνιον ἀφίκετο ἐν ἔτει 1305 πρὸς τὸν Ῥογέρον, ἀφοῦ προηγουμένως κατελεηλάτησε καθ' ὁδὸν τὴν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν πολεμίων αὐτῶν Ἀνδεγαυηνῶν διατελοῦσαν Ῥωμανίαν καὶ τὸν Μωρέα. Τότε συνεῖδεν ὁ ἄθλιος Ἀνδρόνικος ὁποῖον κίνδυνον διέτρεχεν ἐκ τῶν ἀποκαλουμένων συμμάχων του τούτων καὶ ἀπεφάσισε διὰ παντὸς μέσου ν' ἀπαλλαγῇ αὐτῶν. Ἐπρότεινε λοιπὸν τῷ Ῥογέρῳ νὰ παραχωρήσῃ αὐτῷ τὴν κυριαρχίαν τῆς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ χώρας ἐκτὸς τῶν πόλεων, ἐὰν κατορθώσῃ νὰ σώσῃ τὴν ἐν ἔτει 1305 ἐκ νέου ὑπὸ τῶν Τούρκων πολιορκουμένην Φιλαδέλφειαν· ὤφειλεν ὅμως μόνον τρεῖς χιλιάδας Καταλανῶν νὰ παραλάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ, τοὺς δὲ λοιποὺς ν' ἀποδιώξῃ εἰς τὰ ἴδια. Ὁ φιλόδοξος πειρατὴς ἐδέξατο τὰς προτάσεις ταύτας, ἠθέλησεν ὅμως, πρὶν ἐκστρατεύσῃ εἰς Ἀσίαν νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν ἐν Ἀδριανουπόλει κατὰ τῶν Βουλγάρων ἀγωνιζόμενον Μιχαὴλ Θ΄ τὸν ἐχθρόν του, ἀλλ' ἐκεῖ ἐδολοφονήθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Μιχαὴλ αὐτός τε καὶ οἱ παρακολουθοῦντες αὐτὸν 300 Καταλανοὶ ἐκτὸς τριῶν μόνων διασωθέντων καὶ κομισάντων τοῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁμοεθνέσιν αὐτῶν τὴν φοβερὰν ἀγγελίαν. Τότε ἐξερράγη ἐνταῦθα πόλεμος ἀμείλικτος μεταξὺ τῶν ἐκδίκησιν ζητούντων Καταλανῶν καὶ τῶν Βυζαντινῶν, καθ' ὧν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

οἱ τελευταῖοι κατώρθωσαν τῇ μὲν βοηθείᾳ τῶν Γενουαίων νὰ καταστρέψωσι τὸν καταλανικὸν στόλον, τῇ δὲ βοηθείᾳ τῶν Ἀλάνων τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ αὐτῶν, οἱ δὲ ὑπολειπόμενοι 2000 στρατιῶται καὶ 300 ἱππόται κατέφυγον καὶ ὠχυρώθησαν ἐν Καλλιπόλει, ἐξελέξαντο γενικὸν αὐτῶν ἀρχηγὸν τὸν Βερεγγὰρ Ῥοκαφόρτην (Verengar de Rocaforte) ἔχοντα συμβούλους δώδεκα τοὺς ἐμπειροτέρους καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἐξακολουθήσωσι συστηματικῶς μέχρις ἐσχάτων τὸν ἐξολοθρευτικὸν πόλεμον, ἐπικαλεσθέντες πρὸς τοῦτο καὶ τὴν ἐπικουρίαν τοῦ τε βασιλέως τῆς Σικελίας καὶ τῶν μέχρι τοῦδε πολεμίων των Τούρκων. Οὕτω δ' ἐδήωσαν ἐπανειλημμένως ὅλην τὴν μεσημβρινὴν Θράκην, κατασφάξαντες πάντας τοὺς πρὸ ποδῶν καὶ μετήνεγκον τὴν ἔδραν των εἰς Ῥαιδεστόν, ἧς τοὺς κατοίκους ἡβηδὸν κατέσφαξαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διὰ δηώσεων καὶ τοῦ ἰδίου ξίφους ἔζησαν οἱ ὀλετῆρες ἐκεῖνοι ἀπὸ τοῦ 1305 μέχρι τοῦ 1307· κατὰ τὸ τελευταῖον δὲ τοῦτο ἔτος ἀφίκετο καὶ ἡ προσδοκωμένη ἐπικουρία ἐκ Σικελίας. Ὁ βασιλεὺς Φριδερῖκος εἶχεν ἐξαποστείλει πρὸς τοὺς πρώην συμμάχους του ἐπικουρικὸν στρατὸν καὶ ἕνα τῶν ἀνεψιῶν του, τὸν Φερδινάνδον τῆς Μαϊόρκας υἱὸν τοῦ προκατόχου καὶ ἀδελφοῦ του Ἰακώβου Α', ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν ὅλου τοῦ ἐν Ῥαιδεστῷ καὶ Καλλιπόλει καταλανικοῦ στρατοῦ. Ἀλλ' ὁ μέχρι τοῦδε ἀρχηγὸς Ῥοκαφόρτης ἀντέστη εἰς τοῦτο καὶ ὁ Φερδινάνδος ἠναγκάσθη νὰ ἑνωθῇ ἐπὶ τοῦ παρόντος μετὰ τῶν ὑπὸ τὸν Ῥοκαφόρτην Καταλανῶν, ἀφεὶς τῷ βασιλεῖ νὰ λύσῃ τὴν μεταξύ των περὶ ἀρχηγίας διαφοράν, ἀπεφασίσθη δὲ νὰ ἐκκινήσῃ ὁλόκλη-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρος ὁ στρατὸς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν πρὸς δυσμὰς ἐπὶ τὴν Μακεδονίαν πρὸς εὕρεσιν μείζονος λείας. Κατεδαφίσαντες λοιπὸν τὰ ὀχυρώματα τῆς Καλλιπόλεως καὶ Μαδυτοῦ ἐξεκίνησαν οἱ μὲν μετὰ τοὺς δὲ σημεῖον ἑνώσεως ὁρίσαντες τὴν Χρυσόπολιν, καθ' ὁδὸν ὅμως συνεπλάκησαν τὰ σώματα τοῦ Ῥοκαφόρτου καὶ Φερδινάνδου καὶ κατέσφαξαν ἀλλήλους, μόλις κατορθώσαντος τοῦ πρίγκιπος Φερδινάνδου νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν τάξιν. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους διηρέθησαν καὶ οἱ ἀρχηγοὶ Ῥοκαφόρτης καὶ Φερδινάνδος, καὶ ὁ μὲν τελευταῖος ἀποχωρισθεὶς τοῦ ἄλλου στρατοῦ ἐτράπη μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐπὶ τοῦ στόλου πρὸς τὴν Θάσον, ὁ δὲ Ῥοκαφόρτης ἐξηκολούθησε τὰς πρὸς δυσμὰς λεηλασίας του καὶ φθὰς εἰς Κασσάνδρειαν διεχείμασεν αὐτόθι. Τὸ δὲ προσεχὲς ἔτος τὸ μὲν πλεῖστον τοῦ σώματος τοῦ Ῥοκαφόρτου διηυθύνθη εἰς τὴν πλουσίαν Θεσσαλονίκην, ἕτερα δὲ στίφη αὐτοῦ ἐλεηλάτησαν ὁλόκληρον τὴν πέριξ χώραν μὴ φεισθέντα μηδὲ τῶν ἐν Ἄθω μονῶν.

Ὁ δὲ πρίγκιψ Φερδινάνδος ἐκ Θάσου ἔπλευσεν εἰς Ἁλμυρόν, ὅστις τότε διετέλει ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν ὡς κηδεμόνος τοῦ ἀνηλίκου Σεβαστοκράτορος Ἰωάννου Β' Ἀγγέλου τῆς Θεσσαλίας, ἵνα πορισθῇ τροφάς, καὶ ἐλεηλάτησεν αὐτόν, ἐκεῖθεν δ' ἐπὶ τὴν Σκόπελον καὶ Εὔβοιαν· ἐνταῦθα ὅμως ἐπετέθη κατ' αὐτοῦ ἐνετικὸς στολίσκος ἐκ 10 πλοίων, ὅστις ὑπούλως εἶχεν ὑποσχεθῇ αὐτῷ συνδρομήν, ἔλαβεν ὁλόκληρον τὴν λείαν του καὶ αἰχμαλωτίσας αὐτόν τε τὸν Φερδινάνδον καὶ τοὺς ὀπαδούς του παρέδωκεν αὐτοὺς τοῖς Λομβαρδοῖς ἡγεμόσι τῆς Εὐβοίας, οὗτοι δὲ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἔπεμψαν αὐτοὺς πρὸς τὸν κυρίαρχόν των δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν Γουίδωνα τὸν Β΄ εἰς Θήβας, ὅστις ὠργισμένος ὢν διὰ τὴν λεηλασίαν τοῦ Ἀλμυροῦ ἐφυλάκισεν αὐτοὺς ἐν Καδμείᾳ, ἀργότερα δ' ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς Νεάπολιν πρὸς τὸν βασιλέα Κάρολον Β΄ τὸν Ἀνδεγαυϊκόν. Ἀλλὰ καὶ τοῦ ἑτέρου τυχοδιώκτου ἐπλησίαζε τὸ τέλος. Ὁ Ῥοκαφόρτης ἐπιδιώκων ἐκ παντὸς τρόπου ν' ἀποβῇ ἡγεμὼν προσεπάθησεν ἐπὶ τέλους νὰ γείνῃ ἐκ κηδεστίας συγγενὴς τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Γουίδωνος Β΄, νυμφευόμενος τὴν ἐκ πλαγίου ἀδελφὴν αὐτοῦ Ἰωαννέταν ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ λάβῃ ὡς προῖκα τὸ ὑπὸ τοῦ δουκὸς κηδεμονευόμενον κράτος Ἰωάννου Β΄ τοῦ Ἀγγέλου ἐν Θεσσαλίᾳ· ἀλλ' ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ τιμιότης τοῦ Γουίδωνος, μὴ θέλοντος οὐδαμῶς νὰ καταχρασθῇ τὴν ἐμπιστευθεῖσαν αὐτῷ ἐπὶ τῆς Θεσσαλίας ἐξουσίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ ῥαδιουργίαι τῶν Ἐνετῶν ἐματαίωσαν τὸ συνοικέσιον τοῦτο καὶ ὁ Γουίδων ἀπεβίωσεν ἐν ἔτει 1308 μηδὲν περὶ τούτου ὁρίσας, ὥστε ὁ Ῥοκαφόρτης ἀπέτυχεν ἐντελῶς εἰς τὸ σχέδιόν του. Μετ' οὐ πολὺ δ' ὁ στρατὸς αὐτοῦ στασιάσας διὰ τῶν ῥαδιουργιῶν τοῦ ἀντιζήλου του Σεπουᾶ (Cepoy) καθήρεσε μὲν τὸν Ῥοκαφόρτην τῆς ἀρχηγίας, ἐξελέξατο δ' ἀντ' αὐτοῦ ἀρχηγὸν τὸν Σεπουᾶ, ὅστις ὅμως μετ' ὀλίγον ἠναγκάσθη διὰ φυγῆς νὰ σωθῇ ἐκ τῶν ὑποτελῶν του τούτων, ἀφοῦ προηγουμένως ἐξαπέστειλε δέσμιον τὸν ἀντίζηλόν του εἰς τὰς φυλακὰς τῆς Νεαπόλεως. Τότε ἡ Ἑταιρεία, μᾶλλον δ' εἰπεῖν ἡ συμμορία, τῶν Καταλανῶν, ἄνευ ἀρχηγοῦ μείνασα καὶ ὑπὸ μόνων τῶν 12 συμβούλων διοικουμένη, ἐπειδὴ εὑρίσκετο ἐν μεγάλῃ στενοχωρίᾳ διά τε τὴν ἔλλειψιν τῶν ἐπιτηδείων

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ τὰς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἐνοχλήσεις, ἐτράπη πρὸς τὰ μεσημβρινοδυτικὰ καὶ ἐλθοῦσα εἰς Θεσσαλίαν κατὰ πρόσκλησιν τοῦ ἤδη ἐνήλικος γενομένου καὶ θέλοντος νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ Σεβαστοκράτορος Ἰωάννου Β' Ἀγγέλου διέπραξεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ τοιαύτας δηώσεις, ὥστε ἐπὶ αἰῶνας ἐνεθυμοῦντο καὶ ἐδιηγοῦντο οἱ κάτοικοι τὴν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας ἐκείνης ἐπενεχθεῖσαν φθοράν. Τότε ὁ Ἰωάννης μετεχειρίσθη πᾶσαν θυσίαν, ὅπως ἀπαλλαγῇ τῶν ὀχληρῶν τούτων συμμάχων καὶ πρὸς εὐτυχίαν του ἡ Ἑταιρεία λαβοῦσα παρ' αὐτοῦ δῶρα πολλὰ ἐκένωσε τὴν χώραν καὶ μετέβη εἰς Βοιωτίαν, ὅπως ὑπηρετήσῃ παρὰ τῷ τότε δουκὶ τῶν Ἀθηνῶν Οὐαλτέρῳ τῷ Βριεννίῳ προσκαλέσαντι αὐτὴν διὰ τοῦ Ῥογέρου Δεσλὼρ (Deslaurs).

Τοιαῦτα λοιπὸν ἦσαν τὰ προηγούμενα τῆς ἐξώλους ἐκείνης Ἑταιρείας τῶν Καταλανῶν, ἣν ὁ Οὐάλτερος τῶν Ἀθηνῶν ἔλαβεν ὑπὸ τὴν ὑπηρεσίαν του περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1310. Ὁ Οὐάλτερος κατὰ τὴν νεαράν του ἡλικίαν εἶχε χρηματίσει ἐπὶ μακρὸν αἰχμάλωτος τῶν Ἱσπανῶν ἐν Ἀγόστᾳ τῆς Σικελίας καὶ ἐγνώριζε καλῶς τήν τε γλῶσσαν καὶ τὰ ἤθη τῶν Καταλανῶν[1], ὥστε δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ μεταχειρισθῇ αὐτούς, ὅταν ἔλαβε τὴν ἀνάγκην των. Ἀφ' ἑτέρου δέ, ὅτε ἐν ἔτει 1309 ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν, εὑρέθη ἀμέσως ἀπέναντι πολλῶν περιπλοκῶν, ἃς ἐν μέρει αὐτὸς ἑαυτῷ παρεσκεύασεν. Ἀφ' ἑνὸς ἤριζε πρὸς τοὺς γείτονας Ἐνετοὺς τῆς Εὐβοίας διὰ τὴν σύλληψιν Ἐνετῶν τινων ἐμπόρων,

[1] Ἰδε σ. 389 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀφ' ἑτέρου δὲ περιῆλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν Ἰωάννην Β' Ἄγγελον τῆς Θεσσαλίας καὶ τοὺς Παλαιολόγους, καθόσον ὁ μὲν Οὐάλτερος ἤθελεν, ὡς διάδοχος τοῦ Γουίδωνος, νὰ διατηρήσῃ καὶ περαιτέρω τὴν κηδεμονίαν καὶ κυβέρνησιν τοῦ Θεσσαλικοῦ κράτους, ὁ δ' ἐνῆλιξ ἤδη Ἰωάννης δικαίως ἤθελε νὰ μείνῃ τοῦ λοιποῦ ἀνεξάρτητος καὶ οἱ Παλαιολόγοι ἔλαβον αὐτὸν ὑπὸ τὴν προστασίαν των. Πρὸς ἐξομάλυνσιν λοιπὸν τῶν δυσχερειῶν τούτων ἔλαβεν ὁ δοὺξ ὑπὸ μισθὸν τὴν συμμορίαν τῶν Καταλανῶν, ὑποσχεθεὶς νὰ μισθοδοτήσῃ καὶ νὰ διαθρέψῃ πάντας ἐπὶ ἓξ μῆνας· ἕκαστος ἱππότης θὰ ἐλάμβανε κατὰ μῆνα 4 οὐγκίας (52 νεωτέρας δραχμάς), οἱ ἐλαφροὶ ἱππεῖς 2 καὶ οἱ πεζοὶ μίαν οὐγκίαν. Ἀφοῦ λοιπὸν ἐγένοντο αἱ συμφωνίαι, ὁ Οὐάλτερος διέταξε νὰ προπληρωθῶσιν ἀμέσως δύο μηνῶν μισθοὶ καὶ ἐξεκίνησεν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 1310 πρὸς βορρᾶν ἐπὶ τοὺς Βυζαντινούς, οἵτινες εἶχον καταλάβει τὰ μεσημβρινὰ τῆς Θεσσαλίας. Ἐντὸς ὀλίγου ἐγένετο κύριος 30 καὶ ἐπέκεινα φρουρίων καὶ πόλεων τῆς Φθιώτιδος καὶ Θεσσαλίας, ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ Παλαιολόγος καὶ ἡ δέσποινα μήτηρ τοῦ Ἰωάννου ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσωσιν εἰρήνην ἐπωφελῆ διὰ τὸν Οὐάλτερον μείναντα κύριον τῆς Φθιώτιδος καὶ ἐπικυρίαρχον ἢ προστάτην τῆς Θεσσαλίας.

Τότε ὅμως ὁ Οὐάλτερος ἐγένετο θρασὺς ἐκ τῆς ἐπιτυχίας καὶ μεγαλοφρονήσας δὲν ἠθέλησε νὰ πληρώσῃ τοῖς μισθοφόροις του τὸν ὑπολειπόμενον μισθόν, ἀλλ' ἅμα ἐξησφαλίσθη ἐν τῇ κατοχῇ τοῦ δουκάτου καὶ ἀπηλλάγη τῶν δυσχερειῶν, ἤρξατο νὰ σκέπτηται πῶς ν' ἀπαλλαγῇ τῶν ὀχληρῶν τούτων συμμάχων. Πρὸς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦτο ἐξελέξατο 200 ἱππεῖς καὶ 300 πεζούς, ὅπως κρατήσῃ αὐτοὺς παρ' ἑαυτῷ, τοὺς δὲ λοιποὺς ἀπέλυσε τῆς ὑπηρεσίας καὶ ἐπειδὴ ἐκεῖνοι ἀπήτουν τὸν καθυστερούμενον μισθόν των, ἠναγκάσθη ν' ἀπειλήσῃ αὐτοὺς διὰ τῆς βίας. Οἱ Καταλανοί, οἵτινες εἶχον μεθ' ἑαυτῶν ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1305 πολλοὺς Τούρκους καὶ Τουρκοπούλους (ἐκχριστιανωθέντας Τούρκους[1]) συμπεριφερομένους καὶ συναγωνιζομένους, ἀπεσύρθησαν τότε εἰς τὴν διὰ τοῦ ξίφους αὐτῶν κυριευθεῖσαν πρὸ μικροῦ Θεσσαλίαν, κατέλαβον αὐτὴν ὡς ἴδιον κτῆμα καὶ ἀπεφάσισαν διὰ τῶν ὅπλων νὰ διατηρηθῶσιν ἐν ταῖς κτήσεσι ταύταις. Ὁ δὲ Οὐάλτερος παρεσκευάζετο καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα τοῦ 1310, ὅπως ἀποδιώξῃ ἐκεῖθεν τοὺς Καταλανούς, προσεκάλεσεν εἰς ἐπικουρίαν πάντας τοὺς δυνάστας τῆς Εὐβοίας, τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου, οἵτινες πάντες σχεδὸν εἶχον ἀποβῆ ὑποτελεῖς αὐτοῦ, καὶ συνήγαγεν οὕτω στρατὸν ἐξ 700 ἐκλεκτῶν ἱπποτῶν, 6,400 ἱππέων καὶ 8,000 πεζῶν ἐκτὸς τῶν 500 Καταλανῶν, οἵτινες, ἐπιστάσης τῆς ὥρας, ἠρνήθησαν νὰ πολεμήσωσι κατὰ τῶν ὁμοεθνῶν καὶ συναδέλφων των καὶ ἐν τῇ μάχῃ ἐγκατέλιπον αὐτὸν ἑνωθέντες μετ' ἐκείνων. Ἀλλὰ καὶ οἱ Καταλανοὶ δὲν ἔμειναν ἄπρακτοι, ἀλλὰ διὰ Τούρκων καὶ ἐγχωρίων συμμάχων ἐκ τῶν Ἑλλήνων τῆς Θεσσαλίας ηὔξησαν τὴν δύναμίν των μέχρι 3,500 ἱππέων καὶ 4,500 πεζῶν, οὐχ ἧττον πάντοτε ἦσαν εἷς πρὸς δύο ὡς πρὸς τοὺς ἐναντίους καὶ ἐνόησαν ὅτι μόνον στρατήγημά τι ἠδύνατο νὰ τοὺς σώσῃ, καθόσον

[1] Ἴδε περὶ αὐτῶν Κ. Παπαῤῥηγοπούλου ἑλλ. ἱστορ. τόμ. Δ', σ. 512, 564.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μάλιστα καὶ οἱ συμμαχοῦντες αὐτοῖς Τοῦρκοι καὶ Τουρκόπουλοι, πονηρῶς φερόμενοι, παρηκολούθουν μὲν αὐτούς, ἀλλ' ἀπεχωρισμένοι καὶ καιροφυλακτοῦντες νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τοῦ ὑπερισχύσοντος.

Ἐξεκίνησαν λοιπὸν τολμηροὶ ἐπὶ τὰς Θήβας, ὠχυρώθησαν ἐν Βοιωτίᾳ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Κηφισσοῦ παρὰ τὰς καταβόθρας τῆς Κωπαΐδος μεταβαλόντες ἐπιτηδείως διὰ τῶν ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ ὁλόκληρον τὴν περὶ τὸ στρατόπεδόν των χώραν εἰς ἕλος βαθὺ καὶ ἀδιάβατον, ἀλλ' ἀόρατον τοῖς πολεμίοις καὶ ἐκεῖ ἀνέμενον ἀτάραχοι τὸν πολέμιον. Κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 1311 ἐξεκίνησε καὶ ὁ Οὐάλτερος κατ' αὐτῶν ἐκ Θηβῶν πλήρης πεποιθήσεως μετὰ τοῦ ἐκλεκτοῦ καὶ πολυαρίθμου στρατοῦ του, φθὰς δὲ ἐνώπιον τοῦ στρατοπέδου των τὴν 15ην Μαρτίου παρέταξεν ἀμέσως τὸν στρατὸν ὡς εἰς μάχην ἐξ ἐφόδου. Τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν ἀπετέλουν οἱ ἐκλεκτοὶ ἐκεῖνοι 700 ἱππόται, προπορευομένου αὐτῶν αὐτοῦ τοῦ δουκὸς ἔχοντος παρ' αὐτῷ τὴν σημαίαν τῶν Βριεννίων, τὴν φέρουσαν ὡς σύμβολον χρυσοῦν λέοντα ἐπὶ ἀστερόεντος κυανοῦ οὐρανοῦ, οἱ δὲ πολέμιοι ἵσταντο ἀκίνητοι ἐν τάξει ἀναμένοντες ἀταράχως τὴν προσβολήν. Ἡ ἔφοδος ἤρξατο ταχέως καὶ οἱ περὶ τὸν Οὐάλτερον ἀγέρωχοι ἱππόται ὥρμησαν ἀκράτητοι, μεθ' οὗ πολὺ ὅμως περιέπεσαν ἄνευ ἐλπίδος διεξόδου καὶ σωτηρίας εἰς τὰ κεκρυμμένα ἕλη, ἔνθα ἵπποι καὶ ἀναβάται φύρδην μίγδην περιεπλάκησαν, οἱ δὲ Καταλανοί, οἵτινες ἕως τότε περιωρίζοντο μόνον εἰς τὸ νὰ ῥίπτωσι μακρόθεν βέλη κατὰ τῶν ἐπερχομένων, βλέποντες τὴν σύγχυσιν, ἐπετέθησαν διὰ τῆς σπάθης καὶ τῆς λόγχης κατ' αὐτῶν καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατέσφαξαν τοὺς πλείστους· ὁ γενναῖος Οὐάλτερος πληγωθεὶς καιρίως ἔπεσε παρὰ τὴν καταπατηθεῖσαν σημαίαν του, σὺν αὐτῷ δὲ καὶ οἱ πλεῖστοι καὶ κράτιστοι τῶν συμμάχων του ἱπποτῶν καὶ δυναστῶν Ἑλλάδος, Πελοποννήσου καὶ τῶν νήσων· μόνοι ὁ ἐξ Οὐηρῶνος Βονιφάτιος, ὁ φίλος ἐκεῖνος καὶ πιστὸς τοῦ πρώην δουκός, καὶ ὁ Ῥογέρος Δεσλώρ, ὁ ἄλλοτε προσκαλέσας τοὺς Καταλανοὺς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Οὐαλτέρου, δὲν ἐφονεύθησαν, ἀλλὰ περιῆλθον αἰχμάλωτοι εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς καὶ τὸν φόνον τοῦ Οὐαλτέρου ἡ νίκη τῶν Καταλανῶν ἀπέβη εὔκολος καὶ γενική. Οἱ καιροφυλακτοῦντες Τοῦρκοι, ἰδόντες τὴν πλάστιγγα κλίνουσιν ὑπὲρ τῶν Καταλανῶν, ἀνεμίχθησαν εἰς τὴν μάχην ὑπὲρ τῶν τελευταίων καὶ ἀνευρόντες τὸν νεκρὸν τοῦ Οὐαλτέρου ἀπέκοψαν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν καὶ περιέσυρον ἐν θριάμβῳ τὸν κορμόν.

Ἡ ἐκ Chatillon τῆς Γαλλίας σύζυγος τοῦ ἀτυχοῦς δουκὸς μαθοῦσα τὴν ἀτυχίαν τοῦ ἀνδρός της καὶ βλέπουσα ὅτι ἀπώλετο δι' αὐτὴν πᾶσα ἐλπίς, ἔφυγεν ἐξ Ἀθηνῶν μετὰ τοῦ βρέφους υἱοῦ της, Οὐαλτέρου καὶ αὐτοῦ καλουμένου, εἰς Ἰταλίαν, καὶ οὕτως οἱ πλάνητες ἐκεῖνοι καὶ λῃστρικοὶ τυχοδιῶκται ἀπέβησαν διὰ μιᾶς ἀνενόχλητοι κύριοι τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν[1].

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Οὐαλτέρου ἐξέλιπε καὶ ἡ

[1] Τὴν περὶ Κηφισσὸν μάχην περιγράφουσιν ὁ Νικηφ. Γρηγορᾶς 7, 7, τόμ. Β', σ. 251 ἐπ.· ὁ Θεόδουλος, Β', σ. 194, καὶ ὁ Χαλκοκονδύλης Α', σ. 19—20, ἐκδόσεων Βόννης, ὁλόκληρον δὲ τὴν ἱστορίαν ταύτην ὁ Hopf, σ. 389 ἐπ. πρβ. καὶ Κ. Παπαρρηγοπούλου ἑλλ. ἱστορ. τόμ. Ε', σ. 203 ἐπ. 216 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σειρὰ τῶν ἐκ γαλλικῆς καταγωγῆς ἡγεμόνων τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Οὐάλτερος ἀπεβίωσεν ἐν τῇ μεγίστῃ ἀκμῇ τῆς ἰσχύος του, διότι ἦν ὁ πράγματι ἀνώτατος κυρίαρχος ὁλοκλήρου τῆς Πελοποννήσου, Ἑλλάδος, Εὐβοίας καὶ τοῦ πλείστου τοῦ Θεσσαλικοῦ κράτους καὶ διέθετε στρατὸν ἐκ 15 καὶ ἐπέκεινα χιλιάδων, ὧν οἱ ἡμίσεις ἱππεῖς. Ἂν ὅμως ἡ μεγάλη αὔτη τοῦ Οὐαλτέρου καὶ τοῦ προκατόχου του ἰσχὺς συνέτεινεν ἀναλόγως πρὸς εὐδαιμονίαν καὶ τῆς ἀτυχοῦς τῶν Ἀθηνῶν πόλεως καὶ τοῦ ἀττικοῦ λαοῦ ἢ μόνον συνέτεινεν εἰς αὔξησιν τῶν πιέσεων τῶν ἀτυχῶν αὐτῆς κατοίκων, δὲν εἶνε σαφῶς γνωστόν, ἀλλ' ἂν μὴ ἦνε ἀληθὲς τὸ δεύτερον, οὔτε ὅμως τὸ πρῶτον εἶνε πιθανόν. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι οἱ Γάλλοι δυνάσται τῆς Ἀττικῆς παραβαλλόμενοι πρὸς τοὺς διαδεχθέντας αὐτοὺς Καταλανοὺς ὑπῆρξαν λίαν πρᾷοι καὶ μετριοπαθεῖς καὶ ἡ ἐποχὴ αὐτῶν ἐκ τῶν καλλιτέρων τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας, οὐχ ἧττον ὅμως ἡ κατάστασις τοῦ λαοῦ τῆς Ἀττικῆς, καὶ καθόλου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὑπὸ τοὺς Φράγκους, δὲν ἦτο ἀξιόζηλος, ἀλλ' οἰκτρά. Εἴδομεν ἀνωτέρω ὅτι ἐσχάτως εἶχον παύσει νὰ διατελῶσιν οἱ ἰθαγενεῖς κάτοικοι ἐν ὅλως παθητικῇ θέσει, διότι οἱ δοῦκες ἤρξαντο νὰ στρατολογῶσι καὶ ἐξ αὐτῶν. Ἐπίσης εἴδομεν ὅτι ἐπὶ Ἰωάννου Α' Δελαρόση ἡ ἐμπορικὴ κίνησις καθ' ὅλον τε τὸ δουκάτον καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις εἶχεν ἀναζωογονηθῇ. Ἀλλὰ τί ὠφέλει τοὺς Ἕλληνας ἰθαγενεῖς ἡ στρατολογία αὕτη, ἀφοῦ ὑπὲρ ξένων καὶ δεσποτῶν ἐμάχοντο; Ὥστε διὰ τὴν τότε τοὐλάχιστον ἐποχὴν ἡ στρατολογία τῶν ἰθαγενῶν συνέτεινε μόνον πρὸς αὔξησιν τῶν δεινῶν των καὶ χειροτέρευσιν τῆς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ ἄλλως οἰκτρᾶς θέσεώς των, ὅπως καὶ ἡ αὔξησις τοῦ ἐμπορίου καὶ ἡ βελτίωσις τῆς γεωργίας συνέτεινον μόνον πρὸς πλουτισμὸν τοῦ δουκὸς καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχόντων των. Ὥστε ὅσον ἠπία καὶ ἂν ἦτο ἡ διαγωγὴ τῶν Γάλλων δουκῶν, ἡ κατάστασις τῶν Ἀθηνῶν ὑπ' αὐτοὺς δὲν ἦτο ἀξιοζήλευτος. Καὶ ὅμως ἡ κατάστασις αὕτη ἦτο μυριάκις προτιμοτέρα τῆς ἐπὶ τῆς καταλανοκρατίας ἐπικρατησάσης ἐν τῇ ἀτυχεῖ τῆς Ἀττικῆς χώρᾳ, ὡς ἐν τοῖς ἑξῆς θέλομεν ἰδεῖ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΥΠΟ ΤΟΥΣ ΚΑΤΑΛΑΝΟΥΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΝ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΤΗΣ ΣΙΚΕΛΙΑΣ, 1311—1387

Μετὰ τὴν παρὰ τὸν Κηφισσὸν τῆς Βοιωτίας ἀνέλπιστον καὶ ἀποτελεσματικὴν νίκην τῆς 15ης Μαρτίου 1311 οἱ Καταλανοὶ ἐτράπησαν εὐθὺς ἐπὶ τὴν κυρίευσιν καὶ κατοχὴν τῆς χώρας τοῦ πολεμίου των Οὐαλτέρου. Κατὰ πρῶτον διηυθύνθησαν ἐπὶ τὴν ὀχυρὰν Λεβαδείαν, ἧς οἱ κάτοικοι προθύμως ἠνέῳξαν αὐτοῖς τὰς πύλας, διὸ εἰς ἀνταμοιβὴν ἀνυψώθησαν εἰς ὃν καὶ οἱ κατακτηταὶ βαθμόν, λαβόντες τὸ δικαίωμα νὰ συνάπτωσι καὶ γάμους μετὰ Λατίνων, ἐνῷ ἄλλως οὐδενὶ Λατίνῳ ἐπετρέπετο ἐπὶ τῆς καταλανοκρατίας νὰ νυμφευθῇ Ἑλληνίδα καὶ τἀνάπαλιν, διότι ἐφηρμόσθησαν ὑπ' αὐτῶν ἐν τῇ χώρᾳ τὰ Συνήθια τῆς πόλεως Βαρκελώνης[1]. Μετὰ δὲ τοῦτο κατέσχον ἄνευ τινὸς δυσκολίας καὶ τὰς ἀκροπόλεις τῶν Θηβῶν καὶ τῶν Ἀθηνῶν, ἐπομένως καὶ ὅλην τὴν ἐντεῦθεν τοῦ ἰσθμοῦ εἰς τὸ δουκάτον Ἀθηνῶν ἀνήκουσαν χώραν, καὶ ἀπεφάσισαν ν' ἀποκατασταθῶσιν ὡς κυρίαρχοι ἐν τῇ χώρᾳ διανεμόμενοι αὐτὴν πρὸς ἀλλήλους· ἐπρότειναν δὲ καὶ

[1] Ἴδε Hopf σ. 392 κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἐν Παλέρμῳ ἀρχείων, ἐξ ὧν ἠρύσθη ὁλόκληρον τὴν ἱστορίαν τῆς καταλανοκρατίας ἐν Ἀθήναις.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἰς τοὺς συμμάχους αὐτῶν Τούρκους ν' ἀποκατασθῶσιν ἐν τῷ δουκάτῳ, οὗτοι ὅμως εὐτυχῶς δὲν ἐδέχθησαν, ἀλλὰ παραλαβόντες ὡς μερίδιον τῆς λείας τὰ ὅπλα καὶ τοὺς ἵππους τῶν ἐν τῇ παρὰ Κηφισσὸν μάχῃ πεσόντων ἀνεχώρησαν κατ' αὐτὸ τὸ ἔτος **1311** ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Χαλίλ πρὸς βορρᾶν δῃοῦντες καὶ λεηλατοῦντες, ὡς συνείθιζον, μέχρις οὗ ἐν ἔτει **1313** οἱ βυζαντινοὶ κατέστρεψαν αὐτοὺς ὁλοτελῶς βοηθείᾳ τῶν Γενουαίων. Ἔμειναν λοιπὸν οἱ Καταλανοὶ μόνοι κύριοι τῆς παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα κτηθείσης χώρας· πρὸς ἐξασφάλισιν ὅμως τῶν κτήσεών των τούτων ἐθεώρησαν ἀναγκαῖον, ἐπειδὴ ὁ ἐχθρικῶς πρὸς αὐτοὺς διακείμενος ἐνετικὸς στόλος ἐστάθμευεν ὑπὸ τὸν Μοροζίνην παρὰ τὴν Χαλκίδα, ἐνῷ συγχρόνως οἱ ἀπόγονοι τῶν πρώην δουκῶν ἤρξαντο κινεῖσθαι πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ δουκάτου, νὰ τεθῶσιν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τινός, δὲν ἔκριναν ὅμως ὀρθὸν νὰ προσφέρωσι τὴν ἀρχηγίαν ταύτην εἴς τινα ἐξ ἑαυτῶν, ἀλλ' ἀπετάθησαν πρὸς τοὺς δύο αἰχμαλώτους των. Κατὰ πρῶτον λοιπὸν προσήνεγκον τὴν ἀρχηγίαν εἰς τὸν ἡγεμόνα Καρύστου Βονιφάτιον τὸν ἐξ Οὐηρῶνος, τούτου δ' ἀποποιηθέντος, τῷ ἑτέρῳ ἐπισήμῳ αἰχμαλώτῳ Δεσλώρ, ὅστις ἀπεδέξατο τὴν πρότασιν καὶ ἀνηγορεύθη προσωρινὸς διοικητὴς τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν (**1311**), συγχρόνως δ' ἐνυμφεύθη καὶ τὴν χήραν τοῦ πεσόντος ἄρχοντος Σαλώνων Θωμᾶ Γ' Στρομογκούρ, δι' ἧς, ἀτέκνου οὔσης, ἔλαβεν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν του καὶ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Σαλώνων μετὰ ἀξιολόγου μέρους τῆς Φωκίδος. Τὸ παράδειγμα τοῦ Ῥογέρου Δεσλώρ ἐμιμήθησαν καὶ οἱ Καταλανοί, οἵτινες ἐνυμφεύθησαν τὰς χήρας καὶ θυ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γατέρας τῶν πεσόντων Φράγκων ἱπποτῶν καὶ ἀρχόντων, διενείμαντο πρὸς ἀλλήλους τὰ φέουδα ἐκείνων καὶ οὕτως ἔλαβον κατὰ πάντα τῶν πρώην τῆς χώρας κυρίων τὴν θέσιν.

Οὕτω λοιπὸν ἐξέλιπεν ὁ γαλλικὸς ἱπποτισμὸς ἐν Ἑλλάδι καὶ κατὰ τὸν Ἰωάννην Βιλλάνην[1] «ἐδηώθη καὶ «κατεγράφη ὑπὸ τῶν ἀτάκτων Καταλανῶν ἡ χαρὰ τῶν «Λατίνων, χώρα ἀκμαία καὶ πλουσία ὑπὲρ πᾶσαν ἄλ«λην,» ἐπὶ δὲ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς ἔστησαν τὰς κατοικίας των οἱ Καταλανοί, οἵτινες προσηνέχθησαν οὕτω βιαίως καὶ βαρβάρως ἐν τῇ ἀτυχεῖ χώρᾳ, ὥστε ἡ ὀνομασία «Κατιλάνος» καὶ σήμερον ἔτι ἔχει χειρίστην σημασίαν παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις. Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν μέχρι τοῦδε Γάλλων δυναστῶν οἱ τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας κάτοικοι δὲν εἶχον αἰσθανθῆ πολὺ τὸ βάρος τῆς ξενοκρατίας, ἐνῷ ἀπὸ τοῦ **1311** ἤρξατο ἐποχὴ συμφορῶν καὶ ὀδυνῶν ὑπὸ τὴν βιαίαν καὶ ἀπόλυτον στρατοκρατίαν τῶν βαρβάρων καὶ λῃστρικῶν Καταλανῶν, τὸ πᾶν δ' ἐξεβαρβαρώθη καὶ ἐξηχρειώθη. «Ἀθη«ναῖοί γε μὴν καὶ Θηβαῖοι καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν Πέ«λοπος, τὸ πάλαι ποιηταῖς τε καὶ συγγραφεῦσιν ἐν «πολλοῖς πολυθρύλλητα, τῆς παλαιᾶς εὐδαιμονίας «τὴν ἀγροικίαν ἠλλάξαντο· καὶ ἴδοις ἂν τοὺς πρὶν τῶν «μεγάλων Περσῶν βασιλέων γῆς βραχείας καὶ ἀντιπ«ρόπου τοῦ ὕδατος ἐκχωρῆσαι τῶν σφετέρων ἀμφι«σβητήσαντος, δουλείαν τὴν ἐσχάτην ὑφισταμένους[2],»

[1] Giov. Villani, 1, 51 ἔκδ. Dragomani, ἐν Φλωρεντίᾳ 1845, τόμ. Β', σ. 50.

[2] Ἐπιστολὴ Λεπανθρηνοῦ πρὸς Γρηγορᾶν ἐν τῇ ἐν Βόννῃ ἐκδόσει τοῦ τελευταίου. Τόμ. Α', σ. XCIV.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λέγει ὁ περιγράφων τὴν ἐποχὴν πρὸς τὸν Νικηφόρον Γρηγορᾶν Κύπριος Ἀθανάσιος Λεπανθρηνός. Τὴν θέσιν τῆς μέχρι τοῦδε ἀρκετὰ ἀνεκτῆς καί πως τακτικῆς καταστάσεως τῆς ξενοκρατίας κατέλαβεν ἤδη ἡ φρουδαλικὴ ἀναρχία οὐ μόνον ἐν τῷ δουκάτῳ Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ὑπολειπομένοις Φράγκοις ἡγεμόσι τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἡ ἀνήθικος καὶ ἀπεριόριστος στρατοκρατία ἦγε καὶ ἔφερε τὴν ἀτυχῆ χώραν, μέχρις ὅτου ὑπεχώρησαν εἰς τὸν χρυσὸν καὶ τὴν βίαν Γενουαίων καὶ Φλωρεντιανῶν. Καὶ τὴν μέχρι τοῦδε δ' ἐπίσημον τοῦ δουκάτου γλῶσσαν, τὴν γαλλικήν, ἀντικατέστησεν ἡ δημώδης καταλανικὴ διάλεκτος, ἐν ᾗ ἐγράφοντο πάντα τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα καὶ αἱ συνθῆκαι τῆς Ἑταιρείας[1].

Μετὰ τὴν ὡς ἀρχηγοῦ ἐκλογὴν τοῦ Δεσλὼρ καὶ τὴν ἀποκατάστασίν του ἐν τῷ δουκάτῳ Ἀθηνῶν οἱ τὴν Ἑταιρείαν ἀποτελοῦντες ἐνόησαν ὅτι, διὰ νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὰς ἐπιθέσεις τῶν πανταχόθεν πολεμίων, ἔπρεπε νὰ εὕρωσι καὶ ἰσχυράν τινα ἐξωτερικὴν ὑποστήριξιν, διὸ ἐξαπέστειλαν πρέσβεις πρὸς τὸν ἀρχαῖον αὐτῶν σύμμαχον, τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας Φριδερῖκον τὸν Ἀραγώνιον, παρακαλοῦντες αὐτὸν ν' ἀναλάβῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν καὶ προστασίαν τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν καὶ ν' ἀναγορεύσῃ δοῦκά τινα τῶν υἱῶν του, εἰς ὃν προθύμως ὑπέσχοντο ὑποταγὴν πάντες. Ὁ δὲ Φριδερῖκος, βλέπων παρ' ἐλπίδα περιερχομένην εἰς τὰς χεῖράς του τὴν μέχρι τοῦδε ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ ἀνέκαθεν πολεμίου οἴκου τῶν Ἀνδεγαυηνῶν διατελοῦσαν χώραν

[1] Ἴδε Hopf σ. 392, 393.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ταύτην, προθύμως ἀπεδέξατο τὴν πρότασιν καὶ ἀνηγόρευσε δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν τὸν εἰσέτι ἀνήλικον υἱόν του Μαμφρέδων τὸν Ἀραγωνικὸν (1312—1317) δευτερότοκον αὐτοῦ τυγχάνοντα· μέχρις ὅμως τῆς ἐνηλικιότητος αὐτοῦ διώρισε τοποτηρητήν του ἐν τῷ δουκάτῳ γενναῖόν τινα καὶ ῥέκτην Ἱσπανὸν ἱππότην, τὸν Βερεγγὰρ Ἐστανιόλ, ὅστις καὶ ἀφικόμενος εἰς Ἀθήνας ἐν ἔτει 1312 μετὰ τῶν πρέσβεων τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ πέντε σικελικῶν γαλερῶν, παρέλαβε τὴν διοίκησιν τοῦ δουκάτου παρὰ τοῦ Ῥογιέρου Δεσλὼρ καὶ ἐδέξατο παρὰ τῶν ἀποτελούντων τὴν Ἑταιρείαν τὸν ὅρκον τῆς πίστεως καὶ ὑποταγῆς. Ἔκτοτε ὁ Δεσλὼρ παρέμεινε μόνον ὡς ἄρχων τῶν Σαλώνων ἐν τῇ Ἑταιρείᾳ. Κατὰ τὴν μέχρι τοῦ 1316 τετραετῆ διοίκησίν του ὁ Ἐστανιόλ ἐτήρησε μετὰ πολλῆς δεξιότητος τὴν θέσιν του, εἰ καὶ καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦτο ἡ Ἑταιρεία δὲν ἔπαυσε ν' ἀγωνίζηται πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν διαφόρων ἐπαπειλούντων αὐτὴν κινδύνων ἐκ μέρους τῶν Ἀγγέλων τῆς Ἠπείρου, τοῦ μαρκίωνος Βοδονίτζης, τῶν Μωραϊτῶν δυναστῶν, τῶν Παλαιολόγων, τῶν ἐν Εὐβοίᾳ Ἐνετῶν καὶ τέλος τῶν ἐκδιωχθέντων Βριεννίων, οἵτινες τελευταῖον οὐδὲν μέσον ἀφῆκαν ἀδοκίμαστον πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἀπολεσθείσης ἀρχῆς των ἐν Ἀθήναις. Καὶ ὅμως ὁ Ἐστανιόλ ἐγνώριζε τοσοῦτον ἐπιτηδείως νὰ πολιτεύηται, ὥστε ἡ Ἑταιρεία οὐ μόνον τὴν κατοχὴν τοῦ δουκάτου διετήρησεν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν αὐτοῦ ἀλώβητον, ἀλλὰ καὶ ἐξέτεινε μετ' ὀλίγον τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς μέχρι Θεσσαλίας[1].

[1] Hopf σ. 410 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ χήρα τοῦ πρώην δουκὸς Οὐαλτέρου Ἰωάννα Σατιλλὼν (Chatillon), δούκισσα τῶν Ἀθηνῶν, φυγοῦσα ἐξ Ἀθηνῶν μετὰ τὴν ἀτυχῆ ἐκείνην παρὰ τὴν Κωπαΐδα μάχην καὶ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της, κατέφυγε μετὰ τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ της Οὐαλτέρου τοῦ Β' (1311—1356) καὶ τῆς θυγατρός της Ἰσαβέλλας κατὰ πρῶτον πρὸς τὸν τότε βασιλέα τῆς Νεαπόλεως Ῥοβέρτον καὶ τὸν πρίγκιπα τοῦ Τάραντος Φίλιππον παρακαλοῦσα αὐτοὺς ν' ἀνακτήσωσι διὰ τὸν νεαρὸν δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν, εἰς ὃν μόνον ἡ Ἀργολὶς εἶχεν ἐναπομείνει, καὶ τὸ ἀπολεσθὲν δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν. Συγχρόνως δ' ἀπετάθη καὶ πρὸς τὸν Πάππαν Κλήμεντα τὸν Ε', ἐπικαλουμένη τὴν προστασίαν καὶ μεσιτείαν αὐτοῦ, ὁ δὲ πατὴρ αὐτῆς, ὅστις διῴκει τὴν κομητίαν Βριέννης ἐν Γαλλίᾳ, συνῆγεν ἐκεῖ πρὸς τοῦτο μισθοφόρους. Ἤδη κατὰ Μάρτιον τοῦ 1312 ἐξαπέστειλεν ἡ Ἰωάννα ἐκ Νεαπόλεως εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Γουλιέλμον Ὑσὲζ (Usez) μετὰ 60 ἱππέων, πεζοῦ στρατοῦ καὶ τροφῶν πρὸς ἐφοδίασιν καὶ ὑπεράσπισιν τοῦ Ναυπλίου καὶ τοῦ Ἄργους κατὰ τῶν ἀξιώσεων καὶ ἐπιθέσεων τοῦ Ἐσταγιόλ, ἐν Ἀττικῇ ὅμως ὁ Ὑσὲζ οὐδὲν ἐπεχείρησε κατὰ τῶν σφετεριστῶν Καταλανῶν. Ὁ δὲ Πάππας ἐκήρυξε καὶ σταυροφορίαν κατὰ τῶν ἀσεβῶν τούτων Ἱσπανῶν, πᾶσαι ὅμως αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ τε καὶ τῆς Ἰωάννης καὶ Οὐαλτέρου τοῦ Β', ἃς ἐπανειλημμένως πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ δουκάτου ἔκαμον, ἀπέτυχον, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἐντελῶς.

Ἐν τούτοις οὐδ' ὁ Ἐσταγιόλ ἔμεινεν ἀργός, ἀλλὰ παντὶ σθένει κατεγίνετο οὐ μόνον νὰ ἐξασφαλίσῃ, ἀλλὰ καὶ ν' αὐξήσῃ τὴν δύναμιν καὶ περιοχὴν τοῦ δουκάτου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀθηνῶν. Ὁ τῆς Καρύστου ἄρχων Βονιφάτιος ὁ ἐξ Οὐηρῶνος εἶχε συνενοηθῆ μετὰ τῆς Ἑταιρείας, ἵνα τῇ συνδρομῇ ταύτης ἀποσείσῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαίας ἐπὶ τῆς νήσου Εὐβοίας καὶ ἑνώσῃ τὴν νῆσον μὲ τὰς ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας κατεχομένας χώρας· ἀλλ' ἡ Ἐνετία, ἥτις ἐπίσης κατεῖχε τὸ πλεῖστον τῆς νήσου, εἶχεν ἐξοπλισθῆ, ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν κατάληψιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Καταλανῶν, ὅθεν ἐξερράγη μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς Ἐνετίας πόλεμος πολυετὴς καὶ αἱματηρός, ὅστις οὐδόλως ἔπαυσε καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἀρχῆς τοῦ Ἐστανιόλ. Ὡς ὁρμητήρια ἐχρησίμευον τῇ Ἑταιρείᾳ κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον ἡ ὀχυρὰ τῶν Ἀθηνῶν Ἀκρόπολις καὶ ὁ λιμὴν τοῦ Πειραιῶς[1]. Ἀλλ' ὁ Ἐστανιόλ ἀπεβίωσεν ἐν ἔτει 1316 καὶ τὴν διοίκησιν τοῦ δουκάτου ἀνέλαβεν ἐπὶ ἓν ἔτος εἷς τῶν ἀνωτάτων ἐν αὐτῷ ἀξιωματικῶν, ὁ Γουλιέλμος Θωμᾶς (1316—1317), μέχρις ὅτου ὁ βασιλεὺς τῆς Σικελίας ἐξαπέστειλε τοποτηρητὴν τοῦ εἰσέτι ἀνηλίκου δουκὸς Μαμφρέδου τὸν πρεσβύτερον υἱόν του Ἀλφόνσον Φαδρῖκον τὸν Ἀραγώνιον (Alfons Fadrique de Aragon). Ἡ ἄφιξις τοῦ πολεμικοῦ τούτου βασιλόπαιδος ἐνεψύχωσε μεγάλως τὴν Ἑταιρείαν καὶ ἀνεζωπύρωσε τὰ πρώην τολμηρὰ καὶ ἡρωϊκὰ τῶν Καταλανῶν κατορθώματα, καθόσον μάλιστα ὁ Ἀλφόνσος ἀμέσως ἐδήλωσεν ὅτι ἐσκόπει ν' ἀποκατασταθῇ διαρκῶς ἐν τῷ δουκάτῳ (1317—1330). Τὸ πρῶτον αὐτοῦ πρὸς τοῦτο βῆμα ἦν ὁ γάμος του μετὰ τῆς δεκαεξαετοῦς θυγατρὸς Βονιφατίου τοῦ ἐξ Οὐηρῶνος Μαρίας

[1] Hopf σ. 411 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λαβόντος ὡς προῖκα τὴν Κάρυστον, τὴν Αἴγιναν καὶ 13 πύργους, οὓς ὁ Βονιφάτιος κατεῖχεν ἐντὸς τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ λαβὼν αὐτοὺς ὡς δῶρον παρὰ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Γουίδωνος Β΄ Δελαρόσου, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Βονιφατίου Θωμάζος ἀπεκλείσθη τῆς κληρονομίας ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Ὅτε δὲ περὶ τὰ τέλη τοῦ 1317 ἀπεβίωσε καὶ ὁ φερώνυμος τῶν Ἀθηνῶν δοὺξ Μαμφρέδος, ὁ Ἀλφόνσος ἀπέκτησεν ἔτι μείζονα ἰσχὺν καὶ ἐλευθερίαν ἐνεργείας, διότι ὁ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Φριδερίκου ἀντ' ἐκείνου ἀναγορευθεὶς δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν τρίτος υἱός του Γουλιέλμος ἦν εἰσέτι παιδάριον (1317—1338), ὥστε ἐπὶ 13 ὅλα ἔτη διῴκει ὅλως ἀνεξάρτητος ὁ Ἀλφόνσος τὸ δουκάτον[1].

Εὐθὺς μετὰ τὸν γάμον του ὁ Ἀλφόνσος ἤρξατο ἐξοπλίζεσθαι, ὅπως συνδράμῃ τὸν πενθερόν του Βονιφάτιον πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ γνωστοῦ αὐτοῦ σχεδίου καὶ κατὰ τῶν Ἐνετῶν. Οὗτοι δὲ προϊδόντες τὰ μέλλοντα εἶχον ἀρχίσει νὰ ἐξοπλίζωνται ἤδη ἐν ἔτει 1316, ὅπως ἀποκρούσωσι τὴν ἐπίθεσιν τῶν «πειρατῶν» τούτων, ὡς τοὺς ἀπεκάλουν, καί, εἰ δυνατόν, ἐκδιώξωσιν αὐτοὺς ὁλοτελῶς ἐξ Ἑλλάδος, ἔνθα ἦσαν ἐχθροὶ πάντων τῶν λοιπῶν δυναστῶν τῆς χώρας. Κατὰ τὰς ἀρχὰς λοιπὸν τοῦ 1317 ἤρξαντο αἱ μεταξὺ Ἐνετῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Βονιφατίου καὶ τῶν συμμάχων αὐτοῦ Καταλανῶν ἀφ' ἑτέρου ἐχθροπραξίαι, ἐστενοχωρήθησαν ὅμως τοσοῦτον οἱ Ἐνετοὶ κατ' αὐτάς, ὥστε ἤδη κατὰ Μάρτιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὁ Ἐνετὸς βαΐλος Εὐβοίας Μιχαὴλ Μοροζίνης ἠναγκάσθη νὰ συν-

[1] Ὁρί σ. 413 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ομολογήσῃ πρὸς τοὺς ἐναντίους εἰρήνην ἢ μᾶλλον ἀνακωχὴν ὅπλων, δι' ἧς οἱ Καταλανοὶ κατέλαβον ἀμέσως τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου Χαλκίδα. Ἀλλ' ἡ ἑνετικὴ δημοκρατία, μὴ θέλουσα ν' ἀπολέσῃ τόσον εὐκόλως τὴν πολύτιμον νῆσον, ἠκύρωσε τὴν ὑπὸ Μοροζίνη συνομολογηθεῖσαν ἀνακωχὴν ὅπλων καὶ διώρισεν ἀντ' αὐτοῦ τοποτηρητὴν τὸν ἀνδρεῖον Φραγκίσκον Δάνδολον, ὅπως ἀνακτήσηται τὴν νῆσον. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τούτῳ ὁ Ἀλφόνσος, ἀποθανόντος τοῦ πενθεροῦ του Βονιφατίου τῆς Καρύστου, κατέλαβε κατὰ τὰ συμπεφωνημένα τὴν Κάρυστον καὶ τὰ Λάρμενα, τὰς κτήσεις ἐκείνου, καὶ ὑπέταξεν ἀκράτητος πάντοτε προβαίνων ὁλόκληρον τὴν νῆσον σχεδόν, ὥστε ἡ Ἑνετία ἠναγκάσθη ν' ἀποταθῇ πρὸς τὸν βασιλέα Φριδερῖκον παραπονουμένη διὰ τὴν διαγωγὴν τῶν περὶ τὸν Ἀλφόνσον καὶ πρὸς τὸν Πάππαν ἐπικαλουμένη αὐτοῦ τὴν μεσιτείαν καὶ ἐπέτυχον τῷ ὄντι νὰ διατάξῃ ὁ βασιλεὺς τὸν Ἀλφόνσον πάραυτα νὰ ἐκκενώσῃ καὶ παραδώσῃ τοῖς πρώην κυρίοις τὰς ὑπ' αὐτοῦ καταληφθείσας ἐν Εὐβοίᾳ χώρας, μάλιστα δὲ τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου Χαλκίδα. Ὁ Ἀλφόνσος ὅμως δὲν ἠθέλησε νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν διαταγὴν ταύτην τοῦ πατρός του καὶ οὕτως ἐξερράγη μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Φραγκίσκου Δανδόλου πόλεμος αἱματηρός, καθ' ὃν οἱ Καταλανοὶ ἐνικήθησαν ἐπανειλημμένως καὶ ὁ Ἀλφόνσος ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους, ἐγκαταλιπὼν τὴν λοιπὴν νῆσον ἐκτὸς τῆς Καρύστου καὶ τῶν Λαρμένων, ν' ἀποσυρθῇ εἰς τὴν Ἀττικήν, οἱ δ' Ἑνετοὶ κατέλαβον πάλιν ὁλόκληρον τὴν λοιπὴν νῆσον καὶ αὐτὰς τὰς πρώην κτήσεις τῶν Λομβαρδῶν καὶ παρεσκευάζοντο νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν κα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοχὴν αὐτῆς. Τότε ἔστρεψεν ὁ ἐπιχειρηματίας καὶ ἀνήσυχος Ἀλφόνσος ἀλλαχόσε τὰ βλέμματά του πρὸς κατάκτησιν χώρας. Ἐπωφελούμενος τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν Ἐνετῶν συνομολογηθεῖσαν εἰρήνην, ἐπετέθη κατὰ τῆς γειτονικῆς ἡγεμονίας τῆς Βοδονίτζης, κατέλαβε τὴν χώραν καὶ αἰχμαλωτίσας τὸν κόμητα αὐτῆς ἔπεμψεν αὐτὸν εἰς Σικελίαν πρὸς τὸν βασιλέα Φριδερῖκον, κατόπιν δ' ἐπετέθη καὶ κατὰ τῶν λειψάνων τῆς τῶν πρώην δουκῶν κυριαρχίας, κατὰ τοῦ Ἄργους δηλ. καὶ τοῦ Ναυπλίου, ἅτινα κατείχοντο ὑπὸ ἀντιπροσώπου τοῦ ἐκπτώτου δουκὸς Οὐαλτέρου τοῦ Β', ταχέως ὅμως ἀπεχώρησεν ἐκεῖθεν ἄπρακτος διά τε τὴν ἰσχυρὰν ἀντίστασιν, ἣν αὐτόθι εὗρε, καὶ διότι ἦτο ἠναγκασμένος νὰ φέρῃ πρῶτον εἰς πέρας τὰς πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς διαφοράς του. Ὁ βασιλεὺς δηλ. τῆς Νεαπόλεως Ῥοβέρτος, ὁ πρίγκιψ τοῦ Τάραντος Φίλιππος καὶ ὁ τοποτηρητὴς τοῦ πριγκιπάτου Ἀχαΐας Ἰωάννης εἶχον μηνύσει κατὰ Μάρτιον τοῦ 1318 εἰς τὴν Ἐνετίαν ὅτι ἦτο τέλος καιρὸς νὰ ἐξολοθρευθῇ ἡ ταραχοποιὸς καὶ ληστρικὴ τῶν Καταλανῶν συμμορία, ὅτι ὁ Πάππας ἦτο πρόθυμος νὰ ἐκδώσῃ κατ' αὐτῶν ἀφορισμὸν καὶ ὅτι ἔπρεπε καὶ ἡ Ἐνετία νὰ συνδράμῃ εἰς τὴν ἐξολόθρευσιν τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, αὕτη ὅμως, προϊδοῦσα ὅτι ὁλόκληρον τὸ βάρος ἑνὸς τοιούτου πολέμου ἤθελε πέσει εἰς αὐτήν, ἠρνήθη νὰ μετάσχῃ τοιαύτης συμμαχίας καὶ διεκήρυξεν ὅτι θέλει φροντίσει μόνη περὶ τῶν συμφερόντων της. Συγχρόνως ἀφίκοντο εἰς Ἐνετίαν καὶ πρέσβεις τῆς ἐκπτώτου δουκίσσης Ἰωάννης Σατιλλῶν καὶ ἐξῃτήσαντο παρὰ τῆς δημοκρατίας ὑπὲρ τοῦ νεαροῦ δουκὸς Οὐαλτέρου τοῦ Β' πίστωσιν 40,000 χρυ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σῶν φλωρινίων καὶ φορτηγὰ πλοῖα πρὸς μεταφορὰν 400—500 ἱππέων καὶ 1000—1500 πεζῶν, ἵνα, ἀποβιβασθέντες εἴτε εἰς Εὔβοιαν εἴτε εἰς Ἀργολίδα, ἀνακτήσωνται τὸ δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν, ἀντὶ δὲ τῆς ἐπικουρίας ταύτης ὑπέσχοντο τοῖς Ἐνετοῖς ἀτέλειαν ἐν τῷ δουκάτῳ Ἀθηνῶν, ἐπικουρίαν κατὰ τοῦ Ἀλφόνσου καὶ παραχώρησιν ὁλοκλήρου τῆς νήσου Εὐβοίας εἰς τὴν ἐνετικὴν δημοκρατίαν[1]· ἀλλὰ καὶ ταύτας τὰς προτάσεις ἀπεποιήθη νὰ δεχθῇ ἡ ἐνετικὴ κυβέρνησις ἀρκουμένη εἰς τὴν κατορθωθεῖσαν κατοχὴν τοῦ πλείστου τῆς νήσου καὶ ὀχυρουμένη ἐν αὐτῇ ἐφ' ὅσον διήρκει ἡ πρὸς τὸν Ἀλφόνσον ἀνακωχή. Καὶ ὁ Πάππας Ἰωάννης ΚΒ' εἰς μάτην ἔπεμψεν εἰς Ἐνετίαν παραινετικὸν καὶ σφοδρὸν ἔγγραφον λέγων ὅτι δὲν ἔπρεπε πλέον ν' ἀνέχηταί τις τοὺς Καταλανούς, «τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπωλείας, τὸ ἔκβρασμα τῆς ἀνθρωπότητος» δηοῦντας μὲν καὶ λεηλατοῦντας ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον, συμμαχοῦντας δὲ μετὰ τῶν ἀπίστων Τούρκων καὶ τῶν αἱρετικῶν Ἑλλήνων πρὸς βλάβην τῶν εὐσεβῶν Φράγκων ἀρχόντων τῆς χώρας, ἡ Ἐνετία καὶ πάλιν ἐδίσταζεν, ἀλλ' ὁ τῆς Εὐβοίας τοποτηρητὴς Δάνδολος εἶχεν ἤδη ἀνανεώσει τὰς πρὸς τοὺς Καταλανοὺς ἐχθροπραξίας, διότι πλοῖα τῆς Ἑταιρείας εἶχον συλλάβει καὶ ληστεύσει ἐσχάτως ἐνετικά τινα πλοῖα, ὁ δ' Ἀλφόνσος, ὢν καλῶς ἐν Ἀθήναις ὠχυρωμένος, ἠρνεῖτο νὰ δώσῃ ἱκανοποίησιν καὶ ἀποζημίωσιν. Μαθὼν λοιπὸν ὁ Δάνδολος ὅτι ἐν Πειραιεῖ παρεσκευάζετο ναῦς τις πρὸς μεταφορὰν πρέσβεων τοῦ Ἀλφόνσου

[1] Hopf σ. 414.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορα, ὅπως ζητήσωσι τὴν συμμαχίαν αὐτοῦ, καὶ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ὅπως συλλέξωσιν αὐτόθι 1000—1500 μισθοφόρους Τούρκους διὰ τὴν Ἑταιρείαν, διέταξεν ἀμέσως ἕνα τῶν ὑπ' αὐτὸν πλοιάρχων νὰ καραδοκῇ καὶ νὰ συλλάβῃ τὸ πλοῖον ἐκεῖνο. Οὗτος δὲ πληροφορηθεὶς ὅτι τὰ πρὸ μικροῦ λεηλατήσαντα καταλανικὰ πλοῖα ἦσαν ἐλλιμενισμένα παρὰ τὸ Ταλάνδι (τὴν Ἀταλάντην βεβαίως) καὶ ὅτι τὰ πληρώματα αὐτῶν εἶχον ἀποβιβασθῇ, διέταξε πάραυτα νὰ πυρποληθῶσι τὰ σκάφη, ὅπερ ὅμως μόνον τὰ δύο ἔπαθον, τοῦ τρίτου διαφυγόντος τὸν κίνδυνον. Μόλις ὅμως ἐπληροφορήθη τοῦτο ὁ Ἀλφόνσος καὶ ἀπηγόρευσεν αὐστηρότατα τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῦ πᾶσαν πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς ἐπιμιξίαν καὶ συναλλαγήν, ἵνα βλάψῃ τῶν τελευταίων τὰ συμφέροντα. Συγχρόνως δ' ἀφίκετο εἰς Εὔβοιαν ἀγγελία τοῦ ἐν Κρήτῃ Ἐνετοῦ διοικητοῦ, ὅτι ὁ Ἀλφόνσος εἶχεν ἐξαποστείλει δύο γαλέρας πρὸς παραλαβὴν Τούρκων μισθοφόρων καὶ ὅτι οὗτοι οὐ μόνον ἐδέξαντο τὴν πρόσκλησιν, ἀλλὰ καὶ πάραυτα ἐξέπλευσαν μετὰ 24 πειρατικῶν πλοίων, ὅπως ἀνακτήσωνται ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν Εὔβοιαν. Ἐνῷ δ' οὗτοι κατέπλεον εἰς Πειραιᾶ, ὁ Ἀλφόνσος εἶχεν ἐκπλεύσει, ὅπως τιμωρήσῃ καὶ ταπεινώσῃ τὸν παλαιὸν ἐχθρόν του Γουλιέλμον Σανοῦτον, δοῦκα τῆς Νάξου· ἐπετέθη λοιπὸν κατὰ τῆς Μήλου, ἐλεηλάτησεν αὐτὴν καὶ μετὰ πολλῆς λείας καὶ αἰχμαλώτων ἐπανέκαμψεν εἰς τὰ ἴδια, ὅθεν παρεσκευάζετο νὰ ἐπιτεθῇ μετὰ τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Ἐνετῶν. Ἐπὶ τέλους ὅμως, πρὶν ἔτι κηρυχθῇ ἐκ νέου ἐπισήμως ὁ πόλεμος, ὁ βασιλεὺς Φριδερῖκος καὶ ἡ Ἐνετικὴ δημο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κρατία συνωμολόγησαν ἑτέραν ἀνακωχὴν ὅπλων μέχρι τῆς πρώτης Ἀπριλίου 1319, ἣν ὁ Ἀλφόνσος τοσούτῳ εὐχαριστότερον ἐδέξατο, ὅσῳ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐσκόπει νὰ στραφῇ κατὰ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Ἑλλήνων, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὰ νῶτά του διὰ μελλούσας ἐπιχειρήσεις. Ἐκ τῶν ἐν τῇ συνθήκῃ ταύτῃ πρὸς ἐπικύρωσιν ὑπογεγραμμένων ἀντιπροσώπων τῆς Ἑταιρείας εἶνε καὶ ὁ ἐλεγκτὴς τοῦ ἐν Ἀθήναις ἀνωτάτου δικαστηρίου[1], ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι διὰ στρατηγικοὺς λόγους ἡ Ἑταιρεία ἐκείνη εἰς Ἀθήνας εἶχε μεταφέρει οὐ μόνον τὴν ἕδραν τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ, ἀλλὰ καὶ πασῶν τῶν ἀρχῶν τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν, καὶ ὅτι οἱ λῃστρικοὶ ἐκεῖνοι τύραννοι εἶχον ἀρχίσει νὰ εἰσάγωσι τάξιν τινὰ καὶ νομιμότητα εἰς τὴν ἀτυχῆ ταύτην χώραν. Ἂν ἡ ἐν Ἀθήναις διατριβὴ τῶν διοικητικῶν τοῦ δουκάτου ἀρχῶν ὠφέλει κατά τι τὴν πόλιν ταύτην ἢ μόνον τὰ βάρη ηὔξανε καὶ τὸν ζυγὸν δυσβαστακτώτερον καθίστα, δὲν δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ εἴπωμεν, πάντοτε ὅμως τὸ βίαιον τῶν ἐν αὐτῇ ἀρχόντων καὶ οἱ ἀκατάπαυστοι τῆς Ἑταιρείας πόλεμοι μεγάλως θὰ ἐπίεζον τοὺς ἀτυχεῖς κατοίκους, ὅσον καὶ ἂν ηὔξανεν ἡ ἐμπορικὴ κίνησις διὰ τῆς συρροῆς πολλῶν μισθοφόρων ἐνταῦθα.

Ἡ μέχρις Ἀπριλίου τοῦ 1319 ἀνακωχὴ παρετάθη ἀργότερα ἐπὶ ἓν εἰσέτι ἔτος ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς σχεδὸν ὅροις, οἵτινες ὑπεχρέουν τὸν μὲν Ἀλφόνσον νὰ ἐξελκύσῃ ἐκ τῆς θαλάσσης τὰς γαλέρας του, ν' ἀπομακρύνῃ τοὺς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ του Κορσάρους καί, ἅμα

[1] Ἴδε Hopf σ. 416.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λήξῃ ἡ πρὸς τοὺς συμμάχους του Τούρκους σύμβασις, ν' ἀποδιώξῃ αὐτοὺς ἐκ τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν, τοὺς δ' Ἐνετοὺς ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν ἐπὶ τῆς Καρύστου καὶ τῶν λοιπῶν ἐν Εὐβοίᾳ κτήσεων κυριαρχίαν τοῦ Ἀλφόνσου. Ἐπίσης καὶ διὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος 1321 παρετάθη ἡ ἀνακωχὴ αὕτη μεθ' ὅλας τὰς ὑπὸ τοῦ Πάππα Ἰωάννου ΚΒ' ἐκδοθείσας κατάρας κατὰ τοῦ Ἀλφόνσου καὶ τῶν πειρατῶν του, διότι οἱ ἀναίσθητοι Καταλανοὶ οὐδαμῶς ἠσχύνοντο πωλοῦντες πρὸς Τούρκους χριστιανοὺς αἰχμαλώτους ἐξ Ἀχαΐας, ἤτοι Πελοποννήσου, καὶ μεθ' ὅλας τὰς προτροπὰς αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐν Εὐβοίᾳ διατρίβοντα ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι λατῖνον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Πατρῶν νὰ μεταχειρισθῶσι πᾶν μέσον κατὰ τῆς ἀπειθοῦς καὶ ἐξώλους ταύτης Ἑταιρείας[1].

Κατὰ τὸ ἔτος 1319 ἐγένετο ἐνῆλιξ καὶ ὁ ἔκπτωτος δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Οὐάλτερος Β' Βριέννιος καὶ ἤρξατο σπουδαίως νὰ σκέπτηται περὶ τῆς ἀνακτήσεως τοῦ ἀπολεσθέντος δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν. Κατὰ πρῶτον ἀπεπειράθη ἐν ἔτει 1320 νὰ πωλήσῃ εἰς τοὺς Ἐνετοὺς τὰς ἐν Ἀργολίδι κτήσεις του, ἵνα ἐντεῦθεν πορισθῇ χρηματικὰ μέσα, ἀποτυχούσης ὅμως τῆς ἀποπείρας ταύτης, ἀπεφάσισε νὰ ὀχυρώσῃ μὲν κάλλιον τὰς κτήσεις του ἐκείνας, ἐκεῖθεν δὲ νὰ ἐπιχειρήσῃ ν' ἀνακτήσηται καὶ τὰς λοιπὰς ἐντεῦθεν τοῦ ἰσθμοῦ. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἔπεμψεν ἐπανειλημμένως κατὰ τὰ ἔτη 1321 καὶ 1322 σῖτον πολὺν ἐξ Ἀπουλίας εἰς Ναύπλιον καὶ Ἄργος, ὡς καὶ ἵππους καὶ ἄνδρας καὶ πᾶν

[1] Ἴδε Joannis pappæ XXII epistol. βιβλ. 8, ἐπιστολ. 260.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὸ ἀναγκαῖον πρὸς ὀχύρωσιν αὐτῶν. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἦλθεν εἰς στενὰς σχέσεις πρὸς τὸν ἐν Νεαπόλει βασιλικὸν οἶκον τῶν Ἀνδεγαυηνῶν νυμφευθεὶς ἐν ἔτει 1325 τὴν θυγατέρα Φιλίππου τοῦ πρίγκιπος τοῦ Τάραντος καὶ βοηθείᾳ τούτων ἐξεστράτευσεν ἀργότερα πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ κληρονομικοῦ κράτους του, ἀλλ' εἰς μάτην, ὡς θέλομεν ἰδεῖ μετ' ὀλίγον.

Ὁ δὲ Ἀλφόνσος ἐπωφελούμενος τὴν πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς ἐν ἔτει 1318 κλεισθεῖσαν ἀνακωχὴν εἶχε στρέψει, ὡς εἴπομεν, τὰ βλέμματά του πρὸς βορρᾶν. Ἐν Θεσσαλίᾳ μετὰ τὸν ἐν ἔτει 1318 συμβάντα θάνατον τοῦ ἄπαιδος Σεβαστοκράτορος Ἰωάννου Β' τοῦ Ἀγγέλου εἶχεν ἐπικρατήσει ἐντελὴς ἀναρχία καὶ ὁ Ἀλφόνσος δὲν ἀφῆκε νὰ παρέλθῃ ἡ εὐκαιρία αὕτη, ὅπως λάβῃ ὑπὸ τὴν κατοχήν του καὶ τὴν χώραν ταύτην. Ἐξεστράτευσε λοιπὸν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος πρὸς βορρᾶν καὶ ταχέως ἐγένετο κύριος ὁλοκλήρου τῆς ὑπὸ τὸν ἀποθανόντα Σεβαστοκράτορα χώρας, λαβὼν ἔκτοτε καὶ τὸν τίτλον τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ «τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν.» Οἱ ἐξοπλισμοί, οὓς ἐπεχείρησεν ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως Μιχαὴλ Θ' πρὸς ἀνάκτησιν τῆς χώρας ταύτης, ἔμειναν ἀπεράτωτοι καὶ ἀτελεσφόρητοι ἕνεκα τοῦ ἐν ἔτει 1320 ἐπισυμβάντος αἰφνιδίου θανάτου του. Καὶ τοῦ Κατακουζηνοῦ οἱ ἐξοπλισμοὶ ἐν ἔτει 1321 ἔμειναν ἄνευ ἐκτελέσεως καὶ ἀποτελέσματος, ὥστε ἤδη ἐν ἔτει 1324 τὸ πλεῖστον καὶ κάλλιστον μέρος τῆς Θεσσαλίας περιῆλθεν ὑπὸ τὴν σταθερὰν κυριαρχίαν τῶν Καταλανῶν, οἵτινες κατέλαβον ἐκτὸς τῶν Νέων Πατρῶν καὶ τὸ Λοιδορίκιον, τὸ Σιδηρόκαστρον, τὸ Ζειτούνιον,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὸ Γαρδίκιον, τὸν Δομοκὸν καὶ τὴν Φάρσαλον, ἡ δ' ἐπίλοιπος χώρα ἔμεινε καὶ πάλιν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν πρώην ὑποτελῶν τοῦ Ἰωάννου ἀρχόντων [1]. Συγχρόνως περίπου κατῆλθον ἐκ τῶν ἀκάρπων ὀρέων τῆς πατρίδος των, βαρυνθέντες τοὺς μεταξὺ Ἰταλῶν καὶ βυζαντινῶν ἡγεμόνων ἀδιαλείπτους ἐν Ἠπείρῳ καὶ Ἀλβανίᾳ πολέμους, οἱ Ἀλβανοὶ καὶ προβάντες μεσημβρινώτερον κατέλαβον τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ ἀνοικτὴν χώραν, ἔνθα διέμειναν ἥμισυν περίπου αἰῶνα μέχρις οὗ ἀργότερα στίφη αὐτῶν ἀρκετὰ πολυάριθμα προέβησαν ἔτι μεσημβρινώτερον καὶ προσκληθέντα ὑπὸ τῶν τότε ἀρχόντων τῆς Ἀττικῆς κατέλαβον μέγα μέρος τῆς χώρας ταύτης, πρὸς δὲ καὶ ὅλα τὰ ἀνατολικὰ παράλια τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τὰ βορειοανατολικὰ τῆς Πελοποννήσου μετά τινων παρακειμένων νήσων, καὶ κατέσχον τὰς χώρας ταύτας διαρκῶς [2].

Ἐν τούτοις ἡ Ἑταιρεία καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς Ἀλφόνσος εἶχον φθάσει ἐν ἔτει 1325 διὰ τῆς πρὸς βορρᾶν σπουδαίας ἐπεκτάσεως τοῦ κράτους αὐτῶν εἰς μεγάλην ἰσχὺν καὶ ἤρξαντο ἤδη ἐκ νέου νὰ σκέπτωνται τίνι τρόπῳ νὰ προσπορισθῶσιν ὁλόκληρον τὴν Εὔβοιαν. Τούτου ἕνεκα ἤρξαντο ἐκ νέου περὶ τὸ 1326 αἱ μεταξὺ τῆς Ἑταιρείας καὶ τῶν Ἐνετῶν ἔριδες, αἵτινες ἐν ἔτει 1327 μετεβλήθησαν εἰς ἐχθροπραξίας διαρκεσάσας μέχρι τέλους τοῦ 1330. Ὁ Ἀλφόνσος μετεχειρίζετο εἰς τοῦτον τὸν κατὰ τῶν Ἐνετῶν πόλεμον χιλιάδας πολλὰς Τούρκων πειρατῶν ὡς μισθοφόρων, οὗτοι ὅμως διά τε τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν καὶ διὰ τὸ βίαιον καὶ

[1] Ἴδε Hopf, σ. 420.

[2] Αὐτόθ., σ. 422, 440 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λῃστρικὸν τοῦ χαρακτῆρός των ἐποιοῦντο τοσαύτην κατάχρησιν τῆς ἰσχύος των καὶ τοσαύτας ἐξήσκουν δῃώσεις ἔν τε τῇ ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν καὶ ἐν τῇ ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας κατεχομένῃ χώρᾳ, ὥστε τὰ δύο ἀντιμαχόμενα μέρη ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους νὰ συμφιλιωθῶσιν, ὅπως ἀπαλλαγῶσι τῶν ὀχληρῶν ἐκείνων ξένων. Ἀλλ' οὗτοι ἑνωθέντες καὶ μετὰ πολλῶν λῃστρικῶν καὶ ὀλετήρων Καταλανῶν καὶ περὶ τὰς 40,000 τὸν ἀριθμὸν γενόμενοι ἤρξαντο ἀπὸ τοῦ ἔτους 1331, καθ' ὃ ὁ Ἀλφόνσος εἰρήνευσε πρὸς τοὺς Ἐνετούς, καὶ ἐξῆς νὰ περιτρέχωσι τὸ ἀρχιπέλαγος καὶ νὰ λεηλατῶσιν ἀδιακρίτως φίλους καὶ ἐχθρούς, μηδὲ τῆς Ἀττικῆς αὐτῆς φεισθέντες, διότι ἀποβάντες εἰς αὐτὴν ἐξήσκησαν φοβερὰς διαρπαγὰς καὶ δῃώσεις, ὥστε ὁ Ἀλφόνσος καὶ νὰ συμμαχήσῃ μάλιστα μετὰ τῶν Ἐνετῶν ἠναγκάσθη πρὸς ἀπόκρουσιν καὶ καταπολέμησιν τῶν ὀλετήρων ἐκείνων. Συγχρόνως δ' ἀνηγγέλλετο ἐξ Ἰταλίας ὅτι ὁ ἔκπτωτος δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Οὐάλτερος Β' παρεσκευάζετο νὰ ἐκστρατεύσῃ προσεχῶς πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ ἀπολεσθέντος δουκάτου, ἥτις εἴδησις ἔτι μᾶλλον ἐβίασε τὸν Ἀλφόνσον καὶ τὴν Ἑταιρείαν νὰ παύσωσι τὰς πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς ἐχθροπραξίας καὶ νὰ ἑνωθῶσι μετ' αὐτῶν.

Ὁ Ἁππας δηλ. Ἰωάννης ΚΒ' μετὰ ζήλου καὶ ἐπιμονῆς πάντοτε ἐπιδιώκων τὴν ἐν τῷ δουκάτῳ Ἀθηνῶν ἀποκατάστασιν τῶν Βριεννίων, οὓς ἐθεώρει ὡς στήριγμα τῆς ἐκκλησίας, ἀντὶ τῶν ἀνοσίων καὶ ἀσεβῶν Καταλανῶν, μετεχειρίσθη πρὸς τοῦτο πᾶν μέσον καὶ ἐν ἔτει 1330 κατὰ μῆνα Ἰούνιον διέταξε τὸν ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοὺς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀρχιεπισκόπους Πατρῶν καὶ Ὀτράντου νὰ προσκαλέσωσι τοὺς Καταλανοὺς ἐντὸς ἓξ μηνῶν νὰ ἐκκενώσωσι τὸ δουκάτον Ἀθηνῶν ἐπὶ ἀπειλῇ ἀφορισμοῦ· ἐπειδὴ δὲ τὸ βῆμα τοῦτο δὲν ἐτελεσφόρησε, διέταξε μετὰ ἕνα μῆνα τοὺς ἀρχιεπισκόπους Ὀτράντου, Πατρῶν καὶ Κορίνθου νὰ κηρύξωσιν ἐν ταῖς διοικήσεσιν αὐτῶν σταυροφορίαν κατὰ τῆς Ἑταιρείας τῶν Καταλανῶν. Ὁ δ' ἔκπτωτος δοὺξ Οὐάλτερος δὲν ἀφῆκε νὰ παρέλθῃ ἡ εὐκαιρία αὕτη, ἀλλ' ἀφοῦ ἐπώλησε πολλὰς τῶν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης κτήσεών του πρὸς πορισμὸν χρηματικῶν μέσων, διέθηκε δὲ τὰς λοιπὰς προσηκόντως, πρῶτον μὲν ἔπεμψεν εἰς Ἀργολίδα ἄνδρας καὶ πολεμοφόδια ὑπὸ τὸν Κορράδον Γυϊνδάτζον (Guindazzo), ὅπως προπαρασκευάσωσι τὰ πράγματα, αὐτὸς δὲ παρεσκευάζετο νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως κατόπιν, κατὰ τὸ 1331. Πρὸς τοῦτο δ' ἦλθε συγχρόνως εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τοὺς Ἐνετούς, οἵτινες τότε ἠγωνίζοντο κατὰ τῆς Ἑταιρείας, καὶ ἔλαβε παρ' αὐτῶν τὴν ἄδειαν νὰ ἐξαγάγῃ ἐξ Ἐνετίας ὅπλα εἰς Ἀπουλίαν, τὸ ὁρμητήριον τῶν ἐπιχειρήσεών του. Ἀπέναντι λοιπὸν τοιούτων ἐξοπλισμῶν καὶ σχεδίων ἤρξατο καὶ ὁ Ἀλφόνσος νὰ σκέπτηται περὶ ἀμύνης· ὅπως ἀποσπάσῃ ἐκ τῆς μετὰ τοῦ Οὐαλτέρου συμμαχίας τὴν Ἐνετίαν, ἐπρότεινεν αὐτῇ εἰρήνην κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1331 ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ τηρήσῃ μὲν οὗτος ὑπὸ τὴν κατοχήν του τὴν Κάρυστον, ν' ἀποζημιώσῃ ὅμως τοὺς Ἐνετοὺς διὰ τὰς ζημίας, ἃς κατὰ τὸν ἀπὸ 1327—1330 πόλεμον ἔπαθον, νὰ διακόψῃ πᾶσαν πρὸς τοὺς Τούρκους σχέσιν καὶ ν' ἀφοπλίσῃ τὸν στόλον του, οἱ δὲ πάντοτε τὸ βέβαιον συμφέρον των ἐπιδιώκοντες

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐνετοὶ ἐδέξαντο πάραυτα τοὺς δι' αὐτοὺς λίαν εὐνοϊκοὺς τούτους ὅρους καὶ ὑπέγραψαν μετὰ τοῦ Ἀλφόνσου τὴν 5ην Ἀπριλίου 1311 συνθήκην εἰρήνης καὶ φιλίας διαρκέσασαν ἐπὶ πολλὰ ἔτη[1]. Συγχρόνως δ' ὠχύρωσεν ὁ Ἀλφόνσος τελειότερον τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ, τὸ ὁρμητήριον τῆς Ἑταιρείας, καί, ἵνα μὴ περιέλθῃ ἡ Καδμεία εἰς χεῖρας τῶν πολεμίων καὶ χρησιμεύσῃ αὐτοῖς ὡς ὁρμητήριον, διέταξε νὰ καταδαφισθῶσιν αὐτῆς τὰ τείχη, διότι δὲν ἐνεπιστεύετο πολὺ εἰς τὸν φρούραρχον αὐτῆς, τὸν Ἐνετὸν Γκίζην. Οὕτω δὲ παρασκευασθεὶς ἀνέμενε τὴν ἄφιξιν τῶν πολεμίων.

Ὁ δὲ Οὐάλτερος παρασκευασθείς, ὅσον ἠδύνατο, ἐξεκίνησε κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1331 ἐξ Ἀπουλίας πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐπὶ τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν ἀρχῆς του καὶ ἀπεβιβάσθη μετὰ 800 ἱπποτῶν καὶ 500 πεζῶν εἰς Ἤπειρον, ἔνθα εὐκόλως ἐκυρίευσε τὴν Ἄρταν. Κατὰ τῶν Καταλανῶν ὅμως οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ, διότι οὗτοι ἀπέφευγον ἐπιμελῶς πάντοτε νὰ συνάψωσι πρὸς αὐτὸν μάχην, μέχρις οὗ ἔφθασεν ὁ χειμών, ὅστις ἦτο εὐνοϊκὸς δι' αὐτοὺς εὑρισκομένους ἐν ἀσφαλείᾳ ἐν τοῖς φρουρίοις. Τότε μετέβη ὁ Οὐάλτερος πρὸς διαχείμανσιν εἰς Πάτρας καὶ ἐπεκαλέσθη ἐκεῖθεν ἐκ νέου τὴν ἐπέμβασιν τῆς τε ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἐνετίας, ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον γενόμενον οὐδόλως ὠφέλησε, τὸ δὲ δεύτερον δὲν κατωρθώθη καὶ οὕτω, βλέπων ὅτι ἐξέλιπον αὐτῷ τὰ χρηματικὰ μέσα, ἀπεφάσισε νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς Βρεντήσιον ἄπρακτος κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1332. Τὸ μόνον ὅπερ διὰ τῆς ἐκστρα-

[1] Hopf σ. 426 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τείας του ταύτης κατώρθωσεν, ἦν ἡ κατοχὴ τῆς Λευκάδος καὶ ἐξασφάλισις τῆς κατοχῆς τῆς Ἀργολίδος[1]. Οὕτω δ' ἐξησφαλίσθησαν οἱ Καταλανοὶ ἐν τῇ κατοχῇ τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν καὶ ὁ ἐκ τῶν ἐκπτώτων δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν κίνδυνος ἐξέλιπε διὰ παντός. Πᾶσα νέα ἀπόπειρα τοῦ Οὐαλτέρου καὶ οἱ νέοι ἀφορισμοὶ τῆς ἐκκλησίας ἔμειναν ἀτελεσφόρητοι[2]. Καὶ οἱ μερικοὶ δὲ πόλεμοι, οὓς οἱ ἡγεμόνες τῆς Πελοποννήσου διεξῆγον κατὰ τὰ ἑπόμενα ἔτη κατὰ τῆς Ἑταιρείας ὡς σύμμαχοι τοῦ Οὐαλτέρου καὶ ὑποτελεῖς τῶν Ἀνδεγαυηνῶν, ὀλίγον ἔβλαψαν τὴν Ἑταιρείαν. Αὕτη ἐξηκολούθησεν οὖσα κυρία τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν καὶ ζῶσα ἐπὶ μακρὸν ἐν εἰρήνῃ καὶ συμμαχίᾳ πρὸς τοὺς γείτονας αὐτῆς Ἐνετοὺς τῆς Εὐβοίας, διότι ἀμφοτέρους συνέδεον οἱ αὐτοὶ κίνδυνοι καὶ τὰ αὐτὰ συμφέροντα· ἀμφότεροι ἐπεδίωκον νὰ στερεωθῶσιν ἐν τῇ κυριαρχίᾳ τῶν ὑπ' αὐτῶν κατεχομένων χωρῶν καὶ ν' ἀποκρούσωσι τὸν ἀπὸ τῶν Τούρκων κίνδυνον, καταστάντων ἔκτοτε ἐπιθετικωτέρων καὶ ἐπικινδύνων εἰς πάντας τοὺς Χριστιανούς.

Μετὰ τὴν στερέωσιν τῆς ἐπὶ τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν ἀρχῆς των, ἰδίως μετὰ τὸν ἐν ἔτει 1338 θάνατον τοῦ πολεμικοῦ αὐτῶν ἀρχηγοῦ Ἀλφόνσου, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν Ἑταιρείαν φαίνεται ὅτι ἀπέβησαν εἰρηνικώτεροι καὶ φιλονομώτεροι. Ὡς φερώνυμος δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν καὶ νέων Πατρῶν ἔζη εἰσέτι ὁ Γουλιέλμος Β' τῆς Ἀραγωνίας, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἀπεβίωσεν ἐν ἔτει 1338 ὀλίγον μετὰ τὸν Ἀλφόνσον, ἀφῆκε δὲ διὰ δια-

[1] Ἴδε Hopf, σ. 429, 430.

[2] Αὐτόθι, σ. 436, 439.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θήκης του κληρονόμον του ἐν τῷ δουκάτῳ τὸν ἀδελφόν του Ἰωάννην Β' τῆς Ἀραγωνίας καὶ τοῦ Ῥαδάτζου (Randazzo 1338—1348), ὅστις ὅμως ἐπίσης δὲν ἠξιώθη νὰ ἴδῃ ποτὲ τὸ δουκάτον Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν, ἀποθνήσκων δ' ἀφῆκε κληρονόμον του διὰ διαθήκης ἐν τῇ ἀρχῇ ταύτῃ τὸν ἀνήλικον εἰσέτι υἱόν του Φριδερῖκον Α' τῆς Ἀραγωνίας καὶ τοῦ Ῥαδάτζου (1348—1355), ὃν διεδέχθη πάλιν ὁ ἀνεψιός του Φριδερῖκος Β' τῆς Ἀραγωνίας (1355—1377), ὁ γενόμενος συγχρόνως καὶ βασιλεὺς τῆς Σικελίας, τοῦτον δὲ πάλιν διεδέχθη ἡ θυγάτηρ καὶ συγγενεῖς του μέχρι τῆς κατοχῆς τοῦ δουκάτου ὑπὸ τῶν Ἀκκιαϊούλη. Ἐκ πάντων τούτων τῶν φερωνύμων δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν οὐδεὶς εἶδέ ποτε τὴν χώραν ταύτην, ἀλλ' αὕτη διῳκεῖτο διὰ τοποτηρητῶν καὶ ἀρχηγῶν τῆς Ἑταιρείας, ἡ δὲ ταχεῖα ἀλλαγὴ τῶν ἐπωνύμων κυριάρχων ὀλίγον ἔβλαψε τὰ συμφέροντα τῆς Ἑταιρείας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλφόνσου τὴν ἀρχηγίαν τῆς Ἑταιρείας ὡς τοποτηρητὴς τοῦ νέου δουκὸς Ἰωάννου Β' τῆς Ἀραγωνίας καὶ τοῦ Ῥαδάτζου (1338—1348), φαίνεται ὅτι ἀνέλαβεν ὁ πρὸ ἐτῶν διαμένων ἐνταῦθα ὡς γενικὸς ἐπιθεωρητὴς τοῦ δουκάτου Νικόλαος Λάντζιας (Lancia). Οὗτος εἶχεν ἀποσταλῇ ἤδη κατὰ τὸ 1331 ὑπὸ τοῦ τότε δουκὸς Γουλιέλμου τοῦ Β' ὡς γενικὸς ἐπιθεωρητὴς τοῦ δουκάτου, ὅπως φροντίσῃ μετὰ τοῦ Ἀλφόνσου περὶ ἀποσοβήσεως τοῦ ἐκ τοῦ Οὐαλτέρου Β' τοῦ Βριεννίου κινδύνου καὶ εἶχε συνυπογράψει τὴν πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς εἰρήνην τῆς 5ης Ἀπριλίου 1331[1], ἔκτοτε δὲ διέμενεν ἐνταῦθα καὶ συνέτεινε με-

[1] Ἴδε Hopf σ. 426.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γάλως πρὸς διατήρησιν τῶν φιλικῶν σχέσεων πρὸς τὴν Ἑνετίαν καὶ πρὸς ἀποκατάστασιν τάξεώς τινος ἐν τῷ δουκάτῳ. Πρὸς ἀπόκτησιν τῆς φιλίας τῶν πέριξ χριστιανῶν ἡγεμόνων καὶ τῆς συμπαθείας τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἡ Ἑταιρεία ἤρξατο μετὰ τὸ 1338 νὰ δεικνύῃ συμβιβαστικωτέρας διαθέσεις πρὸς τοὺς μέχρι τοῦδε περιφρονουμένους πολεμίους της καὶ νὰ λαμβάνῃ ἐνεργότερον μέρος πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ὁσημέραι αὐξάνοντος ἐκ μέρους τῶν Τούρκων κινδύνου· ἡ τοιαύτη δὲ τῆς Ἑταιρείας διαγωγὴ οὐ μόνον τῆς Ἑνετίας τὴν φιλίαν ἐστερέωσεν, ἀλλὰ καὶ τὸν μέχρι τοῦδε ἀμείλικτον αὐτῆς πολέμιον, τοὺς Πάππας, ἐμάλαξεν. Ὅτε ὁ ἐν Εὐβοίᾳ διαμένων ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι λατῖνος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως διῆλθεν ἐν ἔτει 1341 διὰ τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἶδε τάς τε διαθέσεις τῶν Καταλανῶν καὶ ὅτι ἐνταῦθα ἤρξατο ἐπικρατεῖν τάξις τις, ἤλλαξεν αὐτός τε καὶ δι' αὐτοῦ καὶ ὁ τότε Πάππας Κλήμης ὁ ΣΤ' φρόνημα περὶ τῆς Ἑταιρείας καὶ ἤρξαντο νὰ φαίνωνται εὐνοϊκώτεροι πρὸς τοὺς ἕως τότε προγεγραμμένους των τούτους «υἱοὺς τῆς ἀπωλείας,» ὥστε ἐν ἔτει 1345 ὁ Πάππας ἔλυσε τὸν κατ' αὐτῶν ἐκκλησιαστικὸν ἀφορισμὸν κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπὶ τρία μόνον ἔτη, ἀργότερα δὲ καὶ ὁλοτελῶς[1]. Οὕτω δὲ κατώρθωσεν ἡ Ἑταιρεία νὰ μείνῃ ἀνενόχλητος ἐν τῇ κατοχῇ τῆς Ἀττικῆς τοὐλάχιστον ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον. Ὁ δὲ τότε δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Ἰωάννης ὁ Ἀραγώνιος πρὸς ἔτι μείζονα στερέωσιν τῆς ἐν Ἑλλάδι κυριαρχίας του εἶχεν ἐπίσης παρασκευάσει κατὰ τὸ ἔτος 1344

[1] Hopf σ. 439, 440.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στρατιὰν λαμπράν, ὅπως ἐλθὼν ἐνταῦθα καταπολεμήσῃ τοὺς Τούρκους, ἀλλ' ὑποθέσεις ἄλλαι κατεπείγουσαι ἐν Σικελίᾳ δὲν ἐπέτρεψαν αὐτῷ νὰ ἐκτελέσῃ τὸ σχέδιόν του τοῦτο[1].

Ἄλλως ὅμως ἡ τῆς Ἀττικῆς καὶ τῶν Ἀθηνῶν κατάστασις δὲν φαίνεται πολὺ νὰ ἐβελτιώθη διὰ τῆς τῷ χρόνῳ ἐπελθούσης τάξεως παρὰ τῇ Ἑταιρείᾳ. Αἱ ὀλίγαι εἰδήσεις, ἃς περὶ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ 1330 καὶ ἑξῆς ἔχομεν, μαρτυροῦσιν ὅτι ἡ πάλαι ἔνδοξος καὶ λαμπρὰ πόλις διέκειτο ὑπὸ τοὺς Καταλανοὺς εἰς ἀθλίαν κατάστασιν· διότι ἐπεκράτησε μὲν ἐνταῦθα μετὰ τὸ 1338 ἡσυχία τις καὶ ἀσφάλεια, πράγματα ἄγνωστα ἐπὶ τῆς μέχρι τοῦδε καταλανοκρατίας, ταῦτα ὅμως ὀλίγον διήρκεσαν καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ βελτιώσωσι καὶ θεραπεύσωσιν ἐντελῶς τὴν αἱμάσσουσαν πόλιν. Τὸ ὅτι ὁ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀκμάσας διάσημος μωαμεθανὸς ἱστορικὸς καὶ γεωγράφος Ἀμπουλφέδας περιγράφων ἐν πίνακι 28 τοῦ ἔργου του[2] καὶ τὴν τότε Ἑλλάδα ἀναφέρει τὴν Ἀττικὴν καὶ τὰς Ἀθήνας καὶ καλεῖ αὐτὰς πόλιν τῶν Ἑλλήνων σοφῶν, δὲν σημαίνει βεβαίως ὅτι ἤκμαζε τότε ἡ φιλοσοφία ἐν Ἀθήναις, ἀλλ' ὁ Ἀμπουλφέδας ἀναφέρεται προδήλως εἰς τὴν πάλαι τῆς πόλεως κατάστασιν. Τοὐναντίον ὁ κατὰ τὰ ἔτη 1336—1341 εἰς Παλαιστίνην ὡς προσκυνητὴς μεταβὰς καὶ τὰ τῆς ὁδοιπορίας του περιγράψας Γερμανὸς κληρικὸς Λουδόλφος Συδχάϊμ περιγρά-

[1] Hopf σ. 437.

[2] Ἴδε Abulfedæ opus geographicum ex arabico latinum fecit I. Reiske, ἐν τῷ τοῦ Buesching Magazin fuer die neuere Historie und Geographie, τόμ. Ε', σ. 357 ἐπ. 362 ἐν Ἀμβούργῳ 1771.

Δημοσια Κεντρικη Βιβλιοθηκη Βεροιας

φων ἐν ἰδιαιτέρῳ κεφαλαίῳ καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν διὰ τῆς βίας ὑπὸ τῶν Καταλανῶν καταληφθεῖσαν Ἀττικὴν λέγει περὶ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὅτι ἐνταῦθα «ἤκμαζε μέν ποτε ἡ σπουδὴ τῶν Ἑλλήνων, τότε »ὅμως ἦν σχεδὸν ἠρημωμένη πόλις, ἧς οἱ μαρμάρινοι »κίονες ἐκόσμουν τὴν Γένουαν[1].» Ἐπίσης ὀλίγον σημαίνει διὰ τὴν τότε κατάστασιν τῆς παιδείας ἐν Ἀθήναις ἡ εἴδησις, ὅτι ἐν ἔτει 1339 ἀντέγραψεν ἐνταῦθα ὁ ἱερεὺς Κοσμᾶς Κάμηλος συγγράμματά τινα ἰατρικὰ χάριν τοῦ ἰατροῦ Δημητρίου Νομαχλουνοῦ[2]. Γνωρίζομεν δ' ἀφ' ἑτέρου ὅτι κάτοικοι ἀρχαῖοι τῶν Ἀθηνῶν, ὡς ὁ Νικόλαος Χρυσοβέργης καὶ Γεώργιος Πρωτοβελισσινός, ἐπροτίμησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην νὰ ἐγκαταλίπωσιν ὁλοτελῶς τὸ πάτριον ἔδαφος καὶ νὰ μετοικήσωσιν εἰς τὴν ἐνετικὴν Εὔβοιαν, ὅπερ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς μικρὰς ἔριδας μεταξὺ τῆς Ἑταιρείας καὶ τοῦ Ἐνετοῦ διοικητοῦ τῆς νήσου[3]. Τοῦτο ὅμως τὸ περιστατικὸν τί ἄλλο ἀποδεικνύει ἢ ὅτι ἐν Εὐβοίᾳ ἐπεκράτει τότε μείζων ἀσφάλεια καὶ εὐνομία ἢ ἐν Ἀθήναις καὶ ὅτι οἱ ἰθαγενεῖς κάτοικοι ὡς εὐτυχεῖς δουλοπάροικοι οὐδὲ μετοικήσεως δικαίωμα εἶχον; Ἀργότερα, ἀπὸ τοῦ 1360 καὶ ἑξῆς, ἀπαντῶμεν καὶ ἑτέρας τινὰς εἰδήσεις περὶ τῆς τότε καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ τῆς πόλεως πληθυσμοῦ, ἐξ ὧν, καθ' ἃ θέλομεν ἰδεῖ, ἔτι μᾶλλον χαρακτηρίζεται ἡ κυριαρ-

[1] Ἴδε Ludolfi rectoris ecclesiæ in Suchen de itinere terræ sanctæ libri, ἐν τῷ ΚΕ' τόμῳ τοῦ Literatur-Verein, 1851, κεφ. 17, σελ. 22.

[2] Montfaucon, Palæographia Græca σ. 70.

[3] Hopf σ. 439.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χία, ἣν ἐξήσκουν οἱ Καταλανοὶ ἐπὶ τῆς χώρας ταύτης. Ἀλλ' ἤδη παρακολουθήσωμεν τὰ ἐν τῷ μεταξὺ γεγονότα παρὰ τῇ Ἑταιρείᾳ.

Ὁ δοὺξ Ἰωάννης Β' τῆς Ἀραγωνίας καὶ τοῦ Ῥαδάτζου διέθηκε ζῶν ἔτι οὕτω τὰ πράγματα, ὥστε διάδοχον μὲν ἑαυτοῦ ἐν τῷ δουκάτῳ Ἀθηνῶν διώρισε τὸν ἀνήλικον υἱόν του Φριδερῖκον Α' τῆς Ἀραγωνίας καὶ τοῦ Ῥαδάτζου, κηδεμόνα δ' αὐτοῦ καὶ ἐκτελεστὴν τῆς διαθήκης Βλάσκον τὸν Ἀλαγώνιον (Blasco de Alagona). Ὀλίγον μετὰ τὴν διαθήκην ταύτην ἀπεβίωσεν ὁ δοὺξ Ἰωάννης γενόμενος θῦμα τῆς ἐν ἔτει 1348 φρικτὰ καταμαστισάσης τὴν Εὐρώπην λοιμώδους νόσου καὶ ἀντὶ τοῦ νέου δουκὸς Φριδερίκου ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας ὁ Βλάσκος καὶ ἐδέξατο ἐν ὀνόματι ἐκείνου τὸν νενομισμένον ὅρκον πίστεως τῶν μεγιστάνων τοῦ δουκάτου, ἀνέλαβε δὲ καὶ τὴν ἀρχηγίαν τῆς Ἑταιρείας μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ νέου τοποτηρητοῦ Ῥαϊμούνδου Βερνάρδου. Ὁ νέος ὅμως οὗτος τοποτηρητὴς δὲν ηὐδοκίμησεν ἐν τῇ θέσει του καὶ ἀπήρεσε τῇ Ἑταιρείᾳ, διότι αὕτη ἀπῄτησε παρὰ τοῦ δουκὸς Φριδερίκου Α' (1348—1355) τὴν ἀνάκλησιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀντικατάστασίν του εἴτε διὰ τοῦ Ἰακώβου Φαδρίκου τῆς Ἀραγωνίας, υἱοῦ τοῦ πρώην ἀρχηγοῦ αὐτῆς Ἀλφόνσου, εἴτε διὰ τοῦ Ὀρλάνδου τῆς Ἀραγωνίας, νόθου βασιλόπαιδος. Ὁ δοὺξ ὅμως ἐκεῖνος ἀπεβίωσεν ἐν ἔτει 1355, πρὶν προλάβῃ νὰ ὁρίσῃ τι, καὶ ἡ Ἑταιρεία ἀπετάθη ἐκ νέου πρὸς τὸν νέον δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν, τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας Φριδερῖκον Β', ὅστις εὑρὼν ὀρθὰ τὰ παράπονα αὐτῆς ἔπαυσε τὸν Βερνάρδην καὶ ἀντ' αὐτοῦ διώρισε τοποτηρητὴν τοῦ δουκάτου τὸν Ἰάκωβον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Φαδρῖκον (1356—1359)· συγχρόνως δ' ἐξαπέστειλεν εἰς Θήβας ἕνα ἰατρόν, διότι ὑπῆρχεν ἔλλειψις τοιούτου, καὶ ἐπεκύρωσε τὴν περί τινος δούλης ἀπόφασιν τοῦ Ἀθηναίου πολίτου Γουλιέλμου Σισπλάνη, ἐξ Εὐρωπαίων πάντως καταγομένου. Ὁ νέος τοποτηρητὴς Φαδρῖκος ἔλαβε μετ' ὀλίγον παρὰ τοῦ βασιλέως ὡς φέουδον καὶ τὰ Σάλωνα μετὰ τοῦ Λοιδορικίου καὶ διώκησε μέχρι τοῦ 1359 μετ' ἐνεργείας τὴν ἐμπιστευθεῖσαν αὐτῷ χώραν, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου καθ' ὃ ἔτος ἀνελάμβανεν οὗτος τὴν διοίκησιν τοῦ δουκάτου ἀπεβίωσεν ἐν Γαλλίᾳ ὁ ἔκπτωτος δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Οὐάλτερος Β' τῆς Βριέννης[1]. Οὕτω δὲ διετηρήθη καὶ ἐξησφαλίσθη ἔτι μᾶλλον ἡ τῆς Ἑταιρείας θέσις διὰ τοῦ ὁραστηρίου Ἰακώβου Φαδρίκου, δυστυχῶς ὅμως ἡ οὕτως ἐπελθοῦσα μικρὰ τάξις ἐν τοῖς πράγμασι δὲν ἐπέπρωτο νὰ διαρκέσῃ πολὺ καὶ ν' ἀναπτυχθῇ ἔτι μᾶλλον. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1359 διεδέχθη τὸν τοποτηρητὴν Ἰάκωβον Φαδρῖκον ἕτερος, ὁ Γουσάλβος Ξιμένης ἐξ Arenos, ὅστις ὅμως κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος παρητήθη τῆς θέσεως ταύτης καὶ ἀντ' αὐτοῦ διωρίσθη ὁ Ματθαῖος Μογκάδας (Moncada), κόμης τῆς Ἀγώστης καὶ Ἀβέρνου (1359—1361), ἀνακληθέντος δὲ καὶ τούτου ἐν ἔτει 1361 εἰς Σικελίαν, διωρίσθη εἰς τὴν θέσιν τοῦ τοποτηρητοῦ ἐν τῷ δουκάτῳ Ἀθηνῶν ὁ Ῥογέρος Α' Λώριας (de Loria) μέχρι τότε φρούραρχος ὢν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀδελφὸς τοῦ διοικητοῦ Θηβῶν Ἰωάννου Λώρια. Ὁ νέος οὗτος τοποτηρητὴς καὶ ἀρχηγὸς τῆς Ἑταιρείας (1361—1363) ταχέως περιῆλθεν εἰς πόλε-

[1] Ἴδε Hopf σ. 437, 453.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μον πρὸς τοὺς γείτονας Ἐνετοὺς τῆς Εὐβοίας, μεθ' ὧν ἡ Ἑταιρεία ἀπὸ τριακονταετίας περίπου ἔζη ἐν εἰρήνῃ, διότι ὁ Ἐνετὸς διοικητὴς Εὐβοίας οὐ μόνον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου ἐν ταῖς κτήσεσι τῆς Ἑταιρίας ἄπειρα παρενέβαλλε προσκόμματα, ἀλλὰ καὶ εἰς ἰθαγενεῖς τινας χωρικοὺς ἐξ Ἀττικῆς εἰς Εὔβοιαν μεταναστεύσαντας ἀπέδωκεν ἐντελῶς τὴν ἐλευθερίαν καὶ παρεχώρησεν ἄσυλον. Πρὸς ἀντεκδίκησιν λοιπὸν ὁ Ῥογέρος ἐδήμευσε τὴν περιουσίαν πολλῶν ἐν τῷ δουκάτῳ διαμενόντων Ἐνετῶν ὑπηκόων καὶ διέπραξε πολλὰς βιαίας πράξεις, ὅπερ ἠνάγκασε τοὺς Ἐνετοὺς οὐ μόνον τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1363 λήγουσαν ἀνακωχὴν ὅπλων νὰ μὴ ἀνανεώσωσιν, ἀλλὰ καὶ πόλεμον νὰ κηρύξωσι κατὰ τῆς Ἑταιρείας. Τότε ὁ Ῥογέρος κατέφυγεν εἰς ἀπελπιστικόν τι μέτρον, ἐπεκαλέσθη δηλ. τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Σουλτάνου Μυρὰτ Α' (1359—1389), ἣν καὶ ἔλαβεν, εἰ καὶ οἱ κάτοικοι τῶν Θηβῶν, τῆς τότε πρωτευούσης τοῦ δουκάτου, διεμαρτύροντο ἐντόνως κατὰ τῆς μετὰ τῶν ἀπίστων συμμαχίας, καὶ οὕτως, ὡς ἄλλοτε ὁ αὐτοκράτωρ Καντακουζηνὸς ἔδειξε τοῖς Τούρκοις τὴν εἰς Εὐρώπην ὁδόν, οὕτω νῦν ὁ Ῥογέρος Λώριας εἰσήγαγεν αὐτοὺς καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἑλλάδα[1].

Οἱ Τοῦρκοι εἶχον στερεωθῆ ἐν Εὐρώπῃ ἤδη κατὰ τὸ ἔτος 1361, ὅτε ἁφήρεσαν τοὺς Βυζαντινοὺς τὰ φρούρια Τζουροῦλον καὶ Διδυμότειχον· δύο δὲ μετὰ ταῦτα ἔτη ἐκυρίευσαν τὴν Φιλιππούπολιν καὶ τὰς Σέρρας καὶ ἤδη ἐν ἔτει 1365 κυριεύσαντες καὶ τὴν Ἀδριανούπο-

[1] Ἴδε Hopf ἐν τῇ ἐγκυκλοπαιδείᾳ τῶν ἐπιστημῶν τοῦ Ersch καὶ Gruber, τοῦ ἄρθρου Griechenland τόμ. Ζ', σ. 14.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λιν μετήνεγκον αὐτόσε ἐξ Ἀσίας τὴν ἕδραν τῆς ἀρχῆς των. Ὁ ἀτυχὴς αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννης Ε' Παλαιολόγος εἰς μάτην μετήρχετο πᾶν δυνατὸν μέσον, ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν περαιτέρω πρόοδον αὐτῶν. Οἱ Ἐνετοί, διὰ τῆς συμμαχίας τῶν ὁποίων προσεπάθει ν' ἀποκρούσῃ τοὺς Τούρκους, ἐκμεταλλευόμενοι αἰσχρῶς τὴν μεγάλην αὐτῶν στενοχωρίαν, προσεπάθουν νὰ ἐπωφεληθῶσιν ὡς πλεῖστον ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, ἀπαιτοῦντες ἀντὶ τῆς συμμαχίας μείζονα πάντοτε προνόμια καὶ ἀποζημιώσεις ἐπὶ ἀπειλῇ μάλιστα συνεννοήσεως μετὰ τῶν Τούρκων ἐν περιπτώσει ἀποκρούσεως τῶν ἀπαιτήσεών των. Ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ μόλις ἀνθίστατο εἰσέτι ἡ Φιλαδέλφεια κατὰ τῶν Τούρκων, ἐν δὲ τῇ Εὐρώπῃ εἶχον ἀποβῆ οὗτοι ἤδη ἐν ἔτει 1363 πράγματι κύριοι τῶν βυζαντινῶν ἐπαρχιῶν. Μετ' ὀλίγον δὲ περαιτέρω προβαίνοντες εἰσέβαλον εἰς Θεσσαλίαν κατακτῶντες καὶ λεηλατοῦντες τὴν χώραν καὶ ἐκεῖ λαβόντες ἐν ἔτει 1363 τὴν πρόσκλησιν τοῦ Ῥογέρου Λώρια, εἰσήλασαν ὡς σύμμαχοι αὐτοῦ εἰς τὴν στερεὰν Ἑλλάδα, κατέλαβον καὶ ἐλεηλάτησαν τὰς Θήβας καὶ ἠπείλουν νὰ εἰσβάλωσι καὶ ἐγκατασταθῶσι καὶ ἐν Ἀττικῇ, ὅπου πρὸ πολλοῦ ἤδη εἶχον ἐναπομείνει καὶ ἀποκατασταθῆ ὀλίγοι τινὲς ὁμοεθνεῖς των σύμμαχοι τῶν Καταλανῶν. Τότε ὅμως ἐπενέβη ὁ Πάππας Οὐρβανὸς Ε', ὅστις προσεκάλεσε τὸν ἐν Εὐβοίᾳ λατῖνον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Πατρῶν νὰ μεταχειρισθῶσι πᾶν μέσον πρὸς ἀποσόβησιν τῶν ἀπίστων ἐξ Ἑλλάδος, ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Σικελίας, ὑπὸ πρεσβείας τῆς Ἑταιρ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρείας παρακληθείς, ἀφήρεσε τὸν αἴτιον τῆς εἰσβολῆς ταύτης Ῥογέρον Λώρια τὸ ἀξίωμα τοῦ διοικητοῦ τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν καὶ διώρισεν εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐκ νέου τὸν συνετὸν Ματθαῖον Μογκάδαν (1363—1365) ἐφ' ὅρου ζωῆς, παραχωρήσας αὐτῷ καὶ τὴν διοίκησιν τῆς κομητείας Βοδονίτζης, ἥτις ἔμελλε τοῦ λοιποῦ ν' ἀποτελῇ μέρος τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν. Ὁ Μογκάδας ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας ἐξέβαλε ταχέως τοὺς Τούρκους ἐκ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἔλυσε φιλικῶς τὰς πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς διαφορὰς τῆς Ἑταιρείας, ἐπανέκαμψεν ὅμως ταχέως διὰ σπουδαίας ὑποθέσεις εἰς Σικελίαν, μετὰ τὴν ἐξομάλυνσιν τῶν ὁποίων ἐπανῆλθεν ἐν ἔτει 1365 εἰς Ἀθήνας. Μόλις ὅμως ἐτακτοποίησεν ἐνταῦθα τὰ πράγματα καὶ ἠναγκάσθη καὶ πάλιν νὰ μεταβῇ εἰς Σικελίαν, διὸ ἀνέθηκε προσωρινῶς τὴν διοίκησιν τοῦ δουκάτου καὶ πάλιν εἰς τὸν Ῥογέρον Λώριαν (1365—1371), ὅστις μετ' ὀλίγον διωρίσθη καὶ γενικὸς στρατηγός, συγχρόνως δὲ καὶ ἐπιθεωρητὴς τοῦ δουκάτου ἀπέβη· δικαστικὸν δ' ἀνώτατον ἄρχοντα διώρισεν ὁ βασιλεὺς τὸν Πέτρον Πουΐγον (de Puig) ἐδρεύοντα ἐν Θήβαις. Ὁ Ῥογέρος τότε, συνετισθεὶς ἐκ τῆς προηγουμένης ἀποτυχίας του, ἐζήτησε νὰ λύσῃ ὁλοτελῶς τὰς πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς τῆς Ἑταιρείας διαφορὰς καὶ νὰ συνομολογήσῃ πρὸς αὐτοὺς συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν κατὰ τῶν πάντοτε ἐπικινδυνωτέρων καθισταμένων Τούρκων, οἱ Ἐνετοὶ ὅμως ἀπεποιήθησαν τοῦτο καὶ ἔκλεισαν μόνον διετῆ ἀνακωχὴν μετὰ τῆς Ἑταιρείας, ἣν ἀνενέωσαν ἐν ἔτει 1368, ὅτε ἀπέβησαν τέλος πάντων καὶ τῆς ὀχυρᾶς Καρύστου κύριοι καὶ ἐξησφάλισαν τὴν ἐπὶ τῆς Εὐβοίας κυριαρχίαν των·

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

διότι ἡ τῆς Καρύστου κατοχὴ ἦν διὰ τὴν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχήν των ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου.

Οὕτω λοιπὸν ἐξηκολούθει διοικῶν τὸ δουκάτον Ἀθηνῶν ὡς προσωρινὸς τοποτηρητὴς τοῦ δουκὸς ὁ Ῥογέρος Λώριας καὶ ἀπέκρουσεν ἐν ἔτει 1367 ἀποτελεσματικώτατα τοὺς προσβαλόντας τὰς Ἀθήνας Τούρκους. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι, βαρέως φέροντες τὴν πρὸ μικροῦ ἐκ τῆς χώρας ἀπέλασίν των, εἰσέβαλον καὶ πάλιν εἰς αὐτὴν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1367 καὶ προβάντες μέχρις Ἀττικῆς ἐπεχείρησαν νὰ κυριεύσωσι τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἀκρόπολιν, εὐτυχῶς ὅμως ἀπεκρούσθησαν καὶ ἐξεδιώχθησαν τῆς χώρας ὑπὸ Ῥογέρου καὶ οὕτως ἐπῆλθε προσωρινὴ ἡσυχία ἐν τῇ χώρᾳ, ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Σικελίας πρὸς ἀνταμοιβὴν διώρισεν ὁριστικῶς κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τὸν Ῥογέρον γενικὸν τοῦ δουκάτου διοικητήν. Ἐσωτερικῶς ὅμως ὁ Ῥογέρος εὑρίσκετο εἰς διαρκεῖς ἔριδας πρὸς τὸν ἐν Θήβαις ἑδρεύοντα δικαστικὸν τῆς Ἑταιρείας ἄρχοντα Πέτρον Πουΐγον, ὑφ' οὗ πλεῖστοι ὑπέφερον ἄρχοντές τε καὶ ἀρχόμενοι, μέχρις οὗ συνωμόσαντες οἱ διάφοροι κατὰ τόπους διοικηταὶ διήγειραν ἐν Θήβαις ἐπανάστασιν κατὰ τὸ ἔτος 1336, ἐφόνευσαν τὸν Πουΐγον καὶ τοὺς ὀπαδούς του καὶ ἐδικαιολόγησαν τὴν διαγωγήν των παρὰ τῷ βασιλεῖ τῆς Σικελίας δι' ἀναλυτικῆς ἐκθέσεως τῶν πραγμάτων καὶ πρεσβείας, οὗτος δὲ οὐ μόνον ἐπεδοκίμασε τὰ γεγενημένα, ἀλλὰ καὶ ἀνηγόρευσεν, ὡς εἴπομεν, τὸν ἀρχηγὸν τῆς στάσεως Ῥογέρον γενικὸν διοικητὴν συμβουλεύσας συγχρόνως τὴν Ἑταιρείαν εἰς ὁμόνοιαν καὶ σύνεσιν πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν πανταχόθεν κινδύνων. Καὶ τῷ ὄντι οἱ κίνδυνοι

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

οὗτοι ἤρξαντο νὰ πολλαπλασιάζωνται ἐσχάτως[1]. Ἐκτὸς τῶν ἀποκρουσθέντων Τούρκων καὶ οἱ ἐν Θεσσαλίᾳ πρὸ μιᾶς καὶ ἐπέκεινα γενεᾶς ἐγκατεστημένοι Ἀλβανοὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων στενοχωρούμενοι ἤρξαντο νὰ προχωρῶσι πρὸς μεσημβρίαν καὶ νὰ προσβάλλωσι τὰ βόρεια τῆς Ἑταιρείας ὅρια· ὁ δὲ τὰ λείψανα τῆς πρώην τῶν Βριεννίων ἀρχῆς, τὸ Ναύπλιον καὶ τὸ Ἄργος, τότε διοικῶν Γουίδων Enghien, βλέπων τοὺς παντα-χόθεν ἐπαπειλοῦντας τὴν Ἑταιρείαν κινδύνους καὶ θεω-ρῶν τὸν καιρὸν κατάλληλον, ἐπεχείρησε τελευταίαν ἀπόπειραν ὅπως ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὰς χεῖρας αὐτῆς τὸ δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν· κατὰ πρῶτον λοιπὸν προσε-πάθησε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐπικουρίαν τῆς Ἐνετίας πρὸς τοῦτο, ἀποτυχὼν δὲ τούτου ἐπεχείρησεν ἐν ἔτει **1370** καὶ μόνος τὸν κατὰ τῶν Καταλανῶν πόλεμον βοηθού-μενος ὑπὸ τῶν ἐν Νεαπόλει καὶ Φλανδρίᾳ ἀδελφῶν του, δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ κατορθώσῃ τι σπουδαῖον διὰ τῶν ὅπλων. Οὕτω λοιπὸν διῴκει μετ' ἐνεργείας καὶ ἀποτελεσματικῶς ὁ Ῥογέρος τὴν Ἑταιρίαν ὡς γενικὸς τοῦ βασιλέως καὶ δουκὸς τοποτηρητὴς καὶ στρατάρχης τῆς Ἑταιρείας μέχρι τοῦ κατὰ τὰς ἀρ-χὰς τοῦ **1371** ἐπισυμβάντος θανάτου του.

Ἐκ τῶν ἐν τῇ διοικήσει τοῦ τόπου γενομένων ὑπὸ τοῦ Ῥογέρου μεταβολῶν σπουδαιοτέρα δι' ἡμᾶς ἐν-ταῦθα εἶνε ὁ διορισμὸς τοῦ Γαλκεράνου Περάλτου (Galceran de Peralta) ὡς φρουράρχου τῆς Ἀκροπό-λεως καὶ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ τῶν Ἀθηνῶν ἐφ' ὅ-ρου ζωῆς, ὃν διορισμὸν ἐπεκύρωσε καὶ ὁ βασιλεὺς ἐν

[1] Ἴδε Hopf, ἔνθ. ἀνωτ. τόμ. Ζ', σ. 16, 17 ἐπ. 18.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἔτει 1372[1]. Ἐκτὸς ὅμως τούτου ὁ βασιλεὺς τῆς Σικελίας καὶ δούξ τῶν Ἀθηνῶν Φριδερῖκος Β', ἐξέδωκεν ἀναφορικῶς πρὸς τὸ δουκάτον διαταγάς τινας, καθ' ὃν χρόνον διώκει αὐτὸ ὁ Ῥογέρος, αἵτινές εἰσι λίαν χαρακτηριστικαὶ τῆς τότε τῶν Ἀθηνῶν καταστάσεως καὶ τοῦ διοργανισμοῦ τῆς Ἑταιρείας. Ἐκτὸς τῶν διαφόρων διορισμῶν καὶ παύσεων, αἵτινες ὀλίγον ἐνδιαφέρουσιν ἡμᾶς[2], βλέπομεν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπέτρεψε τῷ ἰθαγενεῖ Δημητρίῳ Ῥένδῃ Ἀθηναίῳ καὶ συμβολαιογράφῳ ἐν Ἀθήναις, ὅστις ἔχαιρεν ὁμοίαν καὶ οἱ Φράγκοι ὑπόληψιν, νὰ συζεύξῃ τὰ τέκνα του ἀκωλύτως μετὰ Λατίνων καὶ νὰ ἄρχῃ ἐλευθέρως καὶ διαθέτῃ κατὰ βούλησιν τὴν περιουσίαν του. Ἐκ τοῦ παραδείγματος τούτου βλέπομεν ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς χώρας κάτοικοι οὐ μόνον πολλῷ τῶν Φράγκων κατώτεροι ἐθεωροῦντο, ἀλλὰ καὶ τὴν περιουσίαν των αὐτὴν οὔτε νὰ διευθύνωσιν οὔτε νὰ διαθέσωσι κατὰ βούλησιν ἠδύναντο, ἔζων δηλονότι ἐν τῇ αὐτῇ καταστάσει, ἐν ᾗ καὶ οἱ χωρικοὶ τῶν διαφόρων φεούδων ἐν Εὐρώπῃ κατὰ τὸν μεσαίωνα καὶ οἱ τῶν διαφόρων κτημάτων (τσιφλικίων) κάτοικοι ἐν Τουρκίᾳ καὶ Βλαχίᾳ μέχρι χθὲς καὶ πρώην, ἐντελῶς ὡς δουλοπάροικοι. Ἓν ἕτερον ὅμοιον παράδειγμα εἶνε τὸ τοῦ κατοίκου Θηβῶν Στεφάνου Μαστροθεοδωρῆ, οὗ ἡ περιουσία μετὰ θάνατον δὲν περιῆλθεν εἰς τὸν υἱόν του, ἀλλὰ παρεχωρήθη Λατίνῳ τινί, ἀκριβῶς διότι οἱ Ἕλληνες τότε δὲν ἠδύναντο νὰ διαθέσωσιν ἐλευθέρως τὴν περιουσίαν των[3].

[1] Hopf. σ. 20.

[2] Αὐτόθι, σ. 17.

[3] Αὐτόθι.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐν τοιαύτῃ ἕξων δουλείᾳ οἱ Ἕλληνες καὶ Ἀθηναῖοι κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα ὑπὸ τοὺς Φράγκους! Καί, ὡς νὰ μὴ ἤρκει ἡ ἐξουδένωσις αὕτη, προσετίθεντο εἰς τοὺς ἀτυχεῖς κατοίκους καὶ τὰ ἔκ τε ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν πολεμίων ἀδιάλειπτα δεινά. Ἡ ἕδρα τῆς διοικήσεως τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν φαίνεται ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλφόνσου Φαδρίκου τῆς Ἀραγωνίας (1338) μετετέθη εἰς τὴν πλουσιωτέραν καὶ ἀκμαιοτέραν πόλιν τῶν Θηβῶν, καθόσον μάλιστα ἐκεῖ ἤδρευεν ἔκτοτε καὶ ὁ ἀνώτερος δικαστὴς τοῦ δουκάτου, ἐνῷ πρότερον αὐτός τε καὶ ὁ τοῦ δουκὸς τοποτηρητὴς καὶ τῆς Ἑταιρείας ἀρχηγὸς ἤδρευον ἐν Ἀθήναις. Ἡ τοιαύτη ὅμως στέρησις δὲν φαίνεται νὰ ἔβλαψε τὴν τῶν Ἀθηνῶν πόλιν, ἀπ' ἐναντίας θὰ ἀπήλλαξεν αὐτὴν πολλῶν βιαιοπραγιῶν καὶ πιέσεων, πρὸς δὲ καὶ τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων λεηλασίας κατὰ τὸ ἔτος 1363, ὅτε ἔπαθεν ἡ τότε πρωτεύουσα πόλις τῶν Θηβῶν. Τὸν Ῥογέρον ἀποθανόντα ὡς γενικὸς μὲν στρατάρχης τῆς Ἑταιρείας διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀντώνιος Λώριας, ἐν δὲ τῇ τοῦ γενικοῦ τοποτηρητοῦ καὶ διοικητοῦ θέσει διωρίσθη κατὰ Μάϊον τοῦ 1371 ὁ Ματθαῖος Περάλτης (1371—1375) ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας καὶ ὡς τοιοῦτος συνεστήθη ὑπ' αὐτοῦ πάσαις ταῖς ἀρχαῖς τοῦ δουκάτου καὶ τῷ ἀθηναϊκῷ καὶ θηβαϊκῷ λαῷ[1]. Ὁ Ματθαῖος Περάλτης (Peralta), ἅμα ἀνέλαβε τὴν ἀρχήν, ἐφρόντισε νὰ κλείσῃ εἰρήνην πρὸς τὸν Γουίδωνα τοῦ Ναυπλίου ἐπὶ τῷ ὅρῳ ἡ μονογενὴς τοῦ τελευταίου κόρη Μαρία ν' ἀρραβωνισθῇ τὸν Ἰωάννην Λώριαν, ὅπως

[1] Hopf, σ. 20.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

διαδεχθῇ τὸν πενθερόν του μετὰ θάνατον ἐν τῇ διοικήσει τῆς Ἀργολίδος, καὶ οὕτως ἡσύχασαν ἐντεῦθεν προσωρινῶς τὰ πράγματα. Ἀλλ' ἤδη κατὰ τὸ 1373 ἠπείλουν νὰ ἐκραγῶσιν ἐκ νέου ταραχαὶ μεταξὺ τῶν ἀποτελούντων τὴν Ἑταιρείαν, διότι οἱ πρὸ πολλοῦ ἐν τῷ δουκάτῳ ἐγκατεστημένοι καὶ πάντα τὰ βάρη αὐτοῦ φέροντες Καταλανοί, βλέποντες ὅτι τὰ ἀξιώματα, ἀντὶ κατὰ τὰ συμπεφωνημένα νὰ διανέμωνται μεταξὺ τῶν ἐντοπίων καὶ τῶν ξένων τῶν ἐκ τῆς Σικελίας πεμπομένων καὶ νὰ διαρκῶσι τρία μόνα ἔτη, ἀπό τινος ἀπενέμοντο κατὰ προτίμησιν εἰς νεήλυδας καὶ ἐφ' ὅρου ζωῆς, ἀπετάθησαν πρὸς τὸν βασιλέα ἀπαιτοῦντες ἐπὶ ἀπειλῇ στάσεως τὴν διόρθωσιν τῆς ἐπιγιγνομένης αὐτοῖς ἀδικίας. Ὁ βασιλεὺς ὅμως πρὸς ἀποφυγὴν σκανδάλων διέταξε τοὺς νεωστὶ ὑπ' αὐτοῦ διορισθέντας ἐφ' ὅρου ζωῆς φρουράρχους Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν Γαλχεράνον Περάλτην καὶ Γουλιέλμον Ἀλμεράραν νὰ καταθέσωσι μετὰ τρία ἔτη τὸ ἀξίωμά των τοῦτο, μεθ' οὗ συνήνουν καὶ τὸ τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ τῶν ῥηθεισῶν πόλεων, καὶ ὥρισε τοῦ λοιποῦ ν' ἀπονέμωνται τὰ ἀξιώματα ταῦτα καὶ εἰς τοὺς αὐτόχθονας Καταλανοὺς ἐξ ἴσου καὶ ἐπὶ τρία μόνα ἔτη κατὰ τὸ μέχρι τοῦδε ἔθος, τὰς διαταγὰς δὲ ταύτας τοῦ βασιλέως καὶ δουκὸς ἀπεδέχθη καὶ ὁ τοποτηρητὴς αὐτοῦ ἐν τῷ δουκάτῳ Ματθαῖος Περάλτης καὶ οὕτω προελήφθησαν μείζονες ἔριδες[1]. Ἐπὶ τῆς διοικήσεως τοῦ τελευταίου, ἐν ἔτει 1373, συνῆλθεν ἐν Θήβαις γενικὸν τῶν βαρώνων καὶ ἡγεμονίσκων τῆς Ἑλλάδος

[1] Ἴδε τὰς μαρτυρίας παρὰ Hopf σ. 21.

Δημόσιά Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐν γένει συμβούλιον, εἰς ὃ εἶχε προσκαλέσει ὁ προκαλέσας αὐτὸ Πάππας Γρηγόριος ΙΑ' δι' ἐγκυκλίου του ἀπὸ 13 Νοεμβρίου 1372 καὶ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Ῥόδου, τοὺς αὐτοκράτορας Ἰωάννην τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ Φίλιππον τὸν Β' τοῦ Τάραντος, τὸν Ἰωάννην τῆς Ἀντιοχείας, τοὺς ἡγεμόνας τῆς Κύπρου, Οὐγγαρίας καὶ Σικελίας καὶ τὰς δημοκρατίας τῆς Ἐνετίας καὶ Γενούης, ὅπως συνδιασκεφθέντες ἑνωθῶσιν ἀπὸ κοινοῦ πάντες οἱ χριστιανοὶ οὗτοι ἡγεμόνες καὶ αἱ δυνάμεις κατὰ τῶν κοινῶν πολεμίων, τῶν ἀπίστων Τούρκων, οἵτινες, κατὰ τὴν πρὸς τὸν Πάππαν ἔκθεσιν τοῦ ποιμενάρχου Νέων Πατρῶν Φραγκίσκου, εἶχον ἐπεκτείνει τὴν ἐξουσίαν των κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μέχρι Σερβίας, Ἀλβανίας, Ἀττικῆς καὶ Πελοποννήσου, ἐδήουν καὶ ἐλεηλάτουν οἰκτρῶς τὰς χώρας ταύτας καὶ ἠπείλουν νὰ κατασυντρίψωσι πάντα τὰ χριστιανικὰ κράτη. Εἰς τοσαύτην δ' ἐπικίνδυνον καὶ ἀπελπιστικὴν θέσιν εἶχον φέρει τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας οἱ Τοῦρκοι διὰ τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν ἐπιδρομῶν των, ὥστε ἡ ἐνετικὴ κυβέρνησις ἦν ἠναγκασμένη νὰ πληρώνῃ διπλοῦς μισθοὺς εἰς τοὺς ὑπαλλήλους της, ἵνα δεχθῶσι θέσιν τινὰ ἐν Εὐβοίᾳ[1]. Τοσοῦτον δυσχερὴς καὶ ἄχαρις ἦν ἡ ἐνταῦθα διαμονὴ τότε! Συνεφωνήθη λοιπὸν ἐν τῷ ἐν Θήβαις συμβουλίῳ ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννης Ε' ν' ἀναλάβῃ τὸν κατὰ τῶν Τούρκων ἀγῶνα τῇ ἐπικουρίᾳ καὶ τῶν Φράγκων ἡγεμόνων· καὶ τῷ ὄντι ἐπεχείρησεν οὗτος ἐν ἔτει 1374 μεγάλους κατὰ τῶν Τούρκων ἐξοπλισμούς, δὲν

[1] Hopf, σ. 21.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἠδυνήθη ὅμως νὰ κατορθώσῃ τι ἄξιον λόγου καὶ διότι ὁ τότε Σουλτάνος Μυρὰτ ὁ Α' δὲν ἔμεινεν ἐπίσης ἀργὸς καὶ διότι οἱ τῆς Ἑλλάδος ἄρχοντες δὲν ἔπαυον νὰ ἐρίζωσι πρὸς ἀλλήλους καὶ νὰ ὦσιν ἀπησχολημένοι ὑπὸ ἰδίων πολέμων, καθ' οὓς καὶ τοὺς Τούρκους πολλάκις ἀμέσως ἢ ἐμμέσως προσεκάλουν εἰς ἐπέμβασιν. Αἱ νέαι δ' αὗται ἔριδες κυριώτατα περιεστρέφοντο εἰς τὸ δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν.

Ὁ τότε δεσπότης Αἰγίου καὶ Κορίνθου Ῥαινέριος Ἀκκιαγιουόλης, Ἰταλὸς ἐπιχειρηματίας, πρὸ πολλοῦ ἤδη εἶχε συλλάβει τὸ σχέδιον νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Καταλανοὺς ἐκ τῶν κτήσεών των καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἀρχήν του καὶ ἐπὶ τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν καὶ πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ σχεδίου του τούτου μετεχειρίζετο πᾶν μέσον. Ἡ Ἐνετία δυσηρεστημένη οὖσα κατὰ τῆς ὀχληρᾶς γείτονος, τῆς Ἑταιρείας, ηὐνόει καὶ ὑπεβοήθει τὰ σχέδια αὐτοῦ ἐλπίζουσα μείζονα παρ' αὐτοῦ ἀσφάλειαν. Ὅτε λοιπὸν ἐν ἔτει 1374 ὑπήκοοί τινες τοῦ Ῥαινερίου κατέφυγον καὶ εὗρον ἄσυλον εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Καταλανῶν κατεχομένην χώραν, ὁ πρῶτος εἰσέβαλε μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Ἀττικήν, ἀπήγαγεν ἐντεῦθεν πολλοὺς ὑπηκόους τῶν Καταλανῶν αἰχμαλώτους καὶ κατέλαβε τὸ σπουδαιότατον φρούριον τῶν Μεγάρων. Τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς νέας ῥήξεις ἐν τῇ Ἑταιρείᾳ, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ὁποίων ἀπέθανεν ὁ γενικὸς διοικητὴς Ματθαῖος Περάλτης ἐν ἔτει 1375. Τότε ἡ ἐξουσία ἐν Ἀττικῇ περιῆλθεν εἰς χεῖρας τοῦ καταλανικοῦ πλήθους, ὅπερ ἀνηγόρευσε διοικητὴν τοῦ δουκάτου τὸν Λουδοβῖκον Φαδρῖκον κόμητα Σούλα καὶ Ζειτουνίου (1375—1381), φρούραρχον δὲ Θηβῶν τὸν Νι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κόλαον Ἀρδουΐνον, καὶ ἔπεμψε πρέσβεις πρὸς τὸν βασιλέα καὶ δοῦκα εἰς Σικελίαν, ὅπως ἀναγγείλωσι τὴν ἐπελθοῦσαν μεταβολήν. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐθεώρησε καλὸν νὰ ἐπικυρώσῃ τὰ γεγενημένα, δύο δὲ μετὰ ταῦτα ἔτη, τὸ 1377, διώρισεν ἐκ νέου φρουράρχους Ἀθηνῶν μὲν τὸν Γαλκεράνον Περάλτην, Λεβαδείας δὲ τὸν Γουλιέλμον Ἀλμεράραν· κατὰ τὸ αὐτὸ ὅμως ἔτος 1377, τὴν 27ην Ἰουλίου, ἀπεβίωσεν ὁ Φριδερῖκος Β' τῆς Σικελίας, ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν καὶ κεφαλὴ τῆς Ἑταιρείας, καὶ τὸ συμβεβηκὸς τοῦτο ἦν πάροχον πλείστων συνεπειῶν διὰ τὴν Ἑταιρείαν. Ὁ βασιλεὺς Φριδερῖκος ἐκληροδότησε τὸ δουκάτον Ἀθηνῶν εἰς τὴν ἀνήλικον θυγατέρα του Μαρίαν τῆς Ἀραγωνίας (ὡς δούκισσαν Ἀθηνῶν 1377—1381), τοῦτο ὅμως ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν γενικὸν διοικητὴν καὶ τοὺς πλείστους τῶν ἀρχηγῶν τῆς Ἑταιρείας νὰ κηρυχθῶσιν ἐν ἔτει 1378 κατὰ τῆς κυριαρχίας γυναικὸς καὶ ἀνηλίκου μάλιστα, ἐν οὕτω δειναῖς περιστάσεσιν, ἐξέλεξαν δ' ἀντ' αὐτῆς δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν τὸν βασιλέα τῆς Ἀραγωνίας Πέτρον τὸν Ε', ὅστις καὶ τὴν Σικελίαν τότε παρεσκευάζετο νὰ καταλάβῃ διὰ τὴν ἔλλειψιν ἄρρενος διαδόχου τοῦ ἀποβιώσαντος Φριδερίκου Β', ἄλλοι ὅμως ἐκ τῶν ἀποτελούντων τὴν Ἑταιρείαν ἔμειναν πιστοὶ τῇ Μαρίᾳ καὶ οὕτως ἐξερράγησαν ῥήξεις καὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Ἑταιρείας[1].

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν τῷ δουκάτῳ Ἀθηνῶν, ὅτε ἀνεφάνη ἐν Ἑλλάδι ἡ Ἑταιρεία τῶν Ναβαρραίων, ἑτέρων τυχοδιωκτῶν ὁμοεθνῶν τῶν Καταλανῶν, ἀλλ'

[1] Hopf, σ. 23.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐχθρικῶς πρὸς αὐτοὺς διακειμένων, οἵτινες ζηλεύσαντες τὴν τύχην τῶν Καταλανῶν ἐξεκίνησαν ἐξ Ἱσπανίας, ὅπως εὕρωσι τὴν τύχην των ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Φθάσαντες λοιπὸν εἰς Ἑλλάδα οἱ νέοι οὗτοι τυχοδιῶκται διηυθύνθησαν ἀπ' εὐθείας κατὰ τῶν κτήσεων τῶν Καταλανῶν, εἰσέβαλον ἐν ἔτει 1380 εἰς τὸ δουκάτον καὶ ἐβάδιζον ἐπὶ τὰς Ἀθήνας. Ὁ διοικητὴς τῶν Ἀθηνῶν Γαλκεράνος Περάλτης ἔσπευσεν ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως εἰς ἀπόκρουσιν αὐτῶν, ἀλλ' ἐνικήθη καὶ ἠχμαλωτίσθη, ἡ δὲ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Ναβαρραίων, οἵτινες ἀμέσως μετὰ ταῦτα ἐκυρίευσαν καὶ τὴν Λεβαδείαν καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ δουκάτου φρούρια καὶ ἤδη παρεσκευάζοντο νὰ διαβῶσιν εἰς Εὔβοιαν, ὅτε ἐκφυγὼν αὐτοὺς ὁ αἰχμάλωτος Γαλκεράνος Περάλτης κατέφυγεν εἰς τὴν εἰσέτι ἀντέχουσαν Ἀκρόπολιν, ἀνέκτησε μετ' ὀλίγον καὶ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ διὰ τῆς δραστηριότητός του ἠνάγκασε τοὺς Ναβαρραίους, διαρκοῦντος ἔτι τοῦ ἔτους 1380, νὰ μεταβῶσιν εἰς Πελοπόννησον κενώσαντες τὸ δουκάτον, ἐκεῖ δ' ἐγκατεστάθησαν ἐπὶ ἥμισυν περίπου αἰῶνα, μὴ λησμονοῦντες ὅμως ἐν τῷ μεταξὺ καὶ τοὺς ἐν Ἀττικῇ ἐχθρούς των.

Ἅμα παρῆλθεν ὁ μέγας οὗτος κίνδυνος, οἱ Καταλανοὶ πρὸς ἐξασφάλισίν των διὰ μελλούσας προσβολὰς ἐκ μέρους τῶν πολλῶν πολεμίων των ἔπεμψαν ὁμοφώνως πρέσβεις πρὸς Πέτρον τὸν Ε' τῆς Ἀραγωνίας, ἐξαιτούμενοι ἐπικουρίαν παρ' αὐτοῦ καὶ ὑπισχνούμενοι αὐτῷ ὑπακοὴν καὶ πίστιν ὡς κυριάρχῃ τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν. Ὁ βασιλεὺς Πέτρος ἐδέξατο τὰς προτάσεις ταύτας, προσέλαβε τὸν τίτλον τοῦ δουκὸς Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν, ὃν ἔκτοτε μέχρις ἐσχάτων

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἔφερον οἱ βασιλεῖς τῆς Ἱσπανίας[1], καὶ ἐξαπέστειλε τοποτηρητήν του καὶ γενικὸν διοικητὴν τῆς Ἑταιρείας τὸν Φίλιππον Ῥοκκαβέρτην (1381—1382). Μετὰ στόλου λαμπροῦ κατέπλευσεν ὁ Ῥοκκαβέρτης εἰς Πειραιᾶ, ἔλαβε τὴν χώραν ὑπὸ τὴν κατοχήν του καὶ μετὰ πολλῆς συνέσεως κατώρθωσε νὰ τηρήσῃ φιλικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς πέριξ ἰσχυρούς, μηδ' αὐτοῦ τοῦ Ῥαινερίου Ἀκκιαγιουόλη ἐξαιρουμένου, ταχέως ὅμως ἀνεκάλεσεν αὐτὸν ὁ βασιλεὺς εἰς Ἱσπανίαν καὶ ἀντ' αὐτοῦ διώρισε τὸν Ῥαϊμοῦνδον Βιλλανόβαν (1382—1383). Ἀλλὰ καὶ οὗτος ἀνεκλήθη εἰς Ἱσπανίαν μετὰ βραχυχρόνιον συνετὴν διοίκησιν, ἀφοῦ προηγουμένως διώρισεν ἀντιπροσώπους ἐν τῷ δουκάτῳ τοὺς ἀδελφοὺς Ῥογέρον τὸν Β' καὶ Ἀντώνιον Λώρια, υἱοὺς τοῦ ποτε γενικοῦ διοικητοῦ Ῥογέρου Λ' Λώρια, ὅπως διοικῶσιν ἐν ὀνόματι τοῦ ἀπόντος Ῥοκκαβέρτου, οὗ καὶ αὐτὸς ὁ Βιλλανόβας μόνον ἀντικαταστάτης ἦτο προσωρινός. Ἐν ἔτει ὅμως 1384 ὁ βασιλεὺς Πέτρος ἀφήρεσε τὸν Ῥοκκαβέρτην τὸ ἀξίωμα τοῦ τοποτηρητοῦ τοῦ δουκὸς καὶ γενικοῦ διοικητοῦ τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν καὶ ἀντ' αὐτοῦ διώρισε τὸν Βερνάρδον Κορνέλλαν, ἀλλὰ πρὶν οὗτος ἔλθῃ καὶ ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τοῦ δουκάτου, τὸ πλεῖστον καὶ κάλλιστον μέρος αὐτοῦ εἶχεν ἀπολεσθῆ καὶ ἡ τῶν Καταλανῶν ἀρχὴ ἐπλησίαζεν εἰς τὸ τέρμα της.

Ὁ τῆς Κορίνθου, Αἰγίου καὶ Μεγάρων ἄρχων Ῥαινέριος Ἀκκιαγιουόλης (Acciajuoli[2]), καίπερ ζῶν ἐν

[1] Ἰδε σ. 23.

[2] Ὁ Χαλκοκονδύλης καλεῖ τὸν οἶκον Ἀ ζ α ϊ ό λ α ς (σ. 207), ὁ Γεώργ. Φραντζῆς Α α τ ζ ι ό λ α ς, ἐν ἄλλαις δ' ἐγγράφοις μαρτυρίαις παρὰ Buchon καλοῦνται ὀρθότερόν πως Ἀ τ ζ α ϊ ῶ λ α ι καὶ ἄλλως.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

προσωρινῇ εἰρήνῃ πρὸς τοὺς Καταλανούς, δὲν ἐλησμόνει ἐν τούτοις τὸ ἀρχαῖον σχέδιόν του, νὰ γείνῃ κύριος τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν, ἀλλὰ πάντοτε παρεσκευάζετο εἰς τοῦτο. Μετὰ τὴν κατοχὴν τῶν Μεγάρων ἐπορίσθη παρὰ τῆς ἐνετικῆς δημοκρατίας ἀντὶ μισθοῦ ἓν πολεμικὸν πλοῖον, ἵνα διαφυλάττῃ τὰ παράλια τῆς χώρας του κατὰ τῶν Τούρκων κορσάρων, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπὶ ἓν μόνον ἔτος, ἔπειτα δ' ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ὅροις καὶ ἐπὶ μακρότερον χρόνον, μὲ τὸν κρύφιον ὅμως σκοπὸν νὰ μεταχειρισθῇ τοῦτο κατὰ τῆς Ἑταιρείας. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν συνεννοήθη ὁ Ῥαινέριος καὶ μετὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Ναβαρραίων, οὓς ἔλαβεν ὡς μισθοφόρους ὑπὸ τὴν ὑπηρεσίαν του. Οὕτω δὲ παρασκευασθεὶς ὁ ἐπιχειρηματίας Ἰταλὸς ἐνόμισεν ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ περιμένῃ καταλληλότερον καιρόν, ὅπως ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Ἑταιρείας. Ἵνα εὕρῃ λοιπὸν ἀφορμὴν ἐρίδων προεκάλεσε τὴν ἐν Ἀθήναις διατρίβουσαν κόμησσαν Ἑλένην, συγγενῆ τῶν Παλαιολόγων τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ Μιστρᾶ, ἐκ συνεννοήσεως πρὸς τοὺς τελευταίους τούτους, νὰ ὑπανδρεύσῃ τὴν θυγατέρα της μετὰ τοῦ συγγενοῦς του Πέτρου Σαρακηνοῦ ἐν Εὐβοίᾳ. Ἐπειδὴ δ' αὕτη ἐξοργισθεῖσα διὰ τὴν πρόκλησιν ταύτην τοῦ Ῥαινερίου ὑπάνδρευσεν εἰς τὸ πεῖσμα τὴν κόρην της μετὰ τοῦ Στεφάνου Δούκα, Σλαύου τὴν καταγωγήν, ἐξηγέρθη ἐν Ἑλλάδι μεγάλη ἀγανάκτησις διὰ τὴν πρᾶξιν ταύτην παρά τε τοῖς Ἕλλησι καὶ τοῖς Φράγκοις, ἀκριβῶς ὡς ὁ Ῥαινέριος ἐπεθύμει. Ἐπωφελούμενος λοιπὸν τὴν γενικὴν ταύτην ἀγανάκτησιν καὶ προφασιζόμενος τὴν γενομένην αὐτῷ ὑπὸ τῆς κομήσσης προσβολὴν ἤρξατο τῶν κατὰ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦ δουκάτου ἐχθροπραξιῶν καὶ τὸ μὲν ὑπὸ τὴν ὑπηρεσίαν του ἐνετικὸν πλοῖον ἐξαπέστειλεν εἰς Πειραιᾶ, ὅπως κωλύῃ τὸν εἰς τὸν λιμένα τοῦτον κατάπλουν πλοίων καὶ προσβάλῃ ἐκεῖθεν τὴν Ἑταιρείαν, τοὺς δὲ μισθοφόρους του, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ Τοῦρκοι, διέταξε νὰ εἰσβάλωσιν ἐκ Μεγάρων εἰς τὴν Ἀττικήν. Ὑπὲρ τῆς κομήσσης Ἑλένης ἀνέλαβον τὸν ἀγῶνα οἱ διοικηταὶ τοῦ δουκάτου ἀδελφοὶ Λώρια (1383—1385), οἵτινες καὶ ἐξῆλθον ἀμέσως εἰς ἀπόκρουσιν τῶν εἰσβολέων ἐν ἔτει 1385, ἐνικήθησαν ὅμως ὑπὸ τούτων καὶ ἀμέσως ὁλόκληρος ἡ ἀνοικτὴ χώρα τῆς Ἀττικῆς καὶ αὐτὴ ἡ κάτω πόλις τῶν Ἀθηνῶν περιῆλθον εἰς χεῖρας τοῦ Ῥαινερίου, μόνη δ' ἡ Ἀκρόπολις καί τινα ἄλλα φρούρια ἀνθίσταντο. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας καὶ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Πέτρος Ε', μαθὼν τὸν κίνδυνον τῆς Ἑταιρείας, ἐξαπέστειλεν ἐν τάχει εἰς Ἀθήνας μετὰ στρατοῦ ὡς γενικὸν διοικητὴν τὸν Καταλανὸν Πέτρον Παῦον (de Pau, 1385—1387), πᾶσαι ὅμως αἱ προσπάθειαι τούτου πρὸς ἐκδίωξιν τῶν πολεμίων καὶ ἀνάκτησιν τοῦ δουκάτου ἀπέτυχον. Ὀλίγον ἐπίσης ὠφέλησε καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ νέου βασιλέως καὶ δουκὸς Ἰωάννου ἀποστολὴ τοῦ γνωστοῦ Ῥοκκαβέρτου ὡς γενικοῦ διοικητοῦ, διότι, πρὶν οὗτος φθάσῃ εἰς Ἀθήνας, ἡ Ἀκρόπολις παρεδόθη εἰς τὸν Ῥαινέριον, ἀναγκασθέντος τοῦ Παύου νὰ συνθηκολογήσῃ ἐν ἔτει 1387 μετὰ μακρὰν καὶ ἐπίμονον ἀντίστασιν[1].

[1] Ἴδε Hopf, σ. 25 ἐπ. πρβ. περὶ τῆς ὑπὸ Ῥαινερίου κατοχῆς τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν Χαλκοκονδύλην βιβλ. 4, σ. 207—208 καὶ Γεώργ. Φραντζῆν 1, 34, σ. 107 ἐκδόσεων Βόννης. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἐσφαλμένως καλεῖ τὸν Ῥαινέριον Ῥωμανόν, ὡς ἐσφαλμένως λέγει καὶ ὅτι ἠγόρασε παρὰ τῆς Ἑταιρείας τὸ δουκάτον.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Οὕτω λοιπὸν ἔληξεν ὁλοτελῶς ἐν ἔτει 1387 ἡ κυριαρχία τῶν Καταλανῶν ἐν Ἀττικῇ καὶ ἡ τῆς Παλλάδος πόλις περιῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐκ Φλωρεντίας τραπεζιτικοῦ οἴκου τῶν Acciajuoli, ἀφοῦ ὑπέφερε τὰ πάνδεινα ὑπὸ τοὺς Καταλανοὺς ἐπὶ 77 ἔτη, ὅπως ζήσῃ ὑπὸ τοὺς νέους τούτους 70 περίπου ἐτῶν ἀνεκτότερον σχετικῶς βίον, μέχρις οὗ περιῆλθεν εἰς χεῖρας νέων πάλιν τυράννων, τῶν Τούρκων, περιπίπτουσα οὕτως ἀπὸ δουλείας εἰς δουλείαν ἡ ἄλλοτε ἡγεμονὶς αὕτη τῆς Ἑλλάδος καὶ φιλελευθερωτέρα τῶν πόλεων! Οἱ Καταλανοὶ μετὰ τὴν ἐντελῆ ἀπώλειαν τῆς χώρας ἀπῆλθον ἐξ αὐτῆς πανδημεὶ εἰς Ἀραγωνίαν καὶ Σικελίαν μηδὲν ἄλλο ἴχνος ὄπισθεν ἐγκαταλιπόντες ἢ τὰς καταστροφὰς καὶ τὰς δηώσεις, ἃς εἶχον διαπράξει. Οὐδεὶς αὐτῶν ἐναπέμεινεν ἐν τῇ χώρᾳ, ἧς κύριοι ἀπέβησαν οἱ ἄσπονδοι πολέμιοι αὐτῶν Ναβαρραῖοι, ἀλλ' ὡς λοιμική τις νόσος παροδικῶς αὐτὴν καταμαστίσαντες διὰ παντὸς ἐξέλιπον.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΥΠΟ ΤΟΥΣ ACCIAJUOLI 1387—1456

Μὲ τὴν κατοχὴν τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος Κορίνθου καὶ Μεγάρων Ῥαινερίου ἢ Νερίου Ἀκκιαγιουόλη (διότι καὶ Νέριος κατὰ συγκοπὴν ἐκαλεῖτο), ἄρχεται ἡ τρίτη περίοδος τῆς φραγκοκρατίας ἐν Ἀθήναις, ἡ βραχυτέρα καὶ σχετικῶς καλλιτέρα τῶν δύο ἄλλων. Οἱ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἄρξαντες ἡγεμόνες τῶν Ἀθηνῶν ἦσαν γόνοι πλουσίου τινὸς τραπεζιτικοῦ οἴκου ἐκ Φλωρεντίας τῆς Ἰταλίας, οἵτινες ἀπὸ μιᾶς ἤδη γενεᾶς εἶχον ἀποκατασταθῆ ὡς ἡγεμόνες ἐν Πελοποννήσῳ. Ἡ οἰκογένεια τῶν Acciajuoli[1] μετῴκησεν ἐν ἔτει 1160 ἐκ Βρεσκίας εἰς Φλωρεντίαν, ἔνθα ἵδρυσεν ἐργοστάσιον χάλυβος, ὅθεν ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα Acciajuoli. Κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα ἡ οἰκογένεια ἀπέκτησε σημαντικὴν περιουσίαν, μάλιστα διὰ τοῦ Δαρδάνου Acciajuolo († 1335), ὅστις περὶ τὰ 1270 μετήρχετο τὸν ἔμπορον ἐν Τύνιδι, μετὰ δὲ τὴν εἰς Φλωρεντίαν ἐπάνοδόν του ἵδρυσεν αὐτόθι οἶκον τρα-

[1] Περὶ τῶν Acciajuoli ἴδε ἐκ πολλῶν τὸν Giov. Batt. Ubaldini, Historia della casa degli ubaltini e la vita de Nicolo Acciajuoli e l'origine della famiglia degli Acciajuoli, ἐν Φλωρεντίᾳ 1588, σ. 135—170, τὸν Buchon, Nouvelles recherches κτλ. τόμ. Α', σ. 41 ἑπ. τόμ. Β', σ. 31 ἑπ. καὶ Hopf, τόμ. ΣΤ', σ. 454 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πεζιτικὸν φερώνυμον ταχέως τοσαύτην ἀποκτήσαντα φήμην, ὥστε καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην εἶχεν ἐν ταῖς ἐπισήμοις πόλεσιν ὑποκαταστήματα ἡ πρακτορεῖα, διευθυνόμενα κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ μελῶν τῆς οἰκογενείας καὶ ἐδάνειζεν εἰς τὰς τότε κυβερνήσεις μεγάλα ποσά. Τούτου ἕνεκά τινα τοῦ οἴκου τούτου μέλη κατεῖχον καὶ αὐλικὰ ἀξιώματα παρὰ διαφόροις αὐλαῖς, ἰδίως δ' ἐν Νεαπόλει καὶ τῇ κάτω Ἰταλίᾳ παρὰ τοῖς ἐκεῖ ἡγεμόσιν[1]. Εἰς Νεάπολιν πρὸς τὸν βασιλέα Ῥοβέρτον ἀπέστειλεν ἐν ἔτει 1331 εἰς αὐλικὴν θέσιν ὁ πατὴρ αὐτοῦ καὶ τὸν ἐν ἔτει 1310 γεννηθέντα Νικόλαον Acciajuolo, ὅστις ἦν προωρισμένος ν' ἀνυψώσῃ τὸν οἶκον Acciajuoli μέχρι τοῦ ἡγεμονικοῦ ἀξιώματος. Διὰ τῆς ἐπιτηδειότητός του ἐκέρδησεν οὗτος εἰς μέγαν βαθμὸν τὴν εὔνοιαν τοῦ βασιλέως καὶ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκράτορος Ῥοβέρτου, παρ' οὗ προήχθη εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα, ὡς ἀντιπρόσωπος δὲ συγχρόνως τοῦ μεγάλου τραπεζιτικοῦ αὐτοῦ οἴκου ἀπέκτησε μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς τε Ἰταλίας καὶ Ἑλλάδος, οὓς ὑπεχρέου διὰ δανείων. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ῥοβέρτου, κατορθώσας νὰ κερδήσῃ τὸν ἔρωτα τῆς χήρας αὐτοῦ Αἰκατερίνης Βαλουᾶ (de Valois), ἥτις ἤδη εἶχεν ἀποβῇ καὶ ἀνωτάτη κυρίαρχος τῆς Πελοποννήσου, ἀπέβη ὁ πράγματι διευθυντὴς τῶν πραγμάτων ἔν τε τῷ βασιλείῳ Νεαπόλεως καὶ ἐν Πελοποννήσῳ. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ χώρᾳ ἤρξατο ἀπὸ τοῦ 1335 καὶ ἐξῆς ν' ἀποκτᾷ ἐν μέρει μὲν δι' ἀγορᾶς, ἐν μέρει δὲ διὰ δωρεῶν τῆς ἐρωμένης του διαφόρους ση-

[1] Ἴδε Buchon, ἔνθ. ἀνωτ. τόμ. Α', σ. 46 τόμ. Β', σ. 31—32 καὶ Hopf, τόμ. ΚΓ', σ. 484.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μαντικὰς κτήσεις καὶ ἤδη ἐν ἔτει 1337 κατετάχθη μεταξὺ τῶν ὑποτελῶν Φράγκων ἡγεμόνων τῆς Πελοποννήσου. Ὅτε δ' ἐν ἔτει 1338 ἡ βασίλισσα καὶ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη Βαλουᾶ ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς Πελοπόννησον πρὸς ἐξομάλυνσιν τῶν μεταξὺ τῶν διαφόρων ἡγεμόνων ἐρίδων καὶ ἐξασφάλισιν τῆς κυριαρχίας της ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ὁ Νικόλαος Ἀκκιαγιουόλης συνώδευσεν αὐτὴν καὶ διαμείνας ἐνταῦθα τρία ὁλόκληρα ἔτη ἐν μέρει μὲν μετὰ τῆς αὐτοκρατείρας, ἐν μέρει δὲ καὶ μόνος (1338—1341), ἐρρύθμισε σὺν τοῖς κοινοῖς καὶ τὰ ἴδια πράγματα. Ἀκολούθως ἐπιστρέψας εἰς Νεάπολιν ἐξηκολούθει νὰ προάγητε πάντοτε κατά τε ἀξίωμα καὶ ἰσχὺν καὶ μετὰ τὸν θάνατον τῆς ἐρωμένης του Αἰκατερίνης κατέστη κηδεμὼν τῶν τέκνων της. Τὸν κολοφῶνα δὲ τῆς ἀνυψώσεως καὶ ἰσχύος του ἔφθασεν ὁ Νικόλαος κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκράτορος καὶ ἀνωτάτου κυριάρχου τῆς Πελοποννήσου Ῥοβέρτου τοῦ Τάραντος (1346—1364), ὅτε ἐξέτεινεν ἔτι μᾶλλον τὰς ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεις του, ἔλαβεν ὑπὸ τὴν κατοχήν του τὴν Κόρινθον καὶ ἀπέβη ὁ ἰσχυρότερος τῆς Πελοποννήσου ἡγεμών, κατορθώσας νὰ διορισθῇ ὑπὸ τοῦ Πάππα καὶ ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν μετὰ διοικητικῆς ἐξουσίας ὁ ἀνεψιός του Ἰωάννης Acciajuolo (1360—1365), ἐνῷ συγχρόνως καὶ ἑτέρους συγγενεῖς του ἀποκατέστησεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, μάλιστα δὲ τὸν Ἄγγελον καὶ Ῥαινέριον Acciajuoli, ἀδελφοὺς τοῦ Ἰωάννου καὶ ἀνεψιούς του ὡσαύτως, οὓς ἀμφοτέρους εἶχεν υἱοθετήσει διὰ τῆς ἐν ἔτει 1358 γραφείσης διαθήκης του. Τὸν ἀδελφὸν τούτων Δονάτον διώρισεν ἐν ἔτει

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1365 τοποτηρητήν του ἐν Πελοποννήσῳ μετ' ἀπεριορίστου πληρεξουσιότητος, οὗτος ὅμως ταχέως πάλιν ἐπανέκαμψεν εἰς τὰ ἴδια. Πολλῷ δραστηριώτερον πρὸς στερέωσιν τῆς ἰσχύος τῶν Acciajuoli ἐν Πελοποννήσῳ εἰργάσθησαν οἱ δύο ἕτεροι ἀδελφοί, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν Ἰωάννης, ὅστις εἶχε καὶ τὴν διοίκησιν τῆς Κορίνθου, καὶ ὁ Ῥαινέριος ἢ Νέριος, ὅστις κατ' ἀρχὰς μὲν εἶχεν ἀποσταλῆ εἰς Πελοπόννησον ὑπὸ τοῦ θείου καὶ θετοῦ πατρός του πρὸς διοίκησιν κτήσεών τινων ἐκείνου, τῷ χρόνῳ δ' ἠγόρασε παρὰ τῆς ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκρατείρας Μαρίας Βουρβωνίδος καὶ ἰδιαιτέρας τινὰς κτήσεις αὐτόθι, ἃς ηὔξησεν ἐν ἔτει 1365 καὶ διὰ τῆς Κορίνθου παραχωρηθείσης αὐτῷ πρὸς διοίκησιν μετὰ τὸν κατὰ Νοέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους θάνατον τοῦ Νικολάου Acciajuolo ὑπὸ τοῦ ἑτέρου ἀδελφοῦ του καὶ τότε ἀρχιεπισκόπου Πατρῶν Ἀγγέλου Acciajuolo (1365—1369), τοῦ διαδεχθέντος τὸν Ἰωάννην[1]. Οὕτω λοιπὸν διηνεκῶς ἐξετείνετο καὶ ἐκραταιοῦτο ἡ ἰσχὺς τοῦ Acciajuoli ἐν Πελοποννήσῳ, πρὸς ὃ μέγα συνέτειναν καὶ τὰ ἄπειρα αὐτοῦ χρηματικὰ μέσα ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ὁλονὲν προβαίνουσα ἐξασθένισις καὶ ἐλάττωσις τῆς ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου κυριαρχίας τῶν ἡγεμόνων τοῦ Τάραντος· διότι ἐν μὲν τῇ Λακωνίᾳ εἶχεν ἀποκατασταθῆ ἐκ νέου ὁ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων οἶκος, ἐν δὲ τῇ λοιπῇ χερσονήσῳ πράγματι μὲν ἦρχον οἱ διάφοροι βαρῶνοι καὶ ἡγεμονίσκοι, περὶ δὲ τῆς ἐπικυριαρχίας ἤριζον πρὸς ἀλλήλους οἱ ἡγεμόνες τοῦ Τάραντος καὶ τῆς Νεαπόλεως[2]. Ἐν τοι-

[1] Ἴδε Hopf, τόμ. ΣΤ', σ. 455, 456, τόμ. Ζ', σ. 1 ἐπ. 6 ἐπ.

[2] Αὐτόθι, τόμ. Ζ', σ. 9 ἐπ.

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αὐτῃ λοιπὸν συγχύσει καὶ παραλυσίᾳ ὁ ἄρχων Κορίνθου καὶ Νιβελέτης Νέριος Ἀκκιαγιουόλης διὰ τῆς δραστηριότητος, τῆς φιλοδοξίας καὶ τοῦ πλούτου του ταχέως καὶ εὐκόλως ἀπέκτησεν ἰσχὺν καὶ ἐπεξέτεινεν ὁλονὲν τὰς κτήσεις του, ἃς ἐξησφάλιζε διὰ καταλλήλων συμμαχιῶν. Ἐκ Κορίνθου, ἔνθα εἶχε τὴν ἕδραν τῆς ἀρχῆς του, ἔκ τε φιλοδοξίας καὶ πλεονεξίας ἀγόμενος καὶ ὡς ὑποτελὴς τοῦ οἴκου τῶν Ἀνδεγαυηνῶν, ἔςρεψε τὰ βλέμματά του πρὸς τὸ δουκάτον Ἀθηνῶν—Νέων Πατρῶν, ὅπερ οἱ Καταλανοὶ ἀποσπάσαντες ἐκ τῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ οἴκου ἐκείνου εἶχον θέσει ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ ἀντιζήλου καὶ πολεμίου οἴκου τῶν βασιλέων τῆς Σικελίας καὶ Ἀραγωνίας. Βλέπων λοιπὸν τὴν ἐν τῷ δουκάτῳ παρὰ τοῖς Καταλανοῖς ἐπικρατοῦσαν ἀνωμαλίαν συνέλαβε τὸ σχέδιον, τυχὼν εὐκαιρίας, νὰ ἐκδιώξῃ αὐτοὺς ἐντεῦθεν καὶ νὰ ἑνώσῃ τὸ δουκάτον μετὰ τῶν λοιπῶν κτήσεών του. Πρὸς τοῦτο δὲ διετήρει φιλικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς γείτονας καὶ ἀντιζήλους τῶν Καταλανῶν Ἐνετοὺς τῆς Εὐβοίας καὶ ηὔξανεν ὁλονὲν τὰς στρατιωτικάς του δυνάμεις διὰ μισθοφόρων, μεταχειριζόμενος ὡς τοιούτους καὶ αὐτοὺς τοὺς Τούρκους. Αἴφνης ἐπαρουσιάσθησαν τότε καὶ ἕτεροι ἐπικίνδυνοι τῶν Καταλανῶν πολέμιοι, οἵτινες τὰ μέγιστα ἐχρησίμευσαν αὐτῷ πρὸς πραγματοποίησιν τῶν σχεδίων του, ἡ Ἑταιρεία δηλονότι τῶν Ναβαρραίων. Ὁ τοῦ Τάραντος ἡγεμὼν Φραγκῖσκος de Baux, ὅστις ἤριζε πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Νεαπόλεως περὶ τῆς ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου κυριαρχίας, ἐμισθώσατο καὶ ἐξαπέστειλεν εἰς Ἑλλάδα ἐν ἔτει 1380 σῶμα τυχοδιωκτῶν Ναβαρραίων, ὅμοιον τοῦ τῶν Καταλανῶν,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τήν τε Πελοπόννησον δι' αὐτῶν ν' ἀνακτήσητε καὶ τὴν ὅλην Ῥωμανίαν, εἰ δυνατόν, νὰ κυριεύσῃ· τὸ σῶμα δὲ τοῦτο τῶν μισθοφόρων τοῦ Φραγκίσκου de Baux ἐκλήθη «Ἑταιρεία τῶν Ναβαρραίων[1].» Οἱ νέοι οὗτοι τυχοδιῶκται, ἅμα ἔφθασαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐν ἔτει 1380, διηυθύνθησαν, ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν (σ. 431, 432), κατ' εὐθεῖαν κατὰ τῶν Καταλανῶν, μετὰ μικρὰν ὅμως καὶ βραχυχρόνιον ἐπιτυχίαν ἀπεκρούσθησαν ἐντεῦθεν καὶ καταφυγόντες εἰς Πελοπόννησον, τὸν ἀρχικὸν τῆς ἀποστολῆς των σκοπόν, ἦγον καὶ ἔφερον αὐτόθι τὰ πράγματα. Πρὸς τούτους λοιπὸν ἦλθεν ὁ Νέριος εἰς σχέσεις καὶ ἔλαβε πολλοὺς ἐξ αὐτῶν ὡς μισθοφόρους του, διὰ τούτων δὲ καὶ τῶν λοιπῶν του μισθοφόρων ἐκυρίευσε κατὰ τὰ ἔτη 1385—1387 τὸ δουκάτον Ἀθηνῶν καὶ οὕτως ἀπέβη «ἄρχων τῆς Κορίνθου καὶ τοῦ δουκάτου» (1385—1394)[2].

Μὲ τὸν τίτλον τοῦτον παρουσιάζεται ὁ Νέριος Α' Acciajuolo εὐθὺς μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1385 ἅλωσιν τῶν Ἀθηνῶν. Ἔν τινι τῶν πρακτικῶν τῆς ἑνετικῆς γερουσίας ἀπὸ 7 ἰουλίου 1385 ἀποφασίζει αὕτη νὰ κάμῃ παραστάσεις εἰς τὸν «ἄρχοντα τῆς Κορίνθου καὶ τοῦ δουκάτου,» διότι οὗτος παρεῖχεν ἐν Μεγάροις ἄσυλον εἰς τοὺς Τούρκους πειρατάς, τοὺς λεηλατοῦντας τὰς ἐν Εὐβοίᾳ ἑνετικὰς κτήσεις καὶ μεταφέροντας ἐκεῖθεν εἰς τὸ δουκάτον τοὺς ἁρπαζομένους ἀνθρώπους καὶ τὰ κτήνη[3]. Ὁ δὲ Νέριος ἐδικαιολογήθη παρὰ τοῖς Ἑνε-

[1] Ἴδε Hopf, τόμ. Ζ', σ. 12. Αὕτη εἶναι ἡ μόνη ὀρθὴ καὶ ἐπὶ ἀποδείξεων βασιζομένη γνώμη περὶ τῆς Ἑταιρείας τῶν Ναβαρραίων.

[2] Ἴδε Hopf, τόμ. Ζ', σ. 26 μετὰ τῶν πηγῶν.

[3] Hopf, ἔνθα ἀνωτέρω.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῖς προφασισθεὶς τὴν ἐν τῇ χώρᾳ του ἕνεκα τοῦ πολέμου ἐπικρατοῦσαν ἀνωμαλίαν, καθόσον μάλιστα τὰ φρούρια τοῦ δουκάτου ἦσαν εἰσέτι εἰς χεῖρας τῶν Καταλανῶν, καὶ ὑπεσχέθη εἰς ἔνδειξιν τῆς πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς φιλίας καὶ πίστεώς του νὰ διατηρῇ διαρκῶς μίαν γαλέραν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν Ἐνετοῦ πλοιάρχου πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ ἰδίου κράτους καὶ τῆς Εὐβοίας κατὰ τῶν Τούρκων. Ταύτην δὲ τὴν ὑπόσχεσίν του τῷ ὄντι ἐξεπλήρωσε καὶ ἤδη διαρκοῦντος τοῦ κατὰ τῶν Καταλανῶν πολέμου, κατὰ τὸ ἔτος 1386, ἐνίκησε τῇ βοηθείᾳ τοῦ Ἐνετοῦ διοικητοῦ Εὐβοίας νίκην λαμπρὰν κατὰ τῶν Τούρκων πειρατῶν, ἀνθ' ὧν ἡ ἐνετικὴ κυβέρνησις διέταξε τὸν ἐν Εὐβοίᾳ τοποτηρητὴν νὰ συνδράμῃ τὸν Νέριον ἐν πάσει περιπτώσει καὶ παντὶ σθένει. Ἡ φιλικὴ ὅμως αὕτη καὶ εἰλικρινὴς πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς σχέσις τοῦ ἄρχοντος Κορίνθου καὶ Ἀθηνῶν δὲν διήρκεσε πολύ, ὡς μετ' ὀλίγον θέλομεν ἰδεῖ. Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀκροπόλεως τὴν ἕδραν τῆς ἀρχῆς του μετέφερεν ὁ Νέριος εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἔνθα καὶ οἱ διάδοχοί του συνήθως εἶχον τὴν ἕδραν των. Ἐντεῦθεν παρεχώρησε τὰς ἐν Ἰταλίᾳ κτήσεις του δι' ἐγγράφου ἀπὸ τῆς 15ης ἰανουαρίου 1387 τοῖς ἐν Φλωρεντίᾳ συγγενέσιν αὐτοῦ, αὐτὸς δ' ἀπεφάσισε νὰ διαμείνῃ διαρκῶς ἐν Ἑλλάδι ἐν ταῖς νέαις κτήσεσιν αὐτοῦ[1]. Τὸ δωρητήριον ἔγγραφον εἶναι γεγραμμένον ἑλληνιστί, ὅπερ δείκνυσιν ὅτι καὶ οἱ Acciajuoli, ὡς ἐν μέρει καὶ οἱ Δελαρόσαι καὶ Βριέννιοι, ἤξευρον νὰ ταὐτίζωσι τὰ ἑαυτῶν ἤθη καὶ συμφέροντα

[1] Hopf, τόμ. Ζ', σ. 26.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πρὸς τὰ τοῦ λαοῦ, οὗ ἦρχον, μεταχειριζόμενοι ἐν τῇ διοικήσει καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ καὶ ὄχι, ὡς οἱ Καταλανοί, τὴν ἰδίαν ἀκατάληπτον τοῖς ὑπηκόοις διάλεκτον. Ἐκτὸς τούτου ἐπῆλθε τότε καὶ νέα ἐν τοῖς ἐσωτερικοῖς μεταῤῥύθμισις, ἥτις δείκνυσιν ὅτι ὁ Νέριος προσηνέχθη πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὑπηκόους του πολλῷ ἠπιώτερον καὶ πατρικώτερος ἢ πάντες οἱ πρὸ αὐτοῦ Φράγκοι τῆς χώρας κύριοι. Ἐνῷ δηλ. ἐπὶ τῶν Δελαροσῶν καὶ τῶν Καταλανῶν δὲν ἐπετρέπετο τοῖς ἐντοπίοις νὰ ἔχωσιν ἰδίους ἐκκλησιαστικοὺς ποιμένας, ἀλλὰ τὴν θέσιν καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου εἶχε σφετερισθῇ ὁ καθολικὸς ἢ λατινικός, ὁ Νέριος ἐπέτρεψε τὸν διορισμὸν καὶ Ἕλληνος ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν παρὰ τὸν ὑπάρχοντα λατῖνον καὶ τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου χάριν τῶν ἰθαγενῶν. Ὁ πρῶτος οὕτω διορισθεὶς Ἕλλην ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν μετὰ τὸν γνωστὸν ἡμῖν Μιχαὴλ Χωνιάτην ἦν Δωρόθεός τις, ὅστις μετ' ὀλίγον ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ Μακαρίου διὰ λόγους, οὓς προσεχῶς θέλομεν ἰδεῖ.

Οὕτω λοιπὸν ἤρξατο διὰ τοῦ Νερίου νέα ἠπιωτέρα καὶ δικαιοτέρα κυριαρχία ξένων ἐπὶ τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἡ τῶν Acciajuoli. Μόλις ὅμως ὁ Νέριος εἶχεν ἀποβῇ κύριος τοῦ δουκάτου καὶ ἐκπληρώσει οὕτω τὴν ἀρχαίαν ἐπιθυμίαν καὶ τὰ σχέδιά του, καὶ ἤρξαντο ν' ἀναφαίνωνται διάφοροι κίνδυνοι ἔκ τε τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐκ νέου εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ προέβησαν μέχρι τῶν μεσημβρινωτάτων τῆς Πελοποννήσου ἐν ἔτει 1388, καὶ ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε συμμάχων καὶ φίλων του Ναβαῤῥαίων καὶ Ἐνετῶν. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἑταιρείας τῶν Ναβαῤῥαίων

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Πέτρος Σουπεράνος δὲν ἐλησμόνει ὅτι κυρίως οἱ Ναβαρραῖοι ἐκυρίευσαν τὸ δουκάτον καὶ ἔθραυσαν τὴν δύναμιν τῶν Καταλανῶν, διὸ ἀπήτει ἀποζημιώσεις παρὰ τοῦ Νερίου καὶ ἦν ἕτοιμος νὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτοῦ, ἐὰν μὴ ἐπήρχετο ἐν ἔτει 1388 ἡ τῶν Τούρκων ἐπιδρομὴ καὶ ὁ σύγχρονος λοιμός, ὁ ἐκ νέου τότε μαστίσας τὴν Πελοπόννησον, ἅτινα ἀνεχαίτισαν αὐτόν. Ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ἡ Ἐνετία οὐ μόνον παράπονα ἐξέφρασε πρὸς τὸν Νέριον, διότι οὗτος, καίπερ διατηρῶν μίαν γαλέραν, δὲν μετεχειρίσθη αὐτὴν πρὸς ἀπόκρουσιν τῆς ἐν ἔτει 1388 ἐπιδρομῆς τῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ εἰς ἔτι τραχυτέρας σχέσεις περιῆλθε πρὸς αὐτὸν διὰ τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν Ἄργει συμβάντα. Κατὰ πάντων δὲ τούτων ὁ Νέριος οὐδένα ἄλλον εἶχε σύμμαχον ἐκ τῶν χριστιανῶν ἐν Ἑλλάδι ἡγεμόνων ἢ τὸν δεσπότην Λακωνίας Θεόδωρον Παλαιολόγον (1383—1407), εἰς ὃν διελθόντα ἐν ἔτει 1388 διὰ τῆς Κορίνθου κατὰ τὴν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Λακωνίαν μετάβασίν του, ἔδωκεν ὡς σύζυγον τὴν ἑτέραν τῶν θυγατέρων του Βαρθολωμαίαν καὶ ὡς προῖκα τὴν μετὰ θάνατον κληρονομίαν τῆς Κορίνθου· ἡ δ' ἑτέρα αὐτοῦ θυγάτηρ ἦν σύζυγος τοῦ ἡγεμόνος Κεφαλληνίας καὶ Λευκάδος Καρόλου Τόκκου. Ἡ συγγένεια αὕτη καὶ συμμαχία μετὰ τοῦ δεσπότου Θεοδώρου ἦν ἀναγκαιοτάτη τῷ Νερίῳ πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ ἐκ τῶν Ναβαρραίων καὶ Τούρκων κινδύνου καὶ ἐχρησίμευσεν αὐτῷ τὰ μέγιστα ἐν ταῖς πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς μετ' ὀλίγον ἐκραγείσαις ἔρισιν. Ἐν ἔτει 1388 δηλ. συνέβη ὁ θάνατος τοῦ ἄρχοντος Ναυπλίου καὶ Ἄργους Πέτρου Κορνάρου ἄνευ διαδόχου τινός· ἡ χώρα λοιπὸν αὐτοῦ καὶ ὁ λαὸς τῆς Ἀργολί-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δος, φοβούμενοι μὴ ὁ δεσπότης Θεόδωρος καὶ ὁ Νέριος καταλάβωσι τὴν τόσον σπουδαίαν πρὸς ἕνωσιν τῆς Κορινθίας μετὰ τῆς Λακωνίας χώραν ταύτην, πέμψαντες πρεσβείαν ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἐνετίας, ἥτις οὐ μόνον τὰ αὐτὰ ἐν Πελοποννήσῳ συμφέροντα εἶχεν, ἀλλὰ καὶ μεγάλως ἐστερέωσε τὴν ἐν τῇ χερσονήσῳ κυριαρχίαν της διὰ τῆς προσκτήσεως τοῦ λιμένος καὶ τοῦ φρουρίου τοῦ Ναυπλίου. Ἡ Ἐνετία λοιπὸν διά τε τοὺς λόγους τούτους καὶ διότι ἐφοβεῖτο «τὸν ὁμολογουμένως σκληρὸν τύραννον Νέριον[1],» ὅςις ἀπό τινος ἀδιακόπως ἔβλαπτε τὰς ἐν Ἑλλάδι ἐνετικὰς κτήσεις διὰ τῶν ἀπίστων Τούρκων, ἀπεφάσισε κατὰ δεκέμβριον τοῦ 1388 νὰ καταλάβῃ τὴν Ἀργολίδα. Πρὶν ὅμως γείνῃ τοῦτο, ὁ πολεμικὸς τῆς Λακωνίας δεσπότης ἐκ συνεννοήσεως πρὸς τὸν πενθερόν του Νέριον κατέλαβε τὸ Ἄργος καὶ παρεσκευάζετο νὰ καταλάβῃ καὶ τὸ Ναύπλιον καὶ ὅλην τὴν Ἀργολίδα. Τοῦτο μαθοῦσα ἡ ἐνετικὴ κυβέρνησις ἐξαπέστειλε κατεπειγόντως τὸν Περάτζον Μαλιπιέρον (Perazzo Malipiero) μετὰ πολλῶν χρημάτων καὶ πληρεξουσιότητος, ὅπως πρῶτον μὲν προλάβῃ νὰ καταλάβῃ καὶ τὸ Ναύπλιον, ἔπειτα δ' ἐκβάλῃ καὶ τὸν Θεόδωρον ἀπὸ τὸ Ἄργος. Καὶ τῷ ὄντι δραμὼν ὁ Μαλιπιέρος κατέλαβεν ἐγκαίρως τὸ Ναύπλιον καὶ προσεπάθει διὰ παντὸς μέσου νὰ ἐκβιάσῃ τὸν Θεόδωρον εἰς ἐκκένωσιν τοῦ Ἄργους, οὗτος ὅμως ἠρνεῖτο νὰ πράξῃ τοῦτο καὶ τὸ ἀπέφευγε διὰ μυρίων προφάσεων, διὸ ἀπεφάσισαν ἐπὶ τέλους οἱ Ἐνετοὶ νὰ συμμαχήσωσι κατ' αὐτοῦ

[1] Hopf, τόμ. Ζ', σ. 49. Αἱ πηγαὶ αὐτόθι.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ τοῦ πενθεροῦ του Νερίου μετὰ τῶν καὶ ἄλλως πολεμίων αὐτοῖς Ναβαρραίων. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν τελευταίων τούτων προσεκάλεσε παρ' ἑαυτῷ τὸν Νέριον, ὅπως δῆθεν διαπραγματευθῇ μετ' αὐτοῦ περὶ τῶν μεταξύ των διαφορῶν, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας συλλαβὼν ἐφυλάκισεν αὐτὸν τὸ θέρος τοῦ 1389 διὰ τοῦ ὑπαρχηγοῦ τῶν Ναβαρραίων Ἀσάνου Ζαχαρίου, ἐλπίζων οὕτως οὐ μόνον ἑαυτὸν καὶ τοὺς συνεταίρους του νὰ ἐκδικηθῇ καὶ νὰ λάβῃ λύτρα μεγάλα, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν ποθουμένην ἐκκένωσιν τοῦ Ἄργους νὰ ἐκβιάσῃ. Καὶ τῷ ὄντι ἡ αἰχμαλωσία τοῦ πενθεροῦ του ἔκαμε τὸν Θεόδωρον νὰ φανῇ συγκαταβατικώτερος, ὅπως κερδήσῃ ὅμως καιρόν, ἔπεμψε πρέσβεις εἰς Ἐνετίαν μυρία ὅσα προφασιζομένους καὶ ὑπισχνουμένους, ἀλλ' ἔλαβεν ἐκεῖθεν τὴν ἀπάντησιν ὅτι, ἵνα μεσιτεύσῃ ἡ Ἐνετία πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ Νερίου, ἔπρεπε νὰ ἐκκενωθῇ πρότερον τὸ Ἄργος. Καὶ ἡ σύζυγος δὲ τοῦ Νερίου Ἀγνὴ κατέβαλε μετὰ τοῦ Θεοδώρου πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀνδρός της, ἀλλ' εἰς μάτην. Τότε ἐτέθησαν εἰς ἐνέργειαν παντοχόθεν πάντα τὰ μέσα πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ αἰχμαλώτου. Ἡ Φλωρεντία καὶ ὁ ἕτερος τῶν ἀδελφῶν του Δονάτος ἔπεμψαν πρεσβείαν εἰς Ἐνετίαν, ὅπως πείσωσιν αὐτὴν νὰ προστατεύσῃ τὸν Νέριον τυγχάνοντα ἐπίτιμον αὐτῆς πολίτην, συγχρόνως δὲ παρεκλήθη καὶ ὁ Πάππας νὰ μεσιτεύσῃ. Ἀλλ' ἡ Ἐνετία οὐ μόνον ἠρνεῖτο ἐπιμόνως πᾶσαν ἐπέμβασιν ὑπὲρ τοῦ Νερίου, ἐνόσῳ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ κατεῖχε τὸ Ἄργος, ἀλλὰ καί, ὅπως αὐξήσῃ τὰ δεινά, διέκοψε πᾶσαν πρὸς τὰς χώρας τοῦ αἰχμαλώτου ἐμπορικὴν σχέσιν, τουτέστιν ἀ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πηγόρευσε τὴν εἰς Εὔβοιαν καὶ ἀλλαχοῦ τῶν ἐνετικῶν κτήσεων μετάβασιν ὑπηκόων τοῦ Νερίου καὶ μετακόμισιν σύκων καὶ σταφίδος. Ἀλλὰ καὶ οἱ τοῦ Νερίου προστάται δὲν ἔπαυσαν ἐνεργοῦντες. Ὁ μὲν ἀδελφὸς αὐτοῦ καρδινάλιος Ἄγγελος Acciajuolo προέτρεπε τὸν δεσπότην Θεόδωρον νὰ ἐπιτεθῇ μεθ' ὅλων τῶν δυνάμεών του κατὰ τῶν Ναβαρραίων, ἵνα ἐκβιάσῃ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ πενθεροῦ του, πρὸς ὃ καὶ ἤρξατο ὁ Θεόδωρος νὰ παρασκευάζηται μετὰ πολλῆς δραστηριότητος· ὁ δ' ἕτερος ἀδελφὸς Δονάτος καὶ ἡ Φλωρεντία ἔπεμψαν ἐκ νέου πρεσβείαν εἰς Ἐνετίαν προτρέποντες αὐτὴν νὰ ἐπέμβῃ ὑπὲρ τοῦ Νερίου καὶ ὑποσχόμενοι τὴν ἐκκένωσιν τοῦ Ἄργους καὶ χρηματικὴν ἀποζημίωσιν, πρὸς ἐξασφάλισιν δὲ παρέχοντες τῇ Ἐνετίᾳ ὡς ἐχέγγυον τὰ Μέγαρα, τὰς Θήβας καὶ τὰς Ἀθήνας, ὅπως κατέχῃ αὐτὰς μέχρις ἐκπληρώσεως τῶν ὑπεσχημένων· ἐπειδὴ δὲ καὶ πάλιν ὑπέπτευον ἀποτυχίαν ἐν Ἐνετίᾳ, ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰδοποίησαν τὴν Ἀγνὴν νὰ παρασκευασθῇ εἰς πόλεμον, ἀφ' ἑτέρου δ' ἔπεμψαν κρύφα πρεσβείαν καὶ εἰς τὴν ἀντίζηλον καὶ ἄσπονδον τῆς Ἐνετίας πολεμίαν, τὴν Γένουαν, ἐπικαλούμενοι τὴν ἐπέμβασιν τῆς δημοκρατίας ταύτης[1]. Ἡ δ' Ἐνετία κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπέμενε καὶ πάλιν εἰς τὴν ἄρνησίν της, εἰ καὶ ἡ πολιτεία τῆς Φλωρεντίας ἠγγυᾶτο διὰ τὴν πληρωμὴν τῶν ἀποζημιώσεων, ὑποπτευομένη πάντοτε καὶ θέλουσα ὡς πλεῖστα ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης νὰ ὠφεληθῇ, ἐπὶ τέλους ὅμως βλέπουσα ὅτι ὁ μὲν Θεόδωρος παρεσκευάζετο νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν Ναβαρραίων μεθ' ὅ-

[1] Hopf, τόμ. Β', σ. 30.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λης τῆς δυνάμεώς του, ὁ δὲ κορινθιακὸς κόλπος ἔβριθε Γενουαίων κορσάρων θελόντων νὰ ἐπέμβωσιν ὑπὲρ τοῦ Νερίου καὶ φοβηθεῖσα μὴ ἀπολέσῃ τὰ πάντα, ἔπεμψεν ἐν τάχει πληρεξουσίους εἰς Πελοπόννησον πρὸς τοὺς Ναβαρραίους, ὅπως κατορθώσωσι συμβιβασμόν τινα. Κατὰ μάϊον λοιπὸν τοῦ 1390 συνεφώνησαν ὁ Νέριος καὶ ὁ αἰχμαλωτίσας αὐτὸν Ἀσάνος Ζαχαρίας, παρόντων τῶν Ἐνετῶν ἀπεσταλμένων καὶ τῶν ἀρχηγῶν τῶν Ναβαρραίων, ν' ἀφεθῇ ὁ πρῶτος ἐλεύθερος ἐπὶ τοῖς ἑξῆς ὅροις· εἰς μὲν τοὺς Ναβαρραίους ὑπεχρεοῦτο ὁ Νέριος νὰ πληρώσῃ ὡς λύτρα καὶ ἀποζημίωσιν διὰ τὸ δουκάτον Ἀθηνῶν μεγάλην ποσότητα χρημάτων, εἰς δὲ τοὺς Ἐνετοὺς ὑπεχρεοῦτο νὰ παραδώσῃ τὸ Ἄργος, ἠναγκασμένος ὢν καὶ νὰ πολεμήσῃ μετὰ τῶν Ἐνετῶν κατὰ τοῦ Θεοδώρου, ἂν οὗτος δὲν ἔστεργε νὰ παραδώσῃ αὐτὸ ἀντὶ χρηματικῆς ἀποζημιώσεως πληρωτέας ὑπὸ τοῦ Νερίου. Ὡς ἐχέγγυα δὲ διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑποσχέσεών του τούτων ὑπεχρεοῦτο ὁ Νέριος πρὸ τῆς ἀφέσεώς του νὰ παραδώσῃ τοῖς Ἐνετοῖς τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Φραγκίσκαν, δούκισσαν Κεφαλληνίας, ὡς ὅμηρον, τὸ φρούριον τῶν Μεγάρων, ὅπως κατέχηται ὑπὸ ἐνετικῆς φρουρᾶς δαπάνῃ αὐτοῦ μέχρι τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ὑπεσχημένων, καὶ τοὺς ἐν Κορίνθῳ θησαυρούς του ὡς χρηματικὰ ἀσφάλιστρα. Ἂν δὲ τυχὸν δὲν ἤθελε νὰ παραχωρήσῃ τὸ φρούριον τῶν Μεγάρων, ἐδικαιοῦτο ἡ Ἐνετία ν' ἀφαιρέσῃ ἐκ τοῦ ἐν Κορίνθῳ θησαυροῦ του 25,000 ἐνετικῶν φλωρίων ὡς ἀποζημίωσιν καὶ ποινήν. Ὁ πρῶτος καὶ τελευταῖος τῶν ὅρων τούτων δὲν ἀπήντησε δυσκολίας εἰς τὴν ἐκτέλεσιν, τὴν τῶν Μεγάρων ὅμως παραχώρησιν μόλις

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατὰ σεπτέμβριον συγκατένευσε ν' ἀποδεχθῇ ἡ τοῦ Νερίου σύζυγος Ἀγνή, διὸ ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ Νερίου δὲν ἐγένετο ἢ περὶ τὰ τέλη τοῦ 1390[1]. Ἀφεθεὶς δ' ὁ Νέριος ἐλεύθερος τὰς μὲν ἄλλας ὑποχρεώσεις του ἄνευ πολλῆς δυσκολίας ἐξεπλήρωσε, τὸν γαμβρόν του ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰ πείσῃ νὰ παραδώσῃ τὸ Ἄργος τοῖς Ἐνετοῖς, οὔτε πόλεμόν τινα μετά τινος ἀποτελέσματος ἠδυνήθη ἡ Ἐνετία νὰ κινήσῃ κατ' ἐκείνου, διότι οἱ Τοῦρκοι, εἰσβαλόντες τότε ἐκ νέου εἰς τὴν Ἑλλάδα, προέβησαν μέχρι τῶν μεσημβρινῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐπολιόρκησαν καὶ αὐτὸ τὸ Ναύπλιον, ἀνταμείβοντες οὕτω καλῶς τοὺς προκαλέσαντας τὴν εἰσβολὴν ταύτην Ἐνετούς.

Οἱ Τοῦρκοι δηλ., οἵτινες μετὰ τὴν παρὰ Κόσσοβον μάχην εἶχον ἀποβῆ παντοδύναμοι, καταστήσαντες φόρου ὑποτελεῖς τό τε σερβικὸν κράτος καὶ τὴν Βλαχίαν, ἤρξαντο ἤδη στρέφειν καὶ πάλιν τὰ βλέμματά των πρὸς μεσημβρίαν καὶ μόνον ἀφορμὴν ἐζήτουν, ἵνα εἰσβάλωσιν ἐκ νέου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ νέος Σουλτάνος Βαγιαζήτης ἦν ὁ ἰσχυρότερος τότε ἡγεμὼν ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἀφορμὴν δὲ πρὸς εἰσβολὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα παρέσχεν αὐτοῖς ἡ Ἐνετία, ἥτις, βλέπουσα ὅτι ὁ δεσπότης Θεόδωρος ἠρνεῖτο ἐπιμόνως νὰ παραδώσῃ τὸ Ἄργος εἰς χεῖρας τῆς δημοκρατίας κατὰ τὰ μετὰ Νερίου συμπεφωνημένα καὶ μὴ δυναμένη μόνη νὰ κατορθώσῃ τι κατ' αὐτοῦ, ἐπεκαλέσθη ἐν ἔτει 1390 διὰ πρεσβείας τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Σουλτάνου κατὰ τοῦ δεσπότου Λακωνίας καὶ τοῦ πενθεροῦ του Νερίου. Κατὰ

[1] Ἰορ., τόμ. Β', σ. 51, 52.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὰ ἔτη λοιπὸν 1392 καὶ 1393 ὁ Τοῦρκος στρατηγὸς Ὀβρένοσβεγ εἰσέβαλε μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ κατὰ πρῶτον διηυθύνθη εἰς τὴν Ἀττικήν, ἣν ἐπὶ τοσοῦτον ἐξηκολούθει δηῶν καὶ λεηλατῶν, μέχρις οὗ ὁ ἄρχων αὐτῆς Νέριος ἠναγκάσθη νὰ γείνῃ διὰ συνθήκης σύμμαχος τῶν Τούρκων καὶ φόρου ὑποτελὴς τοῦ Σουλτάνου. Πρὶν προβῇ εἰς τὸ ἀπελπιστικὸν τοῦτο βῆμα ὁ Νέριος, μετεχειρίσθη ὅλας του τὰς δυνάμεις καὶ πᾶν μέσον, ὅπως ἐκβάλῃ τοὺς πολεμίους ἐκ τῆς χώρας του, ἀλλ' εἰς μάτην. Κατὰ πρῶτον ἀπετάθη πρὸς τοὺς Ἐνετούς, μὴ ὑποπτευόμενος, φαίνεται, αὐτοὺς ὡς αἰτίους τῆς εἰσβολῆς τῶν Τούρκων εἰς τὴν χώραν του, καὶ ἐζήτησεν ἐπικουρίαν, ἀλλ' εἰς ἀπάντησιν τῷ ἐγένετο ἡ παρατήρησις, ὅτι τὸ Ἄργος παρανόμως εἰσέτι κατακρατεῖται· τότε ὁ ἀπεσταλμένος αὐτοῦ Λουδοβῖκος Ἀλιόττης, λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος τῶν Ἀθηνῶν, μετέβη πρὸς τὸν Πάππαν παρακαλῶν αὐτὸν νὰ κηρύξῃ σταυροφορίαν κατὰ τῶν Τούρκων, ὅπερ καὶ ἔπραξεν ἐκεῖνος προθύμως, διότι οὐ μόνον τὸν ἐπίσκοπον Νέων Πατρῶν διέταξε κατὰ ἰανουάριον τοῦ 1394 νὰ ἐξεγείρῃ ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα κατὰ τῶν ἀπίστων, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως προσεπάθησε νὰ πείσῃ πρὸς ἐπικουρίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ Νέριος, ὑπὸ τῆς ἀνάγκης πιεζόμενος, εἶχε συνθηκολογήσει πρὸς τοὺς Τούρκους ὑπὸ τοὺς ἀνωτέρω ταπεινωτικοὺς ὅρους καὶ ἤδη εἶχεν ἀρχίσει νὰ ῥυθμίζῃ τὰ τῆς θέσεώς του. Τούτου ἕνεκα ἐκ Ῥώμης μετέβη ὁ ἀπεσταλμένος αὐτοῦ εἰς Νεάπολιν, ὅπως ἀνανεώσῃ τὰς ἀρκετὸν ἤδη χρόνον παρημελημένας μεταξὺ τῶν Ἀνδεγαυηνῶν καὶ τοῦ Νερίου σχέσεις. Ὁ τελευταῖος οὗ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιος

τος ἐφοβεῖτο καὶ δικαίως μήπως ὁ τῶν Ναβαρραίων ἀρχηγὸς Σουπεράνος, ὅστις ἐπανειλημμένως εἶχεν ἔλθει εἰς σχέσεις καὶ συνεννοήσεις πρὸς τοὺς Τούρκους, ἐσκόπει ν' ἀποβῇ αὐτὸς ἀνώτατος κυρίαρχος τῆς Πελοποννήσου καὶ ταπεινώσας τὸν Θεόδωρον νὰ μεταχειρισθῇ αὐτόν τε καὶ τὸν Νέριον ὡς ὑποτελεῖς του. Ἐζήτησε λοιπὸν παρὰ τοῦ τότε βασιλέως τῆς Νεαπόλεως καὶ κυριάρχου τοῦ πριγκιπάτου Ἀχαΐας, εἰς ὃ συμπεριελαμβάνετο καὶ τὸ δουκάτον Ἀθηνῶν, ν' ἀπαλλάξῃ ἐντελῶς τὸ δουκάτον τοῦτο τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ ὑπάγεσθαι εἰς τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ πρίγκιπος τῆς Ἀχαΐας ἢ Πελοποννήσου. Ὁ δὲ βασιλεὺς Λαδίσλαος, ὅστις ἤδη ἐν ἔτει 1391 εἶχεν ἀναγορεύσει τὸν Νέριον τοποτηρητήν του ἐν τῷ πριγκιπάτῳ Ἀχαΐας, συγκατένευσε προθύμως εἰς τὴν αἴτησιν ταύτην, διώρισεν ἀντὶ τοῦ Νερίου τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ καρδινάλιον Ἄγγελον Acciajuolo τοποτηρητήν του ἐν τῷ πριγκιπάτῳ Ἀχαΐας, τὸν δὲ Νέριον ἐκήρυξεν ἀνεξάρτητον κύριον τοῦ τε δουκάτου Ἀθηνῶν καὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεών του κατὰ ἰανουάριον τοῦ 1394, ἀπονείμας αὐτῷ καὶ τὸν τίτλον δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν[1]. Ἀλλὰ καὶ ἐσωτερικῶς ἐρρύθμισεν ὁ Νέριος τὰ πράγματα, ὡς ἐδόκει αὐτῷ, ἀσφαλέστερον. Ὡς αἴτιον τῆς ἐν ἔτει 1392 εἰσβολῆς τῶν Τούρκων εἶχεν ἐκλάβει ὁ Νέριος ὄχι τὴν Ἐνετίαν, ἀλλὰ τὸν Ἕλληνα ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν Δωρόθεον (ἴδε σ. 444), διὸ ἀπετάθη πρὸς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχεῖον ἀπαιτῶν τὴν καθαίρεσιν καὶ ἀντικατάστασιν αὐτοῦ δι' ἑτέρου ποιμενάρχου. Ἡ

[1] Hopf, τόμ. Χ', σ. 55. Αἱ πηγαὶ αὐτόθι.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δ' ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησία, ἥτις ἦν πεπεισμένη περὶ τῆς ἀθωότητος τοῦ Δωροθέου, κατ' ἀρχὰς μὲν οὐ μόνον δὲν ἀπεδέξατο τὴν πρότασιν τοῦ Νερίου, ἀλλὰ καὶ ἐπεκύρωσε τὴν ἐπὶ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς κυριαρχίαν ἐκείνου, ἐπὶ τέλους ὅμως πρὸς ἀποφυγὴν σκανδάλων ἐνέδωκεν εἰς τὰς ἐπιμόνους παραστάσεις τοῦ Νερίου καὶ διώρισεν ἀντὶ τοῦ Δωροθέου ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν τὸν Μακάριον[1]. Θέλομεν ὅμως ἰδεῖ μετ' ὀλίγον πόσον ἐπιζήμιος διὰ τοὺς δυνάστας τῶν Ἀθηνῶν ὑπῆρξεν ἡ ἀλλαγὴ αὕτη, μολονότι ὁ Νέριος ἐφρόνει ὅτι διὰ ταύτης ἐξησφάλισε πλέον τὴν θέσιν του.

Ἀλλὰ καὶ ὁ τῶν Ναβαρραίων ἀρχηγὸς Πέτρος Σουπεράνος δὲν εἶδεν ἀδιαφόρως τὰς ἐν τῷ πριγκιπάτῳ καὶ τῷ δουκάτῳ μεταβολάς, ἀλλὰ μετέβη ἐν ἔτει 1394 πρὸς τὸν Βαγιαζήτην, ὅπως ἐπικαλεσθῇ τὴν ἐπικουρίαν αὐτοῦ κατὰ τοῦ Νερίου καὶ τοῦ Θεοδώρου, οἱ δὲ Τοῦρκοι τῷ ὄντι ἐπεχείρησαν κατὰ ἰούλιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους νέαν εἰσβολὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ βραχυχρόνιον ταύτην. Ἡ νέα αὕτη τῶν Τούρκων εἰσβολὴ καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς δεινὰ ἔπεισαν, φαίνεται, ἐπὶ τέλους τόν τε Νέριον καὶ τὸν Θεόδωρον ὅτι δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ἦνε διαρκῶς πολέμιοι τῶν τε Ἐνετῶν καὶ τῶν Ναβαρραίων καὶ ἀπεφάσισαν νὰ συμβιβασθῶσιν ὁριστικῶς πρὸς τοὺς πρώτους. Ὁ μὲν Θεόδωρος παρέδωκε κατὰ ἰούλιον τοῦ 1394 τὸ Ἄργος, τὴν πέτραν τοῦ σκανδάλου, τοῖς Ἐνετοῖς, ἔλαβε δ' ἀντ' αὐτοῦ παρὰ τοῦ πενθεροῦ του τοὺς ἐν Κορίνθῳ ὡς

[1] Hopf, τόμ. Ζ', σ. 55.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐχέγγυον ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κρατουμένους θησαυρούς, ἐξ ὧν ὅμως ἔπρεπε ν' ἀφαιρεθῶσι προηγουμένως τὰ ἔξοδα τῆς μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κατοχῆς τῶν Μεγάρων κατὰ τὰ συμπεφωνημένα. Ἡ δ' Ἐνετία ἀπέδωκε τῷ Νερίῳ τὰ Μέγαρα καὶ ἐκήρυξεν αὐτόν τε καὶ τὸν Θεόδωρον φίλους της. Καὶ τῷ ὄντι ἔκτοτε διετήρησαν ὅ τε Νέριος καὶ ὁ Θεόδωρος λίαν φιλικὰς πρὸς τὴν Ἐνετίαν σχέσεις καὶ διετέλουν αὐτῆς σύμμαχοι[1].

Ὁ Νέριος ἐπέζησεν ὀλίγους μόνον μῆνας τῆς ἐπιτυχοῦς λύσεως τῶν πρὸς τὴν Ἐνετίαν διαφορῶν καὶ τῆς εἰς ἀνεξάρτητον δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν ἀναγορεύσεώς του, διότι κατὰ νοέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀπεβίωσεν[2], ἀφοῦ προηγουμένως μηνὶ σεπτεμβρίῳ ἐποίησεν ἐπισήμως ἐν Κορίνθῳ τὴν διαθήκην του[3]. Ἐν αὐτῇ πρῶτον πάντων ὥρισε νὰ ταφῇ ὁ νεκρός του ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις ναῷ τῆς Θεοτόκου, τῷ Παρθενῶνι, εἰς ὃν ἀφιέρωσεν ὁλόκληρον τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῶν περιχώρων, διατάξας πρὸς τούτοις νὰ ἐπαργυρωθῶσιν ἐκ νέου αἱ πύλαι τῆς ἐκκλησίας ταύτης καὶ ν' ἀποδοθῶσι πάντα τὰ κειμήλια, ἅτινα χάριν αὐτοῦ ἀλλοτε — κατὰ τὴν ἀπολύτρωσίν του βεβαίως — ἀφῃρέθησαν, πρὸς δὲ νὰ προστεθῶσιν εἰς τοὺς μέχρι τοῦδε ἱερεῖς τοῦ ναοῦ καὶ ἕτεροι εἴκοσιν ἐπίσης καθολικοί, ὅπως δέωνται εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα ὑπὲρ τῆς ψυχῆς του, διατηρούμενοι ἐκ τῶν ἐκ τῆς πόλεως εἰσοδημάτων τοῦ ναοῦ. Πρὸς ἐκτέλεσιν δὲ τῶν διαταγῶν του τούτων ἀναφο-

[1] Hopf, τόμ. Ζ', σ. 36.

[2] Χαλκοκονδύλης σ. 207—208, 213 ἐπ. ἐκδ. Βόννης.

[3] Ἴδε Buchon, nouvelles recherches τόμ. Β', σ. 254—256 καὶ κατ' αὐτὸν Hopf, τόμ. Ζ', σ. 58.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρικῶς πρὸς τὰς Ἀθήνας ἔθηκε τὸν ναὸν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἐνετίας. Καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς δὲ ναοὺς ἐν Ἀθήναις, Κορίνθῳ καὶ Ἄργει διέταξε ν' ἀποδοθῶσι πλουσίως τὰ ἀφαιρεθέντα κοσμήματα. Μετὰ δέ τινας ἄλλας παρομοίας διατάξεις κηρύττει ἐν τῇ διαθήκῃ ὁ Νέριος ἐλευθέραν καὶ ἀνεξάρτητον τῆς περιουσίας της κυρίαν τὴν θυγατέρα τοῦ ἤδη γνωστοῦ ἡμῖν εὐυπολήπτου Ἀθηναίου συμβολαιογράφου Δημητρίου Ῥένδη (σ. 426) Μαρίαν, ἐρωμένην αὐτοῦ τυγχάνουσαν, ἐξ ἧς εἶχε νόθον υἱὸν ὀνόματι Ἀντώνιον. Τῷ τοσοῦτον συνδραμόντι αὐτὸν ἀδελφῷ του Δονάτῳ ἐκληροδότησε τὰς ἐν Φλωρεντίᾳ κτήσεις του καὶ 250 ἐνετικὰ φλωρία, τοῖς δ' ἄλλοις ἐν Ἰταλίᾳ συγγενέσιν αὐτοῦ ἐκληροδότησεν ἀνάλογα χρηματικὰ ποσά. Τὰς ἐν Ἄργει ἰδιοκτησίας του ἀφιέρωσεν εἰς τὸ ἐκεῖ νοσοκομεῖον, εἰς δὲ τὸν γαμβρόν του Θεόδωρον Παλαιολόγον, δεσπότην Λακωνίας, εἰς ὃν ἐκ συμφωνίας ἀνῆκεν ὡς προῖξ ἡ Κόρινθος, ἐχάρισε καὶ τὸ ἐξ 9,700 ἐνετικῶν φλωρίων χρέος του. Τὸν μόνον υἱόν του, τὸν νόθον Ἀντώνιον Acciajuolo, ἀνέδειξε κύριον τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Λεβαδείας, ἤτοι τῆς Βοιωτίας· γενικὴν δὲ κληρονόμον του ἀφῆκε τὴν νεωτέραν θυγατέρα του Φραγκίσκαν, σύζυγον τοῦ Καρόλου Τόκκου τῆς Κεφαλληνίας, ἥτις ἐκτὸς τοῦ ποσοῦ 30,000 ὑπερπύρων, ἐκληρονόμει καὶ τὰ Μέγαρα καὶ τὰ Βασιλικάτα, τὸ δ' ἐπίλοιπον τοῦ κράτους του ἐδικαιοῦτο νὰ καταλάβῃ εἴτε μετὰ τρία ἔτη εἴτε διὰ τῶν κληρονόμων της. Ὡς ἐκτελεστὰς δὲ τῆς διαθήκης του ταύτης διώρισε τὴν θυγατέρα του Φραγκίσκαν, τὴν ἀδελφήν του Γισμόνδαν, ἥτις τότε διέτριβε παρ' αὐτῷ, τὸν ἐπίσκοπον Ἄργους

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Μόντην Ἀκκιαγιουόλην, τὸν ἀδελφόν του Δονάτον καὶ τὸν φρούραρχον Ἀθηνῶν Ματθαῖον Μεντόναν. Ἐκτὸς δὲ τούτων συνίστα τὴν τελευταίαν του ταύτην θέλησιν καὶ ὅλον του τὸ κράτος εἰς τὴν ἐνετικὴν πολιτείαν. Οὕτω λοιπὸν διαθεὶς τὰ καθ' ἑαυτὸν ὁ πρῶτος Ἰταλὸς δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν, ἀπεβίωσε μετὰ δύο μῆνας, κατὰ νοέμβριον τοῦ 1394.

Μόλις ὅμως ἔκλεισεν ὁ Νέριος τοὺς ὀφθαλμούς του, καὶ ἐξερράγη μεγάλη περὶ τῆς κληρονομίας αὐτοῦ ἔρις. Ὁ τῆς γενικῆς κληρονόμου Φραγκίσκης σύζυγος Κάρολος Τόκκος, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Μεγάρων καὶ Βασιλικάτων καὶ ἐπωφελούμενος τὸ ἀόριστον καὶ ἐλαστικὸν τῶν περὶ τῆς συζύγου του διατάξεων τοῦ Νερίου, ἠξίου νὰ καταλάβῃ ἀμέσως ὡς γενικὸς κληρονόμος πάσας τοῦ Νερίου τὰς κτήσεις καὶ ἐλθὼν ἐκ Κεφαλληνίας εἰς Κόρινθον κατέλαβεν αὐτὴν βιαίως, περιελθὼν οὕτως εἰς φανερὰν ῥῆξιν πρὸς τοὺς ἐκτελεστὰς τῆς διαθήκης. Οὗτοι ἐπεκαλέσθησαν τότε κατ' αὐτοῦ τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ἐνετίας καὶ Φλωρεντίας, ἐνῷ ὁ Τόκκος ἐπεκαλέσθη τὴν συνδρομὴν τῶν Τούρκων καὶ συνεμάχησε μετὰ τοῦ δεσπότου Θεοδώρου θέσαντος ὑπὸ τὰς διαταγάς του τοὺς Ἀλβανοὺς μισθοφόρους του, οὕτω δὲ παρασκευασθεὶς εἰσέβαλε κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Ἀργολίδα δηῶν καὶ λεηλατῶν. Ἐπειδὴ ὅμως ἀφ' ἑτέρου καὶ ἡ Ἐνετία προέβη εἰς πράξεις κατ' αὐτοῦ, ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ συμβιβασθῇ πρὸς αὐτὴν καὶ ὤμοσε πιστὴν ἐκτέλεσιν τῆς τοῦ Νερίου διαθήκης. Ἔτι ὅμως διαρκέστεραι καὶ σπουδαιότεραι ὑπῆρξαν αἱ περὶ τῆς κατοχῆς τῶν Ἀθηνῶν ἔριδες. Κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Νερίου ἡ ἱερὰ τῆς Παλ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λάδος πόλις ἔπρεπε νὰ γείνῃ ἱερὰ πόλις τῆς Θεοτόκου, ἀλλ' ὡς τιμάριον ὀλίγων λατίνων μοναχῶν καὶ ἄλλων κληρικῶν, περὶ ἐκτελέσεως δὲ τῶν διατάξεων τούτων ἔπρεπε νὰ φροντίσωσιν ὁ φρούραρχος τῆς πόλεως Ματθαῖος Μεντόνας καὶ ἡ Ἐνετία. Ὁ τότε ὅμως Ἕλλην ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Μακάριος, ἐκλαβὼν τὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νερίου ἐπικρατήσασαν ἐν Ἀθήναις ἀβεβαιότητα ὡς εὐκαιρίαν κατάλληλον, ἠθέλησε νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν λατινοκρατίαν καὶ ἐπεκαλέσθη πρὸς τοῦτο τὴν συνδρομὴν τῶν Τούρκων. Οὗτοι δὲ δεξάμενοι τὴν πρότασιν εἰσέβαλον ἐν ἔτει 1395 ὑπὸ τὸν Τιμουρτάσην καὶ κατέλαβον τὰς Ἀθήνας, ἐνῷ ἑτέρα αὐτῶν μοῖρα ὑπὸ τὸν Ἐβρένοσβεγ ὥρμησεν εἰς Πελοπόννησον ὅπως συνδράμῃ τὸν Σουπεράνον κατὰ τοῦ δεσπότου Θεοδώρου[1]. Ἐξ Ἀθηνῶν οἱ Τοῦρκοι ἐπεχείρησαν τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως, ἣν ἐπιμόνως καὶ γενναίως ὑπερησπίζετο ὁ φρούραρχος Ματθαῖος Μεντόνας προσκαλέσας καὶ τοὺς Ἐνετοὺς ἐξ Εὐβοίας εἰς ἐπικουρίαν, ὥστε οἱ Τοῦρκοι, ἀπελπισθέντες νὰ κυριεύσωσιν αὐτήν, ἀπεχώρησαν μετ' ὀλίγον λεηλατήσαντες μόνον τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν χώραν. Οὕτω λοιπὸν κατέλαβον οἱ Ἐνετοὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1395 τὴν Ἀκρόπολιν, ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα ὁ Μεντόνας ἀφῆκεν αὐτοῖς καὶ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως φροντίσωσι περὶ ἐκτελέσεως τῶν ὑπὸ Νερίου διατεταγ-

[1] Ἡ εἴδησις αὕτη μόνον ἐκ Τούρκων ἱστορικῶν πηγάζει, οἵτινες διηγοῦνται ὅτι ἐν ἔτει μωαμεθανικῷ 794, τουτέστιν 27 ὀκτωβρίου 1394—16 ὀκτωβρίου 1395, οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον τὰς Ἀθήνας, «τὴν πόλιν τῶν σοφῶν,» φαίνεται δὲ ὅτι εἶναι ὀρθή. Ἴδε τὰς πηγὰς παρὰ Hopf, τόμ. Z', σ. 59, 60.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μένων. Κατὰ πρῶτον ἐφρόντισαν οἱ Ἐνετοὶ νὰ συλλάβωσι τὸν Μακάριον καὶ νὰ ἐξαποστείλωσιν αὐτὸν εἰς τὰς ἐν Ἐνετίᾳ φυλακάς, ὅθεν καὶ πάλιν προσεπάθει νὰ συνεννοηθῇ κρυφίως μὲ τὸν Βαγιαζήτην, ἀλλὰ ματαίως. Ἔπειτα δέ, ἀφοῦ ἀντήμειψαν πλουσιώτατα τὸν Ματθαῖον Μεντόναν, ἀπέδωκαν τοῖς Ἀθηναίοις ἐγγράφως τὰς ἀρχαίας των ἐλευθερίας, ἐκανόνισαν τὰ κατὰ τὰ εἰσοδήματα τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου καὶ ἀπεφάσισαν νὰ διοικῶσι καὶ νὰ φυλάττωσι τὴν χώραν διὰ τοποτηρητοῦ καὶ φρουράρχου κατὰ διετίαν ἀλλασσομένου· ἐπειδὴ ὅμως ἡ μισθοδοσία τῆς θέσεως ταύτης εἶχεν ὁρισθῇ κατ' ἀρχὰς λίαν μικρά, οὐδεὶς εὐγενὴς Ἐνετὸς ἤθελε νὰ καταλάβῃ αὐτὴν καὶ μόνον ὅταν ηὐξήθη ἡ μισθοδοσία, εὑρέθη τοιοῦτος ὁ Ἀλβάνος Κονταρίνης διὰ τὰ ἔτη 1395—1397. Οὗτος ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας κατὰ φθινόπωρον τοῦ 1395 μετὰ 100 πεζῶν καὶ χρημάτων, ὅπως λάβῃ τὰ ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς ὀχύρωσιν τῆς χώρας, πρὸς ὃν σκοπὸν ἀπεστάλησαν ἐν ἔτει 1396 καὶ ἕτερα 1000 ἐνετικὰ φλωρία· διότι ἡ χώρα λίαν πτωχὴ οὖσα δὲν ἠδύνατο νὰ βαστάσῃ τὰ τῆς ὀχυρώσεως καὶ φρουρήσεως αὐτῆς ἔξοδα. Οὕτω λοιπὸν ἐφρόντιζεν ἡ Ἐνετία νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν Ἀττικὴν κατὰ τῶν ἔξωθεν κινδύνων καὶ τοῦτο ἔπραττε πολὺ φρονίμως, διότι δὲν ἤργησαν ν' ἀναφανῶσι τοιοῦτοι. Ὁ τοῦ Νερίου νόθος υἱὸς Ἀντώνιος, ὅστις κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἀποθανόντος πατρός του εἶχεν ἀποβῇ κύριος τῆς Βοιωτίας, ἐνωρὶς ἤδη ἤρξατο νὰ μεταχειρίζηται πᾶν μέσον, ὅπως καταλάβῃ καὶ τὴν ἰδιαιτέραν του πατρίδα, τὰς Ἀθήνας. Ἤδη ἐπὶ τοῦ δευτέρου Ἐνετοῦ τοποτηρητοῦ (podestà) Λουρεντίου Βιτ-

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τούρη (1397—1399) ἀφίκοντο εἰς Ἐνετίαν δύο πρέσβεις ἐξ Ἀθηνῶν, παραπονούμενοι ὅτι ὁ Ἀντώνιος ἐκακοποίει ἀδιακόπως μετὰ 30—40 ἱππέων τὴν Ἀττικὴν καὶ ὅτι αἱ Ἀθῆναι διέτρεχον τὸν κίνδυνον νὰ καταστραφῶσιν ἐντελῶς ἢ νὰ περιέλθωσιν εἰς ἄλλων χεῖρας. Τούτου ἕνεκα ἡ ἐνετικὴ κυβέρνησις ἐξαπέστειλε κατὰ τὰ ἔτη 1398 καὶ 1399 στρατόν τε καὶ ἄλλα μέσα πρὸς αὔξησιν τῆς φρουρᾶς καὶ καλλιτέραν ὀχύρωσιν τῆς χώρας, καθόσον μάλιστα ἐν ἔτει 1399 ἐγένετο γνωστὸν ὅτι οἱ Τοῦρκοι, μεθ' ὧν ὁ Ἀντώνιος εἶχε συμμαχήσει ὑποσχεθεὶς αὐτοῖς νὰ πληρώνῃ φόρον ὡς ὑποτελὴς ἡγεμών, ἂν γείνῃ κύριος τῶν Ἀθηνῶν, συνήθροιζον στρατὸν περὶ τὴν Λαμίαν. Ἐπὶ δὲ τοῦ τρίτου τοποτηρητοῦ Κορνάρου Κονταρίνη (1399—1400) ὁ κίνδυνος ηὔξησεν ἔτι μᾶλλον. Ὅτε δ' οὗτος ἀπεβίωσε, διαρκούσης ἔτι τῆς ἀρχῆς του, ὁ Ματθαῖος Μεντόνας ἔσπευσεν εἰς Ἐνετίαν ἀναγγέλλων τὸν θάνατον αὐτοῦ, περιγράφων τὴν ἀνάγκην καὶ τὸν κίνδυνον τῆς χώρας καὶ παρακαλῶν ὡς τάχιστα νὰ διορισθῇ νέος τοποτηρητὴς καὶ νὰ σταλῇ ἐπικουρία, ὅπερ καὶ ἐγένετο, τοποτηρητοῦ μὲν διορισθέντος τοῦ Νικολάου Βιττούρη (1400—1402), παραχωρηθείσης δ' αὐτῷ ἐν ἔτει 1401 πιστώσεως πρὸς ἐπιδιόρθωσιν τῶν τειχῶν τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἐπὶ τὸ βέλτιον ὀχύρωσιν αὐτῆς. Ἀλλ' ἤδη κατὰ φεβρουάριον τοῦ 1402 ὁ Ἀντώνιος ἐπιτεθεὶς ἐκ νέου κατὰ τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῶν Τούρκων ἐκυρίευσεν αὐτὰς καὶ ἐπολιόρκει σφοδρῶς καὶ τὴν Ἀκρόπολιν[1]. Ὅτε δ' ἡ Ἐνετία ἔμαθε τοῦτο κατὰ ἰούνιον, ἀπεφάσισε

[1] Ἱστορ. τόμ. Ζ', σ. 60.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νὰ μεταχειρισθῇ πᾶν μέσον πρὸς σωτηρίαν τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἀνάκτησιν τῆς Ἀττικῆς, δοκιμάσασα καὶ αὐτοὺς τοὺς Τούρκους νὰ κερδήσῃ ὑπὲρ ἑαυτῆς ἀποσπῶσα αὐτοὺς τῆς μετὰ τοῦ Ἀντωνίου συμμαχίας. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι ἤθελον κατάσχει ἴσως ὑπὸ ὁποιονδήποτε πρόσχημα καὶ τὴν Ἀττικὴν δι' ἑαυτούς, ὅπως εἶχον κατάσχει πρὸ ὀλίγου καὶ τὴν Θεσσαλίαν, ἐὰν μὴ ἐπήρχετο τότε κατ' αὐτῶν ὁ ἐκ τῶν Μογγόλων ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ κίνδυνος, πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ ὁποίου ἔδραμεν ἐκεῖσε ὁ Βαγιαζήτης μεθ' ὅλων τῶν δυνάμεών του, ἐνικήθη ὅμως κατὰ κράτος καὶ ἠχμαλωτίσθη κατὰ ἰούλιον τοῦ 1402, ὥστε ἐθραύσθη ἡ τῶν Τούρκων δύναμις καὶ ἀνεχαιτίσθη ἐπί τινα χρόνον ἡ περαιτέρω ἐν Ἑλλάδι κατάκτησις χωρῶν ὑπ' αὐτῶν. Οὐχ ἧττον ὅμως δὲν ἔπαυσαν τοῦ νὰ εἰσβάλλωσι καὶ πάλιν εἰς τὴν ἀτυχῆ ταύτην χώραν ὁτὲ μὲν ὑπὲρ τούτου, ὁτὲ δ' ὑπὲρ ἐκείνου τῶν ἡγεμόνων της καὶ νὰ λεηλατῶσιν αὐτὴν φρικτῶς.

Ὑπὸ τούτων τῶν νέων κινδύνων ἐκ μέρους τῶν Τούρκων πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐπαπειλουμένη ἡ Ἐνετία, ἐφιλιώθη ἐπὶ τέλους πρὸς τὸν Ἀντώνιον ἀφήσασα αὐτῷ τὴν κατοχὴν τῆς Ἀττικῆς ἀντὶ ἐμπορικῶν ἐν τῷ δουκάτῳ προνομίων. Τότε ὅμως ἀνεφάνη διὰ τὸν Ἀντώνιον ἐν ἔτει 1402 ἕτερος κίνδυνος ἀλλαχόθεν προερχόμενος. Ὁ τότε βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας Ἀλφόνσος ὁ Ε', μὴ ἀπολέσας εἰσέτι πᾶσαν ἐλπίδα πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐπὶ τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν κυριαρχίας του, εἶχεν ἀναγορεύσει δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν Καταλανόν τινα Θωμᾶν Βεράλδον, ὅστις ἐσκόπει ν' ἀνακτήσηται τὸ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀπολεσθὲν δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν διὰ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πειρατῶν Καταλανῶν, ὧν τότε ἔβριθεν ἡ Μεσόγειος. Ὁ δὲ Ἀντώνιος μαθὼν τοῦτο ἔπεμψε πάραυτα εἰς Ῥώμην τὸν συγγενῆ του Ἰωάννην Acciajuolo, ἀρχιεπίσκοπον Θηβῶν, ὅπως πληροφορηθῇ ἀκριβῶς περὶ τοῦ πράγματος, οὗτος δέ, μαθὼν ὅτι ἡ εἴδησις ἦν ἀληθής, μετέβη ἐκεῖθεν εἰς Ἐνετίαν καὶ ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν τῆς δημοκρατίας πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ νέου τούτου κινδύνου. Ἡ δ' Ἐνετία διεκοίνωσεν αὐτῷ ὅτι ἐν ἀνάγκῃ θέλει προστατεύσει τὸν φίλον αὐτῆς Ἀντώνιον, προσέθηκεν ὅμως ὅτι δὲν πιστεύει νὰ προβῶσιν οἱ Καταλανοὶ πράγματι εἰς ἔργα, ὅπως καὶ τῷ ὄντι ἐγένετο.

Οὕτω λοιπὸν ἀπαλλαγεὶς καὶ τοῦ κινδύνου τούτου ὁ Ἀντώνιος Α' Acciajuolo, ἡμιέλλην τὸ γένος, ἔμεινεν ἥσυχος δοὺξ Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας (1402—1435) καὶ ἤρξατο εὐθὺς νὰ ἐνασχολῆται περὶ τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ κράτους καὶ βελτίωσιν τῆς καταστάσεως αὐτοῦ μετὰ πολλῆς δραστηριότητος καὶ ἐπιμελείας. Καὶ πρῶτον μὲν ἐφρόντισε ν' ἀνανεώσῃ τὰς πρὸς τὴν Φλωρεντίαν, τὴν πατρίδα τοῦ οἴκου του, σχέσεις πέμψας ἐπὶ τούτῳ πρέσβεις καὶ παραχωρήσας τοῖς πολίταις αὐτοῖς ἐλευθερίαν ἐμπορίου ἐν τῷ δουκάτῳ εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα. Μετ' ὀλίγον ὅμως περιεπλέχθη καὶ πάλιν εἰς πόλεμον ἀναγκασθείς, ὅτε ὁ τοῦ τότε Σουλτάνου Μυρὰτ τοῦ Β' στρατηγὸς Τουραχὰν ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Πελοποννήσου ἐν ἔτει 1403, νὰ παρακολουθήσῃ αὐτὸν μετ' ἐπικουρικοῦ στρατοῦ, καθὸ τυγχάνων ὑποτελὴς τοῦ Σουλτάνου ἡγεμών[1]. Ὁ Τουραχὰν εἰσέβαλεν εἰς Πελοπόννησον μετὰ 25000 στρατοῦ ἐκ Τούρ-

[1] Hopf, τόμ. Ζ', σ. 82.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κων τε καὶ συμμάχων συνισταμένου καὶ διαδραμὼν αὐτὴν καὶ θύσας καὶ ἀπολέσας φίλους καὶ πολεμίους ἀδιακρίτως, τέλος ἐπανέκαμψεν εἰς Θεσσαλίαν σύρων μεθ' ἑαυτοῦ 6000 αἰχμαλώτων, ὧν 800 ἦσαν ἐξ ἑνετικῆς κυριαρχίας πόλεων. Τότε ἐνόησαν οἱ Ἑνετοὶ ὅτι οἱ Τοῦρκοι, εἰ καὶ εἰσέβαλον κατὰ τοῦ δεσπότου Θεοδώρου καὶ ὑπὲρ τοῦ ἐπικαλεσθέντος αὐτοὺς Καρόλου Τόκκου, οὐχ ἧττον πάντας ἀδιακρίτως ἔβλαψαν καὶ ἐφάνησαν καὶ πρὸς τὴν Ἑνετίαν τὰ μέγιστα βλαβεροί· συνεβούλευσαν λοιπὸν τὸν Κάρολον Τόκκον νὰ φιλιωθῇ μὲ τὸν Θεόδωρον καὶ νὰ μὴ προσκαλῇ τοῦ λοιποῦ τοὺς Τούρκους εἰς βοήθειαν, ὅπερ καὶ ἐγένετο, συνομολογηθείσης ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰρήνης μεταξὺ Θεοδώρου, Τόκκου καὶ τοῦ συμμαχοῦντος αὐτῷ Ἀντωνίου Ἀκκιαγιουόλη. Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ἐξωτερικῆς ταύτης περιπλοκῆς καὶ ἐσωτερικῶς τὸ δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν δὲν εὑρίσκετο ἐν καλῇ καταστάσει κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο, διότι κατὰ αὔγουστον ἐνέσκηψεν ἐνταῦθα λοιμικὴ νόσος λίαν φθοροποιά. Ἔκτοτε ὅμως ἡ Ἀττικὴ καὶ Βοιωτία διέμειναν ἐν εἰρήνῃ καὶ ηὐδοκίμησαν ὑπὸ τὴν μακρὰν τοῦ Ἀντωνίου κυβέρνησιν, ἐνῷ πρὸς βορρᾶν καὶ μεσημβρίαν αὐτοῦ ὁ πόλεμος διαρκῶς ἐμαίνετο. Ἐνῷ μετ' ὀλίγα ἔτη ἐν μὲν τῇ Πελοποννήσῳ ὁ δεσπότης Θεόδωρος Β' Παλαιολόγος κατώρθωσε νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Φράγκων καὶ νὰ ἑνώσῃ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν του ὁλόκληρον τὴν Χερσόνησον ταύτην ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν κατεχομένων θέσεων, τὸ δὲ βυζαντινὸν κράτος εἶχε περιορισθῇ εἰς μόνην τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰ περίχωρά της καὶ οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἐπεκτείνει τὸ κράτος των μέχρι Φωκίδος, τὸ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δουκάτον Ἀθηνῶν ἔμεινεν ἀνεπηρέαστον καὶ ἥσυχον, ἀναλαμβάνον διαρκῶς ἐκ τῶν πληγῶν τοῦ πολέμου, τῆς νόσου καὶ τῆς πτωχείας χάρις εἰς τὴν φρόνησιν, ἐπιτηδειότητα, ἐνέργειαν καὶ ἀγαθὴν βούλησιν τοῦ δουκὸς Ἀντωνίου[1]. Καὶ τῷ ὄντι ὁ Ἀντώνιος Α' ὑπῆρξεν ὁ ἱκανώτερος, ἰσχυρότερος καὶ ἐνδοξότερος ἡγεμὼν τῶν Ἀθηνῶν ἐκ πάντων τῶν Φράγκων ἡγεμόνων τῆς χώρας ταύτης. Διὰ τακτικῆς πληρωμῆς τοῦ προσδιωρισμένου φόρου εἰς τοὺς Τούρκους καὶ ἐπιτηδείας πολιτικῆς πρὸς τοὺς γείτονας αὐτοῦ Ἐνετοὺς ἐτήρησε διαρκῶς τὴν φιλίαν ἀμφοτέρων τούτων καὶ τὴν εἰρήνην ἐν τῷ κράτει του, οὗ πολλαχῶς προσεπάθησε νὰ βελτιώσῃ τὴν κατάστασιν. Πρὸς κατοίκισιν τῶν ἐκ τῶν πολέμων καὶ τῆς νόσου ἐρημωθέντων χωρίων καὶ συμπύκνωσιν τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ δουκάτου προσεκάλεσε καὶ κατῴκισεν ἐν Ἀττικῇ καὶ Βοιωτίᾳ πολλὰς οἰκογενείας βορειόθεν ἐρχομένων καὶ τοὺς Τούρκους φευγόντων Ἀλβανῶν, ὁποῖοι καὶ πρότερον ἤδη, ἐπὶ Νερίου τοῦ Α', εἶχον ἐγκατασταθῇ ἐν ταῖς χώραις ταύταις. Ὅτε δηλ. περὶ τὰ τέλη τοῦ 14ου αἰῶνος οἱ Τοῦρκοι, ἀντὶ μόνον νὰ ἐπιτρέχωσι τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ἤρξαντο νὰ καταλαμβάνωσιν αὐτὰς διαρκῶς καὶ πρῶτον μὲν κατέλαβον τὴν Μακεδονίαν, ἔπειτα δὲ τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἀργότερα καὶ τὴν Ἤπειρον, οἱ Ἀλβανοί, οἵτινες εἶχον ἐγκαταλίπει τὴν ὀρεινὴν πατρίδα των κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ αἰῶνος ἐκείνου ἕνεκα τῶν ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν ἀδιακόπων μεταξὺ Φράγκων καὶ Βυζαντινῶν πολέμων καὶ εἶχον ζητήσει ἀσφάλειαν καὶ

[1] Ἴδε περὶ αὐτοῦ Χαλκοκονδύλην 4, σ. 215—216. 6, 320—322 καὶ Buchon, nouvelles recherches . . . τόμ. Α', σ. 162 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πόρον ζωῆς μεσημβρινώτερον, ἐν Θεσσαλίᾳ, πιεζόμενοι καὶ ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν Τούρκων ἤρξαντο νὰ ἐγκαταλείπωσιν ἀλλεπάλληλοι καὶ τὴν χώραν ταύτην καὶ νὰ ζητῶσι καταφύγιον μεσημβρινώτερον ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ ἐκ τούτων πολλοὶ ἐγκατεστάθησαν ἐπανειλημμένως καὶ ἐν Ἀττικῇ τῇ συγκαταθέσει τῶν δουκῶν Νερίου τοῦ Α′ καὶ Ἀντωνίου τοῦ Α′, ὥστε ἔκτοτε ἤρξαντο αἱ εἰς τὴν Ἀττικὴν μετοικήσεις τῶν Ἀλβανῶν, ὧν πολλοὶ προέβησαν μεσημβρινοανατολικώτερον μέχρις Ἀργολίδος καὶ τῶν πέριξ νήσων, ἐν αἷς χώραις καὶ μέχρι τῆς σήμερον διετηρήθησαν. Ἀφ' ἑτέρου δὲ κατέβαλεν ὁ δοὺξ Ἀντώνιος πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς καλλιέργειαν καὶ ἐξωράϊσιν τῆς χώρας του, κατεσκεύασε νέας ὁδούς, διώρθωσε παλαιὰς καὶ πρὸ πάντων μεγάλως ἐπεδίωξε τὴν ἐξωράϊσιν τῆς πρωτευούσης τοῦ δουκάτου, τῶν Ἀθηνῶν δηλ., διὰ κατασκευῆς πολλῶν μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομῶν ἔν τε τῇ πόλει καὶ ἐν τῇ Ἀκροπόλει[1]. Καὶ τὰς ὡραίας δὲ τέχνας πολὺ ἐπροστάτευσεν ὁ δοὺξ οὗτος καὶ ἀνασκαφὰς πολλὰς ἐπεχείρησε πρὸς εὕρεσιν ἀρχαιοτήτων, δὲν εἶναι ὅμως ἀληθὴς καὶ ἡ μεταγενεστέρα εἴδησις, ὅτι οὗτος ἀνίδρυσε καὶ τὸν καταπεσόντα πελώριον μαρμάρινον λέοντα ἐν τῷ στομίῳ τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς[2].

Ὁ ἡμίελλην Ἀντώνιος καὶ σύζυγον Ἑλληνίδα ἔλαβε καὶ δὴ ὡς ἐξῆς. Τυχών ποτε ἔν τινι γάμῳ ἐν Θήβαις καὶ ἰδὼν καλήν τινα Ἑλληνίδα, θυγατέρα ἱερέως

[1] Ὁ Leake εἰς τοῦτον ἀποδίδει καὶ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ μεγάλου ἐνετικοῦ ἐκείνου πύργου, ὅστις μέχρις ἐσχάτων ἵστατο δεξιᾷ τῷ ἀναβαίνοντι πρὸς τὰ Προπύλαια παρὰ τὸν ναὸν τῆς ἀπτέρου Νίκης ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως (Topography of Athens, εἰσαγωγ.).

[2] Hopf, τόμ. Ζ′, σ. 90.

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ σύζυγον Ἕλληνός τινος τυγχάνουσαν, οὕτως ἰσχυρῶς ἠράσθη αὐτῆς, ὥστε τὴν διέζευξεν ἀπὸ τοῦ συζύγου της καὶ νυμφευθεὶς αὐτὴν τὴν ὕψωσεν εἰς δούκισσαν. Μετὰ τῆς συζύγου του ταύτης ἔζησεν ὁ Ἀντώνιος βίον εὐδαίμονα καὶ ἡ αὐλὴ αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Θήβαις ἦν λαμπροτάτη, λαμπροτέρα πασῶν τῶν συγχρόνων ἐν Ἑλλάδι φραγκικῶν αὐλῶν· ἐπειδὴ ὅμως ὁ γάμος του οὗτος ἔμεινεν ἄγονος, υἱοθέτησε δύο θυγατέρας ἀποθανόντος τινὸς ἐξ Εὐβοίας εὐγενοῦς Πρωτίμου, ὧν ἡ μὲν μία ὀνόματι Μπενβενούτα (Benvenuta) συνεζεύχθη μετὰ τοῦ ἡγεμόνος Βοδονίτζης Νικολάου Β' Τζιώρτζιο (Giorgio, 1410—1436), ἡ δ' ἑτέρα τὸν ἄρχοντα Αἰγίνης Ἀντωνέλλον Καβοπέναν (Cavopena, † 1440). Ἐκ δὲ τῶν συγγενῶν του διέτριβον πολλοὶ παρὰ τῷ μεγαλοδώρῳ καὶ φιλόφρονι Ἀντωνίῳ, ὡς καὶ ἄλλοι ξένοι Εὐρωπαῖοι, πρὸ πάντων ὅμως υἱοὶ τοῦ θείου του Δονάτου Acciajuolo καὶ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Νικόλαος Μακιαβέλλης, ὅστις προσκαλῶν ποτε ἕνα τῶν πρὸς μητρὸς θείων του (υἱὸν τοῦ Δονάτου) νὰ ἔλθῃ εἰς Ἀθήνας ἔγραφεν αὐτῷ ὅτι «θέλει εὑ-«ρεῖ ἐνταῦθα τὴν ὡραιοτάτην χώραν καὶ τὴν μεγαλο-«πρεπεστάτην ἀκρόπολιν τοῦ κόσμου[1].» Ἐκ τῶν συγγενῶν τοῦ Ἀντωνίου, οἵτινες διέτριψαν ἔτη ἀρκετὰ παρ' αὐτῷ ἐν διαφόροις τοῦ δουκάτου ἀξιώμασιν, ἦν καὶ ὁ ἐξάδελφος αὐτοῦ καὶ εἷς τῶν υἱῶν του Δονάτου Φραγκίσκος, ὅστις εἶχε προικοδοτηθῇ ὑπὸ τοῦ δουκὸς μὲ τὸ ἐν τῇ Ἀττικῇ φρούριον Συκάμινον. Οὗτος ἀποθανὼν ἐν ἔτει 1420 ἀφῆκε τρεῖς υἱούς, ἐν οἷς ὁ Νέριος

[1] Hopf, τόμ. Ζ', σ. 91, ἔνθα καὶ αἱ πηγαί.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐτῶν 9 καὶ ὁ Ἀντώνιος ἐτῶν 14, καὶ τρεῖς θυγατέρας· τοὺς δύο δὲ τούτους υἱούς του Νέριον καὶ Ἀντώνιον, οὓς ὁ δοὺξ εἶχε λάβει παρ' ἑαυτῷ ἐν τῇ αὐλῇ του, υἱοθετήσας ὥρισε ζῶν ἔτι διαδόχους του ἐν τῷ δουκάτῳ μετὰ τὸν θάνατόν του.

Οὕτω λοιπὸν διῆλθεν ἡ μακρὰ κυβέρνησις τοῦ τόσον προσφιλοῦς καταστάντος δουκὸς τούτου ἐν εἰρήνῃ. Περὶ ἀξιοσημειώτων γεγονότων ἐπὶ τῆς κυριαρχίας του ἀπὸ τοῦ 1403 καὶ ἑξῆς ὀλίγας ἔχομεν εἰδήσεις. Ἐν ἔτει 1425 ὁ ἐν Ἐνετίᾳ πρεσβευτὴς τοῦ Ἀντωνίου Ῥεϊνάλδος Μελζόλας ἔλαβε παρὰ τοῦ κυρίου του διαταγὴν νὰ προστατεύσῃ τὰ ἐπὶ τῆς Αἰγίνης δικαιώματα τῆς θυγατρὸς τοῦ δουκὸς καὶ χήρας τοῦ ἄρχοντος τῆς νήσου Καβοπένα καὶ νὰ παραπονεθῇ παρὰ τῇ ἐνετικῇ κυβερνήσει, διότι οἱ ἐν Εὐβοίᾳ Ἐνετοὶ ἐδέξαντο 300 ἀλβανικὰς οἰκογενείας φυγούσας ἐκ τοῦ δουκάτου, ἡ δ' Ἐνετία ἐδικαιολογήθη διὰ τοῦτο καὶ διεβεβαίωσε τὸν πρεσβευτήν, ὅτι ἐπεθύμει νὰ διατηρήσῃ φιλίαν καὶ συμμαχίαν πρὸς τὸν Ἀντώνιον, τὰ αὐτὰ δ' ἐπανέλαβε καὶ κατὰ τὰ ἔτη 1427 καὶ 1434 ἐν ὁμοίαις περιπτώσεσιν[1]. Ἐν δὲ τῷ δουκάτῳ αὐτῷ γνωρίζομεν ὅτι λοιμικὴ νόσος ἐνέσκηψε καὶ δευτέραν φορὰν ἐπ' αὐτοῦ καὶ διήρκεσε πλεῖστον μὲν ἐν Βοιωτίᾳ, ὀλιγώτερον δ' ἐν Ἀθήναις καὶ δὴ κατὰ τὰ ἔτη 1422 καὶ 1423[2], καὶ ἴσως ἕνεκα τῆς νόσου ταύτης ἐγκατέλιπον αἱ ἀνωτέρω 300 ἀλβανικαὶ οἰκογένειαι τὴν χώραν. Ἐκ τοῦ ἔτους 1432 σώζεται δωρητήριον ἔγγραφον, δι' οὗ ὁ ἱερεὺς καὶ ψάλτης ἐν τῷ Παρθενῶνι Γου-

[1] Hopf, τόμ. Ζ', σ. 90.

[2] Αὐτόθι, σ. 91.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λιέλμος Καντσελλιέρης (Cancellieri) ἐδωρήσατο τῷ Ἕλληνι Γρηγορίῳ Χαμαλῇ διάφορα κτήματά του, ἐν οἷς καὶ τὴν ἐκκλησίαν Μαρίαν Μαριώτισσαν, ἐπεκυρώθη δὲ τὸ δωρητήριον τοῦτο ἐν ἔτει 1439 ὑπὸ τοῦ τότε δουκὸς Νερίου Β΄[1]. Ἐπιγραφαὶ δέ τινες ἐπὶ τῶν τοίχων καὶ τῶν κιόνων τοῦ Παρθενῶνος μαρτυροῦσιν ὅτι τὴν μὲν 20ὴν αὐγούστου 1412 ἀπεβίωσεν ὁ λατῖνος ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου Πέτρος, τὴν δὲ 20ὴν μαρτίου 1415 ὁ πρωτοπρεσβύτερος Ἀθηνῶν Νικόλαος. Αὗται εἶνε αἱ μόναι εἰδήσεις, ἃς περὶ Ἀθηνῶν εἰδικώτερον ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔχομεν μέχρι τοῦ ἔτους 1435, ὅτε τὰ πράγματα ἤρξαντο πάλιν νὰ κινῶνται. Ἐξηκολούθουν λοιπὸν ἥ τε τοῦ Δαφνίου μονὴ ν' ἀνήκῃ τοῖς καθολικοῖς καὶ ὁ Παρθενών, βεβαίως ὅμως αἱ περὶ Παρθενῶνος διατάξεις τοῦ Νερίου Α΄, καθ' ἃς ὁλόκληρος ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ὤφειλε ν' ἀνήκῃ εἰς τὸν ναὸν τοῦτον, ὅπως καρπῶται τὰ εἰσοδήματα αὐτῆς, δὲν πρέπει νὰ ἰσχυον καὶ μετὰ τὴν κατοχὴν τῆς πόλεως ὑπὸ Ἀντωνίου Α΄.

Εἴπομεν ὅτι ὁ Ἀντώνιος εἶχεν ὁρίσει διαδόχους του τοὺς ἐξ ἐξαδέλφου ἀνεψιούς του Νέριον καὶ Ἀντώνιον, ὅτε ὅμως ἐν ἔτει 1434 ὁ δοὺξ ἤρξατο νὰ γίνηται φιλάσθενος, ὁ τότε ὁλοκλήρου σχεδὸν τῆς Πελοποννήσου ἄρχων Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, ἀδελφὸς καὶ διάδοχος τοῦ καταλύσαντος τὴν ἐπὶ τῆς Χερσονήσου κυριαρχίαν τῶν Φράγκων Θεοδώρου Β΄, ἤρξατο νὰ σκέπτηται τίνι τρόπῳ νὰ ἐξαφανίσῃ καὶ τὰ τελευταῖα ταῦτα λείψανα τῆς ἐν Ἑλλάδι φραγκοκρατίας καὶ νὰ

[1] Hopf, τόμ. Ζ΄, σ. 90 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἑνώσῃ τὸ δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεών του. Ἐξαπέστειλε λοιπὸν πρὸς τοῦτο κατὰ τὸ ἔτος 1434 μετὰ πληρεξουσιότητος τὸν Γεώργιον Φραντζῆν πρῶτον μὲν εἰς Ἀθήνας, ὅπως γνωρίσῃ ἐπακριβῶς τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων ἐν τῷ δουκάτῳ καὶ κερδήσῃ ὑπὲρ τῶν Παλαιολόγων τὴν σύζυγον τοῦ Ἀντωνίου Μαρίαν Μελισσηνήν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην Η' Παλαιολόγον[1]. Ἡ Μαρία Μελισσηνὴ ἦν βεβαίως δευτέρα τοῦ δουκὸς σύζυγος καὶ κατήγετο ἐκ τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ ἡγεμονικοῦ οἴκου τῶν Μελισσηνῶν· ὁ δὲ πρὸς αὐτὴν ἀποσταλεὶς Φραντζῆς εἶδεν ὅτι ὑπῆρχε μὲν μεγάλη προθυμία ἐν Ἀθήναις πρὸς ἀπόσεισιν τοῦ φραγκικοῦ ζυγοῦ, δὲν ἦτο ὅμως καὶ τόσον εὔκολον νὰ ἑνωθῇ τὸ δουκάτον μὲ τὰς ἐν Πελοποννήσῳ τῶν Παλαιολόγων κτήσεις· διότι εὗρεν ἐν Ἀθήναις μεγάλην καὶ ἰσχυρὰν μερίδα ἐκ παντὸς τρόπου ἐπιδιώκουσαν τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς χώρας ἀπὸ τῆς ξένης κυριαρχίας, ὁ ἀρχηγὸς ὅμως τῆς μερίδος ταύτης Χαλκοκονδύλης, Ἀθηναῖος προὔχων, πλούσιος καὶ μέγα ἰσχύων καὶ πατὴρ πάντως τοῦ ἱστορικοῦ Λαονίκου Χαλκοκονδύλη, ἐμελέτα ν' ἀποβῇ αὐτὸς ἄρχων τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀττικῆς. Καὶ προσεπάθησε μὲν ὁ τοῦ Κωνσταντίνου ἀπεσταλμένος νὰ κερδήσῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὴν ἰσχυρὰν ταύτην μερίδα ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ του, φαίνεται ὅμως ὅτι οὐδὲν ὁριστικὸν καὶ σπουδαῖον κατώρθωσε· διότι ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 1435 ὁ πρὸ πολλοῦ ἤδη φιλάσθενος δοὺξ Ἀν-

[1] Ἴδε Λαόνικον Χαλκοκονδύλην 6, σ. 320—322 καὶ Γ. Φραντζῆν 2, 10 ἐπ. ἤτοι σ. 159 ἐπ. ἐκδ. Βόννης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τώνιος ἀπεβίωσεν ἐξ ἀποπληξίας, ἡ σύζυγος αὐτοῦ Μαρία ἐξαπέστειλεν ἐν τάχει τὸν Χαλκοκονδύλην πρὸν τὸν Σουλτάνον Μυρὰτ Β΄ παρακαλοῦσα ν' ἀναγνωρίσῃ αὐτὴν καὶ τὸν Χαλκοκονδύλην ὡς ὑποτελεῖς τοῦ δουκάτου ἡγεμόνας. Ὁ δὲ πάντοτε καραδοκῶν Κωνσταντῖνος ἐξαπέστειλε μὲν ἐν τάχει τὸν Φραντζῆν μετὰ στρατοῦ καὶ πληρεξουσιότητος, ἵνα καταλάβῃ τὰς Ἀθήνας καὶ ὁλόκληρον τὸ δουκάτον Ἀθηνῶν, προτείνων τῇ χήρᾳ δουκίσσῃ πρὸς ἀποζημίωσιν ἀρχοντίαν τινὰ ἐν Πελοποννήσῳ, ἀλλὰ καὶ τοῦ Κωνσταντίνου αἱ προσπάθειαι, ὡς καὶ αἱ τῆς Μαρίας, εἰς οὐδὲν ἀπέληξαν πρακτικὸν ἀποτέλεσμα καὶ αἱ ἑλληνικαὶ μερίδες ἀπέτυχον ἀμφότεραι τοῦ σκοποῦ των· διότι ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ὁ νόμιμος τοῦ δουκικοῦ θρόνου διάδοχος Νέριος Β΄ κατέσχε τὰς Ἀθήνας (1345-1451) καὶ τὸν μὲν ὑπὸ τὸν Φραντζῆν ἀποσταλέντα κατ' αὐτοῦ στρατὸν ἀποκρούσας ἐξέβαλε τῆς χώρας, τὴν δὲ Μαρίαν πολιορκήσας στενῶς ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἠνάγκασε ταχέως νὰ παραδοθῇ, συμβιβασθεὶς καὶ φιλιωθεὶς μετ' αὐτῆς ἀργότερα διὰ γάμου. Φαίνεται δηλαδὴ ὅτι ἡ εἰσέτι νεαρὰ Μαρία συνεζεύχθη τὸν Νέριον καὶ οὕτως ἐγκατέλιπε τὰς ἐπὶ τοῦ δουκικοῦ θρόνου ἰδιαιτέρας ἀξιώσεις της, μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ Νέριος ἐνυμφεύθη ἐκ νέου τὴν Χιάραν Τζιώρτζιο, ἧς τὴν ἀδελφὴν Μαρίαν ἐνυμφεύθη ὁ ἀδελφὸς καὶ συνάρχων αὐτοῦ Ἀντώνιος Ἀκκιαγιουόλης, ἀμφοτέρας θυγατέρας τοῦ ἄρχοντος Βοδονίτζης Νικολάου Β΄ Τζιώρτζιο, διό τινες ἀμφιβάλλουσιν, ἂν ἐξετελέσθη ποτὲ ὁ μεταξὺ Νερίου καὶ Μαρίας τῆς Μελισσηνῆς γάμος[1]· περὶ τούτου

[1] π. χ. ὁ Hopf, ἔνθ. ἀνωτ. σ. 92.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐν τούτοις οὐδὲν θετικὸν δύναταί τις νὰ διισχυρισθῇ. Ὁπωσδήποτε ἡ Μαρία Μελισσηνὴ εἴτε οἰκειοθελῶς εἴτε βιασθεῖσα ὑπεχώρησεν εἰς τὸν Νέριον καὶ Ἀντώνιον· ὁ δὲ πρὸς τὸν Σουλτάνον ὑπ' αὐτῆς ἀποσταλεὶς Χαλκοκονδύλης ἀπελθὼν πρὸς ἐκεῖνον ἐπρότεινε τὸ σχέδιον αὐτοῦ καὶ τῆς Μαρίας, ὁ Μυρὰτ ὅμως, ἵνα δεχθῇ τὰς γενομένας εἰς αὐτὸν προτάσεις, ἀπήτησε νὰ τῷ παραδοθῶσι προηγουμένως αἱ Ἀθῆναι καὶ νὰ τῷ πληρωθῶσι 30,000 χρυσῶν, ἅτινα ὁ Χαλκοκονδύλης ὑπεσχέθη αὐτῷ, ἐπειδὴ ὅμως μετ' ὀλίγον, μαθὼν ἴσως τὰ ἐν Ἀθήναις γεγενημένα, εἶδεν ὅτι οὐδέτερον τῶν ὑπεσχημένων ἠδύνατο νὰ ἐκπληρώσῃ, ἔφυγε κρυφίως, ἀλλ' ἐπὶ τέλους συλληφθεὶς ἤχθη ἐνώπιον τοῦ Σουλτάνου, ὅστις συγχωρήσας αὐτῷ τὴν ἀκούσιον παράβασιν τῶν ὑποσχέσεών του τὸν ἀπέλυσε. Συγχρόνως δὲ διέταξεν ὁ Σουλτάνος τὸν ἐμίρην Τουραχὰν νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὸ δουκάτον καὶ ἐπαναφέρῃ τὴν τάξιν ἐκδιώκων τὸν στρατὸν τῶν Παλαιολόγων, οὗτος δὲ εἰσβαλὼν εἰς Βοιωτίαν ἐδῄωσε τὴν χώραν καὶ κατέλαβε τὰς Θήβας, καὶ ὁ Φραντζῆς φεύγων ἐνώπιον αὐτοῦ ἐπέστρεψεν εἰς Κόρινθον πρὸς τὸν δεσπότην Κωνσταντῖνον, παρ' οὗ εὐθὺς πάλιν ἀπεστάλη πρὸς τὸν Τουραχὰν μὲ νέας προτάσεις, ἀλλ' ἦτο ἤδη πολὺ ἀργά, διότι ὁ Τοῦρκος στρατηγὸς εἶχεν ἤδη ἀναγνωρίσει ὡς δοῦκα Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν τὸν Νέριον Β' ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ πληρώνῃ, ὡς καὶ ὁ προκάτοχός του, φόρον ὑποτελείας τῷ Σουλτάνῳ, τὰ γεγενημένα δ' ἀνεγνώρισε συγχρόνως καὶ ἡ Ἐνετία, διακηρύξασα ὅτι ἐπεθύμει νὰ διάγῃ εἰρηνικῶς πρὸς τὸν νέον δοῦκα[1]. Οὕτω λοιπὸν μεθ' ὅ-

[1] Hopf, τόμ. Ζ', σ. 113.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λας τὰς προσπαθείας Ἀθηναίων τινῶν καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ἔμεινε τὸ δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν καὶ πάλιν εἰς χεῖρας τῶν Acciajuoli.

Ὁ δοὺξ Νέριος Β' Ἀκκιαγιουόλης (1435—1451) ἦν ἡγεμὼν ὀλίγον διακρινόμενος διὰ δραστηριότητος καὶ ἐνεργείας καὶ ἀδυνάτου φύσεως, διὸ ἠναγκάσθη ἐν ἔτει 1439 νὰ ὑποχωρήσῃ ἐνώπιον τοῦ δραστηριωτέρου ἀδελφοῦ του Ἀντωνίου Β' (1439—1441 μόνος ἄρχων), ὃν ἀφῆκε τοῦ δουκάτου κυβερνήτην, αὐτὸς ἀπελθὼν εἰς Φλωρεντίαν καὶ τηρήσας μόνον τὸν τίτλον τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν. Ταχέως ἐν τούτοις ἐβιάσθη νὰ ῥυθμίσῃ ὁπωσδήποτε τὰς ἐν Φλωρεντίᾳ ὑποθέσεις του καὶ νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς Ἀθήνας, διότι ὁ Ἀντώνιος ἀπεβίωσεν ἐν ἔτει 1441. Ἐπανελθὼν λοιπὸν ἀνέλαβεν ἐκ νέου τὴν κυβέρνησιν τοῦ δουκάτου συγκαταθέσει τοῦ Σουλτάνου ὡς ὑποτελὴς αὐτοῦ ἡγεμών, τότε ὅμως ἀνεφάνησαν νέοι καὶ σπουδαῖοι διὰ τὸ δουκάτον κίνδυνοι. Ὁ τῆς Πελοποννήσου ῥέκτης δεσπότης Κωνσταντῖνος δὲν εἶχεν ἀπολέσει πᾶσαν ἐλπίδα πρὸς κατάκτησιν τοῦ δουκάτου, ἀλλὰ μόνον εἶχεν ἀναβάλει τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ του τούτου, ἀναμένων αἰσιωτέρους καιρούς. Ὅτε λοιπὸν κατὰ μάρτιον τοῦ 1444 ἀπετελείωσεν ἡ οἰκοδομὴ τοῦ ἐν τῷ Ἰσθμῷ τείχους ἑξαμιλίου, ὅπερ ἔκτισε πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς Πελοποννήσου κατὰ τῶν Τούρκων, ἤρξατο νὰ ἐξοπλίζηται, ὅπως ἐπιχειρήσῃ καὶ πάλιν τὴν κατάκτησιν τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν. Τὴν ἐποχὴν δὲ ταύτην ἐθεώρει ὁ Κωνσταντῖνος τοσούτῳ μᾶλλον κατάλληλον, ὅσῳ ὁ τοῦ Νερίου προστάτης Σουλτάνος ἦν τότε ἀπησχολημένος ἐν τῷ κατὰ τῶν Οὔγγρων πολέμῳ. Συνήθροισε

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λοιπὸν τὸν στρατόν του ἐν Κορίνθῳ καὶ ἐκστρατεύσας ἐκεῖθεν κατὰ τοῦ Νερίου εἰσέβαλε κατὰ πρῶτον εἰς Βοιωτίαν, κατέλαβεν αὐτὴν καὶ ἐβίασε τὸν Νέριον ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπὶ τῆς χώρας ταύτης ἐπικυριαρχίαν αὐτοῦ, πληρώσας ὡς φόρον 30,000 χρυσῶν. Τὸ δ' ἑπόμενον ἔτος 1445, ἐνῷ πειραταὶ Καταλανοὶ ἐξηκολούθουν νὰ λεηλατῶσι τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος, ὁ Κωνσταντῖνος ἐπανέλαβε τὴν ἐκστρατείαν του, κατέλαβε τὴν Δαυλίδα καὶ τὸ πλεῖστον τῆς Φωκίδος καί, ἐπειδὴ οἱ ἐν Θεσσαλίᾳ Ἀλβανοὶ καὶ Βλάχοι ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ κατὰ τῶν Τούρκων, ἐξέτεινε τὴν κυριαρχίαν του καὶ ἐπὶ τῆς Θεσσαλίας καὶ κατέλαβεν οὕτω πάσας τὰς μεταξὺ Ἰσθμοῦ καὶ Ὀλύμπου χώρας, περιορίσας τὸν Νέριον εἰς μόνην τὴν κατοχὴν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς ὀχυρᾶς αὐτῆς Ἀκροπόλεως[1]. Τούτων δὲ τῶν νέων κτήσεών του τὴν κατοχὴν προσεπάθησεν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐξασφαλίσῃ διὰ φρουρῶν καὶ αὐξήσεως τῶν στρατιωτικῶν του δυνάμεων, δεχόμενος πρὸς τοῦτο πολλοὺς Ἀλβανοὺς καὶ Βουργουνδίους μισθοφόρους. Ἀλλὰ καὶ οἱ πολέμιοί του δὲν ἔμειναν ἀργοί. Ὁ τῆς Θεσσαλίας ἐμίρης Τουραχὰν καὶ ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Νέριος Β' ἐπεκαλέσθησαν κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου τὴν ἐπικουρίαν τοῦ κυριάρχου αὐτῶν Σουλτάνου Μυρὰτ Β', ὅστις τοσούτῳ προθυμότερον παρέσχεν ἤδη αὐτήν, ὅσῳ νεωστὶ εἶχε νικήσει τὴν λαμπρὰν παρὰ τὴν Βάρναν κατὰ τῶν Οὔγγρων νίκην. Κατὰ τὸ ἔαρ λοιπὸν τοῦ 1446 συνήθροισεν ὁ Μυρὰτ περὶ τὰς Φερὰς ἐν Θεσσαλίᾳ στρατιὰν λαμπρὰν καὶ

[1] Λαόνικος Χαλκοκονδύλης 6, σ. 318 ἐπ. 7, σ. 346 ἐπ. ἔκδ. Βόννης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὥρμησε μετ' αὐτῆς πρὸς ἐκδίωξιν τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν κατασχεθεισῶν χωρῶν καὶ τιμωρίαν αὐτῶν. Κατὰ πρῶτον διηυθύνθη ἐπὶ τὰς Θήβας, ἐξεδίωξεν ἐκεῖθεν τὴν φρουρὰν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἐπανέφερε τὸν ὑποτελῆ του Νέριον Β' εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Βοιωτίας, μετὰ δὲ ταῦτα, ἀφοῦ ἐκυρίευσεν ἀλλεπαλλήλας καὶ τὰς λοιπὰς ἐντεῦθεν τοῦ Ἰσθμοῦ κτήσεις τοῦ Κωνσταντίνου, προέβη κατὰ νοέμβριον πανστρατιᾷ κατὰ τοῦ εἰς Κόρινθον καταφυγόντος δεσπότου καὶ ἐπεχείρησε τὴν ἐκπολιόρκησιν τοῦ ἑξαμιλίου. Ὁ Κωνσταντῖνος τότε ἰδὼν τὰ δεινὰ ἔπεμψε πρὸς τὸν Σουλτάνον τὸν γνωστὸν ἤδη ἡμῖν Χαλκοκονδύλην μετ' εὐνοϊκῶν προτάσεων εἰρήνης, ἀλλ' εἰς μάτην· ὁ Σουλτάνος ἀπήτει ἐντελῆ ὑποταγήν, διὸ τὸν μὲν Χαλκοκονδύλην ἔρριψεν εἰς τὰς φυλακάς, ὅπου ἐπὶ μακρὸν ἐστέναζε, τὰς δὲ κατὰ τοῦ ἑξαμιλίου ἐπιθέσεις του ἐξηκολούθησεν ἐντονωτέρας καὶ ἐπὶ τέλους ἐκυρίευσεν αὐτὸ μετὰ φρικτὴν σφαγὴν τῶν ἀπελπιστικῶς καὶ γενναίως ὑπερασπισάντων αὐτὸ Ἑλλήνων καὶ ξένων τὴν 4ην δεκεμβρίου τοῦ 1446. Τότε εἰσήλασεν ἀκωλύτως εἰς Πελοπόννησον, διέπραξεν ἀκαταλόγιστον σφαγὴν καὶ δήωσιν καὶ ἐπανέκαμψεν εἰς Θήβας, σύρων μεθ' ἑαυτοῦ 60,000 αἰχμαλώτων. Ὁ δὲ ἄπελπις Κωνσταντῖνος καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ Θωμᾶς καὶ Δημήτριος ἠναγκάσθησαν, ἵνα διατηρήσωσι τὴν Πελοπόννησον ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν των, νὰ δεχθῶσι καὶ αὐτὸν τὸν κεφαλικὸν φόρον, ὅθεν οἱ πρέσβεις αὐτῶν παρουσιασθέντες ἐν ἔτει 1447 μετὰ δώρων πολλῶν ἐνώπιον τοῦ Σουλτάνου, διατρίβοντος κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐν Θήβαις, ὤμοσαν, ὡς καὶ ὁ δοὺξ Νέριος ἐκ νέου, ὑποταγὴν καὶ πίστιν τῷ Τούρκῳ κυ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ριάρχη καὶ οὕτως ἐκηρύχθη γενικὴ ἀμνηστία. Ὁ δεσπότης Κωνσταντῖνος ἀνέβη ἐν ἔτει 1449 ὡς Κωνσταντῖνος ΙΑ' Παλαιολόγος τὸν βυζαντινὸν θρόνον καὶ ἐν ἔτει 1453 συνηντήθη ἐκ νέου μὲ τὸν ἡγεμόνα τῶν Τούρκων, τὸν τότε Σουλτάνον Μωάμεθ Β', ἐν τῷ πεδίῳ τῆς τιμῆς καὶ τῆς δόξης· ταύτην ὅμως τὴν φορὰν ἐπέπρωτο ν' ἀπολέσῃ τήν τε ζωὴν καὶ τὸν θρόνον του, πεσὼν ἐνδόξως τὴν 29ην μαΐου 1453 κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ δὲ ἀδελφοὶ αὐτοῦ Θωμᾶς καὶ Δημήτριος διετηρήθησαν ἐπὶ ὀλίγα ἀκόμη ἔτη ἐν τῇ κυριαρχίᾳ τῆς Πελοποννήσου ἐν διαρκεῖ ἀγωνίᾳ καὶ ἀγῶνι πρὸς τοὺς Τούρκους διατελοῦντες.

Ὁ δὲ τῶν Ἀθηνῶν δοὺξ Νέριος Β' μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1446 ἀποκατάστασίν του ἔτη τινὰ εἰσέτι κατεῖχε τὸ δουκάτον ὡς ὑποτελὴς τῶν Τούρκων ἡγεμών, ἄνευ ὅμως ἐνεργητικότητος, ὡς πάντοτε. Τὸ διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν εἰδικῶς σπουδαιότερον συμβὰν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ εἶνε ὅτι ἐν ἔτει 1445, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε περιορίσει αὐτὸν εἰς μόνην τὴν κατοχὴν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἐπεσκέφθη τὴν πόλιν ταύτην ὁ πρῶτος ἀρχαιόφιλος ἐξ Εὐρώπης περιηγητής, ὁ ἐξ Ἀγκώνης τῆς Ἰταλίας Κυριακός, ὅστις ἐν τῇ τρίτῃ ἐπιστολῇ του, χρονολογουμένῃ ἐξ Ἀθηνῶν τὴν 24ην μαρτίου 1445, περιέγραψε τὸν Παρθενῶνα καὶ τὰς λοιπὰς τῆς πόλεως ἀρχαιότητας καὶ ἐχρησίμευσε διὰ τῶν εἰδήσεών του τούτων ὡς σπινθὴρ τοῦ ἀργότερα γεννηθέντος ἀνὰ τὴν Εὐρώπην ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος περὶ τῆς γηραιᾶς τῆς Παλλάδος πόλεως καὶ τῶν ἀρχαιοτήτων αὐτῆς. Ἐν ἔτει 1451 ὁ Νέριος

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἠσθένησε βαρέως καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀπέθανεν, ἀφήσας ὡς διάδοχον τὸν ἀνήλικον υἱόν του Φραγκῖσκον Α' καὶ κηδεμόνα αὐτοῦ τὴν χήραν σύζυγόν του Χιάραν, ἥτις πάραυτα ἔπεμψε πρὸς τὸν Σουλτάνον πρέσβεις παρακαλοῦσα αὐτὸν νὰ τὴν ἀναγνωρίσῃ ὡς δούκισσαν ὑποτελῆ τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν καὶ ἐπέτυχε τῆς αἰτήσεώς της (1451—1455)[1]. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἡ νεαρὰ εἰσέτι καὶ ἐμπαθὴς γυνὴ ἠράσθη μανιωδῶς Ἐνετοῦ τινος ἐμπόρου, ἐλθόντος εἰς Ἀθήνας, ὀνόματι Βαρθολωμαίου Κονταρίνη, εἰς ὃν προσήνεγκε τήν τε χεῖρά της καὶ τὸν δουκικὸν θρόνον[2]. Ὁ δὲ ἔρως της οὗτος ἐπέπρωτο νὰ γείνῃ παραίτιος τραγικωτάτων ἐπεισοδίων, κηλιδωσάντων τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς κυριαρχίας τῶν Acciajuoli. Ὁ Κονταρίνης οὗτος εἶχεν ἤδη σύζυγον ἐν Ἐνετίᾳ, θυγατέρα γερουσιαστοῦ τινος, ἀλλ' ἡ φιλοδοξία καὶ φιλαυτία ἐτύφλωσαν αὐτὸν καὶ τοσοῦτον κατέπνιξαν πᾶν εὐγενὲς αἴσθημα ἐν τῇ καρδίᾳ του, ὥστε ἐπιστρέψας εἰς Ἐνετίαν ἐδηλητηρίασε τὴν ἄκακον σύζυγόν του καὶ ἐπανακάμψας ἔπειτα εἰς Ἀθήνας ἐνυμφεύθη ἐν ἔτει 1453 τὴν Χιάραν, παρ' ἧς ἔλαβε σὺν τῷ τίτλῳ καὶ τὴν διοίκησιν τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν ἀντὶ τοῦ ἀνηλίκου δουκὸς Φραγκίσκου. Οἱ Ἀθηναῖοι τότε παρεπονέθησαν παρὰ τῷ Σουλτάνῳ διὰ τὸν σφετερισμὸν τοῦτον τῆς ἐξουσίας ὑπὸ τοῦ Κονταρίνη, οὗτος ὅμως ὤμνυεν ὅτι μόνον ὡς κηδεμὼν τοῦ ἀνηλίκου δουκὸς θέλει κυβερνήσει καὶ μετέβη μετ' αὐτοῦ πρὸς τὸν Σουλτάνον, ἐν Κωνσταντινουπόλει τότε ὄντα, ὅπως ἀναγνωρισθῇ ὡς τοιοῦτος.

[1] Χαλκοκονδύλης 9, σ. 453 ἔκδ. Βόννης.

[2] Hopf, τόμ. Ζ', σ. 119 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀλλ' αἱ Ἐρινύες καὶ τὸ τῆς δηλητηριασθείσης συζύγου του φάσμα κατεδίωκον, φαίνεται, αὐτόν. Εἰς Κωνσαντινούπολιν εἶχε δράμει πρὸ αὐτοῦ ὁ υἱὸς τοῦ προαποθανόντος δουκὸς Ἀντωνίου Β' Φραγκῖσκος Β' ἢ Φράγκος, ὡς συνήθως ἀπεκαλεῖτο, ὅστις κατώρθωσε νὰ κερδήσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν Σουλτάνον, αὐτὸν μὲν ἀναγνωρίσαντα δοῦκα Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν ὑποτελῆ (1455—1458), τοὺς δ' ἄλλους ἀποπέμψαντα. Οὕτως ἐτιμωρήθη ὑπὸ τῆς εἱμαρμένης ἡ φιλοδοξία τοῦ Κονταρίνη, ὑπελείπετο δ' ἔτι πρὸς τελείαν κάθαρσιν νὰ τιμωρηθῇ καὶ ἡ ἐρωτομανὴς Χιάρα.

Ὁ νέος δοὺξ Φράγκος Ἀκκιαγιουόλης ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ἐν ἔτει 1455 καὶ ἐγένετο ὑπὸ τῶν κατοίκων μετὰ μεγάλης χαρᾶς δεκτός, ὡς γόνος τοῦ ἤδη προσφιλοῦς αὐτοῖς καταστάντος οἴκου τῶν Acciajuoli καὶ ἐγγονὸς τοῦ τοσοῦτον δημοτικοῦ δουκὸς Ἀντωνίου τοῦ Α'. Πρὸς αὔξησιν τῆς δημοτικότητος τοῦ Φράγκου παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις πολὺ βεβαίως συνέτεινε καὶ τὸ ὅτι σύζυγον εἶχεν οὗτος Ἑλληνίδα ἐκ Πελοποννήσου, περιφανῆ διὰ τὸ κάλλος της καὶ γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα Μουχλιώτισσαν· ἡ χαρὰ ὅμως τῶν Ἀθηναίων καὶ ἡ δόξα τοῦ Φράγκου δὲν διήρκεσαν ἐπὶ μακρόν. Μόλις ἔφθασεν οὗτος εἰς Ἀθήνας καὶ συλλαβὼν τὴν ἀντίπαλον αὐτοῦ θείαν του, τὴν πρώην δούκισσαν Χιάραν, ἔῤῥιψεν αὐτὴν εἰς τὸ κάτεργον τοῦ φρουρίου Μεγάρων, ἔνθα διέταξε νὰ θανατωθῇ βαρβάρως. Τότε δ' ὁ Κονταρίνης κατήγγειλεν αὐτὸν παρὰ τῷ Σουλτάνῳ διὰ τὸν φόνον τῆς συζύγου του καὶ ὁ Μωάμεθ, θέλων νὰ θέσῃ τέλος πάντων τέρμα εἰς τὰς ἔριδας καὶ τὴν κυριαρχίαν τῶν Φράγκων ἐν Ἀθήναις, ἐδράξατο τῆς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εὐλόγου ταύτης ἀφορμῆς καὶ διέταξε τὸν ἐμίρην τῆς Θεσσαλίας Ὀμάρ, υἱὸν τοῦ Τουραχάν, νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ πρὸς τιμωρίαν ν' ἀφαιρέσῃ τὸν Φράγκον τὴν χώραν ταύτην. Καὶ τῷ ὄντι εἰσβαλὼν ὁ Ὀμὰρ κατὰ ἰούνιον τοῦ 1456 εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐκυρίευσε τὰς Ἀθήνας καὶ ἐπολιόρκησε τὴν Ἀκρόπολιν, εἰς ἣν εἶχον καταφύγει οἱ κάτοικοι μετὰ τοῦ δουκὸς καὶ ἀντέσχον ἐκεῖθεν εἰς διετῆ σχεδὸν ὑπὸ τῶν Τούρκων πολιορκίαν[1]. Κατὰ ὀκτώβριον τοῦ 1456 οἱ πολιορκούμενοι ἐπεκαλέσθησαν τὴν μαρτυρίαν τῶν ἐν Εὐβοίᾳ Ἐνετῶν, οἵτινες ὑπεσχέθησαν μὲν τοιαύτην, ἀλλ' οὐδὲν ὑπὲρ ἐκείνων ἔπραξαν. Ὅτε δ' ἐν ἔτει 1458 ὁ Ὀμὰρ ἤρξατο νὰ πολιορκῇ στενότερον τὴν Ἀκρόπολιν καὶ συχνότερα νὰ προσβάλλῃ αὐτήν, οἱ πολιορκούμενοι, βλέποντες τὸ ἀδύνατον τῆς σωτηρίας, ἐσυνθηκολόγησαν πρὸς τοὺς πολιορκητάς, ὁ μὲν Φραγκίσκος νὰ παραδώσῃ μὲν τοῖς Τούρκοις τὴν Ἀκρόπολιν καὶ τὴν Ἀττικήν, ἀλλὰ νὰ διαμείνῃ καὶ τοῦ λοιποῦ ὑποτελὴς ἡγεμὼν τῆς Βοιωτίας ἐδρεύων ἐν Θήβαις, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι νὰ τηρήσωσιν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Τούρκων ἐλευθερίας τινὰς καὶ προνόμια.

Οὕτως ἔληξεν ἐν ἔτει 1458 ἡ φραγκοκρατία ἐν Ἀθήναις διὰ τῆς ἀποπομπῆς τοῦ τελευταίου τῆς χώρας Φράγκου δυνάστου Φραγκίσκου Β' Acciajuoli καὶ ἡ ἔνδοξος, ἀλλ' ἀτυχὴς Ἀττικὴ περιῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν νέων, ξένων καὶ τούτων, τυράννων, τῶν Τούρκων, οἵτινες ἤδη ἀπὸ τοῦ 1456 ἦσαν ἀπόλυτοι κύριοι τῆς τε χώρας ὁλοκλήρου καὶ τῆς πόλεως τῶν Ἀθη-

[1] Γεώργιος Φραντζῆς 4, 14.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νῶν ἐκτὸς τῆς Ἀκροπόλεως. Ἡ τύχη τῶν ἀτυχῶν κατοίκων δὲν ἐχειροτέρευσε πολὺ διὰ τῆς ἀλλαγῆς ταύτης τῶν τυράννων, διότι καὶ ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας εὑρίσκοντο οὗτοι ἐν οἰκτρᾷ, ὡς ἤδη εἴδομεν, καταστάσει, τοὐλάχιστον μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν Acciajuoli. Μόνον δ' ἐπὶ τῶν Acciajuoli, καὶ ἰδίως ἐπὶ Ἀντωνίου Α', ἠσθάνθη ἡ χώρα ἀναψυχήν τινα καὶ τὸ ἰθαγενὲς αὐτῆς στοιχεῖον ἤρξατο νὰ δεικνύῃ σημεῖα ζωῆς. Ἐκτὸς τῶν πλουσίων καὶ ἰσχυρῶν οἰκογενειῶν τῶν Ῥένδη καὶ τῶν Χαλκοκονδυλῶν, οἵτινες διεδραμάτισαν, ὡς εἴδομεν, λίαν σπουδαῖον πρόσωπον περὶ τὰ τέλη τῆς καταλανοκρατίας καὶ ἐπὶ τῶν Acciajuoli, καὶ ὁ ὅλος ἑλληνικὸς τῆς χώρας λαὸς ἤρξατο νὰ κινῆται καὶ νὰ ἐξέρχηται πλέον τῆς ὅλως παθητικῆς θέσεως. Ἴσως ἡ μεγάλη τῶν Καταλανῶν πίεσις καὶ τὰ ἀλλεπάλληλα ἀνυπόφορα δεινὰ διήγειραν ἐν αὐτῷ τὸ φυσικὸν τῆς αὐτοσυντηρησίας αἴσθημα καὶ ἤρξατο ὀλίγον κατ' ὀλίγον ν' ἀνδρῶται καὶ κρατύνηται, προβὰς τελευταῖον καὶ μέχρι τοῦ νὰ σκέπτηται σπουδαίως καὶ περὶ τῆς ἐντελοῦς ἀνεξαρτησίας του, ἀλλ' ἔκτακτοι περιστάσεις καὶ ἡ ἠπιότης τῶν Ἰταλῶν ἡγεμόνων, ὧν οἱ τελευταῖοι εἶχον ἀποβῆ ἐντελῶς Ἕλληνες, ἔπειθον αὐτὸν πολλάκις νὰ ταὐτίσῃ τὰ ἴδια συμφέροντα μὲ τὰ τῶν δουκῶν. Ἰδίως δὲ παρατηρεῖται κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα τῆς φραγκοκρατίας ἔτη ἔκτακτος ἐνασχόλησις καὶ ἐπίδοσις τῶν Ἀθηναίων εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Ἡ γνωστὴ ἤδη ἡμῖν τῶν Χαλκοκονδυλῶν οἰκογένεια ἀνέδειξε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τοὺς κρατίστους ἀντιπροσώπους τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα, τοὺς ἀδελφοὺς Λαόνικον καὶ Δημήτριον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Χαλκοκονδύλας. Ἀμφότεροι οὗτοι, υἱοὶ πιθανῶς τοῦ Χαλκοκονδύλου ἐκείνου, τοῦ ἐπανειλημμένως πρεσβεύσαντος πρὸς τὸν Σουλτάνον κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς φραγκοκρατίας ἔτη, κατέφυγον εἰς Ἰταλίαν μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐκεῖ διεβίωσαν, διαπρέψαντες μεγάλως ὡς διδάσκαλοι τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ὡς συγγραφεῖς. Καὶ ὁ μὲν Λαόνικος, ὁ καὶ ἄλλως Νικόλαος καλούμενος, συνέγραψεν ἐν ἰωνικῇ διαλέκτῳ ἱστορίαν τῶν Τούρκων καὶ τῆς τελευταίας περιόδου τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ 1298 ἕως 1463 εἰς βιβλία δέκα, σύγγραμμα πολύτιμον διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων ἐκείνων, ἀπεβίωσε δὲ περὶ τὸ 1490 ἐν Ἰταλίᾳ ἄνευ ἀπογόνων[1]. Ὁ δὲ Δημήτριος ἐδίδαξεν εὐδοκίμως τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐν Περούζῃ, Φλωρεντίᾳ καὶ Μεδιολάνοις, ἔνθα διέτριψεν ἐπὶ μήκιστον· συνέγραψε καὶ ἐξέδωκεν ἐκεῖ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Ἐρωτήματα, πρακτικὴν γραμματικὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἧς ἔτι ἀνατυπωθεῖσαν, πιθανῶς δ' ἐξέδωκε διὰ πρώτην φορὰν καὶ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη (1488), τὸν Ἰσοκράτη (1493) καὶ τὸν Σουΐδαν (1495). Ἐτελεύτησε δ' ἐν Μεδιολάνοις, καταλιπὼν μίαν μόνην θυγατέρα, ἐξ ἧς ἔσχεν ἐγγόνους τὸν Θεόφιλον, Βασίλειον καὶ Σέλευκον, πάντας ἀποθανόντας προώρως καὶ ἀκλήρους[2].

Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι βεβαίως διακεκριμένοι Ἀθηναῖοι ὑπῆρχον κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 15ου αἰῶνος, οἱ ἀποτελοῦντες τὸ ἰσχυρὸν ἐκεῖνο καὶ πατριωτικὸν κόμμα τοῦ Χαλκοκονδύλη, τὸ ἐπιδιῶκον τὴν κατάργησιν

[1] Ἴδε περὶ αὐτοῦ καὶ Κ. Σάθα, Νεοελλ. Φιλολογίαν, σ. 32.

[2] Αὐτόθι, σ. 63—66.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς φραγκοκρατίας καὶ τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἀθηνῶν, τὰ πράγματα ὅμως μετ' ὀλίγον ἤλλαξαν φάσιν καὶ ἡ ἐποχὴ τῆς φραγκοκρατίας παρῆλθεν ἀνεπιστρεπτί, ὀλίγιστα μόνον τῆς ὑπάρξεώς της ἀφήσασα ἐξωτερικὰ ἴχνη. Ἀθηναῖοι διακεκριμένοι ἐν τοῖς γράμμασι δὲν ἔπαυσαν ν' ἀναδεικνύωνται καθ' ὅλον τὸν 15ον αἰῶνα, ὡς καὶ κατὰ τοὺς ἑπομένους δύο, ἀλλὰ περὶ τούτων κατωτέρω γενήσεται λόγος. Οἱ δὲ πολλοὶ ἐκεῖνοι ξένοι οἱ μετὰ Ἑλλήνων συγγενεύσαντες καὶ ἐν τῇ χώρᾳ ἀποκατασταθέντες τί ἆρά γε ν' ἀπέγειναν; Εἶναι ἆρά γε ἡ τῶν Νέρη οἰκογένεια, ἡ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος παρὰ τὴν Πύλην τῆς Ἀγορᾶς κατοικοῦσα καὶ μόλις πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐκλιποῦσα, κλάδος τις γνήσιος ἢ νόθος τῶν δουκῶν Νερίων; Ὁ Πουκεβίλλος περιερχόμενος τὰς Ἀθήνας ἐν ἔτει 1815 μετὰ τοῦ συμπατριώτου του Fauvel, ἀπήντησεν ὀνηλάτην τινὰ Νέρην καλούμενον, ὃν ἐξέλαβεν ὡς ἀπόγονον κλάδου τινὸς τῶν Νερίων καὶ συγκινηθεὶς ἐπὶ τῇ θέᾳ αὐτοῦ διὰ τὸ ἐξίτηλον καὶ εὐμετάβλητον τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἔγραψεν ἐν τῶν ὡραιοτέρων κεφαλαίων τῆς περιηγήσεώς του[1]. Καὶ ὁ γνωστὸς δὲ φιλέλλην λόρδος Γυίλφορδ, τὴν αὐτὴν ἔχων ἰδέαν περὶ τῆς οἰκογενείας ταύτης, παρέλαβε καὶ ἐξεπαίδευσεν ἰδίᾳ δαπάνῃ ἕτερόν τινα Νέρην, τὸ τελευταῖον τῆς οἰκογενείας ταύτης μέλος, πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀποθανόντα. Ἡ δὲ νῦν ἐν Ἀθήναις ζῶσα οἰκογένεια Χαλκοκονδύλη εἶναι ἆρά γε ἀπόγονος τῆς πλουσίας ἐκείνης καὶ διαπρεποῦς ὁμωνύμου οἰκογενείας τοῦ 15ου

[1] Pouqueville, Voyage en Grèce, ἔκδ. β' τοῦ 1827, ἐν Παρισίοις, βιβλ. XIII, κεφ. V, σελ. 86 ἐπ. καὶ κεφ. VI.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αἰῶνος; Εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ὅ τε Λαόνικος καὶ ὁ Δημήτριος Χαλκοκονδύλης ἀπέθανον ἐν Ἰταλίᾳ ἄνευ ἄρρενός τινος ἀπογόνου καὶ ὅτι ἔκτοτε μέχρι τῆς σήμερον οὐδὲν ἄλλο μέλος τῆς οἰκογενείας ταύτης ἀναφέρεται διαπρέψαν ἐφαμίλλως, ἀλλ' ἆρά γε δὲν εἶχεν ἀπομείνει γόνος τις ἄῤῥην ἢ θῆλυς τῆς οἰκογενείας ταύτης ἐν Ἀθήναις, οὗ τινος οἱ ἀπόγονοι διέσωσαν μέχρις ἡμῶν τὸ ὄνομα; Ἡ τῶν Ῥένδη ἐν τούτοις οἰκογένεια διασώζεται ἔν τε ταῖς Ἀθήναις καὶ ἐν Κορίνθῳ, ὅπου φαίνεται ὅτι εἶχε μετοικήσει.

Ταῦτα μετά τινων ἐνετικῶν κτιρίων καί τινων ὄχι τόσον εὐαρέστων καὶ τιμητικῶν ἀναμνήσεων παρὰ τῷ ἀθηναϊκῷ λαῷ περὶ τῶν Κατιλάνων εἶνε αἱ μόναι ἀναμνήσεις, αἵτινες διεσώθησαν ἐκ τῆς καθόλου οἰκτρᾶς ἐκείνης ἐποχῆς τῆς φραγκοκρατίας ἐν Ἀθήναις!

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΥΠΟ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ. 1456—1821

Disguise thyself as thou wilt, still Slavery! still thou art a bitter draught; and though thousands in all ages have been made to drink of thee, thou art no less bitter on that account. It is thou, Liberty! thrice sweet and gracious goddess, whom all in public or in private worship.

(STERNE)

Διὰ τῆς ἐν ἔτει 1458 μεταξὺ τοῦ Ὀμὰρ καὶ τοῦ δουκὸς Φραγκίσκου ἢ Φράγκου συνομολογηθείσης συνθήκης ἡ Ἀττικὴ μετὰ τῶν Ἀθηνῶν περιῆλθε μὲν ὁριστικῶς εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Τούρκων, διετήρησεν ὅμως διοικητικάς τινας ἐλευθερίας καὶ προνόμια καὶ οἱ Τοῦρκοι κυρίως στρατιωτικῶς μόνον κατέλαβον τὴν χώραν. Κατὰ τὸ αὐτὸ δ' ἔτος 1458 ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας καὶ ὁ Σουλτάνος Μωάμεθ ὁ Β', ἐπιστρέφων ἐκ τῆς εἰς Πελοπόννησον νέας κατὰ τῶν Ἀλβανῶν ἐκστρατείας του, καθ' ἣν ἔθυσε καὶ ἀπώλεσε πᾶν τὸ προστυχὸν ἐν τῇ ἀτυχεῖ ἐκείνῃ χώρᾳ, καὶ διέτριψεν ἀρκετὸν χρόνον ἔν τε ταῖς Ἀθήναις καὶ ἐν Θήβαις[1]. Ἐν Ἀθήναις ὁ Μωάμεθ κατεγοητεύθη ὑπὸ τοῦ λαμπροῦ κλίματος καὶ τοῦ ὀχυροῦ τῆς θέσεως, περιῆλθε

[1] Ἴδε Hopf, τόμ. Ζ', σ. 127.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θεώμενος μετὰ θαυμασμοῦ καὶ ἐκπλήξεως τοὺς λιμένας καὶ τὴν Ἀκρόπολιν καί, ὅτε εὑρέθη ἐνώπιον τοῦ Παρθενῶνος καὶ ἐθεάσατο ἐκεῖθεν τὴν πέριξ λαμπρότητα ὁ μέγας ἐκεῖνος βάρβαρος, κατελήφθη ὑπὸ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἀνεβόησεν ὅτι μεγίστη χάρις ὀφείλεται τῷ υἱῷ τοῦ Τουραχὰν Ὁμάρ, ὅστις κατέστησεν αὐτὸν κύριον τοσοῦτον μεγαλοπρεποῦς πόλεως[1]. Ὅπως δείξῃ δὲ τὴν εὐαρέσκειάν του πρὸς τὴν πόλιν, οὐ μόνον ἐπεκύρωσεν αὐτῇ τὰ ὑπὸ τοῦ Ὁμὰρ διὰ συνθήκης παραχωρηθέντα προνόμια, ἀλλὰ καὶ κατέταξεν αὐτὴν μεταξὺ τῶν τιμαρίων τοῦ χαρεμίου του, διότι αἱ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ βασιλικοῦ χαρεμίου ὑπαγόμεναι χῶραι ἐξηρτῶντο ἀπὸ τοῦ ἀρχιευνούχου τοῦ Σουλτάνου καὶ διῳκοῦντο διὰ διοικητῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀμέσως διοριζομένων ἠπιώτερον ἢ αἱ ἄλλαι ὑπὸ τὴν σουλτανικὴν κυριαρχίαν ὑπαγόμεναι χῶραι. Ἐν τούτοις οἱ Ἀθηναῖοι δὲν φαίνεται νὰ ηὐχαριστήθησαν πολὺ ἐκ τῆς ἀλλαγῆς ταύτης τῆς τύχης των, ἀλλὰ τὸ ἀλλόθρησκον τῶν νέων δυναστῶν των, τὸ ἄηθες καὶ ὅλως ξενικὸν ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτῶν πρὸς τοὺς ἀρχομένους, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐν τῷ πρώην βίῳ καὶ τῇ προτέρᾳ καταστάσει συνήθεια, ταῦτα πάντα ἔκαμνον τοὺς Ἀθηναίους νὰ προτιμῶσι τὴν τῶν Φράγκων δυναστείαν καὶ νὰ προσπαθῶσι παντὶ μέσῳ νὰ ἐπαναφέρωσι τὴν κυριαρχίαν τοῦ δουκὸς Φραγκίσκου Β'. Τὰ κινήματα ταῦτα τῶν Ἀθηναίων ἠνάγκασαν τὸν Μωάμεθ νὰ ἐπισκεφθῇ καὶ δεύτερον τὰς Ἀθήνας ἐν ἔτει 1460, καὶ δὴ μετὰ στρατοῦ, ὅτε ἐπέστρεφεν ἐκ νέου ἐκ τῆς νέας

[1] Χαλκοκονδύλης 9, σ. 453, ἐκδ. Βόννης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον ἐκστρατείας του, καθ' ἣν ὁριστικῶς καθυπέταξε τὴν χερσόνησον ταύτην καὶ ἥνωσεν αὐτὴν μὲ τὸ λοιπὸν τουρκικὸν κράτος, ἐκτός τινων ὀχυρῶν θέσεων κατεχομένων εἰσέτι ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν. Ἐλθὼν δ' εἰς τὰς Ἀθήνας ἐστρατοπέδευσε πλησίον τῆς πόλεως ἐν Παραδεισίοις, ἥτις θέσις ἔκτοτε Πατίσια ἐκ τοῦ Πατισὰχ κατά τινας ἐκλήθη, ἂν μὴ ἦνε ἡ ὀνομασία αὕτη παραφθορὰ τοῦ Παραδείσια, καὶ πληροφορηθεὶς ἀκριβῶς τὰ διατρέχοντα ἔλαβε τὰ κατάλληλα μέτρα, ὅπως μὴ ἐπαναληφθῶσι παρόμοιαι συνωμοσίαι. Τὸν μὲν δοῦκα τῆς Βοιωτίας Φραγκῖσκον Β' διέταξε νὰ ποιήσωσιν ἐκποδὼν διὰ δολοφονίας καὶ νὰ μεταφέρωσι τὴν σύζυγον αὐτοῦ Μουχλιώτισσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐν τῷ χαρεμίῳ, δέκα δὲ τῶν εὐυποληπτοτέρων καὶ ἰσχυροτέρων ἀθηναϊκῶν οἰκογενειῶν συμπαρέλαβε πανοικεὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν[1] καὶ τὰς παραχωρηθείσας πρότερον τῇ πόλει ἐλευθερίας καὶ προνόμια ἐτροποποίησεν ἐπὶ τὸ ἀσφαλέστερον καὶ περιώρισε διὰ τοῦ διορισμοῦ καὶ ἑνὸς Τούρκου διοικητοῦ τῆς πόλεως ἐκτὸς τοῦ φρουράρχου τῆς Ἀκροπόλεως, ὅστις μέχρι τοῦδε ἦν ὁ μόνος ὀθωμανὸς ἄρχων ἐνταῦθα· ἀλλὰ περὶ τούτου γενήσεται λόγος καὶ κατωτέρω.

Μετὰ τὸν φόνον τοῦ τελευταίου δουκὸς Φραγκίσκου Β' ἐξέλιπε καὶ πᾶσα ἐλπὶς τῶν Ἀθηναίων νὰ ἐπαναφέρωσι τὴν κυριαρχίαν τῶν Φράγκων, οὓς διὰ πολλοὺς λόγους προετίμων τῶν Τούρκων. Ὅτε δ' αἱ Ἀθῆναι περιήρχοντο οὕτως εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν

[1] Χαλκοκονδύλης 9, σ. 483, ἔκδ. Βόννης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τούρκων καὶ ἀπεσβέννυτο πᾶν ἴχνος πνευματικῆς ζωῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ οὐδεμία σπουδαία συμπαθητικὴ φωνὴ ἠκούσθη ἐξ Εὐρώπης, ἥτις τότε εἶχεν ἀρχίσει νὰ φωτίζηται διὰ τῶν πνευματικῶν προϊόντων τῆς πόλεως ταύτης καὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ πολλοὶ τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην προσκυνησμοῦ χάριν εἰς Ἱεροσόλυμα μεταβάντων καὶ τὰς ὁδοιπορίας αὐτῶν περιγραψάντων Εὐρωπαίων οὐδὲ μνήμης ἄξιον ἐθεώρησαν συμβεβηκὸς οὕτω σπουδαῖον, δι' οὗ ἡ διαφωτίσασα καὶ ἐκπολιτίσασα τὸν κόσμον Ἑλλὰς καὶ ἡ πνευματικὴ τῶν πόλεων βασιλὶς κατεδικάζοντο εἰς δουλείαν βάρβαρον! Πολλοὶ μάλιστα τῶν Εὐρωπαίων οὐδ' ἐγνώριζον τότε ἂν ὑπῆρχον εἰσέτι Ἑλλὰς καὶ Ἀθῆναι. Fuit quondam Græcia, fuerunt Athenæ; nunc nec in Græcia Athenæ, nec in ipsa Græcia Græcia est, ἔγραφε τότε ὁ Λαυρεμβέργιος. Μόνη ἡ Ἐνετία συνησθάνετο τὴν ἀπώλειαν καὶ ἐπεδείξατο ἐνδιαφέρον τι περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων καταληφθείσης Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ ἐνδιαφέρον ὑπηγορεύετο ὑπὸ ὅλως ὑλικῶν καὶ ἐμπορικῶν συμφερόντων καὶ σκοπῶν. Εἰς μάτην προσεπάθησεν ὁ τότε Πάππας Πῖος ὁ Β' νὰ κινήσῃ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης εἰς σταυροφορίαν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν δουλωθέντων χριστιανῶν, εἰς μάτην ἐμόχθησε πρὸς τοῦτο καὶ ὁ Ἕλλην Βησαρίων, καρδινάλιος γενόμενος καὶ περιηγούμενος τὴν Εὐρώπην ἐπὶ μακρὸν, ἵνα ἐξεγείρῃ τοὺς λαοὺς καὶ ἡγεμόνας κατὰ τῶν Τούρκων[1]· ἐκτὸς

[1] Ἴδε περὶ τῶν πρὸς ἐκδίωξιν τῶν Τούρκων ἐν τῇ Δύσει γενομένων προσπαθειῶν ὑπὸ τοῦ Πίου Β' καὶ τοῦ καρδιναλίου Βησαρίωνος Κ. Σάθαν ἐν Τουρκοκρατουμένῃ Ἑλλάδι σ. 1—11 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς Ἐνετίας οὐδεὶς ἄλλος ἐκινήθη. Διὰ τὴν τελευταίαν ταύτην πολιτείαν ἡ ἀνάκτησις τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ ἡ ἐκδίωξις τῶν Τούρκων ἐκ τῆς πολυλιμένου Ἑλλάδος ἦν ζωῆς ἢ θανάτου καὶ τούτου ἕνεκα ἀνέλαβεν αὕτη καὶ μόνη τὸν γιγάντειον κατὰ τῶν Τούρκων ἀγῶνα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς. Ἀπὸ τῶν παραλίων λοιπὸν τῆς Δαλματίας μέχρι Κωνσταντινουπόλεως ἐξηκολούθει μεταξὺ Ἐνετῶν καὶ Τούρκων ἀγὼν πεισματώδης καὶ μακρός, ὡς κέντρα τοῦ ὁποίου ἐχρησίμευον ἡ Κόρινθος, ἡ Χαλκὶς (Νεγροπόντε) καὶ τὸ Σκούταρι, αἱ δ' Ἀθῆναι ἔσχον ὅλως δευτερεύουσαν θέσιν. Ἤδη ἐν ἔτει 1463 οἱ Ἐνετοὶ εἶχον ἐκδιωχθῆ ἐκ πασῶν σχεδὸν τῶν ἐπὶ τῆς στερεᾶς ὀχυρῶν θέσεών των καὶ εἶχον περιορισθῆ εἰς τὰ πλοῖά των, δι' ὧν ἐξηκολούθουν τὸν πόλεμον ἀποβιβαζόμενοι πολλαχοῦ καὶ παντὶ σθένει προσπαθοῦντες νὰ καταλάβωσιν ὀχυρὰς θέσεις. Μίαν τοιαύτην ἐπιδρομὴν ἐπεχείρησαν ἐν ἔτει 1464 καὶ κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, ἄδηλον ἂν οἴκοθεν ἢ προσκληθέντες ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ἀφοῦ δηλ. κατέκτησαν οὗτοι δι' ἐπιδρομῶν ὑπὸ τὸν Βίκτωρα Καπέλλον τὰς νήσους Ἴμβρον, Θᾶσον καὶ Σαμοθράκην, ἀκολούθως προσωρμίσθησαν εἰς Πειραιᾶ καὶ ἀποβιβασθέντες ὥρμησαν κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, ἐλπίζοντες νὰ κυριεύσωσι τήν τε πόλιν καὶ τὴν ὀχυρὰν Ἀκρόπολιν, ἀλλ' ἐνικήθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων ὑπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως καὶ ὑπεχώρησαν εἰς Πειραιᾶ· ἐπανελθόντες δὲ κατόπιν πολυπληθέστεροι κατώρθωσαν νὰ καταλάβωσι τὴν κάτω πόλιν, ἀλλ' ὄχι καὶ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ μετ' ὀλίγον ἠναγκάσθησαν καὶ τὴν κάτω πόλιν νὰ ἐγκαταλίπωσιν ἕνεκα τῆς ἐπερχομένης μεγάλης τουρκικῆς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δυνάμεως. Πρὶν ὅμως ἀποχωρήσωσιν, ἠθέλησαν οἱ χριστιανοὶ οὗτοι Βάνδαλοι ν' ἀφήσωσιν ἴχνη τῆς ὑπ' αὐτῶν κατοχῆς τῶν Ἀθηνῶν, διὸ κατελεηλάτησαν οἰκτρῶς τὴν πόλιν ἄνευ διακρίσεως καὶ συνήγαγον λείαν πολλήν, ὅπερ οὐδ' οἱ Τοῦρκοι αὐτοὶ εἶχον πράξει κατὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν ἅλωσιν τῆς πόλεως ταύτης[1].

Ὁ πόλεμος οὗτος μεταξὺ Ἐνετῶν καὶ Τούρκων διήρκεσε 16 ὅλα ἔτη μέχρι τοῦ ἔτους 1479[2], ἔκτοτε ὅμως οὐδέποτε πλέον διαρκοῦντος αὐτοῦ γίνεται μνεία περὶ Ἀθηνῶν. Μετὰ δὲ τὴν ἐν ἔτει 1479 συνομολόγησιν εἰρήνης ἐν τοῖς καθόλου μὲν ἔπαυσεν ὁ πόλεμος, μερικῶς ὅμως ἐξηκολούθει καὶ πάλιν· οἱ δύο ἀντίπαλοι ὑποπτεύοντες ἀλλήλους ἐκράτουν πάντοτε τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς λαβῆς τοῦ ξίφους καὶ ἐπετηροῦντο αὐστηρῶς ἐπιπίπτοντες ἐν τῷ μεταξὺ μεθ' ὅλης τῆς μανίας κατ' ἀλλήλων. Ἐν τούτοις αἱ Ἀθῆναι ἡσύχαζον ἔκτοτε ἐπὶ δύο καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδας ζῶσαι ἐν εἰρήνῃ καὶ ἔν τινι σχετικῇ εὐπραγίᾳ ὑπὸ τοὺς Τούρκους μὲ τὰ προνόμια καὶ τὰς πολιτικὰς διατάξεις, ἃς κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς Ἀκροπόλεως εἰς τὸν Ὀμὰρ ἐν ἔτει 1458 διὰ συνθήκης ἀπέκτησαν καὶ ὁ Σουλτάνος μετ' ὀλίγον μετά τινων τροποποιήσεων ἐπεκύρωσε. Διὰ τῆς συνθήκης ἐκείνης ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἀνεγνώριζε μὲν τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν καὶ ἐτέλει φό-

[1] «Les Vénétiens faisaient également une guerre des bar«bares; ils saccagèrent Athènes, dont Mahomet lui-même avait «respecté les monuments,» λέγει ὁ M. Villemain, Essais historiques sur l'état des Grecs σ. 163.

[2] Ἴδε Hammer, Geschichte des osmanischen Reichs, τόμ. Α', σ. 85 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρον ὑποτελείας τῷ Σουλτάνῳ, ἐτήρει ὅμως κατὰ τὰ ἄλλα αὐτοδιοίκησιν τῶν τῆς πόλεως πραγμάτων, οἱ δὲ Τοῦρκοι δὲν κατεῖχον, εἰμὴ μόνην τὴν Ἀκρόπολιν ὑπὸ ἕνα φρούραρχον· ἀργότερα δέ, ὅτε ὁ Σουλτάνος Μωάμεθ ὁ Β΄ ἀνεκάλυψεν ἐν ἔτει 1460 τὴν μεταξὺ τοῦ δουκὸς Φραγκίσκου καί τινων προὐχόντων Ἀθηναίων συνωμοσίαν, ἔκρινεν ἀναγκαῖον πρὸς μείζονα ἀσφάλειαν νὰ διορίσῃ ἐκτὸς τοῦ φρουράρχου τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἕτερον διοικητὴν τῆς πόλεως Βοϊβόδαν καλούμενον καὶ περιοδικῶς ὑπὸ τοῦ ἀρχιευνούχου διοριζόμενον (διότι, ὡς ἤδη εἴπομεν, ἡ Ἀττικὴ ἦν κτῆμα τοῦ σουλτανικοῦ χαρεμίου), πρὸς δὲ κατῴκισε, φαίνεται, καὶ Τούρκους ἐντὸς τῆς πόλεως. Παρὰ τὸν Βοϊβόδαν καὶ τὸν φρούραρχον ὑπῆρχε καὶ εἷς δικαστικὸς ἄρχων Τοῦρκος, ὁ καλούμενος Καδῆς, παρ' ᾧ ἠδύνατο νὰ ζητήσῃ δικαιοσύνην πᾶς πολίτης ἀδιακρίτως. Εἰς τὰ ἰδιαίτερα ὅμως τῆς κοινότητος οἱ ὀθωμανοὶ οὗτοι ὑπάλληλοι οὐδαμῶς ἀνεμιγνύοντο, ἀλλὰ τῶν κοινῶν αὐτῆς προίστατο συμβούλιον γερόντων ἐκλεγομένων ἐκ τῶν εὐπολληπτοτέρων πολιτῶν, οἵτινες συνερχόμενοι ἐφρόντιζον περὶ πασῶν τῶν ὑποθέσεων τῆς πόλεως, τῶν τε διοικητικῶν καὶ τῶν οἰκονομικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν καὶ δικαστικῶν, καὶ ἐκ συνεννοήσεως πρὸς τὸν ἀρχιερέα καὶ τὸν Βοϊβόδαν ἐξετέλουν τὰς ἀποφάσεις των. Πρὸς τὸ συμβούλιον τῶν προὐχόντων ἠδύνατο ν' ἀναφερθῇ πᾶσα δικαστικὴ ὑπόθεσις τῶν χριστιανῶν κατοίκων, ἡ δὲ περὶ αὐτῆς ἀπόφασις αὐτοῦ εἶχε πλήρη ἰσχύν· ἐπειδὴ δὲ ἡ πρὸς τὸν Καδῆν καταφυγὴ ἐθεωρεῖτο διὰ θρησκευτικοὺς λόγους ἀπρεπὲς καὶ ἀνόσιόν τι μάλιστα, τὸ συμβούλιον τῶν προὐχόν-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

των ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ ἀρχιερέως ἔλυε πάσας σχεδὸν τὰς μεταξὺ χριστιανῶν διαφοράς, αἱ δὲ μεταξὺ χριστιανῶν καὶ μωαμεθανῶν τοιαῦται ἐλύοντο ὑπὸ τῶν προϋχόντων καὶ τοῦ Καδῆ ἐκ συμφώνου καὶ ἀπὸ κοινοῦ. Καθόλου δὲ τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοὺς Τούρκους ἦν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐν τοῖς καθόλου, οἷον περιέγραψεν αὐτὸ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ὁ Ἀθηναῖος διδάσκαλος Ἰωάννης Βενιζέλος, ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω. Ἦν δηλαδὴ εἰδός τι τοπικῆς πατρικῆς ἀριστοκρατίας ἐχούσης ἐπὶ κεφαλῆς ξένον ἄρχοντα, ὃν ὅμως οἱ προϋχοντες ἦγον καὶ ἔφερον συνήθως, διότι ἤξευρον πάντοτε νὰ κερδίζωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν τοὺς κατὰ καιροὺς ἀρχιευνούχους καὶ οὕτω νὰ παύωσι καὶ διορίζωσι δι' αὐτῶν κατὰ βούλησιν τοὺς Βοϊβόδας. Πόσον ἡ κατάστασις αὕτη ὑπὸ τοὺς Τούρκους ἦν προτιμοτέρα τῆς κυριαρχίας τῶν χριστιανῶν Φράγκων, τῶν Καταλανῶν τοὐλάχιστον! Ἐπλήρωνε δ' ἐτησίως ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐκτὸς ἄλλων καὶ κεφαλικὸν φόρον (χαράτσι), ὡς πᾶσαι αἱ ὑπὸ τοὺς Τούρκους ὑποτεταγμέναι χῶραι, ὁ φόρος ὅμως οὗτος οὐ μόνον λίαν μέτριος ἦν, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν κατοίκων ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τούτου δι' ἰδιαιτέρων προνομίων[1]. Ἐπίσης ὤφειλον οἱ Ἀθηναῖοι νὰ προσφέρωσι περιοδικῶς ὡρισμένον ἀριθμὸν νεανιῶν καὶ παίδων διὰ τὸ

[1] Μεταξὺ τῶν ῥητῶς ἀπηλλαγμένων τοῦ κεφαλικοῦ φόρου ἦν καὶ ὁ ἡγούμενος τῆς ἐπὶ τοῦ Ὑμηττοῦ μονῆς Κυριανῆς (Καισαριανῆς;), ὅστις εἶχε προσφέρει τοῖς Τούρκοις τὰς κλεῖς τῆς πόλεως κατὰ τὴν ἅλωσιν. Ἴδε I. Spon καὶ G. Wheler, Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce κτλ. ἐν Λυών 1678, τόμ. Β', σ. 226. Ἐκ τῆς εἰδήσεως ταύτης ἐξάγεται ὅτι ἡ μονὴ αὕτη ὑψίστατο ἤδη κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σῶμα τῶν Γιανιτζάρων, ὅστις ἦν ὁ σκληρότερος καὶ ἀτιμωτικώτερος τῶν φόρων, ἐπετρέπετο ὅμως αὐτοῖς νὰ ἐξαγοράζωσι τοὺς λαχόντας παῖδας[1], ὥστε ἐμετριάζετο καὶ αὐτὸς καὶ ἑπομένως πᾶσαι αἱ τῆς ὑποτελείας ὑποχρεώσεις τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς Τούρκους ἦσαν σχετικῶς μέτριαι.

Ὑπὸ τοιοῦτον πολίτευμα καὶ ἐν τοιαύτῃ καταστάσει διετέλει ἡ τῆς Ἑλλάδος πόλις ὑπὸ τοὺς Τούρκους. Τὸ εὐνοϊκὸν καὶ ἐλαφρὸν τῶν ὑποχρεώσεών της καὶ τῆς θέσεώς της ἀπέναντι τῶν Τούρκων συνέτειναν ἀρκετὰ εἰς τὸ νὰ βελτιώσωσι μὲν κατά τι τὴν ὑλικὴν τῆς πόλεως εὐπραγίαν, ν' ἀνορθώσωσι δὲ καὶ τὸ φρόνημα τῶν κατοίκων καὶ ν' ἀναπτύξωσιν αὐτοὺς πνευματικῶς, οἵτινες κατὰ τοὺς ἐπελθόντας αἰῶνας διεκρίνοντο μεταξὺ πάντων τῶν Ἑλλήνων διὰ τὴν ὀξύνοιαν, τὸ ἀξιοπρεπὲς τοῦ ἤθους καὶ τὰς γνώσεις, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ κατὰ καιροὺς περιηγηταὶ καὶ ἄλλαι σωζόμεναι εἰδήσεις. Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἀρχαιολογικὴν ἔποψιν δὲν φαίνεται νὰ ἔπαθε ζημίας ἐκ μέρους τῶν Τούρκων ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν μέχρι τοῦ ἔτους 1687, ἐκτὸς τῆς ὀλίγον ἐπιβλαβοῦς μεταβολῆς τοῦ Παρθενῶνος εἰς τζαμίον. Ἄλλως τε καὶ τὰ τῆς τέχνης μνημεῖα μέχρι τῆς τουρκοκρατίας εἶχον πάθει τὴν μεγίστην ζημίαν καὶ ἀλλοίωσιν καθόλου. Ἐν ὁποίᾳ καταστάσει διέκειντο τότε αἱ Ἀθῆναι τοπογραφικῶς καὶ ἀρχαιολογικῶς ἐξεταζόμεναι γνωρίζομεν εὐτυχῶς ἐκ τῆς περιγραφῆς ἀνωνύμου τινός, λίαν χαρακτηριστικῆς οὔσης διὰ τὰς τότε ἀρχαιολογικὰς τῶν Ἑλλήνων

[1] Ἴδε de la Guilletiere, Athènes ancienne et nouvelle, ἐν Παρισίοις 1675, σ. 143, 157, 159 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γνώσεις. Ἐκ τῶν Εὐρωπαίων περιηγητῶν καθ' ὅλον τὸν 15ον αἰῶνα καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ 16ου οὐδεὶς ἐπεσκέφθη πράγματι τὰς Ἀθήνας· διότι ἐν ταῖς περιγραφαῖς τῆς Ἀνατολῆς καὶ Ἑλλάδος διατείνονται μέν τινες τῶν γραψάντων ὅτι ἐπεσκέφθησαν καὶ τὰς Ἀθήνας, προδίδονται ὅμως ἐξ ὅσων λέγουσιν ὅτι οὐδέποτε εἶδον τὴν πόλιν ταύτην, ἣν τινὲς μὲν Σετίνα (Setiné) καλοῦσι κατὰ παρακοὴν βεβαίως καὶ παραφθορὰν ἐκ τοῦ «εἰς τὴν Ἀθήνα[1],» ἕτεροι δὲ περιγράφουσιν εἴτε ὅλως κατὰ φαντασίαν ἢ οἵαν εἶδον αὐτὴν μακρόθεν, ἐκ τοῦ καταστρώματος τοῦ παραπλέοντος πλοίου των ἢ καὶ ἐξ ἀκοῆς μόνον, ἐξαιρουμένου, ἐννοεῖται, τοῦ ἐν ἔτει 1445 ἐπισκεφθέντος καὶ περιγράψαντος τὴν πόλιν Κυριακοῦ τοῦ ἐξ Ἀγκώνης, περὶ οὗ ἐγένετο ἤδη λόγος ἀνωτέρω. Ὁ ἀξιοπεριεργότερος τῶν τοιούτων συγγραφέων εἶνε βεβαίως ὁ Ἰταλὸς ἀρχιτέκτων Φραγκῖσκος Γιαμβέττης, ὁ ἐπονομαζόμενος Σὰν Γάλλος (San Gallo), ὅστις συνέγραψεν ἐν ἔτει 1465 περὶ τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ συνήγαγεν ἐπὶ τούτῳ ἐν 100 φύλλοις ἀπεικονίσεις τῶν περιφημοτέρων ἀρχαίων μνημείων τῆς Ἰταλίας, προσθεὶς ἐν τρισὶ τῶν φύλλων τούτων (28, 29 καὶ 32) καὶ ἀπεικονίσεις ἔργων τοιούτων ἐξ Ἑλλάδος καὶ ἐξ Ἀθηνῶν. Ἐκ τοῦ εἴδους ὅμως τῶν ἐξ Ἑλλάδος εἰκόνων καὶ ἐκ τῶν ἐπὶ ταύταις σημειώσεών του ἐξάγεται ἀριδήλως, ὅτι ὁ Σὰν

[1] Ἴδε διεξοδικῶς περὶ τούτου Laborde, Athènes au XVme, XVIme et XVIIme siècle, ἐν Παρισίοις, 1854, τόμοι δύο, τόμ. Α', σ. 7 ἑπ. 47 ἑπ. 52 ἑπ. Τὸ ὡραῖον τοῦτο σύγγραμμα, καίπερ εἰδικώτερον ἀρχαιολογικὸν ὄν, ἐπωφελήθημεν πολὺ διὰ τοὺς ἀνωτέρω τρεῖς αἰῶνας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Γάλλος οὐδέποτε ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ἔλαβε τὰ σχεδιογραφήματα ἐκεῖνα, ὡς ὁ Laborde πιθανώτατα εἰκάζει, παρά τινος τῶν πολλῶν τότε εἰς Ἰταλίαν καταφυγόντων Ἑλλήνων λογίων ἰδόντος τὰ πρωτότυπα, συνεπλήρωσε δὲ καὶ παρεμόρφωσεν αὐτὰ ἐκ ῥωμαϊκῶν ἔργων[1]. Λόγου χάριν ἀντὶ τοῦ Παρθενῶνος εἰκονίζει ὁ Σὰν Γάλλος τὴν πρόσοψιν τοῦ ἐν Ῥώμῃ Πανθέου τοῦ Ἀγρίππα, μαθὼν ἴσως ὅτι τοιαύτη που εἶνε καὶ ἡ τοῦ Παρθενῶνος πρόσοψις, καὶ σημειοῖ ὑπεράνω τῆς εἰκόνος ταύτης τὰ ἑξῆς περὶ Ἀθηνῶν μυθώδη καὶ ἀνακριβῆ: Athenarum civitas, per quam ingentia mœnia undique conlapsa conspiciuntur ac intus et extra per agros incredibilia ex marmore ædificia donosque et sacra delubra, divisasque rerum imagines, mira quadam fabrefactoris acta conspicuas, atque columnas immanes; sed omnia magnis undique convulsa ruinis: et quod magis adnotandum, in summa civitatis arce ingens et mirabile Palladis divæ marmoreum templum, divum quippe opus ex Phidia; quod LVII sublimæ columnis magnitudinis p. VII diametrum habentibus, ornatissimum undique nobilissimis imaginibus in utriusque frontibus atque parietibus in summis listis et epistiliis mira fabrecultoris arte conspicitur[2]. Ἐὰν ὅμως οἱ Εὐρωπαῖοι, ἐξαιρουμένου Κυριακοῦ τοῦ ἐξ Ἀγκώνης, καθ' ὅλον τὸν 15ον αἰῶνα

[1] Laborde, τόμ. Α', σ. 33 ἐπ. σημ. 12.

[2] Τὸ σύγγραμμα τοῦ Σὰν Γάλλου εὑρίσκεται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Barberini ἐν Ῥώμῃ χειρόγραφον εἰσέτι. Ἴδε Laborde, τόμ. Δ', σ. 32 ἐπ. μετὰ πανομοιοτύπου τῶν σχεδίων τοῦ Σὰν Γάλλου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

οὐδόλως ἢ ἐσφαλμένως περιέγραψαν τὰς τότε Ἀθήνας, ὑπάρχει εὐτυχῶς ἡμέτερός τις Ἀνώνυμος, ὅστις ἐν τόπῳ καὶ ἀκριβῶς περιέγραψε τοπογραφικῶς τὰς Ἀθήνας τῆς ἐποχῆς ταύτης[1]. Ἡ τοπογραφία αὕτη τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ ἀνωνύμου Ἕλληνος, ὅσον λυπηρὰ καὶ ἂν ἦνε διὰ τὴν οἰκτρὰν τοῦ συγγράψαντος αὐτὴν ἀμάθειαν, εἰ καὶ φαίνεται οὗτος ὅτι ἦν ἐκ τῶν τότε ἐπὶ παιδείᾳ ἐγκαυχωμένων, οὐχ ἧττον μαρτυρεῖ ὅτι καὶ τότε δὲν εἶχεν ἐκλείψει ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου ὁλοτελῶς τὸ ἐνδιαφέρον περὶ τῆς γηραιᾶς πόλεως καὶ ὡς ὁδηγὸς τῶν ἐπισκεπτομένων αὐτὴν συνεγράφη ἡ τοπογραφία αὕτη. Ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ ἱστορικῶν νύξεων καὶ ἐκ τοῦ σχήματος τῆς γραφῆς συμπεραίνοντες ὥρισαν ὡς χρόνον τῆς συγγραφῆς αὐτῆς ὁ μὲν **Κ. Ο. Μύλλερος** τὴν πρὸ τοῦ ἔτους **1456** ἐποχήν, ἤτοι τὴν πρὸ τῆς κατοχῆς τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, διότι οὐδεμία γίνεται τούτων μνεία ἐν αὐτῇ, ὁ

[1] Ἡ ἀνώνυμος αὕτη τοπογραφία τῶν Ἀθηνῶν περιλαμβάνουσα ἑπτὰ σελίδας εἰς τέταρτον εὑρίσκεται χειρόγραφος ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Βιέννης, κατατεταγμένη μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν θεολογικῶν χειρογράφων ὑπ' ἀριθμὸν CCII κατὰ Ross ἢ CCLII κατὰ Κ. Ο. Μύλλερον. Κατὰ πρῶτον ἐδημοσίευσεν αὐτὴν ὁλόκληρον ὁ L. Ross ἐν τῷ 90ῷ τόμῳ τῶν Jahrbuecher der Literatur τῆς Βιέννης ἐν ἔτει **1840** μετὰ πολλῶν διασαφητικῶν σημειώσεων, ἔπειτα δ' ἐν ἔτει **1841** καὶ ἐν τῷ «Εὐρωπαϊκῷ Ἐρανιστῇ» τῶν Ἀθηνῶν ἔτους Α', τόμ. Γ', φυλλαδ. Α'. Ἴδε τοῦ αὐτοῦ καὶ Archaeologische Aufsaetze, σ. **145** ἐπ. **1855**. Μετὰ δὲ τὸν Ross ἐδημοσίευσεν αὐτὴν ὁ Laborde ἄνευ διαφορῶν ἐν τῇ γραφῇ μετὰ σημειώσεων ὡσαύτως καὶ μετὰ πανομοιοτύπου ληφθέντος ἐκ τοῦ πρωτοτύπου. Ἀμφότεροι οὗτοι περιέπεσον, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, εἰς μικρά τινα λάθη κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ πρωτοτύπου δι' ἔλλειψιν ἀκριβῶν καὶ εἰδικῶν παλαιογραφικῶν γνώσεων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δὲ Laborde, ἀκριβέστερον ἐξετάσας τὸ πρᾶγμα, ἔθηκεν αὐτὴν περὶ τὸ ἔτος 1460, τουτέστι μετὰ μὲν τὴν κατάλυσιν τῆς φραγκοκρατίας, διότι ἐν αὐτῇ ἀπαντᾷ ἡ περικοπή, «πρὸς δὲ νότον τούτων ἐστὶν οἶκος βασιλικὸς πλὴν ὡραῖος, εἰς ὃν κατερχόμενος ὁ δοὺξ κατὰ καιρὸν εἰς εὐωχίαν ἐκινεῖτο,» ἀλλὰ πρὸ τοῦ ἔτους 1464, ὅτε ἀποτυχούσης τῆς ἀποπείρας τῶν Ἐνετῶν νὰ καταλάβωσι τὴν Ἀκρόπολιν ἐκ συνεννοήσεως ἴσως πρός τινας τῶν κατοίκων, οἱ Τοῦρκοι ἤρξαντο νὰ φέρωνται αὐστηρότερα καὶ μετέβαλον κατ' αὐτὸν τότε πρῶτον καὶ τὸν Παρθενῶνα εἰς τζαμίον (?), διότι ἐν τῇ τοπογραφίᾳ ἀναφέρεται οὗτος ὡς ναὸς χριστιανικὸς εἰσέτι.

Ὁ συγγραφεὺς τῆς τοπογραφίας ταύτης περιγράφει ἐν εἴδει δρομολογίου πρῶτον τὰ ἐκτὸς τῆς πόλεως ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς Ἀκαδημίας, ἣν θέτει κατὰ τὸ χωρίον Βασιλικά, νῦν Σεπόλια, καὶ ἀναφέρων τέσσαρα ἀκόμη παρόμοια διδασκαλεῖα ἢ σχολάς, ὧν εἶνε δύσκολον νὰ προσδιορισθῇ ἀκριβῶς ἥ τε τοποθεσία καὶ ἡ ὀνομασία, ἔπειτα δ' εἰσέρχεται εἰς τὴν πόλιν αὐτήν, ἄρχεται ἀπὸ τοῦ ὡρολογίου τοῦ Κυρρήστου, ὅπερ ἀποκαλεῖ σχολεῖον τοῦ Σωκράτους, ὡς καὶ μέχρι τέλους τοῦ 17ου αἰῶνος ἐθεωρεῖτο ὡς μνῆμα τοῦ φιλοσόφου τούτου, προχωρεῖ βορειοανατολικῶς, ἀπαντᾷ τὴν Νέαν Ἀγοράν, ἣν ἀποκαλεῖ παλάτιον τοῦ Θεμιστοκλέους, βαδίζει πρὸς τὸ γυμνάσιον τοῦ Ἀδριανοῦ, ὅπερ ἀποκαλεῖ οἴκους τοῦ Πολεμάρχου, ἴσως διότι ἀπὸ τῆς φραγκοκρατίας ἤδη ἐχρησίμευεν ὡς κατοικία τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ τῆς πόλεως, ἔπειτα ἀναφέρει πλησίον ἱστάμενα ἀγάλματα Διός, πιθανῶς τὰ ἐν τῷ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Πτολεμαίῳ γυμνασίῳ πελώρια ἀγάλματα, ἅτινα ἐξ ἀγνοίας ἴσως ἀποκαλεῖ τοῦ Διός, ἔπειτα μνημονεύει βωμοῦ τινος κειμένου καταντικρὺ τούτων, ἔνθα ἐθάπτοντο κατ' αὐτὸν οἱ παγκρατιασταί, τουτέστι τοῦ Κεραμεικοῦ, ὅστις τότε διὰ τὴν κατάπτωσιν τῶν τειχῶν ἦν ὁρατὸς ἐκεῖθεν· ἔπειτα βαδίζει πρὸς βορρᾶν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἀγοράν, καὶ ἀπαντῶν καθ' ὁδὸν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Φιλίππου συγχέει τόπον τε καὶ χρόνον καὶ διηγεῖται ὡς ἐν Ἀθήναις συμβάντα τὰ ἐν ταῖς πράξεσι τῶν Ἀποστόλων περὶ Φιλίππου ἐξιστορούμενα (8, 38), περαιτέρω ἀναφέρει συγκεχυμέναις καὶ ἐσφαλμέναις ὀνομασίαις ἑτέρας οἰκοδομὰς καὶ τοποθεσίας κειμένας μεταξὺ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Φιλίππου καὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἀναφέρων καὶ τὸν τελευταῖον τοῦτον καὶ ἑτέρας τοποθεσίας πρὸς νότον αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν προχωρεῖ μεσημβρινοανατολικὰ περὶ τὴν Ἀκρόπολιν, ἀπαντᾷ τὸ Ὠδεῖον Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, ὅπερ ὀνομάζει παλάτιον Κλεονίδους καὶ Μιλτιάδου, τὸ θέατρον τοῦ Διονύσου, ὅπερ καλεῖ σχολεῖον τοῦ Ἀριστοτέλους, τὸ Ὠδεῖον τοῦ Περικλέους, ὅπερ καλεῖ σχολεῖον τοῦ Ἀριστοφάνους, τὸ χορηγικὸν μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους, ὅπερ καλεῖ λύχνον τοῦ Δημοσθένους· ἐντεῦθεν στρέφεται πρὸς ἀνατολάς, ἀπαντᾷ τὴν ἀψίδα τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τὸ Ὀλυμπιεῖον, ἅπερ καλεῖ οἶκον βασιλικόν, περιγράφει μέγαρόν τι τῶν δουκῶν παρὰ τὴν ἐννεάκρουνον, ἴσως τὸ ἐπὶ τῆς μικρᾶς τοῦ Ἰλισσοῦ νήσου ἱερὸν τῶν Μουσῶν, ὅπερ ἐσώζετο μέχρι τῶν μέσων τοῦ 17ου αἰῶνος, καταντικρὺ βλέπει ναΐσκον τινὰ τῆς Ἥρας, ἀναφέρει τὸ Στάδιον, ὅπερ προσονομάζει θέατρον, καὶ τὸ ὑδρα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γωγεῖον τοῦ Ἀδριανοῦ, ὅπερ ἀποδίδει εἰς τὸν Ἰούλιον Καίσαρα, βεβαίως ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ἐξαπατηθείς[1]. Τέλος δ' ἐπιστρέφει πάλιν εἰς τὴν πόλιν διὰ τῆς ἀνατολικῆς πύλης καὶ ἀναβὰς εἰς τὴν Ἀκρόπολιν περιγράφει αὐτὴν οὕτως, ὥστε φαίνεται καλῶν τὸν μὲν ναὸν τῆς Ἀπτέρου Νίκης διδασκαλεῖον μουσικῶν, τὰ δὲ Προπύλαια παλάτιον, τῶν δουκῶν πιθανῶς, τὴν Πινακοθήκην καγγελαρίαν, τὸ πολύχρουν καὶ ποικίλον Ἐρεχθεῖον καλεῖ Ποικίλην Στοάν καὶ τὸν Παρθενῶνα ναὸν τοῦ ἀγνώστου θεοῦ. Τοσοῦτον εἶχον λησμονήσει ἑαυτοὺς καὶ τὰς προγονικὰς παραδόσεις καὶ εἰς τοσαύτην εἶχον περιέλθει ἀμάθειαν οἱ Ἕλληνες κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα, τοσοῦτον δ' εἶχον παραγνωρισθῆ καὶ ἀπολέσει τό τε ὄνομα καὶ τὴν σημασίαν των τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα καὶ μνημεῖα! Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς πολιτικῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τοιοῦτοι οἱ καρποὶ τῆς παρά τινων τοσοῦτον ἐξυμνουμένης φραγκοκρατίας! Ἐννοεῖται δ' ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν ἐν τῇ περιγραφῇ μνημονευομένων μνημείων τέχνης ἦσαν ἤδη ἐρείπια καὶ ἐν ὀλίγον βελτίονι καταστάσει ἢ τὴν σήμερον. Ἀλλ' ἡ περιγραφὴ αὕτη τῶν Ἀθηνῶν τοῦ 15ου αἰῶνος εἶνε λίαν σπουδαία ὑπό τε ἀρχαιολογικὴν καὶ γλωσσικὴν καὶ ἱστορικὴν ἔποψιν, ὥστε δὲν δύναται νὰ παραλειφθῇ ἐν συγγράμματι τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην περιγράφοντι. Καταχωρίζομεν λοιπὸν ἐνταῦθα ὁλόκληρον τὸ ἱστορικὸν τοῦτο μνημεῖον μόνον παλαιογραφικάς τινας σημειώσεις προσεπισημειοῦντες.

[1] Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη σώζεται μέχρι σήμερον ἐν τῷ κήπῳ τῶν ἀνακτόρων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ ΥΠΟ ΑΝΩΝΥΜΟΥ[1]

«ΤΑ ΘΕΑΤΡΑ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ»

«§ 1. Πρῶτον ἡ ἀκαδημία ἐν χωρίῳ τῶν βασιλικῶν· δεύ-«τερον ἡ ἐλαιατικὴ εἰς τοὺς ἀμπελοκήπους· τρίτον τὸ τοῦ «Πλάτωνος διδασκαλεῖον εἰς τὸ παραδείσιον· τέταρτον τὸ τοῦ «πολυζήλου ἐν ὄρει τῷ ἡμιτίῳ (γρ. Ὑμηττίῳ)· πέμπτον τὸ «τοῦ διοδώρου πλησίον τούτου[2].

«§ 2. Ἐντὸς δὲ τῆς πόλεως ἔστι τὸ διδασκαλεῖον τοῦ Σω-«κράτους, ἐν ᾧ εἰσὶ κύκλῳ οἱ ἄνδρες καὶ οἱ ἄνεμοι ἱστορισμέ-«νοι· κατὰ δύσιν δὲ τούτου ἵστανται τὰ παλάτια τοῦ Θερμι-«στοκλέους καὶ πλησίον τούτων εἰσὶν οἱ λαμπροὶ οἶκοι τοῦ «πολεμάρχου· ἵστανται δὲ τὰ ἀγάλματα τοῦ διὸς ἔγγυστα «(sic) τούτων· ἄντικρυς δὲ τούτων, ἔστι, βωμός, εἰς ὃν ταφῆς «ἀξιοῦνται οἱ παγκρατιασταὶ καὶ ὀλύμπιοι· ἐν ᾧ φοιτῶντες «οἱ ῥήτορες τοὺς ἐπιταφίους λόγους ἀνεγίνωσκον.

«§ 3. Κατὰ ἄρκτον δὲ τούτου ὑπῆρχεν ἡ πρώτη ἀγορὰ τῆς «πόλεως, εἰς ἣν ὁ ἀπόστολος φίλιππος τὸν γραμματέα ἐβύθη-«σεν (sic)· ἔνθα ὑπῆρχον καὶ οἱ λαμπροὶ οἶκοι φυλῆς τῆς παν-«διονίδος· κατὰ δὲ τὸ νότιον[3] μέρος, ὑπῆρχε διδασκαλεῖον «τῶν κυνικῶν φιλοσόφων καὶ πλησίον τούτου τῶν τραγικῶν.

[1] Ἡ ὀρθογραφία τοῦ κειμένου κατὰ τὸ πρωτότυπον ἄνευ διορθώσεως ἐκτὸς τῶν ἐν παρενθέσει.

[2] Ὁ Διονύσιος Σουρμελῆς φρονεῖ μετὰ πιθανότητος ὅτι τὰ ἐν Ὑμηττῷ ὡς ἀρχαῖα μνημονευόμενα δύο διδασκαλεῖα ἦσαν αἱ μέχρι πρὸ μικροῦ ὑφιστάμεναι μοναὶ Ἀστέρι καὶ Καισαριανή, ἐξ ὧν διεσώθησαν πολλὰ χειρόγραφα. Ἴδε «συνοπτικὴ κατάστασις τῶν Ἀθηνῶν» κτλ. σ. 48, σημ.

[3] Οἱ τοπικοὶ προσδιορισμοὶ πρὸς νότον, πρὸς ἀνατολὰς κτλ. εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ λελανθασμένοι.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«Ἐκτὸς δὲ τῆς ἀκροπόλεως, ὀλίγον πρὸς δύσιν, κατῴκουν οἱ «θαλαμ . . . . . καὶ πλησίον τούτου ὑπῆρχε διδασκαλεῖον «τοῦ σοφοκλέους καὶ πρὸς νότον τούτου ἵσταται ὁ ἄρειος πά- «γος· ἔνθα ὁ τοῦ ποσειδῶνος υἱὸς ληρόθεος (γρ. Ἁλιῤῥόθιος) «ὑπὸ ἄρεος ἐθανατώθη.

«§ 4. Κατὰ ἀνατολὰς δὲ τούτου ὑπῆρχον τὰ παλάτια «κλεονίδους καὶ μιλιτιάδου (γρ. Μιλτιάδου)· καὶ πλησίον τού- «των ἀκμήν, ἵσταται διδασκαλεῖον λεγόμενον τοῦ ἀριστοτέ- «λους· ὕπερθε δὲ τούτου ἵστανται δύο κίονες· καὶ εἰς μὲν τὸν «ἀνατολικὸν ὑπῆρχε τὸ τῆς ἀθηνᾶς ἄγαλμα· εἰς δὲ τὸ δυτι- «κὸν τοῦ ποσειδῶνος· μέσον δὲ τούτου (sic) λέγουσιν εἶναι «ποτὲ γοργόνης κεφαλήν[1], ἔνδον κουβουκλίου σιδηροῦ· ἔστι δὲ «καὶ ὡρολόγιον τῆς ἡμέρας μαρμαρίτικον.

«§ 5. Ἀντικρυς δὲ τούτου πρὸς μεσημβρίαν, ὑπῆρχε δι- «δασκαλεῖον λεγόμενον τοῦ ἀριστοφάνους· καὶ ἀνατολικὰ «ἀκμὴν ἵσταται ὁ λύχνος τοῦ δημοσθένους· πλησίον δὲ τούτου «ἦν τότε καὶ τοῦ θουκυδίδου οἴκημα, καὶ σόλωνος ἀγορά τε ἡ «δευτέρα καὶ ὁ οἶκος τοῦ ἀλκμαίονος καὶ βαλανεῖον μέγιστον, «καὶ πρὸς νότον τούτου, ἡ μεγάλη ἀγορὰ τῆς πόλεως· καὶ «τεμένη πλεῖστα ἀξιάγαστα ἐπὶ (sic) τῆς πύλης νότιδος· ἧς «πρὸς τῆς φλιᾶς ἱστόρηνται ἐννεακαίδεκα ἄνδρες . . . . . τὸν «ἕνα ἐδίωκεν, ἐκεῖ ὑπῆρχε καὶ τὸ βασιλικὸν λουτρόν, ἐν ᾧ «τὸν μέγαν βασίλειον διὰ πατάγων φοβῆσαι ἠθέλησαν (sic)· «ἔνθα καὶ ὁ τοῦ μνηστάρχου οἶκος.

«§ 6. Ἵσταται δὲ κατὰ ἀνατολὰς τούτου, καμάρα μεγί- «στη καὶ ὡραία· εἰσὶ δὲ τὰ ὀνόματα ἀδριανοῦ καὶ θησέως· «εὑρίσκεται δὲ ἔνδον τῆς αὐλῆς . . . . . μεγίστη ἐτύγ- «χανεν· εἰς ἣν οἶκος βασιλικὸς ὑπῆρχε πλείστοις κίοσιν ὑπο- «κάτωθεν στηριζομένη· ὅστις ἐλεπτουργήθη πρὸς τῶν δύο καὶ «δέκα βασιλέων τῶν τὴν ἄκραν οἰκοδομησάντων.

[1] Πρβ. Παυσανίου Ἀττικ. 21, 4.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«§ 7. Πρὸς δὲ νότον τούτων ἔστιν οἶκος βασιλικὸς πλὴν «ὡραῖος, εἰς ὃν κατερχόμενος ὁ δοὺξ κατὰ καιρὸν εἰς εὐωχίαν «ἐκινεῖτο· ἐκεῖ ἐστι καὶ ἡ νεάκρουνος (γρ. ἐννεάκρουνος) πηγὴ «ἡ καλλιῤῥόη· εἰς ἣν λουόμενος ἀνήρχετο εἰς τέμενος τὸ τῆς «Ἥρας λεγόμενον, καὶ προσηύχετο· νῦν δὲ μετεποιήθη εἰς ναὸν «τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν.

«§ 8. Κατὰ ἀνατολὰς δὲ τούτου, ἐστὶ τὸ τῶν Ἀθηνῶν «θέατρον, κύκλῳ περιεχόμενον, ὡσεὶ μηλίου (γρ. μιλίου) διά- «στημα, δύο εἰσόδους κεκτημένον . . . . . βορεινὴ εἴσοδος «πλουτεῖ, ἕτερον δέ . . . . . νοτινὴ ἐπικέκτηται· ἑκατὸν «δὲ ζώναις ἐκοσμεῖτο κυκλοτερῶς τὸ θέατρον ἐκ μαρμάρου «πεποιημέναις λευκοῦ, ἐν αἷς ὁ λαὸς καθεζόμενος ἐθεώρει τὸν «ἀγωνιζόμενον κατὰ[1] τὴν πάλην.

«§ 9. Ἐκ τούτου οὖν εἰσερχόμενοι τὴν ἀνατολικὴν πύλην, «εὑρίσκομεν ἄλλην ἀγοράν, καὶ ἀγωγοὺς ὕδατος δύο, οὕσπερ «ὁ ἰούλιος καίσαρ (sic) ἀθηναίοις χαριζόμενος κατεσκεύασεν, «καὶ ὕδωρ μήκοθεν τούτοις ἐκόμησεν (sic). Ἔστι δὲ καὶ ἕτε- «ρος ἀγωγὸς κατὰ τὴν βόρειον πύλην φερόμενος· ὃν ὁ θησεὺς «ἐλεπτούργησεν· καὶ ταῦτα μετὰ τὴν τῆς πόλεως τῶν ἀθηνῶν «τυραννίδα, ὡς φησι[2] ἄβαρις καὶ ἡρόδοτος· ὑπὸ δυοκαίδεκα «βασιλέων ἐλεπτουργήθη· κέκρωψ δὲ ὁ διφυὴς μεγάλως ἐφαί- «δρυνεν, ἐν ποικίλῃ δόξῃ τοῦτο ὡραΐσας· τὰ μὲν τείχη πρὸς «ὕψος ἐγείρας, τὸ δὲ ἔδαφος διαφόροις μαρμάροις καταστρώ- «σας καὶ τὰ τεμένη ἔνδοθεν καὶ ἔξωθεν καταχρυσὰς (ἴσως «καταχρυσώσας ἢ καταχρίσας) ἀθήνας ταύτην ἐπωνόμασεν.

«§ 10. Εἰς γοῦν τὴν ἀκρόπολιν ἡμῶν εἰσερχομένων, εὑρί- «σκομεν ἕνα μικρὸν διδασκαλεῖον, ὅπερ ὑπῆρχε τῶν μουσικῶν· «ὅπερ πυθαγόρας ὁ σάμιος συνεστήσατο· κατέναντι δὲ τούτου

[1] ΝΗΙ σημαίνει κατὰ καὶ ὄχι καί, ὡς ὁ Ross καὶ ὁ Laborde ἀνέγνωσαν αὐτό.

[2] Τὸ φῆ τοῦ χειρογράφου σημαίνει φησὶ καὶ ὄχι φῆ, ὡς ὁ Ross καὶ ὁ Laborde ἀνέγνωσαν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«ἔστι παλάτιον μέγιστον· καὶ ὑποκάτωθεν τούτου ἵστανται «πλεῖστοι . . . . . λακῶν δὲ[1] μαρμάρων πλουτεῖ, σὺν τῇ ὀρο- «φῇ (sic) καὶ τοῖς τείχεσι (sic)· πρὸς δὲ τὸ βόρειον κλεῖτος[2], «ὑπῆρχε πᾶσα καγγελαρία ἐκ μαρμάρου καὶ κιόνων πεποιη- «μένη λευκῶν, κατὰ νότον δὲ ταύτης ὑπῆρχεν ἡ στοὰ ἐν ποι- «κίλῃ ὡραιότητι περικεχρυσωμένη γύροθεν καὶ ἔξωθεν καὶ λί- «θοις τιμίοις κεκοσμημένη· διὰ ταύτην καὶ στοϊκοὶ (sic) φι- «λόσοφοι ἐλέγοντο οἱ ἐν ταύτῃ μαθητευθέντες· ἄντικρυς δὲ «ταύτης τὸ τῶν ἐπικουρείων ἤκμαζε διδασκαλεῖον.

«§ 11. Περὶ δέ γε τοῦ ναοῦ τῆς θεομήτορος, ὃν ᾠκοδόμη- «σαν ἀπολλὼς καὶ εὐλόγιος ἐπ' ὀνόματι ἀγνώστῳ θεῷ, ἔχει «οὕτως· ἔστι ναὸς δρομικώτατος καὶ εὐρύχορος εἰς μῦκος (sic) «πολὺ ἐπεκτεινόμενος· καὶ τὰ τείχη (sic) τούτου ἐκ μαρμά- «ρου πεποιημένου λευκοῦ, τετράγωνος δὲ ἡ τούτων θέσις καθέ- «στηκεν, πηλοῦ καὶ ἀσβέστου χωρίς· διὰ σιδήρου δὲ καὶ μο- «λύβδου ὁ πᾶς τοῖχος ἀνείγερται (sic)· ἐκτὸς δὲ τοῦ τοίχου «πλουτεῖ κίονας παμμεγέθεις, κυκλικῶς τὸν ναὸν περιέχοντας· «μεταξὺ δὲ τῶν δύο κιόνων περιέχει πλαγίωσιν· πρὸς δὲ τῇ «ὡραίᾳ πύλῃ καὶ τὸ ἅγιον βῆμα, ἅπερ εἰσὶ κατὰ λίβαν καὶ «θρασκίαν[3] καὶ . . . . . τὴν τῶν κιόνων στάσιν ἐπικέκτη- «ται, μέχρι μὲν πολλοῦ προϊοῦσα εἰς ὕψος· κεφαλαὶ δὲ τῶν «κιόνων κεκολαμμέναι διὰ γλυφῆς σιδήρου εἰς σχῆμα φοίνικος· «εἰσὶ δὲ μεταπεποιημέναι· καὶ τούτων ὕπερθεν δοκοί, ἐκ μαρ- «μάρου πεποιημένοι (sic) λευκοῦ. Τοῖς τείχεσι καὶ τῷ (sic) «τείχει προσκολλώμενοι (γρ. ναι) πλάκας κεκολλημένας ὑπε- «ράνωθεν ἔχοντες (γρ. ἔχουσαι) καὶ εἰς ὀροφῆς ὁμοίωμα, ἡ «τούτων ἐπιφαίνεται κύρτωσις· στηρίζεται δὲ ὑπὸ τῶν κιόνων «καὶ τοῖχος ὡραιότατος.»

[1] Δὲ καὶ ὄχι καὶ ἔχει τὸ χειρόγραφον.

[2] Τὸ χειρόγραφον πλητ ̃ς, ὅπερ παλαιογραφικῶς κλεῖτος σημαίνει.

[3] Τὸ χειρόγραφον ἔχει θρασκίαν=βόρειον· ὁ Ross καὶ ὁ Laborde μόνον θρασ . . . ἀνέγνωσαν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Οὕτω περιγράφει τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Παρθενῶνα Ἕλλην τοῦ 15ου αἰῶνος, τοῦ αἰῶνος τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ ἐν Εὐρώπῃ! Δαιμόνιε Ἰκτῖνε! ἐσκέφθης ποτὲ ὅτι οἱ ἀπόγονοί σου θέλουσι περιέλθει εἰς τοσοῦτον ἀδαημοσύνης καὶ ἀναισθησίας, ὥστε μήτε τὸ ἔργον σου μήτε σὲ νὰ γνωρίζωσι καὶ ἐννοῶσι, καὶ ὅτι ἄνδρες ὑπερβόρειοι, Κελτοὶ καὶ Σκύθαι, ὁ Ἄγγλος Perncose καὶ ὁ Γερμανὸς Michaelis ἐπέπρωτο ν' ἀνακαλύψωσι καὶ ἀναπτύξωσιν εἰς τὸν ἐκπεπληγμένον νεώτερον κόσμον τὴν θαυμασίαν τελειότητα τοῦ ἀπαραμίλλου ἔργου σου, τοῦ θαύματος τῆς ἀνθρωπίνης χειρός, τοῦ Παρθενῶνός σου; Οὐδὲν τῷ ὄντι τῶν ἀνθρωπίνων ἐξιτηλότερον οὔτε εὐμεταβλητότερον οὔτε ἀκυδνότερον. Πόσον μεγάλη ἀλήθεια εἶνε τὸ ἐν τῇ ἐπικεφαλίδι τοῦ συγγράμματος τούτου ἐπιγεγραμμένον τοῦ Πολυβίου ῥητὸν καὶ πόσον ἀσπλάγχνως καὶ κατὰ γράμμα ἐφηρμόσθη ὑπὸ τῆς εἱμαρμένης ἐπὶ τῶν Ἀθηνῶν! Καὶ ὅμως αὕτη ἡ ὑπὸ τοῦ ἀνωνύμου περιγραφὴ τῶν Ἀθηνῶν καὶ οὕτως ἔχουσα εἶνε πολύτιμος διὰ τὴν σύγχρονον ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὀφείλομεν μεγάλην τῷ γράψαντι αὐτὴν εὐγνωμοσύνην διὰ τοῦτο. Μήπως ὀλίγοι ἐκ τῶν νεωτέρων ἡμῶν, τῶν ἐν τῷ αἰῶνι τῶν φώτων καὶ ἐλευθέρων ζώντων Ἑλλήνων, διδάκτορες μάλιστα καὶ λόγιοι ἀποκαλούμενοι, ἀγνοοῦσιν ἐπίσης τὸν δαιμόνιον τοῦ Παρθενῶνος κτίστην καὶ ἀναισθητοῦσιν ἐνώπιον αὐτοῦ ἱστάμενοι ἢ οὐδὲ κἂν τὰ ἐρείπια αὐτοῦ ἐπισκέπτονταί ποτε;

Καὶ ταῦτα μὲν γνωρίζομεν περὶ τῆς τοπογραφικῆς τῶν Ἀθηνῶν καταστάσεως κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα. Περὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δὲ τῶν τυχῶν τῆς γηραιᾶς ταύτης πόλεως κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ἔχομεν εὐτυχῶς ἐπίσης εἰδήσεις τινὰς ἐξ Ἑλλήνων μὲν προερχομένας, ἀλλ' ὑπὸ γερμανοῦ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης προκληθείσας καὶ διατηρηθείσας ἡμῖν. Ὁ 15ος αἰών, ὁ αὐτός, καθ' ὃν τὸ βυζαντινὸν κράτος ἔπεσε διὰ παντός, ἡ δ' Ἑλλὰς ἐδουλώθη καὶ ἐξέλιπεν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς πᾶν ἴχνος πνευματικοῦ φωτὸς καὶ πολιτισμοῦ, ὑπῆρξε διὰ τὴν δυτικὴν καὶ βόρειον Εὐρώπην, ὡς καὶ ὅλου τοῦ νεωτέρου κόσμου, ὁ αἰὼν τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων, τῆς διαδόσεως τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ τῆς δι' αὐτοῦ ἀναπτύξεως τοῦ νεωτέρου. Κατὰ πρῶτον μετεδόθη ἐξ Ἀνατολῆς ὁ ἀρχαῖος πολιτισμὸς διὰ τῶν σταυροφοριῶν καὶ τῆς ἐπιμιξίας εἰς τὴν πλησιαίτατα κειμένην χώραν, τὴν Ἰταλίαν, ἔνθα ταχέως διεδόθη καὶ ἤδη ὁ 15ος αἰὼν ὑπῆρξε διὰ τὴν νεωτέραν Ἰταλίαν ὁ χρυσοῦς τῆς ἀναπτύξεώς της αἰών. Ἐξ Ἰταλίας δ' ἐγκαίρως εἶχον διαδοθῆ τὰ γράμματα καὶ ὁ πολιτισμὸς τῶν ἀρχαίων καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, Ἀγγλίαν καὶ Γερμανίαν, ἔνθα πανταχοῦ ἤρξαντο νὰ ἱδρύωνται πανεπιστήμια καὶ νὰ καλλιεργῶνται τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι, ἰδίως δὲ κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα. Ἡ σπουδὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἥτις ὁλονὲν διαδιδομένη ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἐπήνεγκε κυριώτατα τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νεωτέρου κόσμου ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν διὰ τῶν ἐν αὐτῇ γεγραμμένων παντοίων ἀριστουργημάτων· ἡ σπουδὴ αὕτη καὶ γνῶσις τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἐκίνησαν φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐνωρὶς καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν λογίων περὶ τῆς συγχρόνου καταστάσεως τῆς χώρας ταύτης, τῆς λυχνίας τοῦ κόσμου, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς των. Εἷς λοιπὸν τῶν λογίων

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τούτων ἦν καὶ ὁ Γερμανὸς Μαρτῖνος Κρούσιος, καθηγητὴς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ Τυβίγγης, ὅστις, ὅπως ἐπεκτείνῃ τὰς περὶ Ἑλλάδος γνώσεις του μέχρι τῆς ἐποχῆς του, ἀπετάθη πρὸς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίβοντας Ἕλληνας λογίους Θεοδόσιον Ζυγομαλᾶν, πρωτονοτάριον τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, καὶ Συμεῶνα Καβάσιλαν, ἐπίσης ἐν τοῖς πατριαρχείοις διατρίβοντα, ἀμφοτέρους δ' ἐκ τῆς κυρίως Ἑλλάδος ὁρμωμένους, καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτῶν διαφόρους πληροφορίας περὶ τῆς τότε καταστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τῆς γλώσσης αὐτοῦ καὶ τῆς χώρας, ἐν εἴδει ἐπιστολογραφίας. Εἰς τὸ μέσον τοῦτο ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ ὁ φιλομαθὴς Γερμανός, διότι ἡ ἐποχή του ἦν πλήρης ἀγώνων καὶ κινδύνων ἐν τῇ Μεσογείῳ καὶ τῇ Ἀνατολῇ, κατ' ἀρχὰς μὲν ὑφισταμένων μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἐνετῶν, ἀργότερα δὲ μεταξὺ Τούρκων ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς συμμαχίας τοῦ Πάππα, τῶν Ἐνετῶν καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Ἱσπανίας ἀφ' ἑτέρου (1576)· οἱ πόλεμοι δ' οὗτοι διεξήγοντο μετὰ τοσαύτης πεισμονῆς, μανίας καὶ αὐστηρότητος ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν διαμαχομένων μερῶν, τοῦ τε χριστιανικοῦ καὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ[1], ὥστε ἡ ἐπίσκεψις τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἦν διὰ πάντα Εὐρωπαῖον λίαν ἐπικίνδυνος. Τὸ μόνον λοιπὸν δυνατὸν μέσον διὰ τὸν Κρούσιον ἦν δι' ἄλλων, πλησίον εὑρισκο-

[1] Ἀκριβῆ περιγραφὴν τοῦ πεισματώδους ἐκείνου καὶ σκληροῦ ἑκατέρωθεν ἀγῶνος εὑρίσκει τις παρὰ τῷ Antonio Arrago, «Rela-«tione del progresso de la armada de la sancta Liga hecha en-«tre el papa Pio V, el rey cattolico Philippo II y Venetiani contra «il Turco» ἐν Μιλάνῳ 1576.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μένων καὶ εἰδότων τὰ πράγματα, νὰ λάβῃ τὰς περὶ Ἑλλάδος πληροφορίας του, διὸ ἀπετάθη εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν καὶ ἤνοιξε τὴν πρὸς τοὺς ῥηθέντας Ἕλληνας ἀλληλογραφίαν του, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας ἐξέδωκεν ἐν ἔτει 1584 ἐν Βασιλείᾳ τὸ περὶ τῆς τότε Ἑλλάδος πραγματευόμενον σύγγραμμά του Turcogræccia μετὰ τῶν ἐπιστολῶν. Ἐν πολλαῖς λοιπὸν τῶν ἐπιστολῶν τούτων οἱ Ἕλληνες ἀνταποκριταὶ τοῦ Κρουσίου ποιοῦνται ἐν παρόδῳ καὶ παρεκβατικῶς καὶ περὶ Ἀθηνῶν λόγον, ἐν δυσὶν ὅμως διεξοδικώτερον καὶ εἰδικώτερον περὶ τῆς τότε καταστάσεως τῆς πόλεως ταύτης. Θέλων δηλ. ὁ Κρούσιος νὰ λάβῃ καὶ περὶ τῆς μεγαλωνύμου πόλεως ἐκτενεστέρας πληροφορίας, ἀπηύθυνεν ἐν ἔτει 1573 πρὸς τὸν Ζυγομαλᾶν ἐπιστολήν τινα, ἐν ᾗ μεταξὺ ἄλλων ἔλεγε πρὸς αὐτόν: «Οἱ ἡμέτεροι ἱστορικοὶ γράφουσιν ὅτι αἱ Ἀθῆναι κατε-«στράφησαν ἐντελῶς καὶ ὅτι καλύβαι τινὲς ἁλιέων «μόνον σώζονται νῦν ἐν τῇ θέσει τῆς πόλεως· εἶνε «ταῦτα ἀληθῆ;»

Ὁ δὲ Ζυγομαλᾶς ἀπήντησε τότε εἰς ταῦτα διά τινος ἐπιστολῆς του, ἧς τὸ κυριώτερον μέρος εἶνε τὸ ἑξῆς[1]:

«Αἱ γὰρ Ἀθῆναι, ἃς πολλάκις ἴδον (sic) [Ναύπλιος (sic) «γάρ εἰμι, Πελοποννήσιος, ἢ πλησίον Ἀθηνῶν κεῖται], αὐτός «τε διῆλθον, ἀκριβῶς φιλοπραγμονήσας πάντα· τόν τε Ἄρειον «Πάγον, τὰς ποτε Ἀκαδημίας, τὰ Ἀριστοτέλους, τὸ Πάνθεον, «οἰκοδομὴν νικῶσαν πάσας τὰς οἰκοδομάς, γλυπτῶς ἐκτὸς «διὰ πάσης τῆς οἰκοδομῆς ἔχουσαν τὰς ἱστορίας τῶν Ἑλλή-«νων, καὶ ταῦτα τὰς θείας, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἐπάνω τῆς

[1] Ἴδε Τουρκογραικίας βιβλ. 7, ἐπιστολ. 10. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ὀρθογραφία κατὰ τὸ πρωτότυπον.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«μεγάλης πύλης ἵππους δύο φρυασσομένους ἀνδραμίαν εἰς «σάρκα[1], τὸ δοκεῖν ἐμψύχους, οὓς λέγεται ὅτι ἐλάξευσεν ὁ «Πραξιτέλης, καὶ ἔστιν ἰδεῖν διικνουμένην καὶ λίθων τὴν ἀρε«τήν· θεάσασθαί τε καὶ ἄλλα θαύματος ἄξια. Οὐ λέγω τὸν «βουνὸν τὸν καταντικρὺ βοτάνην πᾶσαν (εἰπεῖν ἰατρείας ἀπά«σης πρόξενον) ἐμπεριέχοντα, ὃν κῆπον Ἀδώνιδος ὀνομάζω· «ἢ ἀέρων εὔπνειαν (sic), ἢ ὑδάτων πότιμον, ἢ ἀγαθῶν ἄλλων, «ἐξ ὧν συμβαίνει τοὺς νῦν Ἀθηναίους, ἤδη βαρβαρωθέντας, «φύσει μνήμονας καὶ εὐφώνους εἶναι, μέλεσι διαφόροις θέλγειν, «ὡς Σειρήνων μέλη, τοὺς ἀκούοντας. Οὓς εἴ γε Ὀρφεὺς (ὃς «θῆρας καὶ λίθους ἐλέγετο θέλγει), ἢ Μηθυμναῖος Τέρπανδρος «ἢ Μαρσύας (ὃς ἀντήρισεν Ἀπόλλωνι) ἤκουσε, φύσει τὴν τέ«χνην νικῶντας ἐξεπλάγησαν καὶ τοὺς αὐλοὺς ἔῤῥιψαν ἂν καὶ «καλάμους συνέτριψαν[2]. Ἀλλὰ τί Ἀθηνῶν μνησθεὶς μακρο«λογῶ, δέρμα ληφθεῖσας τοῦ πάλαι ποτὲ ζῴου[3]. Αἱ ἀληθεῖς «Ἀθῆναι αὐτοῦ νῦν εἰσιν, ὡς ἀκούομεν . . . . . ἔρημοι ἔμει«ναν αἱ Ἀθῆναι χρόνους περίπου τριακοσίους· οὗτοι δὲ ἐκ δια«φόρων εἰσὶ πόλεων συνηγμένοι· κρεῖττόν σε ἀκούειν Ἀθη«ναίου ἢ νῦν ὁρᾷν . . . . . .

«Ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως ἀνθεστηριῶνος ιε′ ζωδ′ ἀπὸ «κτίσεος (sic) τοῦ παντός . . . . . κατὰ πάντα ὑμέτερος φί«λος Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς, πρωτονοτάριος τῆς μεγάλης ἐκ«κλησίας Κωνσταντινουπόλεως.»

Ἡ δὲ τοῦ Καβάσιλα περὶ Ἀθηνῶν ἐπιστολὴ εἶνε πιθανῶς ἀπὸ τοῦ ἔτους 1578 καὶ ἔχει ὡς ἑξῆς[4]:

[1] Ὁλόκληρος ἡ φράσις εἶνε εἰλημμένη ἐκ τοῦ 18ου ἐπιγράμματος τοῦ Ἀπολλωνίδου (ἑλλ. Ἀνθ. τόμ. Β′, σ. 136) καὶ ἀναφέρεται εἰς τοὺς ἵππους τοῦ Διομήδους.

[2] Πόσον ὅμως ὀρθότερα καὶ διαφορετικὰ κρίνει περὶ τῆς μελῳδίας ταύτης ὁ Spon! (Voyage en Grèce, τόμ. Β′, σ. 253).

[3] Ἡ φράσις εἰλημμένη ἐκ τῆς 135ης ἐπιστολῆς τοῦ Συνεσίου. Ἴδε ἀνωτ. σ. 145.

[4] Τουρκογραικίας βιβλ. 7, σ. 462, ἐπιστολ. 19.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«*Κυρίῳ Μαρτίρῳ τῷ Κρουσίῳ*

«..... Πάλαι μὲν τὸ τῶν Ἀθηνῶν ἄστυ τρίπλοκον ἦν «καὶ ἅπαν οἰκούμενον. Νῦν δὲ τὸ μὲν ἐσώτερον (ὅπερ Ἀκρό- «πολις, ἐν ᾧ καὶ ναὸς τῷ Ἀγνώστῳ Θεῷ) ἅπαν ὑπὸ μόνων «Ἰσμαηλιτῶν οἰκούμενον. Τὸ δὲ ἐκτὸς (τὰ ἀναμεταξὺ φημὶ) «ὅλον ὑπὸ τῶν χριστιανῶν. Τοῦ δ' ἐξωτέρου (ἐν ᾧ καὶ βασί- «λεια διὰ μαρμάρων καὶ κιόνων μεγίστων, ἐφ' ὧν τῆς πόλης «ἐπιγέγραπται μονόστιχον καὶ ἔστι σωζόμενον

Αἰδ' εἶσ' Ἀθῆναι, Θησέως ἡ πρὶν πόλις),

«τὸ τρίτον οἰκούμενον. Ὅλον δέ, ἐν ὅσῳ οἱ ἄνθρωποι ὄντες «τυγχάνουσι (ἐξ ὧν ἄνδρες τὸν ἀριθμὸν χιλιάδες δυοκαίδεκα), «ἐφ' ἑξ ἢ ἑπτὰ μιλίων περιεχόμενον. Περὶ δὲ τῶν διαλέκτων «τί ἂν εἴποιμι, πολλῶν οὐσῶν καὶ διαφόρων ὑπὲρ τῶν (γρ. τὰς) «ἑβδομήκοντα; (!!).

«Ἐν πατριαρχείῳ τοῦ Βυζαντίου. Συμεὼν Καβάσιλας ἐκ «πόλεως Ἀκαρνανίας τῆς Ἑλλάδος.»

Ἐκτὸς ὅμως τῶν δύο τούτων καὶ ἐν ἄλλαις ἐπιστο- λαῖς των συνεπλήρουν, ὡς εἴπομεν, ὅ τε Ζυγομαλᾶς καὶ ὁ Καβάσιλας τὰς περὶ τῶν συγχρόνων Ἀθηνῶν γνώσεις των. Ἐν ἑτέρᾳ αὐτοῦ ἐπιστολῇ ἀπὸ τοῦ ἔτους **1581** ὁ Ζυγομαλᾶς γράφει πρὸς τὸν Κρούσιον τὰ ἑξῆς: «Τούτων τῶν ποταμῶν (Κηφισσοῦ καὶ Ἰλισσοῦ) τοῖς «ὕδασιν ποτίζουσιν οἱ Ἀθηναῖοι τὰ δένδρη (sic) τῶν «ἐλαιῶν, χιλιάδες ὄντα πολλαί, καὶ ἔλαιον ποιοῦσι, «δι' οὗ Κωνσταντινούπολις καὶ ἄλλαι πόλεις ἐξαρ- «κοῦνται· καὶ Ἀθηναῖοι χρήματα πολλὰ λαμβάνουσι «διὰ τὰς χρείας, ἃς ἔχουσιν, ἐξοικονομούμενοι δεόν- «τως.» Περὶ δὲ τῆς γλώσσης τῶν Ἀθηναίων ὁ μὲν Ζυγομαλᾶς γράφει: «Μέλλουσι γὰρ εἰπεῖν, ὅρα, ὦ «εὐτυχές, γιαμὰ καλότυχε, τὰ σῦκα σοῦκα λέγουσι

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«τὸν βάτραχον μπακακᾶν, ὡς καὶ τὴν στολὴν σολήν,
«τὰ ἔξω τῆς πόλεως προαύλια, ἃ ἐξοπόλια ἔδει λέ-
«γειν, σεπόλια λέγουσιν.» Ὁ δὲ Καβάσιλας τάδε:
«Βουλόμενοι γὰρ εἰπεῖν ἰδοὺ πίστις, ὑπήνη καὶ Ἑλ-
«λήνων δικαιοσύνη, λέγουσιν ἀντὶ τούτων, ἐπὰ πίσι,
«ἐπὰ σολή, ἐπὰ ρωμαΐϊκη κρίσι· καὶ ἀντὶ τοῦ σὺ σοῦ
«καὶ πορεύου σοῦζε καὶ λύτραν λούτραν.»

Ὅσον ἐπιπόλαιαι καὶ ἀνακριβεῖς καὶ ἂν ἦνε αὗται αἱ περὶ Ἀθηνῶν εἰδήσεις τοῦ Ζυγομαλᾶ καὶ Καβάσιλα αἱ περιεχόμεναι ἐν τῇ Τουρκογραικίᾳ, καὶ ὅσον καὶ ἂν προδίδηται ἐξ αὐτῶν ἡ ἡμιμάθεια, ἂν μὴ ἡ ἀμάθεια, τῶν γραψάντων, εἶνε ἐν τούτοις πολὺ σπουδαῖαι ἔν τισι καὶ λίαν χαρακτηριστικαὶ τῶν τότε Ἀθηνῶν. Ὅσα περὶ τῆς γλώσσης τῶν Ἀθηναίων λέγουσιν οἱ λογιώτατοι οὗτοι, καὶ ἀληθῆ ὅλως ἂν ἦσαν[1], βεβαίως δὲν δεικνύουσιν ὅτι οἱ ὁμιλοῦντες αὐτὴν δὲν ἦσαν ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων· διότι τί φυσικώτερον ἢ ἡ ἀλλαγὴ τῆς τε προφορᾶς καὶ λέξεων πολλῶν τῆς γλώσσης, ἀφοῦ οἱ ἀτυχεῖς τῆς Ἀττικῆς κάτοικοι ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνας εἶχον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των Γαλάτας καὶ Καταλανοὺς τυράννους, ὧν ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ μανθάνωσι τὰς ξενικὰς διαλέκτους, ἅτε μόνας παρὰ τοῖς ἄρχουσιν ἐκείνοις ἐν χρήσει οὔσας; Εὐτυχῶς αἱ περὶ γλώσσης εἰδήσεις τοῦ Ζυγομαλᾶ καὶ Καβάσιλα οὔτε ὀρθαὶ καὶ ἀκριβεῖς εἶνε ἢ μόνον ἴσως ὡς πρὸς τὴν προφορὰν ἔχουσιν ὑπόστασίν τινα· διότι γινώσκομεν ἄλλως ὅτι τότε ὑπῆρχον ἐν Ἀθήναις ἄνθρωποι γινώσκοντες καὶ καλλιεργοῦντες τὰ ἑλληνικὰ

[1] Ὀρθάς τινας παρατηρήσεις περὶ τούτου κάμνει ὁ Διον. Σουρμελῆς ἔνθ. ἀνωτέρ. σ. 38 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γράμματα πολλῷ κάλλιον ἢ οἱ λογιώτατοι τῶν πατριαρχείων, ὡς εὐθὺς θέλομεν ἰδεῖ. Ἔτι σπουδαιότεραι εἶνε αἱ περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν κατοίκων καὶ τῆς 300ετοῦς ἐρημώσεως τῆς πόλεως εἰδήσεις αὐτῶν. Ἐὰν κατὰ τὸν Καβάσιλαν ὁ πληθυσμὸς μόνων τῶν ἀνδρῶν συνεποσοῦτο εἰς 12,000, ὁ ὁλικὸς τῶν κατοίκων τῶν Ἀθηνῶν πληθυσμὸς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἔπρεπε βεβαίως ν' ἀνέρχηται εἰς 30,000, ὅπερ ὅμως φαίνεται λίαν ἀπίθανον· διότι δὲν φαίνεται ποσῶς πιθανὸν ὅτι ἡ τοσαῦτα παθοῦσα καὶ οὕτω τυραννηθεῖσα πόλις τῶν Ἀθηνῶν κατῳκεῖτο περὶ τὸ 1580 ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πληθυσμοῦ, ὑφ' οὗ καὶ ἐν ἔτει 1845 ὡς πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου. Τὸ πιθανώτερον λοιπὸν εἶνε ὅτι αἱ πληροφορίαι τοῦ Καβάσιλα εἶνε ἐσφαλμέναι καὶ ὅτι τότε αἱ Ἀθῆναι θὰ κατῳκοῦντο ἴσως ἐν ὅλοις ὑπὸ 12,000 ἢ τὸ πολὺ 15 ἕως 20,000 κατοίκων. Ἔτι δὲ μᾶλλον λελανθασμένη εἶνε ἡ τοῦ Ζυγομαλᾶ εἴδησις περὶ τῆς 300ετοῦς τῶν Ἀθηνῶν ἐρημώσεως, ἥτις, ἂν ἠλήθευε, θὰ ἐπεκύρονε τῷ ὄντι ἐξαίρετα τὴν τοῦ Φαλλμεράυερ γνωστὴν ἤδη ἡμῖν περὶ Ἀθηνῶν θεωρίαν· ἀλλ' εὐτυχῶς ἡ εἴδησις αὕτη εἶνε προφανῶς ἢ ἁπλοῦς μῦθος ἢ ἐσφαλμένως καὶ ἐλλιπῶς ἐκπεφρασμένη· διότι 300ετὴς τις ἐρήμωσις τῶν Ἀθηνῶν μέχρι τῆς τουρκοκρατίας οὐδέποτε ὑπῆρξεν, ὡς ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων γνωρίζομεν, ἴσως δ' ὁ ἐν τοῖς πατριαρχείοις ζῶν Ζυγομαλᾶς 300ετῆ ἐρήμωσιν ἀποκαλεῖ τὴν ἐπὶ δύο καὶ ἥμισυν αἰῶνας κυριαρχίαν τῶν Φράγκων ἐν τῇ χώρᾳ, ὅτε τῷ ὄντι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν διετέλει κατὰ τὸ πλεῖστον ἔρημος μὲν ἑλληνικοῦ κλήρου, ἀπολωλυῖα δὲ διὰ τὸ ἑλληνικὸν αὐτῆς στοιχεῖον. Ἐν τούτοις,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὅπως καὶ ἂν ᾖ, ἡ εἴδησις αὕτη εἶνε ἐσφαλμένη ἢ τοὐλάχιστον κάκιστα καὶ ἐλλιπῶς ἐκπεφρασμένη.

Τοιαῦται λοιπὸν εἶνε καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ Κρουσίου διασωθεῖσαι ἡμῖν περὶ Ἀθηνῶν εἰδήσεις ἐκ τοῦ 16ου αἰῶνος. Τὸ μόνον βέβαιον πασῶν τούτων τῶν εἰδήσεων ἐξαγόμενον εἶνε, ὅτι γενικὴ τότε ἐπεκράτει γνώμη, ὅτι ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις πολλαχῶς εἶχε παραμορφωθῆ καὶ ἐκπέσει, ἐν τοιαύτῃ δὲ καταστάσει, βελτιωθείσῃ ὅμως τῷ χρόνῳ ὑλικῶς, ἐξηκολούθει νὰ διατελῇ ἡ πόλις αὕτη μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1687 ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κατοχῆς αὐτῆς. Κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ἤκμασεν ἐν Ἀθήναις γυνή τις ἐξόχως λογία, ἡ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος τούτου γεννηθεῖσα καὶ ἐν ἔτει 1589 ἀποθανοῦσα Φιλοθέη Βενιζέλου, θυγάτηρ τοῦ Ἀθηναίου Ἀγγέλου Βενιζέλου, ἥτις διὰ τὸν ὅσιον καὶ ἐλεήμονα βίον της κατετάχθη ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας μεταξὺ τῶν ὁσίων μετὰ θάνατον. Ἡ γυνὴ αὕτη, ὁ πρῶτος ἀντιπρόσωπος τῆς ἔκτοτε καθ' ὅλους τοὺς ἑπομένους αἰῶνας καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἀκμαζούσης οἰκογενείας τῶν Βενιζέλων, ἦν κάτοχος παιδείας οὐ τῆς τυχούσης, τῆς τε θύραθεν καὶ τῆς ἔσω, ἀλλὰ καὶ φανατικὴ χριστιανὴ καὶ ἐμπαθὴς τὸν χαρακτῆρα μοναχή. Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 16ου αἰῶνος ἦλθεν αὕτη ποτὲ εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς συμπολίτας της Ἀθηναίους διὰ λόγους ἀγνώστους καὶ τοσοῦτον εἶχεν ἐπισύρει τὴν ὀργὴν τῶν Ἀθηναίων καθ' ἑαυτῆς, ὥστε ἐδέησε νὰ ἔλθῃ εἰς Ἀθήνας ὁ μετὰ ταῦτα μέγας Λογοθέτης καὶ τότε μέγα ἰσχύων ἐν τοῖς πατριαρχείοις Τέραξ, ὅπως κατευνάσῃ τῶν Ἀθηναίων τὴν ὀργὴν καὶ ἀπαλλάξῃ τὴν Φιλοθέην τῶν ἐπικειμένων δεινῶν. Πρὸς τὸν Τέ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρακα τοῦτον ἔγραψε μετὰ ταῦτα ἡ Φιλοθέη εὐχαριστήριον ἐπιστολὴν διασωθεῖσαν μέχρις ἡμῶν, ἥτις ὅσῳ πολύτιμος εἶνε διὰ τὴν γλωσσικήν της ἀξίαν, τόσον ἀφ' ἑτέρου ὀλίγον συστατικὴ καὶ φιλοφρονητικὴ διά τε τοὺς συγχρόνους καὶ τοὺς καθόλου Ἀθηναίους καὶ κατοίκους τῆς Ἀττικῆς· αἱ πικραὶ ὅμως ἐν αὐτῇ ἐκφράσεις προέρχονται προδήλως ἐκ τοῦ πάθους καὶ τοῦ φανατισμοῦ τῆς Ἀθηναίας μοναχῆς καὶ δὲν δύνανται νὰ ληφθῶσιν ὡς ἐφαρμοζόμεναι κατὰ γράμμα ἐπὶ τῶν Ἀθηναίων. Ἔχει δ' ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ὡς ἑξῆς[1]:

«Σωρὸς ἀγαθῶν ὤφθης ἡμῖν, καθά που παροιμία φησίν· «ἤδη γὰρ ἐνιαυτὸς ἦν, ὅτ' ἦλυθες εἰς πόλιν τοῦ Κέκροπος ἐκ «τῆς βασιλευούσης· τότε δὴ κατ' ἐμοῦ σφόδρα ἐλύττησαν Ἀτ«τικοί, μάτην σπουδάσαντες· οὓς ἐξουδένωσας ὡς εὐήθεις καὶ «ὀνηλάτας καὶ πρὸς κέντρα λακτίζοντας· τό τε φρύαγμα αὐ«τῶν ἀνδρείως κατέβαλες, ὡς ὁ Δαβὶδ τὸν ἀλλόφυλον, ὡς δὲ «καινθάρους ἐῤῥάπισας τῇ πτέρυγι τοῦ λόγου, καὶ φυγάδες «ᾤχοντο ἐκ τῆς θέας σου, λογιώτατε· εἶπας γάρ, εἶπας δίκην «ἐμήν· ἐβούλοντο γὰρ οἱ μάταιοι τὸν ἄριστον νικῆσαι, μὴ εἰ«δότες ἐκεῖνο τὸ παροιμιῶδες ῥητὸν *ἀετὸς ἐν νεφέλαις ἱπτά«μενος*· εἴπω σοι παροιμίαν, θεσπέσιε· δικάζεσθαι Βίαντος «κρείσσων καὶ δικαιότερος τρυτάνης· πρὸς δὲ τοσούτοις κα«λοῖς, ποία σοι ἀμοιβὴ παρ' ἐμοῦ ἀξία γενήσεται; εὐχή μοι «ἐστὶν ἐκτενὴς πρὸς Θεὸν ὑπὲρ σοῦ, καίπερ ἀναξίᾳ οὔσῃ, ἵν' δ«γιαίνῃς τῷ ἔσω ἀνθρώπῳ καὶ τῷ ἔξω, τῆς θείας του χάρι«τος ἀεὶ ἐνεργούσης καὶ ἅπαν ἀβούλητον τιθεμένης ἀτέλε«στον. Χαίρω μὲν ἐπὶ τῇ σῇ ἀγάπῃ, ἧς οὐδὲν ἂν ἐν ἐμοὶ γέ-

[1] Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εὑρίσκεται χειρόγραφος παρὰ Σοφοκλεῖ Οἰκονόμῳ τῷ ἐξ Οἰκονόμων, ἐδημοσιεύθη δὲ τὸ πρῶτον ὑπὸ Κ. Σάθα ἐν Νεοελλην. Φιλολογ. σ. 194, ἔνθα γίνεται λόγος καὶ περὶ τῆς Φιλοθέης. Περὶ δὲ τοῦ Ἱέρακος ἴδε τοῦ αὐτοῦ ἔνθα ἀνωτ. σ. 202.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«νοιτο ἱερώτερον· λυποῦμαι δὲ λίαν ὅτι ἐπὶ μακρὸν ἤδη και-
«ρὸν στεροῦμαι τῆς χρυσῆς σου ψυχῆς καὶ τῶν ἀδόλων ἠθῶν·
«ἀλλ' εὔχομαι τυχεῖν τοῦ ποθουμένου, ὃ δοίη ποτὲ Χριστός,
«καὶ ἴδοιμί σε καὶ καταπολαύσαιμι τῆς ἡδίστης σου ὁμιλίας
«καὶ τερψιθύμου, καὶ ἐμοὶ δηλώσαις τινὰ κρύφια καὶ μυστη-
«ριώδη ἐκ τῆς θείας Γραφῆς, ἃ ποθῶ ἐρωτῆσαι τὴν σὴν ἀγχί-
«νοιαν.»

«Ἀβουλίᾳ φερόμενοι Ἀττικοὶ οὐκ οἴδασι διάκρισιν καλοῦ
«τε καὶ κακοῦ· διὸ τὰς μὲν ἀρετὰς μισοῦσι, τὰς δὲ κακίας φι-
«λοῦσι· *τοῖς γὰρ ἀνοήτοις ἐπίμεμπτα καλά*, φησί πού τις
«τῶν σοφῶν· διὰ τοῦτο οὖν καὶ αὐτὴ σιωπῶ πολλὰς ὕβρεις
«ἀκούουσα, ὡς ἤχους θαλάττης κλύδωνι μαινομένης· ἀλλ' ἔ-
«γωγε τὸν ἄνω δέχομαι Κριτήν, ὅστις οἶδε τὰ φαῦλα ἐντελῆ
«ἀποδώσειν· οὐχ, ὡς νομίζουσιν οὗτοι, αὐτοί ἐσμεν, ἀλλ' ὡς
«οἶδεν ὁ τῶν κρυπτῶν γνώστης Κύριος καὶ ὁ ἀλάθητος αὐτοῦ
«καὶ παντέφορος ὀφθαλμός· ναὶ μὰ τὸν *ἀμετέρᾳ ψυχᾷ παρα-*
«*δόντα τετρακτὺν παγὰν ἀενάου φωτός*· εἰ δὲ καὶ μαρτύ-
«ρων χρεία, οὐκ Ἀθηναῖοι στήσονται, ἀγοραῖον γένος, ἀχρεῖον
«καὶ ἄτιμον· τοῦτο δὴ τὸ γένος ἀβούλευτον, ἀνόσιον, ἀναί-
«σχυντον, βδελυρόν, ἀπονενοημένον, τὸ στόμα εὔλυτον ἔχον
«πρὸς λοιδορίαν, μεμψίμοιρον καὶ καρδαμογλύφον, βαρβαρό-
«φωνον, φιλαίτιον, φιλοτάραχον, μικρολόγον, μικρόψυχον,
«στωμύλον, ὑπερφίαλον, ἀθέμιτον, δολερόν, περίεργον, ἄγρυ-
«πνον ἐπὶ συμφοραῖς ἑτέρων· καὶ γὰρ τί ἄλλο εἰπεῖν, ἐξ αὐ-
«τῆς τῆς νεότητος διῶκον ἡμιόνους καὶ αὐτῶν ἐπιμελούμενον,
«κατὰ τὸν Ἰδουμαῖον Δωήκ, ὃν ἀρᾶται Δαβὶδ ἐν νδ' ψαλμῷ;
«Πῶς δὲ οὗτοι ὀρθὰ νοήσουσιν; ὡς γὰρ τὸ ἔργον βάρβαρον
«τούτων, καὶ ἡ γνώμη βάρβαρος· οὐδαμῶς οὗτοι τῆς δίκης
«μάρτυρες στήσονται, ἀλλ' ἔντιμοι ἄνδρες ἢ ἐλλόγιμοι, συνιέν-
«τες ἀλήθειαν. Νηλέες ἄνωθεν Ἀττικοί, οἳ τοὺς ἀρίστους ἀπώ-
«λεσαν. Σωκράτης ἀδίκως ἀπέθανε συκοφαντηθεὶς ὑπ' αὐτῶν,
«καὶ Θεμιστοκλῆς ὁ τὴν Ἑλλάδα ἐλευθερώσας ἐξηλάθη, καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«Μιλτιάδης γέρων ὢν ἐν δεσμωτηρίῳ ἀπέθανε. Τοιοῦτοι πολ-
«λάκις Ἀττικοί.

«Τὴν πρὸς ἐμέ σου εὐσπλαγχνίαν τεθεαμένη θαῤῥήσασα
«ἔγραψα ὡς φιλτάτῳ μοι πατρὶ κατὰ τῶν ἀλαζόνων.

«Βοήθει τοῖς ἐξ ἡμῶν αὐτόθι παραγενομένοις κοινοῖς φίλοις
«σοί τε κἀμοί.

«Μαΐου ἱσταμένου

ΦΙΛΟΘΕΟΣ *μοναχή*.»

Ταῦτα φιλοδωρεῖ τοῖς Ἀθηναίοις τοῦ 16ου αἰῶνος ἡ συμπολῖτις αὐτῶν Φιλοθέη Βενιζέλου καὶ εἰς τοιαύτας ἔριδας, λογομαχίας καὶ ἀλληλεγκλήσεις εἶχε φέρει τοὺς Ἀθηναίους ἡ μακρὰ δουλεία καὶ ἡ ἔλλειψις πολιτικοῦ βίου! Οἱ Ἕλληνες ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν καὶ ἀείποτε πολυπράγμονες καὶ φιλέριδες πρὸς ἀλλήλους, ἄλλοτε ὅμως τὰς ἰδιότητάς των ταύτας ἐξήσκουν ἐν εὐρυτέρῳ καὶ εὐγενεῖ σταδίῳ τῇ πολιτείᾳ, ἐνῷ μετὰ τὴν κατάπτωσιν καὶ ὑποδούλωσίν των ὡς στάδιον ἐχρησίμευον αὐτοῖς ἡ θρησκεία, προσωπικαὶ δὲ ἀντιζηλίαι καὶ ἀντεγκλήσεις ἦσαν τὸ ἐλατήριον. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰῶνος ἤκμασε καὶ ἕτερος λόγιος Ἀθηναῖος, ὁ Ναθαναὴλ Χύχας, ζήσας ἐν Κερκύρᾳ καὶ γράψας κατὰ Λατίνων, ὃν ἀνεσκεύασεν ἀργότερα ὁ δυτικὸς μοναχὸς Αἰγίδιος a Cæsaro διὰ συγγράμματος ἐκδοθέντος ἐν Ἐνετίᾳ τῷ 1678.

Ἐκτὸς τούτων οὐδεμίαν ἄλλην ἔχομεν περὶ τῆς πόλεως εἴδησιν ἐκ τοῦ 16ου αἰῶνος, ἔτι πλείονες ὅμως ὑπάρχουσι τοιαῦται ἐκ τοῦ 17ου ἔκ τε Εὐρωπαίων περιηγητῶν καὶ ἀλλαχόθεν προερχόμεναι. Ἐν ἔτει 1630 ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας ὁ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου ΙΓ' μετ' ἐκτάκτου ἀποστολῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποσταλεὶς βαρῶνος Κουρμενῖνος (de

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Courmenin), ὅστις ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ ταξειδίου του τούτου ποιεῖται μνείαν καὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ μεταξὺ ἄλλων λέγει καὶ τὰ ἑξῆς περὶ αὐτῶν: ..... Elle n'est pas la moitié si grande qu'elle estait autrefois, ainsi que l'on peut voir par des ruines, à qui le temps a fait moins de mal que la barbarie des nations, qui ont tant de fois pillé et saccagé cette ville. Les bâtiments anciens, qui y restent, témoignent la magnificence de ceux, qui les ont faits; car le marbre n'y est pas épargné, non plus que les colonnes et le pilastres. Κατωτέρω δὲ ὁμιλῶν περὶ τοῦ Παρθενῶνος, οὗ ἀγνοεῖ τὸ ὄνομα, λέγει ὅτι, ὡς οἱ ἐνταῦθα χριστιανοὶ τῷ εἶπον, ἦν ναὸς τοῦ ἀγνώστου θεοῦ[1].

Ἔκτοτε δὲ ἡ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπίδοσις τῶν ἐλευθερίων σπουδῶν ἐν Εὐρώπῃ καὶ τὸ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὰ μνημεῖα αὐτῆς ἐνδιαφέρον, ὅπερ ἤρξατο ἐπικρατεῖν ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ ἰδίως διὰ τοῦ ἀρχαιοφίλου βασιλέως Φραγκίσκου Α', ἐν δὲ τῇ Ἀγγλίᾳ διὰ Καρόλου τοῦ Α', παρεκίνουν πολλοὺς εἴτε δόξης εἴτε κερδοσκοπίας χάριν νὰ περιηγῶνται τὴν Ἰταλίαν καὶ Ἑλλάδα πρὸς ἀνεύρεσιν καὶ συλλογὴν ἀρχαιοτήτων ἢ πρὸς περιγραφὴν τῶν χωρῶν τούτων. Ἐν Ἀθήναις ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατοχὴ καὶ ἐγκατοίκισις τῆς Ἀκροπόλεως δὲν ἐπέτρεπον τόσον εὐκόλως τὴν διαπαγήν, οὐχ ἧττον ὅμως ἐπεσκέπτοντο ἔκτοτε συχνὰ ξένοι τὴν πόλιν. Ἐν ἔτει 1645 ἵδρυσε σταθμὸν ἐν Ἀθήναις τὸ τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν ἐπὶ σκοπῷ βεβαίως

[1] Ἴδε Baron de Courmenin, Voyage de Levant fait par le commandement du roy, ἐν Παρισίοις 1632, σ. 467 καὶ Laborde τόμ. Α', σ. 64 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

προσηλυτισμοῦ καὶ ἀνακτήσεως τῆς ἐπιῤῥοῆς, ἣν εἶχεν ὁ καθολικὸς κλῆρος ἐπὶ φραγκοκρατίας ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, μετὰ βραχυχρόνιον ὅμως διαμονὴν ἐγκατέλιπον τὰς Ἀθήνας οἱ Ἰησουῖται καὶ μετέβησαν εἰς Χαλκίδα, ὅπου εὑρίσκοντο πλείονες δυτικοὶ καὶ Φράγκοι καὶ ὑπῆρχε δι' αὐτοὺς εὐρύτερον στάδιον ἐνεργείας[1]· ἀντ' αὐτῶν δ' ἀφίκοντο εἰς Ἀθήνας ἐν ἔτει 1658 οἱ Καπουκῖνοι, οἵτινες εἶχον ᾠκοδομημένην τὴν μονὴν τῶν ἀμέσως παρὰ τὸ μνημεῖον τὸ χορηγικὸν τοῦ Λυσικράτους. Ἡ κοινότης ὅμως τῶν Φράγκων οὐδόλως ἐπλήθυνε διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῶν δυτικῶν τούτων μοναχῶν, ἀλλ' ἦν τόσον εὐάριθμος καὶ ἄσημος, ὥστε οὐδ' ἰδίαν ἐκκλησίαν εἶχεν, ἀλλ' οἱ ὀλίγοι τῆς πόλεως καθολικοὶ ἐπεσκέπτοντο τὴν ἐκκλησίαν τῆς μονῆς τῶν Καπουκίνων[2]. Δύο ἔτη πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Καπουκίνων ἐνταῦθα, τὸ 1656, τὰ Προπύλαια, ἅτινα ἐντοιχισθέντα ὑπὸ τῶν Τούρκων εἶχον μεταβληθῇ εἰς ὁπλοθήκην καὶ πυριτιδαποθήκην, ἀνετινάχθησαν διὰ τυχαίας τινὸς ἐκπυρσοκροτήσεως εἰς τὸν ἀέρα μετὰ τῆς πλησίον κατοικίας τοῦ ἀγᾶ, ἤτοι φρουράρχου, ὅστις, Γιουσοὺφ καλούμενος, ἐφονεύθη μεθ' ὁλοκλήρου τῆς οἰκογενείας του κατὰ τὴν ἐκπυρσοκρότησιν ταύτην[3], τιμωρηθείσης οὕτως ὑπὸ τῆς Νεμέσεως ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ τῆς ἀβελτηρίας καὶ πρὸς τὴν τέχνην ἀναισθησίας τῶν ὁμοεθνῶν του. Οὕτω κατεστρέφοντο ἐν τῇ φορᾷ τῶν αἰώνων ἓν μετὰ τὸ ἄλλο τὰ ἀπαρά-

[1] Οὕτω λέγει ὁ Spon, τόμ. Β', σ. 187 καὶ ὄχι διότι δηθεν ἐξεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν κατοίκων, ὡς ὁ Guilletière εἶχε διαδόσει.

[2] Laborde, τόμ. Α', σ. 76.

[3] Spon, τόμ. Β', σ. 108.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μιλλα τῆς τῶν ἀρχαίων τέχνης ἔργα! Εὐτυχῶς ἐν ἔτει 1674 ἐπεσκέφθησαν τὰς Ἀθήνας ξένοι τινὲς ἀρχαιόφιλοι, ὧν ἡ ἐπίσκεψις ἀποτελεῖ τῷ ὄντι ἐποχὴν σπουδαίαν ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ τῶν Ἀθηνῶν ἱστορίᾳ. Ὁ παρὰ τῷ Σουλτάνῳ δηλ. τότε πρεσβευτὴς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου ΙΔ' μαρκήσιος Νοϊντὲλ (Nointel), σκοπῶν νὰ ἐπιχειρήσῃ περιοδείαν τινὰ κατὰ τὴν Ἀνατολήν, εἶχε συμπαραλάβει ἐκ Γαλλίας καὶ δύο ζωγράφους, ὧν ὁ εἷς ἐκαλεῖτο Ἰάκωβος Κάρρεϋ (Carrey), ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ σχεδιογραφῶσι τὰ σπουδαιότερα τῆς τέχνης ἔργα[1]. Κατὰ τὴν περιοδείαν του λοιπὸν ταύτην ὁ Νοϊντὲλ ἐπεσκέφθη καὶ τὰς Ἀθήνας καὶ διέμεινεν ἐνταῦθα ἀπὸ τῆς 14ης νοεμβρίου μέχρι τῆς 17ης δεκεμβρίου πρὸς ἐξέτασιν καὶ σχεδιογράφησιν τῶν ἀρχαιοτήτων, κατὰ τὸ βραχὺ δὲ σχετικῶς χρονικὸν τοῦτο διάστημα τοῦ 1674 ὁ νεαρὸς ζωγράφος Κάρρεϋ ἀπεικόνισε πάντα σχεδὸν τὰ τότε σωζόμενα ἀξιοσημειωτότερα ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης ἐν 100 φύλλοις. Ἐκ τῶν φύλλων τούτων ὀλίγα μέχρις ἡμῶν διεσώθησαν, ἐν οἷς καὶ ἡ ἀπεικόνισις τοῦ Παρθενῶνος σώου καὶ ἀκεραίου, ὡς εἶχε πρὸ τῆς καταστροφῆς του, ἡ μέλλουσα νὰ προξενήσῃ τοσαύτην ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἀρχαιοφίλους τῶν μετέπειτα αἰώνων.

Ἀλλὰ καὶ οἱ Φράγκοι μοναχοὶ οἱ εἰς Ἀθήνας ἀποσταλέντες δὲν ἔμειναν ὅλως ἄπρακτοι ἐνταῦθα ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἐξέτασιν τῆς πόλεως. Ἰδίως δ' ἄξιος μνείας εἶνε ὁ Ἰησουίτης Βαβῖνος (Babin), ὅστις περιγράψας τὰς Ἀθήνας ἀκριβέστερον ἢ πάντες οἱ πρὸ

[1] Laborde, τόμ. Α', σ. 89 ἐπ. 128.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αὐτοῦ Εὐρωπαῖοι, ἔστειλε τὴν περιγραφὴν εἰς Λυών, ἔνθα ἐδημοσιεύθη ἐν ἔτει 1674 ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ Spon ὑπὸ τὸν τίτλον: Relation de l'état présent d'Athènes, ancienne capitale de la Grèce, bâtie depuis 3400 ans . . . κτλ. par père Babin. Διὰ τοῦ συντόμου τούτου ἔργου του ἔδωκεν ὁ πατὴρ Βαβῖνος εἰς τὸ εὐρωπαϊκὸν κοινὸν τὴν μόνην μέχρι τότε ἀληθῆ καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων βασιζομένην περιγραφὴν τῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν, συνωδευμένην καὶ ὑπό τινος σχεδίου καὶ ἀπόψεως τῆς τότε πόλεως, εἰ καὶ ἐν πολλοῖς σφάλλεται περὶ τὰς ὀνομασίας. Ἐκτὸς τῆς τοπογραφικῆς περιγραφῆς ὁ Βαβῖνος ὁμιλεῖ ἐν τῇ ἐκθέσει του ταύτῃ συντόμως μέν, ἀλλ' εὐκρινῶς, καὶ περὶ τῆς ἄλλης τῆς πόλεως καταστάσεως, ἐπαινεῖ τὴν εὐφυΐαν καὶ φιλομάθειαν τῶν Ἀθηναίων τῆς ἐποχῆς του, ἀναφέρει τὸν Ἀθηναῖον Δημήτριον Βενιζέλον σπουδάσαντα ἐν Ἐνετίᾳ ῥητορικὴν καὶ φιλοσοφίαν καὶ διδάσκοντα τότε ἐν Ἀθήναις καὶ ἐξαίρει τὸν σταθερὸν τῶν κατοίκων χαρακτῆρα, ἀναφέρων ὡς παράδειγμα ὅτι παρθένος μέν τις προὐτίμησε νὰ λάβῃ 60 πληγὰς παρὰ τῶν Τούρκων ἢ νὰ θυσιάσῃ τὴν παρθενικὴν τιμήν της, νεανίας δέ τις προὐτίμησε ν' ἀποθάνῃ ἢ ν' ἀλλαξοπιστήσῃ. Περαιτέρω ἀναφέρει ὁ Βαβῖνος ὅτι καὶ ἡ ἐμπορικὴ καὶ ὑλικὴ τῆς πόλεως κατάσασις μεθ' ὅλην τὴν πίεσιν τὴν μεγάλην ὑπὸ τῶν Τούρκων δὲν ἦτο κακή, διότι ὑπῆρχον τότε ἐν Ἀθήναις Ἕλληνες ἔμποροι κεκτημένοι περιουσίαν πλέον τῶν 50,000 σκούδων, ἤτοι ταλλήρων[1].

[1] Ἴδε σελ. 52½—57 τοῦ πρωτοτύπου ἢ σ. 208—209 τῆς παρὰ Laborde ἐν τόμ. Α' ἀνατυπώσεως αὐτοῦ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τὸ ἑπόμενον ἔτος 1675 ἕτερος Γάλλος, ὁ Guillet de Sant-Georges, ἢ καὶ de la Guilletière ἄλλως καλούμενος, ἐδημοσίευσε περὶ Ἀθηνῶν ἑτέραν πραγματείαν μετὰ τοπογραφικοῦ χάρτου, ἐπιγραφομένην Athènes ancienne et nouvelle καὶ οὖσαν ἐκτενεστέραν μὲν τῆς τοῦ Babin, ἀλλ' ἐν τοῖς πλείστοις ἀνακριβῆ καὶ ἐσφαλμένην· διότι ὁ συγγραφεὺς οὗτος οὐδέποτε ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας μεθ' ὅλας τὰς περὶ τοῦ ἐναντίου διαμαρτυρήσεις του, ἀλλὰ μετεχειρίσθη μόνον ἄλλων εἰδήσεις καὶ πληροφορίας, τῶν ἐν Ἀθήναις Γάλλων μοναχῶν πιθανῶς. Ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας ἕτερος πολλῷ σπουδαιότερος ἀνήρ, ὁ ἐκ Λυὼν ἰατρὸς καὶ ἐκδότης τῆς περιγραφῆς τοῦ Βαβίτου I. Spon, ὅστις συναντηθεὶς ἐν Ἰταλίᾳ μετὰ τοῦ ἐπίσης σπουδαίου Ἄγγλου περιηγητοῦ Wheler, συνεταξείδευσε μετ' αὐτοῦ ὁλόκληρον τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἀκολούθως περιέγραψε τὸ ταξείδιόν του ἐν τῷ συγγράμματι Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant, συγκειμένου ἐκ τριῶν τόμων, ὧν ὁ δεύτερος περιγράφει τὴν Ἑλλάδα καὶ εἶνε ἔργον ὄντως κλασικὸν διὰ τὴν ἐποχήν του, μεγάλην ἐμποιῆσαν ἐντύπωσιν καὶ τούτου ἕνεκα καὶ εἰς ἄλλας εὐρωπαϊκὰς γλώσσας μεταφρασθέν. Καὶ ὁ Wheler ἐδημοσίευσεν ἐν ἔτει 1682 ἐν Λονδίνῳ τὰς ἐντυπώσεις τοῦ ταξειδίου του, ἀλλὰ τὸ ἔργον του οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ μετάφρασις τοῦ συγγράμματος τοῦ Spon, διὸ εὐσυνειδήτως φερόμενος ἐπέγραψεν αὐτὸ A journey into Greece by George Wheler esq. in Compagny of Dr Spon of Lyons in six Books . . . κτλ. Ἀμφότερα τὰ ἔργα ταῦτα εἶνε διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ πᾶσαν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἔποψιν λίαν σπουδαῖα, διότι οὐ μόνον ἀκριβέστατα περιγράφουσι τὴν κατάστασιν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐποχῇ κρισιμωτάτῃ, καθόσον ὀλίγον μετὰ ταῦτα συνέβησαν ἐνταῦθα περιστατικὰ μεγάλως ἀλλοιώσαντα τὴν μέχρι τοῦδε κατάστασιν τῶν τε ἀρχαιοτήτων καὶ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως. Ἐκ τῶν περὶ τῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν εἰδήσεων τοῦ Spon καὶ Wheler ἀναφέρομεν ἤδη τινὰς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἐνταῦθα δὲ ἀναγκαῖον εἶνε νὰ προσθέσωμεν μόνον ὅτι καὶ ὁ Spon ἐπαινεῖ, ὡς καὶ ὁ Babin, τὴν φυσικὴν τῶν Ἀθηναίων εὐφυΐαν καὶ ἱκανότητα περὶ τὸ διεξάγειν τὰς ὑποθέσεις των. Διηγεῖται μετὰ πόσης ἐπιτηδειότητος εἶχον κατορθώσει παρὰ τῷ ἀρχιευνούχῳ οὐ μόνον οἱ ἐπισημότεροι τῶν Τούρκων κατοίκων νὰ καταδικασθῶσι ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης οἱ μὲν εἰς ἐξορίαν, οἱ δὲ εἰς φυλακὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ καὶ ὁ βοϊβόδας καὶ ὁ φρούραρχος τῆς πόλεως νὰ παυθῶσιν ἐκ τῆς θέσεώς των, ἕν τινι μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν χριστιανῶν πολιτικῇ διαφορᾷ. Ὁ αὐτὸς Spon ἀναφέρει ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἔχαιρεν ἰδιαίτερα προνόμια καὶ ἐλευθερίας καὶ ἦν ἐξαιρετικῶς ὀλίγον βεβαρημένη μὲ φόρους. Ἔπειτα δ' ἀναφέρει ὡς πρώτιστον μεταξὺ τῶν ἐν Ἀθήναις τότε λογίων τὸν ἤδη γνωστὸν ἡμῖν Ἀθηναῖον Δημήτριον Βενιζέλον, περὶ οὗ λέγει ὅτι, καίπερ μὴ ὢν κληρικός, ἐδίδασκεν οὐχ ἧττον τὸν λαὸν ἐπ' ἐκκλησίαις, καὶ ἄλλας δὲ παντοίας περὶ τῆς καταστάσεως τῆς πόλεως λεπτομερείας καὶ πληροφορίας ἐκτίθησιν[1].

[1] Ἴδε Voyage en Grèce . . . κτλ. τόμ. Β', σ. 180 ἐπ. 225 ἐπ. πρβ. καὶ ἀνωτέρω σελ. 577 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀλλὰ καὶ ἕτεροι Ἀθηναῖοι διέπρεψαν ὡς λόγιοι ἐξακουστοὶ κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα, αἱ δὲ βιογραφικαὶ περὶ αὐτῶν πληροφορίαι δεικνύουσιν ὅτι καὶ καθ' ὅλον μὲν τὸν 17ον αἰῶνα, ἰδίως ὅμως κατά τινας περιόδους αὐτοῦ ἤκμαζεν ἐν Ἀθήναις ἡ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων σπουδὴ καὶ ἡ παιδεία. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος λ. χ. ἤκμασεν ὁ Ἀθηναῖος Ἄγγελος Βενιζέλος, ἐγγονὸς ἴσως τοῦ Ἰωάννου ἐκείνου Βενιζέλου, τοῦ πατρὸς τῆς ὁσίας Φιλοθέης καί, πιθανῶς, πατὴρ τοῦ ἤδη μνημονευθέντος Δημητρίου Βενιζέλου. Οὗτος ἐσπούδασεν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐχρημάτισε διδάσκαλος τοῦ ἐν Ἐνετίᾳ Ἑλληνικοῦ Φροντιστηρίου (1634—1639), ἐκεῖθεν δ' ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας κατ' ἀρχὰς μὲν ἐδίδασκε καὶ ἐνταῦθα, ἔπειτα ὅμως ἀποσυρθεὶς κατεγίνετο περὶ φιλοσοφικὰς καὶ θεολογικὰς μελέτας. Κατὰ Δοσίθεον[1] ὁ Ἄγγελος Βενιζέλος ἔγραψε κατὰ Λατίνων. Σύγχρονος αὐτοῦ ἦν καὶ ἕτερος λόγιος Ἀθηναῖος, ὁ Φραγκῖσκος Ἰωάννης Τρίμης, γεννηθεὶς μὲν ἐν Ἀθήναις, παιδευθεὶς δ' ἐν Ἰταλίᾳ, ἔνθα καὶ ἔζησε διδάσκων ἐν Πίζῃ ἑλληνικὴν φιλολογίαν μέχρι τοῦ ἐν ἔτει 1627 ἐπισυμβάντος θανάτου του[2]. Ἀμφοτέρων ὅμως τούτων πολλῷ σημαντικώτερος ὑπῆρξεν ἕτερος Ἀθηναῖος, ὁ Θεόφιλος Κορυδαλλεύς, ὁ Καίρης τοῦ 17ου αἰῶνος. Οὗτος ἐσπούδασεν ἐν Ῥώμῃ καὶ Παταβίῳ, ὅθεν ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα διωρίσθη σχολάρχης ἐν Ζακύνθῳ καὶ ἐνωρὶς ἤδη ἀπέκτησε μεγάλην φήμην. Ἐκεῖθεν ἔστειλεν ἐν ἔτει 1624 συγχαρητήριον ἐπιστο-

[1] Πρβ. Δοσιθέου «Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων» σελ. 1180.

[2] Ἴδε καὶ Κ. Σάθα, Νεοελλ. Φιλολ. σ. 308.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λὴν πρὸς τὸν Κύριλλον Λούκαριν εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὸ δεύτερον τότε πατριαρχεύσαντα, καὶ προσκληθεὶς ὑπ' αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν διωρίσθη ἐν ἔτει 1626 σχολάρχης τῆς τότε ἱδρυθείσης πατριαρχικῆς σχολῆς γενόμενος καὶ μοναχὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Θεοδόσιος. Ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος ἐλευθεριάζων περὶ τὰ θρησκευτικὰ φρονήματα κατεπολεμήθη σφοδρῶς ὑπὸ τῶν ὀρθοδοξούντων καὶ ἀπῆλθεν εἰς Ἐνετίαν, ἔνθα γενόμενος πάλιν λαϊκὸς ἐδίδασκεν ἑλληνικὰ γράμματα. Ἀργότερα καὶ πάλιν ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἡ δ' ἐκκλησία σεβομένη τὰς γνώσεις τοῦ ἀνδρὸς συνεχώρησε καὶ ἐδέχθη αὐτὸν εὐμενῶς, ἀλλὰ καὶ πάλιν περιῆλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς ὀρθοδοξοῦντας, ἐξ ἧς μόλις διεσώθη· κατώρθωσεν ἐν τούτοις ἐν ἔτει 1640 νὰ διορισθῇ μητροπολίτης Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης, μετ' οὐ πολὺ ὅμως καθηρέθη διὰ τὰ φρονήματά του καὶ ἔκτοτε ἔζη βίον λιτὸν καὶ πλάνητα μετερχόμενος πολλαχοῦ τὸν ἰατρὸν καὶ τὸν διδάσκαλον, μάλιστα δ' ἐν Ἀθήναις ἔνθα καὶ ἀπεβίωσεν ἐν ἔτει 1645. Ὁ Κορυδαλλεὺς ὡς λόγιος εἶχε μεγάλην σπουδαιότητα καὶ ἐφημίσθη πολὺ διὰ τὰς φιλοσοφικάς του γνώσεις μεταξὺ τῶν συγχρόνων του. Συνέγραψε δὲ καὶ ἀρκετὰ συγγράμματα, τὰ πλεῖστα ἐκδεδομένα ἤδη καὶ ἔσχε πολλοὺς διακεκριμένους μαθητάς, ὡς τὸν Μελέτιον Συρίγον, τὸν μητροπολίτην Ναυπλίου Διονύσιον, τὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων Νεκτάριον, τὸν Ἰωάννην Καρυοφύλλην, Γερμανὸν τὸν Λοκρὸν καὶ Θεοφάνη Ξενάκιον τὸν μητροπολίτην Φιλαδελφείας[1].

[1] Ἴδε Δοσιθέου, περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολ. πατριαρχ. σ. 1712 καὶ 1180 καὶ Κ. Σάθα, Νεοελλ. φιλολ. σ. 250—254. Ὁ μαθητὴς τοῦ Κορυδαλλέως Γερμανὸς ὁ Λοκρὸς ἰδοὺ τί λέγει περὶ τοῦ διδασκάλου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Οὐχ ἧττον διάσημος ὑπῆρξε καὶ ἕτερος Ἀθηναῖος λόγιος τοῦ αἰῶνος τούτου, ὁ Λεονάρδος Φιλαρᾶς, ὅστις ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις περὶ τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰῶνος. Παιδευθεὶς ἐν Ἀθήναις εἰς τὰ ἐγκύκλια μαθήματα μετέβη ἀκολούθως εἰς Ῥώμην, ἔνθα ἐτελειοποίησε τὰς σπουδάς του ὡς τρόφιμος τοῦ ἐκεῖ Ἑλληνικοῦ Φροντιστηρίου. Ὁ Φιλαρᾶς ἦν ἀνὴρ εὐφυέστατος καὶ πολυμαθὴς καὶ προσεπάθησε μεγάλως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ κατορθώσῃ διὰ τῆς Εὐρώπης τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Ῥώμῃ ἐγνώρισε τὸν δοῦκα τοῦ Νεβέρ, ὅστις ὡς κατιὼν ἀπόγονος τοῦ αὐτοκρατορος Ἀνδρονίκου τοῦ Γηραιοῦ ὠνειρεύετο τὸν βυζαντινὸν θρόνον καὶ προσεπάθει ἐν Ῥώμῃ, ὅπου διέτριβεν ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Ἑρρίκου Δ', νὰ διεγείρῃ μετὰ τοῦ Φιλαρᾶ καὶ ἄλλων Ἑλλήνων τὴν Ἑλλάδα εἰς ἐπανάστασιν καὶ νὰ διοργανώσῃ σταυροφορίαν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως· τὰ ὀνειροπολήματα ὅμως πάντων τούτων ἔμειναν ὀνειροπολήματα καὶ ὁ Νεβὲρ ἔχαιρε μόνον ἀνεφημούμε-

του καὶ τῆς ἐν Ἀθήναις διδασκαλίας αὐτοῦ δι' ἰδιογράφου σημειώσεως ἐν κώδικί τινι τῆς βιβλιοθήκης τῆς Μόσχας: «Κατὰ τὸ 1645 «ἔτος ἠκροώμεθα φιλοσοφίας ἐν Ἀθήναις παρὰ Θεοφίλῳ τῷ Κορυ«δαλλεῖ· ἦν δὲ οὗτος ἄκρος εἰς φιλοσοφίαν ὑπερηκοντηκὼς οὐ μό«νον πάντας τῶν ἐν Ἰταλίᾳ φιλοσοφούντων, ἀλλὰ δὴ καὶ τῶν Ἑλ«λήνων τῶν ἡμετέρων οὐ κατόπιν ἰών. Μετὰ δὲ τὴν τελευτὴν τοῦ «Κορυδαλλέως ἐμελετῶμεν ἀλλήλοις τὰ ἀκουσθέντα ὅ τε Νεκτάριος «καὶ Διονύσιος ὁ ἐκ Ναυπλίου καὶ δύο τῶν εὐγενῶν Ἀθηναίων καὶ «μετὰ τούτων ἐγώ. Ἦλθεν ἐξ Ἰωαννίνων Νικηφόρος τις Πριγγελεὺς «τὸ ἐπίκλην, Ἀθηνατος καὶ αὐτός, ὃς ἤρξατο πειράζειν ἡμᾶς προ«βλήμασί τισιν ἐκ τῶν τοῦ Κουρσούλου τοῦ Κερκυραίου μαθητῶν «προβληθεῖσιν εἰς Ἰωάννινα, πρὸς ἃ ἐγέγραπτο ἡ ἐπιστολὴ καὶ τὸν «προβαλλόμενον εἰς σιγὴν ἐλάσασα.» Τοῦ Κορυδαλλέως χειρόγραφά τινα σώζονται ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νος ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Φιλαρᾶν ὡς «Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος» καὶ «λαμπρὸς Μεσίας[1].» Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν σχεδίων τοῦ Νεβὲρ ὁ Φιλαρᾶς μετέβη εἰς Παρισίους, ἔνθα ἐγνώρισε καὶ ἀπέκτησε προστάτην τὸν τότε πανίσχυρον πρωθυπουργὸν τῆς Γαλλίας καρδινάλιον Ῥισχελιέ. Ἀκολούθως περιηγήθη διάφορα ἄλλα μέρη τῆς Εὐρώπης καὶ ἐγνώρισε τοὺς ἐπισημοτάτους τοῦ τότε καιροῦ ἄνδρας, οὓς προσεπάθει νὰ κερδήσῃ ὑπὲρ τοῦ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος σχεδίου του. Ἐκ τῶν γνωστῶν του ἀνδρῶν τούτων ἦν καὶ ὁ δαιμόνιος Ἄγγλος ποιητὴς τοῦ ἀπωλεσθέντος παραδείσου Μίλτων, οὗτινος σώζωνται δύο λατινικαὶ ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν διάσημον Ἀθηναῖον. Μετὰ πολλὰς περιπλανήσεις ὁ Φιλαρᾶς διωρίσθη ἐπὶ τέλους βιβλιοθηκάριος τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης ἐν Ἐνετίᾳ, πρὶν ὅμως ἀναλάβῃ τὴν θέσιν ταύτην ἀπεβίωσεν ἐν Παρισίοις τὸ 1673 ἐκ λιθιάσεως. Σώζωνται τοῦ Φιλαρᾶ διάφορα ἔργα, τὰ μὲν ἐκδεδομένα ἤδη, τὰ δὲ χειρόγραφα ἔτι, ἐν οἷς καὶ Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς ὑπουργίας τοῦ Ῥισχελιέ[2]. Περὶ τοῦ Ἀθηναίου τούτου, ἰδοὺ τί γράφει ἐξ Ἀθηνῶν ὁ περιηγητὴς Κορνήλιος Μάγνος τὴν 17ην δεκεμβρίου 1674, ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατόν του, πρὸς τὸν Καρδινάλιον Ἀκκιαϊούολην, ἀπόγονον τῶν πρώην ὁμωνύμων δουκῶν: «Ἤκμασεν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ Ἀ-«θηναῖός τις, ὅστις διὰ τῆς μεγάλης παιδείας του διέ-«πρεψε μεγάλως ἐν Εὐρώπῃ. Τὸν εἶδον ἐν Ἐνετίᾳ ἐκ-«πληροῦντα τὴν τελευταίαν ἀποστολήν του ἐκ μέρους «τοῦ δουκὸς τῆς Πάρμας. Κατεῖχε τὴν πρώτην θέσιν

[1] Ἴδε Buchon, Nouvelles recherches, τόμ. Α', σ. 231.

[2] Ἴδε Κ. Σάθα, Νεοελλ. Φιλολ. σ. 289—293.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«μεταξὺ τῶν πεπαιδευμένων διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἑλ-
«ληνικῆς καὶ τὴν βαθεῖαν μελέτην τῶν πατέρων τῆς
«ἐκκλησίας. Ἔμαθον ἐνταῦθα τὸν θάνατόν του. Ἀνε-
«ζήτησα τὴν βιβλιοθήκην αὐτοῦ, περιέχουσαν πολλὰ
«σπάνια καὶ ἐκλεκτά. Ἰδίως δ' ἐφρόντισα περὶ τῶν χει-
«ρογράφων τῶν ἀφορώντων, ὡς γνωρίζω, τὴν ὑπουρ-
«γίαν τοῦ καρδιναλίου Ῥισχελιέ, ἀλλ' ἔμαθον ὅτι, μὴ
«ἔχων τὰ ἀπαιτούμενα ἔξοδα κατὰ τὴν ἐξ Ἰταλίας
«ἀναχώρησίν του, ἠναγκάσθη νὰ τὰ πωλήσῃ. Εὗρον ἐν
«τούτοις δύο τόμους τοῦ γεωγραφικοῦ ἄτλαντος. Εἷς
«μόνος ἀνεψιός του ἐξ ἀδελφοῦ σώζεται ἐνταῦθα,
«ὀκταέτης τὴν ἡλικίαν, ὁμώνυμος τῷ θείῳ, πνευμα-
«τώδης...» κτλ.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ διάσημος οὗτος Ἀθηναῖος, οὗ-
τινος ὁ βίος καὶ αἱ περιπέτειαι ὁμοιάζουσιν ἐν πολ-
λοῖς πρὸς τὰ τοῦ Βησαρίωνος· διότι, ὡς ἐκεῖνος κατὰ
τὸν 15ον αἰῶνα, οὕτως ὁ Φιλαρᾶς κατὰ τὸν 17ον, προσε-
πάθησαν περιηγούμενοι τὴν Εὐρώπην νὰ πείσωσι τοὺς
ἡγεμόνας καὶ διασήμους αὐτῆς ἄνδρας νὰ κηρύξωσι
πόλεμον κατὰ τῶν Τούρκων καὶ νὰ ἐλευθερώσωσιν ἐκ
τοῦ ζυγοῦ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς· ἀμφοτέ-
ρων ὅμως αἱ ἀκάματοι καὶ πατριωτικαὶ προσπάθειαι
ὑπῆρξαν ἄνευ ἀποτελέσματος καὶ ἀπήχησαν μάτην,
ὡς φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ. Οὐχ ἧττον ὁ Φιλαρᾶς
καὶ ὁ Κορυδαλλεύς, οἱ σπουδαιότατοι Ἕλληνες ἀπό-
στολοι καὶ ἀναμορφωταὶ τοῦ 17ου αἰῶνος, περιποιοῦσι
μεγάλην τιμὴν εἰς τὰς Ἀθήνας τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ
ὁ βίος αὐτῶν μαρτυρεῖ, ὅτι αἱ Ἀθῆναι ἦσαν τότε τὸ
σπουδαιότερον πνευματικὸν καὶ ἐθνικὸν κέντρον τῆς
Ἑλλάδος, ἴσως δὲ καὶ ὁλοκλήρου τῆς Ἀνατολῆς· ταύ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

την δὲ τὴν ἔντιμον καὶ ἔξοχον θέσιν ἤθελον διατηρήσει αἱ Ἀθῆναι ἄνευ διακοπῆς καὶ ἀπαραμείωτον καὶ μέχρι τέλους τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ κατὰ τὸν ἑπόμενον, ἂν μὴ ἐπήρχοντο ἔκτακτά τινα γεγονότα, διαταράξαντα σπουδαιότατα τὴν φορὰν τοῦ βίου αὐτῶν καὶ μεγάλας ἐπενεγκόντα τῇ χώρᾳ μεταβολάς.

Τὰ διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοὺς Τούρκου τόσον σπουδαῖα περιστατικὰ ταῦτα ἦσαν ἐπεισόδιόν τι τῶν μακρῶν μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἐνετῶν πολέμων. Ἐν ἔτει 1684 ἡ Ἐνετία διὰ πρώτην φορὰν καὶ πρὸς ἔκπληξιν τοῦ κόσμου ἐκήρυξεν αὐτὴ τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ μεγάλου καὶ φοβεροῦ τῶν Τούρκων κυρίου. Διὰ στρατολογιῶν ἐν Γερμανίᾳ καὶ διὰ συνθηκῶν πρὸς τοὺς Γερμανοὺς ἡγεμόνας εἶχε παρασκευάσει ἡ Ἐνετία στρατὸν σημαντικὸν καὶ ἤδη ἐν ἔτει 1685 ἔθηκεν αὐτὸν εἰς κίνησιν ὑπὸ τὸν ἔξοχον Ἐνετὸν Φραγκίσκον Μοροζίνην. Ἡ πρώτη τῶν Ἐνετῶν ἐκστρατεία ἐγένετο κατὰ ἰούνιον τοῦ 1685 καὶ ὡς ἀποτέλεσμα ἔσχε τὴν ἐκπολιόρκησιν τῆς Κορώνης καὶ τῶν Καλαμῶν, τὴν κατοχὴν καὶ διαφόρων ἄλλων ὀχυρῶν θέσεων ἐν Πελοποννήσῳ καὶ τὴν ἐξέγερσιν τῶν Μανιατῶν εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Τούρκων. Κατὰ δὲ τὸν ἐπελθόντα χειμῶνα τὸ μεγαλείτερον τῶν Ἐνετῶν σῶμα ἀπεχώρησεν εἰς Ζάκυνθον, ὅπως διαχειμάσῃ αὐτόθι καὶ ἐνισχυθῇ ἔτι πλέον. Ὁ Μοροζίνης ἐζήτησε τότε παρὰ τῆς ἐνετικῆς κυβερνήσεως τὴν ἀποστολὴν στρατηγοῦ τινος ἐμπείρου καὶ εὐπειθοῦς, ὅπως μεταχειρίζηται αὐτὸν ὡς ὄργανον πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων του, ἡ δὲ Ἐνετία ἔπεμψεν αὐτῷ τοιοῦτον τὸν ἀνδρεῖον καὶ διακεκριμένον Σουηδὸν Ὄθωνα Γουλιέλμον Και-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νιξμὰρκ (Kœnigsmark), ὃν ἐμισθώσατο ἀντὶ μισθοῦ ἐτησίου 18,000 ἐνετικῶν φλωρίων καὶ πάντων τῶν πρὸς διατήρησιν τῆς θεραπείας του ἐξόδων[1]. Τὸ ἑπόμενον λοιπὸν ἔτος 1686 ὁ στρατὸς ἐξώρμησεν ἐκ νέου ἰσχυρότερος (10,800 ἄνδρες) καὶ κάλλιον διωργανωμένος, ἐπολιόρκησε καὶ ἐκυρίευσε τὸ Ναβαρῖνον, τὴν Μεθώνην καὶ τὸ Ναύπλιον, τὰ τρία σπουδαιότερα φρούρια τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἐγένετο οὕτω πράγματι κύριος τῆς χερσονήσου ἄνευ σπουδαίας ἐκ μέρους τῶν Τούρκων ἀντιστάσεως. Οἱ Τοῦρκοι δηλ. ἦσαν ἀπησχολημένοι σπουδαίως κατὰ τὰ ἔτη ἐκεῖνα ὑπὸ τοῦ πρὸς βορρᾶν κατὰ τῶν Αὐστριακῶν καὶ Οὔγγρων μεγάλου πολέμου καὶ τούτου ἕνεκα ὀλίγην ἠδύναντο νὰ δώσωσι προσοχὴν εἰς τὰ ἐν Πελοποννήσῳ συμβαίνοντα. Ἐν ἔτει 1683 εἶχον νικηθῆ οἱ τουρκικοὶ στρατοὶ ἐν Οὐγγαρίᾳ καὶ ἐν ἔτει 1684 ἀπώλεσαν ἐπανειλημμένως πολλὰς ὀχυρὰς θέσεις, ἃς κατεῖχον αὐτόθι, μέχρις οὗ ἐν ἔτει 1686 περιῆλθεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν χριστιανῶν καὶ ἡ Πέστη, τὸ ἰσχυρότερον τῶν Τούρκων ὁρμητήριον. Ἐν τοιαύτῃ λοιπὸν τῶν τουρκικῶν πραγμάτων καταστάσει ἐννοεῖται ὅτι οἱ Ἐνετοὶ πάντοτε ἀκωλύτως σχεδὸν προὐχώρουν ἐν Ἑλλάδι. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ 1687 ἐγένετο ὀλίγον ἀργότερον τοῦ συνήθους, διότι ἡ ἐνετικὴ κυβέρνησις κατεγίνετο ν' ἀναπληρώσῃ τὰς ὑπὸ τοῦ πολέμου καὶ τῶν νόσων ἀραιωθείσας τῶν ταγμάτων της τάξεις καὶ εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῶν νεοσυλλέκτων. Τούτου ἕνεκα μόλις κατὰ ἰούλιον ἐξεκίνησεν ὁ ἐξ 7000 ἀνδρῶν συγκείμενος στρα-

[1] Ἴδε Laborde τόμ. Β', σ. 92 ἐπ. διεξοδικῶς.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὸς τῶν Ἐνετῶν πρὸς τὰς ὀχυρὰς Πάτρας καὶ συνεκρότησαν αὐτόθι τὴν περιβόητον ἐκείνην πρὸς τοὺς Τούρκους μάχην, ἥτις ἀπεφάσισε περὶ τῆς τύχης ὁλοκλήρου τοῦ πολέμου. Οἱ νικηταὶ Ἐνετοὶ ἀπέβησαν ἔκτοτε κύριοι ὁλοκλήρου τῆς χερσονήσου ἐπὶ 28 ὅλα ἔτη, καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Μοροζίνης ἐκλήθη ὑπὸ τῆς ἐνετικῆς γερουσίας Πελοποννησιακός, οἱ δ' Ἕλληνες τῆς χώρας κάτοικοι, καὶ ἐντεῦθεν τοῦ ἰσθμοῦ ἀκόμη, ἤρξαντο νὰ πέμπωσι πρέσβεις εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἐνετῶν, ὅπως προσφέρωσιν αὐτοῖς τὴν φιλίαν των καὶ νὰ ἐπικαλῶνται αὐτῶν τὴν προστασίαν. Ἐκ τῶν πόλεων τῶν τεθεισῶν ἑκουσίως ὑπὸ τὴν προστασίαν καὶ κυριαρχίαν τῶν Ἐνετῶν ἦσαν καὶ αἱ Ἀθῆναι, αἵτινες καὶ εἰσηκούσθησαν, τῶν Ἐνετῶν δεχθέντων νὰ καταλάβωσι τὴν χώραν. Ἡ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ὅμως τουρκικὴ φρουρὰ εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἀποκρούσῃ ἐπιμόνως τοὺς Ἐνετοὺς καὶ νὰ ἐμποδίσῃ παντὶ σθένει τὴν ὑπ' αὐτῶν κατάληψιν τῆς χώρας. Μαθόντες δ' οἱ Τοῦρκοι παράτε φυγάδων ἐκ Πελοποννήσου καὶ παρὰ τῶν ἀπεσταλμένων των ὅτι οἱ Ἐνετοὶ μετεχειρίζοντο συνήθως ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ τὸ πυροβολικὸν πρὸς ἐκπολιόρκισιν φρουρίων καὶ ὑποθέσαντες ὅτι τὴν αὐτὴν μέθοδον ἤθελον μεταχειρισθῆ καὶ ἐν Ἀθήναις, ἤρξαντο νὰ ἀντιπαρασκευάζωνται καὶ νὰ λαμβάνωσι μέτρα ὅπως ἐξουδετερώσωσι τὴν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἐπενέργειαν τοῦ ἐνετικοῦ πυροβολικοῦ. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ὕψωσαν περισσότερον τὸ δυτικομεσημβρινὸν τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως, ἔνθα ἦν πιθανωτάτη ἡ προσβολὴ τῶν πολεμίων, ἔπειτα δέ, ἵνα ἀποστομώσι τὸ ἐκ τῶν καταντικρὺ λόφων πῦρ τῶν πολεμίων, ἔνθα προέβλε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πον ὅτι ἤθελον στήσει οὗτοι τὰς κανονοστοιχίας των, ἵδρυσαν νέαν κανονοστοιχίαν πρὸ τῶν Προπυλαίων ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ ναοῦ τῆς Ἀπτέρου Νίκης, ὃν ἐπὶ τούτῳ κατέρριψαν[1], καὶ ἄλλως δὲ διὰ τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων κατὰ τὸ ἐνὸν ἐξασφαλισθέντες ἐπερίμενον τὴν ἄφιξιν τῶν Ἐνετῶν. Οὗτοι δὲ εἶχον καταλάβει κατὰ αὔγουστον τὴν Κόρινθον καὶ ὁ μεγαλεπήβολος Μοροζίνης ἐμελέτα νὰ κόψῃ τὸν ἰσθμόν, ὅπως ἐξασφαλίσῃ οὕτω τὴν κατακτηθεῖσαν χερσόνησον, τὸ σχέδιον ὅμως τοῦτο δὲν ἐξετέλεσεν ἕνεκα τῶν πολεμικῶν ἐργασιῶν. Τὸ πολεμικὸν συμβούλιον ἀπεφάνθη ἐν Κορίνθῳ ὑπὲρ τῆς ἐξακολουθήσεως τῶν κατακτήσεων καὶ ἐντεῦθεν τοῦ ἰσθμοῦ, ἀλλὰ τὸ προκεχωρηκὸς τοῦ καιροῦ καὶ ἡ ὑπὸ νόσων ἀραίωσις τοῦ στρατοῦ εἶχον πείσει τὸν Μοροζίνην νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως ταύτης κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος, ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος ἡτοιμάζετο νὰ πλεύσῃ εἰς Ναύπλιον καὶ νὰ διανείμῃ τὸν στρατὸν εἰς τὰς πέριξ πόλεις πρὸς διαχείμασιν. Τότε ὅμως ἦλθον πρὸς αὐτὸν οἱ τῶν Ἀθηναίων πρέσβεις ἱκετεύοντες νὰ μὴ ἀφήσῃ τὴν εὐκαιρίαν ταύτην νὰ παρέλθῃ, ἀλλὰ νὰ στρατεύσῃ ὡς τάχιστα ἐπὶ τὰς Ἀθήνας· διότι οἱ Τοῦρκοι ἐνταῦθα ἅμα ἔμαθον τὴν ἅλωσιν τῆς Κορίνθου καὶ τὰ τόσον ταχέα τῶν Ἐνετῶν κατορθώματα, φοβηθέντες μετήνεγκον πᾶν ὅ,τι εἶχον εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ εὖ-

[1] Ἐντεῦθεν προῆλθε πρῶτον μὲν ὅτι ὁ Spon εἶδε τὸν ναὸν ὁλόκληρον ἱστάμενον ἐν ἔτει 1686, οἱ δὲ μετ' αὐτοῦ περιηγηταὶ ὄχι, δεύτερον δ' ὅτι τὰ πρό τινων δεκαετηρίδων κάτωθεν τῆς θέσεώς του ὑπὸ τὰ ἐρείπια ἀνευρεθέντα συστατικὰ τοῦ ναοῦ δὲν ἦσαν πολὺ συντετριμμένα, ὥστε ὁ ναὸς συνεστήθη ἐκ νέου ἐν τῇ θέσει του.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρίσκοντο αὐτόθι μόνοι ἄνευ τινὸς ἐπικουρίας. Διέταξε λοιπὸν ὁ Μοροζίνης κατὰ τὴν 9/21 σεπτεμβρίου τὸν ἀπόπλουν καὶ ἐξεκίνησεν ἐπὶ τὰς Ἀθήνας μετὰ στρατοῦ ἐξ 7,880 ἀνδρῶν καὶ 870 ἵππων. Ἵνα δὲ ἐξαπατήσῃ τοὺς Τούρκους καὶ ἀποσπάσῃ τὴν προσοχὴν αὐτῶν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν, προεξαπέστειλε τὸν ναύαρχον Βερνιέρον (Vernier) μετὰ μέρους τοῦ στόλου, διατάξας αὐτὸν νὰ εἰσπλεύσῃ τὸ μεταξὺ Εὐβοίας καὶ Ἀττικοβοιωτίας στενόν, ὅπως φανῇ ὅτι διευθύνεται ἐπὶ τὴν Χαλκίδα, τὸ στρατήγημα δὲ τοῦτο ἐπέτυχε πληρέστατα· διότι ὁ ἐν Θήβαις Τοῦρκος σερασκέρης ἐξαπατηθεὶς τῷ ὄντι ἔστρεψεν ὁλόκληρον τὴν προσοχήν του ἐκεῖσε. Ὁποία ὅμως ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξις τῶν ἐν Ἀθήναις Τούρκων, ὅτε αἴφνης εἶδον τὴν πρωΐαν τῆς 10/22 σεπτεμβρίου τὸν μὲν ἐνετικὸν στόλον ἠγκυροβολημένον ἐν Πειραιεῖ, τὸν δὲ στρατὸν ἤδη ἀποβιβασθέντα! Πάντες κατέφυγον ὅσον τάχος εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ ἐβίασαν τοὺς χριστιανοὺς κατοίκους νὰ μεταφέρωσιν ἐκεῖσε πᾶν ὅ,τι εἶχον ἐξ ὅπλων, πολεμεφοδίων καὶ τροφῶν, διότι ἐσκόπουν ν' ἀντιστῶσιν ὡς οἷόν τε περισσότερον, ὅπως δώσωσι καιρὸν τῷ σερασκέρῃ νὰ σπεύσῃ ἐκ Θηβῶν εἰς ἐπικουρίαν. Τότε οἱ Ἕλληνες τῶν Ἀθηνῶν εὑρέθησαν τῷ ὄντι εἰς δεινὴν καὶ λίαν ἀκροσφαλῆ θέσιν ἀμφιταλαντευόμενοι μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἐνετῶν· διότι τότε ἤρξαντο νὰ φοβῶνται, μήπως οἱ Τοῦρκοι ἀνθέξωσι καί, ἀποτυχούσης τῆς ἐκστρατείας τῶν Ἐνετῶν, ἐκτεθῶσιν εἰς τὴν φοβερωτέραν ἐκείνων ἐκδίκησιν. Τέλος ὅμως ὑπερίσχυσεν ἡ ἐπὶ τὸ μέλλον καὶ τὴν τύχην ἐλπὶς καὶ ἐπιτροπὴ συνισταμένη ἐκ τῶν προκριτωτέρων πολιτῶν, τῶν ἀδελφῶν Πέτρου καὶ Δη-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μητρίου Γάσπαρη, τοῦ διδασκάλου Ἀργυροῦ Βεναλδῆ καὶ τοῦ Σπυρίδωνος Περούλη μετὰ τοῦ ἀρχιερέως Ἰακώβου ἐπὶ κεφαλῆς μετέβη εἰς Πειραιᾶ πρὸς τὸν Μοροζίνην προσφέρουσα αὐτῷ τὴν ὑποταγὴν τῶν κατοίκων καὶ ὑπισχνουμένη πᾶσαν δυνατὴν βοήθειαν πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἐπιχειρήσεως.

Ὁ δὲ Μοροζίνης ἰδὼν ὅτι ἦτο ἤδη καιρὸς διέταξεν ἀμέσως τὸν στρατὸν νὰ βαδίσῃ πρὸς τὰς Ἀθήνας, τῆς μὲν ἐμπροσθοφυλακῆς προβαινούσης πρὸς κατασκόπευσιν τῆς χώρας, τοῦ δὲ κυρίου σώματος καὶ τῆς ὀπισθοφυλακῆς ἀκολουθουσῶν ὑπὸ τὸν Καινιξμάρκ. Καὶ ἡ μὲν ἐμπροσθοφυλακὴ εἰσήλασεν εἰς τὴν πόλιν καὶ κατέλαβε τὰς κενὰς τῶν Τούρκων οἰκίας, τὸ δὲ λοιπὸν σῶμα ἐστρατοπέδευσεν ἔξω παρὰ τὸν ἐλαιῶνα καὶ κατέλαβε διαφόρους ἐπικαίρους περὶ τὴν Ἀκρόπολιν θέσεις πρὸς ἀποκλεισμὸν αὐτῆς, πάραυτα δ' ἐπέμφθη εἰς τοὺς ἐν Ἀκροπόλει Τούρκους κήρυξ προσκαλῶν αὐτοὺς νὰ παραδώσωσι τὸ φρούριον, ἐκεῖνοι ὅμως ἀπήντησαν ὅτι ἐσκόπουν ν' ἀντιστῶσιν, ὥστε οὐδὲν ἄλλο ὑπελείπετο ἢ ἡ κυρίευσις τῆς Ἀκροπόλεως διὰ πολιορκίας καὶ βομβαρδισμοῦ. Τὴν εἴσοδον τῆς Ἀκροπόλεως, τὸ μόνον βατὸν αὐτῆς μέρος, ὑπερησπίζοντο δύο τουρκικαὶ κανονοστοιχίαι ἐκ πέντε τηλεβόλων ἑκάστη, τὸ δὲ θέατρον τοῦ Ἡρώδου ἦν ἐπίσης κατειλημμένον ὑπὸ Τούρκων συγκοινωνούντων μετὰ τῶν ἐν Ἀκροπόλει. Ὁ Καινιξμὰρκ λοιπὸν συνεβουλεύθη τοὺς μηχανικούς του περὶ τῶν καταλλήλων θέσεων πρὸς τοποθέτησιν τῶν τηλεβόλων του καὶ κατὰ τὴν γνώμην τούτων ἔστησε μίαν μὲν κανονοστοιχίαν ἐκ πέντε τηλεβόλων τῶν 50 λιτρῶν ἐπὶ τοῦ λόφου

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν Μουσῶν, ἑτέραν δὲ ἐξ ὀκτὼ τηλεβόλων τῶν 20 λιτρῶν ἐπὶ τοῦ τῆς Πνυκὸς λόφου, ὧν ἡ μὲν πρώτη σκοπὸν εἶχε ν' ἀνοίξῃ ῥῆγμα ἐν τῇ εἰσόδῳ, ἡ δὲ δευτέρα ν' ἀποστομώνῃ καὶ ἐξουδετεροῖ τὸ πῦρ τῶν τουρκικῶν κανονοστοιχιῶν, ἐνῷ ἕτερα τέσσαρα ὀβούζια τῶν 500 λιτρῶν, ἐστημένα εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ἀρείου Πάγου παρὰ τὴν κατοικίαν τοῦ ἀρχιερέως (ὅστις τότε μόνον ἦτο Ἕλλην), ἐξεσφενδόνιζον ἐκπυρσοκροτικὰς βόμβας εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀκροπόλεως[1]. Τὴν 11/23 σεπτεμβρίου πάντα ταῦτα ἦσαν ἕτοιμα καὶ τὸ πῦρ ἤρχισεν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ Μουτώνη (Muttoni) μετὰ σφοδρότητος, ἀλλ' ἄνευ τῶν προσδοκωμένων ἀποτελεσμάτων· διότι τὰ μὲν ἐνετικὰ τηλεβόλα ὀλίγον ἴσχυον κατὰ τῶν ἰσχυρῶν τειχῶν καὶ τῶν μαρμαρίνων οἰκοδομῶν τῆς Ἀκροπόλεως, τὰ δὲ βομβοβόλα ἔῤῥιπτον συχνὰ τὰς βόμβας των ὑπεράνω αὐτῆς εἰς τὴν πόλιν, ἔνθα ἀσκόπως ἥναπτον καὶ ἔκαιον τὰς οἰκίας. Πρὸς ἐπιτάχυνσιν λοιπὸν τῆς ἐκπολιορκήσεως ὁ Καινιξμὰρκ διέταξε νὰ στηθῇ καὶ ἑτέρα κανονοστοιχία ἐκ δύο βομβοβόλων εἰς τὰ ἀνατολικὰ καὶ πλησιέστερον τῆς Ἀκροπόλεως, συγχρόνως δ' οἱ μηχανικοί του κατεγίνοντο ν' ἀνοίξωσιν ὑπόγειον ὁδὸν μέχρι τῶν τειχῶν τοῦ Θεμιστοκλέους, ὄπισθεν τοῦ σπηλαίου τῆς Ἀγραύλου, ὅπως τινάξωσιν αὐτὰ δι' ἐκπυρσοκροτήσεως εἰς τὸν ἀέρα, ἀλλὰ τὸ πετρῶδες τοῦ ἐδάφους ἔπεισεν αὐτοὺς ταχέως περὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς τελευταίας ταύτης ἐπιχειρήσεως. Ἤδη κατὰ τὴν 13/25 σε-

[1] Laborde, τόμ. Β', σ. 138 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πτεμβρίου εἶχε πέσει σφαῖρά τις εἰς τὴν ἐν τοῖς Προπυλαίοις μικρὰν πυριτιδαποθήκην καὶ δι' ἐκπυρσοκροτήσεως ἀνετίναξεν αὐτὴν εἰς τὸν ἀέρα, ἀλλὰ τὴν 14/26 σεπτεμβρίου 1687[1] ἐπέπρωτο νὰ συμβῇ δυστύχημά τι ἐν τῇ Ἀκροπόλει, ὅπερ οὔτε ἡ δι' αὐτοῦ κατορθωθεῖσα ἐπιτυχία τῆς τῶν Ἐνετῶν ἐπιχειρήσεως, οὔτε ὁλόκληρος ἡ ἀνθρωπότης ἦν εἰς θέσιν ν' ἀναπληρώσῃ δεόντως. Περὶ τὴν ἑσπέραν δηλ. τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐνετικὴ τις σφαῖρα πεσοῦσα ἐν τῷ Παρθενῶνι ἥναψε τὴν ἐν αὐτῷ μεγάλην τῶν Τούρκων πυριτιδαποθήκην καὶ ἀνετίναξεν εἰς τὸν ἀέρα μέγα μέρος τοῦ ἀπαραμίλλου ναοῦ τῆς Παλλάδος, τοῦ τελειοτέρου ἀριστοτεχνήματος ἀνθρωπίνης χειρός! Τὸ ἐκ τῆς ἐκπυρσοκροτήσεως ταύτης πῦρ διεδόθη καὶ εἰς τὰς πέριξ τουρκικὰς οἰκίας ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἑτέρα σφαῖρα ἐφόνευσε τὸν φρούραρχον μετὰ τοῦ υἱοῦ του καὶ ἡ ἀποθάρρυνσις καὶ ἀπελπισία ἤρξατο νὰ καταλαμβάνῃ τοὺς Τούρκους. Οἱ δὲ πολιορκηταὶ ἐπὶ τῇ θέᾳ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης καὶ ἀπαισίας ἐκπυρσοκροτήσεως ἐξέβαλον κραυγὰς χαρᾶς φωνάζοντες οἱ μὲν Ἐνετοί: Viva la nostra repubblica! οἱ δὲ Γερμανοί: Siege, lebe doch, Graf Koenigsmark! Ἐν τούτοις οἱ Τοῦρκοι ἐπέμενον εἰσέτι καὶ τὴν 16/28 τοῦ μηνὸς πρωὶ ἰδόντες τέλος πάντων καταβαίνουσαν εἰς τὸν ἐλαιῶνα τὴν ἐκ τοῦ σερασκέρη τῶν Θηβῶν ἐπικουρίαν, ἀνέλαβον θάρρος καὶ ἐδιπλασίασαν τὰ πυρά των, ἀλλ' ὁ Καινιξμὰρκ ἐματαίωσε καὶ ταύτας τὰς ἐλπίδας των· διότι χωρὶς νὰ

[1] Ὁ Leake μεταχειρίζεται ὀλίγην διαφορετικὴν χρονολογίαν (Τοπογραφία τῶν Ἀθηνῶν, εἰσαγωγ. σ. 56 τῆς 6′ γερμαν. μεταφράσεως), ὁ Laborde ὅμως εἶνε ἀκριβέστερος· τόμ. Β′, σ. 141 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

περιμείνῃ τὸν πολέμιον, ὥρμησεν εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ καὶ τὸν ἐξεδίωξε φυγόντα αἰσχρῶς ἐκ τοῦ ἐλαιῶνος. Τότε τέλος πάντων στερηθέντες πάσης ἐλπίδος οἱ Τοῦρκοι ἐπρότειναν τὴν πρωΐαν τῆς 17/29 τῷ Μοροζίνῃ ὅρους συνθήκης. Ὁ Μοροζίνης ἀπήτει τότε ἐντελῆ ὑποταγὴν τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει Τούρκων, ἀλλ' ὁ Καινιξμὰρκ ὑπῆρξε φιλανθρωπότερος καὶ οὕτως ἐπετράπη τοῖς Τούρκοις ἐξελθοῦσι τῆς Ἀκροπόλεως ν' ἀναχωρήσωσι πανοικεὶ ἐκ τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Ἑλλάδος ἐντὸς πέντε ἡμερῶν ἀπὸ τῆς 17/29, ἀφοῦ ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ ἐλευθέρως ἐκποιήσωσιν ὅσα δυνηθῶσιν ἐκ τῶν ἀγαθῶν των, ὤφειλον ὅμως προηγουμένως νὰ παραδώσωσι τῷ νικητῇ ἵππους, ὅπλα, τηλεβόλα, τροφὰς καὶ τοὺς χριστιανοὺς καὶ Ἄραβας δούλους των. Οὕτω λοιπὸν τὴν 22/4 ὀκτωβρίου ἡ τουρκικὴ φρουρὰ ἐκ 500 ἀνδρῶν ἐγκατέλιπε τὴν Ἀκρόπολιν καὶ παρακολουθουμένη ὑπὸ 2500 ἔτι Τούρκων παντὸς γένους καὶ πάσης ἡλικίας διηυθύνθη εἰς Πειραιᾶ καὶ ἐξέπλευσε πρὸς τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ὁ Μοροζίνης καὶ ὁ Καινιξμὰρκ εἶχον δώσει τὰς αὐστηροτέρας διαταγὰς εἰς τὸν στρατόν, ὅπως σεβασθῇ τὸν ἐν δυστυχίᾳ ἀποχωροῦντα πολέμιον, ἀλλ' οἱ στρατιῶται οὐχ ἧττον δὲν ἔλειψαν νὰ κάμωσι κατάχρησιν τῆς ὑπεροχῆς των καὶ νὰ αἰσχρουργήσωσιν ἐπὶ τῶν φυγάδων[1].

Οἱ Ἐνετοί, οἵτινες πάντοτε ἐν τῷ συμμαχικῷ τούτῳ στρατῷ εἶχον τὴν θέσιν τῆς τιμῆς, κατέλαβον πάραυτα τὴν Ἀκρόπολιν, τὸν δὲ λοιπὸν στρατὸν διένει-

[1] Laborde, τόμ. Β', σ. 137.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μεν ὁ Καινιξμὰρκ εἰς τὰς οἰκίας τῆς πόλεως. Ὁ διορισθεὶς φρούραρχος τῆς Ἀκροπόλεως κόμης Τώνιος Πομπήϊος (Tonio Pompei) πρώτην φροντίδα ἔσχε νὰ θάψῃ περὶ τὰ 300 ἄταφα μείναντα πτώματα ἀπὸ τῆς 14/26 σεπτεμβρίου, νὰ ἐκκαθαρίσῃ ὀλίγον τὸ ἔδαφος ἐκ τῶν ἐρειπίων καὶ ν' ἀπαριθμήσῃ τὰ κυριευθέντα τηλεβόλα. Ὁ δὲ Μοροζίνης εἶχε συγκαλέσει κατὰ τὴν ἰδίαν τῆς συνθηκολογίας ἡμέραν, τὴν 17/29 σεπτεμβρίου, εἰς τὴν ἐν Πειραιεῖ ναυαρχίδα του τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ στρατοῦ εἰς συμβούλιον, ἐν ᾧ ἐπρότεινεν, ἐπωφελούμενοι τὸν καταλαβόντα νῦν τοὺς Τούρκους φόβον, νὰ ὁρμήσωσι πάραυτα κατὰ τῆς Χαλκίδος, οἱ παρευρισκόμενοι ὅμως, Ἐνετοὶ πάντες, παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ συμβουλευθῇ περὶ τούτου τὸν Καινιξμάρκ, οὗτος δὲ παρέστησε τῷ Μοροζίνῃ τὰς πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου τούτου μεγάλας δυσκολίας ἕνεκα τῆς ἐξασθενήσεως τοῦ στρατοῦ καὶ ἐπρότεινε νὰ διαχειμάσωσιν ἐν Ἀθήναις ἐστρατοπεδευμένοι πλησίον τῆς πόλεως, ὅπως περιμείνωσιν ἐπικουρίας, τὴν δὲ προσεχῆ ἄνοιξιν νὰ προβῶσι κατὰ τῆς Χαλκίδος. Οὕτω δὲ ἀπεφασίσθη ἐν τῷ δευτέρῳ συμβουλίῳ τῆς 20/2 ὀκτωβρίου νὰ μείνωσιν ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1687, καθόσον μάλιστα πανταχόθεν τῆς Πελοποννήσου ἤρχοντο κακαὶ περὶ τῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως τῶν πόλεων εἰδήσεις[1]. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον καὶ διὰ νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν μετὰ τοῦ Πειραιῶς συγκοινωνίαν, ὅθεν ἐπορίζοντο τὰς ζωοτροφίας, κατεσκεύασαν κατὰ μῆκος τῆς πειραϊκῆς ὁδοῦ τρεῖς προ-

[1] Laborde, τόμ. Β', σ. 163 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μαχῶνας πρὸς ἀπόκρουσιν ἐνδεχομένων προσβολῶν ἐκ μέρους τοῦ ἱππικοῦ τοῦ σερασκέρη τῶν Θηβῶν, πρὸς τούτοις δὲ ἀπέκλεισαν διὰ τείχους τὴν ὑπὸ τῶν λιμένων Πειραιῶς καὶ Μουνυχίας σχηματιζομένην χερσόνησον, ἵνα οὕτως οὐ μόνον ἐνδεχομένας προσβολὰς τῶν πολεμίων ἀποφύγωσιν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν ἐνσκηψάσης τότε λοιμικῆς νόσου προφυλαχθῶσι[1]. Τοῖς δ' Ἀθηναίοις ἐχορήγησεν ὁ Μοροζίνης ἐξαιρετικὰ δημοτικὰ προνόμια καὶ ἐγχώριον κυβέρνησιν, διατηρήσας καὶ τοῦ ἀρχιερέως τὰ προνόμια.

Οὕτω λοιπὸν αἱ Ἀθῆναι περιῆλθον πάλιν εἰς χεῖρας χριστιανῶν, αἱ δὲ ὁδοὶ τῆς πόλεως ἔβριθον ξένων παντοίων, οἵτινες ὅμως βεβαίως δὲν εἶχον ἔλθει ἐνταῦθα, ὡς ἄλλοτε, ἑλκυόμενοι ὑπὸ τῆς παντοδαπῆς σοφίας καὶ καλλιτεχνίας, ἀλλ' ἦσαν πάντοτε κατακτηταὶ ξένοι. Ὁ Μοροζίνης εἰσῆλθεν ἐν θριάμβῳ εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐπεσκέφθη τὴν Ἀκρόπολιν, ἔνθα ἐθαύμασε τὰ ἀρχαῖα τῆς τέχνης ἔργα καὶ τὰ ἐρείπια τοῦ ὑπὸ τῶν βομβοβόλων του κατασραφέντος Παρθενῶνος, ἀλλ' ἀναισθήτως καὶ ὡς βάρβαρος. Τὴν κατάληψιν τῶν Ἀθηνῶν ἀναγγέλλων τῇ ἐνετικῇ γερουσίᾳ ὁ κομπορρήμων Πελοποννησιακὸς ἔγραφεν: «Ἡμέτεραί εἰσιν αἱ Ἀθῆ-«ναι, αἱ ἔνδοξοι καὶ πολυθρύλητοι Ἀθῆναι, μετὰ τοῦ «εὐρυτάτου καὶ περιφήμου αὐτοῦ ἄστεος καὶ τῶν λαμ-«πρῶν αὐτῶν μνημείων, μεθ' ὧν συνδέονται τοσαῦται «ἱστορίαι καὶ σοφίας ἀναμνήσεις·» καὶ ὅμως πόσον ὀλίγον ἐπηρέασαν αὐτὸν μετ' ὀλίγον αἱ ἀναμνήσεις

[1] Laborde, τόμ. Β', σ. 171 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αὗται! Ἐκτὸς τῆς βλάβης, ἣν ἡ πολιορκία αὕτη ἐπήνεγκεν εἴς τε τὴν πόλιν καὶ τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ ἄλλας σπουδαίας ζημίας καὶ καταστροφὰς προὐξένησαν οἱ νομιζόμενοι οὗτοι σωτῆρες τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐν τῇ πόλει διαμονῆς των. Αἱ πλεῖσται ἐκκλησίαι, ἃς οἱ Τοῦρκοι εἶχον μεταβάλει εἰς τζαμία, ἐγένοντο καὶ πάλιν ναοὶ καθολικοί, μία δ' ἐξ αὐτῶν προτεσταντικὴ χάριν τῶν Γερμανῶν καὶ Σουηδῶν τῆς αἱρέσεως ταύτης, ἄλλοι δέ τινες ἐχρησίμευσαν καὶ πρὸς ἄλλας τοῦ στρατοῦ χρείας. Ἄλλως δ' οὐδεμίαν περιέργειαν διήγειραν εἰς τοὺς κατακτητὰς τούτους τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν περιέγραψεν αὐτά, ἀλλὰ μόνος ὁ Μοροζίνης διέταξε τὸν μηχανικὸν Βερνέδαν νὰ σχεδιογραφήσῃ τὰς Ἀθήνας καὶ τὰ περίχωρα ἐν γενικῷ τινι χάρτῃ περισωθέντι καὶ μέχρις ἡμῶν. Περὶ δὲ τῶν κατοίκων Ἀθηναίων ὅσοι ἐξ αὐτῶν ἔγραψαν ἐκφράζουσι τὴν αὐτὴν καὶ οἱ Babin, Spon καὶ Wheler γνώμην, ἐπαινοῦντες τὴν ἀγχίνοιαν καὶ λεπτότητα αὐτῶν, δι' ἧς διεκρίνοντο τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων. «Αἱ Ἀθῆναι,» ἔγραφεν εἷς τῶν ξένων τούτων, ὁ Γερμανὸς Hombergk, «εἶνε πόλις «πολὺ μεγάλη καὶ πολυάνθρωπος, οἱ δ' Ἀθηναῖοι εἶνε «λίαν ἀξιοπρεπεῖς καὶ τίμιοι ἄνθρωποι, μόνον ὅτι δὲν «δυνάμεθα νὰ τοὺς ἐννοήσωμεν, διότι λαλοῦσιν ἑλλη«νιστί[1].»

Οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ 17ου αἰῶνος δὲν εἶχον μὲν τὴν

[1] Ἴδε ἐπιστολὴν Β' τοῦ Hombergk παρὰ Laborde, τόμ. Β', σ. 338: Athen ist sonst eine sehr grosse und volkreiche Stadt, und sind die Athenienser sehr ansehnliche, brave Leute, nur dass man sie nicht verstehen kann, dann sie griechisch reden . . . κτλ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

παιδείαν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀρχαίων προγόνων των, διετήρουν ὅμως τοὐλάχιστον τὴν εὐγενῆ καταγωγὴν καί, εἰ μὴ τὸ αὐτὸ φρόνημα, τοὐλάχιστον τὸ σέβας καὶ τὴν ὑπόληψιν πρὸς πᾶν ὅ,τι ἐκίνει τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν προγόνων των. Κατὰ πόσον ἄλλως πρέπει νὰ ἐκτιμήσωμεν τὸν πληθυσμὸν τῆς πόλεως, ἣν ὁ Hombergk ἀποκαλεῖ μεγάλην καὶ πολυάνθρωπον, δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, διότι αἱ περὶ μεγέθους καὶ πληθυσμοῦ τῶν πόλεων ἰδέαι εἶνε πάντοτε σχετικαὶ καὶ ἐξήρτηνται ἐκ τῆς ἐποχῆς, περὶ ἧς πρόκειται. Φαίνεται ὅμως οὐχ ἧττον ὅτι ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις, ἥτις κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα εἶχε πιθανῶς 15,000 κατοίκων, ἀνεπτύχθη ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τὴν σχετικῶς ἠπίαν τῶν Τούρκων κυριαρχίαν μέχρι τοῦ 1687, καθόσον μάλιστα μόνοι οἱ ἐπήλυδες Τοῦρκοι ἦσαν, ὡς εἴδομεν, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην 3,000 περίπου. Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν περαιτέρω γεγονότων.

Ἀφοῦ οἱ Ἐνετοὶ ἐτοποθετήθησαν ἐν τοῖς διαχειμαστηρίοις των, ὁ χειμὼν ἐπῆλθε καὶ ὅμως ὁ σερασκέρης ἐκ Θηβῶν δὲν ἔπαυεν ἐπιτιθέμενος καὶ ἐνοχλῶν αὐτοὺς καὶ δεικνύων ὅτι ἔτι ἐνεργητικώτερον θέλει τοὺς ἐνοχλήσει, ὅταν τὸ ἔαρ ἐπέλθῃ, ὥστε οἱ κατακτηταὶ ἤρξαντο ἐνωρὶς ἤδη νὰ σκέπτωνται περὶ τοῦ πρακτέου, πότερον νὰ ὀχυρώσωσι τὴν πόλιν καὶ νὰ καταλάβωσιν αὐτὴν ὁριστικῶς καὶ διὰ παντὸς ἢ νὰ ἐγκαταλείψωσιν αὐτὴν προσωρινῶς ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ ἐπανέλθωσι μετὰ τὴν κυρίευσιν τῆς Χαλκίδος· πρὸς τὸν σκοπὸν ὅμως τοῦτον τὸν τελευταῖον ἔπρεπε διὰ λόγους στρατηγικοὺς νὰ καταστρέψωσι τὴν πόλιν καὶ τὰ ὀχυρώματά

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

της, ὅπως καταστήσωσιν αὐτὴν ἄχρηστον τοῖς Τούρκοις. Τὴν 31ην δεκεμβρίου[1] συνεζητήθη ἐν στρατιωτικῷ συμβουλίῳ πότερον τῶν δύο πρακτέων καὶ εὑρέθη ὅτι ἡ μὲν ὀχύρωσις τῆς πόλεως ἀπήτει ἐργάτας μὲν περὶ τὰς 3,000 τοὐλάχιστον καὶ ἐπὶ χρόνον μακρόν, ὁλόκληρον δὲ τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον, ὅπως προστατεύῃ τὰς ἐργασίας, ὥστε ἔπρεπεν ἐπὶ μακρὸν ν' ἀναβληθῇ ἡ τῆς Χαλκίδος κατάκτησις, ὅπερ οὐδαμῶς συνέφερε τοῖς Ἐνετοῖς, ἡ δ' ἐγκατάλειψις τῶν Ἀθηνῶν καὶ καταστροφὴ τῶν ὀχυρωμάτων ὅτι ἦν τὸ εὐκολώτερον καὶ συμφερώτερον αὐτοῖς[2]. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ ἀτυχεῖς Ἀθηναῖοι, ὅτε ἔμαθον τὰ σχέδια τῶν νομιζομένων τούτων σωτήρων, παντὶ σθένει προσεπάθησαν καὶ εἰς πᾶσαν θυσίαν ὑπεβλήθησαν, ὅπως ἀποτρέψωσιν αὐτοὺς τούτου, ἀλλ' εἰς μάτην. Τὸ πολεμικὸν συμβούλιον συνῆλθε καὶ πάλιν μετὰ τρεῖς ἡμέρας, ὅπως μάθῃ ὁποίαν θραῦσιν ἐπροξένησεν ὁ λοιμὸς ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις καὶ λάβῃ τὰ ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς προφύλαξιν τοῦ στρατοῦ· ἀπεφασίσθη λοιπὸν ν' ἀπομακρυνθῶσιν οἱ στρατιῶται τῆς πόλεως, διὰ ν' ἀποφύγωσι τὸ μόλυσμα[3]. Οὕτω παρῆλθεν ὁ ἰανουάριος καὶ μέρος τοῦ φεβρουαρίου τοῦ 1688 ὑπὸ τὴν ἀγωνίαν, ἣν προὐξένουν ὅ τε λοιμὸς καὶ αἱ τοῦ σερασκέρη ἐπιδρομαί, τέλος δ' ἐδόθη διαταγὴ νὰ ἑτοιμασθῶσιν ὅ τε στρατὸς καὶ οἱ πολῖται πρὸς ἀποχώρησιν. Οἱ ἀτυχεῖς Ἀθηναῖοι, βλέποντες ὅτι ἀπεφασίσθη ὁ ἐκπατρισμός των, εἰς μάτην ὑπεβλήθησαν εἰς τὰς

[1] Laborde, τόμ. Β', σ. 191 ἐπ.
[2] Αὐτόθι, σ. 198.
[3] Αὐτόθι, σ. 201.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μεγίστας τῶν θυσιῶν καὶ εἰς μάτην ἱκέτευον τοὺς Ἐνετοὺς νὰ μὴ προβῶσιν εἰς τὸ μοιραῖον τοῦτο καὶ σκληρὸν μέτρον· παρεκάλεσαν τὸν Μοροζίνην ν' ἀφήσῃ φρουρὰν ἀρκετὴν ἔν τε τῇ πόλει καὶ ἐν τῇ Ἀκροπόλει καὶ οὐ μόνον ταύτην ἀνεδέχοντο ἰδίᾳ δαπάνῃ νὰ διατηρήσωσιν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρας 20,000 ἐνετικῶν φλωρίων ὡς φόρον ἐτησίως νὰ πληρώνωσιν[1], αἱ δὲ ἱκεσίαι των αὗται φαίνεται ὅτι ἐκίνησαν τὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ γενναίου καὶ ἀγαθοῦ Καινιξμάρκ. Ἐν τῷ συμβουλίῳ τῆς 31/12 φεβρουαρίου ἐπρότεινεν οὗτος ν' ἀφήσωσιν ἐν τῇ Ἀκροπόλει φρουρὰν τριακοσίων στρατιωτῶν μετὰ τῶν ἀναγκαίων ἀξιωματικῶν καὶ νὰ ἐφοδιάσωσιν αὐτοὺς καλῶς μὲ τὰς ἀναγκαίας ζωοτροφίας ἑνὸς ἔτους, ὅπως δυνηθῶσι νὰ ἀνθέξωσι μέχρι τῆς ἐκ Χαλκίδος ἐπανόδου τοῦ ἐνετικοῦ στρατοῦ, τὰ πρὸς τοῦτο ὅμως ἔξοδα ἐφάνησαν πολὺ μεγάλα καὶ ἡ περαιτέρω ἐξασθένησις τοῦ καὶ ἄλλως σπουδαίως ἐλαττωθέντος στρατοῦ ἐκρίθη βλαβερὰ καὶ ἐπικίνδυνος, διὸ ἀπεφασίσθη ἐκ νέου ἡ ἐντελὴς τῶν Ἀθηνῶν ἐγκατάλειψις. Εὐτυχῶς ὅμως ἔλειπεν ὅ τε ἀναγκαῖος καιρὸς καὶ οἱ βραχίονες πρὸς καταστροφὴν τῆς πόλεως καὶ τοῦ φρουρίου, ὅθεν ἀπεφασίσθη τὴν μὲν Ἀκρόπολιν ν' ἀφοπλίσωσι καὶ νὰ περιαιρήσωσι τὰ τείχη της, τὴν δὲ πόλιν νὰ ἐρημώσωσι μόνον. Οἱ ἀτυχεῖς κάτοικοι ἔμελλον νὰ μεταναστεύσωσιν ἐπὶ ἐνετι-

[1] Ὁ Μάτεσης σημειοῖ περὶ τούτου τὰ ἑξῆς: «1688 Γεναρίου 10 «ἦρθε ἕνα καράβι ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καὶ εἶπε πῶς οἱ Ἀθηναῖοι δίνουν «ὅλη τὴ σπέζα νὰ τοὺς φορτιφικάρῃ τὴν Ἀθήνα καὶ νὰ μὴν τὴν χα«λάσῃ.»

(Ἑλληνικὰ Ἀνάλεκτα, Τόμ. Δ', σ. 216.)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κῶν πλοίων εἰς τὰς πέριξ νήσους καὶ εἰς τὰς ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κατεχομένας χώρας. Ὁ μὴν μάρτιος παρῆλθεν ἐπίσης ἐν φόβῳ καὶ ἀγωνίᾳ διὰ τὴν νόσον καὶ τὰς ἐνοχλήσεις τοῦ σερασκέρη καὶ ἐν ταῖς πρὸς ἀναχώρησιν παρασκευαῖς[1].

Ἀφοῦ ἀπεφασίσθησαν ταῦτα καὶ ἤρξαντο αἱ πρὸς ἀναχώρησιν παρασκευαί, ὁ Μοροζίνης ἠθέλησε νὰ πέμψῃ εἰς Ἐνετίαν ὡς τρόπαια τῆς νίκης του ἔργα τινὰ τέχνης ἐξ Ἀθηνῶν. Πρὸς τὸν σκοπόν του δὲ τοῦτον ἐξελέξατο τὸ ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος θαυμάσιον ἔργον τὸ παριστῶν τὴν νίκην, ἣν ἐξελάμβανον ὡς Ἀθηνᾶν, εἰσελαύνουσαν μετὰ τοῦ ὡς Διὸς ἐκλαμβανομένου Ποσειδῶνος ἐφ' ἅρματος εἰς τὴν τῶν θεῶν βουλήν. Τὸ ἰδίως ἀρέσαν αὐτῷ ἐκ τοῦ συμπλέγματος τούτου ἦσαν οἱ ἵπποι τοῦ ἅρματος, διὸ διέταξε νὰ καταβιβασθῇ ἐκ τῆς θέσεώς του, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἀδεξιότητος τοῦ μηχανικοῦ τὸ ἀριστοτέχνημα ἐκεῖνο κατέπεσε καὶ ἐθραύσθη ὁλοτελῶς[2]. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην ὁ Μοροζίνης ἐξελέξατο ἕτερα ἀξιάγαστα ἔργα, ἐν οἷς καὶ τὸν πελώριον ἐκεῖνον μαρμάρινον λέοντα ἐκ τοῦ λιμένος Πειραιῶς μὲ τὴν σκανδιναυϊκὴν ἐπιγραφήν, ὅστις ἔκτοτε ἵσταται πρὸ τῆς πύλης τῶν νεωρίων ἐν Ἐνετίᾳ. Καὶ οὐ μόνον ὁ Μοροζίνης, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ ἥρπασαν ὅ,τι ἕκαστος ἠδυνήθη ἐκ τῆς εἰς ἐρήμωσιν καταδικασθείσης ἐνδόξου χώρας, ὡς ὁ γραμματεὺς τοῦ Μο-

[1] Ἴδε Laborde, τόμ. Β', σ. 210 ἐπ.

[2] Τὸ περιστατικὸν τοῦτο περιγράφει ὁ ἴδιος Μοροζίνης δι' ἐπιστολῆς του πρὸς τὴν γερουσίαν γεγραμμένης ἐν Πειραιεῖ τὴν 3/13 μαρτίου 1688. Ἴδε αὐτὴν παρὰ Laborde, τόμ. Β', σ. 225 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ροζίνη Σαγγάλος τὴν κεφαλὴν τῆς Ἀπτέρου Νίκης καὶ ἄλλοι ἄλλα, καὶ οὕτως ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν προὔξένησαν οἱ Εὐρωπαῖοι οὗτοι κατακτηταὶ εἰς τὰ ἔργα τῆς τέχνης μείζονα φθορὰν ἢ πάντες οἱ ἐπὶ 20 αἰῶνας ξένοι καὶ βάρβαροι ἐπιδρομεῖς καὶ κατακτηταί! Ἐὰν μάλιστα συγκαταλογισθῶσι καὶ αἱ κατὰ τὴν πολιορκίαν καὶ μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς χώρας ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν ἐπελθοῦσαι καταστροφαί, ἡ ἐν ἔτει 1687 κατάλειψις τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν ὑπῆρξεν ἡ βλαβερωτέρα καὶ οἰκτροτέρα τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως ταύτης ἐποχή.

Ἀφοῦ αἱ προπαρασκευαστικαὶ αὗται ἐργασίαι ἀπεπερατώθησαν καὶ τὰ τηλεβόλα μετὰ τῶν λοιπῶν ἀποσκευῶν μετεκομίσθησαν εἰς Πειραιᾶ, διέταξεν ὁ Μοροζίνης τὴν 23/4 ἀπριλίου 1688 τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς ἀθανάτου πόλεως, ἐρειπωμένης καὶ ἐρήμης, ἣν κατὰ τὴν ἄφιξίν του τόσον πρόθυμον καὶ χαίρουσαν εἶχεν εὕρει. Πάντες ἀπεχώρουν μετὰ καρδίας συντετριμμένης καὶ ὑπὸ ἀπαισιωτάτους οἰωνούς. Τέλος τὴν 28/9 ἀπριλίου ὁλόκληρος ὁ στρατὸς μετὰ τῶν ἀποσκευῶν του εἶχεν ἐπιβιβασθῆ εἰς τὰ πλοῖα, ἀναπετάσαντα τὰ ἱστία, ὅπως πλεύσωσιν εἰς Πόρον, τὸ κεντρικὸν ὁρμητήριον τῆς μεγάλης ἐκείνης κατὰ Νεγρεπόντε (Χαλκίδος) ἐκστρατείας, ἥτις τόσον ἀπαισίως ἔληξε διὰ τοὺς Ἐνετοὺς καὶ τοὺς συμμάχους των, ὡσανεὶ ἡ Νέμεσις ἐτιμώρησεν αὐτοὺς διὰ τὴν ἀσέβειαν καὶ ἀσπλαγχνίαν, ἣν ἐπεδείξαντο πρὸς τὴν διδάσκαλον τῆς ἀνθρωπότητος πόλιν. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι ἐπεβιβάσθησαν καὶ αὐτοὶ πανοικεὶ ἐπὶ ἐνετικῶν πλοίων καὶ μετεκομίσθησαν εἰς Σαλαμῖνα, Αἴγιναν, τὰς πέριξ Κυκλάδας, εἰς Κό-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρινθον, Ναύπλιον, Κεφαλληνίαν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς τῶν Ἐνετῶν κυριαρχίας καὶ ἐκεῖ ἀνέμενον τὸ πέρας τῆς κατὰ τῆς Χαλκίδος ἐκστρατείας τῶν Ἐνετῶν, ὅπερ ἔμελλε ν' ἀποφασίσῃ καὶ περὶ τῆς τύχης τῆς φίλης αὐτῶν πατρίδος. Πλησίον τοῦ Ναυπλίου εἶχε παραχωρήσει αὐτοῖς ἡ Ἐνετία γῆν πρὸς κάρπωσιν, πρὸς ἄλλας δ' ἀθηναϊκὰς οἰκογενείας παρεῖχεν ἐτησίαν τινὰ χρηματικὴν χορηγίαν[1], οἱ δὲ εἰς Σαλαμῖνα καταφυγόντες ἐξηκολούθουν πλέοντες εἰς τὴν ἐνταῦθα ἀκτὴν νὰ καλλιεργῶσι καὶ νὰ καρπῶνται τὰ κατὰ τὴν θέσιν Ἀμπελάκια παρὰ τὸν Πειραιᾶ κτήματά των, καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἀβεβαίᾳ καὶ φυγαδικῇ καταστάσει ἐπέπρωτο νὰ διέλθωσι τρία ὅλα ἔτη ἐν τῷ μέσῳ ἀπείρων στερήσεων καὶ δεινῶν. Μετὰ δὲ τὴν ἀποτυχίαν τῆς κατὰ τῆς Εὐβοίας ἐκστρατείας τῶν Ἐνετῶν οἱ φυγάδες Ἀθηναῖοι ἀπώλεσαν πᾶσαν ἐλπίδα νὰ ἐπιστρέψωσί ποτε πάλιν ὑπὸ τὴν προστασίαν τούτων εἰς Ἀθήνας· οἱ δὲ Τοῦρκοι, οἵτινες μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς πόλεως εἰσέβαλον καὶ ἐπυρπόλησαν αὐτήν, δὲν ἔπαυον τοῦ νὰ ἐπιπίπτωσι διαρκῶς κατὰ τῶν ἐν Ἀμπελακίοις καὶ ἐν τῷ ἐλαιῶνι ἐργαζομένων ἐκ Σαλαμῖνος Ἀθηναίων, νὰ καίωσι τὰ σπαρτὰ αὐτῶν καὶ νὰ ἀτιμάζωσι καὶ φονεύωσι τοὺς συλλαμβανομένους, καταδιώκοντες αὐτοὺς

[1] Ἴδε Περραιβὸν ἐν Ἐπιτομῇ τῆς τῶν Ἀθηνῶν πολιτείας, παραρτήματι τῆς ἱστορίας τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας, ἐν Ἐνετίᾳ 1815 σ. 172. Εἰς τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ προσφυγόντας Ἀθηναίους διατείνεται ὁ Ῥάγγε ὅτι ἐχορηγήθησαν 7391 ἀγροί, 7919 ἄμπελοι, πλῆθος ἄλλων κήπων καὶ πλέον τῶν 47,000 ἐλαιοδένδρων ἐπὶ ἁπλῇ πληρωμῇ τῆς δεκάτης. (Διατριβὴ Ῥάγγε περὶ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐνετοκρατίας, μεταφρασθεῖσα ὑπὸ Π. Καλλιγᾶ ἐν Εὐρωπαϊκῷ Ἐρανιστῇ καὶ Πανδώρᾳ τόμ. ΙΒ' καὶ ΙΣΤ' πρβ. τόμ. ΙΒ', σ. 581).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

διὰ τῶν πλοιαρίων μέχρις αὐτῆς τῆς Σαλαμῖνος καὶ αἰχμαλωτίζοντες πολλούς. Πρὸς συμπλήρωσιν δὲ τῶν δεινῶν των καὶ ἡ λοιμικὴ νόσος δὲν ἔπαυσεν, ἀλλὰ παρηκολούθησε τοὺς ἀτυχεῖς Ἀθηναίους καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐξορίᾳ των. Πάντα δὲ ταῦτα τὰ φοβερὰ δεινὰ ἐθεώρουν οἱ θεοσεβεῖς Ἀθηναῖοι προερχόμενα κατὰ τὸ πλεῖστον ἔκ τινος κατάρας τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου καὶ ἀφορισμοῦ κατ' αὐτῶν, ὃν ἐξέδωκε διὰ τοὺς ἑξῆς λόγους. Ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κατοχῆς τῆς πόλεως ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως εἶχε καθαιρέσει τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν διὰ λόγους ἀγνώστους ἡμῖν, οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως παρακούσαντες οὐ μόνον διετήρησαν τὸν καθαιρεθέντα μητροπολίτην, ἀλλὰ καὶ ἐβίασαν τὸν πατριάρχην διὰ τοῦ σουλτανικοῦ χαρεμίου, δι' οὗ τοσαῦτα εἶχον κατὰ καιροὺς κατορθώσει, νὰ συγχωρήσῃ τὸν καθαιρεθέντα. Ἐπειδὴ δ' ὁ πατριάρχης προσεσημείωσεν ἐν τῷ ἀφετηρίῳ ἐγγράφῳ ὅτι συνεχώρει τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν διὰ προσταγῆς τοῦ ἀρχιευνούχου, οἱ Ἀθηναῖοι ἐβίασαν αὐτὸν διὰ τοῦ αὐτοῦ μέσου ν' ἀφαιρέσῃ καὶ τὴν φράσιν ταύτην. Τούτου ἕνεκα, ὅτε, ἐκθρονισθέντος τοῦ Σουλτάνου Μωάμεθ τοῦ Δ', ἐξέπεσε καὶ ὁ ῥηθεὶς ἀρχιευνοῦχος, οἱ δ' Ἀθηναῖοι ἑνωθέντες κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 1687 μετὰ τῶν Ἐνετῶν εἶχον ἐπισύρει καθ' ἑαυτῶν τὴν ὀργὴν τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, ὁ πατριάρχης ἐκδικούμενος αὐτοὺς διὰ τὴν πρώτην ταπείνωσίν του ἐξέδωκε κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἀποστατῶν Ἀθηναίων φρικτὸν ἀφορισμόν, ὃν οὗτοι ἐθεώρουν ὡς αἰτίαν τῶν τόσων δεινῶν των. Ἐπὶ τέλους δέ, καταβληθέντες ὑπὸ τῶν πολλῶν δεινῶν καὶ βλέποντες ὅτι πᾶσα ἐλπὶς πρὸς ἀ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ποκατάστασιν ἐκ νέου ἐν Ἀθήναις διὰ τῶν Ἐνετῶν ἐξέλιπεν, ἀπεφάσισαν οἱ ἐν Σαλαμῖνα πρόσφυγες Ἀθηναῖοι τὸ τρίτον τῆς ἐξορίας καὶ τοῦ ἐκπατρισμοῦ των ἔτος ν' ἀποταθῶσι πρὸς τὸν πατριάρχην δι' ἀναφορᾶς ἱκετηρίου, ἐν ᾗ ἐκτιθέμενοι τὰ δεινά των νὰ ἐκλιπαρήσωσι μὲν αὐτὸν ὅπως ἀπολύσῃ αὐτοὺς τοῦ ἀφορισμοῦ, νὰ ἐπικαλεσθῶσι δὲ καὶ τὴν παρὰ τῷ Σουλτάνῳ μεσιτείαν του, ὅπως ἐπιτραπῇ τέλος πάντων αὐτοῖς ἡ εἰς Ἀθήνας ἐπάνοδος καὶ ἀποκατάστασις. Ἡ ἀναφορὰ αὕτη, ἥτις γλαφυρῶς ἅμα καὶ συγκινητικώτατα ἐξιστορεῖ τὴν τότε τῶν Ἀθηνῶν κατάστασιν, εἶνε γεγραμμένη ὑπὸ τοῦ ἤδη γνωστοῦ ἡμῖν Ἀθηναίου Δημητρίου Ἀργυροῦ Βεναλδῆ, διδασκάλου ὄντος, καὶ ἔχει ὡς ἑξῆς[1]:

«Ἐδάφους ἄχρι γῆς ἐπὶ προσώπου κύψαντες καὶ τὰς ἱερὰς «σου τῶν ποδῶν βάσεις μεθ' ὀλολυγμῶν ἀσπαζόμενοι τὴν «ὀφειλομένην προσκύνησιν καὶ θερμὴν μετάνοιαν ἀπονέμομεν.

«Ἠγαπήσαμεν κατάραν, καὶ ἦκεν ἡμῖν, οὐκ ἠθελήσαμεν «εὐλογίαν καὶ παρ' ἡμῶν ἐμακρύνθη καὶ μακρυνθεῖσα δεινῶν «ἡμῖν σμῆνος ἀπέλιπεν, ἀγαθοῦ τινος οὐδὲν ἴχνος καταλιποῦ«σα, ἀλλὰ πᾶν εἶδος τέρψεως μεθ' ἑαυτῆς ἀκαριαίως ἑλκυ«σαμένη, ὥστε τὴν λαμπρὰν πρότερον ἐν προτερήμασι Πόλιν «λαμπροτέραν τανῦν τοῖς ἀτυχήμασιν εἶναι. Καὶ πῶς οὐκ ἂν «δακρύοιμεν τηλικαύτης ὀλέθρῳ πόλεως τὰς τῶν ναῶν εἰκό«νας καταῤῥύτους ὁρῶντες τοῖς δάκρυσιν; Ἐγεννήθη ἡ ἔπαυ«λις ἡμῶν ἠρημωμένη, προφητικῶς εἰπεῖν, καὶ ἐν τοῖς σκηνώ-

[1] Αὕτη ἡ «Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Πατριάρχην» περιέχεται ἐν φύλλῳ 147 τοῦ ἐκ τοῦ Β' βιβλίου τῆς πραγματείας ταύτης γνωστοῦ ἤδη ἡμῖν χρονικοῦ τοῦ Ἀνθίμου καὶ ἀνετυπώθη ὁλόκληρος ὑπὸ Διονυσίου Σουρμελῆ ἐν τῇ περὶ Ἀθηνῶν μνημονευθείσῃ πραγματείᾳ του σ. 71—75.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«μασιν οὐκ ἔστιν ὁ κατοικῶν. Ἐκβεβλήμεθα φεῦ! τῆς φίλης «πατρίδος, Παναγιώτατε Πάτερ, καὶ οἱ πολυετῆ κομπάζοντες «οἴκων τε καὶ κτημάτων ῥᾳστώνην ἐν βραχεῖ μετανάσται καὶ «πάροικοι καὶ κρείττους (?) εὐπραγίας κατέστημεν. Καὶ δὴ «γλυκείων (sic) ὀρόφων πόῤῥω τε τῆς Ἀττικῆς ἀγχαΐας ἐξ ἀν- «τικρὺ ἐφεζόμενοι καὶ τὰς θρηνώδεις ὀλολυγὰς Ἱερεμίου τοῦ «θείου ἐρανισάμενοι, ἐρημωθεῖσαν θρηνοῦμεν πατρῴαν γῆν, «κατασκαφείσας τὰς τοῦ γένους ἑστίας, ναῶν ὀρόφους καὶ πύρ- «γων, ἀντιπάλου πυρὸς ἀνάλωμα γεγονότας καὶ πολεμίας «χειρὸς οἰκτρὸν πάρεργον, Σαλαμῖνα τὴν πρώην εὑράμενοι τῶν «ἡμετέρων συμφορῶν καταγώγιον ἅμα καὶ μαρτυρίαν. Ἐν ἀκ- «μῇ γὰρ οὔσης ἐνταῦθα τῆς θείας ὀργῆς, λοιμὸς μὲν πρῶτον «τὸν ὑπὲρ κεφαλῆς μιάνας ἀέρα, τὰ τῶν αὐτόθι διαιτωμένων «σώματα τοῖς πεδίοις σποράδην καὶ πονήρως διακείμενα σρών- «νυσι, καὶ τάφος ἑκάστῳ ἡ οἰκία χαμεύνη, ἀκλαύστων, ἀτά- «φων τῶν πλειόνων μενόντων, τοῦ κακοῦ τῆς ῥώμης πᾶν ἔθι- «μον συλησάσης, ἐξογκοῦται δὲ μᾶλλον ἡ συμφορὰ ἐκμεμη- «κυῖα, καὶ λοιμὸν λιμὸς διαδέχεται, καὶ σπάνις τυραννὶς σι- «τίων τὰ μόλις ἐκφυγόντα τὸν τοῦ λοιμοῦ θάνατον σώματα· «καὶ τήκεται ἄρτι τῆς γῆς ἐκφυέντα πάντα τὰ σπόριμα, χαλ- «κοῦ γεγονότος πρὸς ὑετὸν οὐρανοῦ καὶ νεφῶν πυρὸς ἀτμίδα «οὐ δρόσον τῇ γῇ ἐνσταζόντων. Τέρας ἐδόκει τὰ καθ' ἡμᾶς ἐ- «κκασταχόσε, ἀκορέστου καθάπερ Ἐρινύος τινὸς τοῖς ἡμετέροις «κακοῖς ἐκβακχευσάσης· καὶ περιεμένομεν συλλυπούμενοι καὶ «οὐχ ὑπῆρξε, καὶ ὥσπερεὶ δακρύων λιβάσι ταῖς τοῦ ὄμβρου «σταγόσι συμπαθῶς τεγγόμενοι, καὶ οὐχ εὕρομεν, καὶ στοι- «χείων αὐτῶν καθ' ἡμῶν εὐστόχως ὁπλιζομένων. Καὶ θάλαττα «γὰρ ἐπάγει λῃστρικὰς βαρβάρων τριήρεις, δεινὴν αἰχμαλω- «σίαν καὶ κοινῶν σπέρματα δακρύων ἀσπαζούσας. Καὶ ἦν αἰ- «γιαλὸς Σαλαμῖνος θορύβῳ τότε θρηνώδει κατάδουπος. Μητέ- «ρες κύουσαι δύστηνοι οὐχὶ τὰς ὠδῖνας ὑπέμενον τῆς γονῆς, «καὶ νήπια μητέρων ἐπικουρίαν ψελλιζούσαις φωναῖς ἐπικα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«λοῦντα, κατεδαφίσθησαν πέτραις· καὶ τυραννικῆς ἀκολασίας «νεάνιδες ἀκμάζουσαι γεγόνασι θῦμα δεινόν, καὶ οἱ λαμπρῶς «γεγηρακότες δούλειον ἔσχον τῆς ζωῆς τὸν ἐπίλογον. Διέσπαρ- «ται πλειόνων τὰ ἔκγονα ἀλλοδαπῇ ἐν ἄκρᾳ χθονὸς καὶ τοῦ «γένους τὰ φίλτατα ὠμότητος βαρβάρων σκῦλον κατέστη· καὶ «θλίβει πρώρας ἀπίστων πρὸς ὕδωρ πλοῦτος Ἀθηναίων δορύ- «κτητος. Πρεσβυτέρων δὲ χεῖρες ἱερουργοὶ πιεζόμεναι καὶ πρὸς «ζυγὸν ἐλαυνόμεναι καὶ λῃσταῖσιν αὐτοῖς ἐλεεινὸν ἔδοξε θέα- «μα· καὶ πᾶσαν σχεδὸν ἡλικίαν ἐπολιόρκει ὁ λῃστρικὸς οἶστρος «πλεονεξίας. Τελευταῖον ἦν τῶν κακῶν ἐπεισόδιον δαιμονία «τις φλὸξ αὐτομάτως ἀναδοθεῖσα, τούς τε περὶ τὸν ἡμέτερον «Πειραιᾶ κλίνοντας ἀμπελῶνας ἐμπρήσασα καὶ τὸν ἱερὸν τῆς «Ἀθηνᾶς ἐλαιῶνα τεφρώσασα καὶ ὁρίων ἄχρι θαλάσσης αὐτῆς «ἐκβακχεύσασα, ἕως αὐτῆς τὴν ὁρμὴν ὁ τῶν κυμάτων ἐπέσχεν «ἀντίῤῥους. Τοῖον ἄρα τὸ καθ' ἡμᾶς δρᾶμα θεὸς ἐγκατέστησε, «καὶ τοιοῖσδε πεφορημένους κακοῖς Αἰγίνης νῆσος καὶ Πέλοπος «ἄκρα χθονὸς τανῦν ἐπιδέχεται. Καὶ σοφοῖς γεγόναμεν μῦθος, «πολύκλαυστον θέατρον, καὶ τραγικῆς ὀρχήστρας καταστροφή. «Ἠψάμεθα γὰρ τῶν χριστῶν κυρίου καὶ ἐν τοῖς τούτου προ- «φήταις τῷ Δαβὶδ ἀπειθήσαντες, ἀναιδῶς ἐπονηρευσάμεθα. «Ἀλλ' οὐδὲ πῇ (?) ταῦτα στήσεται εἰκάσαι οἱ δύστηνοι ἔχον- «τες, καὶ φόβῳ τῶν παρελθόντων τὴν τῶν προσδοκωμένων ἀν- «τιμετροῦντες ἐλπίδα, μὴ περαιτέρω τῷ ἔρωτι ἐμμένειν ἀπη- «νεστέρας ἐκδικήσεως ἐκλεξοῦμεν.

«Ἠδίκηταί σοι τὸ τοῦ ἀξιώματος ἔξοχον παρ' ἡμῶν, ἀλλ' «ὅμως ὑμετέρων ὄνομα φέροντες τέκνων, οὐ μέχρι ῥοπῆς ἐσχά- «της καὶ θανάτου τιμωρητέοι. Ἤδη γὰρ καὶ πλέον τοῦ δέον- «τος ἐκδεδίκηταί σοι τὰ καθ' ἡμῶν, Πάτερ Παναγιώτατε, καὶ «τῆς ἀσελγοῦς ὑψηγορίας καὶ τρόπων ἀθέσμων βαρείας ὑπέ- «σχομεν δίκας ἅπαντες, εἰ καὶ μὴ πάντες ὑπεύθυνοι. Ἅλις σοι «τὰ τῆς ἀρᾶς βέλη ἐπέκεινα καθ' ἡμῶν ἐπαφίειν, δεινῶς κατη- «κισμένους τοῖς τραύμασιν ἅμα πάντας ὁρῶντι. Ὧν δὴ οἱ πλεί-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«ους ὑπωρείαις ἐρήμοις καὶ πέτραις παραλίαις λιμοῦ βίᾳ καὶ «ξίφους πεσόντες τὰς ἑαυτῶν σάρκας οἰωνοῖς τε καὶ θηρσὶν αἰ- «μοβόροις βρῶμα καὶ κῶμα δεδόκασι (sic). Στῆσον μικρὸν τὸν «τῆς ὀργῆς χαλινὸν ὀργῇ θείᾳ ῥιζόθεν ἐκβεβλημένους ὁρῶν. Ὀ- «ξὺς εἰς ὀργὴν καὶ εἰς συγγνώμην ὀξύτερος ἔσο. Παρακαλοῦ- «μεν διὰ τὸν Κύριον, τὸν καὶ τοῖς σταυρωταῖς αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ «ξύλου παρὰ τοῦ αἰωνίου πατρὸς συγγνώμην αἰτήσαντα. Τίς «οὕτω τραχὺς εἰς οἶκτον τοῖς ἡμετέροις κακοῖς οὐκ ἐδάκρυσεν; «Ἢ τίς Κυκλώπων ὠμότερος καὶ χαλκίνην ἔχων τὴν καρδίαν «τοῦ τῶν δυστυχῶν Ἀθηναίων πάθους τὴν φωνὴν ἔναυλον ἔ- «χων δυνατὸν ὅσον μὴ πρὸς ἐπικουρίαν ἐξίκοιτο; Τηλικοῦτον «τοίνυν τὸ ἡμέτερον ἄλγος ὀψέποτε καὶ τοῖς πατρικοῖς τῆς «Ὑμετέρας Παναγιότητος σπλάγχνοις προσεροῦσαν ταχὺν πρὸς «συγγνώμην ἀπεργασάτω. Ἰδοὺ πόρρωθεν πάντες γόνυ σοι κλί- «νοντες καὶ τῆς κεφαλῆς κόνιν καταχεάμενοι, ὥς ποτε Νι- «νευῖται, μετὰ κτηνῶν καὶ νηπίων λαοῦ φωνῇ ὁλολύζοντες, «ἵλαθι, βοῶμεν, Παναγιώτατε Πάτερ, ἵλαθι καὶ δὸς ἀπολαῦ- «σαι εὐλογίας τῆς σῆς, ἧς διὰ τύχης φαυλότητα οἱ τάλανες «ἐκπεπτώκαμεν. Σαῖς θεοπειθέσιν εὐχαῖς τὸ θεῖον ἡμῖν ἐξίλα- «σον, ὅπως τε καὶ αὖθις μετὰ τηλικούτων ἀγῶνα δεινῶν ἐπὶ «πατρῴαν γῆν ἔχωμεν ἀναζεῦξαι, ἔνθεν μετ' ἠρεμίας διαιτώ- «μενοι εὐπειθεῖς τοὐντεῦθεν θεοδμήτοις ναοῖς μετὰ μελῶν ἐναρ- «μονίων, ὡς καὶ τὸ πρίν, τῆς Σῆς Παναγιότητος μνήμην ποι- «οῖμεν, ἣ δῴη Κύριος τὴν ἀγήρω μακαριότητα. Ἀμήν.»

Τοιαύτη ἦν ἡ ἐξιλαστήριος τῶν Ἀθηναίων ἀναφορά, ἣν ἐκ Σαλαμῖνος ἔπεμψαν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Πατριάρχης τότε ἦν ὁ Ἰάκωβος Γ' (1686—1690), ὃν διεδέχθη ἐν ἔτει 1690 Καλλίνικος ὁ Β'· ἡ ἀναφορὰ λοιπὸν πρέπει ν' ἀπεστάλῃ διαρκοῦντος ἔτι τοῦ ἔτους 1690, διότι πρὸς τὸν Ἰάκωβον ἀποτείνονται οἱ Ἀθηναῖοι, ὡς ἐξάγεται καὶ ἐξ ὅσων τὸ χρονικὸν τοῦ Ἀνθίμου ἐν φύλλῳ 147 περὶ τῆς ἐγκαταλείψεως τῶν Ἀ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θηνῶν λέγει: «Ἡ ἐπάνοδος αὕτη ἀναχώρησις τῶν Ἀ-
«θηναίων ἀπὸ τῆς φίλης πατρίδος ἐγένετο ἐν μηνὶ μαρ-
«τίῳ τοῦ αὐτοῦ ἔτους (1688)· ἐγκατελείφθη οὖν ἡ Ἀ-
«θήνα παντέρημος ἐπὶ τρεῖς ὅλους χρόνους.» Ὥστε ἐν ἔτει 1688 ἐγκατελείφθη καὶ ἐν ἔτει 1690 ἀνασυνωκίσθη ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις. Ποῦ λοιπὸν στηριζόμενος ὁ Φαλλμεράϋερ ἔθηκε τὴν ἀναφορὰν ταύτην καὶ τὴν ἀνασυνοίκησιν τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὸν δέκατον αἰῶνα, καὶ διισχυρίζεται ὅτι ἀποτείνεται αὕτη πρὸς τὸν πατριάρχην Ἰωαννίκιον; Ἤλλαξεν ἆρά γε τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου, ὅπως δείξῃ ὅτι ἄλλοθεν καὶ ὄχι ἐκ τοῦ χρονικοῦ τοῦ Ἀνθίμου ἔλαβε τὴν ἐπιστολὴν ταύτην τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἑπομένως ὅτι κατὰ τὴν πηγὴν ἐκείνην αὕτη συνεγράφη ἐπὶ Ἰωαννικίου; Ἀλλ' οὐδ' Ἰωαννίκιός τις ὑπάρχει τὸν δέκατον αἰῶνα ὡς πατριάρχης. Ἀλλὰ περὶ τῆς ψευδολογίας ταύτης τοῦ Φαλλμεράϋερ ἱκανά, νομίζομεν, εἴπομεν καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ τοῦ συγγράμματος τούτου (σ. 279 ἐπ.). Ἐν τούτοις ὁ πατριάρχης Ἰάκωβος καμφθεὶς τέλος πάντων διὰ τῆς ἀναφορᾶς ταύτης ἐσυγχώρησε τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἐμεσίτευσε παρὰ τῷ Σουλτάνῳ Σουλεϊμάνῳ τῷ Β', ὅπως ἐπιτραπῇ αὐτοῖς ἡ εἰς τὴν πατρίδα κάθοδος, ὁ δὲ Σουλτάνος, μεγαθύμως φερόμενος, ἀπένειμε τοῖς Ἀθηναίοις ἐντελῆ ἀμνηστίαν καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς τὴν εἰς τὴν πατρίδα των ἐπάνοδον ἐν ἔτει 1690. Ἤρξαντο λοιπὸν οἵτε χριστιανοὶ καὶ οἱ Τοῦρκοι φυγάδες Ἀθηναῖοι νὰ ἐπανακάμπτωσιν εἰς τὰς ἑστίας των, ν' ἀνακτίζωσι τὴν πόλιν καὶ νὰ καλλιεργῶσι τὰ ἠρημωμένα κτήματά των μετὰ τριετῆ αὐτῶν ἐγκατάλειψιν καὶ ἐρήμωσιν. Αὕτη ἦν ἡ περιβόητος τριετὴς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν Ἀθηνῶν ἐρήμωσις, ἣν ὁ Φαλλμεράϋερ αὐθαιρέτως εἰς 400ν μετέβαλε καὶ ἀπὸ τοῦ ἕκτου μέχρι τοῦ δεκάτου αἰῶνος κατὰ τὸ δοκοῦν ἔθηκεν.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπανελθόντων κατοίκων τῶν Ἀθηνῶν ἦν βεβαίως λίαν μικρότερος ἢ πρότερον, διότι πλεῖστοι μὲν τῶν κατοίκων ἐγένοντο θῦμα τοῦ λοιμοῦ τε καὶ λιμοῦ καὶ τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν, ἕτεροι δ' ἐπροτίμησαν νὰ μείνωσιν ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν προστασίαν ἐν ταῖς πρὸ τριῶν ἐτῶν ἀποκτηθείσαις νέαις πατρίσιν αὐτῶν· ἐκ Ναυπλίου λ. χ. πολλοὶ τῶν προσφύγων Ἀθηναίων δὲν ἐπανέκαμψαν εἰς Ἀθήνας εἰμὴ μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1715 ἅλωσιν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων. Καὶ οἱ εἰς τὴν μικρὰν δ' Ἀσίαν ἐν ἔτει 1688 μετοικήσαντες Τοῦρκοι δὲν ἐπανέκαμψαν, φαίνεται, πάντες εἰς Ἀθήνας, ὥστε ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων τῆς πόλεως ταύτης ἀπὸ τοῦ 1690 καὶ ἑξῆς δὲν θὰ ὑπερέβαινε τὰς 12,000, ὅσος περίπου ἦν καὶ καθ' ὅλον τὸν 18ον αἰῶνα μέχρι τοῦ 1821. Καὶ ἡ ὑλικὴ δὲ τῆς πόλεως εὐπορία μετὰ τὰ ἐπὶ τῶν Ἐνετῶν συμβάντα φυσικῷ τῷ λόγῳ ἠλαττώθη ἐπαισθητῶς. Μέχρι τοῦ ἔτους 1688 ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς τουρκοκρατίας ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν εἴδομεν ὅτι ηὐπόρει ἀρκετά, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ εἰδήσεις τοῦ Καβάσιλα, τοῦ Babin, τοῦ Spon καὶ τοῦ Wheler καὶ τῆς πρὸς τὸν πατριάρχην ἐπιστολῆς τῶν Ἀθηναίων· μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1688 ὅμως ἐγκατάλειψιν τῆς πόλεως πάντες σχεδὸν οἱ κάτοικοι εἶχον ἀπολέσει ὁλόκληρον τὴν ἀκίνητον περιουσίαν ἢ ἐπανεῦρον αὐτὴν εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν καὶ ἄχρηστον. Ἄλλως ὅμως ἡ πολιτικὴ τῆς πόλεως κατάστασις ἔμεινεν οἵα καὶ πρότερον καὶ ἡ μεγαθυμία τοῦ Σουλτάνου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δὲν ἠλάττωσεν ἐπαισθητῶς τὰ τῆς πόλεως προνόμια, ἀλλ' ὁλόκληρος ἡ αἰτία τῶν μέχρι τοῦδε συμβάντων ἀπεδόθη τοῖς Ἐνετοῖς, οἱ δ' Ἀθηναῖοι ἐθεωρήθησαν ὡς εὔπιστον τῆς πονηρίας ἐκείνων θῦμα. Τὸ πολίτευμα, οὕτως εἰπεῖν, τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τὸ ἔτος 1690 μέχρι τοῦ 1754 περιέγραψεν ὁ ἐν ἔτει 1801 ἀποθανὼν Ἀθηναῖος διδάσκαλος Ἰωάννης Βενιζέλος ὡς ἑξῆς[1]: «Αἱ Ἀθῆναι, ἂν καὶ ὑπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγόν, «ὑπῆρχον ὅμως εἰς καλὴν κατάστασιν καὶ ἠδύναντο «νὰ τεθῶσιν ὡς παράδειγμα πρὸς τὰς λοιπὰς πόλεις «τῆς Ἑλλάδος, διότι ἦσαν τῇ ἀληθείᾳ ζηλωταὶ καὶ «περίβλεπτοι. Ἡ μεγαλειτέρα δὲ αὐτῆς εὐτυχία συν- «ιστᾶτο εἰς τοὺς καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς πολίτας της, οἵ- «τινες διῴκουν τὰ πράγματα ἐν εἴδει ἀριστοκρατίας «φρονίμως ὑπὸ τὸν παλαιὸν τίτλον Ἄρχοντες. Οὗτοι «συνήρχοντο καθ' ἑκάστην εἰς τὸ Βουλευτήριον, ἔνθα «ἐβουλεύοντο περὶ τῶν πραγμάτων τῆς πόλεως, καὶ «ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος, κατὰ δευτέραν, συνήρχοντο εἰς «τὴν μητρόπολιν παρὰ τῷ ἀρχιερεῖ, ἔνθα συγκροτοῦν- «τες σύνοδον μετ' αὐτοῦ ἐδίκαζον τοὺς διαφερομένους «καὶ τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν ὤφειλον οἱ διάδικοι νὰ «παραδέχωνται ὡς τελειωτικάς. Πρὸς δὲ τὸν Βοϊβόδαν «καὶ Καδῆν δὲν ἐσύχναζον, εἰμὴ ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος, «κατὰ παρασκευήν, πρὸς χαιρετισμόν. Περὶ δὲ τῶν «συμπιπτουσῶν πολιτικῶν χρεῶν καὶ τῶν ἐν φυλακῇ «χριστιανῶν ἐπὶ διαφόροις ἐγκλήμασιν εἶχον διορίσει

[1] Ἡ περιγραφὴ αὕτη ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Χριστοφόρου Περ- ραιβοῦ ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας ἄνευ τοῦ ὀνόματος τοῦ συγγραφέως αὐτῆς, ἔπειτα δὲ καὶ ὑπὸ Διον. Σουρμελῆ ἐν τῇ Ἱστορ. τῶν Ἀθηνῶν σ. 76 ἑπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«δύο ἀντιπροσώπους των, τοὺς νεωτέρους τὴν ἡλικίαν,
«ἢ ἐκ τῆς τάξεως τῶν Ἀρχόντων ἢ ἐκ τῆς δευτέρας,
«τοὺς ὁποίους ἔπεμπον εἰς τοὺς ῥηθέντας ἀξιωματι-
«κοὺς Τούρκους, ὅπως ἀνακοινῶσι τὴν συμβουλὴν καὶ
«γνώμην τῶν ἀρχόντων, ὁμιλοῦντες ἐλευθέρως τὰ
«δέοντα ὡς ἐκ στόματος τῆς κοινότητος. Ὁσάκις
«ὅμως, χρείας μεγαλειτέρας τυχούσης, ἀπῃτεῖτο ἡ
«παρουσία τῶν ἰδίων ἀρχόντων, τότε οὗτοι εἰσήρχοντο
«αὐτοπροσώπως πρὸς τὸν Βοϊβόδαν, ὅστις ἐχρεώστει
«νὰ προσφέρηται καλῶς καὶ μετὰ προσοχῆς πρὸς τοὺς
«Ἄρχοντας, τουτέστι νὰ συγκατατίθεται εἰς τὴν γνώ-
«μην ἐκείνων, διότι ἄλλως ἀπεβάλλετο, πρὶν τελειώσῃ
«τὸν διατεταγμένον χρόνον τοῦ ἔτους του. Ὁ δὲ λαὸς
«ἐπρόσφερεν ἄκρον σέβας καὶ τιμὴν εἰς τοὺς Ἄρχον-
«τας, εἰς τρόπον ὥστε ἐσυστέλλοντο νὰ διαβῶσι τὸ
«μέρος, ἔνθα αὐτοὶ ἐκάθηντο, καὶ οὐ μόνον οἱ Ἕλλη-
«νες, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι ηὐλαβοῦντο τοὺς
«Ἄρχοντας· διότι οἱ πλειότεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν πο-
«λιοὶ τὰς τρίχας, πολιοὶ καὶ τὴν φρόνησιν. Ὁμοίως
«καὶ οὗτοι ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὸν λαὸν μὲ ἀγάπην πα-
«τρικὴν καὶ ἐφείδοντο τὰ δημόσια χρήματα ὡς καὶ τὰ
«ἐδικά των· διότι δὲν διεχειρίζοντο τὰ κοινὰ διὰ πορι-
«σμὸν καὶ κέρδος, ἀλλ' ἐπ' ἀδόλῳ πατριωτισμῷ. Τὸ
«ἐμπόριον καὶ αἱ πραγματεῖαι ὅλαι ὑπῆρχον εἰς χεῖ-
«ρας τῶν Ἀθηναίων, διότι οἱ Τοῦρκοι οὔτε ἠδύναντο
«οὔτε ἤξευρον νὰ μετέρχωνται ἐμπόριον. Ἐκ τῶν ὑπο-
«στατικῶν τοῦ τόπου μόλις ὑπῆρχεν εἰς τοὺς Τούρ-
«κους τὸ πολλοστημόριον καὶ ἐκ τῆς πενίας των καὶ
«ἐκ τῆς ὀλιγότητός των ἦσαν ταπεινωμένοι ἐνώπιον
«τῶν ἐντοπίων Ἑλλήνων. Οἱ Ἀθηναῖοι ἄλλον τινὰ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«φόρον πρὸς τὸν Σουλτάνον δὲν ἐπλήρονον εἰμὴ τὸ «λεγόμενον χαράτζιον. Εἰς δὲ τὸ δημόσιον ταμεῖον «συνεισέφερον οἱ μὲν κτηματικοὶ ἀνὰ ἓν κατ' ἔτος «γρόσι, αἱ δὲ χῆραι ἔχουσαι κτήματα ἀνὰ ἓν γρόσι «κατ' ἔτος καὶ διὰ τῆς εἰσπράξεως ταύτης ᾠκονόμουν «τὰς ἀνάγκας τοῦ κοινοῦ. Εἰς τοιαύτην κατάστασιν «ὑπῆρχεν ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν μέχρι τοῦ 1754.»

Οὕτως ἔζων οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὸ ἔτος 1690. Οἱ φόροι, οὓς ἐτέλουν τῷ κυριάρχῳ Σουλτάνῳ, ἦσαν, ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται, ἐξαιρετικῶς ὀλίγοι καὶ ὅμως, ὡς τὸ τοῦ Ἀνθίμου χρονικὸν ἐν φύλλῳ 148 ἐπ. διηγεῖται, καὶ οὗτοι ἐχαρίσθησαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἐπὶ τριετίαν, ὅπως ἀναλάβωσιν ὀλίγον ἐκ τῶν γενομένων αὐτοῖς μεγάλων ὑλικῶν ζημιῶν. Συγχρόνως μὲ τὴν ἄφεσιν τῶν Ἀθηναίων παρεχωρήθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου ἐν ἔτει 1391 τῷ Ἀθηναίῳ ἱερεῖ Δημητρίῳ Κολοκύνθῃ ἡ ἄδεια ὅπως ἱδρύσῃ ἰδίᾳ δαπάνῃ τὴν ἔκτοτε σωζομένην μονὴν τῶν ἁγίων Ἀναργύρων, ἐν ᾗ εὑρέθησαν τό τε χρονικὸν τοῦ Ἀνθίμου καὶ τὰ περιβόητα ἐκεῖνα, τὰ ὑπὸ τοῦ Φαλλμεράϋερ τοσοῦτον ἐκμεταλλευθέντα Ἀναργύρεια ἀποσπάσματα. Ἡ δὲ παιδεία, ἥτις, ὡς ἐκ τῶν εἰδήσεων τῶν ξένων περιηγητῶν καὶ ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐπιστολῆς πρὸς τὸν πατριάρχην ἐξάγεται, καὶ πρότερον δὲν εἶχε παύσει νὰ καλλιεργῆται ἐν Ἀθήναις, ὑπῆρξε καὶ μετὰ τὰ ἀνωτέρω συμβάντα ἓν τῶν πρωτίστων μελημάτων τῶν Ἀθηναίων. Μοναχός τις Γρηγόριος Σωτήρης, μετέπειτα γενόμενος ἀρχιεπίσκοπος Μονεμβασίας, ἀνήγειρεν ἐκ τῶν ἰδίων, ἐν ᾗ περίπου θέσει εὑρίσκεται νῦν τὸ ὡρολόγιον τῆς ἀγορᾶς, σχολεῖον, ἐν ᾧ ἐδίδασκεν ὁ ἴδιος ἀμισθεὶ τὴν νεο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λαίαν· τοῦτο διετηρήθη μετέπειτα δαπάνῃ τῆς κοινότητος μέχρι τοῦ 1812. Κατὰ μίμησιν τοῦ Σωτήρη ἕτερός τις Ἀθηναῖος, ὁ Ἰωάννης Δέκας, ἀνήγειρεν ἕτερον σχολεῖον ἰδίᾳ δαπάνῃ, ὅπερ ἐπροίκησε καὶ μὲ κεφάλαια ἀρκετὰ κατατεθειμένα ἐν τῷ ταμείῳ τῆς ἑνετικῆς πολιτείας, ὅπως διατηρῶνται ἐκ τῶν τόκων αὐτῶν 12 εὐφυεῖς καὶ πένητες μαθηταὶ καὶ εἷς διδάσκαλος. Κατὰ τὴν πτῶσιν τῆς ἑνετικῆς πολιτείας ἐν ἔτει 1797 ἀπώλοντο καὶ τὰ κεφάλαια τῆς σχολῆς ταύτης, ἣν ἔκτοτε διετήρει ἡ κοινότης μέχρι τοῦ 1812. Ἐπίσης καὶ λόγιοι Ἀθηναῖοι διέπρεψαν ἀρκετοὶ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα πρό τε καὶ μετὰ τὰ ἀπὸ τοῦ 1754 καὶ ἑξῆς συμβάντα.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ 17ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος ἤκμασεν ὁ Ἀθηναῖος Λιβέριος Κολέττης, σπουδάσας ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ἑνετίᾳ, ἔνθα ἐχειροτονήθη καὶ ἱερεὺς καὶ ἔχαιρε μεγάλην διὰ τὴν παιδείαν του φήμην. Μισθωθεὶς ὑπὸ τῶν διαμαρτυρομένων μετέβη εἰς Ἄλην τῆς Σαξωνίας, ἔνθα μετὰ τοῦ ἐκ Ναούσης τῆς Μακεδονίας λογίου Ἕλληνος Ἀναστασίου Μιχαὴλ ἐπεμελήθη τῆς μεταφράσεως τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἐκδοθείσης ἐν Λουγδούνῳ τῶν Βαταύων ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Ἄϊμαν, ἔπειτα δ' ἐπέστρεψε καὶ πάλιν εἰς Ἑνετίαν, ἔνθα ἔζη μέχρι τοῦ 1720 καὶ ἐπέκεινα[1]. Σύγχρονος αὐτοῦ καὶ ἐπίσης ἐν Ἑνετίᾳ διατρίβων ὑπῆρξεν ὁ Δημήτριος Κολέττης, Ἀθηναῖος καὶ οὗτος καὶ ἀδελφὸς ἴσως τοῦ ἀνωτέρου. Ἐν Ἑνετίᾳ συνειργάσθη οὗτος μετὰ τοῦ συμπολίτου του Ἰωάννου Πατούσα εἰς σύνθεσιν τῆς

[1] Πρβ. Κ. Σάθα, Νεοελλ. Φιλολ. σ. 460.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φιλολογικῆς ἐγκυκλοπαιδείας, ἥτις ἦν ἡ πρώτη τοιούτου εἴδους συλλογὴ καὶ περιεποίησε μεγάλην φήμην εἰς τοὺς συντάκτας της. Ἰδίως δὲ ὀφείλεται ἡ ἰδέα περὶ συνθέσεως τοιαύτης ἐγκυκλοπαιδείας διὰ σταχυολογήσεως ἐκ τῶν καταλληλοτέρων πρὸς διδασκαλίαν Ἑλλήνων συγγραφέων εἰς τὸν Ἰωάννην Πατούσαν. Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις περὶ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος καὶ ἐσπούδασεν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Παταυίῳ, ἔνθα ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς θεολογίας. Μεταβὰς ἀκολούθως εἰς Ἐνετίαν προεχειρίσθη πρεσβύτερος καὶ διωρίσθη ἱερεὺς καὶ ἱεροκήρυξ τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου, τῷ δὲ 1703 διωρίσθη σχολάρχης τοῦ Φλαγγινιανοῦ Ἑλληνομουσείου καὶ ἐτήρησε τὴν θέσιν ταύτην πιθανῶς μέχρι τοῦ 1714. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο συνειργάσθη μετὰ τοῦ Δημητρίου Κολέττου εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς ῥηθείσης ἐγκυκλοπαιδείας, ἥτις τῷ 1710 κατὰ πρῶτον ἐκδοθεῖσα καὶ ὕστερον πολλάκις ἀνατυπωθεῖσα ἐχρησίμευσε μέχρι τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ὡς τὸ μόνον σχεδὸν παρόμοιον βοήθημα ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις. Τῷ 1711 μετετύπωσεν ἐν Ἐνετίᾳ τὴν γραμματικὴν τοῦ Λασκάρεως, μετέφρασε δὲ κατὰ Ζαβίραν καὶ τοὺς μύθους τοῦ Αἰσώπου ἐκδοθέντας ἐν ἔτει 1768[1]. Πότε δ' ἀκριβῶς ἀπέθανεν εἶνε ἄγνωστον. Ὡς δ' ὁ Λιβέριος Κολέττης, οὕτω καὶ ὁ Ἰωάννης Πατούσας εἶχεν ἀδελφὸν λόγιον, τὸν Γεώργιον Πατούσαν, ἱερομόναχον ἐκπαιδευθέντα ἐν Ἀθήναις. Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος μεταβὰς οὗτος εἰς Ἐνετίαν διωρίσθη ἐφημέριος καὶ ἱεροκήρυξ τοῦ ἁγίου

[1] Πρβ. Κ. Σάθα, Νεοελλ. Φιλολ. σ. 461.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Γεωργίου, ἐν ἔτει δὲ 1723 διωρίσθη σχολάρχης τοῦ Φλαγγινιανοῦ Ἑλληνομουσείου, οὗ ἐσχολάρχησε διὰ βίου μέχρι τοῦ 1761. Τῷ 1758 ἐξέδωκεν ἐκ νέου τὴν ἐγκυκλοπαιδείαν τοῦ ἀδελφοῦ του[1].

Ἕτερος διάσημος Ἀθηναῖος κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος ἀκμάσας εἶνε ὁ Ἐφραίμ, ὅστις ἐξεπαιδεύθη ἐν Ἀθήναις παρὰ Παύλῳ, τῷ μετέπειτα Παΐσίῳ ἐπικληθέντι, καὶ παρ' Ἀγαπίῳ τῷ Βουλισμᾷ καὶ ἐν Πάτμῳ. Μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν των ἀποκτήσας ἀγαθὴν φήμην διωρίσθη διευθυντὴς τῆς ἐν Κύπρῳ σχολῆς καὶ διέμεινεν ἐν τῇ θέσει ταύτῃ τιμώμενος μεγάλως ἐπὶ 19 ἔτη (1745 καὶ ἑξῆς), ἐκεῖθεν δὲ μεταβὰς εἰς Παλαιστίνην προεχειρίσθη μητροπολίτης Ναζαρέτ, τῷ δὲ 1766 ἀνέβη τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῶν Ἱεροσολύμων ὡς Ἐφραὶμ Β' καὶ 121ος τοῦ θρόνου ἀπὸ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου καὶ ἀπεβίωσε τῷ 1771 μετὰ πενταετῆ πατριαρχίαν. Ὁ Ἐφραὶμ ἦτο φιλομουσότατος καὶ φιλογενέστατος ἀνήρ, ὅστις οὐ μόνον ὁ ἴδιος συνέγραψε πολλά, ἀλλὰ καὶ πλεῖστα ἐδαπάνησεν εἰς ἔκδοσιν βιβλίων καὶ ἵδρυσιν σχολείων[2]. Κατὰ τὸν αὐτὸν αἰῶνα ἤκμασεν καὶ ὁ Ἀθηναῖος Ἀνδρέας Γουνᾶς, ὁ συγγράψας τὸ «Συνταγμάτιον διαφόρων εὐχῶν κατανυκτικῶν» τὸ ἐκδοθὲν ἐν τέλει τῆς Συνόψεως[3], ὡς καὶ ὁ Ἰωάννης Μαρμαροτούρης, ὁ μεταφράσας «Βίον καὶ κατορθώματα τοῦ κόμητος Σωβάρωφ» καὶ τυπώσας τὸ ἔργον ἐν Τεργέστῃ τῷ 1799[4]. Ἀλλοδαπὸς δὲ

[1] Πρβ. Κ. Σάθα, Νεοελλ. Φιλολ. σ. 462.

[2] Αὐτόθι, σ. 507—509. Ὁ Βουγισμᾶς, Ἰθακήσιος τὴν πατρίδα, ἐδίδασκεν ἐν Ἀθήναις μέχρι τοῦ 1739. Σάθας, σ. 440.

[3] Αὐτόθι, σ. 615.

[4] Σάθας ἔνθ. ἀν. σ. 618.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

διάσημος ἐν Ἀθήναις ἀκμάσας κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἦν ὁ ἐξ Ἰωαννίνων καταγόμενος μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μελέτιος, ὅστις ἐκτὸς ἄλλων του συγγραμμάτων συνέγραψε καὶ τὴν περίφημον ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν. Μητροπολίτης Ἀθηνῶν ἐγένετο ὁ Μελέτιος τῷ 1703, ἀπέθανε δ' ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1714[1].

Καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ 1688 λοιπὸν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ἡ παιδεία ἤκμαζον ἐν Ἀθήναις καὶ ἄνδρες πολλοὶ ἀνεδείχθησαν ἐκ τῆς πόλεως ταύτης, χάρις εἰς τὴν ἠπίαν πρὸς τὴν πόλιν διαγωγὴν τῶν Σουλτάνων καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ δημοτικὰ προνόμια, ἅτινα, ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν, ἔχαιρεν ἡ πόλις. Μικροὶ λοιπὸν καὶ πτωχοί, ἀλλ' ἡμιελεύθεροι καὶ ἐν σχετικῇ πνευματικῇ ἀκμῇ ἔζων οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ 1690 μέχρι τοῦ 1754, ὅτε καὶ πάλιν διεταράχθη ἡ ἡσυχία καὶ ἡ φάσις τῶν πραγμάτων ἤρξατο ἀλλάσσειν.

Οἱ Ἐνετοί, καίπερ ἐξακολουθήσαντος τοῦ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Τούρκων ἐν Ἑλλάδι καὶ τῇ Ἀνατολῇ καθόλου πολέμου μέχρι τοῦ ἔτους 1733, δὲν ἐπλησίασαν, οὐδ' ἠνόχλησαν ἄλλοτε τὰς Ἀθήνας, οἱ δὲ Τοῦρκοι δὲν ἠδύναντο νὰ βιαιοπραγῶσι πολὺ διά τε τὸ εὐάριθμον αὐτῶν καὶ τὴν προστασίαν, ἣν εὕρισκον ἐπιτηδείως ἑκάστοτε οἱ Ἕλληνες κάτοικοι παρὰ τοῖς ἀρχιευνούχοις τοῦ Σουλτάνου, τοῖς ἀνωτάτοις τῆς Ἀττικῆς κυρίοις. Οὐδὲν ἧττον συνέτεινον πολλάκις πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν χριστιανῶν καὶ οἱ ἐν Ἀθήναις Εὐρωπαῖοι πρόξενοι. Ἕτεροι ὅμως σπουδαῖοι Εὐρωπαῖοι πε-

[1] Ἴδε Κ. Σάθα, Νεοελλ. Φιλολ. σ. 390—392.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ριηγηταὶ δὲν ἐπεσκέφθησαν τὰς Ἀθήνας μέχρι τοῦ 1750 περίπου. Ἐν ἔτει 1734 συνεστήθη ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ «Ἑταιρεία τῶν Ἐραστῶν» (Society of Dilittanti), ἥτις ἐπρόκειτο νὰ συντελέσῃ τὰ μέγιστα πρὸς γνῶσιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἀθηνῶν ἐν Εὐρώπῃ. Ὀλίγα μετὰ τὴν ἵδρυσίν της ἔτη ἐξαπέστειλεν ἡ Ἑταιρεία τρεῖς Ἄγγλους περιηγητάς, τὸν Charlemont, τὸν Stuart καὶ τὸν Revett, εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως δαπάνῃ αὐτῆς ἐρευνήσωσι καὶ περιγράψωσι τὴν χώραν ταύτην καὶ τὴν Ἀνατολήν. Ἐν ἔτει λοιπὸν 1751 ἐπεσκέφθησαν οἱ τρεῖς οὗτοι Ἄγγλοι καὶ τὰς Ἀθήνας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ αἱ ἀρχαιολογικαὶ αὐτῶν ἔρευναι καὶ σχεδιογραφίαι ἦσαν αἱ ἀκριβέστεραι καὶ ὀρθότεραι πασῶν τῶν μέχρι τότε γενομένων[1]. Αἱ δὲ πληροφορίαι, ἃς οὗτοι περὶ τῆς ἄλλης, τῆς μὴ ἀρχαιολογικῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, διέσωσαν, ἐπικυροῦσιν ἐντελῶς τὰς ἀνωτέρω τοῦ Ἰωάννου Βενιζέλου πληροφορίας, ἐὰν μὴ ἐκλάβωμεν αὐτὰς ἐρανισθείσας ἐξ ἐκείνων. Σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ μανθάνομεν παρὰ τοῦ Stuart ὅτι κατὰ τὰ ἔτη 1751—52 αἱ Ἀθῆναι κατῳκοῦντο ὑπὸ 9—10 χιλ. κατοίκων. Ἀλλ' ἀρχαιολογικῶς εἶχον συμβῇ ἐν Ἀθήναις μεγάλαι καὶ σπουδαῖαι ἀλλοιώσεις καὶ φθοραὶ ἀπὸ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Spon καὶ Wheler μέχρι τῆς τῶν Ἄγγλων τούτων, μετ' ὀλίγον δ' ἐπέπρωτο νὰ συμβῶσι καὶ ἄλλαι ἀκόμη συνεπείᾳ τῶν ἀνωμαλιῶν, αἵτινες ἀπὸ τοῦ 1760 καὶ ἑξῆς συνέβησαν ἔν τε τῇ ὅλῃ Ἑλλάδι καὶ εἰδικώτερον ἐν Ἀθήναις.

[1] Antiquites of Athens, Α' τόμος 1762. Β' 1787 καὶ Γ' 1808, ἐξεδόθησαν ἐν Λονδίνῳ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Οἱ Ῥῶσσοι εὑρίσκοντο ἀπό τινος καιροῦ εἰς ῥῆξιν καὶ πολέμους πρὸς τοὺς Τούρκους· πρὸς διευκόλυνσιν λοιπὸν τῆς θέσεώς των προσεπάθουν πάντοτε νὰ διεγείρωσι κατὰ τῶν Τούρκων τοὺς χριστιανοὺς αὐτῶν ὑπηκόους προφασιζόμενοι, ὅτι μάχονται ὑπὲρ τῆς κοινῆς θρησκείας καὶ ὑπισχνούμενοι αὐτοῖς ἐπικουρίαν ἐν τῷ ἀγῶνι καὶ ἀνεξαρτησίαν. Ἤδη ἀπὸ τοῦ 1764 ἡ τότε δοξομανὴς αὐτοκράτειρα τῆς Ῥωσσίας Αἰκατερίνη ἡ Β' ἤρξατο ν' ἀποστέλλῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον ἀποστόλους, ἵνα διεγείρωσι τὸν λαὸν εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Τούρκων ὑπισχνούμενοι αὐτῷ τὴν ρωσσικὴν ἐπικουρίαν ἐν τῷ ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγῶνι, αἱ δὲ ῥαδιουργίαι αὐτῶν εὗρον φιλήκοον οὓς παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, οἵτινες ἤρξαντο νὰ παρασκευάζωνται εἰς ἐπανάστασιν. Ἐν ἔτει δὲ 1770 κατέπλευσεν εἰς Πελοπόννησον ρωσσικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Θεόδωρον Ὀρλώφ, ἀδελφὸν τοῦ περιβοήτου ἐραστοῦ τῆς αὐτοκρατείρας ἐκείνης, καὶ διήγειρε πράγματι τὸν λαὸν τῆς χερσονήσου εἰς ἐπανάστασιν. Τότε ὅμως ὁ Σουλτάνος ἔδωκε τὴν ἄδειαν εἰς 150,000 καὶ ἐπέκεινα Ἀλβανοτούρκων νὰ εἰσβάλωσιν εἰς Πελοπόννησον κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ διαβάντες οὗτοι τὸν Ἰσθμὸν ἐν πυρὶ καὶ σιδήρῳ κατέπνιξαν τὴν ἐπανάστασιν, τῶν Ῥώσσων ἐγκαίρως ἐγκαταλιπόντων τοὺς ἀτυχεῖς κατοίκους εἰς τὴν μανιώδη ἐκδίκησιν τῶν φανατικῶν ἐκείνων βαρβάρων. Ἀλλ' οἱ Ἀλβανοὶ καὶ μετὰ τὴν κατάπνιξιν τῆς ἐπαναστάσεως δὲν ἐγκατέλιπον τὴν ἀτυχῆ χώραν οὐδ' ἀνέστειλαν τὰς βιαιοπραγίας των, ἀλλ' ἐπὶ ἐννέα ὅλα ἔτη ἐλεηλάτουν οἰκτρῶς αὐτὴν ἀπειθοῦντες καὶ εἰς αὐτῆς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὰς διαταγάς, μέχρις οὗ ὁ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου κατ' αὐτῶν ἀποσταλεὶς καπετὰν πασᾶς Χασὰν κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους ἐν ἔτει 1779 νὰ θραύσῃ κατὰ κράτος τὴν δύναμιν αὐτῶν παρὰ τὴν Τρίπολιν, τὰ δὲ ὑπὲρ τὸν ἰσθμὸν εἰς τὴν στερεὰν Ἑλλάδα καταφυγόντα λείψανα αὐτῶν ἐν ἑτέρᾳ παρὰ τὰς Θήβας μάχῃ νὰ ἐξοντώσῃ. Οὕτως οἰκτρῶς ἔληξεν ἡ πρώτη αὕτη τῶν Ἑλλήνων ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἐπανάστασις χάρις εἰς τὴν δολίαν καὶ ἄτιμον διαγωγὴν τῶν Ῥώσσων, ἡ δὲ σφαγὴ καὶ αἱ ἄλλαι ζημίαι, ἃς οἱ Ἀλβανοὶ ἐν Πελοποννήσῳ καὶ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι κατὰ τὸ ἐννεαετὲς τῆς βιαιοκρατίας αὐτῶν διάστημα ἐπήνεγκον, ὑπῆρξαν τῷ ὄντι ἀκαταλόγιστοι. Πυραμίδας ὁλοκλήρους ἐκ μόνων τῶν κεφαλῶν τῶν θυμάτων των κατεσκεύασαν ἀκολαστοῦντες οἱ αἱμοβόροι οὗτοι βάρβαροι. Τὸ οἰκτρὸν τοῦτο διὰ τὴν Ἑλλάδα ἐπεισόδιον οὐδὲ διὰ τὴν Ἀττικὴν καὶ τὰς Ἀθήνας ὑπῆρξεν ἄνευ συνεπειῶν. Ἐν ἔτει 1771 ἐπὶ Σουλτάνου Ὀσμὰν τοῦ Γ' (1757—1774) σπεῖρά τις τῶν ἐν Πελοποννήσῳ μαινομένων Ἀλβανῶν εἰσέβαλε καὶ εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἀπεπειράθη νὰ κυριεύσῃ τὰς Ἀθήνας, εὐτυχῶς ὅμως ἀπεκρούσθη ἐπὶ τοῦ παρόντος ἄνευ μεγάλης τῶν κατοίκων ζημίας διὰ τῆς δραστηριότητος τοῦ ἐπιχειρηματίου καὶ ἰσχυροῦ ὀθωμανοῦ Χασικῆ. Τὸ περιστατικὸν ὅμως τοῦτο ἔκαμε τοὺς Ἀθηναίους προσεκτικοὺς καί, ἅμα ἀπεχώρησεν ὁ πολέμιος, ἤρξαντο νὰ ὀχυρῶσι τὴν πόλιν των διὰ τείχους νέου. Τοῦτο ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς τῆς Ἀκροπόλεως πλευρᾶς, κατὰ τὸ θέατρον τοῦ Διονύσου, προέβαινε παρὰ τὴν ἀψίδα τοῦ Ἀδριανοῦ καί, περιλαμβάνον κύκλῳ τὸ μεταξὺ τοῦ μέρους τούτου καὶ τοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νῦν ταχυδρομείου μέχρι τῆς ἐθνικῆς τραπέζης καὶ τοῦ παλαιοῦ θεάτρου διάστημα, ἐξετείνετο μέχρι τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ περιέκλειεν ὁλόκληρον τὴν Ἀκρόπολιν μέχρι τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου. Κατὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ τείχους τούτου οἱ Ἀθηναῖοι χάριν τοῦ ὑλικοῦ κατέστρεψαν μετὰ μεγάλης ἀναισθησίας καὶ πολλὰ ἀρχαῖα ἔργα, ὡς τὰ λείψανα τοῦ ὑδραγωγείου τοῦ Ἀδριανοῦ, τὸν ὑπὸ τὸν Λυκαβητὸν ναὸν τοῦ Τριπτολέμου καὶ ἄλλα, ἀπέκοψαν δὲ καὶ τὴν εἰς τὸ Στάδιον φέρουσαν ῥωμαϊκὴν γέφυραν[1].

Οὕτω λοιπὸν ἐξησφαλίσθησαν μὲν αἱ Ἀθῆναι κατὰ τῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες καὶ ἄλλοτε πιθανῶς διέδραμον τήν τε Ἀττικὴν καὶ τὰς πέριξ χώρας κατὰ τὸ ἐννεαετὲς τῆς ἀπολυταρχίας αὐτῶν διάστημα ἄνευ σπουδαίου τινὸς ἀποτελέσματος, ἀνεφύησαν ὅμως ἤδη ἕτεραι ἐσωτερικαὶ ἐν Ἀθήναις ταραχαὶ καὶ σπαραγμοί, οἵτινες διήρκεσαν ὑπὲρ τὰ εἴκοσιν ἔτη. Ὁ κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Ἀλβανῶν καὶ τὴν ὀχύρωσιν τῆς πόλεως ἐν ἔτει **1771** διὰ τῆς δραστηριότητος καὶ ἰσχύος του διακριθεὶς ὀθωμανὸς Χασικῆς διωρίσθη ἐν ἔτει **1773** πρὸς ἀνταμοιβὴν Βοϊβόδας τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ ἓν κατὰ τὸ σύνηθες ἔτος. Ὁ πονηρὸς οὗτος Τοῦρκος γνωρίζων πόσον ἴσχυον παρὰ τῷ ἀρχιευνούχῳ οἱ ἄρχοντες τῶν Ἀθηνῶν, περιεποιήθη αὐτούς τε καὶ καθόλου τοὺς χριστιανοὺς κατοίκους ἐξαιρετικῶς, ὥστε ἐνήργησαν οὗτοι κατ' ἀρχὰς μὲν τὸν ἀναδιορισμόν του ἐπὶ ἓν εἰσέτι ἔτος, μετὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐφ' ὅρου ζωῆς ὡς Βοϊβόδα τῶν Ἀθηνῶν. Τότε ὅμως ὁ τύραννος, θεωρῶν

[1] Ἴδε Leake, Topography of Athens, σ. 97—100 ἢ 67—68 τῆς 6′ γερμ. μεταφράσεως.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἑαυτὸν ἐξησφαλισμένον, ἔρριψε τὸ προσωπεῖον καὶ ἤρξατο ὡς ὠμὸς τύραννος ἐπὶ παντοίαις προφάσεσι τοὺς μὲν τῶν κατοίκων νὰ φονεύῃ καὶ νὰ δημεύῃ τὰς περιουσίας των, τοὺς δὲ νὰ φυλακίζῃ καὶ ἄλλους ἄλλως νὰ τυραννῇ, ὅπερ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς μακρὰς μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων καὶ αὐτοῦ ἔριδας καὶ πάλην. Οἱ Ἄρχοντες ἐντὸς εἰκοσαετίας πεντάκις κατώρθωσαν παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ νὰ ἐξορισθῇ ὁ Χασεκῆς, καὶ οὗτος πεντάκις ἐπανῆλθεν εἰς τὴν θέσιν του φρικτῶς ἀντεκδικούμενος, ἐπὶ τέλους δ' οἱ Ἄρχοντες, βλέποντες ὅτι οὐδὲν ἠδύναντο νὰ κατορθώσωσιν ἄνευ τῶν Τούρκων κατοίκων τῆς πόλεως, κατώρθωσαν λίαν ἐπιτηδείως νὰ διεγείρωσι τὴν φιλοδοξίαν ἰσχυροῦ τινος ὀθωμανοῦ κατοίκου, Μαφῆ καλουμένου, εἰς ὃν ὑπεσχέθησαν τὴν θέσιν τοῦ Βοϊβόδα, ἐὰν ὁ Χασεκῆς γείνῃ ἐκ ποδῶν. Οὕτως ἠγέρθη μεταξὺ Χασικῆ καὶ Μαφῆ ἔρις μεγάλη καὶ ὁ Μαφῆς μετέβη μετ' ἄλλων Τούρκων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως διενεργήσῃ τὴν παῦσιν τοῦ Χασεκῆ. Οὗτος ὅμως ἀπέστειλεν ἐκεῖσε ἀνθρώπους ἐξωνημένους, οἵτινες, προσποιούμενοι τῷ Μαφῆ φιλίαν, κατώρθωσάν ποτε νὰ τὸν φέρωσιν ἐπὶ τοῦ πλοίου των καὶ ἄραντες τότε ἀπέπλευσαν καὶ ἔφερον αὐτὸν πρὸς τὸν Χασεκῆν εἰς Ἀθήνας, ὅστις ἐφυλάκισε καὶ διὰ νυκτὸς ἐδολοφόνησε τὸν ἀντίπαλόν του· ὁ φόνος ὅμως τοῦ Μαφῆ διήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Τούρκων κατοίκων, οἵτινες ἠνώθησαν τότε μετὰ τῶν χριστιανῶν καὶ οὕτω κατωρθώθη τέλος πάντων νὰ ἐξορισθῇ ὁριστικῶς ὁ Χασεκῆς εἰς Κέων καὶ ἐκεῖ νὰ καρατομηθῇ ἐν ἔτει 1795. Οὕτω δὲ μετὰ μακρὸν ἀγῶνα ἀπηλλάγησαν οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ ὠμοῦ τούτου τυράννου, ὅστις

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πλείστους μὲν πολίτας ἐφόνευσεν ἢ πτωχοὺς κατέστησε, πολλοὺς δ' ἑτέρους ἠνάγκασε νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πατρίδα των, ὅπως σώσωσι ζωὴν καὶ περιουσίαν ἀπὸ τοὺς ὄνυχας αὐτοῦ καὶ οὕτω συνέτεινε μεγάλως εἰς τὴν ἔτι μᾶλλον ἐλάττωσιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν ἐπίτασιν τῆς παρακμῆς τῆς πόλεως. Καὶ ἐκ τῶν ἔργων δὲ τῆς τέχνης πλεῖστα ὅσα κατέστρεψεν ὁ ἰδιότροπος καὶ ἀναίσθητος οὗτος βάρβαρος καταῤῥίπτων δι' ἐκπυρσοκροτήσεως τὰς στήλας τοῦ Ὀλυμπιείου καὶ ἄλλας ἀρχαίας οἰκοδομὰς καὶ κατασκευάζων ἐκ τοῦ μαρμάρου αὐτῶν ἄσβεστον. Ὡς νὰ μὴ ἤρκουν δὲ τὰ τόσα δεινά, ἐνέσκηψαν κατὰ τὴν ἀπαισίαν ταύτην ἐποχὴν καὶ δύο λίαν φθοροποιοὶ λοιμοὶ ἐν Ἀθήναις, τὰ μέχρι τοῦδε μνημονευόμενα θανατικά, ὁ μὲν εἷς ἐν ἔτει 1789, ὅτε ἀπεβίωσαν περὶ τοὺς 1200 χριστιανοὺς καὶ Τοῦρκοι πολλοί, ὁ δ' ἕτερος ἐν ἔτει 1792, ὅτε ἀπεβίωσαν ἐπίσης ὑπὲρ τοὺς χιλίους χριστιανοὶ καὶ πολλοὶ Τοῦρκοι, ὥστε ἡ δυστυχία τῆς πόλεως καὶ ἡ ὑλικὴ αὐτῆς κατάπτωσις ηὔξησαν σημαντικῶς καὶ ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς εἶχε περιορισθῇ περὶ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος εἰς 8—10 χιλιάδας ἐν ὅλοις.

Καθ' ὅλον δὲ τοῦτο τὸ ἀπὸ 1750 μέχρι 1800 χρονικὸν διάστημα τῶν συμφορῶν καὶ ταραχῶν ἐπεσκέφθησαν τὰς Ἀθήνας πολλοὶ Εὐρωπαῖοι, ὧν οἱ ἐπισημότεροι εἶνε οἱ ἤδη μνημονευθέντες Charlemont, Stuart καὶ Revett (σ. 547). Ὁ τελευταῖος οὗτος ἀπεσάλη ἐκ νέου ὑπὸ τῆς γνωστῆς Ἑταιρείας τῶν Ἐραστῶν κατὰ τὸ ἔτος 1764 εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τῶν Pars καὶ Chandler, ἀλλ' αἱ διαφοραί, ἃς τότε ὑπό τε ἀρχαιολογικὴν καὶ ὑπὸ τὰς ἄλλας ἐπόψεις ἐν Ἀθήναις εὗρεν ἀπὸ τῆς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πρώτης μετὰ τοῦ Revett καὶ Charlemont ἐπισκέψεως (1751) ἦσαν λίαν μικραὶ καὶ ἐπουσιώδεις· διότι ἀργότερα, μετὰ τὸ 1771 συνέβησαν σπουδαῖαι μεταβολαί. Σπουδαῖον διὰ τὴν ἀρχαιολογικὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν εἶνε καὶ τὸ ὑπὸ τῶν Gell, Gaudy καὶ Redford μετὰ προηγηθεῖσαν ἐπίσκεψιν τῆς Ἑλλάδος τότε ἐκδοθὲν σύγγραμμα «Unedited Antiquites of Attica.» Καὶ ὁ Γάλλος Lerois ἐπεσκέφθη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὰς Ἀθήνας καὶ περιέγραψε τὰς ἀρχαιότητας καὶ ἄλλοι ἥττονος λόγου ἄξιοι Εὐρωπαῖοι, πάντες δ' ὁμοφώνως ἐπικυροῦσι τὰ περὶ ἐλαττώσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως καὶ περὶ ὑλικῆς καταπτώσεως αὐτῆς ἀνωτέρω εἰρημένα.

Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν εἶχον ἐκπέσει αἱ Ἀθῆναι ὑλικῶς περὶ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ ὅσον καὶ ἂν εἶχον πάθει τὰ καλλιτεχνικὰ τῆς πόλεως ἔργα, ἠθικῶς ἐν τούτοις ἐξυψοῦτο αὕτη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον. Ἡ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα μεγάλη διάδοσις τῶν ἑλληνικῶν φώτων ἐν Εὐρώπῃ, συνδεομένων ἀναποσπάστως μὲ τὸ ὄνομα τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἡ εἰς τὸν ἐκπεπληγμένον κόσμον γνώρισις τῶν ἀπαραμίλλων τῆς πόλεως ταύτης καλλιτεχνικῶν ἔργων εἶχον καταστήσει τὸ ὄνομα τῶν Ἀθηνῶν γνωστότατον εἰς ὅλον τὸν πεπολιτισμένον κόσμον, ἀποβὰν καὶ τότε ἤδη τὸ σύμβολον τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπτύξεως. Οὗτος δ' ὁ περὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν ἑλληνικὴν καλλιτεχνίαν ἐπικρατῶν ἐν Εὐρώπῃ μέγας ζῆλος δὲν ἔμεινεν, εὐτυχῶς, ἄνευ ἐπιρροῆς καὶ ἐπὶ τῶν ἀνανηφόντων Ἑλλήνων, ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τοῦ 18ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος ἐπεκράτησε παρὰ τῷ ἑλληνικῷ στοιχείῳ ἔκτακτος πνευματι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κὸς ὀργασμὸς καὶ σπουδὴ περὶ τὰ πάτρια, δι' ὧν προπαρεσκευάσθη ταχεῖα ἡ πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ τοῦ ἔθνους ἀναγέννησις. Οἱ Παρίσιοι, ἡ Βιέννα, ἡ Βλαχία, ὁ Ἄθως, ἡ Σμύρνη καὶ ἡ Πάτμος εἶχον ἀποβῆ φωτεινὰ κέντρα διὰ τοὺς Ἕλληνας, ὅθεν ὁ Κοραῆς, ὁ Γαζῆς, οἱ Κοκκινάκαι, ὁ Δούκας καὶ ἄλλοι μεγάλοι τοῦ ἔθνους λόγιοι διεφώτιζον διὰ τῶν συγγραμμάτων, τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν συμβουλῶν των ὁλόκληρον τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ἀνεζωπύρουν τὸν πρὸς τὰ πάτρια ζῆλον αὐτοῦ. Τοῦ γενικοῦ δὲ τούτου ὀργασμοῦ καὶ ζήλου δὲν ἔμειναν ἄμοιροι καὶ αἱ Ἀθῆναι, ἡ προνομιακὴ τῶν Μουσῶν πόλις, ἀλλ' οἱ ἀείποτε ἐπὶ φιλομουσίᾳ καὶ ὀξυνοίᾳ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων διακριθέντες Ἀθηναῖοι ἐνωρὶς ἤδη ἤρξαντο νὰ λαμβάνωσι πρόνοιαν, ὅπως καταστήσωσι τὴν σεμνὴν αὐτῶν πόλιν καὶ πάλιν κέντρον τῆς ἐν Ἑλλάδι πνευματικῆς κινήσεως, ἰδίως μὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος ἄρχεται διὰ τὰς Ἀθήνας ἐποχὴ πνευματικῆς ἀναγεννήσεως καὶ ἠθικῆς ἐξυψώσεως, ἥτις ταχέως ἔβαλε ῥίζας ἰσχυράς. Εἴδομεν ἀνωτέρω ὅτι εὐθὺς μετὰ τὴν συνοίκισιν τοῦ 1690 ἱδρύθησαν ἐν Ἀθήναις σχολεῖα διὰ τὴν νεολαίαν, ἅτινα διετηρήθησαν ὑπό τε ἰδιωτῶν καὶ ὑπὸ τῆς κοινότητος μέχρι τοῦ 1812 (σελ. 543). Ἐν ἔτει δὲ 1813 ὁ φιλόμουσος καὶ φιλόπατρις ἡγούμενος τῆς τῶν Ἀσωμάτων μονῆς Πετράκης, ἀνὴρ ἐνάρετος καὶ πολλαχῶς τὴν πατρίδα του εὐεργετήσας, ἰδίως δὲ μεγάλως συνεργήσας εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ τυράννου Χασεκῆ, μιμούμενος τὸν συμπολίτην του Ἰωάννην Δέκαν, ἐσύστησεν, ὡς ἐκεῖνος μετὰ τὸ 1690, ἰδιαιτέραν ἰατρικὴν σχολὴν ἐν Ἀθήναις ἐντὸς τῆς μονῆς ὑπὸ τὸν ἰατροφι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λόσοφον Διονύσιον Πύρρον, ἐν ᾗ καὶ ὁ ἴδιος ἐδίδασκεν. Ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ διετηροῦντο ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῆς μονῆς δώδεκα πένητες μαθηταὶ καὶ εἷς διδάσκαλος, καὶ τὸ καθίδρυμα τοῦτο διετηρήθη μέχρι τοῦ 1821. Συγχρόνως περίπου, ἐν ἔτει 1812, τρεῖς ἕτεροι διακεκριμένοι καὶ ἀνεπτυγμένοι Ἀθηναῖοι, ὁ Ἰωάννης Μαρμαροτούρης, γνωστὸς ἤδη ἡμῖν, ὁ Πέτρος Ῥεβελάκης καὶ ὁ ὑπὸ ἀγγλικὴν προστασίαν διατελῶν Ἀλέξανδρος Χωματιανός, συνέστησαν ἐν Ἀθήναις τὴν περιβόητον «Φιλόμουσον Ἑταιρείαν,» ἥτις μεθ' ὅλας τὰς διαβολὰς καὶ καταδρομὰς τοῦ φιλοτούρκου ἀρχιερέως Γρηγορίου διετηρήθη καὶ ηὐδοκίμησεν ἐπὶ τέλους, τοῦ ποιμενάρχου ἐκείνου ἀποβληθέντος. Ἡ Ἑταιρεία αὕτη ἦν ὅλως διάφορος τῆς «Φιλικῆς Ἑταιρείας» καὶ σκοπὸν προὐτίθετο τὴν ἵδρυσιν καὶ διατήρησιν ἐκπαιδευτικῶν καθιδρυμάτων ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν τῷ Πηλίῳ ὄρει ἐν Θεσσαλίᾳ, τὴν συλλογὴν καὶ διατήρησιν ἀρχαιοτήτων ἐν ἰδιαιτέροις μουσείοις καὶ τὴν ἀποστολὴν εὐφυῶν πενήτων νέων εἰς Γερμανίαν πρὸς περαιτέρω πνευματικὴν ἀνάπτυξιν, ὅπως ἐπανελθόντες ἔπειτα ἐξυπηρετήσωσι τὸ ἔθνος ὡς κληρικοὶ ἢ διδάσκαλοι. Εὐτυχῶς ὁ ἅγιος οὗτος σκοπὸς εὗρεν ἐνωρὶς πολλὰ πρόθυμα μέλη, ἰδίως ὅμως ὑπεστηρίχθη ἡ Ἑταιρεία τῶν Φιλομούσων καὶ σπουδαίως διωργανώθη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Καποδιστρίου, τοῦ μετέπειτα ἀειμνήστου τῆς Ἑλλάδος κυβερνήτου. Οὗτος ἔλαβε γνῶσιν τῆς συστάσεως τῆς Ἑταιρείας παρὰ τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ ἐν Βιέννῃ, ὅπου διέτριβε κατὰ τὰ ἔτη 1814—1815 ὡς Ῥῶσσος ὑπουργὸς καὶ πληρεξούσιος παρὰ τῇ αὐτόθι συγκροτηθείσῃ περιβοήτῳ συνελεύσει τῶν ἡγεμόνων

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς Εὐρώπης, συνελθόντων, ὅπως τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Μετερνίχου χαλκεύσωσι τὰ δεσμά, δι' ὧν ἐφρόνουν ὅτι ἤθελον δεσμεύσει ἐσαεὶ τὰ ἔθνη, τὴν ἱερὰν δηλ. συμμαχίαν. Οὐ μόνον δ' ἐπεδοκίμασεν ὁ Καποδίστριας τὸν σκοπὸν τῆς Ἑταιρείας, ἀλλὰ καί, πρόεδρος αὐτῆς γενόμενος, μετὰ μεγάλης προθυμίας καὶ ζήλου ἀνέλαβε τὴν ἐνίσχυσιν αὐτῆς διὰ τῆς συστάσεως γενικοῦ κεντρικοῦ γραφείου ἐν Βιέννῃ ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν τοῦ αὐτόθι ἐμπόρου Ἀλεξάνδρου Βασιλείου καὶ τῆς μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῆς καταγραφῆς πολλῶν ἐκ τῶν τότε ἐν Βιέννῃ συνηγμένων ἐπιφανῶν τῆς Εὐρώπης ἀνδρῶν· τὰ μέτρα δὲ ταῦτα οὐ μόνον τοὺς χρηματικοὺς πόρους τῆς Ἑταιρείας, ἀλλὰ καὶ τὸ ἠθικὸν αὐτῆς ἀξίωμα ηὔξησαν ἐπαισθητῶς. Οὕτως ἐνισχυθεῖσα ἡ Ἑταιρεία τῶν Φιλομούσων κατήρτισεν ἐν Ἀθήναις σχολὴν ἐρρυθμισμένην κατὰ τὰ τότε εὐρωπαϊκὰ ἐκπαιδευτήρια, ἐν ᾗ ἐδιδάσκοντο ἐκτὸς τῆς ἑλληνικῆς καὶ εὐρωπαϊκαὶ γλῶσσαι καὶ αἱ μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι διὰ τῶν καταλλήλων ὀργάνων. Ὁμοίαν δὲ σχολὴν ἢ γυμνάσιον ἐσύστησεν ἡ Ἑταιρεία καὶ ἐν τῷ Πηλίῳ ὄρει καὶ ἀμφότεραι συνέτειναν μεγάλως εἰς τὴν διάδοσιν τῶν φώτων ἐν Ἀθήναις καὶ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι καὶ εἰς τὴν μόρφωσιν πολλῶν λογίων τοῦ ἔθνους Ἀθηναίων τε καὶ ἐξ ἄλλων ἑλληνικῶν χωρῶν. Ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις, ἥτις διὰ τῶν προσπαθειῶν τούτων πρὸς πνευματικὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐπεκράτησεν ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἐξέπληξε καὶ αὐτοὺς τοὺς χείρισα κατὰ τῶν Ἑλλήνων διατεθειμένους τῶν περιηγητῶν, ὅσοι ἐπεσκέφθησαν τὴν χώραν κατὰ τὰς δύο πρώτας δεκαετη-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρίδας τοῦ 19ου αἰῶνος· ἰδίως ὅμως μεγάλη ἀφύπνισις, οὕτως εἰπεῖν, ἐπεκράτησε παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς Ἑταιρείας ταύτης τῶν Φιλομούσων, ἀποτελούσης ἀναμφηρίστως μίαν τῶν καλλιτέρων, ἢ μᾶλλον τὴν καλλίστην ἐποχὴν τῶν Ἀθηνῶν διαρκούσης τῆς ξενοκρατίας. Εὐτυχῶς διεσώθημῖν ὁ κανονισμὸς τῆς Ἑταιρείας ταύτης ἔχων ὡς ἑξῆς[1]:

Ἄρθρον 1ον

«Ὁ σκοπὸς τῆς Φιλομούσου Ἑταιρείας εἶνε ἡ καταβολὴ «τῶν ἀναγκαίων χρημάτων διὰ τὴν ἔκτασιν τῆς παιδείας εἰς «τὴν Ἑλλάδα, διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν κλασικῶν λεγομένων συγ- «γραφέων καὶ βοήθειαν τῶν ἐνδεῶν μαθητῶν, ὅσοι ἀφιεροῦν- «ται εἰς τὰς ἐπιστήμας, καὶ διὰ τὴν ἀναζήτησιν παντὸς εἴ- «δους ἀρχαιοτήτων. Ἡ δὲ τοῦ Πηλίου ὄρους ὁμήγυρις συγκρο- «τεῖ ἓν σχολεῖον τακτικὸν κατὰ μίμησιν τῶν Ἀκαδημιῶν τῆς «Εὐρώπης.

Ἄρθρον 2ον

«Τὰ ἐν Ἀθήναις εὑρισκόμενα μέλη τῆς Φιλομούσου Ἑται- «ρείας ἐκλέγουσι διὰ ψήφων ἐφόρους τέσσαρας, ἐπαγρυπνοῦν- «τας καὶ φροντίζοντας διὰ τὴν ἐπίδοσιν καὶ τελειοποίησιν τῆς «Ἑταιρείας.

Ἄρθρον 3ον

«Ὅσοι θέλουσι νὰ συγκαταριθμηθῶσιν εἰς τὴν Ἑταιρείαν «διευθύνονται εἰς τοὺς ἐφόρους, εἴτε προσωπικῶς, εἴτε διὰ

[1] Ὁ κανονισμὸς οὗτος, ὅστις ἐδημοσιεύθη τῷ 1815 ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ ἐν Βιέννῃ πιθανῶς, ἐξεδόθη ἐκ νέου ἑλληνιστὶ ὑπὸ Ἀνδρέου Π. Βρετοῦ ἐν τῷ Ἐθνικῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ Μαρίνου Π. Βρετοῦ τοῦ ἔτους 1869 σ. 230 ἐπ. ἰδίως σ. 238—241.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«γραμμάτων, εἴτε διά τινος τῶν μελῶν τῆς Ἑταιρείας, προ-
«σεπισημειοῦντες τὸ ὄνομα καὶ τὴν πατρίδα των.

Ἄρθρον 4ον

«Ἕκαστον μέλος πληρώνει κατ' ἔτος εἰς τὴν Ἑταιρείαν τρία
«ἱσπανικὰ τάλληρα καὶ δυνάμει τούτων ὀνομάζεται *Συνή-*
«*γορος*, καὶ ἔχει δικαίωμα, ἵνα παρευρίσκηται εἰς τὰς ψή-
«φους. Ὅσοι δὲ βοηθήσωσι τὴν Ἑταιρείαν μὲ προσφορὰν χρο-
«νικὴν μεγαλοδωροτέραν καλοῦνται *Εὐεργέται*. Τὰ ὀνόματα
«τῶν τε συνηγόρων καὶ εὐεργετῶν χαραχθήσονται ἰδιαιτέρως
«εἰς στήλας λευκοῦ μαρμάρου καὶ δημοσιευθήσονται διὰ τοῦ
«*Λογίου Ἑρμοῦ*.

Ἄρθρον 5ον

«Ἡ Ἑταιρεία ἐκλέγει ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις μελῶν ἄνδρας
«ἱκανούς, ἵνα συνοδεύωσι τοὺς εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐρχομένους
«περιηγητάς.

Ἄρθρον 6ον

«Ἡ ἀλληλογραφία τῶν τῆς Ἑταιρείας μελῶν πρέπει νὰ
«ἐξακολουθῆται ὅσον τὸ δυνατὸν συνεχῶς τε καὶ ἀκριβῶς,
«ὅπως δι' αὐτῆς εἰδοποιῆται τὸ γένος περὶ πάντων, ὅσα τῆς
«προσοχῆς αὐτοῦ ἄξια. Κατ' ἐξοχὴν δὲ οἱ ἔφοροι τοῦ ἐν τῷ
«Πηλίῳ ὄρει γυμνασίου καθυποβάλλονται, ἵνα ἐξακολουθῶσι
«τὴν φιλολογικὴν ἀνταπόκρισιν μεταξὺ τῶν δύο τούτων κατα-
«στημάτων καὶ τῶν λοιπῶν σοφῶν τῆς Εὐρώπης Ἑταιρειῶν,
«εἰς ἃς εἰσὶν ἤδη γνωστοί.

Ἄρθρον 7ον

«Ὁ σκοπὸς τῆς χρηματικῆς καταβολῆς ἀποβλέπει εἰς χο-
«ρηγίαν τῶν ἀναγκαίων μέσων διὰ τὴν αὔξησιν καὶ ἐπίδοσιν
«τῶν μαθήσεων τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ τὴν ἔκδοσιν
«τῶν κλασικῶν συγγραφέων καὶ βοήθειαν πτωχῶν μαθητῶν,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«ὅσοι σπουδάζωσι τὰς ἐπιστήμας, καὶ τέλος διὰ τὴν ἀνακά-
«λυψιν παντὸς εἴδους ἀρχαιοτήτων. Οἱ Ἔφοροι, οἱ ἐμπιστευ-
«θέντες τὴν χρῆσιν τῶν ἐσόδων τῆς Ἑταιρείας, ἀποδώσουσι
«λόγον λεπτομερῆ καὶ δημόσιον, ἵνα διὰ τούτου εἰδοποιῆται
«ἕκαστον μέλος.

Ἄρθρον 8ον

«Τὰ συναχθησόμενα ἀρχαιολογικὰ πράγματα ἀποταμιευ-
«θήσονται εἰς τὰς Ἀθήνας ἢ εἰς τὸ Πήλιον ὄρος εἰς τὰ ἐπὶ
«τούτῳ κτίρια, Μουσεῖα καλούμενα. Οἱ ἔφοροι τοῦ Πηλίου
«ὄρους ὑποχρεοῦνται πρὸς τούτοις, ἵνα καταγίνωνται εἰς βο-
«τανικὰς παρατηρήσεις, περιγράφοντες τὰ ἐκεῖσε περίεργα
«φυτά, ὧν ἡ ὕπαρξις ἐνδέχεται ἀγνοεῖσθαι εἰς τὸ λοιπὸν τῆς
«Εὐρώπης.

Ἄρθρον 9ον

«Ἡ Ἑταιρεία ἐπιτρέπει εἰς τὰ μέλη της, ἵνα φορῶσιν ὡς
«σημεῖον τῆς αὐτῶν συγκαταριθμήσεως ἐν δακτύλιον, χρυσοῦν
«μὲν διὰ τοὺς Εὐεργέτας, χαλκοῦν δὲ διὰ τοὺς Συνηγόρους,
«φέρον τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ὄρνεον, τὴν γλαῦκα μετὰ τῆς ἔσωθεν
«ἐπιγραφῆς *Φιλομούσων*. Τὰ μέλη δὲ τὰ ἀνήκοντα εἰς τὸ γυ-
«μνάσιον τοῦ Πηλίου ὄρους φέρουσι καὶ αὐτὰ ὡς παράσημον
«ἐν δακτύλιον, ἔχον ἐγκεχαραγμένην τὴν εἰκόνα τοῦ Κενταύ-
«ρου καὶ τοῦ Ἀχιλλέως.»

Τοιαύτη λοιπὸν ἦν ἡ Φιλόμουσος Ἑταιρεία, ἡ συλλαβοῦσα τὸ τόσον τολμηρὸν σχέδιον, ν' ἀρχίσῃ τὴν ἐκ νέου διδασκαλίαν τοῦ ἔθνους ἐν τῷ Πηλίῳ ὄρει, ἔνθα ποτὲ ὁ Χείρων ἐδίδαξε τὸν Ἀχιλλέα, καὶ ἐν Ἀθήναις, τῇ κατ' ἐξοχὴν πατρίδι τῶν Μουσῶν καὶ τῶν φώτων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, καὶ συμβαλοῦσα οὕτω μεγάλως εἰς τὴν ἀφύπνισιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ εἰδικώτερον εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἠθικῆς ἀξίας καὶ τὴν ἐν μέρει ἀνανέωσιν τοῦ ἠθικοῦ γοήτρου τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὀλίγον πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ μεγάλου καὶ ἱεροῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος[1]. Ἰδίως λίαν χαρακτηριστικὸν καὶ ἀγαθὸν σημεῖον ἐν τῷ κανονισμῷ τῆς Ἑταιρείας ταύτης εἶνε ἡ περὶ τῶν ἀρχαιοτήτων φροντίς, ἥτις δὲν ἐπεκράτει μέχρι τότε παρὰ τοῖς χριστιανοῖς Ἕλλησι, καὶ ἡ φιλοτιμία, μεθ' ἧς ἡ Ἑταιρεία ἀνέλαβε νὰ ὁδηγῇ τοὺς εἰς Ἀθήνας ἀφικνουμένους περιηγητάς. Ἀλλ' ἡ εἰκὼν αὕτη τῆς ἐν Ἀθήναις ἐπικρατησάσης πνευματικῆς ἀναγεννήσεως θὰ ἦτο λίαν ἐλλιπής, ἂν παρελίπομεν ἐνταῦθα νὰ μνημονεύσωμεν δύο ἐξόχων Ἀθηναίων λογίων ἀκμασάντων κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος. Ὁ εἷς τούτων ἦν ὁ Παναγιώτης Κοδρικᾶς, γεννηθεὶς ἐν Ἀθήναις περὶ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ ἀποβιώσας ἐν Παρισίοις τῷ 1827. Τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐποίησεν ὁ Κοδρικᾶς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν ἔτει 1783 ἐγένετο καγκελλάριος τοῦ τότε ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Μιχαὴλ Σούτσου, μετέβη εἰς Παρισίους, ἔνθα διωρίσθη διερμηνεὺς ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ οὕτως ἔζη μέχρι τοῦ 1827. Ἐκεῖ διατρίβων περιῆλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν Κοραῆν καὶ τοὺς ἐκδότας τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ Θ. Φαρμακίδην

[1] Πλείονα περὶ τῆς Ἑταιρείας τῶν Φιλομούσων καὶ τῶν ὑπὲρ αὐτῆς προσπαθειῶν τοῦ Ἰωάννου Καποδιστρίου ἔγραψεν ὁ Ἀνδρέας Π. Βρετός ἔν τε τῷ Ἐθνικῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ 1869 σ. 228 ἐπ. καὶ ἐν δυσὶν ἰδιαιτέροις συγγράμμασί του, τῷ Mémoires biographiques et historiques sur le président de la Grèce le Comte Jean Capodistrias, ἐν Παρισίοις 1837 καὶ 1838 ἐν τόμοις 2, καὶ τῷ Βιογραφικοϊστορικὰ ὑπομνήματα περὶ τοῦ κόμητος Φριδερίκου Γυίλφορδ, ἐν Ἀθήναις 1846.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ Κ. Κοκκινάκην ἕνεκα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὑπερασπιζόμενος τὴν ἐν τοῖς πατριαρχείοις ἐν χρήσει ἀρχαίζουσαν γλῶσσαν καὶ καταπολεμῶν τὸ σύστημα τῶν περὶ τὸν Κοραῆν. Ὁ ἀγὼν οὗτος ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ συγγράψῃ ὁ Κοδρικᾶς ἐκτὸς ἄλλων σχετικῶν διατριβῶν καὶ πραγματειῶν καὶ τὴν «Μελέτην τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου,» ἔνθα διὰ μακρῶν ἐκτίθησι τὰς κρίσεις του[1]· τὸ σύστημα ὅμως τοῦ Κοδρικᾶ διά τε τὸ δύσκολον καὶ διὰ τὸ ἀλυσιτελὲς αὐτοῦ δὲν ὑπερίσχυσεν ἐπὶ τέλους, καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐπικρατεῖ τὸ ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων του ὑποστηριχθὲν σύστημα, τοῦ μεταχειρίζεσθαι τὴν καθομιλουμένην γλῶσσαν καθαρὰν βαρβαρισμῶν καὶ βελτιουμένην πάντοτε. Τοῦ Κοδρικᾶ πολὺ σπουδαιότερος διὰ τὴν θέσιν, ἣν ἐν τῷ φιλολογικῷ κόσμῳ κατέλαβεν, ἦν ὁ ἕτερος συμπολίτης του Δημήτριος Γαλανός, γεννηθεὶς ἐν Ἀθήναις τῷ 1760 καὶ ἀποθανὼν ἐν Μπενάρες τῶν Ἰνδιῶν τῷ 1833. Τὰς πρώτας σπουδάς του ἐποίησεν ὁ Γαλανὸς ἐν Ἀθήναις παρὰ τῷ γνωστῷ ἤδη ἡμῖν διδασκάλῳ Ἰωάννῃ Βενιζέλῳ, ἔπειτα δὲ μετέβη εἰς Πάτμον, ἔνθα ἤκουσε Δανιὴλ τοῦ Πατμίου καὶ ἐκεῖθεν πρὸς μείζονα τελειοποίησίν του εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν Παναγιώτην Παλαμᾶν. Ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετέβη διὰ συστάσεως εἰς Καλκούταν τῆς Ἰνδικῆς παρὰ τῷ ἐκεῖ Ἕλληνι ἐμπόρῳ Κωνσταντίνῳ Πανταζῇ τῷ ἐξ Ἀδριανουπόλεως ὡς διδάσκαλος τῶν τέκνων του. Ἐκεῖ ὡς διδάσκαλος ἐκέρδησεν ὁ Γαλανὸς ἀρκετὰ χρήματα, ἀντεδιδάχθη πρὸς τούτοις τήν τε ἰν-

[1] Ἴδε περὶ Κοδρικᾶ καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ Κ. Σάθα, Νεοελλ. Φιλολ. σ. 634—659.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δικὴν καὶ ἄλλας ἀσιατικὰς γλῶσσας καὶ ἐπὶ τέλους, ἀφοῦ ἐξησφάλισε προσηκόντως τὴν περιουσίαν του, μετέβη εἰς τὴν ἱερὰν τῶν Ἰνδῶν πόλιν Κασσῆν (Μπενάρες), ἔνθα λαβὼν τὸ ἔνδυμα τῶν Βραχμάνων ἐνησχολήθη ἐπὶ 40 περίπου ἔτη περὶ τὴν ἰνδικὴν φιλολογίαν, θεολογίαν καὶ φιλοσοφίαν καὶ μετέφρασεν ἑλληνιστὶ τὰ σοφώτερα σανσκριτικὰ συγγράμματα. Ἕνεκα τῆς συμπεριφορᾶς καὶ τῆς πολυμαθείας του ἐθεωρεῖτο ὁ Γαλανὸς ὑπὸ τῶν Βραχμάνων ὡς θεῖος καὶ σοφώτατος ἀνήρ, διὸ καὶ δὲν ἀπεκλείετο ἐκ τῆς συναναστροφῆς των ἐξαιρετικῶς, ἀποθανὼν δ' ἐκληροδότησε τήν τε βιβλιοθήκην, τὰ συγγράμματα καὶ τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῆς περιουσίας του εἰς τὴν πατρίδα του, εἰς τὰ σχολεῖα αὐτῆς. Ἐκ τῶν ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ εὑρισκομένων συγγραμμάτων τοῦ σοφοῦ τούτου Ἀθηναίου ἐξεδόθησαν τῷ 1845 — 1853 ἐν Ἀθήναις ἑπτὰ τόμοι καὶ εἰσέτι ὑπολείπονται ἀνέκδοτά τινα[1]. Ὁ Γαλανὸς ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος Εὐρωπαῖος ὁ ἐπιχειρήσας τὴν μετάφρασιν τῶν ἱερῶν τῶν Ἰνδιῶν βιβλίων εἰς εὐρωπαϊκὴν γλῶσσαν, ὑπῆρξεν ἑπομένως ὁ πατὴρ καὶ ἱδρυτὴς τῆς ἐντὸς μικροῦ τοσοῦτον ἐξόχως ἀναπτυχθείσης καὶ τοσοῦτον ἀγλαοὺς καρποὺς ἐπενεγκούσης συγκριτικῆς γλωσσολογίας καὶ φιλολογίας, ἑνὸς τῶν μεγαλοφυεστέρων προϊόντων τοῦ 19ου αἰῶνος. Τὴν δὲ πατρίδα του, τὰς Ἀθήνας, τιμᾷ ἐξόχως ὁ Δημήτριος Γαλανός, διότι δι' αὐτοῦ ἔσχεν ἡ προνομιακὴ τῶν Μουσῶν πόλις τὴν εὐτυχίαν μετὰ μακραίωνα δουλικὸν ὕπνον πρώτη αὕτη νὰ ὁδηγήσῃ τοὺς Εὐρω-

[1] Πρβ. Κ. Σάθα, Νεοελλ. Φιλολ. σ. 672—674.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

παίους εἰς νέον, εὐρὺ καὶ τέως ἀπάτητον ἐπιστημονικὸν στάδιον.

Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ Ἀθηναῖοι περὶ τὰ τέλη τοῦ 18ου καὶ κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ 19ου αἰῶνος μέχρι τοῦ 1821. Εὐτυχῶς ὅμως κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην δὲν ἔδειξαν μόνοι οἱ τῆς χώρας ταύτης κάτοικοι ἔκτακτον πνευματικὸν ὀργασμὸν καὶ ἐνδιαφέρον περὶ τὰς ἀρχαιότητας καὶ τὰς ἐπιστήμας, ἀλλὰ καὶ οἱ ξένοι ἤρξαντο νὰ δεικνύωσιν ἔκτακτον ἐνδιαφέρον καὶ νὰ ἐπισκέπτωνται τὴν χώραν πολὺ συχνότερον ἢ μέχρι τοῦδε. Τὸ ἐνδιαφέρον δ' αὐτῶν δὲν περιωρίζετο πλέον τώρα περὶ μόνα τὰ ἄψυχα ἐρείπια τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ διά τε τὰς τότε διὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐπικρατησάσας πολιτικὰς ἰδέας καὶ διὰ τὴν ἔκτακτον ζωήν, ἣν παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις καὶ τοῖς λοιποῖς Ἕλλησιν εὗρισκον, ἤρχισε νὰ ἐκτείνηται τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν καὶ ἐπὶ τῶν «ζώντων ἐρειπίων,» ὧν πολλοὶ τῶν περιηγητῶν ἐκείνων ἐπεζήτησαν νὰ βελτιώσωσι τὴν τύχην. Ἐκ τῶν πολλῶν, οἵτινες κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐπεσκέφθησαν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας θέλομεν ἀναφέρει ἐνταῦθα ὀλίγους μόνον, τοὺς ἐπισημοτέρους. Πρῶτος κατά τε χρόνον καὶ ἀξίαν μεταξὺ τῶν ἐπισκεφθέντων τότε καὶ περιγραψάντων τὰς Ἀθήνας εἶνε ὁ Ἄγγλος συνταγματάρχης Leake, ὅστις οὐ μόνον τῆς ὅλης Ἑλλάδος τὴν σύγχρονον κατάστασιν περιέγραψεν ἀκριβέστατα, ἀλλὰ καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως τελειότερον πάντων ὑπὸ ἀρχαιολογικὴν ἔποψιν ἠρεύνησεν ἐν τῷ περιφήμῳ αὐτοῦ συγγράμματι Topography of Athens. Συγχρόνως μὲ τὸν Leake ἐπεσκέφθησαν καὶ περιέγραψαν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀθήνας ὁ Dodwell καὶ ὁ Donglas. Πάντων ὅμως ἐπισημότερος ὄχι διὰ τὴν ὠφέλειαν, ἀλλὰ διὰ τὴν φθοράν, ἣν εἰς τὰς ἀρχαιότητας τῶν Ἀθηνῶν προὐξέννησεν, ἦν ὁ Ἄγγλος Elgin ἢ Elling (διότι ἀμφοτέρως καλεῖται), ὅστις ἀνακληθεὶς ἐν ἔτει 1800 ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβείας κατώρθωσεν, ἐπιστρέφων εἰς Ἀγγλίαν διὰ χρημάτων καὶ παντοίων ἄλλων μέσων, νὰ τῷ ἐπιτραπῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἡ ἀφαίρεσις καὶ μετακόμισις ὅσων ἐβούλετο ἐκ τῶν περιλειπομένων ἔργων τῆς τέχνης, ὡς ἀναίσθητος δὲ βάρβαρος ἀπέσπασε μὲν τὰ εἰσέτι σωζόμενα ἀπαράμιλλα ἀνάγλυφα τοῦ Φειδίου ἐκ τῶν μετοπῶν τῆς ζωηφόρου τοῦ Παρθενῶνος, ἠκρωτηρίασε δὲ διὰ τὸ εὐμετακόμιστον πλεῖστα ἄλλα ἔργα τέχνης, κολοβώσας δ' οὕτω καὶ παραμορφώσας τὰς ἀθηναϊκὰς ἀρχαιότητας, συνήγαγε πλουσίαν συλλογὴν ἀρχαιοτήτων πρώτης τάξεως, ἥτις ἐν μέρει μὲν ἐβυθίσθη εἰς τὴν θάλασσαν, ἐξοκείλαντος τοῦ μετακομίζοντος αὐτὴν πλοίου παρὰ τὸ Ταίναρον, ἐν μέρει ὅμως διεσώθη καὶ μετεκομίσθη εἰς Ἀγγλίαν, ἔνθα ἀργότερα ἐπωλήθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν καὶ ἔκτοτε κοσμεῖ τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον. Ὡς ἀποζημίωσιν πρὸς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ἔκτισεν ὁ Ἐλγῖνος ἐν ἔτει 1814 ἰδίᾳ δαπάνῃ τὸ μέχρι τῆς σήμερον σωζόμενον ἄκομψον ὡρολόγιον τῆς ἀγορᾶς, ὡς δηλοῖ ἡ σωζομένη ἐπ' αὐτοῦ ἐπιγραφή, καὶ οὕτω τὸ δυσειδὲς ἐκεῖνο κτίριον ἀντεσηκώθη διὰ τοῦ διαρπαγέντος ἀνεκτιμήτου θησαυροῦ τῶν φειδιακῶν ἔργων! Εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι τὰ ὑπὸ Ἐλγίνου εἰς Εὐρώπην μετακομισθέντα ἔργα ὠφέλησαν μεγάλως τὴν νεωτέραν καλλιτεχνίαν διὰ τῆς ἐπιῤῥοῆς, ἣν ἐξή-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σκησαν ἐπὶ τοῦ Κανόβα καὶ τοῦ Βισκόντη, ἀμφοτέρων μεγάλα παραγαγόντων τοῦ μὲν ἐν τῇ πράξει, τοῦ δὲ ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς καλλιτεχνίας, καὶ ἰδίως τῆς γλυπτικῆς· ἡ εἰς τὰ πρωτότυπα ὅμως ἐκ τῆς κολοβώσεως ταύτης προσγενομένη ζημία ὑπῆρξε τοσοῦτον μεγάλη, ὥστε πᾶς τοῦ καλοῦ καὶ τελείου ἀληθὴς φίλος θὰ καταρᾶται πάντοτε, ὡς πάντες οἱ τότε περιηγηταί, τὴν ἀγγλικὴν αὐθαιρεσίαν καὶ πλεονεξίαν, ἥτις τοιαῦτα διέπραξεν ἀνοσιουργήματα. Καὶ ὅμως ὁ βάρβαρος καὶ βανδαλικὸς ἐκεῖνος Ἄγγλος, θέλων νὰ διαιωνίσῃ τὴν πρᾶξίν του, ἐνεχάραξεν ἐπὶ τοῦ κολοβωθέντος Παρθενῶνος τὰ ὀνόματα ἑαυτοῦ τε καὶ τῆς συζύγου του! Τοῦτο δὲ τοσοῦτον διήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ μετά τινα ἔτη ἐπισκεφθέντος τὰς Ἀθήνας ἀθανάτου ποιητοῦ καὶ μεγάλου φιλέλληνος ὁμοεθνοῦς του Βύρωνος, ὥστε μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς του ἀνερρίχήθη μέχρι τῆς ἐπιγραφῆς, ἐξήλειψεν ἰδίᾳ χειρὶ τὸ ὄνομα τοῦ νέου τούτου Ἡροστράτου καὶ διέταξε νὰ προσεπιγραφῇ τὸ εὐγενῆ ἀγανάκτησιν ἀποπνέον δίστιχον τοῦτο:

Quod non fecerunt Gothi
hoc fecerunt Scotti[1].

Ἀλλ' εὐτυχῶς δὲν ἦσαν πάντες οἱ τότε ἐπισκεφθέν-

[1] Τὸν Ἐλγῖνον ἐστιγμάτισεν ὁ Βύρων καὶ ἐν δυσὶν ἑτέροις ποιήμασί του, τῷ Child Harold καὶ τῇ Ἀρᾷ τῆς Ἀθηνᾶς. Καὶ οἱ Ἕλληνες δὲ τῶν Ἀθηνῶν κάτοικοι βαθέως συνησθάνθησαν τὴν ὑπὸ τοῦ Ἐλγίνου προσγενομένην αὐτοῖς ζημίαν· συγκινητικὴ ἀθηναϊκὴ παράδοσις ἔλεγεν ὅτι «τὴν ἑσπέραν μετὰ τὴν κλοπὴν τῆς μιᾶς τῶν πέντε «Καρυατίδων τοῦ Πανδροσείου, αἱ τέσσαρες ὑπόλοιπαι νεάνιδες «ἐθρήνουν γοερῶς τὴν ἀπολεσθεῖσαν ἀδελφήν των, ἥτις ἐκ τῆς κάτω «πόλεως διὰ τῶν αὐτῶν γοερῶν θρήνων καὶ ὀδυρμῶν ταῖς ἀπεκρί«νετο.» (Douglas σ. 85.)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τες τὰς Ἀθήνας Ἐλγῖνοι· τοὐναντίον ἄλλοι συνεπάθησαν μεγάλως τοῖς Ἀθηναίοις καὶ παντὶ σθένει προσεπάθησαν νὰ φανῶσιν αὐτοῖς ὠφέλιμοι. Τοιοῦτοι ἦσαν ὁ φιλελληνικώτατος τῶν φιλελλήνων λόρδος Γυίλφορδ, ὅστις ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας ἐν ἔτει **1811**, ὁ Pouqueville, ὅστις ἐπεσκέφθη τὴν πόλιν ἐν ἔτει **1815**, ἐθρήνησε τὰ ἐνταῦθα ἄψυχά τε καὶ ζῶντα ἐρείπια, ὡς ἀποκαλεῖ τοὺς Ἀθηναίους, καὶ περιπαθῶς περιέγραψεν αὐτὰ καὶ τὴν τότε κατάστασίν των. Ἐκ τῶν πολλῶν τοῦ Πουκεβίλλου εἰδήσεων ἡ μᾶλλον ἐνταῦθα ἀξιοσημείωτος εἶνε ὅτι αἱ Ἀθῆναι τότε κατῳκοῦντο ὑπὸ τριῶν χιλιάδων Ἑλλήνων, ἰσαρίθμων Ὀθωμανῶν καὶ ὑπὸ τεσσάρων χιλιάδων Ἀλβανῶν[1]· διότι φαίνεται ὅτι προῆλθεν ἐξ ἀπάτης τοῦ περιηγητοῦ ἐκλαβόντος πάντας τοὺς ἀλβανιστὶ ὁμιλοῦντας καὶ ὡς Ἀλβανοὺς τὸ γένος. Καὶ οἱ ἐν Ἀθήναις δὲ τότε ἐπὶ μακρὸν ζήσαντες Gropius, πρόξενος τῆς Αὐστρίας, καὶ Fauvel, πρόξενος τῆς Γαλλίας, ἐπεδείξαντο λίαν εὐμενῆ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους αἰσθήματα, ἰδίως δ' ὁ Γάλλος Fauvel, οὗ ὁ οἶκος ἦτο πάντοτε ἀνοικτὸς εἰς τοὺς ἐρχομένους ξένους, καὶ ἰδίως εἰς τοὺς Γάλλους, καὶ ὅστις διενήργησε καὶ μεγίστας ἀνασκαφὰς πολλαχοῦ τῆς πόλεως πρὸς ἀνεύρεσιν ἀρχαιοτήτων.

Ἀλλ' ὑπὲρ πάντας τοὺς μέχρι τοῦδε ὀνομασθέντας μειζόνων συνεπειῶν αἴτιοι διὰ τὴν τύχην τῆς χώρας ταύτης ὑπῆρξαν δύο ἕτεροι Εὐρωπαῖοι περιηγηταὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἀθηνῶν, οἵτινες διὰ τοῦ μεγάλου ὀνόματός των καὶ τῆς βαρύτητος, ἣν εἶχεν ἡ γνώμη

[1] Pouqueville, Voyage en Grèce, τόμ. Ε', σ. 89 ἐπ. ἔκδ. 6'.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ ἡ φωνὴ των ἐν Εὐρώπῃ, μεγάλως συνέτειναν εἰς τὸ νὰ ἐπισύρωσι τὰς συμπαθείας τῶν Εὐρωπαίων πρὸς τὴν ἔνδοξον ταύτην χώραν καὶ νὰ διεγείρωσι τοὺς κατοίκους αὐτῆς πρὸς πολιτικὴν ἀποκατάστασιν, ἐκτραγῳδοῦντες τὰ παρόντα δεινὰ καὶ παραβάλλοντες τὸ πάλαι ποτὲ μεγαλεῖον πρὸς τὴν τότε ταπείνωσιν καὶ ἐξουδένωσιν τοῦ ἔθνους τοῦ ἑλληνικοῦ. Ὁ εἷς καὶ μᾶλλον δευτερεύων τὴν ἀξίαν ἐκ τούτων ἦν ὁ διάσημος Γάλλος συγγραφεὺς Chateaubriand, ὁ μεθ' ὅλης τῆς ἰσχύος τοῦ καλάμου του καὶ τῆς φωνῆς του συνηγορήσας ὑπὲρ τῶν συγχρόνων του Ἑλλήνων[1]. Ὁ δ' ἕτερος, ὁ μᾶλλον ἐπὶ τῆς τύχης τῶν Ἑλλήνων ἐπιδράσας ἢ πάντες οἱ ἄλλοι Εὐρωπαῖοι Φιλέλληνες καὶ περιηγηταί, ἦν ὁ δαιμόνιος Βύρων, ὁ ὑψιπετέστερος τῶν νεωτέρων χρόνων ποιητής, ὅστις οὐ μόνον διέτριψεν ἐπὶ μακρὸν ἐν Ἑλλάδι, ἐνθουσιωδῶς περιτρέχων ὄρη, ποταμούς, σπήλαια καὶ ἀκτὰς τῆς χώρας ταύτης, ἐν ᾗ « οὐδεὶς λίθος ἄνευ ὀνόματος,» ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν φλογερῶν ποιήσεών του τοὺς μὲν Ἕλληνας προσεπάθησε νὰ ἐξεγείρῃ πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας των ἀνακράζων :

Ἐγερθῆτε! ἐγερθῆτε! ἀνακτήσατε γενναίως
Τὴν γῆν ταύτην, τῆς ὁποίας εἶνε ἄφθαρτον τὸ κλέος.
Εἰς τὴν τέφραν τῶν προγόνων εὕρατέ τινας σπινθῆρας
Καὶ ἀνάψατ' εἰς τὰ στήθη ἐνθουσιασμοῦ κρατῆρας!

τῶν δ' Εὐρωπαίων ἐπεδίωξε νὰ διεγείρῃ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τῆς ἐνδόξου ταύτης χώρας, ὑπὲρ ἧς καὶ τὴν ζωήν του ἐπὶ τέλους ἐθυσίασε

[1] Ἰδίως τοιαῦτα ἦσαν τὰ « Ὁδοιπορικὰ » καὶ τὸ « Ταχυδρομικὸν Βιβλίον τῶν Ἑρειπίων» τοῦ Chateaubriand.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα. Μετὰ ἰδιαιτέρας δ' εὐαρεσκείας διέτριβεν ὁ Βύρων κατὰ τὰς ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα περιοδείας του ἐν Ἀττικῇ καὶ ἐν Ἀθήναις τῷ τότε κέντρῳ τῆς συναντήσεως πάντων τῶν ξένων περιηγητῶν, διὸ καὶ δὶς ἐπεσκέφθη τὴν πόλιν ταύτην καὶ διέτριψεν ἱκανὸν χρόνον ἐν αὐτῇ, κατὰ πρῶτον μὲν ἀπὸ τοῦ δεκεμβρίου τοῦ 1809 μέχρι τοῦ μαρτίου τοῦ 1810, δευτέραν δὲ φορὰν ὀλίγον ἀργότερα, ὅτε κατῴκει ἐν τῇ μονῇ τῶν Καπουκίνων, κειμένῃ παρὰ τὸ χορηγικὸν μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους καὶ ἠράσθη καὶ ὡραίας τινὸς Ἀθηναίας κόρης, εἰς ἣν ἀποτείνεται τὸ ὡραῖον ἐκεῖνον ἀποχαιρετητήριον ποιημάτιόν του «ἡ κόρη τῶν Ἀθηνῶν,» τὸ ἔχον ὡς ἐφύμνιον τὰς ἑλληνικὰς λέξεις «Ζωή μου, σᾶς ἀγαπῶ.» Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ διατρίβων καὶ ὑπὸ τῆς θέας τῶν φυσικῶν αὐτῆς καλλονῶν καὶ τῶν ἀπαραμίλλων τῆς τέχνης μνημείων ἐνθουσιαζόμενος, ἐνεπνεύσθη ὁ Βύρων καὶ ἄλλας του μὲν ποιήσεις, ἰδίως ὅμως τὸν Γκιαούρ του ἐκεῖνον, δι' οὗ τοῖς μὲν Εὐρωπαίοις ὡς δαιμόνιος καὶ ἀμίμητος τεχνίτης περιέγραψε τὰς φυσικὰς καλλονὰς καὶ τὴν ἕνεκα τῆς τυραννίας οἰκτρὰν τύχην τῆς χώρας ταύτης, τοὺς δ' Ἕλληνας μετ' ἐνθουσιασμοῦ μέχρις ὀργῆς καὶ παραφορᾶς προβαίνοντος προεκάλει ν' ἀνακτήσωνται τὴν ἐλευθερίαν των καὶ νὰ φανῶσιν ἀντάξιοι τοῦ προγονικοῦ αὐτῶν ὀνόματος παύοντες νὰ ἦνε δοῦλοι δούλων τῶν αἰσχίστων[1].

[1] Ἰδίως στ. 20 ἐπ. τοῦ Γκιαούρ κατὰ τὴν ἀρκετὰ ἐπιτυχῆ μετάφρασιν τῆς Ἑλένης Δοσίου καὶ τὸ δεύτερον ᾆσμα τοῦ Child Harold εἶνε τὰ εἰδικώτερα καὶ ὡραιότερα μέρη ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ Βύρωνος, τὰ ἀφορῶντα τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ λιγύφθογγος Μοῦσα, ἡ βροντώδης καὶ παθητικὴ φωνὴ τοῦ δαιμονίου ποιητοῦ καὶ αἱ εὐγενεῖς προσπάθειαι αὐτοῦ καὶ τῶν λοιπῶν φιλελλήνων δὲν ἔμειναν ἄκαρποι, οὐδ' ἀπήχησαν ματαίως. Ἡ πνευματικὴ ἀφύπνισις καὶ κίνησις, ἥτις ἤρξατο νὰ ἐπικρατῇ ἐν Ἀθήναις κατὰ τὰς δύο μετὰ τὰ 1800 δεκαετηρίδας, τὰ τότε ἀνὰ τὴν Εὐρώπην διὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1792 διαδοθέντα φιλελεύθερα φρονήματα καὶ ἡ φωνὴ τῶν φιλελλήνων παρεσκεύασαν ἔκτακτόν τινα ζωὴν καὶ ὀργασμὸν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ὅστις ἐξερράγη ἐν ἔτει 1821 εἰς τὸν ἡρωϊκὸν ἐκεῖνον, ἔνδοξον καὶ μακρὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα. Μετὰ ὀκταετεῖς γιγαντείους ἀγῶνας ἐπέπρωτο τέλος πάντων νὰ ἐλευθερωθῇ μερίς τις τῆς ἑλληνικῆς γῆς καὶ μετ' ὀλίγον ἡ γηραιὰ καὶ ἔνδοξος τῆς Παλλάδος πόλις ἀπέβη πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου καὶ κέντρον τοῦ νεωτέρου κατὰ τὴν Ἀνατολὴν πολιτισμοῦ. Αἱ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ βαρβάρως ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἰλισσοῦ ἐκδιωχθεῖσαι Μοῦσαι ἤρξαντο πάλιν νὰ ἐπανέρχωνται εἰς τὴν προσφιλῆ αὐταῖς ἑστίαν ἐκ τῆς μακραίωνος παρὰ τοῖς ὑπερβορείοις διαμονῆς, ναοὶ δὲ μεγαλοπρεπέστατοι ἀνηγέρθησαν αὐταῖς ἐν ταῖς νέαις Ἀθήναις, ὅθεν οἱ ἀπόγονοι τῶν πάλαι ποτὲ ἐνθουσιωδῶν καὶ ἀποκλειστικῶν θεραπόντων των διαδίδουσιν ἀπό τινων δεκαετηρίδων κατὰ δύναμιν τὰ φῶτα ἀνὰ τὴν Ἀνατολήν. Εἴθε οἱ νέοι ἡμεῖς τῶν Μουσῶν θεράποντες νὰ φανῶμεν ἀντάξιοι μὲν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἀπόγονοι, εὐγνώμονες δὲ πρὸς τὰς γαλακτουχησάσας ἐκείνους καλὰς θεὰς καὶ ἐπιμελεῖς αὐτῶν θεράποντες, ὅπως αἱ νέαι Ἀθῆναι ἀποβῶσι καὶ πάλιν ἡ κατ' ἐξοχὴν τῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Μουσῶν πόλις! Εἴθε καὶ οἱ νεώτεροι Ἀθηναῖοι, ὡς ἄλλοτε οἱ πρόγονοί των δι' ἐπιγραφῆς ἐδείκνυον τοῖς ξένοις τὴν ὑπὸ Ἀδριανοῦ ἀνακαινισθεῖσαν πόλιν των, οὕτω καὶ αὐτοὶ μεθ' ὑπερηφανείας νὰ εἴπωσί ποτε τοῖς ξένοις τὰς νεωτέρας Ἀθήνας ἐπιδεικνύντες

Αὕδ' εἰσ' Ἀθῆναι, Μουσάων ἡ νῦν πόλις!

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΗΓΕΜΟΝΕΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

I

ΓΑΛΛΟΙ

Ὄθων Δελαρόσης (de la Roche sur Ougnon), Μέγας Κύρης τῶν Ἀθηνῶν· 1205—1225.

Γουίδων Α' Δελαρόσης· 1225—1263· ἀπὸ τοῦ 1259—1263 δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν.

Ἰωάννης Α' Δελαρόσης, δούξ· 1263—1280.

Γουλιέλμος Δελαρόσης, δούξ· 1280—1287.

Γουίδων Β' Δελαρόσης, δούξ· 1287—1308.

Βοτιφάτιος ὁ ἐξ Ὀνηρῶνος, προσωρινὸς τοποτηρητής· 1308—1309.

Ὀυάλτερος Α' Βριέννιος (de Rrienne)· 1309—1311.

II

ΚΑΤΑΛΑΝΟΚΡΑΤΙΑ

ΙΣΠΑΝΟΙ ΔΟΥΚΕΣ

Ῥογέρος Δεσλώρ, προσωρινὸς ἀρχηγὸς τῆς Ἑταιρείας τῶν Καταλανῶν· 1311—1312.

Μαμφρέδος ὁ Ἀραγωνικός, βασιλόπαις τῆς Σικελίας, δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν· 1312—1317.

Γουλιέλμος ὁ Ἀραγωνικός, βασιλόπαις τῆς Σικελίας, δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν· 1317—1338.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἰωάννης Β' τῆς Ἀραγωνίας καὶ Ῥαδάτζου· 1338—1348.

Φριδερῖκος Α' τῆς Ἀραγωνίας καὶ Ῥαδάτζου· 1348—1355.

Φριδερῖκος Β' τῆς Ἀραγωνίας, βασιλεὺς τῆς Σικελίας καὶ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν· 1355—1377.

Μαρία ἡ Ἀραγωνική, δούκισσα· 1377—1381.

Πέτρος Ε', βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας, δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν· 1381—1387.

ΙΤΑΛΟΙ ΔΟΥΚΕΣ

Ῥαινέριος ἢ Νέριος Α' Ἀκκιαγιούλης (Acciajuoli)· 1387—1394.

Ἐνετία· 1394—1402.

Ἀντώνιος Α' Ἀκκιαγιούλης· 1402—1435.

Νέριος Β', 1435—1451 καὶ *Ἀντώνιος Β'*, συνάρχων· 1435—1441.

Φραγκῖσκος Α'· 1451—1455.

Φραγκῖσκος Β' ἢ Φράγκος· 1455—1458.

ΤΕΛΟΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ.	*στίχ.*	*ἀντὶ*	*ἀνάγνωθι*
4	29	πληθυσμὸν	πληθυσμὸς
6	8	νοῦν	νοῦς
73	σημ. 4	Judæ	Judæi
130	16	clanti	claudi
131	11	Τίββων	Γίββων
135	3	ὑπομονὴν	ἐπιμονὴν
137	24	Σερμίῳ	Σιρμίῳ
144	28	Κόρσιβος	Κόροιβος
146	15	Ἀρκάδιοι	Ἀρκάδιος
164	σημ. 1	exorcitus	exercitus
179	σημ. 1	ξη′ — ξθ′	52
—	σημ. 2	Νέπωνι	Νέπωτι
184	7	ἄδεια	ἄδειαν
188	σημ. 2	σ. 25	σ. 72 — 73
190	σημ. 1	Τριβέλλιος	Τρεβέλλιος
—	—	σ. 89	σ. 116
—	—	Areopags	Areopago
196	σημ. 2	Staatsverfars.	Staatsferfass.
211	15	σήμερον	σήμερον,
218	15	ἐκεῖθεν	ἐκεῖσε
—	σημ. 2	σ. ξδ′	σ. 49 ἐπ.
222	σημ. 1	σ. 53 ἐπ.	σ. 91 ἐπ.
—	σημ. 2	Καπετωλῖνος	Καπιτωλῖνος
—	σημ. 3	σ. 70 ἐπ.	σ. 101 ἐπ.
229	19	Καρκεάδης	Καρνεάδης
230	5	ῥητορικῆς καὶ εὐεπείας	ῥητορικῆς εὐεπείας
237	15	καλούσας	κελεύσας
—	σημ. 3	σ. 153 ἐπ.	165 ἐπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Σελ.	*στίχ.*	*ἀντὶ*	*ἀνάγνωθι*
237	σημ. 4	σ. 154 ἑπ.	166
238	12 καὶ 17	Guod	Quod
240	25	ἀνακαλυφθέντα	ἐναπολειφθέντα
244	7	κατὰ τήν	καὶ τήν
246	20	ἀκριβὴς	ἀκριβῆ
—	28	Σέρμιον	Σίρμιον
248	20	περὶ τοῦ Ἴστρου	περὶ τὸν Ἴστρον
251	27	βυζαντινοὶ καὶ χρονογράφοι	βυζαντινοὶ χρονογράφοι
260	10	Μαγκάρων	Μαγυάρων
261	25	μηδὲν κακῶν	μηδὲν κακὸν
262	2	μετὰ τοῦ στόλου	κατὰ τοῦ στόλου
273	24	Σταυρικίου	Σταυρακίου
—	σημ. 1	σ. 256 ἑπ.	σ. 253 ἑπ.
280	15	ὅτι	ὅτε
287	2	ἐντὸς τῆς...	ἐκτὸς τῆς...
289	2	παραδεχόμενοι	παραδεχόμενος
296	σημ. 1	Μάγκιστρος	Μάγιστρος
302	6	ἐντὸς τοῦ ἄστεος	ἐκτὸς τοῦ ἄστεος
305	σημ. 1	Rain	Rain,
308	σημ. 1	Fag	Tag
—	σημ. 3	Legser	Leyser
309	22	διαπρεπῶς	διαπρεπεῖς
316	14	καταβαλλέσθαι	καταβαλέσθαι
317	3	ἑκάστη	ἑκάστης
—	5	εἰσπραττόμενα	εἰσπραττόμενοι
—	9	αὐταῖς	αὐτοῖς
—	11	ἔπεισεν	ἔπεισιν
333	σημ. 1	Leibuitz	Leibnitz
337	σημ. 1	1201	1206
349	7	ἄλλων	Γάλλων
351	σημ. 1	C. S. gr.	C. I. gr.
352	σημ. 1	judicun	juricun
355	27	Ἀθηνῶν,	Ἀθηνῶν
358	29	ἀπαιτοῦσα	ἀπαιτοῦσαν
359	12	Ἀνδιγαυϊκοῦ	Ἀνδεγαυϊκοῦ
362	28	ναυάρχου μόνον	ναυαρχουμένου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Σελ.	*στίχ.*	*ἀντὶ*	*ἀράγωθι*
363	10	μόνον	μόνων
364	9 καὶ 14	Ῥιβέρτου	Γιβέρτου
375	9	μὲ στρατὸν	στρατὸν
382	3	παρακολουθησάντων	παρακολουθησόντων
—	4	αὐτοῦ	αὐτοῦ
391	3	ἀπεχωρισμένοι	ἀποχεχωρισμένοι
397	26	ἀμφισβητήσαντος	ἀμφισβητήσαντας
—	22	πολυθρύλλητα	πολυθρύλλητοι
398	16	του	των
399	3	Μαμφρέδων	Μαμφρέδου
418	σημ. 2	Moutfacuon	Montfaucon
—	20	εὐτυχεῖς	ἐντελεῖς
422	7	αὐτῶν	αὐτοῦ
424	19	πλεῖστοι	πλεῖστον
439	13	προάγητε	προάγηται
442	2	ἀνακτήσητε	ἀνακτήσηται
445	30	χώρα	χήρα
487	4	ἦν	ἦν ζήτημα
488	σημ. 1	saccagèrent	sacragèrent
492	8	παρακουὴν	παρακοὴν
—	12	ἀκουῆς	ἀκοῆς

Ζητοῦμεν συγγνώμην παρὰ τῶν εὐμενῶν ἀναγνωστῶν διὰ τὸ πλῆθος τῶν παρεισφρησάντων παροραμάτων, προελθόντων διὰ τὴν μακρὰν ἡμῶν καὶ ὑπὸ ξένην ἐπιστασίαν γενομένην ἐκτύπωσιν τοῦ ἔργου, συγχρόνως δὲ παρακαλοῦμεν αὐτοὺς νὰ διορθώσωσι καὶ εἴ τι ἄλλο παρελείφθη νὰ διορθωθῇ μέχρι τῆς σελίδος 496, ὡς καὶ ὅσα παροράματα παρατηρήσωσιν ἐν ταῖς ἑπομέναις σελίσι μέχρι τέλους τοῦ συγγράμματος.

Ὁ Συγγραφεύς.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΚΙΝΗΤΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ

900
ΚΩ Κων/δου, Γ.
ΤΕΤΟΡΤΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ
άριθ. χρ. 877
Ημερομηνία επιστροφής | ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟΝ
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας